ANTUN RADIĆ

SABRANA DJELA

II

Dr ANTUN RADIĆ:

SABRANA DJELA

II.

SELJAČKA SLOGA
Dr VLADKO MAČEK I RUDOLF HERCEG
ZAGREB 1936.

Žarko Zabeljo
1939

DOM 1900.

»TIPOGRAFIJA« D. D., ZAGREB

DOM

LIST HRVATSKOMU SELJAKU ZA RAZGOVOR I NAUK.

Aj, dome, domiću!
Nij' mi ga nada te!
Kaže narod.

I.

GODINA

1.900.

UREDIO I IZDAO

Dr. ANTUN RADIĆ.

NA SVOJ TROŠAK.

U ZAGREBU.

KNJIGOTISKARA I LITOGRAFIJA C. ALBRECHTA (JOS. WITTASEK.).

1900.

Gdje je što u ovom „DOMU"?

Strana

Razgovori.

Prva rieč čitaocu 1
Jedno stogodište 3
Koliko ima Hrvatâ i njihove zemlje *(s karticom hrv. zemalja)* 7
Kako se pravi papir i tiskaju knjige 11
Stari ljudi znaju više, nego mladi *(Stara pripoviest)*. 13
„Više se ne može živjeti." . . . 17
Kad su Hrvati došli pod tudju vladu? 19
Kako siromaha gule i šišaju bez noža i nožicâ. *(Što je glavnica ili kapital? — Što je kredit? Što su kamati ili interes? Kako se mudro guli?* 22
Čudnovati most. *(Pripoviest)* . . 26
Marko Kraljević i vila vodarica *(Hrvatska narodna pjesma iz Duvna u Hercegovini.)* . . . 27
Zašto je sve to manje vjere i poštenja? 33
Gdje je matica hrvatskih zemalja 35
Jesu li željeznice na korist, ili na štetu? 37
Seljačka buna prije 300 godina 40
Veliki učitelji svieta. *(Sokrat.)* . 44
Ljekarije od svakoga zla na svietu 50
Veliki hrvatski pjesnici. (Ivan franjin Gundulić. 53. — Kačić, 117) . . . . . 53 i 117
Najveća nesreća hrvatskoga naroda 54
„Davno bilo, sad se spominjalo"
Mudre rieči staroga Katona Rimljanina 59
Čudna bolest *(Lombrozova nauka o zločincima.)* 65
Hrvatska narodna misao . . 68 i 83
Rimljani i njihovo carstvo . . . 69
Dioba posla 72
Ima li na svietu pedalj-ljudî? . . 75
Mi stari kako — tako, ali naša djeca! 81
Naša braća, susjedi i neprijatelji . . . . . 85 i 103
Kako je postalo pismo? 88
„Tko je bliže mora, bliže je i Boga" 90

Strana

Dvorili ga za dukate. *(Pripoviest.)* 92
Jedna velika mašina, koja ne ide 97
Hoćemo li mi Hrvati propasti? 100
Što je to „monopol"? 105
Iz starih knjiga. (Stare židovske knjige. Četiri vieka dobrote i zloće ljudske) . . . . . 108 i 170
Što je i čemu je država? 113
Seoba narodâ 119
Što je to luksus, i bi li moglo biti bez njega? 122
„Massa" 129
Vriedimo li što u svietu mi Hrvati? 131
Glavni narodi i države na svietu 134
Bi li sviet mogao biti bez novaca? 136
Mrtve duše. (Komadić pripoviesti) 138
Dao Bog sreću! 145
Tko je prije Hrvatâ živio u našoj domovini? 147
Izložbe 151
Starovjerski sluga. (Komadić pripoviesti) 154
Lako je pisati 161
Od kud i kad smo se mi Hrvati doselili? 163
Tko je gospodar u državi? . . 166
Hajdemo dalje — po novce! . 169
Zašto Burima ne će baš nitko pomoći? 177
Bosna i Hercegovina 180
Prvi naš učitelj po švabskom kalupu (M. A. Reljković.) . . 183
Papirnati novac 187
Dom i sviet 193
Prvi hrvatski susjedi i gospodari u staro doba 196
Je li Hrvat dobar trgovac? . . 199
Kakvih ima škola? 202
G. bar. Ferd. Billotu 205
„Ne će se mučiti, kao ja što se mučim" 209
Kad su došli Madžari u naše susjedstvo? 212
Mirni boj 215
Tko te hrani, i ćaćom ga zovi 225
Srbija 227
Živimo ljudski, ako je moguće! . 231

Strana

Tko je s nama pod jednom kapom? 233
I medju krmcima se, kažu, pozna, tko je stariji 241
Slovenci 245
Što je to burza? 249
Strah u mraku 257
Rusi i Niemci 260
Bi li „DOM" pisao o gospodarstvu? 263
Pismo Kulina bana 711 god. staro 267
Što je to bilo u Zagrebu? . . . 273
Na što se spremaju Niemci? . . 276
Seljački kredit 281
Kad ljudi budu ljudi 289
Kako smo se mi Hrvati pokrstili? 294
Pošteni gulijaši 299
Koji je narod svoj? 305
Svete knjige hrvatske 309
Komu koriste željeznice? . . . 313
Iztok i Zapad 321
Nagodba 325
Što su to trgovački ugovori? . . 329
Židovi 337
Drugo su Ugri, a drugo Madžari 341
„Kad već ne curi, neka barem kaplje!" 345
Hoće li nam što pomoći naši zastupnici? 353
Što je „žitelj" naučio na konferenciji? 356
Kako postaje kapital? 358
Postolar i vrag (od A. Šenoe) . 362
Hvala Bogu! 369
Dopalo ciganina carstvo, pa prvoga objesio svoga ćaću . . . 370
Osamnaest i pol milijuna krunâ . 373
Križarske vojne 378

Sitnice.

Majčine suze (Starinska priča) 14. — Djed i unuk (Starinska priča) 15. — Mati i žena (Starinska priča) 15. — Mudre rieči 15. i 28. — Kako se broje godine? 16. — Konac svijeta 16. — Zagonetke i odgonetke 29. i 46. — Novo stogodište 29. — Ne će više biti ni staraca, ni pijanica 29. — Najveća kuća u Zagrebu 30. — Niabecedaši (Analfabeti) 30. — Trojni savez 46. — Huja (štrajk) 46. — Kako je daleko i veliko sunce? 60. — Ne bi čovjek mislio, što sve pčela koristi 61. — Što je delegacija? 61. — Koliko se u Zagrebu pojede? 63. — Izložba u Parizu 64. — Milijunaška djeca u Americi 64. — Koliko ima ljudskih govora na svietu? 77. — Što je to „obstrukcija?" 77. — Ima li više mužkaraca ili ženâ? 98. — Što je car, a što kralj? 109. — Tko je i što je to „vlah"? 125. — Zašto je br. 7. „Doma" onako, biel? 126. — Živosjek („vivisekcija") 140. — Egipatske piramide 140. — Vezuv 156. — Tortura 156. — Mjesečnjaci 173. — Srieda 173. — Muzeji 190. — Kinsko ili kitajsko carstvo 206. — Kakva je bila njekada pošta? 219. — Plima i osjeka 221. — Tko je izmislio nejednaku ženitbu 221. — Čovjek bi letio! 236. — „Otac je gore!" 236. — Čovjek može napraviti led 252. — Trećina svih ljudi na svietu jesu kršćani 253. — Sugestija 268. — Kako je duboka zemlja? *(J. grof Oršić.)* 284. — Hipnoza 285. — Pogani 302. — „Kako se pravi zlato?" 302. — Što je to „român"? 315. — Bezprežna kola u Zagrebu 317. — Kmet-seljak prikovan na gospodsku zemlju. (Iz staroga pisma) 335. — Što je to „kozmopolita"? 350. — „Reklama" 336. — Najveća životinja na svietu 381.

Po hrvatskom domu.

Bijač *(M. Danilo)* 332
Kaštela *(M. Danilo)* 347

Glasovi iz naroda.

Iz Medjumurja *(M. Gosarić)* 64. — Iz Moslavine *(M. N. Stuparić)* 64. — Jedan bi htio novosti 80. — „Htio bi se tudjemu zlu radovati" (Ogovor na „novosti") 95. — Iz Spišić-Bukovice *(A. Skubić)* 95. — „Dom" i hrvatske „političke stranke i frakcije 96. — „DOM" se zahvaljuje onima, koji ga hvale 127. — „DOM", politika i naše novine (Piše *Š. Varnica)* 143. — Ni moj otac, ni moj djed nije novinâ čitao" (Piše *Š. Miklin* iz Medjumurja) 144. — Drugi glas iz Medjumurja *(Rok Horvat)* 144. — Nikako ne će medju seljake 160. — Na obranu Reljkovića *(S. Dretar* iz Cernika) 221. — Glas iz Bačke *(A. Taradan* iz Beremenda) 213. — Iz Gradišta *(M. Mandić)* 223. — Iz Našicâ *(L. Kričković)* 238. — Iz Vinice (kraj Varaždina) 239. — Tko je za narodnu prosvjetu? (Piše vlč. g. *M. Lacković*, iz St. Jankovaca) 254. — Iz Medjumurja *(R. Horvat)* 270. — Iz Bešlinca *(J. Nemet)* 304. — Seljačka banka (Odgovor na pitanje J. Tomca iz Virja) 367. — Iz Daljoka *(M. Sedlar)* 382. — Iz Virja 382.

Što je nova doma i po svietu?
U svakom broju.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na godinu: za pojedinca 3 krune (1 for. 50 nvč.). Za desetoricu po 2 krune 40 fil. (1 for. 20 nvč.); za dvadesetoricu po 2 krune (1 for.), ako svi zajedno pošalju predplatu. — Može se predplatiti i na pol godine.

Broj 1. | U Zagrebu, 15. prosinca 1899. | God. 1.

Prva rieč čitaocu.

Ovaj se list piše i izdaje za onaj naš hrvatski sviet, koji znade samo čitati, a nije učio nikakvih većih škola. To su ponajviše naši seljaci-težaci i seoski zanatnici i majstori, pa seoski trgovci. Ima i drugoga našega svieta, koji je i nješto više učio, ali živi dalje od grada i prosviećenoga svieta, a ne može si dobavljati skupljih ovakovih listova za zabavu i pouku. I mnogomu od ovih mogao bi ovaj list dobro poslužiti.

A treba li ovakvomu svietu, treba li seljaku - težaku i seoskomu majstoru — treba li mu ovakav list, koji mu dolazi više puta na godinu? Treba li tomu svietu ikakova knjiga?

Ja ne ću na dugo i široko razlagati, što je knjiga i kakova je od knjige korist. To se zna, da je knjiga od pamtivieka svagdje bila u časti. I naš narod to znade. Kad tko kaže što liepo i pametno, kažu mu: Govori kao iz knjige.

A ne ću mnogo ni to dokazivati, da našemu narodu, koji nije učio većih škola, da mu treba ovakov list. Ja ću to na kratko kazati.

Davno je prošlo vrieme, i nitko toga više i ne pamti, kad je naš narod živio za sebe. Danas je drugačije. Nas Hrvate okružuju tudji narodi, pa se k nama i zalietaju. To su najviše Niemci (ili, kako se kaže: Švabe), pa Talijani. Oni su od nas, to se mora priznati, mudriji i više prosviećeni, zato je

mnogomu od njih i u našoj zemlji, na našem domu — bolje, nego našemu domaćemu čovjeku. Badava ćemo mi na njih vikati, ako ne primimo u ruke isto oružje, što i oni imadu, a to je: znanje u svakoj stvari.

Danas se čovječje misli i svakojako znanje strašno brzo širi po svietu. Željezna kola, što ih tjera oganj, raznesu za kratko vrieme svakojake novine po čitavom svietu. Sutra već ili prekosutra znadu u Beču, u Rimu, u Carigradu, što se kod nas danas dogodilo ili nakanilo. Još više: to se može znati i za njekoliko ura, jer se može javiti po žici, po telegrafu ili brzojavu. I tako se može reći, da danas sav sviet sve zna.

A tko ne zna, što drugi sviet misli i što snuje, taj se ne zna ni vladati, pa dok drugi idu napried, on zaostaje, jer ne zna, kuda bi.

Zato i seljaku našemu i svakomu seoskomu stanovniku treba list, iz kojega će doznati, što se u svietu dogadja. Ne će ovomu listu biti prva briga, da javlja nesreće i strahote po svietu; nego će mu biti prvo, da malo po malo otvara duševne oči našemu seoskomu čovjeku: neka vidi što je drugi sviet smislio i uradio, što sad misli i snuje.

To je jedno. A drugo je ovo: Već je prošlo i ono vrieme, kad je naš narod živio u velikim kućama u zadrugi. U zadrugi su mladji živjeli uz starce i slušali ih i učili se od njih. Onda je mnogi čovjek, i ako je bio mlad, bio pametan, jer je mnogo čuo od starih ljudi. Danas je svatko za sebe: nema razgovora, nema pjesme, nema nauka. Mladi se naš sviet bije i prebija po nadnici s drugim mladim, pa i tudjim svietom, a što tu čuje? Malo dobra. Kakav mu je život? Neveseo. — Tomu treba pomoći. Mjesto nauka od starih ljudi treba narodu nauk iz starih knjiga, pa će i opet biti pametniji mnogi mladi čovjek, jer će čitati stare knjige, to jest ono, što su drugi stariji i mudriji ljudi mladima za nauk ostavili.

Napokon još ovo: Mi Hrvati do sad nemamo lista, koji bi s jednakom korišću i jednako rado mogli čitati svi seljaci i seoski ljudi Hrvati. Hrvatski dom nije samo oko Zagreba: hrvatski je dom i oko Splita, i oko Dubrovnika, i oko Trsta, jedne krvi i jednoga jezika, ali nije još taj narod, na žalost, jedne misli. Mi smo Hrvati kao braća, kojim se razasula djedovina, pa se po njekoliko braće okupilo, da služe jedni ovomu, drugi onomu, treći opet onomu gospodaru, a na svoju su skupnu staru djedovinu i na staro svoje pleme

mnogi već i zaboravili. Ovaj bi naš list htio biti kao glasnik medju raztepenom braćom, koji bi im sve po malo u pamet dozivao staro njihovo zajedničko pleme, on bi ih dozivao k zajedničkomu staromu domu: da se skupe, da ga ponove, poboljšaju i povećaju.

U svem ovom pomogao nam Bog i bilo u dobri čas!

Jedno stogodište.

Za koji dan novine će čitavoga svieta pisati o starom i o novom stogodištu, jer ćemo evo za koji dan početi brojiti dvadesetu stotinu godina po kršćanskom brojenju. Prošasto devetnajsto stogodište brojili smo od 1.800 do 1.899., a dvadeseto ćemo brojiti od 1.900 do 1.999.

Malo je ljudi od sto godina, pa zato je malo i takvih ljudi, koji bi pameću mogli natrag pogledati i pripoviedati, što se je u ovo sto godina dogodilo. Ali što ne može nijedan živi čovjek, može knjiga. Iz knjigâ i novina mogao bih vam sada za svaki malo ne dan kazati, što se je prije sto godina dogodilo. Čitave knjižurine nastale bi od toga, pa će i nastati. Ali mi ćemo sada samo malo spomenuti, a do zgode bit će toga više.

Da upitate kojega starca od sto godina, kako je bilo za njegove mladosti; mislim, da bi vam svaki spomenuo Napoleona i Franceze. Tko je bio taj Napoleon? Gdje su i kakvi su ti Francezi?

O Napoleonu su napisane tolike knjige, da bi ih bilo što na kolih voziti. A tko bi htio pripoviedati o tom, što se je dogodilo prvih petnaest godina prošastoga stogodišta, svaki bi čas morao spominjati Napoleonovo ime. A pripoviedajući, što se je dogodilo petdeset godina dalje, morao bi spominjati Franceze i Francezku. Pa i kasnije godine prošastoga stogodišta gospodarili su Francezi pameću čitavoga svieta. Tek je prošlo njekoliko mjeseci, što su novine čitavoga

svieta pisale o francezkom jednom izdajici i pravdale se za njega.

Zašto sviet toliko gleda na Franceze? Kako su oni do toga došli, da su bili osvojili čitavu našu stranu svieta — Evropu, — a i danas se čini, da se barem pamet čitavoga svieta ravna po Francezima?

Pravih Franceza ima četiri do pet puta toliko, koliko čitavoga naroda našega plemena. Samo je razlika to, što je naše pleme pociepano i nesložno, a Francezi su složni, pak vriede u svietu — ne pet, nego i petdeset puta toliko, koliko narod našega jezika. Ali ne vriede oni samo zato više, što su složni, nego poglavito zato, što su bistre pameti i prosviećeni kao nijedan narod na svietu, i što ljube slobodu.

Ovi su Francezi običnoga poručnika (lajtenanta), koji se je zvao Napoleon Bonaparte, — oni su ga učinili svojim carem. Kako je Napoleon, gradjanski sin, postao car, to je duga pripoviest. Ali nije glavno to, što je on postao francezki car, što je dobio za ženu kćer austrijskoga cesara. Glavno je to, što je on, kako sam već rekao, s vojskom osvojio mnoge zemlje i kraljevine i dielio kraljevske krune kao kruške! Starci naši još pamte, da je i jedan dio našega naroda i našega doma bio njekoliko godina pod Francezom. Ondašnji naš vladar morao je dati Napoleonu našu Dalmaciju i dio Hrvatske do Save, pa i dio kranjskih zemalja. I Francezi niesu zlo vladali u našem domu. Osobito u Dalmaciji posagradili su mnoge dobre ceste, koje i danas stoje. Starci se naši i toga sjećaju, kako je bilo, kad su naši, to jest austrijski novci izgubili vriednost, pa naša braća, koja su bila preko Save pod Francezom, niesu ništa htjeli dati za naš papirnati »šajn«, već su tražili srebro.

Od Francezâ su se i drugi narodi učili cieniti slobodu, kako je već koji narod znao. Digli su se i Madžari, pa ima još dosta ljudi, koji su zapamtili četrdeset i osmu godinu i »madžarsku bunu«. Digli su se i Hrvati.

Malo koji Hrvat nije čuo za bana Jelačića, koji je pred petdeset godina na bojište vodio jedan dio Hrvatskoga naroda. Da se onda niesu Hrvati digli, Bog zna, bi li im danas bilo i ovako.

No ako Hrvatima, koji su pod banskom vladom, nije mnogo pomoglo to, što su digli oružje, da obrane zakonitoga svoga kralja od madžarske bune, mnogo im je više pomoglo to, što su se još prije toga stali ogledavati za ostalom braćom svoga plemena i što su stali pregledavati hrvatsku starinu i stare hrvatske knjige.

Hrvati su se na početku prošastoga stogodišta p r e p o r o d i l i, kako kažu prosviećeni naši ljudi. A što to znači? To znači, da su se kao probudili. Jer kakogod može driemati čovjek, tako može driemati i narod. Tako su driemali i Hrvati: niesu marili jedni za druge, niesu marili za svoju djedovinu, koju su tudjinci razgrabili. A što je najveća sramota: gospoda hrvatska niesu više marila za svoj narodni jezik hrvatski, sramila su se progovoriti rieč hrvatsku, a o knjigi ni spomena.

Ali se je našlo mladih Hrvata, koji su se probudili, pa su i druge budili. Medju prvima je bio Ljudevit Gaj, hrvatski zagorac iz Krapine. On je s drugovima svojim počeo ono, što još nije gotovo, a to nastavljaju dalje prve naše glave, naši učenjaci, pjesnici i drugi borioci. O tom će biti još govora u našem »Domu«, i svakomu će se radniku, koji radi za narod, dati čâst i hvala.

Nemamo kada spominjati strašnih ratova u kojima je u prošastom stogodištu poginulo toliko našega naroda. Sela su naša puna još ljudi, koji su se bili ili kod Mantove ili kod Visa ili kod Kenigreca, ili Bog zna gdje. Austrijska je vojska, u kojoj su naši služili, gotovo svagdje bila potučena, i naš je vladar izgubio mnoge zemlje. Tukli su se naši s Talijanima i njemačkim Prajsima ili Prusima. I ovi su se jedni i drugi borili za to, da stvore svomu narodu jedan dom. I oni su do toga došli: u prošlom devetnajstom stogodištu nastale su dvie nove, velike države: Italija i ujedinjena Njemačka, koju Niemci svojim jezikom zovu »Deutsches Reich« (a to se izgovara: Dajčes Rajh), ili »Deutschland« (Dajčland), t. j. njemačka država ili zemlja. Ali se mora priznati, da je tu bilo mnogo zla i nevjere. Francezi su najviše pomogli Talijanom, a kad je Njemačka pred trideset godina navalila na Franceze, niesu Talijani htjeli Francezima u pomoć. Prusi su Franceze strašno i grozovito potukli, oteli im dvie pokrajine i nebrojene novce kao ratni trošak. Od onda je Niemac gotovo prvi gospodar u Evropi, a Francezi se spremaju na osvetu, pa su se zato i sprijateljili s Rusima.

Koliko su se njemački Prusi osilili, toliko su oslabili oni Niemci, koji su prije u Austriji i u Madžarskoj gospodovali. To je dobro došlo Madžarima: oni su se posve oslo-

bodili njemačkoga gospodstva i jako su se osilili. Kako su Madžari jaki, to se je vidjelo, kad su se pogadjali s Hrvatima u banovini Hrvatskoj. Od madžarske bune, to jest od godine 1848, pak do godine 1868. niesu Hrvati u banovini imali s Madžarima nikakvoga skupnoga posla. Ove godine, to jest godine 1868., pogodili su se Hrvati s Madžarima sklopili su n a g o d b u. Ovu godinu vriedno je zapamtiti, jer je ova nagodba glavni zakon u hrvatskoj banovini, po njoj se moraju ravnati i krojiti svi drugi zakoni. Kako su se u toj nagodbi pogodili Hrvati-banovci s Madžarima, to će se u našem »Domu« razložiti.

A što je s Turčinom, s kojim su Hrvati stotine godina boj bili.

Na Turčina se je u prošastom stogodištu bacio Rus, i to dva puta, prvi put nesretnije od drugoga. Ali od ruske krvi ipak ima koristi: izpod turskoga jarma digla su se dva naša pobratimska plemena: Srbi i Bugari, a još prije Grci (ili Jeleni). I tako su nastale tri nove samosvojne države: Grčka, Srbija i Bugarska.

Rusko je oružje pripravilo put austrijskomu. Svim nam je još u pameti rat od godine 1878., pred dvadeset i dvie godine. Onda je Turčin morao Austriji pustiti Bosnu i Hercegovinu, da ona njom upravlja. I tako su sada ove zemlje, u kojima živi narod našega plemena i jezika, pod istim gospodarom, pod kojim su i drugi Hrvati.

Taj rat s Turčinom za Bosnu i Hercegovinu — bio je zadnji rat u prošastom stogodištu, u kojem je bilo Hrvatâ. Hrvati su stotine godina ratovali. Čitavi krajevi naše domovine bili su dan i noć pod puškom, i to malo ne čitav život. To je bilo u granici. Napokon je došlo vrieme, pa je i ta granica ukinuta pet godina poslije rata s Turčinom, to jest godine 1883., poslije one bune »s cimerima«.

Evo, prošao sam s Vama skokom u pameti gotovo sto godina i spominjao tolike krvave ratove. A čemu ti ratovi? pitate.

Tako je pitao, nema tomu ni godinu dana, i ruski car Nikola II. (drugi). Zato je pozvao sve vladare, da pošalju svoje savjetnike na vieće: Neka se dogovore, pa da svi vladari odbace krvavo oružje, i da unapried sviet živi u miru, a mjesto puške i sablje neka sudi svjetski sud medju narodima, kako sudi medju pojedinim ljudima.

No od toga vieća ne bi ništa ili gotovo ništa. Evo, baš se sada vodi jedan rat, daleko u žarkoj Africi, tamo preko mora. Silni i jaki i bogati Englezi hoće da podave tamošnje proste seljake naseljenike Bure. Zaboravili su Englezi, kako su Španjolci nedavno tamo preko mora sve izgubili i još strašno potučeni bili.

Vidi se, svietu još nije sudjeno mirovati. Još ima otimačâ, razbojnikâ i ugnjetačâ, kojim ne treba suda i koji se ne boje nikakvoga suda na zemlji. Ali će i njima suditi Bog.

Koliko ima Hrvatâ i njihove zemlje.

Kad god je govor o čitavom našem narodu, svagda treba paziti na to, što naš narod nije niti složan u jednoj narodnoj misli, niti je pod jednom vladom i jednim zakonom. Tako ću i ja sada imati pred očima čitav naš narod, gdjegod ga ima i što god i kako god vjeruje i kakvu god ima vladu.

Zemlje, u kojima živi narod našega plemena i jezika, imaju različna imena. To je upravo tako, kako jedan gospodar ima više njiva, oranica i livada a svaka nosi starinsko svoje ime, a ipak su sve jednoga gospodara.

Prva hrvatska zemlja, koja nosi tudje staro ime, to je D a l m a c i j a. Ona ima ime od naroda, koji je njekada — Bog zna kada — u njoj živio, a zvao se je taj narod Dalmati. To je upravo tako, kao kad koji gospodar kupi oranicu od njekoga čovjeka imenom Buića, pa se ta oranica i dalje zove »Buićka«. Dalmacija je zemlja uz more, uz Sinje more ili Jadransko more. Daleko se je protegnula, sve tamo do Arbanaske, ali je zato uzka. K Dalmaciji spada i mnogo otoka ili ostrova (a to je komad zemlje, koji je sa svih strana obtočen morem).

Druga naša zemlja sa starim tudjim imenom — to je I s t r i j a. I ona je uz more ili baš u moru, jer je sa tri strane obtočena morem. I k njoj, kao što i k Dalmaciji, spada njekoliko otokâ.

Treća hrvatska zemlja, koja nosi staro ime, ali nije baš tudje, to je S l a v o n i j a. Kako je dobila ovo svoje ime, to ću razložiti drugi put. Ova je zemlja medju riekom Savom i

Dravom: preko Drave i Dunava je Ugarska (Madžari), a preko Save četvrta naša zemlja, a to je B o s n a.

Bosna se prislanja uz Dalmaciju na zapadu, a uz Slavoniju na sjeveru; po tom, ako ideš iz Dalmacije na iztok, doći ćeš u Bosnu, a isto ćeš tako doći u Bosnu ako podješ iz Slavonije preko Save na jug.

Peta je naša zemlja Hercegovina. Ona se drži sa zapada Dalmacije, kao i Bosna, a sa sjevera se hvata Bosne.

Šesta je hrvatska zemlja ona, koja i do danas nosi samo hrvatsko svoje ime, a to je Hrvatska. Ona je medju riekom Dravom i Jadranskim morem, a Sava ju dieli na dva diela Hrvatske se drži na madžarskoj strani preko Drave liep komad zemlje u kojoj takodjer živu Hrvati, a to je Medjumurje, jer je medju riekom Murom i Dravom.

Ali još niesmo gotovi. Narod našega plemena živi i u Srbiji, i u Crnoj Gori, a ima ga i u Bačkoj i Banatu na madžarskoj strani preko Drave i Dunava. Ali oni Srbijanci i Crnogorci niesu jedne misli s narodom našim po drugim zemljama, koje sam nabrojio. Uz naš narod u Istriji, Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji više se drži i bolje se s njim slaže susjedni slovenski narod u Kranjskoj, Štajerskoj, Koruškoj i u Primorju.

O svakoj ovoj zemlji bit će još dosta govora u ovom listu.

A sada da vidimo: koliko je to zemlje!

Ne ću vam za danas pisati mnogo brojeva, jer bi vam malo pomogli. Ja ću vam reći ovako: Onih šest zemalja, to jest: Istrija, Dalmacija, Hercegovina, Bosna, Slavonija i Hrvatska s Medjumurjem — zajedno su velika krpa zemlje na četiri ugla ili ćoška. Na jednoj je strani toj krpi — na zapadu sunca i na jugu — more tu je Istra i Dalmacija; na protivnoj je strani — na iztoku i sjeveru — rieka Drava i Dunav. Sad malo bolje pogledajte ovu kartu na drugoj strani. Ovo nije prava i podpuna zemljovidna karta, ali će naš list i pravu donesti. Za sada ćemo se poslužiti ovom.

U zapadnom uglu — na lievo — stoji uz more grad Trst: na drugoj strani, na iztoku — na desno — medju Savom i Dunavom stoji grad Zemun. Što mislite, koliko je dana hoda pješice od Trsta do Zemuna? Kad bi dobar hodac podbrusio pete i hodao svaki dan na dan osam ura (sahata) bez počinka, ne znam, bi li došao za sedam dana i to onda, kad bi svi putevi i sve ceste vodile ravno, kao po nategnutoj žici. Ali takove ceste nema, i čovjek ne može hodati bez počinka,

pa bi takav putnik trebao dobro hodajući i čitave dvie nedjelje. Toliko bi od prilike trebao i od Trsta uz more do Dubrovnika, samo što se na tom putu ceste mnogo više zavijaju, — i to, ako ih i ima. Od Dubrovnika do Zemuna došao bi možda za nedjelju dana, kad bi tu bilo svuda cestâ; ali bi ponajviše morao uzjahati na kakovo paripče ili se koje-

kuda verati i provlačiti, pa ne znam, bi li došao i za tri nedjelje. Od Zemuna došao bi uz Dravu do Varaždina za osam dana, a od Varaždina opet do Trsta za pet, šest dana.

I tako bi dobar hodac obišao ove naše zemlje možda za 35 do 40 dana, kad bi hodao dan na dan malo počivajući. A ako bi još htio proći preko njih poprieko od Trsta do Zemuna, i unakrst od Dubrovnika do Varaždina, trebao bi još mjesec dana, pa bi tako za dobra dva mjeseca mogao obići i proći naše te zemlje.

To je dakako račun od prilike, jer se to pravo ne zna, kad još nitko možda nikada nije tako obilazio i prolazio na-

ših zemalja. A i to bi bilo vrijedno. Na takav put bi se mogao odputiti koji naš djetić (kalfa), pa bi imao što pripoviedati.

No ako nitko nije baš ovako putovao oko naših zemalja i preko njih, ipak su na tanko izmjerene, pa tko hoće znati, evo mu mjera u kilometrima: od Trsta do Dubrovnika ima preko pet stotina (500) kilometara, a od Dubrovnika do Zemuna preko tri stotine (300) kilometara, i to, razumije se, u pravcu ravno kao iz puške; jer kad bi mjerio zavijene medje i ceste bilo bi mnogo više.

Koliko naroda živi na svim tim našim zemljama?

Reći ću odmah, da u svim tim zemljama našim živi oko pet milijuna dušâ. Ali koliko je to? Hajde, da se malo poigramo računa!

Kad bi sav ovaj naš hrvatski sviet, koji živi u Istriji, Dalmaciji, Hercegovini, Bosni, Slavoniji i Hrvatskoj, kad bi se, rekoh, postavio jedan do drugoga, i to: ljudi, žene i djeca (a da se ne bi baš tiskali), načinili bi lanac, koji bi bio dug d v a d e s e t d a n a i d v a s e t n o ć i hoda, t. j. dvie tisuće pet stotina (2.500) kilometara.

A kad bi sav ovaj naš sviet nagrnuo k moru i postavio se jedan do drugoga u pravcu od Trsta do Dubrovnika, mogla bi u redu stajati samo jedna petina t. j. milijun. Recimo, da napried stane otac, iza njega žena i troje djece: pa da je njihova sva zemlja pred njima, od mora do Dunava, Drave ili Mure — kad bi se ovako sve izselilo k moru, — što mislite, koliko bi došlo zemlje na svaku ovakovu malu porodicu, na čovjeka i ženu s troje djece? Računajmo! Recimo, da otac stoji napried na širini od pol metra, a to je kao mali slog od 4—5 uzoranih brazda: rekli smo, da je od Zemuna do Dubrovnika oko tri sto kilometara; ali budući da je od Varaždina do Trsta manje, i to oko 200 kilometara, to je poprieko širina od mora 250 kilometara. Tako bi na svaku porodicu ili familiju došao jedan slog, ali kako dug? Gotovo dva dana i dvie noći hoda! A koliko je to zemlje? To vam je preko 20 rali ili jutara, t. j. za 20 dana oranja.

I tako eto znamo da naš narod ima toliko zemlje, da na svaku malu porodicu od pet duša zapada preko 20 rali ili jutara, ili na jednu dušu preko četiri rali.

Učeni ljudi računaju to drugačije. Oni bi rekli, da na našoj zemlji živu na četvornom kilometru (t. j. kilometar dugo i toliko široko) poprieko 43 duše.

Ali ovo je samo poprieko t. j. tako bi bilo, kad bi u svakom kraju bilo jednako mnogo svieta. Ali nije tako. U Bosni n. pr. mnogo je manje svieta, pa tamo zapada na dušu preko pet i pol jutra, a u Hrvatskoj zapada na dušu samo nješto preko tri jutra. A u hrvatskom Zagorju, za zagrebačkom gorom (n. pr. oko Stubice) tamo ne zapada na dušu ni dva jutra. Kad bi dakle sve naše zemlje bile tako naseljene, kako je hrvatsko Zagorje, mogle bi hraniti još jedanput toliko svieta, t. j. oko d e s e t m i l i j u n a. Ali više ne bi mogle, jer bi nam onda svim bilo zlo i gore, nego je sada hrvatskomu zagorcu: on mnogi već nema kruha! Siromah, kakav će mu biti Božić!

Kako se pravi papir i tiskaju knjige.

Prošasto devetnajsto stogodište moglo bi se zgodno nazvati: papirnato stogodište. Koliko se je u ovo sto godina potrošilo papira! Kamo god se kreneš i obrneš, svuda knjiga i papir.

Ja ću sasvim u kratko kazati najprije to, kako se pravi papir, a onda to, kako se tiskaju knjige.

Ne kažu svi Hrvati p a p i r onoj stvari, na kojoj se piše. Njeki Hrvati kažu tomu k n j i g a, a kad se više tiskanih listova zajedno sveže, to im je l i b a r ili l i b r o, a ne knjiga. Njeki Hrvati kažu papiru k a r t a. Rieč p a p i r poznata je gotovo po čitavom svietu i u svakom jeziku.

Ta rieč papir došla je k nama iz žarkoga Egipta (a to je preko mora na jug, u Africi), tamo je papir jedna biljka kao trava. Stari su Egipćani prije tisuće i tisuće godina čihali ovu biljku i na tom su pisali.

Danas se papir gradi posve drugačije. Svaki vas zna, kako po selu hodaju prnjari (ili canjkari, kako li se još zovu), ljudi, koji od žena pobiru stare prnjke i dronjke od lanenoga ili konopljenoga platna (beza). Od tih prnjaka i dronjaka najbolji je papir. A gradi se papir i od slame, i od kukuruzne perušine (one, kojom je omotan klip), pa i od drva. Drveni je papir najlošiji.

A kako se radi papir?

Ovako: Prnjci i dronjci moraju se dobro izprašiti, onda izrezati, pa sitno, sitno skosati, samljeti i polijati, da od njih

nastane kao gusta čorba, kao kaša. Sve to radi sprava ili mašina. Ova se kaša nalije na željezno sito (od žice), da se voda ociedi. A nalije se toliko, kako se već hoće da bude debeli ili tanki papir. Kad se voda ociedi, kaša se ona sgustne, i to je već kao papir, samo nije suh, ni gladak. Zato mora doći medju valjke, koji ga stišću i medju kojima se suši i gladi.

Sve ovo ne ide baš tako brzo, kako je to lako izreći, jer sam ja samo toliko rekao, da se barem nješto razumije, kako se radi papir, ali ipak ide dosta brzo. To se vidi po ovom primjeru: Kralj i gospodar naš Franjo Josip I. došao je jednom u jednu tvornicu papira. Na ulazu u tvornicu pokazali su mu tek usječeno drvo, još sa zelenim lišćem. Dok se je kralj prošetao po tvornici i došao na druga vrata, — dali su mu na izlazu list papira, da se podpiše. A taj je list papira bio već načinjen od onoga zelenoga još drva i okićen zelenim njegovim lišćem! Evo, što mogu ljudske sprave i ljudska pamet!

A sada da čujemo, kako se tiskaju knjige! I to će biti posve u kratko.

Nema ni 500 godina, što ljudi znadu tiskati ovakove knjige, kakova je evo pred nama. Prije su se knjige samo pisale. No pomislite: Od ovoga našega lista »Doma« načinjeno je deset tisuća (10.000) posve jednakih komada, pa ovo isto, što vi čitate, čita još 9.999 drugih ljudi! Tko bi to rukom napisao? Trebalo bi trideset godina, ako bi dan na dan pisao! A ovako je bilo gotovo za njekoliko dana. Kako je to moguće?

Mnogi vas to znadu, a mnogi i ne znadu. Onima, koji ne znadu, kazat ću u kratko.

Znate li, što je pečat? Na pečatu su urezana slova — i to naopako — pa kad se pečat pritisne na mekani vosak, ostanu na vosku utisnuta slova. Tako i onaj, tko je tiskao naš ovaj list, ima pred sobom pečat od svakoga ovoga slova, što ga čitate. Taj je slagar slagao ove male pečate jedan do drugoga, slovo do slova; kad je složio, čvrsto je svezao, namazao crnilom i sve te složene pečate pritisnuo na papir. Koliko je puta pritisnuo, toliko je načinio jednakih listova ili odtisaka.

Eto, to vam je ta mudrost! No, koliko je trebalo, dok su ljudi došli na to, da slažu ovakove male pečate!

I danas još slažu ljudi rukom: čitaju ono, što je rukom napisano, pa po tom slažu. A pritište ili tiska stroj ili mašina.

Kad vas koji dodje u grad, gdje ima tiskara, neka pogleda sve to svojim očima. Mislim, da će mu drage volje svagdje to pokazati.

Stari ljudi znaju više nego mladi.

Stara pripovietka.

Njegda u staro vrieme bile gladne godine.

Na to umre stari kralj, a postane njeki drugi mladi kralj. Taj mladi kralj dade svemu svomu narodu hranu, da ne izgine od gladi. To je tako podržalo njekoliko godina, da je ponestalo hrane te se tražilo po svima kraljevinama, a već se više nije moglo nigdje dobiti, da se može narod prehraniti i da živ ostane. Na to taj kralj nadje u jednoj kraljevini toliko, da su samo mogli posijati. Bog je dao, da je svuda liepo poniklo. Na jednom opet udari suša, da se je osušilo svuda. Ta suša tako je držala tri godine. Sad je narod pričeo tražiti i vaditi po livadah korienje.

Onda udari glas svuda i velika žalost, da je čuo sam taj mladi kralj. Sad više nije znao, šta će pričeti, već on skupi svoje vieće, da učine jednu njekakovu pravu. Na to vieće dozvoli, da se imaju svi oni ljudi, koji su od 45 godina stariji, — ti ljudi imaju se pravo svi potući. Onda skupi kralj sav svoj narod i narodu pročita, što je vieće dozvolilo: da se moraju svi stari ljudi potući zato, što nema ni za mlade dosta hrane, a kamo li za stare.

Tu su bila i tri brata, koji su imali svoga starog otca, pa je njima bilo žao, da ga ubiju. I oni brže bolje naprave podrum, pa svog otca u podrum metnu. Tako su ga hranili. A on pita svoje sinove: zašto oni njega u podrumu hrane? A sinovi njemu pripovjede, što je kod kralja vieće dozvolilo. A njihov stari otac njima kaže: »Čujete li, moja djeco! Vi zakon svršite, jer božju volju i carevu — to se mora učiniti. Mora se svejedno, da jedanput poginem«. Na to sinovi njemu odgovoriše: »Nama je vas žao ubiti, jer vi ste naš otac. Ni-

smo mi vas još rad izgubiti, makar jeli s vama korjenje i crnu zemlju«.

Na to jednom udari ob noć liepa kiša, da je svuda zemlja nabujala od one suše. A zabadava, kad nema u nikog sjemena! A ova tri brata idu svome starom otcu i kazuju u podrumu, kako je noćas velika kiša padala i svu zemlju natopila. Bilo bi — vele — dobro, da mogu dobiti sjemena, da usiju. Onda njima njihov stari otac kaže: »Djeco, skidajte s krovova staru slamu, pa ju na novo mlatite. U svakoj slami ostaje zrna. Samo posijte onu pljevu«. A sinovi zbilja poslušaju svoga starog otca, pa skidaj staru slamu sa krova, pa ju udri mlatiti, pa brže posiju onu pljevu. A kad kroz nekoliko dana, — to je izniklo, da je milota vidjeti bilo. Svi se susjedi na okolo samo začudiše, od kuda njima sjemena, i dolaze njih pitati: gdje su kupovali? Ali oni ne smiju nikome kazivati, jer se boje, da kralj ne će dati ubiti njihova otca.

To se čuje od jezika do jezika, pa do kralja: da su oni sebi njegdje kupili hrane i posijali, a drugi nitko nigdje. Onda njih kralj dade preda se zvati, da oni moraju njemu pravo kazati, gdje su oni sebi kupovali, da i on kupi za narod. »Ako ne ćete — reče — pravo kazati, ja ću vas sva tri pogubiti«. Sad su oni vidjeli, da moraju kazati za svog starog otca. »Sada će nam ubiti starog otca!« Idu oni i plaču i dodju pred kralja i pita njih kralj, od kuda njima ovo sjeme. Onda oni njemu pripoviedaju, da je njih naučio stari otac. »Kada ste vi — kažu — dali potući sve stare ljude, a mi smo našeg starog otca u podrumu zadržali, pa je on nas sada naučio, da skidamo s krova staru slamu i da mlatimo, jer je dragi Bog rekao, kad je žito i drugu hranu stvarao: da u svakoj hrani ostane i za godinu gladnu.«

Na to se je kralj jako razžalio, što je dao potući sve one stare ljude, kako je veliku griehotu od Boga učinio, jer sad vidim — reče — da stari ljudi više znaju, nego mladi.

Majčine suze.

Jeste li gledali kada one sitne, sitne nebrojene zviezdice, što trepeću svjetlucajući i krieseći se tako milo, kao suza materina, a naš ih narod gdje-gdje i zove: majčine suze?

Da vam kažem, što se priča, kako su nastale.

Davno, davno njegda došla na djecu bolest i sva djeca poumirala. Tužne majke i žalostne plakale i ronile suze za dječicom svojom, dok im se Bog nije smilovao, pa i one sve poumirale i k nebu poletjele. Ali su htjele same ravno u nebu, samo da što prije u naručaj primu djecu svoju. Bog ih je zato kaznio: odtisnuo ih dalje od nebeskih vrata, gdje su i ostale.

Gledajte ih i sada, kako milotno plaču, kako za dječicom suze rone, kao da se zviezdice kriese i trune.

Djed i unuk.

Bio njegda jedan starac. Od starosti mu se oči pomutile, koljena i ruke drhtale, a nije ni čuo. Za stolom je jedva držao žlicu, jer mu se ruka tresla, pa se je tako jelo razlievalo i padalo na stolnjak. To se je sinu i snahi njegovoj gadilo, pa su ga postavili za peć i tamo mu davali jelo u zemljenoj staroj zdjelici.

Starca bi često oblile suze, kad bi pogledao k prostrtomu stolu. Jednom mu pade iz slabe ruke stara zdjelica i razbije se. Snaha ga izgrdi, a sin mu kupi drvenu zdjelicu.

Za njekoliko dana vidi sin njegov i nevjesta, kako njihov mali sinčić od četiri godine slaže daščice. „Što radiš?" upita ga otac. „Kopanju" , odgovori, „ iz koje ću hraniti ćaću i mamu, kad ostare".

Muž i žena pogledaju se mučke, a onda zaplaču. Od toga su mena opet zvali starca za stol i niesu s njim postupali grubo.

Mati i žena.

Pitala mati mudroga Salamona: „Sine, ili sam ti ja draža, ili žena?"

Reče Salamun: „Ti si mi draga kao sol, a žena kao med".

Mudre rieči.

Tko se je s lažju udavio!

*

Tko rano ruča i mlad se oženi, taj se ne kaje.

*

Nije ženitba ovčiji smjes, nego je to ljudski viek.

*

Dopalo ciganina carstvo, pa objesio ćaću.

Svašta.

Kako se broje godine. Veći dio prosviećenoga svieta broji sada godinu 1.900, a toliko je godina prošlo od rodjenja Isusova. Ovo se zove novi kalendar. A ima i stari kalendar, kojega se drže narodi grčkoga zakona, t. j. Grci, Rusi, Bugari i Srbi. I ovi broje godinu 1.900, samo što će oni početi novu 1.900 godinu trinaest dana kasnije, t. j. 13 siečnja 1.900. — Židovi broje godine od stvorenja svieta, a broje sada 5.660. godinu, a 5.661. početi će dne 24. rujna 1.900. — Muhamedanci (Turci) brojit će od 12. svibnja 1.900. svoju 1.318. godinu.

Kako je koje brojenje nastalo to ćemo do zgode u našem listu razložiti.

Konac svieta. Nema tomu dugo, što je mnogo svieta bilo u strašnom strahu: bojali se ljudi, da će sviet propasti. Osobito je strah bio pograbio Talijane u njekim gradovima, tako da su kao ludi bježali po ulicama, molili se u crkvama i t. d. A to je došlo tako, što su učeni ljudi proračunali, da će se taj i taj dan zemlja sudariti s njekakvom drugom zviezdom repaticom, pa su o tom novine pisale. No sve je prošlo srećno, jer repatice nisu ni vidjeli.

Istina je, da s neba padaju zviezde kao kamenje. To se kamenje zove meteor. Što je to i kako to nastaje, i to ćemo drugi put razložiti.

Što je nova po svietu.

„Dom" će javljati i svakojake vriedne novosti iz domaćega i tudjega svieta, ali nam je za ovaj put ponestalo prostora, pa mjesto novosti molimo čitaoce, da pročitaju ovo:

Sve prijatelje narodne prosvjete, osobito gospodu župnike, kapelane, učitelje, a i druge prosviećene ljude, koji žive s narodom, molim, da jedini ovaj seljački zabavno-poučni list preporučuju i šire medju narodom hrvatskim po svim našim zemljama. Osobito ih molim, neka idu seljacima na ruku kod pošiljanja predplate.

Seljacima i drugim na selu živućim ljudima preporučujem, da ih se više složi i da zajedno pošalju predplatu: tako će im list doći mnogo jeftinije, t. j. za *desetoricu* **2 krune 40 filira** (1 for. 20 nč.), a za *dvadesetoricu* **samo 2 krune** ili **1 for.** — Ako ih više zajedno šalje, neka se upravi javi, kako se želi, da se list šalje: ili svi komadi na jedno ime, ili svaki komad na svoje ime. Paziti treba na to, da svaki predplatnik točno naznači mjesto i zadnju poštu. Novci se najzgodnije šalju poštanskom doznačnicom (a ne u listu): *Upravi „Doma" (Dr. A. Radić) u Zagrebu, Jurjevska ulica 28.*

Dr. Antun Radić.

Ovaj broj vriedi za 1. siečnja 1.900. Broj 2. izaći će 15. siečnja 1.900.

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na godinu 3 (tri) Krune. — Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će „DOM" za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za 2 Krune 40 filira, dvadesetorica i više svaki za 2 (dvie) Krune. — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira.

Broj 2. | U Zagrebu, 15. siečnja 1900. | God. 1.

„Više se ne može živjeti".

»Ne, više se ne može živjeti!« Tako čujemo na sve strane, kamo se ganemo i obrnemo: ne može se pa ne može više živjeti. »Previše je već svieta. Bolje bi bilo — Bože prosti — da se ni djeca ne bi na sviet radjala, kad nemaju šta jesti, ili bi morao doći rat, da podavi nješto svieta«.

Nije čudo, što ovako govori mnogi naš hrvatski seljak. Ovako ili slično ovomu govorili su i govore i njekoji učeni ljudi. Spomenut ću vam jednoga samo.

Već prije sto godina od prilike napisao je jedan Englez knjigu: da će sviet napokon propasti, jer će se toliko razmnožiti, da ga zemlja ne će moći hraniti. Vriedno je zapamtiti i ime toga glasovitoga englezkoga učenjaka: zvao se je Malthus. On je računao i računao i račun mu je izašao ovako: Od dvoje svieta, to jest od čovjeka i žene bit će za njeki broj godina 4 ljudi, onda 8, onda 16, onda 32 i tako dalje, sve još jedanput toliko. Ali potrebiti živež za taj sviet ne će tako naglo rasti, nego ovako na priliku: najprije dva voza (ili tovara), onda 4 voza, ali sad ne 8, nego samo 6, pa dalje 8, onda 10 vozova. Svatko lako vidi po tom računu, da četvero ljudi ima četiri voza živeža, ali osmero ljudi ima samo 6, a ne 8 vozova, 16 ljudi ima samo 8, a ne 16 vozova, a 30 i dvoje svieta ima samo 10 vozova mjesto 32 voza!

E, ako je tako, onda zbilja ne znamo, što će naše djece djeca, jer mi još kako tako.

Ali na sreću našu — kažu drugi — nije tako. A evo, zašto nije tako!

Prvo, kad bi se sviet i množio onako, kako je računao Malthus, ima mnogo zemlje, na koju još nije koračila ljudska noga, koja još nije ocutila pluga ni motike. Takove zemlje ima još toliko, da bi mogla hraniti još šest puta toliko ljudi, koliko ih ima danas na svietu. A dok se sviet šest puta pomnoži, do onda još ima koja godinica.

Drugo, sviet se ne množi ili se ne će množiti onako, kako je to računao englezki učenjak. Ima već danas naroda na svietu koji se ne množi, nego ga ima sveudilj jednako, ili još manje. A to su Francezi. Oni se ne množe. Kažu njeki, da se ni drugi narodi ne će tako jako množiti, kad budu — tako pametni i prosviećeni, kako su Francezi.

Treće, danas ne radi i ne skrbi samo čovjek, nego i sprava — mašina. A kad se više radi, više je i živeža i svega za ljudsku potrebu. Oni isti Francezi hvale se, da imadu toliko mašina, koje toliko rade, kao da svaki Francez ima 12 svojih slugâ ili robovâ.

Četvrto napokon — kažu isti ovi drugi mudraci — mi se možemo nadati, da će ljudi postati tako mudri, pa će izmisliti nješto, te će zemlja dva, tri puta toliko roditi, koliko danas rodi. A tko zna, šta će još i drugo izmisliti? Možda još i to, da ne ćemo trebati ni kuhati, ni peći, a možda ni jesti, kako danas jedemo.

Ovako i jedni i drugi mudraci. A tko bi htio mene slušati, ja bih mu rekao ovako: Što će biti od svieta, kad se razmnoži, za to se nijedan čovjek nema brinuti ni starati. Ja mislim, da je to velika preuzetnost i umišljena premudrost, kad tko na svoja ledja uzima brigu za cieli sviet, kako će obstati. Svatko se neka brine za sebe, za svoju djecu i za svoj dom i domovinu, a kako će obstati cieli sviet, to zna samo Bog, koji ga je i stvorio. Neka jedni i drugi mudraci mudruju ovako ili onako, oni nikako ne mogu ništa učiniti protiv onoga, čega se boje. A što jedni pokazuju na Franceze, što se oni više ne množe, to je samo zato, što ti mudraci nemaju pravoga srama i što se ne boje Boga. To što se Francezi više ne množe, nikako nije bez zla, jer je množenje ljudstva vjekoviti i božji zakon.

Ja sam sve ovo spomenuo zato: Našemu je hrvatskomu svietu zbilja zlo, i mnogi se tuže, da se više ne može živjeti, i govore onako, kako smo na početku čuli. A kad se naš sviet ovako tuži, što odgovaraju oni, koji su našemu zlu krivi? Odgovaraju, da je po cielom svietu zlo, da će biti još

i gore. A to nije istina, kako ćemo čuti drugi put. Oni krivci samo zato kažu, da je na cielom svietu zlo, da ne moraju odgovarati: zašto je našemu svietu zlo.

A zašto je našemu svietu zlo, to se ne može na malo kazati, jer je naše zlo veliko, dugo i široko, duboko i visoko, tako visoko, da već do neba dolaze tužbe na krivice. A mnogomu smo zlu svomu i mi sami krivi.

O tom našem zlu porazgovorit ćemo se više puta — ako Bog dâ.

Kako su Hrvati došli pod tudju vladu.

U 1. broju »Doma« spomenuli smo hrvatske zemlje: Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku i Slavoniju, Istriju s Primorjem.

Istina je, sve ove zemlje imadu jednoga gospodara i vladara, ali nemaju jedne vlade. To je malo težko razumjeti, da je jedan vladar, a nije jedna vlada, ali je tako. Naš vladar ima na priliku svoju kraljevsku hrvatsko-slavonsko-dalmatinsku vladu u Zagrebu, i svoju kraljevsku ugarsku vladu u Pešti (Budimu).

Osim vlade u Zagrebu, koja vlada u Hrvatskoj i Slavoniji, ima vlada u Zadru za Dalmaciju, u Trstu za Istriju i Primorje, u Sarajevu za Bosnu i Hercegovinu. Dakle to su četiri vlade. Osim toga spada Medjumurje pod madžarsku vladu u Pešti. Vlada u Zadru, Trstu i Sarajevu ima nad sobom vladu u Beču na Dunavu, a ni zagrebačka vlada nije u svem gospodarica u Hrvatskoj i Slavoniji, nego je u mnogim stvarima prava gospodarica ona vlada u Pešti. I tako glavne vlade, koje vladaju našemu narodu, niesu u našoj zemlji nego ili u Beču, ili u Pešti, to jest ili medju Madžari, ili medju Niemci.

Kako su ove tolike vlade medju sobom spletene, o tom ćemo govoriti drugi put, jer je to zbilja dosta spletena stvar. A sada da vidimo samo: kako to, da mi Hrvati nemamo jedne skupne vlade u našoj zemlji.

Naši neprijatelji kažu, da mi Hrvati niesmo za ništa, da se ne možemo i ne ćemo nikada složiti pod jednom vladom, da smo se uviek kosali i glodali, i zato smo podrobljeni i pociepani.

To nije istina. Istina je, da sve hrvatske zemlje niesu

nikada bile na jedan put pod jednom vladom. Ali je istina i to, da je veći dio našega naroda bio pod jednom vladom u našoj zemlji i pod vladarom svoje krvi i jezika.

A kad je to bilo?

Istina je, davno je to bilo. Skoro će biti 800 (osam stotina) godina, što mi nemamo kralja i vladara svojega jezika i koji bi stanovao u našoj zemlji. A dok smo imali vladara svojega jezika i u svojoj zemlji, onda je velik dio Bosne i Hercegovine, velik dio Dalmacije i njeki dio Istrije, a i čitavo Medjumurje — sve to je bilo pod jednom hrvatskom kapom, što no je rieč. Mnogi su vas čuli za naše kraljeve našega jezika: za Tomislava, Krešimira i druge, pa i za zadnjega Zvonimira.

Njeki kažu, da je to bila prva velika nesreća za nas Hrvate, što smo izgubili kralja svojega jezika. Ali ja mislim, da nije tako. I drugi su narodi izgubili svoje kraljeve i dobili kraljeve tudjega plemena i jezika, pak im se svejedno nije dom rasipao, kao naš. Bugari i danas imadu vladara tudje krvi, a isto tako i Grci. A i mnogi drugi narodi moraju tražiti lozu i koljeno svojih vladara u tudjini.

Vladar tudjega plemena nije dakle za narod nesreća. Ali je drugačije onda, kad vladar ne živi u zemlji onoga naroda, kojemu vlada. Kad vladar tudje krvi živi medju narodom svojim, kojemu vlada, on će naučiti jezik toga naroda i običaje njegove, upoznat će potrebe njegove, naći će dobre domaće savjetnike, a ne tudjince, i narod će skoro zaboraviti na njegovo tudje pleme.

Naš kralj ne živi u našoj zemlji već osam stotina godina.

Ali mi smo Hrvati držali svoj dom na okupu i onda, kad su naši kraljevi živjeli u tudjoj zemlji i to dugo jošte, sve dotle, dok niesu ojačali naši neprijatelji, koji su nam dom sve po malo raztrgali. Mi ne ćemo sad pripoviedati cielu poviest hrvatsku, nego ćemo samo u kratko kazati, kako se je naša domovina rasipala.

Dva su glavna neprijatelja naša, koji su u staro vrieme našu domovinu raztrgali: jedni su talijanski Mlečani, a drugi su azijski Osmanlije ili Turci.

Ono, što su danas u svietu Englezi, to su do prije sto godina bili Mlečani, to jest mornari, trgovci i osvajači i otimači. Grad Mleci ili Venecija stoji na talijanskoj strani sinjega ili jadranskoga mora. Na hrvatskoj strani toga mora stoje od juga k sjeveru hrvatski gradovi: Dubrovnik, Split,

Zadar, Senj, pa Rieka i napokon Trst, a na drugoj strani proti Trstu stoje Mleci. Kako sam rekao, gospodari ovoga talijanskoga grada, Mlečani, bili su dobri trgovci po moru. Oni su se borili s hrvatskim vladarima od prvoga početka, i jedan su čas bili slabiji, pa su hrvatskomu vladaru morali plaćati za trgovanje po našem moru.

Ali što koristi tajiti istinu? Mlečani su bili stariji pomorski trgovci nego Hrvati, zato su oni diljem našega mora postajali sve jači, a mi Hrvati sve slabiji. Mlečani su daleko od svoga grada osvajali zemlje i gradove, a napokon su od tužnoga jednoga hrvatskoga kralja tudjinca za novce kupili Dalmaciju. To je bilo prije 500 (pet stotina) godina. Oni su gradeći sebi ladje i brodove uništili i poharali dalmatinske šume, tako da su od njih ostale gole gore. Danas je Dalmacija velikim dielom goli kamen. A koliko su im pomogle šake Hrvata dalmatinskoga! Oni su u Dalmaciji naselili svoje ljude, Talijane, za gospodu i gospodare, koji i danas hoće, da budu u Dalmaciji gospodari, samo ih na sreću ima malo.

Kad su Mlečani propali — svladao ih je Napoleon, koji nam je već poznat — došla je Dalmacija pod austrijsku njemačku vladu, onda pod francezku vladu, pa opet pod austrijsku njemačku, gdje je i danas. A mi nesložni i neprosvićeni Hrvati samo gledamo kako nas ovdje otrgnu i bace sad ovamo, sad onamo, jer jedni za druge niti ne znamo, niti ne marimo.

Po onoj nagodbi izmedju Madžarâ i jednoga diela Hrvatâ — morala bi Dalmacija spadati k Hrvatskoj i Slavoniji, pa se zato vlada u Zagrebu i zove: kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska, premda s Dalmacijom nema posla, kao što ni zagrebački sabor, ni ban, a jedan i drugi se zove ne samo hrvatski, nego još i dalmatinski.

Tako je s Dalmacijom.

A kako je s Bosnom? Kako s Hercegovinom?

Hrvati su prije imali više banova, pa je bio i jedan ban bosanski. U staro vrieme nije ni drugdje po svietu imao kralj velike vlasti nad drugom velikom gospodom, pa je tako nije imao ni kod nas. A kad hrvatski kralj nije živio u našoj zemlji, velika gospoda hrvatska niesu imala gospodara, pa je bosanski ban bio svoj gospodar, a poslije se proglasio i kraljem. U to su počeli iz Azije navaljivati u naše zemlje Turci. Oni su pred 450 godina osvojili Bosnu, a ka-

snije i Hercegovinu, pa su od onda do pred dvadeset i dvie godine u tim hrvatskim zemljama i gospodarili, a naš im je sviet bio sluga i kmet. Mnogi su velikaši bosanski i hercegovački ostavili i svoju kršćansku vjeru i primili vjeru Muhamedovu, tursku, pa su još i danas mnogi velikaši bosanski turske vjere, ali niesu Turci.

I tako je ostala pod hrvatskim banom samo današnja Hrvatska, jer je i Slavonija bila preko stotinu godina pod Turčinom. Pred dvie sto godina oslobodila se i ona i sjedinila s Hrvatskom.

Ove su dvie naše zemlje imale najprije istoga kralja, kojega i Madžari, a poslije su izabrale za kralja Niemca. Niemac je vladao i Madžarima, i tako su Hrvati i Madžari i Niemci imali istoga vladara, ali su Hrvati ipak uviek imali svoju vladu s banom. No ban je pred Niemci i Madžari gubio sve više vlast. Bilo je tu mnogo svadje, borbe i kukavštine, dok nas niesu Niemci pustili, pak su ostali oni Hrvati u Hrvatskoj i Slavoniji u družtvu s Madžarima, s kojima su se pogodili, kako znamo, godine 1868. Ta je pogodba izašla tako, da je pravi gospodar Hrvatskoj i Slavoniji u mnogim stvarima ona vlada u Pešti.

I tako Hrvati nemaju jedne vlade u svojoj zemlji.

Dva naša stara neprijatelja, koji su naš dom raztrgali, ti su propali ili oslabili. Zato smo se mi počeli malo dizati. Ako budemo složni, moći ćemo nješto učiniti.

Kako siromaha gule i šišaju bez noža i nožicâ.

1. Što je glavnica ili kapital?

Kad se tko sprema na veći kakav posao, kad na primjer hoće graditi kuću, ili početi na zemljištu gospodarstvo, — odmah ga pitaju prijatelji: A imaš li ti, brate, kapitala? Bez kapitala ti nema ništa!

I obično se misli, da taj kapital — da su to novci. A to nije ni na pol istina. Da to nije istina, za čas će vam biti jasno, kao sunce. Čujte samo.

Ljudi su prije sto godina našli tamo daleko preko mora opet jednu zemlju, za koju se prije nije znalo, a to je Australija. Danas se tamo sele ljudi iz naše strane svieta, kao i u Ameriku. Pomislite sad, da tamo otide deset ili sto ljudi i

to svaki s punom vrećom dukata (cekina), — svi bi ti ljudi za kratko vrieme ili poginuli, ili podivljali, premda imade svaki punu vreću dukata. Zemlja je plodna, ali oni — ne mogu ništa: nemaju ni pluga, ni motike, ni pile, ni sjekire, ni noža, ni kolâ, ni konja, ni vola — ništa, nego gole ruke.

Ali recimo, da su i to donesli sa sobom: i plug, i motiku i t. d., ali da nisu donesli hrane. Oni će orati onu novu zemlju dan dva, — ali će onda morati ostaviti oranje, pa tražiti, ne bi li ubili kakovu zvier, ne bi li nakopali korienja ili našli kakvoga drugoga bilja, da se najedu — sve bez kruha i soli, jer dok njihov kruh nikne, izraste, dozrije, — proći će dugo vremena. Znam, da i sami vidite, da od njihova oranja nema ništa, jer ne možeš orati i lov loviti.

I tako vidite, da novci niesu kapital, nego da je pravi kapital: hrana i orudje ili sprave. Samo ondje, gdje toga ima, tu je pravo bogatstvo.

Ili evo čujte drugi primjer iz naše zemlje. U hrvatskoj Posavini podavila prošaste godine voda zemlje, a pošast svinje, tako da sviet nema ni kruha, ni mesa. Jedan čovjek, koji ima ženu i četvero djece, hoće da otide njekamo dalje, da do proljeća zasluži koji filir. Ali eto nevolje: ženi i djeci treba ostaviti barem kruha dok on tamo što zasluži. I taj eto nema kapitala. — Drugi jedan prodaje svake godine sieno — i to bez ciene. Pitam ga: »Zašto prodaješ tako bez ciene sieno, zašto ne hraniš sâm blaga? Blago bi bolje prodao, a imao bi i gnoja.« »Nemam blaga, a nemam ga za što ni kupiti«. Eto i taj nema kapitala i ne može si pomoći.

2. Što je kredit?

Ovakvomu čovjeku, koji hoće raditi, a nema se čim prehraniti, dok što zaradi, ili koji hoće raditi, a nema čim, — tomu treba pomoći. Kako? Tako, da mu se dade hrane, dok zasluži, ili sprava, s kojom će raditi, ili oboje: ili pak da mu se dadu novci, da si to nabavi, da mu se dade kapital. Kad ovaj čovjek nješto zasluži, vratit će svomu dobročinitelju onaj kapital, a do toga, t. j. dok zasluži, ima dobročinitelj **vjeru** u siromaha, da će mu pošteno vratiti, dobročinitelj je vjerovnik. A za dužnika se kaže, da ima **kredit.**

Tko ovako vjeruje siromahu taj mu pomaže i dobro mu čini. Ali njeki ljudi traže vjere ili kredita, a ne zaslužuju ga Čovjek na priliku, koji traži od drugoga, da mu dade na

vjeru vina ili mesa za blagdane ili svetkovine (na priliku za »krstno ime«), — taj ne zaslužuje vjere, da će vratiti, što je primio, jer će se vino ili meso popiti ili pojesti, a tim se ne će ništa privrieditì, čim bi se vjerovniku mogao dug vratiti. Isto tako nije siromahu nikakva pomoć, kad mu daješ na vjeru novce, da plati globu ili porez. A kod nas ljudi traže najviše ovakav kredit. To je naša nesreća, o kojoj će još biti govora.

3. Što su kamati ili interes?

Tko ti daje hranu, ili spravu, ili novac, dok nješto zaslužiš, taj sebi uzima, što tebi daje. Kad ti ne bi dao, on bi se mogao sam onom hranom hraniti, ili onom spravom služiti i još više sebi privrieditì. A kad dade tebi, ona njegova stvar privriedjuje i nosi korist tebi, a ne njemu. Zato mu ti moraš vratiti ne samo ono, što ti je dao, nego i više, t. j. onoliko, koliko bi on sebi sâm bio privriedio. Ono, što se daje više od glavnice, to su **kamati** ili **interes.** Ti sebi moraš odbiti samo svoju muku.

4. Kako se mudro guli?

Od kad je svieta, bilo je čovječjih gulikoža, i mora se priznati, da su svagda bili mudri. To se najbolje vidi po tom, kako su se naučili računati kamate ili interes.

Jeste li čuli kada pripoviedku o komadiću kruha, kojega nikad manje nije bilo, jeo ga, koliko ti drago?

Takav komadić kruha — to je seljak za gulikožu. Seljak je kao vrba, kojoj se svake godine obsieku grane, pa opet porastu, no nikad se ne mogu razrasti. Tako vrba i iztrune, a iz njezina koriena nikad više mladice. Sreća je to, što je dosta u zemlju utaknuti vrbovu šibu i vrba se množi i raste, pa opet ima što obsiecati. Upravo je tako i seljak, neprosviećeni seljak. A to su od njega učinile gulikože. Čujte samo.

Zdrav razum kaže, da se kamate imadu vratiti onda, kad i glavnica. Ali kad bi tako bilo, dužnik bi se podigao, vrba bi se razrasla. Da toga ne bude, treba grane za vremena obsjeći, i to ovako:

Seljaku ili nije urodilo, ili je priplod prodao, a novce potrošio, recimo, za svadbu. Došao seljak k gulikoži. Ovaj mu dade žita, koliko mu treba, ali odmah kupi od njega ono njegovo žito, koje još raste na polju, ili još nije ni posijano. I tako moj seljak čitavoga svoga vieka ne će imati svoga

žita. Na ovaj su način najviše propali Poljaci, koji su njegda imali veliku svoju kraljevinu, a danas su raztrgani, kao i mi Hrvati. Gulikoža je kod njih bio ponajviše židov.

Ovom su se mudrijom poslužili i oni, koju su davali na posudbu ili u zajam novce. Poznao sam jednoga kršćanskoga gulikožu, seljaka, koji je negdje tu mudrost naučio. Još dječarac gledao sam, kako se piše obveznica ili obligacija na 100 (sto) forinti, a gulikoža izplatio dužniku samo 80 (osamdeset), jer si je 20 forinti odmah ostavio za kamate. A to je upravo onako, kako je poljski židov kupio žito, koje još nije ni posijano. Ovaj siromah dužnik nije još ni posijao onih 80 a kamo li 100 forinti, i već mora platiti 20 od 100. Ali se kaže samo i čini se, da je 20 od 100, a nije, nego 20 od 80, i još više, jer je unapried!

A danas tako rade svi. Istina, zakon dopušća samo kamate 8 od 100 (8%). Ali pazite malo.

Nema već pismena seljaka, koji ne zna, što je **mjenica** ili **veksl:** podpiše se na papir i još koji mu prijatelj, i dobije iz banke ili štedionice novce. Kaže se, da će plaćati kamate 8 od 100. Gledajmo malo: Primiš iz banke, recimo, 100 forinti, ali odmah ostaviš 2 for. za kamate na četvrt godine. Za tri mjeseca opet ćeš morati uzeti od uzajmljenih novaca 2 for. i platiti kamate, za tri mjeseca opet 2 for., pa opet 2, a ostat će ti samo 92. Je li to 2 od 100 na četvrt godine? Nije, nego 2 od 92!

Ta ti si siromah dobio samo 98 for., s kojima ćeš se moći poslužiti. A onda ti uzimaju sve po 2 for., a ti plaćaš kamate uviek od 100. Banka je dobila eto tvoje novce, od kojih ti plaćaš kamate, a ona će tê novce dalje dati na kamate, pa mjesto da ona tebi plaća od njih kamate, plaćaš ti njoj! To je mudrija! A onda računajte »proviziju«, t. j. troškove, pa ne znam, koliko će to biti od 100.

Ali znam ovo: Poštenjak jedan dao svoje novce u ovakovu banku-štedionu, koju su složili »prijatelji naroda«. Na koncu godine, kad je dobio dobitak, rekao mi je ovo: »Prijatelju, mene je stid! Meni su moji novci donesli 16 od 100. Da sam se ne znam kako mučio toliko ne bih bio zaslužio!«

Zato, seljaci: Čuvajte se veksla kao vraga paklenoga! Nemojte biti vrba, kojoj nikada ne dadu, da se razgrane! Bolje vam je prištediti jedan filir, nego ovako uzeti u zajam tisuću. Ali vi ne znate, što je štednja, zato o tom drugi put.

Čudnovati most.

Njekakav velikaš povratio se s dalekoga putovanja i šetao s prijateljem po polju, hvaleći se, gdje je bio i što je vidio, a sve je k istini prilagao bez broja laži.

»Ne — kaže — što sam ja vidio, toga više ne ću vidjeti. Kakova je ovo naša zemlja? Sad je hladno, sad preveć vruće, sad se sunce skrije, sad preveć svieti. A tamo je pravi raj! Milota je, kad se samo spomenem! Tamo ne treba ni bunde, ni svieće: ne znaš, što je noć, i čitavu godinu proljeće. Tamo nitko ne ore i ne sije, a da vidiš, što raste i dozrieva! Eno u Rimu, na primjer, vidio sam krastavac, Bože sveti! Hoćeš li vjerovati? Bogme krastavac kao gora velik.«

»Gle čuda!« odgovori prijatelj. »E, ima po svietu čudesa, samo ih svatko ne vidi. Evo mi ćemo sad doći do čuda, kakvoga ti niesi vidio. Eno, vidiš li onaj most prieko rieke? Sad ćemo morati po njem prieko. Nije na oko Bog zna što, ali ima čudnu snagu: Nijedan naš lažac ne smije po njem prieći: dodje do sredine mosta, a onda padne u vodu. A tko ne laže, može po njem, ako hoće u kolima«.

»A je li velika rieka?« pita velikaš.

»Nije malena«, odgovori prijatelj. — »Eto vidiš, prijatelju, svašta ima na svietu. I ako je rimski krastavac velik, kao gora — jeli, tako si kazao?«

»Ma da baš i nije kao gora, ali tako jest, kao kuća«.

»Težko je vjerovati! No kako mu drago, ali je čudan i naš most, po kojem nam je prieći. Baš proljetos strovalila su se s njega (to zna sav grad) dva novinara i jedan fiškal. Ali i krastavac kao kuća, i to je čudo, ako je istina.«

»No to baš nije nikakovo čudo, jer treba znati, da niesu svuda kuće, kao kod nas. Kakove su tamo kuće? Dvoje može u jednu uljesti, i to ne može ni stati, ni sjesti.«

»Pa neka je i tako, ali ipak je to liep krastavac, u kojem se može dvoje smjestiti. Ali i naš je most nješto: lažac ne može po njem ni pet koraka koračiti, i već je u vodi. Neka ti bude tvoj rimski krastavac, ali . . .«

»Čuj« — prosieče mu rieč lažljivac — »čemu da idemc na most? Idimo radje na brod«.

Marko Kraljević i vila vodarica.

Hrvatska narodna pjesma iz Duvna u Hercegovini

Gorom jaše Kraljeviću Marko,
Gorom jaše, goru kunijaše:
»Čarna goro, ne zelenila se,
»Kad u tebi kapi vode nema!«
Čudna Marku žedja dodijala,
Hoće svoga da kolje Šarina,
Da s' napije krvi Šarinove.
Al ga bila[1] podvikuje vila,
Bila vila iz studenih stina:
»Ne kolj' konja, silan Kraljeviću,
»Ne kolj' konja, ne čini zijana[2],
»Ne valja ti krvca od konjica.
»Već poslušaj, silan Kraljeviću,
»Obazri se s desna pa na lievo,
»Ugledat ćeš jelu suhogranu,
»Pod jelom je vilino jezero,
»Sve jezero jest ti ogradjeno
»Sve kostima konjskim i junačkim.
»Njega čuva vila vodarica,
»Te uzima težku vodarinu:
»Sve junaku iz ramena ruku,
»Dobru konju nogu iz koljena.
»Već poslušaj, mio pobratime,
»Ti privari vilu vodaricu,
»Gledaj doći, kad vila spava,
»Ukradi joj ključe izpod glave,
»Te otvori zeleno jezero,
»I napoji sebe i Šarina.
»Kad napojiš sebe i Šarina,
»Bježi, pobro, niz goru zelenu,
»Jer je silna vila vodarica,
»Uzet će ti težku vodarinu«.
Kad je Marko rieči razumio,
Sve je bilu poslušao vilu,
Okrenu se s desna pa na lievo
I ugleda jelu suhogranu.
Odmah goni pretila[3] Šarina
Uprav, brate, jeli suhogranci.
Gle, junaku sreća kolika je!
Zaspala je vila vodarica,
Primače se silan Kraljeviću,
Ukrade joj ključe izpod glave,
Pa otvori zeleno jezero
I napoji sebe i Šarina:
Tri aršina[4] jezera odseglo,
Dok se Marko liepo podmirio!
Kad napoji sebe i Šarina,
Odmah krenu niz goru zelenu.
Kada li se vila probudila,
Odmah traži ključe pozlaćene,
Kad li nema ključa pozlaćenih:
Plesnula se rukom po koljenu!
»Ajme meni do Boga miloga,
»Koji j' ovo junak dohodio
»I odnio ključe pozlaćene?
»Ma beli[5] je silan Kraljeviću«.
Pa zavika, što joj grlo daje:
»Stan', počekaj, silan Kraljeviću,
»Da mi, more[6], vodarinu platiš!
»Nije pusto zeleno jezero.«

---

[1] Hrvatski Duvnjaci i drugi mnogi hercegovački Hrvati govore bila mjesto biela, stina mjesto stiena i t. d., pa je tako ovdje i tiskano, jer se ljepše slaže bila i vila, nego biela i vila. — A drugdje tiskano n. pr. koljeno, premda oni govore kolinn.

[2] zijan je turski, a hrvatski je to šteta ili kvar.

[3] Pretil ili pretio to je kao debeo, gojan.

[4] aršin je dobar lakat.

[5] beli je turski, a hrvatski svakako, zacielo.

[6] more je mjesto nebore, a to je nebog, siromah, jadnik.

Brzo hitra osedla ljeljena,
Borovom ga korom osedlala,
A ljutom ga gujom zauzdala,
Drugu guju uze za kandžiju[1],
Pa površi[2] hitroga ljeljena.
Brzo stiže Kraljevića Marka,
Al se Marko mudar dogodio:
Čim ućuti tutanj u gorici,
Odmah skine zelenu dolamu
Te je stere po rudini travi,
A prosipa burme[3] i prstenje.
U tom stiže vila vodarica,
Te zavika iza svega glasa:
»Danu, more, Kraljeviću Marko,
»De ti meni vodarinu plati!«
A veli joj Kraljeviću Marko:
»Eto, vilo, na rudini travi,
»Eto tebi tvoja vodarina,
»Uzmi, vilo, što je tebi drago«.
Ne će vila blaga nikakvoga,
Nego Šarcu nogu iz koljena.
A junaku iz ramena ruku.
Kad se Marko vidi u nevolji,
On govori prebijeloj vili:
»Vidi, bôna[4] prebijela vilo:
»Sunce stalo, pa se zagledalo,
»Ili gleda mene ili tebe?«
Prevari se prebijela vila,
Te pogleda na zapadu sunce.
Al priskoči silan Kraljeviću,
Te joj sveza naopako ruke
Od lakata do bijelih nokata.
Odvede je zelenu jezeru,
Priveza je za jelu zelenu,
A otvori zeleno jezero:
Neka piju konji i junaci
I iz gore zvierke svakojake.
Otale se Marko uputio,
Ode pravo bijelu Prilipu,
A ostade vila vodarica
Gorko cvileć kano kukavica,
A prevrčuć kano lastavica.

Mudre rieči.

Koliko se možeš pokriti, onoliko se pružaj.

*

Nema sûda bez utora[5], ni soja[6] bez ukora.

*

Niti budi jed, da te pljuju, ni med, da te ližu.

Zagonetke.

Ide resa pod nebesa, za njom ujac nosi kolac. — Što je to?

*

Mrahorova krava sa visoka pala, rebro slomila, a se učuvala. — Što je to?

*

Niti se velim, niti se kažem, a samo ti se kažem. — Što je to? (Sve će se kazati u 3. broju.)

---

[1] kandžija je bič.
[2] površi, t. j. sjedne mu na vrh, na ledja.
[3] burma je prsten bez oka, što se zove i vitica.
[4] bôna je bolna, jadna, nesrećna.
[5] utor je ona izdubina na dužicama na sudu ili buretu, u koju se utire dno ili dano.
[6] soj je pleme.

Sitnice.

Novo stogodište. U novinama malo da se ne počupaše ljudi — a svi, brate, učeni — učeći jedan drugoga: kada je počelo, ili kada će početi novo stogodište. No svakako su u pravu oni, koji kažu, što je jasno, a to je, da još ne brojimo dvadesete stotine, pa još nije ni XX. (dvadeseto) stogodište ili stoljeće. A što smo mi u 1. broju »Doma« pisali, da je prošlo XIX. (devetnajsto) stoljeće, to smo tako rekli samo zato, što se držimo zla običaja. Po tom zlom običaju računaju povjestničari (t. j. oni, koji pripoviedaju dogodjaje iz prošlosti), — oni računaju novo stoljeće odmah, kako dodje na kraj ništica. Tako je njima godina 1700. bila već u XVIII. (osamnajstom), 1800. u XIX. (devetnajstom), 1900. godina njima je već u XX. stogodištu. Taj zao običaj nema drugoga razloga, ako mu nije to razlog, što povjestničari žele, da ono, što pripoviedaju, bude što prije u prošlom stoljeću, t. j. za sto godina starije, jer nije nikakova mudrost pripoviedati ono, što je jučer bilo.

Nama je žao i zato, što smo rekli, da smo već u XX. stoljeću, što tako veli i njemački car Vilim II. A naš Hrvatina Krsto knez Frankopan napisao pred više od 200 godina: Ne viruj Nimcu, ka' ni suncu zimsku.

Ove je godine u Rimu »sveta godina ili »jubilarna« godina, a što je to, čut će katolici u crkvi od svojih župnika.

„A što ćemo mi Hrvati dočekati u novom stoljeću?" pitaju gdje koji. Ja mislim, da bi bolje bilo pitati: Što ćemo mi Hrvati dostići u XX. stoljeću?" Oni, koji onako pitaju, misle da smo mi kao i onaj, koji: „Ako ne dočeka, ne dostiže", kako veli rieč. Ali mi nemamo ni od kuda što da čekamo, ako sami ne potečemo, pa ne dostignemo.

Ne će više biti ni staraca, ni pijanica, — ako je istina, što pišu novine (ali nemojte zaboraviti da su se s onoga „čudnoga mosta" strovalila baš dva novinara). A pišu novine, da je jedan učenjak nješto izmislio, kako ljudi ne će ostarjeti. Što bi onaj Malthus, da ustane iz groba? Počupao bi si bradu od brige: kako će sviet obstati. — A drugi jedan da je izmislio nješto, što se pijanici uštrcne pod kožu, pa mu se gadi svako jako piće. Što će sad židovi i drugi, koji truju sviet rakijom!

Nego sve se bojim, da ovdje ne vriedi ona: „Što sviet govori, il je bilo, il će biti".

Najveća kuća u Zagrebu. Dva tjedna pred Božić preselila se je „Prva hrvatska štedionica" u novu svoju kuću. To i nije kuća, to je palača, pravi dvor. Diže se ponosno na početku Ilice, malo dalje od trga Jelačića bana, a sagradje-

na je na četiri poda nad podrumom. Kroz sredinu kuće načinjen je nadkriven prolaz kao ulica. Sve je to ne samo veliko, nego i liepo. Ta palača jasno govori, koliko vriedi narodna rieč: „Zrno do zrna — pogača, kamen do kamena — palača".

Niabecedaši. Što je to? To su ljudi, koji ne znaju ni *a-b-c*, t. j. koji ne znaju čitati. Ako pomislite, da od 100 Niemaca nema gotovo nijednoga (izuzevši malu djecu), koji ne zna čitati, a Židova ni nema, koji bi bio nepismen, a da od 100 Hrvata preko polovice ne zna ni čitati ni pisati, onda ćete lako razumjeti: zašto Niemac i Židov dolazi medju Hrvate s praznim, a odlazi s punim torbakom.

Pamtite to, pa šaljite djecu u školu. A sad po zimi mogli bi i doma pismeni učiti mlade nepismene. Znam za jedno selo u hrvatskom Zagorju, koje je daleko od škole, pa jedan pismeni seljak već nekoliko godina skuplja seosku djecu i uči ju čitati. Da sam ja ban, ja bih tomu čovjeku izhodio zlatnu kolajnu od kralja i slobodu od svih daća i poreza do smrti.

Što je nova po svietu.

Hrvati i Buri. Ne samo onda kad je govor o novostih, nego svagda, bio govor o dobru ili zlu, naša misao mora najprije letjeti k našemu hrvatskomu domu i narodu. Ali su meni Buri tako pri srcu, da ih danas moram spomenuti zajedno s našim domom.

Tko su to, što su to Buri? To su ljudi, koji su se prije više od 200 godina iz svoje domovine Holandije (a to je zemlja nama na sjevero-zapad iza Ugarske i Njemačke) izselili i naselili u Africi i napokon osnovali svoju slobodnu vladu (republiku). Najprije su im bili gospodari Englezi, od kojih su se pravo oslobodili tek prije 20 godina.

To ime Buri znači „seljaci" (paori), pa ti ljudi i jesu seljaci: jedni sade vinovu lozu, drugi svakojako žito, a treći pasu blago. Zemlje imadu dosta, a ta je zemlja bogatija u utrobi svojoj, nego odozgora, jer ima u njoj zlata. To je zlato najviše valjda krivo, što su Englezi navalili na Bure, i sad se tamo već nekoliko mjeseci vodi rat.

Taj rat nas veseli. Rat je zlo, to je istina. Ali kad već sviet ne će bez njega biti, onda se neka ratuje za pravo i pravicu, da pravo nadvlada.

Buri imaju predsjednika — zove se Krueger — mudra poglavara. On je znao da će lakomi Englezi htjeti prije ili kasnije, da njegovu novu domovinu podave — pa se je tiho spremao. Zato danas silni Englezi ne mogu protiv Burâ gotovo ništa, jer prvo, ne mogu voziti za sobom na bojište hrane (kad im crkaju konji i mule, koje sa sobom na brodu dovezu), drugo, ne poznaju zemlje, a treće, nemaju prave i poštene vojske, nego većinom tudje plaćene kukavice i razbojnike, koji ranjene Bure robe do košulje. A Buri su žilavi seljaci, a dobri jahači i strielci. Da je na jakost i bogatstvo, Englezi bi Bure — što no rieč — pojeli već na šalatu. Ali da je na jakost i veličinu, — i konji bi zece lovili.

Bog samo zna, kako će se taj rat svršiti. Niemci su uz Engleze, a zašto, to ćemo kasnije reći. I Madžari su većinom uz Engleze, jer kad se ovce strigu, onda i janjci drhću. A sav ostali pošteni svijet stoji uz Bure, ne dakako s oružjem, nego sa srcem. Čini se da će englezke račune najviše Rusija pokvariti, a mogla bi joj u tom pomoći i Francezka i Amerika.

Hrvatski i madžarski računi. Ovako se bore Buri proti ugnjetaču svomu, a jedne se madžarske novine hvale, da su Hrvati u zagrebačkom saboru mirni. Ali nije baš tako. To se vidi najbolje kod slaganja novih računa izmedju banovine Hrvatske i Ugarske (Madžarske). Po nagodbi od god. 1868. plaćaju Hrvati zajedno s Madžarima za uzdržavanje kraljevskoga dvora, za vojsku, za pošte i brzojave i druge njeke stvari: to je Hrvatima u Hrvatskoj i Slavoniji s Madžarima skupno. Za ove skupne poslove davaju Hrvati od svake svoje krune — 56 filira, a zajednička naša vlada u Ugarskoj kaže, da ni to nije dosta. Na to su Hrvati, koji niesu uz vladu, već dugo i dugo odgovarali, da je to i previše, da mi Hrvati od onih 56 filira od stotine vrlo malo imamo, da se u Hrvatskoj ne grade željeznice, da se ne pomaže trgovini itd., a povrh svega da ona vlada u Pešti ne računa dobro, da Hrvatskoj ne daje dohodka od željeznica, ni od njekih velikih trgovačkih poreza. A što je najviše: Hrvati plaćaju velike zajedničke državne dugove od kojih nemaju nikakve koristi.

Tako su prije prigovarali samo oni, koji nisu uz vladu („opozicija"), a sad su tako počeli prigovarati i oni, koji su uz vladu. Hvala Bogu! Možda bi moglo što biti, jer kad dodje do novaca, s Bogom prijateljstvo, pa i bratstvo! Drugi put o tom više, jer još niesu ti računi gotovi.

Čiji je grad Rieka na moru? Njegda, prije sto godina, bila je Rieka na moru još hrvatski grad i pod hrvatskom vladom. Zna se, da Madžari nemaju mora bez Rieke. Zato su tražili i tražili izlaz na more, i našli su ga na Rieci. Danas kaže i Hrvat zastupnik Pliverić, da je Rieka ne samo hrvatska, nego i ugarska, i da je žalostno, što smo ju izgubili. I jest žalostno. No radostno je to, što se čovjek ne samo smije, nego i mora boriti za svoje pravo, pa bilo i izgubljeno: mora ga tražiti, dok ga nadje. To je pravo tražio u zagrebačkom saboru i zastupnik Brešćenski, kad je tražio, da zagrebačka vlada učini što treba, pa da Rieka pošalje svoja 2 zastupnika na hrvatski zagrebački sabor, kako bi po zakonu morala. Većina u saboru bila je proti.

Što je Rieka došla pod gospodstvo peštanske vlade, tomu su najviše pomogli Talijani, koji od njegda ne trpe Hrvatâ. Danas su Madžari dodijali i Talijanima, pa se riečki Talijani baš ove dane ne će voziti na madžarskoj konjskoj željeznici na Rieci.

U Istri, čini se, da Talijani ne napreduju. U Istri su dvie trećine Hrvatâ i Slovenaca, a Talijani i potalijančenici hoće da tamo gospodare. No sve im slabije ide. Baš su ovih dana Hrvati u Kastvu nadvladali u občinskim izborima sa 5000 glasova protiv 150. Bit će i bolje, kad se narod prosvieti, — samo ako s prosvjetom ne izgubi poštenja!

Iz njegdašnje turske Hrvatske, iz Bihaća na Uni, čuje se, da se Hrvati Muhamedove vjere sele medju Turke, u Carigrad, Aziju

(Anatol), kamo li. Bit će ih, koji će prodati svoje dobro, a onda nositi po Carigradu vreće. Drugi put ću vam pripoviedati, kako je onima, koji su ostavili svoj dom.

U Srbiji vlada za pravo predjašnji kralj Milan, otac sadašnjega kralja Aleksandra. Kako vlada, vidi se po ovom: Novine pišu, da je sâm naputio njekoga, da na njega puca iz revolvera, a onda je izmislio, da se protiv njega skovala urota (buna), pa hajde zatvaraj i strieljaj pravoga i krivoga. Tamo je sve u strahu.

U Crnoj Gori nema knez novaca, što nije sramota. Ali je sramota, što je kneževa pošta potrošila tudje novce. Zato se sada ne mogu iz Crne Gore slati novci poštanskom naputnicom.

Česi i Niemci ne mogu se nikako pogoditi, jer Niemci hoće Česima nametnuti svoj jezik i svoje gospodstvo. U bečkom je saboru toliko svadje, da se ne može ništa raditi. To je najveća neprilika u Austriji, ta svadja medju Česima i Niemcima. Niemci se nikako ne dadu, jer im pomažu i daju kuražu njihova braća Niemci u Njemačkoj. Zato su Česi proti savezu i prijateljstvu s onim Niemcima u Njemačkoj. Proti tomu savezu govorio je nedavno vrlo oštro jedan Čeh u delegaciji. (A što je delegacija? Čekajte do drugoga puta.)

Madžari i Niemci. Proti prijateljstvu s Niemcima govorio je nedavno u delegaciji i Madžar Ugron. On kaže, da je to prijateljstvo skupo, da od njega ima korist samo Niemac. Dobro bi bilo, da su Madžari svagda tako mislili i govorili, i po tom radili. Ali je nas Hrvate od madžarsko-njemačkoga prijateljstva zaboljela već glava, pa i ne samo glava!

Niemci hoće preko mora, a preko mora su još glavni gospodari Englezi, — zato Niemci drže s Englezima protiv Burâ. Niemci se množe, pa moraju trbuhom za kruhom, to se razumije. Treba im tamo preko mora naći zemlje, koju treba njekomu oteti. Govori se, da su se pogodili s Englezima, pa da su već namjerili, komu će oteti; Portugalcima, španjolskim susjedima.

Italija je puna razbojnikâ, što je samo po sebi zlo i sramota. A prav je nesreća, što tê hajduke vode narodni saborski zastupnici, oblasti ih skrivaju, a žandari ih se boje i puštaju u miru. Kažu, da talijanska vlada ne može dobiti u sabor svojih ljudi bez ovih razbojnika i tatova. Jeste li čuli ili vidjeli, da tati pomažu, da vladin zastupnik dodje u sabor!?

U Francezkoj se sudi urotnicima (bundžijama), koji su htjeli u Francezkoj opet postaviti na vladu kralja (a sad vlada izabrani predsjednik). Jedan takav buntovnik rekao je na državnom sudu: da sudu pljuje u lice, da su to razbojnici, a ne sudci. Osudjen je na 10 godina..

☞ **Ciena je „DOMU" naznačena na čelu sprieda.** Tko ne može odmah poslati predplate, neka samo javi, a novce može za prvu polovicu poslati do konca mjeseca ožujka, a za drugu do konca rujna. Tko se ne prijavi, 3. broj mu ne će više doći.

Molimo čitaoce, neka budu tako dobri, pa neka nam pišu: kako su spisanjem u „DOMU" zadovoljni, što ne razumiju, što žele znati i čitati, što je u njih nova i što ih tišti. Mi moramo znati jedni za druge, kako nam je.

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na godinu 3 (tri) Krune. - Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će DOM za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za 2 Krune 40 filira, dvadesetorica i više svaki za 2 (dvie) Krune. — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira

Broj 3. | U Zagrebu, 1. veljače 1900. | God. 1.

Zašto je sve to manje vjere i poštenja?

Sav sviet govori, sve novine pišu, da je sve to manje vjere i poštenja. O tom se razgovara i u skupštinah i u saborih.

Je li to istina? A ako je istina, zašto je tako?

Istina je, nevjere i nepoštenja, kao i svakoga drugoga zla, toga je bilo i prije, jer zlo nema gladne godine. Ali je istina i to, da je današnji dan lakše izgubiti vjeru, i da se današnji čovjek bez poštenja lakše tura po svietu, nego prije. To je istina, i ja ću vam to dokazati.

Danas je sav sviet izprepleten kao mreža željeznom cestom, po kojoj oganj i voda goni željezna kola. Toga je toliko, da ne znam pravo, ne bi li sva ta kola za mjesec dana pol svieta prevezla s jedne strane svieta na drugu. Danas ti je lako ostaviti dom svoj, jer si za čas, rek bi, i za male novce daleko, gdje te nitko ne pozna. Reći ćemo, niesi baš nikoga ubio ni orobio, ali si drugačije pogazio obraz, pa ne možeš živjeti u svom gradu, ili u svom kraju; ali lako ti je sjesti na željeznicu i brzo si medju svietom, gdje se ne zna, tko si i što si, i kako ti je crn obraz.

I tako svakakvi ljudi, a najviše onakvi, koji se ne bi smjeli ogledati na prošle svoje dane bez stida, — takvi ljudi ostavljaju svoj dom, gdje ih sviet pozna, i dolaze u drugi nepoznati sviet, — da traže sreću. Ali koga ne poznaš, tomu i ne vjeruješ. Zato je eto sve manje vjere u svietu. Dotepe se Bog zna tko i Bog zna od kud, i eto ga s trgovinom ili s čim drugim, ali nitko mu pravo ne vjeruje. Danas se već može

dogoditi, da ti dodje liepo obučen gospodin, a ti ga sprovodiš niza stube, jer ne znaš, nije li kakva dotepena varalica.

Današnji dan dakle sviet se mnogo seli i mieša, pa u tom miešanju ne znaš pravo, komu bi vjerovao, i tko je pošten. Tako je najviše u velikom gradu.

To je jedno. A drugo su zlo fabrike. Od kako su ljudi izmislili strojeve ili mašine, od onda majstor — rukodjelac ne radi sebi, nego drugomu za plaću. I naši su mnogi mali majstori propali, jer ne mogu tako jeftino raditi, kako fabrika radi. Pa kakvo je to zlo? I ne pitajte. Kad čovjek radi sebi, onda radi doma, gdje mu je žena, gdje su mu djeca, gdje mu dodje prijatelj ili rodjak, da se porazgovore. A kad radiš u fabriki, ne vidiš nikoga čitav dan, a možda ni čitavu nedjelju (tjedan): ni žene, ni djece, ni prijatelja, nikoga. Ne znam, dospiješ li jedan ili dva puta u godini, da skupiš pamet i pomisliš na Boga i na dušu. I tako nemaš ni prave žene, ni prave djece, ni pravoga prijatelja, a Bog ti je i duša riedko na pameti. Tebi svega toga i ne treba. Tebi je tvoj gospodar — koga pravo i ne poznaš — on ti je sve, jer ti daje novac, a za novac dobiješ sve, — samo ne dobiješ ljubavi, vjere i poštenja.

Iz fabrike se je rodilo i drugo veliko zlo: silni novci. — Ej, velite, pa zar su novci zlo? — Jesu, da većega nema. Posljednji sam put kazao, da novci niesu bogatstvo. Popitajte samo kojega trgovca: ima punu kesu novaca, — ali niesu njegovi. Današnji se dan mnogo radi, mnogo kupuje i prodaje, veliki je promet, ljudi premeću silne novce, imadu ih u rukama, — ali niesu njihovi. Ali novac je — Bože sačuvaj — pravi vrag: za njega možeš dobiti sve, a kad ti je u ruci, ako i nije tvoj — brzo ode k vragu, pa i ti s njim.

Treće — to su današnji zakoni. Drugi put ćemo govoriti o tom u »Domu«, koliko je danas svakakvih zakonâ, — toliko, da im ni sami zakonodavci ne znadu puta ni računa. Ali to još ne bi bilo ništa. Glavno je to, što su današnji zakoni uzeli vlast otcu nad djecom, mužu nad ženom, gospodaru nad kućnim družinčetom. Danas možeš na žalostne oči gledati, kako sin tuži na sudu otca, a žena svoga muža! Stari otac, koji je sina rodio i odhranio, ne smije svomu nevaljancu ništa, samo ako već ima koju dlaku pod nosom, — a golobradi občinski bilježnik (notaruš) može starca po zakonu zatvoriti. Nevaljala žena tuži svoga muža sudu, kao da je sudac angjeo-pravednik s neba poslan na zemlju. I ako

ju je muž u srditosti opleo, bit će zatvoren, ali u kući ne će zato biti mira. Ako je kućni gazda (starješina) oštar, i ako hoće red, eto liena družinčeta pred občinu, ili pred sud, jer je — veli — gazda »silovit«. Ali tko se ne boji silovita gazde, taj će se bojati druge sile, one, koju je prije sam zvao, — a onda će mu biti pravo. — I tako se danas nemaš bojati nikoga: ni sin otca, ni žena muža, ni mladji starješine, nego samo — zakona. Zakon je svima gospodar, pred njim nema ni otca, ni sina, ni muža, ni žene, ni starješine, ni mladjega: tu su svi jednaki, svi jednako jaki, svi slobodni, — tako se hvalimo.

Dobro, dobro, sve je to liepo i krasno, ta naša današnja sloboda. Ali ste možda čuli za Rimljane. U Rimljanâ je otac smio svoga sina i svako družinče i ubiti, premda se ne zna, je li koji to i učinio. A Rimljani niesu bili zadnji ljudi, što više, oni su imali carstvo, kakvoga danas nema. Nego o toj slobodi našoj — drugi put.

I tako vidite, da se danas živi drugačije, nego se je nekada živjelo. Danas je lakše otići iz doma i u svietu se izgubiti; lakše je doći do novaca i s njima otići u propast; lakše je mladjemu ne slušati i ne bojati se starijega. Zato je toliko nevjere i nepoštenja. Ali zato treba i sve ovo na pameti držati, pa kako su ljudi staru vjeru i poštenje porušili, tako bi mogli ovo zlo po malo i popraviti, kad bi na to više puta pomišljali. Jer kako jedan čovjek može zabluditi, tako može i sviet; ali zato može i sviet izaći iz zla, samo ga treba spoznati.

Gdje je matica hrvatskih zemalja?

Posljednji smo put razložili, kako se je hrvatski naš dom rasipao, kako je od jedne kraljevine Hrvatske postalo pet, šest komada. Spomenuli smo, kako su naši stari neprijatelji oslabili, a mi smo se Hrvati počeli skupljati i tražiti jedni druge.

Ali kad se roj pčelaca razdvoji ili raztroji, nikad se ne će skupiti, ako nema matice. Gdje je dakle naša matica?

Dok smo mi Hrvati imali vladare i kraljeve svoga jezika, stanovali su oni u onoj hrvatskoj zemlji, koja se danas zove Dalmacija, a onda se zvala Hrvatska. Tamo dakle uz more, u primorskom Biogradu, oko Splita i Solina, oko Duvna na medji bosansko-hercegovačkoj — tu su živjeli

kraljevi našega plemena i jezika, tu su gradili crkve i samostane, tamo počivaju i kosti njihove, ondje je bila naša matica.

Pak i onda, kad su Hrvati izabrali za svoga kralja ugarskoga kralja — i onda su naši kraljevi dolazili u stara ona i slavna mjesta i gradove. Sabori kraljevstva našega držali su se još pred 400 godina u Kninu, u Ninu, u Cetinu, a to su sve gradovi u staroj našoj matici, preko gore Velebita.

Ali mi znamo, da su Mlečani oteli velik dio primorske Hrvatske, a Turci su se sve više približavali k Savi, i tako je sve po malo zamuknuo glas hrvatskoga bana i sabora u primorju preko Velebita i preko Save. A kad su Turci osvojili i Slavoniju, ostao je pod hrvatskom banskom vladom samo komadić zemlje medju Dravom i morem. Od onda se u našoj nesrećnoj povjesti sve više spominju gradovi: Križevci, Varaždin, a osobito Zagreb.

Ovaj komadić hrvatske zemlje medju Dravom i morem, gdje je grad Križevci, Varaždin i Zagreb, — taj je komadić zemlje i narod na njem do danas sačuvao staro ime hrvatsko. Ovdje se svaki ponosi hrvatskim imenom, a u drugim zemljama našim počelo se to staro ime zaboravljati, pa su se jedni počeli zvati samo Dalmatinci, drugi Slavonci, treći Bošnjaci, četvrti Hercegovci, pa i još drugačije.

A kako je to, pitate, da je narod u drugim hrvatskim zemljama mal ne zaboravio svoje staro ime? Tako, što je izgubio svoju vladu, svoga bana i svoju učenu i bogatu gospodu. Sve je bilo u rukama tudjincu: Talijan i Turčin, ili, što je još gore: potalijančenik i poturica, to je bio gospodin i gospodar, a Hrvat je bio sluga i kmet. Što je bilo učeno i bogato, to je bilo tudjinsko.

A na onom komadiću hrvatske zemlje — tu je ostao hrvatski ban, tu su ostala hrvatska gospoda, tu je i narod čuvao barem svoje ime.

Ali to nije sve. Hrvatski narod u ovoj zemljici, i ako ga je bila samo šaka: taj je narod uviek i svagda imao u pameti i u srcu, da ima braće, koja su s njim njekada bila pod jednim krovom. Kad je ova zemljica medju Dravom i morem bila najmanja i najnesrećnija, i onda su pradjedovi naši držali na pameti i na jeziku: da su oni samo ostatci, samo ruševine njekadašnjega kraljevstva hrvatskoga. Naši su pradjedi u ovoj zemljici uviek i neprestance uzdisali za braćom svojom, ovdje nikad nije umrla misao na čitavi hrvatski

narod, ovdje se je uviek znalo: da ova šaka naroda, da to nije čitav hrvatski narod.

Čujte samo, kako su to ovi Hrvati medju Dravom i morem i velikim jednim činom pokazali.

Ovi Hrvati govore malo drugačijim govorom, nego oni Hrvati po drugim zemljama hrvatskim. Ali kad su ovi Hrvati pred 60 i više godina počeli na novo pisati knjige i izdavati novine, — nisu oni pisali novinâ i knjigâ svojim govorom, nego onim govorom, kako govori veći dio naroda hrvatskoga po Dalmaciji, Slavoniji, Bosni i Hercegovini!

Ali glavno je ovo: I dan današnji oni Hrvati medju Dravom i morem — najviše misle, najviše pišu i najviše govore o jedinstvu hrvatskom, o jednom hrvatskom domu. Medju ovim Hrvatima u Zagrebu — tu su visoke hrvatske škole, tu se izdaju hrvatske knjige i novine za čitav hrvatski narod. Svakoj stvari, koja je na korist čitavomu narodu hrvatskomu, najviše pomažu ovi Hrvati oko Zagreba. Prosudite samo to: da bi malo koje novine i malo koja hrvatska knjiga mogla izaći na sviet, — kad je ne bi kupovali Hrvati oko Zagreba. A ipak te hrvatske knjige može čitati i čita ih sav hrvatski narod. Eno vam knjigâ »Matice Hrvatske«, eno vam knjigâ »Družtva sv. Jeronima«: tih knjigâ ne bi bilo, da ih ne drže i ne plaćaju Hrvati u ovoj maloj Hrvatskoj i s njom spojenoj Slavoniji. A evo vam i našega »Doma«: od svake stotine »Domovih« predplatnika — samo ih je po pet iz Bosne i Hercegovine, po pet iz Istre, a ni tri od stotine iz Dalmacije!

I tako vidite, gdje je sačuvano staro hrvatsko ime, gdje je živa hrvatska misao i ljubav za čitav hrvatski narod: to vam je u Hrvatskoj. I zato je ova mala Hrvatska — ona je matica svih hrvatskih zemalja. Ona je kao iskra, koja je ostala na ognjištu pod pepelom. Dao Bog, da se iz te iskre razgori oganj, sjajan i topao, koji će sve Hrvate rasvietliti i ogrijati!

Jesu li željeznice na korist, ili na štetu?

Jedan narodni zastupnik tužio se je ovih dana u hrvatskom zagrebačkom saboru, da u Hrvatskoj nema dosta željeznicâ. A drugi mu je presjekao rieč i rekao: da je željeznica uništila Liku. A onaj prvi odvikne: Cieli sviet govori,

da su željeznice na korist narodu, pak još dodade: »Tako je u Njemačkoj«.

Koji od ove dvojice ima pravo?

Kad bi vam to što pomoglo, ja bih vam odmah u kratko odgovorio, da obadva imadu pravo, to jest: istina je, da je željeznica na štetu Liki, a istina je i to, da je svaka željeznica, koju Niemac gradi, njemu na korist. Zato Niemci i grade željeznice već i u turskom carstvu u Aziji.

Ali sad bi me mogao tko pitati: A kako to, da je željeznica jednomu narodu na korist, a drugomu na štetu? To i jest pravo pitanje, pa ću vam to i razložiti

Ja ću vam najprije dokazati, da željeznica može biti na štetu, i da je zbilja na štetu našemu narodu u mnogim krajevima. Ja ću vam to pokazati na jednom primjeru.

Sisak je hrvatski grad baš na ustih ili na ušću ili utoku rieke Kupe u Savu. Svatko zna, tko je prije 20 godina u Sisku bio, kako je tamo bilo: narod je radio i služio, da je bila milota gledati. Posavci, bliži i dalji, gradili su i popravljali ladje i služili liepe novce, a jaki Ličani, u kožuhu naopako, prenašali su hrastove dužice ili vreće (džake) u ladje, — i opet služili liepe novce. Svake subote vraćali bi se posavski »varadinci« (tako su se zvali tî radnici) pjevajući na kolih svomu domu, a žene ih njihove i domari veselo čekali, jer »varadinac« nije dolazio prazan: djeci bi donio bieloga kruha (»cipova«), ženi kakvu takvu stvarcu, a otcu ili sebi i ženi — liepu krajcaru. A Ličan bi nedjeljom šetao po Sisku držeći u jednoj ruci kruha, u drugoj biela luka sa sirom ili bez sira ili sa slaninom, ili bi pojeo što toplo: on je s malim zadovoljan. A što je zaslužio, to je poslao kući, domu svomu, da mu se sirotinja prehrani. Znam dobro: ja sam tim poštenim radnicima pisao pisma ženam i otcevom njihovim i šiljao novce i pozdravljao – kako su mi u pero kazivali — njihove tetke i bake, »sve od najstarijega do najmladjega«.

A kako je danas? Danas se svemu tomu jedva vidi i trag. Kako to, zašto to?

Evo, zašto! Dok nije bilo željeznice od Siska do Broda na Savi, dolazila je svakakva roba iz dolnjih strana — iz Slavonije i Bosne — liepo po vodi, na ladji, sve do Siska, i od Siska dolje, — Bog te pitaj, kako daleko po Savi. Od Siska je morala roba s vode na suho, pa po suhu dalje u Hrvatsku, i još dalje u Austriju. Ali kako je sagradjena željezna cesta, — ne treba više ladje, pa ni posavskoga radnika,

ne treba više ni ličkih ledja za prenašanje, jer sada željeznica sve vozi ravno iz dolnjega svieta, a u Sisku samo zafićukne, pa jedva znaš, da je prošla. I tako je onaj sviet ostao bez zaslužbe, da i ne spominjem tolikih kirijaša, toliko gostiona (»bircauza«), gdje su kirijaši hranili i počivali: i to je propalo.

Eto, sad vidite, zašto željeznica može biti jednome kraju na štetu.

A sad da vidimo, komu je donesla korist ta željeznica. Tu ćemo biti brzo gotovi. Ja mislim, nikomu ne treba mnogo razlagati, da trgovac ima manje troška, ako svoju robu može dobiti ravnim putem, ako ne mora robe pretovarivati. Sve ono, što je trgovac trošio na prenašanje robe iz ladje na suho, — to ostane u njegovu žepu. A i to se razumije, da trgovci mnogo i tim dobiju, što po željeznici sve brže ide. A tî trgovci — to su većinom tudjinci.

Ali i sama željeznica nosi korist onomu, čija je, jer i željeznica ne vozi ništa i nikoga badava. Tako i željeznice u našem domu nose korist onomu, čije jesu, — jer naše hrvatske bogme nisu. Mi ne razumijemo ni onoga, što je na željezničkih kolih napisano, niti onoga, što oni govore, koji su tu gospodari.

Tako je to. Ali pustimo tomu mira, pak promislimo ovo: Naš je narod služio sebi kruh kad je gradio ladje; služio je jedan na ladji kao kormanuš, drugi kao momak; služio je kao kirijaški kočijaš, ili kao gostioničar (birtaš). Ali Bože dragi: ni željeznica nije sama postala, i ona tolika kola morao je njetko graditi upravo tako, kako su naši posavci gradili ladje. Pa jesu li željeznicu gradili Hrvati, jesu li zaslužili kod toga koju krajcaru? Niesu! — I kod željeznice treba i nadzornikâ, i glavarâ, i tako zvanih konduktera, i zapirača, i strojarâ (mašinista), i vratarâ, i još svakojakih pomagača, a treba za putnike i gostioničarâ. I tu se služi liepi novac. A služe li tu Hrvati? Gledajte sami. Ali ne znam, hoćete li naći na željeznici u našem domu kojega Hrvata nadzornika, ili glavara, ili gostioničara, a gdjekojega zapirača, ili pećiložca, ili pomagača, — to ćete možda naći.

Vidite li sada, zašto su željeznice hrvatskomu narodu na štetu? Mislim, da vidite, i to vrlo dobro.

»Ali mi Hrvati ni ne znamo graditi željeznice, pa kako bismo kod toga služili? To znadu Švabe«. Tako si misli možda koji od vas.

Ali, dragi moji! Zar vi mislite, da svaki Švaba dodje na sviet iz utrobe materine — s kladivcem i sa željeznim svrdlom? Ne dolazi. Nego dolazi gol i bez kladivca, a kad ponaraste, vode ga u takvu školu, u veliku kovačnicu, i tamo mu dadu kladivac i uče ga, dok ga ne nauče.

»Pa tako bi trebalo učiti i nas Hrvate, i našu djecu«, misli vas koji. »Onda bismo i mi služili«.

I pravo misli. Ali poslušajte me: Nijedna vlada ni sabor u hrvatskoj zemlji, ni ona vlada u Zagrebu, ni ona u Zadru, ni ona u Sarajevu, ni ona u Trstu, — ni jedna ne može i ne smije graditi niti pedalj željeznice. To mogu samo one vlade u Pešti i Beču. A one se vlade brinu najprije za svoje ljude — za Niemce i Madžare —: one uče svoje ljude i daju im zaslužbe.

»Pak zašto ne uče i nas Hrvate? Zašto i nama ne dadu da zaslužimo? Zašto i naša djeca ne bi bili nadzornici, glavari . . . ? Ili: zašto naši sabori ne uzmu u svoje ruke željeznice?«

Previše pitate. Pitajte to svoje zastupnike, — vi, koji ih imate.

Seljačka buna prije 300 godina.

Ne znam, jeste li kada čuli ili čitali o seljačkoj buni i o seljačkom »kralju« Matiji Gubcu, kojega su u Zagrebu okrunili ražarenom željeznom krunom i na četvero rasjekli. Jeste ili nieste, ja ću vam to kratko izpripoviedati, a onda ćemo se o tom porazgovoriti.

I dan današnji najljepše zemlje oko Stubice u hrvatskom Zagorju — za zagrebačkom gorom — niesu u rukama seljaku, nego velikašima, vlastelinima. I dan današnji možete vidjeti, kako hrvatski zagorski seljak kopa gospodsku oranicu i kosi gospodsku livadu. Tako je bilo i njekada, pred 300 godina, samo je danas to bolje, što svaki ima dvie ili tri brazde i svoje zemlje, a njegda je sve bilo vlastelinsko.

Tu u Stubici i oko nje, pa i bliže Zagreba u Susjedgradu, gospodario je prije 300 i više godina njekakav vlastelin po imenu Tahi. Odmah vidite, da je to tudje ime, a kako ćete čuti, i prokleto ime.

Još ima starih ljudi, koji su zapamtili tlaku, kad je seljak bez ikakove plaće morao obdjelavati vlastelinsku (velikašku, grofovsku) zemlju. Tako je i taj Tahi imao na

svojem imanju svoje »kmetove«, koji su mu radili. Ali njemu nije bilo dosta, što su mu seljaci-kmetovi radili i davali obične namete, nego je tražio i više. Tako je tražio od svakoga kmeta više vina, nego prije. Ali to nije ništa. Kod izpitivanja poslie bune pripoviedali su kmetovi ovo:

Ako je tomu Tahu ostario konj, pozvao je k sebi bogatijega kmeta, i taj je morao toga konja kupiti i platiti, kao da je konj mlad. Jedan put se Tahu pokvarilo 1000 (tisuću, hiljadu) vedara ili akova vina: i to su pokvareno vino morali kmeti kupiti i platiti kao dobro vino; a ako koji nije htio, oteo mu je Tahi konja ili kravu. Lovske pse Tahove morali su hraniti njegovi kmeti, i to po gospodski: a ako je takav pas krepao, ili se izgubio, morao je kmet za toga psa dati vola. I konje i krave Tahove morali su hraniti kmeti; a ako je njegovo marvinče crklo, ili se izgubilo kod kmeta, Tahi je to procienio po volji, a kmet je morao platiti gotovim novcem, do kojega je onda bilo vrlo težko doći. Ali je najviše gazio dušu i srce seljaku tim, što nije pazio čija je koja žena ili djevojka. Sluge su njegovi na njegovu zapovied vukli u njegov grad žene i djevojke, svlačili ih do gola, a Tahi je radio s njima, što je htio. Ali ne ću vam više nabrajati. Dosta je, da vam spomenem, što je ondašnji nadbiskup ostrogonski Antun Vrančić pisao kralju: da se u Hrvatskoj bolje i ljepše postupa s niemom marvom, nego s kmetom.

A u ono vrieme, prije tri sto godina, već su Turci bili osvojili i podavili Bosnu, već su bili blizu Hrvatskoj i sve više navaljivali, palili i robili. A hrvatski je kmet morao braniti dom kao vojnik (svaka je kuća morala dati jednoga vojnika), kmet je sa svojom marvom morao popravljati porušene i popaljene gradove, — a k tomu onda ovakova sila i nepravda od svoga gospodara!

»A zar ovakav velikaš — nasilnik nije imao nad sobom nikakvoga gospodara, nikakvoga zakona?« Tako, čujem, pitate. — Ako hoćemo pravo, moramo odgovoriti: Nije. Da se niesu ovi kmetovi digli na oružje protiv nasilnika i tako u strah natjerali svu gospodu — nitko ne bi za seljaka-kmeta ni maloga prsta maknuo. Ne znam, bi li se bio maknuo ban ili kralj, da je Tahi svojim kmetovima živim kožu gulio, — samo da se kmeti ne bi bili složili i bune digli. Takav je onda bio zakon, da je svatko na svom imanju radio, što je htio.

Ali su se seljaci-kmeti digli na oružje i to ne samo proti Tahu, nego proti svoj gospodi. Glavni su vodje bili stubički seljaci, a medju njima prvi: Matija Gubac, Ivan Pasanac i Ivan Mogaić. Vojvoda je bio seljak Ilija Gregorić, a imali su i 12 kapetana, a ona prva trojica bili su i sudci. Po tom se vidi, da su seljaci uredili već i vladu. Gregorić je mnogo vojevao s Turcima, pa se je dobro izvježbao u tom poslu. Bio je više puta u turskom robstvu (sužanjstvu), ali je srećno pobjegao. Imali su seljaci i oružja, ali dosta malo, samo toliko, koliko su oteli iz gospodskih dvorova. A sakupila se bila čitava seljačka vojska, i to ne samo iz okolice stubičke, nego iz okolice susjedgradske, iz okolice Jastrebarskoga i Cesargrada. Bilo je sela, koja su dala po 50 do 100 ljudi. Tako se je sakupilo najmanje do dvadeset tisuća (hiljada) kojekako naoružanih seljaka.

Ne ću vam potanko pripoviedati, gdje su se i kako su se s gospodom tukli. Spomenut ću samo, da je Ilija Gregorić s jednim malim dielom seljačke vojske prešao u Štajersku i Kranjsku, da tamo pobuni seljake proti gospodi. I zbilja su se štajerski i kranjski seljaci digli i osvojili njeka mjesta, ali čim su gospoda sa svojom vojskom navalila, štajerski su se i kranjski seljaci razbjegli. U Zagorju, oko Stubice i Zlatara, bili su seljaci sretniji: tu su osvojili Tahov grad Stubicu, osvojili su Cesargrad, mnogo su toga popalili, da se je oganj vidio čak u Štajersku. No ban Drašković pozove plemiće na oružje i tako krene na Gubca do 5000 plemića, što banske vojske, što plemićkih konjanika. Dana 9. veljače potuče banska i plemićka vojska seljake, a Matiju Gubca i druge njeke vodje uhvatiše žive. Sva sila seljakâ pogiboše u boju, mnogo su ih odmah poslie boja povješali na drveće: na jednu divlju krušku objesili su ih 16! Mnogim su odrezali nosove i uši. A kako su im se poslie gospoda osvećivala, to si možete misliti. A kako je svršio Matija Gubac, već sam spomenuo na početku: najprije su ga mučili razbielienim (ražarenim) željeznim klještima, onda su mu postavili na glavu razbielienu željeznu krunu, a onda su ga rasjekli na četiri komada.

Tako se je svršila, u kratko kazano, seljačka buna prije 327 godina.

Kako su hrvatski seljaci postali sluge i robovi domaćoj i tudjinskoj vlasteli (velikašima), to ću drugi put razložiti.

Sad ću kazati samo to, da od starine nije tako bilo u hrvatskoj državi.

Ja ne ću ni o tom govoriti, jesu li ovi seljaci imali pravo, što su se digli na oružje. Svakomu kaže razum i srce, da nitko nije dužan trpjeti ničije sile i krivice. Mi ćemo se samo o tom porazgovoriti: Što bi bilo, da su seljaci svladali gospodu.

Iz izpitivanja ili iztrage, koju su poslie bune tjerali sa uhvaćenim seljacima, vidi se što su htjeli seljaci. Iz tih se iztraga vidi, da su seljaci htjeli ostati vjerni i poslušni kralju (onda je bio kralj Maksimilijan). Oni su htjeli samo »stare pravice« hrvatske; a to: da jedan čovjek ne bude drugomu rob i sluga, da seljak bude svoj gospodar na svojoj zemlji. Oni su vidjeli, da kralj daruje hrvatsku zemlju tudjincima, koji onda s hrvatskim seljakom postupaju kao s niemom marvom. A kad je već došao u Hrvatsku takav zakon, da vlastelin smije kmetu-seljaku, što hoće, — onda su i domaća gospoda postala nasilna. Ali su ipak mnogi plemići, osobito manji, bili uz seljake.

No glavno je ovo: Iz istrage se vidi, da su umni i pametni seljaci prije tri stotine godina mislili na velike stvari. Oni su htjeli otvoriti put hrvatskoj trgovini na more, pa su zato htjeli ukinuti sve carine i maltarine. Te su carine i maltarine bile na putu hrvatskoj trgovini, — ali su kralju i gospodi nosile veliki dohodak. Jednom riečju: hrvatski su seljaci već onda htjeli ono, što se je dogodilo 1848. godine, t. j. da se ukine tlaka. A htjeli su i više i bolje, htjeli su Hrvatu povratiti njegovo more, koje otvara put po širokom svietu. Barem njekoji medju njima su znali, da narod bez mora ne može napredovati. A da im je pošlo za rukom, što su htjeli, sigurno bi danas drugačije bilo na Rieci i u hrvatskom primorju.

Pak onda neka tko reče, da seljak nema pameti! Nema svaki, to je istina!

Veliki učitelji svieta.

Danas hoće već svatko biti mudar, danas već svatko sve zna, i to mladji hoće više znati, nego stariji. Takav je sviet težko učiti.

Ali je najteže učiti one ljude, za koje je sve istina, što-

god kažu, pa makar to bila najveća laž: oni, brate, govore, govore, okreću i prevraćaju, i kad sve izgovore i smotaju, kažu: Eto, tako je to, to je istina. Kad takovi ljudi u kojem narodu prevladaju, onda je taj narod blizu propasti.

Ne znam, čitate li već više godina, što se i kako se govori u saborima. Ako ne čitate i ne znate, kazat ću vam. Tu vam mnogi ljudi već preko dvadeset godina svake godine govore isto: oni na jednoj strani govore svoje, oni na drugoj strani svoje, — i to već preko dvadeset godina, isti ljudi. Kad to čovjek sluša jednu godinu, drugu, treću, desetu, petnajstu, dvadesetu godinu, — sve, brate, isto, pa isto, a svejedno jedan drugoga ne će poslušati, onda pametan čovjek misli: Bogme, to niesu čisti posli. Ako dvojica govore jedan protivno drugomu, onda jedan mora imati pravo, mora govoriti istinu. A ako oni jedan drugoga mogu slušati preko dvadeset godina, a ipak ne će nijedan nijednoga poslušati, onda nije moguće drugo, nego ovo: Tu se govori, samo da se govori. Tu se misli, da se laž sa mnogo riečî može preko dvadeset godina upravo tako prodavati za istinu, kako se istina cielo to vrieme drži za laž. Tu ljudska rieč nema više svoje vriednosti, tu se ljudska rieč drži za klopotanje, koje možeš slušati, a možeš i začepiti uši, i ništa ne ćeš izgubiti.

Ovako vam je bilo u Grčkoj prije dvie tisuće i četiri stotine godina, kad je tamo živio veliki učitelj po imenu

Sokrat.

O njem ću vam kazati njekoliko rieči.

Grčka je zemlja na pol u moru, u onom moru, koje se na jugu drži našega mora. Lako se po tom razumije, što su Grci (oni se sami zovu: Jelini) u staro vrieme bili trgovci i što su bili prosvićeni. Vladu su imali slobodnu, to jest: cieli je narod birao sebi glavare, niesu dakle imali cara, ni kralja, ni kneza, nego izabrane vladare (arhonte, u njihovu jeziku), i to njih više. O svakoj velikoj stvari odlučivao je narod u narodnoj skupštini.

U svakoj zemlji, gdje narod velike svoje stvari sam vodi, t. j. gdje narod razpisuje porez, kupi vojsku i t. d., — tu se u narodnoj skupštini mnogo govori, dok se narod složi. A u takovoj je zemlji i sud drugačiji, tu se i na sudu mnogo govori. Zato su Grci svoje mladiće učili liepo govoriti, pa su za to učenje bili posebni učitelji.

U ono vrieme, kad je živio veliki učitelj Sokrat, ovi su učitelji bili veliko zlo; oni su govorili, samo da govore, i da svietu zamažu oči. Ti su ljudi (ondje su se zvali: sofiste) za plaću branili sve: da je bielo crno, a crno da je bielo. Njima je bilo sve istina, i sve laž, — samo ako se može reći. A reći se može sve, po tom je njim bilo sve istina i sve laž, i samo ako je tko platio, oni su govorili, kako je tko htio. Dakako, da je po tom bilo istina ono, što su htjeli jači i bogatiji, koji su mogli bolje platiti.

Protiv ovih ljudi, protiv sofista, digao se u davno ono vrieme čovjek po imenu Sokrat, koji je vidio, kakvo je to zlo za narod. On je počeo naučati, da svaki čovjek ima u sebi glas božji, Boga, t. j. dušu, i da ova duša čovjeka opominje, da ne govori laži i ne čini zla. On je dobro spoznao, da ovakovi ljudi, kakvi su bili sofiste, koji su laž branili kao istinu, — da tî ljudi nemaju Boga ni duše. Zato je Sokrat počeo naučati onaj nauk, da on u sebi osjeća dušu, koja ga odvraća od laži i zla.

A što su učinili sofiste? Oni su ga obtužili pred sudom, da kvari mladež, da hoće njekakvoga novoga Boga (t. j. dušu), takvoga Boga, kakvoga državni zakoni ne poznaju. I zbilja: državni zakoni grčki niesu poznavali slike božje, koja je u čovjeku, niesu poznavali glasa božjega u čovjeku, i zato su Sokrata osudili na smrt.

Po grčkom običaju mogao je svaki obtuženik sam sebi prosuditi kaznu (kaštigu). Pa kad su i Sokrata pitali: kakvu je kaznu zaslužio, odgovorio je: da me država do smrti hrani. Prije toga odgovora osudjen je samo sa njekoliko glasova većine; ali kad je ovako odgovorio, velika je većina bila za to, da se osudi na smrt.

Medju mladim ljudima imao je Sokrat prijateljâ, koji su ga nagovarali, da pobjegne iz zatvora. On nije htio. Kad je došao dan, izpio je otrov i mirno umro.

I tako: sud bez duše — Sokrat bez glave.

Njegovi učenici popisali su njegov nauk i to su još dan današnji najmudrije svjetske knjige, i dan danas ih mudroznanci tumače i iz njih se uče, i za čudo: mnogi od tih mudroznanaca ni dan danas ne mogu naći u čovjeku onoga glasa božjega, o kojem je govorio veliki učitelj grčki Sokrat.

Odgonetke.

U 2. broju bile su tri zagonetke. Kažite djeci, koja takve stvari rada slušaju, da je ono prvo: k u k u r u z, drugo: o r a h, a treće su: n i t i (one niti na tkalačkom stanu ili razboju).

Sitnice.

Trojni savez. Mnogo vas često čitaju te rieči u novinama, a ne znadu možda, što znače. A znače ovo: Država austro-ugarska (u kojoj smo i mi), onda Njemačka i Italija sklopile su savez proti svakomu zajedničkomu neprijatelju, a jer su to tri države, zove se taj savez trojni. Proti tomu savezu stoji dvojni savez, t. j. Rusija i Franceska.

Huja. Što je to? Tako kažu gornji posavski a i zagorski Hrvati, kad prestanu raditi. „Sad je — kažu — huja, sunce je zašlo". Huja je u naše vrieme postala glasovita. Znate, da su radnici u fabriki slabo plaćeni, pa traže veću plaću, a gospodari ne dadu. A što radnici? Radnici liepo načine „huju", i to ne kad sunce zadje, nego imaju „huju" dotle, dok im se ne poveća plaća. Tako su ovih dana načinili huju i radnici u čeških ugljenicih: ne će kopati iz zemlje kamenoga ugljena. A to je sad za grad Zlatni Prag velika neprilika: nemaju se ljudi pri čem grijati. Ali ugljen tjera stroj, koji vodi vodu, pa su Pražani u strahu, da ne će imati ni vode. Čuje se, da su im Englezi poslali ugljena, ali radnici se još niesu pogodili s gospodarima, još drže „huju". Ovi su jadni radnici Česi, a gospodari su Niemci, koji imadu silan dobitak od čeških žuljeva. — Mjesto „huja" kažu i pišu naše novine „štrajk".

Što je nova po svietu.

Hrvatski sabor u Zagrebu opet se je sastao i sad se vieća o „proračunu", t. j. sad se zastupnici dogovaraju: bi li vladi dali pravo trošiti novce, ili ne bi. Jedni govore, neka se dade, drugi — neka se ne dade. Ovi drugi i sami znadu, da badava govore, jer će oni prvi dati vladi na potrošak narodni novac, — govorili ovi drugi, što im drago. Istina, tako je i drugdje po svietu, samo što se kod nas isto govori već trideset godina, — ali zaludu. Drugi put ću vam kazati, koliko vlada traži novaca za ovu godinu.

A sad ću vam spomenuti nješto drugo. Jedan je zastupnik davno već predložio saboru, neka stvori zakon, da se seljaku ne smije za dug prodati cielo njegovo zemljište (grunt), nego da mu se mora ostaviti najmanje toliko, da može živjeti, i to ne samo zemljišta, nego i blaga i spravâ (plug, kola i t. d.). O tom je bilo ovih dana govora u saborskom odboru. (Kad sabor ne će ili ne može koje stvari odmah dokončati, predade se to jednom saborskom odboru, da to prouče i izpitaju, a onda pred sabor donesu. No najviše puta ne donesu ništa.) No taj saborski odbor nije mogao ništa dokončati, jer je to — kažu — težka stvar. Jedan je zastupnik u tom odboru kazao, da je to zato težko, što naš seljak ne bi imao kredita, t. j. židov ili banka ne bi htjela našemu seljaku posuditi (dati u zajam) novaca, — kad mu ne bi smjela prodati zemljišta! Po tom se vidi, da se našemu seljaku zato posudjuje, da mu se poslie može zemljište prodati. A takvomu je seljaku griehota i posuditi, za kojega moraš misliti, da ćeš ga morati raseliti! Ta kredit se zato i daje, da se čovjeku pomogne, a ne da ga iztjeraš s ognjišta!

Bilo je u saboru govora i o Burima. Jedan je zastupnik htio, da sabor čestita tomu narodu, što se tako dobro drži proti jačemu neprijatelju. Drugi je zastupnik rekao, da Buri ne bi primili čestitke od hrvatskoga sabora u Zagrebu, tobože da Hrvati u tom saboru niesu tako kuražni, kako bi trebalo, pak da bi se Buri sramili takove čestitke. Sudite o tom sami. Treći je zastupnik iz toga komediju pravio. Ja pak mislim, kad bi Burima trebalo čestitati, da bi im najljepšu čestitku mogli poslati hrvatski seljaci. — jer su i Buri seljaci. U toj čestitki mogli bi hrvatski seljaci moliti Bure, da pomognu hrvatskomu seljaku, ako mu dodje do nevolje.

Što će biti s Riekom, još se ne zna. Tamo se Talijani tuku s Madžarima po ulicah, a Hrvati su, kojih je tamo najviše, — oni su mirni, samo vam ne znam pravo reći: jesu li mirni zato, što su pametni, ili zato, što ih je strah.

O Bosni i o Hrvatima govorio je nedavno u austrijskoj delegaciji odlični Slovenac Ferjančić. On je rekao, da bi se Bosna i Hercegovina morala sjediniti s Hrvatskom. Proti Madžaru Ugronu je rekao, da Madžari nemaju nikakvoga prava na Bosnu. Još je rekao: da Slovence i druge Hrvate, koji su pod bečkom vladom boli, i da oni težko trpe, što se Madžari s Hrvatskom po volji igraju. Vriedni taj brat Slovenac misli: da bi se Hrvatima morala dati sloboda, pa da se po volji svi slože i k sebi prigrnu bratske Slovence u Kranjskoj, Štajerskoj i Primorju. Dao Bog! Tomu će pomoći i Ferjančićev govor, jer se to po čitavom svietu čita, što se u delegaciji govori. Ali se ipak ne nadajmo, da će nam sviet pomoći, — nego najviše mi sami.

Bugarska sada ima kneza i mora još Turčinu plaćati danak. Sad se čuje, da će se proglasiti kraljevinom i posve nezavisnom od Turčina. Turskoj to možda ne će biti pravo, a ni susjedima bugarskim — Srbijancima (koji govore našim jezikom, kako znate), ali se njih Bugari ne boje, od kad je prijašnji srbijanski kralj Milan Srbijance (prije 14 godina) poveo u boj proti Bugarom, a Bugari ih potukli. Bugari govore vrlo slično hrvatskomu, a marljivi su i pošteni ljudi. Zato i napreduju. — Ovih dana javljaju iz Bugarske, da je njihov sabor odredio: da se porez ima opet davati u prirodu (kako je njegda bilo svuda) a ne u novcu.

Niemci i Česi počeli su se na novo pogadjati. Javit ćemo, hoće li od toga što biti.

Niemci i Poljaci. Poljaci nemaju svoje države, nego su jedni pod Rusijom, drugi pod Prusijom (Prajskom), a treći pod Austrijom. Prusi ih strašno dave. Na to su se tužili poljski zastupnici u pruskom saboru, — dakako badava.

Niemci povećavaju svoje ladje na moru. Boje se: što će biti, ako Buri potuku Engleze, pa Englezi oslabe? Onda će ojačati Francezi i Rusi.

Englezi pišu, da je ruski car za mir, — a toga baš sada treba, kad su

Buri potukli Engleze! Najnovije vijesti javljaju: da su Englezi strašno potučeni. Dugo su koješta pisali i brzojavljali sve lažući, — napokon ne pomaže ništa: potučeni su. Tomu se veseli sav pošteni sviet, kojemu se već ogadila englezka lakomost i okrutnost. Sad će sviet biti sve po malo, malo drugačiji, osobito, ako je istina ovo

O Kini (ili Kitaju). Kina je carstvo u Aziji, najveće na svietu. Do zgode o njoj više, a sada javljamo, da je kinezkoga cara dala ubiti njegova mati. Sad će se tu umiešati Rusija i Englezka i druge države, koje imadu na moru silu, pa bi moglo biti svašta.

Svâk turskoga cara ili sultana (što će vam njegovo ime!) pobjegao je iz Carigrada. Jedni kažu, da je morao pobjeći zato, što se je slagao s mladim nezadovoljnim Turcima, koji u tudjem svietu (medju Englezi) dižu bunu protiv sultana. A drugi kažu, da je pobjegao zato, što je primio mito, a nije učinio, što je obećao, pa su ga tužili sultanu. Bilo ovako ili onako, od dobra nije pobjegao, a istina je, da su mladi Turci nezadovoljni, i da u Turskoj nema ništa bez debeloga mita.

Glasovi iz naroda.

„DOMU" na veliku našu radost javljaju se hrvatski seljaci sa svojom tugom i nevoljom, no žao nam je, što u ovom broju ne možemo ništa dati na svjetlo. Osobito nam je žao, što moramo do 4. broja čuvati jade iz Medjumurja od obrtnika krojača Matije Gosarića, i krasni dopis od seljaka Mije Novaka-Stuparića iz sela Vidrenjaka u Hrvatskoj.

☞ **Ciena je „DOMU" naznačena na čelu lista.** Tko ne može odmah poslati predplate, neka se samo prijavi, a predplatu može poslati za prvu polovicu do konca mjeseca ožujka, ali ipak neka svatko pošalje, što prije može. — Kad se tko prijavljuje ili kad pošalje predplatu, neka javi, kojih brojeva nije primio. — Ako tko ne dobije kojega broja, može ga potražiti b e z t r o š k a, samo neka to napiše na pol arka papira, neka to složi kao list, ali neka n e z a t v o r i, a izvana neka napiše »R e k l a m a c i j a«, i sve će biti u redu. — Prijave, dopisi i novci neka se šalju samo: U p r a v i „D O M A" (Dr. A. R a d i ć) u Z a g r e b u, J u r j e v s k a u l. b r. 28. — Napokon molimo čitaoce „DOMA", kojim je „DOM" po volji, neka svuda šire „DOM", jer ćemo samo onda nješto moći, kad svi budemo imali jednu misao. Svaki čitalac „DOMA" ima bliže ili dalje barem dva prijatelja, koji bi mogli „DOM" držati.

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Vittasek)** u Zagrebu.

Drugo izdanje.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIC.

Ciena je „DOMU" na godinu 3 (tri) Krune. — Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će „DOM" za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za **2 Krune 40 filira,** dvadesetorica i više svaki za **2 (dvie) Krune.** — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira.

Broj 4. | **U Zagrebu, 15. veljače 1900.** | **God. 1.**

Ljekarije od svakoga zla na svietu.

»No, za to pak još niesmo čuli, za ljekarije od svakoga zla«. — Baš zato, što nieste čuli, hoću da vam kažem, da i toga — nema. To vi i sami znate, ali možda ne znate, da ima ljudi, koji se hvale, da su izmislili takav liek proti svakomu zlu. Mnogi vas je možda i slušao već takvoga mudrijaša, kako govori: da će biti sve dobro, samo neka bi bilo to i to, — pa će odmah biti sve drugačije, odmah će biti sve dobro. I vi ste možda na čas vjerovali.

Ali ne vjerujte. Sve dobro nije nikada bilo, niti će biti. Ali je istina, da je prije bilo koješta bolje, i da bi danas mnogo toga moglo biti bolje. I mi moramo gledati na svaki način, i ne samo gledati, nego i raditi, da bude bolje, — ali da bi se sve moglo na jedan put preokrenuti, i to tako, da bi odmah bilo za na uviek sve dobro, to ne može biti.

Pa ipak ima, kako sam već rekao, ljudî, koji su vele, izmislili način, kako bi se mogao sav sviet na dobro preokrenuti, — samo treba tê ljude poslušati. Hajde da čujemo više o toj stvari!

Sav sviet zna, i o tom smo već pisali u »Domu«, da je danas mnogo zla. Današnji je dan mnogo sirotinje, koja nema baš ništa, a uz tu sirotinju ima bogatašâ, koji već ne znaju načina, kako bi se svoga bogatstva naužili.

No kad bi i bilo sve ovo krivo, sirotinja i krivica nije jučer postala, nije od jučer na svietu: toga je bilo, može se reći, od kad je svieta. I od kad ima sirotinje i krivice, bore se proti njoj oni, kojima je sirotinja težka, koji krivicu trpe. I ne samo to: od kad ima zla na svietu, svagda se je našlo ljudî, koji su naučali sviet, kako bi se zlo okrenulo na dobro. Ali je velika razlika medju njekadašnjim i današnjim takvim učiteljima. Stari učitelji niesu naučali, da se zlo može odpuhnuti sa svieta; oni su naučali, da čovjek nije rodjen na sviet samo za dobro, nego da mu je trpjeti i zlo, ali da će za zlo biti naplaćen na drugom svietu. Stari su učitelji naučali, da je zlo u čovjeku, a nije samo za sebe u svietu, pak zato i ne može biti dobra ako ljudi niesu dobri.

A današnji učitelji misle drugačije. Oni misle, da će sve biti dobro, samo neka se sviet uredi po njihovoj glavi. Takvi su vam učitelji na primjer: socijalisti.

Gdjekoji vas je možda već čuo za tu rieč, pače su naši ljudi, hrvatski seljaci, već i stradali radi te rieči: pokrivili su ih, da su „socijalisti", i bili su zatvoreni. Ja vam o tim socijalistima ne bih ni govorio, da već ne dolaze i medju naše seljake ovakovi socijalisti-učitelji, da šire svoj nauk. Vriedno je dakle u kratko barem kazati i hrvatskomu seljaku: što su to socijalisti.

Ja ću vam najprije pred oči postaviti jedan primjer ili priliku. Vi znate, da ima zdravoga i bolestnoga svieta, i da se sviet tuži i jadikuje u svojoj bolesti. Što biste vi rekli, da se nadje koji liečnik, pa da će izliečiti na jedan put čitav sviet? Rekli biste, da to nije moguće. Ali kad bi vam takav liečnik odgovorio, da je to moguće, i to ovako: poubijati treba sve ljude, — i nitko ne će biti bolestan, — vi biste se od takvoga liječnika okrenuli i otišli.

Sad čujte ovo: U svietu ima, kako smo rekli, mnogo sirotinje. Socijalisti kažu, da znadu način, kako više ne će biti sirotinje, i to ovako: uredimo ljude tako, da nitko ne će ništa imati, — i odmah ne će biti sirotinje; sve neka bude svačije i ničije, i svima će biti pravo.

Mislite, da se šalim Ali je zbilja tako. Socijalisti naučaju, da sav imetak i sve blago treba da bude ljudima zajedničko, a sam pojedinac ne treba nikakvoga imetka. Tako na primjer po njihovu nauku ne bi smio nitko imati svoje fabrike, koja nosi veliki dobitak, nego bi dobitak od fabrike dielili medju sobom radnici, koji rade u fabriki, a i fabrika bi bila njihova.

Istina je, mnogi su socijalisti i sami došli k pameti, pa su spoznali, da se sviet ovako ne može urediti: da nitko ne bi ništa imao a opet da bi sve imao, kad bi sve bilo skupno. Zato su mnogi počeli taj nauk-nenauk popravljati i koješta drugo smišljati, i ja vam ne mogu spomenuti ni stoti dio tih mudrija Ali ću vam kazati nješto drugo.

Kako su mogli ljudi zdrave pameti doći na onakovu misao: da bi sav sviet, ili ma samo svi ljudi u jednoj zemlji pustili svaki sve svoje, sav svoj imetak? To nikako ne bi išlo s dobra, jer koliko poznamo sviet, nitko svoga ne bi dao s dobra. Do toga bi svakako moglo doći samo na taj način, da jedni druge prisile na to. Ali onda nema o dobru i miru ni govora. Pa kako su mogli ljudi zdrave pameti na ovakovu stvar i pomisliti? — pitamo se još jedan put.

Ovako: Danas se je sviet već malo priučio na to, da njekoliko ljudi, ili baš samo jedan čovjek izdade zakon, ili naredbu, i toga se mora držati čitava zemlja i narod,

misle socijalisti: da ne bi bilo baš mučno izdati zakon: nitko ništa nema, mi svi imamo sve, sve je naše, sve je skupno, i sad je sve dobro. Socijalisti misle, da je dosta zakon, pa da će odmah biti sve dobro: odmah ne će više biti krvopijâ, koji se tove tudjim znojem, odmah ne će biti nasilnikâ, koji gaze slabijega.

Ne treba da vas nagovaram: ne vjerujte u to, kad vidim da i sami ne vjerujete.

Zato se sviet ne može preko noći preokrenuti od zla na dobro, i nema toga zakona, koji bi svietu dao dobro — a u zlom svietu i medju zlim svietom. Dobro je riedko posijano, još riedje niče, a polako raste. Socijalisti koješta dobro vide i dobro misle, ali to njihovo dobro — nije novo, nije njihovo to sviet zna od onda, od kad zna i za zlo, — ali ne će da zna. Ali zlo misle socijalisti, kad misle, da bi njekakav novi red ili zakon u zlom svietu mogao stvoriti dobro. Kad ljudi dodju do toga, da će svaki htjeti pustiti svoj imetak obćini ili državi, — vjerujte mi: onda više ne će biti krvopijâ, ni nasilnikâ onda ne će trebati ni zakona, ni socijalistâ. Ali još možemo pričekati, dok bude tako, pa ne vjerujmo nikomu, da će sutra svanuti raj na svietu, jer toga lieka nema, koji bi od zla izliečio sve ljude na jedan put. To ide polako, po redu. Bilo bi dobro, da to počne odozgora, kod najviših i najpametnijih. Ako nas čuju, možda će nas i poslušati. Što vi mislite?

Veliki hrvatski pjesnici.

Sad evo hoću da vam kažem nješto o velikim hrvatskim pjesnicima, ali mi je tako pri duši, kako je bilo i onomu hrvatskomu pjesniku, koji je pjevao:

Pjevat mi se opet hoće,
Ali ne znam ni sâm, kako:
Bi li pjevo od veselja,
Pjevajući bi li plako . . .

Težko mi je govoriti o pjesmi i pjevanju, kad narodu našemu nije do pjevanja, jer kud ga ima, svud ga zlo bije: ovdje ga topi Sava, ondje ga bije zla godina, ovdje bije brat brata, ondje jači tudjin gazi našu sirotinju. Ja bih morao uzeti gusle od drva jadikova, a sve mislim na tanke i glasne gusle javorove.

Ali još su mi dvoji na srcu jadi. Jedni su mi, što mnogi hrvatski pjesnici niesu pjevali svomu narodu, niesu marili za

radosti i žalosti svoga naroda, nego su se ogledavali po tudjem svietu i njemu su htjeli ugoditi. Zato ih narod ne pozna, zato i ne zna za njihove pjesme. A drugi su mi još veći jadi, što narod ne zna ni za one pjesnike, koji su njemu pjevali. Ne zna, jer ga je tudja sila i domaća nesloga držala u tami. Zato ću vam danas spomenuti samo one pjesnike hrvatske, koji su pjevali radost i tugu svoga naroda. Ovi zaslužuju, da se zovu veliki, jer su imali veliku dušu i veliko srce za narod. Za ove bi morao znati i svaki prosviećeni hrvatski seljak.

Prvi je medju ovima Ivan Franjin Gundulić, koji je živio prije tri sta godina u Dubrovniku na moru u Dalmaciji. Bio je dubrovački plemić i učen čovjek. Rodni njegov grad Dubrovnik imao je svoju slobodnu vladu (republiku), onako, kako su imali i talijanski Mletci (Venecija): bio je slobodan — kako kaže sam Gundulić —: medju turskim zmajem i mletačkim talijanskim lavom. Čitava je Dalmacija bila pod gospodstvom talijanskim, a čitava Bosna i Hercegovina pod silom i zulumom turskim. Ovu slobodu rodnoga svoga grada slavio je i hvalio Gundulić svojom pjesmom, osobito onom, koja se zove »Dubravka« i u kojoj pjeva:

O liepa, o mila, o sladka slobodo,
Dare, kog s nebesa vječni Bog nam dô!

Ali Gundulić nije pjevao samo o slobodi svoga grada, on je i plakao nad robstvom svoje braće pod turskim jarmom. On je smišljao već onda, kako bi se Hrvati u Bosni i Hercegovini mogli osloboditi izpod turskoga jarma. On je vidio žalostnu istinu da naš narod ne može sâm nikako stresti težkoga robskoga jarma: tako je već bio pogažen a neprosviećen. Zato se je Gundulić ogledao po svietu, ne bi li se našemu narodu našao jak prijatelj i pomogao nam. U ono su vrieme Poljaci imali još veliku svoju kraljevinu, i baš su se u ono vrieme bili s Turcima i potukli ih. A Poljaci su Slovjeni, oni slove slovjenskim jezikom, slično kao i mi Hrvati. Gundulić se je nadao, da će jaki Poljaci napokon svladati Turčina i osloboditi i nas u Bosni i Hercegovini.

Ove svoje velike misli o slobodi našoj izrekao je Gundulić u velikoj svojoj pjesmi, koja se zove »Osman«. A zove se »Osman« po imenu turskoga cara, koji je onda vladao. »Osman« je velika pjesma, napunila bi čitavu knjigu, a počimlje se ovako:

Ah, čiem si se zahvalila,
Tašta ljudska oholasti!
Jer čiem više stereš krila,
Sve ćeš paka niže pasti.

Ovo Gundulić govori mladomu caru turskomu Osmanu, koji se je oholo počeo hvaliti, da će se osvetiti Poljacima, što su potukli njegovu vojsku. Gundulić ga opominje: što više stereš krila to ćeš pak (paka) niže pasti.

Gundulić je već onda vidio, da su Turci počeli propadati, a nadao se i želio je, da će im kraj učiniti Poljaci. I to bi bilo, da nesložnomu Poljaku niesu Niemci — najviše oni — raztrgali domovine, pa se je tako prije raztepla jakost poljskoga naroda, nego turska sila. I tako Niemci niesu samo raztepli Poljske, nego su učinilo ono, što je Gundulić želio, da učine Poljaci: Niemci su u družtvu s Madžarima — a s pomoću nas samih Hrvata — oteli Turčinu Bosnu i Hercegovinu, pa sad u njoj i gospodare. Tu se je Gundulić prevario. Ali će nama uviek biti svete njegove suze, što ih je prolio nad nama, nad narodom svojim, dok smo bili u robstvu.

A budući put koju rieč o drugim hrvatskim pjesnicima.

Najveća nesreća hrvatskoga naroda.

To vam znade svaki seljak hrvatski, da je naša najveća nesreća: dioba ili d e l, kako kažu drugdje. A ja vam još kažem: ako mi sebi što prije ne pomognemo, — dioba će biti i naša propast. Sve će doći u tudje ruke, najviše u židovske, a naš će sviet biti sluga na pravoj svojoj zemlji, ili će morati po svietu, onako, kako obilaze slovački kotlokrpi, i još gore.

Zašto je dioba tolika nesreća? Čujte samo troje.

Prvo. Kad se razdieli stari zadružni imetak, uništava se, kao da ognjem gori. Pomislite veliku zadružnu kuću, koja stoji sto godina, a mogla bi stajati još preko dvie sto, — i ljudi navale kao bez pameti: trgaju, pile, ciepaju, lome, razvlače — ono, što se je mukom i znojem skupilo i sagradilo. Čovjek bi rekao: ti ljudi niesu pri pameti. — Ali sad treba nove muke, da se sagradi druga kuća, — ali ne kuća, nego kotac, svinjac, — da prosti pošten vaš obraz. I tako eto dvie muke zaludu. Sad mi recite: Kako bi moglo biti

dobro u narodu, koji se ludo i bez koristi muči? Kako bi mogao napried narod, koji staru muku uništuje i bez potrebe se i koristi i sâm muči? Tu mora ići sve na manje i tanje.

Drugo. Nema diobe, koja bi prošla bez dvie stotine, a i pet stotina i više forinti. Liepi novci! Treba platiti inženjera, pa komisije, pa fiškala. A od kuda? Prodaj i ono malo blaga, što te je dopalo. A kad bi prodao blago, kad imaš mjesto vola — teliće, mjesto krave — mačkice, tu ti, brate, nema ni pravoga oranja, ni gnjojenja, — tu ne može biti gospodarstva.

Treće. Nijedna dioba nije prošla u miru. Koliko je svadje prije diobe, koliko poslie nje! Koliko se je vremena prije diobe družina motala bez reda, bez pravoga posla! Koliko smo u nazadak pošli u tom neredu! A koliko je narod zadangubio po sudovima, po ročištima! Kako se je svaki razdionik motao, dok je skrpao kućicu, složio nova kola, novi plug i stotinu drugih stvari, — a radilo se i skrbilo malo. A to, dragi moj, nije trajalo godinu i dvie, — nego traje već petdeset godina, sad u ovom selu, sad u onom. A znate li, što je to, kad čitav narod ne radi petdeset godina, nego se mota u sebi, grize u srcu i svadja i vucari po sudovima! Ta mi smo morali propasti, i čudo je, što niesmo do kraja propali. Znate i sami, kako su se dugo vukle diobe, a znate i to: tko je zavlačio i sebi u džep navlačio.

Eto vidite, tako je. A sad navalio u našu zemlju i Švaba, i Madžar, i Čeh, a nada sve židov. A mi smo nemoćni, i sami im se ugibljemo, i sami im u žep skačemo. A znate li, da su prije nego Švabe i druga nesreća navaljivali Turci stotine i stotine godina? I niesu nas raztočili stotine godina toliko, koliko nas je raztočila ova nova navala u petdeset godina. A zašto? Zato, što je bila zadruga živa. Da nije bilo zadruge, nas bi bili odavna već raztepli i Talijani, i Turci i Švabe i drugi neprijatelji.

A što nam je došlo u glavu, te smo se počeli sami raztakati i rasipavati? Ne ću vam sad kazati. Ali ću vam kazati ovo: Danas sav sviet viče, da čovjek samac ništa ne može. I u ovom broju »Doma« možete čitati, kako socijalisti

traže, da se ljudi skupe, da im imetak bude zajednički. I zakoni se izdaju, po kojima se ljudi kupe u družtvo, da si pomognu, pa vam ne bih do sutra nabrojio svih udruga i zadruga, što ih danas sviet na novo stvara. I gledajte: Sav se sviet kupi u družtvo, kupi se ono, što nije jedno drugome ni rod ni pomoz Bog, — a naše se zadruge rasiplju! Rasiplje se ono, što su djedovi naši skupili, što je trebalo samo držati, što je bilo tako mudro uredjeno, da svi Švabe zajedno ne mogu ni smisliti takvoga družtva. Znam za zadrugu, koja je imala u kući svoga kovača, svoga kolara, svoga opančara, svoga krojača, — ni novčić nije otišao iz kuće! I još koješta znam, i vi znate. Kad bi današnji mudrijaši, koji se skupljaju u nove njekakve gospodske zadruge, kad bi oni, velim, mogli stvoriti ovakovu zadrugu, — mislili bi, da su tu stvorili čudo. Ali ne mogu. A ovo naše gotovo dobro — to se je rasipalo, propalo.

Zašto je propalo? Može li se još što pomoći? Kako? — Na sve to ne mogu danas odgovoriti.

„Davno bilo, sad se spominjalo".

Prije nego što vam stanem dalje razlagati, pročitajte evo ovu hrvatsku narodnu pjesmu, koju naš narod i danas uz gusle pjeva u Duvnu u Hercegovini:

Vino pije Tomić Mijovile,
A u Vranu visokoj planini.
Kad se njemu dade pogledati,
Pogledati u polje duvanjsko:
Kosci kose, Jabuku livadu,
Kosci kose, kupe kupilice, —
Onda družtvu Mijo govorio:
»Družinice, mila braćo moja,
»Nije l' majka rodila junaka,
»I sestrica brata odgojila,
»A na čistu bez bešike[1] krilu,
»I danas ga ovde prigodila,
»Da otide u polje duvanjsko,
»A da vidi, pobratime dragi,
»Čiji s' kosci, čije l' kupilice?«
Svi junaci mukom zamukoše,
I u crnu zemlju pogledaše,
Kako raste na zavojke trava,
Kao dojke u mlade divojke,
Sam ne gleda mali Marijane,
Već svom stricu medju oči vrane:
»Evo majka rodila junaka,
»A na čistu bez bešike krilu,
»I danas ga ovde prigodila,
»Koj će otić u polje duvanjsko,
»I vidjeti, pobratime dragi,
»Čiji s' kosci, čije l' kupilice.«
Pa se diže na noge lagane,
Pa uprti uprtnjaču torbu,
O ramenu vješa granaliju,

[1] b e š i k a je kolievka, zibka.

Pa eto ga u polje duvanjsko,
Te on koscim Božju pomoć viče,
A kosci mu prihvatili zdravljem:
»Čiji l' kosci, čije l' kupilice,
»Čija li je zelena livada?«
»Kosci jesu Suzice kadije,
»Kupilice Suzice kadije,
»A livada pokojnog Mijata.«
Kad Marijan rieči razumio,
On je koscim tiho govorio:
»Ako bude na Mijatu glava,
»Promicat će kroz otkose trava,«
Pa se vrati u Vran u planinu,
Sve on kaže, što je i kako je.
Kad u večer večer večerali
Biela kruha i rumena vina,
Onda viknu Tomiću Mijate:
»Diete moje od Mostara Šećo,
»Ajde splići malog Marijana,
»Oblači ga u žensku odoru!«
Kad on spremi malog Marijana,
On zavika svu redom družinu:
»Spremajte se, moja braćo draga,
»Da idemo Suzici kadiji:
»Večeras je u njeg dokosnica,«
Otale se oni podigoše,
Te evo jih do sela Blažuja,
A do kule Suzice kadije.
U najljepša doba dolazili:
Baš na gradu zauči jacija[2].
Tomić drmnu alkom[3] na vratima,
A zavika iza svega glasa,
»Gospodare, Suzica kadija,
»Hodi vjenčaj kićenu djevojku!«
U tom sleti tanana robinja,
Te otvori od avlije vrata,
Mijo svoje uvodio družtvo,
Uhvatiše Suzicu kadiju,
Vješaju ga o bielome gradu,
Baš o gradu, a za bielu bradu.
A bielu mu kulu porobiše,
Na tavanu vatru naložiže,
Pa za sobom vrata zatvoriše,
Da se ne bi šteta dogodila.
Pa odoše u Vran planinu.
Davno bilo, sad se spominjalo.

Tako je to bilo na ljutoj Krajini: hvatalo se, vješalo, palilo. A zašto? Evo čuli ste. Kako je ovaj Turčin kadija (sudac turski) oteo livadu Tomiću Mijatu i na njoj kosio i kupio sieno, kao na svojoj, a Tomić morao pobjeći sa svoga u goru, — tako je radilo stotinu drugih. Kad je tako radio kadija, sudac, — kako su tek radili drugi!

Tako je, kad na koji narod navali tudja sila. Prvi Turci u našoj zemlji — to su bili tudjinci, Osmanlije, tudjega zakona i jezika, pa što su oni našemu narodu silu činili, nije čudo, jer su oni zato došli s oružjem iz Azije, iz njekadašnjega svoga doma. Tudjinac gospodar hoće sve da na svoju okrene: i zakon i običaj (adet), pa su tako i Osmanlije-Turci radili. Mnogo je našega naroda primilo njihov muhamedanski zakon (vjeru) i druge običaje, mnogi su se poturčili. A tko nije htio, ostao je sluga i kmet, ili je morao osta-

[2] Po turskom zakonu uči turski hodža pet puta na dan s minareta (s tornja), t. j. zove na molitvu, jer na džamiji nema zvonova. Jaciju uči noću poslie osam sati.
[3] a l k a je karika na vratima.

viti sve svoje i pobjeći u goru — u hajduke. Zato je i danas u Bosni i Hercegovini malo ne sva zemlja u rukama ljudima turskoga zakona, a ostali je sviet sluga i kmet, sirotinja, ili kako kažu u Bosni: fukara.

I nije samo fukara, nije samo sirotinja, nego i mnogo gore. Kad čovjeku ne daš ljudski živjeti, onda i ne traži i ne očekuj od njega, da bude čovjek. U stoljetnom boju s Osmanlijom, pogažen i gonjen, zaboravio je bio naš narod u onim krajevima ljudski živjeti, pa je u koječem danas — Bože prosti — kao divlji. Još se je njekako uzdržao u ljudskom životu i poštenju onaj naš narod, koji su prikupljali fratri, bosanski naši franjevci, ili, kako ih tamo zovu: ujaci. Pa da, i bili su ujaci: i samo potajice pred Osmanlijom i poturicom mogli su doći k braći svojoj u selo, da ih sjete na Boga i na ljudsko življenje, da ih umire, neka trpe, kad ne mogu ništa protiv sile. Pa kad bi biesni Osmanlija pitao: tko je u selo dolazio, rekli bi: ujak (materin brat). A mogli su reći, kad se fratar nije smio pokazati u svojim haljinama, nego bi se obukao, kao i svaki seljanin, pustio pače i brkove, — pa bosanski naši i hercegovački fratri i danas nose brkove.

Mnogo je gore u zlo ugrezao u Bosni i Hercegovini onaj dio naroda našega plemena, koji nije imao nikoga svoga, da ga prigrne, pa ni sirote fratra. To je bio narod grčkoga zakona, a našega jezika, što se zovu: vlasi ili rišćani. Oni su hajdukovali, može se reći do jučer, dok nije — kako kažu u Bosni — došao Švabo u Bosnu. Oni su bježali i preko Save u Hrvatsku i Slavoniju, pa i dalje preko Dunava u Ugarsku. S njima je bježalo i naroda drugoga plemena, a istoga grčkoga zakona, skupilo se toga mnogo, sve »od zla oca i gore matere«, pa je to hajdukovalo, kako rekoh, malo ne od jučer. A mnoga je družina napokon robila i palila od zanata i navike, samo da lakše bez muke živi. Zato je po njima i ono hajdučtvo od nevolje došlo na zao glas. A ipak niesu svi hajduci bili najgori ljudi. Eto ste čitali u pjesmi, da je družina Tomića Mihovila zapalila kulu — ali zatvorila za sobom vrata: da se ne bi šteta dogodila.

Ali hvala Bogu, što možemo kazati: Davno bilo, sad se spominjalo. U Bosni više nema osmanlijskoga zuluma i nasilja. Ima i danas »Turaka« u Bosni i Hercegovini, — ali oni niesu Turci po plemenu i jeziku, oni su »Turci« po vjeri i zakonu »turskom«, za pravo: po zakonu muhamedanskom ili po islamu (njihova se vjera zove i „islam") i po običaju. Istina je, ne može biti prave ljubavi u narodu, ako je jedan dio naroda jednoga zakona i običaja, drugi drugoga, a treći trećega. Tako nema ni u Bosni i Hercegovini prave ljubavi i sloge medju narodom turskoga, rišćanskoga (ili grčkoga) i rimsko-katoličkoga zakona. Ali to je naša nesreća. Mi smo Hrvati tako nesrećni, da su nam raztrgali i domovinu, da nam se rasiplju stare velike kuće, pa i to nije dosta: raztrgani smo i u zakonu ili vjeri.

Ali to nas neka uči pameti; držimo se na okupu, ne dajmo se. Oni, koji se drže za pametnije, neka uče i k sebi privlače druge, za koje misle, da su zaboravili ljudski živjeti, pa će se jedni od drugih učiti i ako Bog da složiti. Oni u Bosni neka gledaju, kako žive njihova braća u Slavoniji i Hrvatskoj, pa će mnogo vidjeti. Vidjet će na priliku, da se zgodnije jede na stolu, i zgodnije spava na ljudski priredjenoj postelji, — nego na podu na zemlji, — a u čitavoj Bosni nema seljačka kuća ni stola ni postelje!

Ali kud smo se zavezli! Da hoćemo o tom govoriti, do sutra ne bismo dogotovili. Zato recimo samo: hvala Bogu, da se ne koljemo, da je nestalo one ljute neljudske sile. A sad samo radimo, da popravimo, što je hajdučko vrieme pokvarilo. Polako će to ići, — ali okrenimo zato pamet, — ne bi li bilo što prije bolje! Ogledajmo se jedni na druge, pa se zapitajmo, kako ono pjesma kaže: »Gdje li bismo, gdje li ostadosmo?« A gdje bismo već mogli biti?

Mudre rieči staroga Katona Rimljanina.

Tko su i što su bili Rimljani, to ćemo već čuti drugi put. Sad ću vam nješto kazati samo o jednom, i to pravom Rimljaninu, starom Katonu (jer je poslie njega bio još jedan Katon), koji je živio prije više od dvie tisuće godina.

U 3. broju ste čuli za grčke mudrijaše, koji su sve znali, i sve im je bilo istina i laž. Pravi Rimljanin nije Grka trpio, kao ni vraga. Pravomu Rimljaninu bio je Grk ono, što je nama Švaba. Zato su Rimljani tjerali Grke iz Rima, i baš su zakon načinili, da grčka klepetala ne smiju u Rimu kvariti mladeži. Baš ovaj stari Katon kad je imao vlast u šakama, pa su došli grčki poslanici u Rim po poslu, Katon

ih je brzo odpravio, da ne okuže Rima. Ali tako je bilo u Rimu njekada. Poslie su Rimljani morali popustiti.

Kakav je taj Katon bio čovjek, vidi se iz ovoga, što se o njem pripovieda.

Katon je bio s malim zadovoljan, premda je bio veliki gospodin. On je vidio, kako Rimljani rasiplju novac, pa je jednom prilikom rekao: da je težko spasiti narod, koji daje više za jednu ribu, nego za vola. On nije trpio proždrljivih ljudi. Zato, kad mu se je narivavao njekakav oblizavi požderuh, rekao mu je: da ne može živjeti sa čovjekom, koji više osjeća u grlu, nego u srcu. A za njekoga debela trbušasta čovjeka reče: »Kako bi država mogla imati kakvu korist od čovjeka, koji od vrata do srama nije drugo nego jedan trbuh!«

Znao se je i našaliti, ali bi uviek u šali ugrizao. Tako je rekao, da ne treba vojnika, kojemu u hodu trebaju ruke, a u boju noge (t. j. koji iz koja bježi).

A znao se je i u neprilici pametnom šalom dobro poslužiti. Tako rimski narod nije jednom imao kruha. Tu se je mnogo govorilo, kako bi se narodu dalo žita. Ustane i Katon i počme ovako: »Gradjani, istina je: težko je govoriti trbuhu, jer trbuh nema ušiju«.

Na ovo bi morali misliti oni, koji danas kod nas govore i govore o nevolji hrvatskoga naroda, — kao da Hrvati imaju uši na trbuhu. Tu ne koristi govoriti, nego — pomozi, ako hoćeš! Je li tako?

Sitnice.

Kako je daleko i veliko sunce? Kad sam bio mali, slušao sam pripoviedku: kako je bila žena, koju je njezin muž ostavio s djetetom pod srcem, a ona se sirota nije mogla riešiti djeteta, dok muž na nju ne položi ruku. Zato ga je tražila i došla do Sunca i pitala ga, je li gdje vidjelo njezina čovjeka. — Ova mi je pripoviedka došla na pamet svaki put, kad sam čitao, što kažu učeni ljudi, kako je daleko sunce. A kažu, da je tako daleko, da bi kuglja iz topa (štuka) letjela sedam godina, dok bi došla do sunca. Najbrži željeznički stroj (mašina), koji prevali 90 kilometara za jednu uru (sât), došla bi do sunca za 190 godinu (po tom bi hrvatska zagorska željeznica trebala i 500 godina). A čuo sam i drugu pripoviedku, da je njekada njekaki zmaj počeo jesti sunce, i bio bi ga do kraja pojeo, da lastavica nije svojim krilima sunce zakrilila. Ako je to kad bilo, to je morala biti malo veća lastavica, nego što su ove naše, jer je sunce preko tri sto tisuća puta veće od čitave zemlje. A to je tolika veličina, da bi ona

ista najbrža željeznica trebala preko jedanaest godina, dok bi okolo na okolo obašla sunce. — „A tko se je to popeo gore i sve to tako liepo izmjerio?" pitate me. To vam baš ne bih znao kazati, ali kažu, da se to sve može izmjeriti liepo sjedeći. To sve rade zviezdoznanci, onakovi mudraci, kakvi su bili ona trojica, koji su po zviezdi našli štalicu, u kojoj se je rodio Isus. Tamo na iztoku počeli su ljudi najprije paziti na zviezde i računati im pute.

Ne bi čovjek mislio, što sve pčela koristi. To se je pokazalo prije njekoliko godina, kad su u novom svietu, u Australiji, zasadili voćke (jabuke, kruške i t. d.) iz našega svieta. Voćke su krasno procvale, — ali ploda niesu doniele nikakvoga. Na to donesu u blizinu jedno ulište (košnicu) pčelâ, i te su godine voćke obrodile. Kako to, zašto to? Znadete li, da i bilja (travâ) ima mužkoga i ženskoga? Morate znati barem za konoplju: jedne su konoplje, što se zovu »sjemenice«, i samo one rode, nose sjeme; a one druge (kako se one zovu?) samo cvatu, a ne nose sjemena: to su mužjaci. A da konoplja urodi, mora doći sjeme iz mužke biljke na žensku. Tako je na kukuruzu (drugdje ga zovu: golokud i rumetin) — na njem je odozgora mužko, na onoj resi, a dolje, gdje su oni brci ili mustači, — ono je žensko. Dogodi se, da je kukuruz jalov, klas (klip) bez zrnja. Zašto? Nije se oplodio, nije s rese došlo sjeme na klas. A drugo bilje ima i mužko i žensko u jednom cvietu. Gledajte cviet, pa ćete vidjeti u sredini kao dugu cjevčicu, a naokolo male prašnate batiće: u sriedi je žensko, na okolo mužkarci. Sad dolazi pčela, bere prašak i trusi ga, i tako se cviet oplodi, da uzmogne roditi. Ako ne vjerujete, recite mi: Zašto se kukuruz jedne vrsti »izvrgne« medju drugim kukuruzom i postane posve drugačiji? Zato što sjeme iz jednoga kukuruza leti na drugi. A sjeme najbolje prenose pčele, a i drugi mali stvorovi, kukci. Pe neka tko reče, da i najmanja životinjica nema svoga posla i koristi na svietu! Ima. Ali zato ipak ne treba milovati onih bielih puzavaca, što znadu djeci po glavi puzati. Samo van s njima!

Što je delegacija? U 2. broju »Doma« obećao sam, da ću razložiti, što je to delegacija, gdje je ono Madžar Ugron i Čeh Gregr govorio proti Niemcima. — Dakle, što je delegacija? To je tudja rieč latinska, a hrvatski bi se reklo: poslanstvo. A kakvo je to poslanstvo? Evo ovakovo: Znamo, da ni Hrvati, ni Madžari, ni Česi, ni ovi Niemci nama najbliži, — da nijedan ovaj narod nema svojega posebnoga vladara, nego imadu svi jednoga. Ali nemaju jedne vlade, — i to znamo. Hrvati i Madžari imaju jednu vladu u Pešti, koja vodi zajedničke poslove, a Česi, Slovenci (Kranjci i Štajerci), Poljaci i Niemci opet jednu vladu u Beču. Ali ni ona vlada u Pešti, ni ona u Beču ne smije se pogadjati s tudjim vladarom, ne smije zapoviedati vojsci i još koješta ne smije. To smije samo posebna zajednička vlada (ministarstvo) za vanjske poslove i za rat. Svaka je vlada odgovorna svomu saboru, a ova ratna ili vojnička vlada nije odgovorna ni ugarsko-hrvatskomu saboru u Pešti, ni onomu saboru u Beču, — nego je odgovorna delegaciji, mora slušati delegaciju, ili bolje: delegacije, jer su dvie delegacije. Jednu delegaciju izabira ugarsko-hrvatski sabor u Pešti, a drugu izabire onaj sabor u Beču. Delegacija je dakle odaslanstvo jednoga sabora, koje

se dogovara s odaslanstvom drugoga sabora.

Kad bi sada na priliku vojska našega vladara htjela pomoći Burima u Africi, morala bi vlada, koja vodi vanjske poslove, zato odgovarati delegacijama. Ova se je vlada pogodila s talijanskom i s njemačkom vladom, da će jedna drugoj pomoći u nevolji. Zato je Ugron proti tomu govorio u delegaciji, a ne bi bio smio govoriti u peštanskom saboru.

Što je nova doma i po svietu?

Hrvatski sabor u Zagrebu još vieća o trošku (proračunu) za ovu godinu. Nama je vrlo težko govoriti našim čitaocima o tom, što se u tom saboru radi. S tim radom niesu zadovoljni ni oni, koji najbolje misle za hrvatski narod. Drugi put ćemo posebice govoriti o toj stvari. Od mnogoga govorenja vriedno je spomenuti ovo: Član vlade Pavić kaže, da svaki Hrvat nosi u srcu misao, da se sva hrvatska braća sjedine pod jednom vladom. To je krasno, što član hrvatske vlade u Zagrebu tako govori, ali je drugo pitanje, koliko se za tu misao radi. Tako nam se je bojati, da ćemo prije izgubiti i od ovoga, što imamo, a kamo li bismo se prikupili! Mislim na grad Rieku, o kojoj je u saboru zastupnik Plivérić govorio deset sati i sve dokazivao, da Hrvati ne mogu ništa proti madžarskoj vladi, koja hoće Rieku za sebe. Još je kazao isti član vlade Pavić, da ona nagodba medju Hrvatima i Madžarima propisuje: na hrvatskom zemljištu imade kod svih oblasti vladati samo hrvatski jezik. To je istina, tako kaže zakon. Ali vi znate, kakav jezik čujete na željeznicama u Hrvatskoj i Slavoniji, pa i ne samo na željeznicama. Onda si pomozi, kad zakon kaže ovako, a radi se onako!

Bilo je u saboru govora i o velikim stvarima. Mnogi naši čitaoci znadu, koliku štetu narodu čini Sava gotovo svake godine. Zato bi ju trebalo urediti, a po našoj pogodbi s Ugarskom mora se to učiniti zajedničkim novcem, iz one kese u koju i Hrvati plaćaju zajedničkoj vladi u Pešti. Ipak se ne čini ništa, Sava dalje davi. No Ban je na pitanje zastupnika Brešćenskoga sada obećao, da će se skoro učiniti. — Bilo je govora i o tom, kako narod ne može plaćati poreza: narod je već toliko dužan poreza, da je zajednički ministar u Pešti izdao naredbu: neka se onaj porez odpiše, kojega narod ne može platiti. Spoznala su gospoda, da nije dobro prodavati narodu zemljište (grunt) i tjerati ga s ognjišta. Pa kako bi i bilo dobro, kad se zemljište prodade, a dug svejedno nije plaćen! U Hrvatskoj i Slavoniji prodano je za dužni porez već preko osam hiljada jutara (rali) zemljišta, a nije se tim naplatila ni petina duga. — Bilo je govora i o tom, kako se narodu ne daju drva za ogriev, a narod se ne će smrzavati, pa uzme drva, gdje ih ima, — a onda plati globu za šumsku štetu! Već bi narod morao platiti na stotine hiljada forinti za te šumske štete, — kad bi samo imao od kuda! — Bilo je govora i o tom, da treba pomoći našim primorcima, koji nemaju zemlje, pa moraju služiti kao zidari; ali tu im otimlju zaslužbu Talijani, koji su vještiji radnici. Zato bi trebala zidarska i klesarska

škola, da se i naš sviet nauči, kako će si zaslužiti koru kruha.

Hrvati i Slovenci, koji su pod bečkom vladom, liepo se slažu. Tako su se složili u družtvo občinski i gradski načelnici u slovenskim zemljama (u Kranjskoj, Štajerskoj i Primorju) i hrvatski občinski načelnici u Istri. A složili su se zato, da uzmognu bolje upravljati občinskim imetkom, da se o tom kod svake zgode dogovore i jedni drugim pomognu. Občinski je zakon pod bečkom vladom, kažu, bolji od občinskog zakona u Hrvatskoj i Slavoniji. Zato je valjda i moguće takovo družtvo.

Iz Srbije se čuje, da će kralj tamo pomilovati one, koji su osudjeni na tamnicu, što su se bili urotili (pobunili) proti njekadašnjemu kralju Milanu, otcu sadašnjega kralja. Ali im ne će na jedan put biti oproštena čitava kazna. Narodna srbijanska skupština (koja tamo izdaje zakone), tako je pokorna vladi, da je u kratko vrieme odobrila jedno 30 zakona po volji kralja i vlade. Jedan su zakon htjeli ti mudri skupštinari odobriti i prije, nego im se je pročitalo, što je u tom zakonu. Takove skupštine ne bi ni trebalo. Šteta samo troška za nju.

U dalekom tudjem svietu ima dakako koješta nova. Ali mi imamo toliko svoje brige, da nam nije mnogo do tudjega svieta. Tudji nam sviet ne će pomoći, ako si sami ne pomognemo. A naši čitaoci mnogo toga ne bi razumjeli o tim velikim dogodjajima u dalekom svietu, pa ćemo zato drugi put koješta prije razložiti, a onda ćemo se lakše po svietu razgledavati. — Ipak moramo spomenuti, da se B u r i u A f r i c i ne dadu, a Englezima odasvuda prieti pogibelj: i od Franceske, i od Rusije, i u Egiptu i drugdje. Novine pišu, da se proti Englezkoj dogovaraju kopnene države, t. j. sve one, koje nemaju velike sile na moru. Niemci se na to pisanje ljute, jer njeke novine pišu, da Niemci žele prijateljstvo englezko, a druge dodaju, da će sada prestati „trojni savez" (što je to, to smo u 3. broju razložili), i tako bi Madžari i Talijani ostali bez pomoći i prijateljstva njemačkoga, a ovi Niemci, koji su pod istim vladarom, pod kojim i mi: oni se boje, da će ih Česi, Poljaci, a i Madžari podaviti. Bilo ovako ili onako, Niemci povećavaju svoju silu na moru, oni tu trebaju pomoći i prijateljstva, a tu im malo mogu pomoći Talijani, još manje Madžari. Tu bi im mnogo više mogli pomoći Rusi i Francezi, pa Englezi, jer oni imadu veliku rieč tamo na iztoku oko velikoga kitajskoga carstva, za koje kažu, da će skoro biti podieljeno, — pa bi i Niemci htjeli nješto za sebe.

Svaštice.

Koliko se u Zagrebu pojede u godini dana, to ćete vidjeti po ovom: Prošle je godine poklano u Zagrebu preko dvanaest hiljada (12.000) volova, preko 16.000 telića, preko 14.000 svinja (krmaka, gudina) i preko 3.000 ovaca. Dovezeno je i prodano 1.430 metar-centi (po 100 kila) suhoga i 2.350 metar-centi priesnoga (sirovoga) mesa. Pilića je pojedeno oko 200.000, premda se to na broj ne zna. Osim toga se može reći da je po kućama poklano oko 4.000 krmaka (a ono, što smo prije spomenuli, poklano je u klaonici).

Ove godine bit će u Parizu svjetska izložba, na koju će doći

svieta sa svih strana, pa će i naši ljudi odpremiti tamo, što su izradili, da pokažu pred svietom. Doći će i vladari, carevi, kraljevi i knezovi odasvuda. Tomu su se veselili „anarhisti" (ovi su mnogo gorji od socijalistâ), koji vrebaju na ovakove velike glave, pa su se bili dogovorili, da u zrak dignu kuću, gdje bi vladari bili sakupljeni. No za to se je nečovječje lopovstvo doznalo, pa su već njeke pohvatali.

Milijunaška djeca u Americi živu carski. Čujte! Mali sinčić jednoga milijunaša (to jest bogataša, koji ima milijune — nebrojeno blago) ima uz kolievku (zibku) dan i noć liečnika i dvie žene-dadilje, ima posebnu pralju, posebnoga krojača, za sebe dva kočijaša,i ne znam, što još, a njegov otac ima više novaca, nego pameti, kako se po tom vidi.

Glasovi iz naroda.

„Pišem iz Medjumurja. Vaš „DOM" u prvom broju moli, neka gospoda župnici i kapelani i učitelji ovaj list šire medju narodom hrvatskim. Žali Bože, nema toga kod nas, akoprem su naša gospoda župnici i kapelani iz vaše biskupije, iz ognjišta hrvatske zemlje izišli k nam.

Liepa naša domovino, Medjumurje milo,
Gdje nas je rodila draga majka mila!
A sada nas pak muče tuge i nevolje,
Jerbo, draga braćo, vi Hrvati,
Vi ste tomu krivi, što ste nas zgubili,
Što smo tak ostali, kak ona dječica,
Koja su ostala bez otca i majke.
Kam god se utečemo, svagdje nas glodaju . . .

Medjumurje milo, što si dočekalo! Kak si mi povehlo, jako obstriženo! . . . od židova, komu radi bez pokoja . . . Nemaš, nemaš kruha, idi gulikoži, pak škrlak u ruke — za krvave žule!

Matijaš Gosarić".

Iz kraja Moslavine, iz sela Vidrenjaka, javio se „DOMU", kako smo već u 3. broju spomenuli, seljak Mijo Novak Stuparić. Premda je njegovo pismo vrlo liepo, za „DOM" je preveliko, pak bi nam previše prostora uzelo. Ipak iznosimo na svjetlo njegov pozdrav hrvatskomu seljaku. Evo ga:

Zdravo da si, zdravo, mili moj seljače,
Ti patniče stari, ti hrabri junače!
Iz dubine srca pozdravljam te, oj!
Preni mi se, preni iz tvrdoga sanka,
Evo rujne zore, evo bielog danka!
Preni mi se, preni, primi pozdrav moj!

Liepo kaže dalje: »kad budemo pametni i svjestni Hrvati, ne će nas više stranac vući za nos, ne će nam više ni naša gospoda predbacivati, da smo fukara, ili prosti".

„DOM" je dobio na stotine dopisnica i pisama, koja ga hvale. Hvala Bogu! Hvala i svim našim prijateljima! Dao Bog, da bude u svakom selu prostrane hrvatske zemlje barem jedan komad „DOMA"!

☛ Predplate i prijave za „DOM" još se primaju i svi se brojevi od početka mogu dobiti. Predplate i prijave šalju se: Upravi „DOMA (Dr. Ant. Radiću) u Zagrebu, Jurjevska ul. br. 28.

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na godinu 3 (tri) Krune. — Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će „DOM" za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za **2 Krune 40 filira,** dvadesetorica i više svaki za **2 (dvie) Krune.** — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira.

Broj 5. | **U Zagrebu, 1. ožujka 1900.** | **God. 1.**

Br. I.—156 kz.
1900.

U ime Njegova Veličanstva kralja!

Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. državnog odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu „Dom" od 15. veljače 1900. br. 4. i to: I. Odlomci članka pod naslovom „Ljekarije od svakoga zla na svietu" i to: a) „Ovi su bogataši" do „premda je istina"; b) od „Tu se ne pazi" do „u rukama vlast"; c) od „Kad većina svieta" do „Boga ni duše". II. Odlomak iz članka pod naslovom „Najveća nesreća hrvatskoga naroda" i to: od „naše blago" do „ni gospoda mnogo", tvori učin prestupka §. 302. k. z.

Stoga se izriče zabrana dalnjeg razpačivanja rečenoga tiskopisa zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa „Dom".

Razlozi:

Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti proti pojedinim staležom i razredom družtva gradjanskoga, što tvori učin prestupka, označenog u §. 302. k. z.

Presuda osniva se na §. 6. i 12. t. p. i §§. 32., 33. i 3g. t. z.

Kralj. sudbeni stol.

U Zagrebu, dne 18. veljače 1900.

Rakodczay

Čudna bolest.

Čujte prije svega pripoviest:

Nema tomu davno, što je negdje u Franceskoj njekaki mladić ubio staricu baku. Pozvali ga pred sud i dali mu odvjetnika-branitelja, da ga brani. Kad su svjedoci kazali svoje, državni tužitelj svoje, ustane i branitelj i reče od prilike ovako: Slavni sude! Ovaj čovjek nije zaslužio, da ga zatvorite u tamnicu; on nije kriv, on je bolestan. Već je njegova baba bila grdna pijanica, a otac mu se sam ubio. Ja sam za to, da se ovaj čovjek odpremi u bolnicu i da mu se tamo dade dobra hrana, fina govedska pečenka i boca finoga vina.

Ovo je samo pripoviest. Ali kaže se: što ljudi pripoviedaju, il je bilo, il će biti, pa tako vam je i ovo. Ja ću vam mjesto pripoviesti kazati čistu istinu.

Znalo se dogoditi, a i sad se dogadja, da dodje gradsko diete u drugu gradsku kuću. Diete otide, ali iz kuće je nestalo — recimo — srebrne ure ili srebrne žlice. Stvar se sazna i roditelji će povratiti uru ili žlicu i izgovarati se: oprostite, nemojte zamjeriti, diete je bolestno, imade bolest — »kleptomaniju«. Prosviećeni ljudi znadu odavna već za tu bolest. Ja sam već prve godine, kako sam došao sa sela u grad i medju gospodu, već sam onda čuo mnogo pripoviesti: kako je ovaj ili onaj gospodin ili gospoja potajno uzela u tudjoj kući kakovu vriednu stvar, — ali nije — sačuvaj Bože! — ukrala, nego je samo bila bolestna, — imala je »kleptomaniju«, a to bi se hrvatski reklo: tatski bies, tatska biesnoća. Dok podjemo dalje, — Bog nas oslobodio svake biesnoće, pa i ove tatske.

Tatska tâ bjesnoća (ili stekloća, kako bi drugdje rekli), — to je, kako sam rekao, medju prosviećenim ljudem već odavno poznato. Ali u najnovije vrieme našli su učenjaci još i drugih takovih bolesti. Danas možete ćuti pred sudom gotovo svaki dan, kako branitelj brani obtuženika onako, kako sam na početku spomenuo u onoj pripoviesti. Branitelj pripovieda sudu: kakav je bio djed i pradjed obtuženikov, kakva mu je majka, baba i prababa, kakva su mu braća; razlaže sudu, kakova je obtuženikova glava i brada, — i mnogo još koješta, što vam ne ću nabrajati, da vam ne dosadim. A kad sve izkaže i razloži, završi ovako: Slavni sude! Već pradjed i prababa i djed i baka i otac i mati ovoga obtuženika, — sve su to bili bolestni ljudi. I on je bolestan. Glava mu je takova, brada takova, — to nije pravi groš, taj je čovjek bolestan. Molim slavni sud, da ga odrieši od obtužbe i proglasi nevinim, nekrivim.

Toga je već toliko po sudovima, da je njetko i napisao onu pripoviest: obtuženomu ubojici ili razbojniku treba donieti liepu pečenku i dobra vina, — neka se lieči od bolesti. Kakove bolesti? Kako je pak toj ime? Tâ se zove »atavizam«, to jest hrvatski: pradjedovska bolest. Neka se dakle lieči od — pradjedove bolesti!

A? Što vi kažete na to? Prije nego što vam ja kažem svoje, spomenut ću vam, da je najveći i najglasovitiji poznavalac ove bolesti njeki učeni, strašno učeni i glasoviti Talijan, a ime mu je Lombrozo.

A sad da vam ja kažem svoju. Hajde recimo, da ima takova strašna bolest, koja sili čovjeka, da krade. Ali ja ništa ne držim do pameti ni do poštenja onih roditelja, koji o toj bolesti djeci svojoj pripoviedaju. Djece ima svakojake, pa ima i premudre djece. Kad ovakovo premudro diete čuje, da možeš ukrasti, a da ti ipak ne kažu: tat, vjerujte mi, da će ovakovo diete ukrasti i misliti ovako: Ako me ne uhvate, dobro; ako me pak uhvate, reći će mama, da imam »kleptomaniju«, — i nikomu ništa.

A sad se pritajimo na čas, da smo tako ludi, pak recimo, da ima strašna bolest, koja čovjeka sili, da drugomu čovjeku razpori trbuh. Dodajmo još: da taj nesrećni bolestnik dobro jede, dobro pije, zdrav hoda i dobro zna, komu će razporiti trbuh. Sad ja vas pitam: Kad novine malo ne svaki dan pripoviedaju, da je to moguće, — ne će li se naći ljudî, koji će parati trbuhe, a ne će li mnogi misliti, da su ovi to učinili u onakvoj bolesti?

Istina je: kakav otac, takav sin, kakva mati, takva kći, jednu kaži, drugu skrij, — ali to mi znamo i bez Talijana Lombroza i drugih mudrijaša. Ali mi znamo i ovo: Ako je čiji otac ili djed bio pijanica ili razbojnik, bio je to zato, jer je htio biti; a da nije htio, ne bi bio. Tako i njegov sin i unuk — bit će pijanice i lopovi, — zato, što budu htjeli biti, a ne zato, što bi morali biti.

Ali nije dalje vriedno ni govoriti. Prosviećeni sviet — ili, kako se kaže: gospoda — čine svakakvo zlo, upravo tako i još više, nego prosti neprosviećeni sviet. Kako to? »Niesu oni, siromasi, krivi, — oni su mnogi bolestni!« Tako se odgovara, tako se brane ovakovi prosviećeni krivci, — a to samo zato, da se ne reče: sve škole niesu ništa pomogle.

Ovo je, u kratko rečeno, pogibeljan nauk. Svaki čovjek mora odgovarati za svoje čine, a ovaj nauk uči: da ima ljudî, koji zlo čine, a niesu krivi. I tako: dvojica čine zlo, pa jedan nije kriv, a drugi jest. Ja barem niesam još čuo, da bi kojega seljaka — tobože prostaka — branili, kad što ukrade, da je bolestan, da ima »kleptomaniju«, tatsku bolest.

A zašto sam vam ovo razlagao? Zato, da vam i opet pokažem krive učitelje, koji uče, da ima zla, kojemu nije nitko kriv. A to nije istina. Čovjek ne smije nikad zaboraviti, da je

zlo — kao i dobro — u čovjeku, a nije u zraku; čovjek ne smije nikada ni pomisliti, da može učiniti zlo, a da ne bi bio kriv. A to bi htjeli krivi učitelji. Pa je li onda čudo, što ima toliko zla, a nitko ne će biti kriv, — kad nitko od krivaca ne gleda u svoju dušu?

Hrvatska narodna misao.

Već ste i u »Domu« čitali, a i drugdje ste mogli i čitati i čuti, gdje ima hrvatskoga našega naroda. Nas ima u Istri, u Dalmaciji, u Bosni, u Hercegovini, u Slavoniji, u Hrvatskoj, preko Drave u Medjumurju i u Bački. A znate mnogi i to, da su Srbijanci i Crnogorci od našega plemena i jezika.

Ali čujte me malo. Mnogi Hrvat-Posavac kazati će Ličaninu, da je to »vlah«, a nije Hrvat; Ličanin će opet kazati Primorcu, da je »Kranjac«, a da nije Hrvat; Slavonac će kazati Bošnjaku, da je Turčin, a da nije Hrvat. A Srbijanca i Crnogorca ne ću vam ni spominjati.

A čujte me još malo. Posavci će se rugati Ličaninu, da ima veliki tur; Ličanin, koji nosi na glavi malu crvenu kapicu, rugat će se Turopoljcu, da ima na glavi rešeto, — jer ima široki šešir (klobuk). I tako dalje, — ne ću da vam dodijam, jer vi toga znate više nego ja.

A sad vas pitam: jesmo li mi Posavci, Zagorci, Ličani, Dalmatinci, i Bošnjaci i t. d., — svi smo mi jedno pleme i emci, Medjumurci, Bunjevci, — tko bi nas sve nabrojio! — jesmo li mi jedan narod? I ako jesmo, ima li to za nas kakovu korist? A ako niesmo, zašto se toliko o tom piše: hoćemo se sjediniti? Zašto naše novine o tom pišu i to badava, kako se čini? Zašto o tom ne govore i ne razgovaraju se seljaci? Zašto o tom pišu i govore samo gospoda? I ako se sjedinimo, hoće li od toga biti koristi i komu?

To je mnogo pitanja na jedan put. No ja ću ići polako dalje, pa ćemo se možda sporazumjeti.

Istina je, mi svi skupa: i Ličani, i Zagorci, i Posavci, i Dalmatinci, i Bošnjaci i t. d., — svi smo mi jedno pleme i rod. Zašto?

Prvo zato, što govorimo jedan jezik. Ima doduše mudrijašâ, koji kažu, da ljudi jednoga jezika niesu rod, da niesu jedno pleme, jedan narod. Ali to je ludost i pomisliti, a još veća reći i po tom raditi. Vi znate, da se diete uči govoriti od matere i od roda. A kako bi mogao toliki narod, kao što je

narod našega jednoga jezika, — kako bi mogao jednako govoriti, da nije jednoga plemena, jednoga roda?

Da smo svi mi jedno pleme i jedan rod, tomu je dokaz i ovo drugo: Naš se je narod doselio u ovu zemlju, u sadašnji svoj dom, malo ne prije trinaest stotina godina. Od kuda i kako se je doselio, to vam sad ne mogu reći. U ovoj su zemlji bili prije nas divlji Obri ili Avari. Mi smo ih potukli i raztjerali i za kratko vrieme smo uredili ovdje svoju, i to jednu državu i vladu, od Dunava i Drave do mora. A da niesmo bili jednoga plemena i jednoga roda, kako bismo mogli zajedno doći i zajedno se i složno boriti i patiti? Kako bismo se mogli sporazumjeti? A što je glavno: mi bismo se bili razišli i posvadili i potukli, da nas nije u ono staro vrieme vezala rodbinska ljubav. Ali stare knjige ništa o tom ne znaju, da bi Posavci u staro vrieme boj bili s Dalmatincima i Bošnjacima. A zna se naprotiv, da su se Hrvati ljuto klali s Francima, s Madžarima i s Bugarima, — jer su ovo narodi drugoga plemena.

Ali sad ćete me pitati: Kako to, da smo jedni na druge zaboravili, da se danas jedni drugim rugamo, da smo došli jedni pod jednu, drugi pod drugu, a treći pod treću vladu?

To sam vam već razložio, ali ću vam malo ponoviti.

Mi smo došli medju jake susjede. S jedne strane Franci (to su stari Niemci; onda su se tako zvali), s druge strane Latini ili Talijani. Poslije su došli Madžari (onda su se i oni zvali Turci), a još kasnije Turci. Znate, da tudjinac gospodar hoće sve da na svoju okrene: i zakon i običaj, i nošnju itd. I tako su se njeki Hrvati malo poniemčili, drugi malo potalijančili, treći malo poturčili; pomagjarilo se nije — hvala Bogu! — ništa, ili malo.

Eto tako smo mi jedni drugim postali malo tudji, malo čudniji. Svega toga ne bi toliko bilo, da smo ostali pod jednom vladom. Ali su naši neprijatelji bili jači, pa su nas raztrgali, — kako smo to već jednom izpripoviedali.

(Budući put dalje.)

Rimljani i njihovo carstvo.

Mislim, da nema nijednoga čitaoca »Domova«, koji nije čuo, da ima negdje na svietu grad Rim. I to znade svaki naš čitalac, da u Rimu sjedi ili stoluje prvi poglavar katoličkoga

svieta, papa, pa se zato katolička vjera i zove: rimska ili rimo-katolička. Taj grad Rim stoji njekako u sredini zemlje Italije, a Italija se drži naše Istre i pruža se dalje na jug, a s tri strane je u moru.

U tom su gradu živjeli Rimljani, o kojima ću vam kazati njekoliko rieči. Ali prije nego vam kažem, što sam nakanio, reći ću vam: zašto vam o tom govorim, o tim Rimljanima.

To znate malo ne svi, da svećenik kod službe božje u katoličkoj crkvi ne govori hrvatskim jezikom, nego njekim drugim. Kakav je ono jezik? Ono je jezik rimski, onim su jezikom govorili njekada Rimljani; a zove se taj jezik još i: latinski, a njeki stariji ljudi kažu mu i: dijački. — Ili dodjite u ljekarnu ili apoteku, pa čitajte, što piše na bocama i ladicama, u kojima stoje liekovi: vi tu ne razumijete ništa, jer je i to napisano u jeziku rimskom ili latinskom. — A da vam je doći medju naše odvjetnike i zakonoznance, čuli biste, da i oni, ako se hoće pravo razumjeti medju sobom, da i oni govore mnogo rimskih ili latinskih riječi. Ako vas koji ima sina, koji ide u višu školu, — i on će vam kazati, da se uči latinski jezik. — Napokon ću vam kazati još i to, da su naša hrvatska gospoda još do godine 1848., t. j. još prije 40 do 50 godina — da su mnogo govorila rimskim ili latinskim jezikom.

Ali to nije sve. Može se reći, da danas još nitko ne može doći do pravoga gospodstva, ako ne zna rimskoga ili latinskoga jezika: znadu ga popovi, znadu ga odvjetnici, znadu ga liečnici (doktori), i profesori, i sudci, a pravoga učenjaka ni nema, koji ne bi znao latinski. Pak i manje učeni sviet, kad hoće da što kaže fino i njekako učeno, kaže to latinskom riečju — a ni ne zna, da je latinska. Tako možemo čuti i od neškolanih ljudi, da govore: inteligencija, eksistencija, apelacija, obligacija, moral, opozicija i t. d.

Ali nije samo rimski jezik obladao malo ne cieli sviet oko nas. I zakoni se danas kroje u koječem po starim rimskim zakonima. Djeca naša, koja idu u više škole, moraju se učiti: što su Rimljani vjerovali, kakvu su imali vladu, kako su ratovali, dapače, kako su jeli i mnogo još koješta. Jednom riečju, danas ne drže pravo prosviećenim nikoga, tko nije prošao škole, u kojoj su mu zabijali u glavu rimski jezik, rimske pjesme, rimske zakone, rimske ratove i svadje.

A Rimljanâ nema na svietu već malo ne petnaest stotina

godina! Pa kako to, da se još danas poštuje njihov jezik, njihovi zakoni i sve drugo? To ću vam posve u kratko kazati.

Rimljani su davno, prije dvie tisuće i sedam stotina godina vladali samo u svom gradu, u Rimu. I malo po malo osvojili su čitavu Italiju, pa sve dalje oko Italije, tako da su poslie tisuću godina imali u vlasti sve one zemlje i narode, gdje je danas: Portugalska, Španjolska, Franceska, Engleska, velik dio Njemačke, velik dio današnje Austrije i Madžarske, sve naše hrvatske zemlje, čitava Grčka, čitava Turska, sve, što je bilo poznato preko mora u Africi, — sve je to bilo rimsko, sve to, gdje su danas tolike carevine i kraljevine. Svud je tuda gospodario rimski vojnik, a i rimski jezik. I danas se u svakoj ovoj zemlji izkapaju rimski novci, rimsko kamenje, i sve se to spravlja i čuva kao kakovo svetstvo. Tako se izkapa i u našem Sisku, i oko Splita u Dalmaciji, — i drugdje kod nas i po svietu.

Kad biste me pitali: Kako je maleni rimski narod, kako su stanovnici jednoga jedinoga grada sve po malo osvojili i obladali oko sebe sav sviet, ne bih vam mogao odmah sve kazati. Ali ću vam kazati samo ovo, — a zato sam i napisao ovo o Rimljanima:

Gradjani grada Rima obladali su sve malo po malo najprije narod oko Rima, i tako su ovi gradjani bili gospoda i gospodari, a rimski narod nije bio ništa, nije imao nikakvoga prava, nikakvoga glasa. Ali tako nije bilo dugo. Narod je počeo i za sebe tražiti rieč, glas i pravo. I ništa manje, nego preko dvie stotine godina borio se je narod rimski sa starim gradjanima grada Rima, dok nije dobio malo ne svih prava i glasa, što su ga imali gradjani rimski. Ovaj rimski narod nije svega na jedan put dobio, nego sve po malo: sad je izvojevao ovdje rieč, sad ondje glas, sad je tražio pravo, da si sâm izabere ovoga činovnika, drugi put onoga, — i tako je to išlo, kako sam rekao: preko dvie stotine godina. — A kad se tko bori, taj zna, za što se bori; a kad dodje do onoga prava, za koje se je borio, onda to svoje pravo i čuva. Gdje je tako, tu nema ni sile, ni milosti, tu vlada pravo.

A sad gledajte, kako je kod nas. Naš narod je velikom većinom mrtav, on ne traži nikakvoga prava za sebe. Čuli ste, da su se i kod nas držale skupštine: neka se dade sloboda tiska, neka nam se dadu u ruke naši novci, i što je

glavno: neka se dade svakomu punoljetnomu i poštenomu čovjeku pravo glasa. A tko je bio na tim skupštinama? Jesu li tu bili seljaci, obrtnici, mali trgovci? Ja sam ih malo vidio. A vjerujte meni: dok seljaci sami ne počnu o tome misliti i za to se boriti, — dotle će sve to slabo vrieditì. Zašto? Evo zato: Ako se za ove stvari bori samo prosvićeni sviet, inteligencija, gospoda, — to će biti kao njekakva milost seljaku, što su mu gospoda kao poklonila njekakvu slobodu, koje seljak ne pozna, kojom se ne zna ni služiti, pa zato seljak ne će tê slobode ni čuvati, jer nije do nje s mukom i borbom došao.

A rimska gospoda niesu svomu narodu dielila nikakove milosti, nego pravo, — jer se je narod za svoje pravo borio, — ali ga je zato i čuvao. Zato su Rimljani bili jaki, jer su i gospoda čuvala i narod je čuvao svoje pravo: tu nije bilo ni sile, ni milosti, kako sam rekao, tu je sve počivalo na pravu. A gdje je sve uredjeno po pravu, tu je narod jak. I dok je tako bilo u Rimu, Rimljani su bili gospodari svietu.

Dioba posla.

Odmah ću vam kazati što mislim. Dodjite u malo veću tvornicu ili fabriku, vidjet ćete na stotine radnika, — i svaki ima svoj posebni posao. Recimo, da ste došli u tvornicu, u kojoj se prave ure (sahati). Tu vam jedan radnik dan na dan, čitav svoj život radi samo kolesa, i to samo jednaka kolesa za uru; drugi radi vijčiće (šarafiće), treći ovu stvarcu, četvrti onu i tako redom. I danas nema ure na svietu, koju bi od početka do kraja izradile jedne ruke.

Zašto se u tvornici ovako dieli posao? Prvo zato, što brže ide. Kad čovjek radi sad ovo, sad ono, mora primati u ruku drugo orudje (alat), a tim se dangubi. A drugo zato — i to je glavno — što se radnik tako nauči na taj posao, da mu ruka sama ide, — kad bez prestanka jedno radi.

Samo na ovaj način mogle su nastati velike današnje tvornice ili fabrike, u kojima se izradjuje toliko robe, da je ta roba već poplavila sviet, i da se ne zna, kamo bi s njom.

A zašto je to bilo moguće samo na ovaj način? Evo, zašto: Prije, dok su jedne ruke izradjivale čitavu koju stvar od početka do kraja, mogao je to raditi samo podpuno izučeni majstor, koji se je učio po tri i više godina. A kako je

danas? Danas radi u tvornici na stotine ljudi, koji se niesu učili ni tri mjeseca. Ali što velim, da u tvornici radi na stotine ljudi? U tvornici rade i žene i djeca. A to je samo zato moguće, što obavljaju uviek samo jedan mali i laki posao. U velikoj radionici na priliku, gdje se prave mužke košulje, ne treba velikoga nauka, da se prišije puce na košulju, ili da se obrubi štogod: to može i manja djevojčica bez dugoga nauka. Druga opet radi samo drugi koji posao kod toga, treća samo kroji i tako redom.

Ali, što je glavno, to je ovo: Kad se posao ovako porazdieli, nastane toliko malih i lakih poslića, da to može izraditi i stroj ili mašina. Stroj ne može složiti ure, ali stroj može izraditi kolo i svaku drugu pojedinu stvar, koja dolazi u uru. A čovjek, koji to slaže, dok složi uru, taj ne zna načiniti možda nijedne one posebne stvari.

A je li to dobro, što se posao ovako dieli?

Već sam vam rekao, zašto je to dobro, a to je, jedno: da se čovjek ne treba tako dugo učiti; drugo: što mogu i žena i djeca raditi i služiti; treće: što ide brže i sigurnije.

Ali sad ću vam kazati, zašto je to od ovoga dobra tri puta gore. Evo, zašto: Onaj radnik, koji znade samo jednu stvarcu izraditi, taj može dobiti posla samo u velikoj radionici, a ne može dobiti zaslužbe kod manjega majstora, koji sâm sve radi. A još manje može takav čovjek otvoriti svoj posao, nego mora ostati tudji sluga.

Ali to nije glavno, to nije ništa prema ovomu: Svaki vas zna, koliko je veselje čovjeku, kad što izradi do kraja, kad vidi gotovu stvar, koju je zamislio, i evo izradio po svojoj glavi. Čitavo vrieme, dok takav čovjek radi, on se veseli, nješto ga napried tjera, samo da vidi gotovo djelo svoje pameti i svojih ruku. A kad je djelo gotovo, osobito ako je to kakova ljepša stvar, onda ju majstor gleda i ogleda sad s jedne, sad s druge strane. Tako barem rade pravi majstori, i vi ste to sami mogli vidjeti već kod djece, kad što na paši rade. Pravi majstor ima takovo veselje sa svojim djelom, da su o tomu nastale čitave pripoviesti.

Tako se pripovieda za jednoga glasovitoga talijanskoga klesara, onoga, što je izklesao svetoga Iliju za crkvu svetoga Petra u Rimu, da se je tako zagledao u toga sveca svoga, a onda od veselja skočio i nije znao, što bi učinio, nego je Iliju od veselja tako udario po koljenu, da mu je koljeno razbio. To se i danas pozna onomu svecu na koljenu.

Ne ću reći, da i danas nema ovakovih majstora, — ali su riedki i bit će ih sve to manje. A zašto? Zato, što pravoga majstora nema, ako čovjek nema volje i veselja, i ako nema prilike, da se uvježba. Prije, dok je jedan čovjek do kraja izradjivao jednu stvar, sve se je više vježbao, sve više je smišljao svaki, kojega je to više veselilo. I za to je bilo velikih i glasovitih majstora, — a nije bilo, nije ni trebalo nikakove posebne škole za majstore. A danas imade za to i posebnih škola, — a velikih majstora nema toliko, koliko prije. Zašto? Smisle se roditelji: naše diete neka bude takav i takav majstor ili umjetnik, dajmo ga u takovu školu. A diete nema možda prave volje, i od toga ništa.

Ali pustimo velike majstore, govorimo o običnom poslu. Kakvo veselje može imati radnik, koji možda čitav svoj život radi jednu istu malu stvar, koja za sebe nije ništa, nego tek onda, kad se s drugima složi? Tu nema veselja, tu nema misli ni razmišljanja, to čovjek radi kao mašina, to bi mogao možda i spavajuć raditi. Ovakav posao ubija dušu, u tom je poslu čovjeku strašno dug čas, i zato jedva čeka, da mine ura i da pobjegne iz tvornice. A kakav je to život, kad ne radiš s veseljem? Nikakav.

»Daklem, ti misliš, da ne treba dieliti posla?« — pitate me. — Ne mislim. Bog je već sam podielio posao najprije na dvie velike polovice, na mužki i ženski. Čovjek ore, ide po drva, za njega nije preslica, nego za babe. I tako redom, — je li tako? A današnji sviet na to ne pazi u tvornicama, danas se ne pita, jesi li mužko ili žensko, samo imaš li ruke. Kad na ovo mislim, svagda se sjetim ove pripoviesti: Stoji Ličanin na trgu Jelačića bana u Zagrebu, i čeka, dok ga tko pozove na posao. Dodje njekakova gospoja, odvede ga k sebi u vrt, dade mu malu motičicu: neka joj oko cvieća počupa drač (korov). Hajde, veli, hoću. Za jednu uru eto ga u sobu: »Ako Boga znaš — veli — daj mi drugi posao. Ovo nije za me, ovo je babski posao«. I ode.

A Bog je i dalje podielio posao: ima svieta staroga i mladoga — i svako je za svoj posao; ima ljudî jačih i slabijih — i opet mu daj svakomu posao po njegovoj snagi; ima ljudi pametnijih i manje osoljenih, — pa i opet je svaki za svoj posao; napokon: ovaj ima volju za ovo, drugi za ono, a koliko ljudi, toliko ćudi, toliko voljâ, — i toliko poslova.

Pa nije li to doista dioba posla?

Za današnji sviet nije. Današnji sviet ne pripoznaje ni spola, ni dobe, ni jakosti, ni pameti, ni volje, — nego sve neka bude jedan stroj, jedna mašina, neka ništa ne misli, nego neka radi, što mu se zapovieda. A takav radnik više nije ni pravi čovjek.

Eto, vidite, kamo se može doći, kad ljudi ne paze na ništa drugo, — nego samo na to: kako bi bilo što više živih mašina, koje bi se mučile samo da bude što više dobitka.

Ali o toj bi se stvari moglo još više govoriti, nego za sada dosta.

Ima li na svietu „pedalj-ljudî"?

»Pedalj-čovjek, lakat-brada«! Kako sam se tomu smijao i slušao pripoviedke o tom pedalj-čovjeku, lakat-bradi! I kad su mi to pripoviedali, ja sam — diete kao diete — sve vjerovao, da je zbilja njegdje njekada bilo, ili da i sada ima takovih pedalj-ljudi. A je li to istina?

Malo jest, a malo nije. Istina je, da na svietu ima veoma malenih ljudi. Takovi maleni ljudi žive u Aziji, na otocima morskim, koji se otoci zovu Andamani. A ima tih malih ljudi i na filipinskih otocih, koje su Američani nedavno oteli Španjolcima.

Ali najmanji ljudi žive u Africi, tamo, gdje se sada vodi rat medju Englezima i Burima. Ovi ljudi niesu veći od 1 metar 30 centimetara, a to je srednjemu našemu čovjeku po prilici do žličice na prsima: kao naša djeca od deset godina. Crni su, kosa ili vlasi su im rudasti (kovrčasti), na nogama nemaju debeloga onoga mesa ili lista, i noge su im malo jedna prema drugoj okrenute. Povrh svega toga u licu su ružni. Razumije se, da su posve goli.

Kako žive? Žive raztepeni — svaka porodica ili familija za sebe — uz crnce, crne ljude, koji su veliki kao i mi. Polja ne obdjelavaju, nego lov love, beru divlje plodove i divlji med. Za divlji med kupuju od crnaca poljske plodove. A kad nemaju što da jedu, dodju iz šume — jer žive samo po šumah i gorah — dodju k crncima i poberu, što u polju nadju. No to je riedko, i crnci im to ne uzimlju za zlo, — jer njima ovi mališi donašaju skupe slonove kosti i divljega meda, a osobito im pomažu u lovu. Ovim mališima nije ništa u šumi nepoznato, za njih šuma nema tajne.

Ovakove male ljude spominju već najstarije grčke knjige, a spominje ih i sveto pismo staroga zakona. Učenjaci si razbijaju glavu i pitaju se: Je li Bog stvorio posebno pleme ovako malih ljudi? Drugi pitaju: A kako su i kada prešli ovi mališi iz Azije u Afriku?

Učenjaci kažu, da su šukundjedi i prapraŝukundjedi ovih malih ljudî bili tako veliki, kao i mi, i da su živjeli najprije u Aziji, tamo, gdje je početak cielomu ljudstvu. Kad ih ondje nije mogla zemlja hraniti, postajali su sve slabiji, manji i kržljaviji, pa im je i blago njihovo bilo mnogo manje, nego drugdje po svietu. To pišu već stare knjige, i to baš od ljudî, koji su vidjeli te mališe i njihovo blago. Njegda su ovi ljudi obdjelavali i zemlju. Ali, kad su se morali seliti, dali su se samo na lov i postajali su sve to manji i kržljaviji. Kako su kržljavi, vidi se po tom, što umiru obično u 22. godini; a ako koji živi 50 godina, — to je već za njih najveća starost.

Ali, kako bilo, čovjeku je težko pri srcu, kad čuje i zna, da ima i ovakvih stvorova — stvorenih na sliku i priliku čovječju i božju, a da ovako jadno i kukavno živu. Gdje je to ljudsko srce, koje bi moglo ove božje sirote goniti, tući i ubijati kao niemu živinu? Pa ipak su tako radili naši bogati, prosvićeni i kršteni ljudi! I niesu tako radili samo s ovimi malimi, nego i s velikimi, koje su našli u dalekom novom svietu. Kad čovjek čita istinske pripoviesti, što su ljudi iz našega svieta — najviše Španjolci — radili, kad su našli Ameriku, — srce se samo u čovjeku plače.

Ali dakako: mi, koji smo mekoga srca, zaludu imamo svoje more. Mi Hrvati ne samo da niesmo znali i htjeli otići preko mora, da podavimo drugi sviet, nego smo i u svoje more, pače i u svoju zemlju pustili tudjinca. Pa ako bude tako dalje išlo, a ako ostanemo živi, možda će i naši potomci sve po malo tako zakržljaviti, kao što su i oni mali crni siromasi u Africi. Nemojte se tomu smijati, jer je svake godine sve manje Hrvatâ, koji bi bili dosta veliki i jaki za vojničku (soldačku) mjeru. Što je to? Dobro i meko srce liepa je stvar, — ali živi ipak ne bismo se smjeli dati jesti. A siromaštvo naše jede soldate. A zašto smo siromašni?

Ja ne bi bio s vami ni do sutra gotov.

Sitnice.

Koliko ima ljudskih govora i jezikâ na svietu, to se pravo ne zna. Odmah ću vam kazati, zašto se to ne može znati, samo ću prije kazati ono, što se dobro zna, i što je vriedno znati. — Najprije ćemo spomenuti one jezike, koji su slični hrvatskomu, a to je bugarski, ruski, češki i slovački, pa poljski; svi su ovi jezici za pravo jedno slovo, zato se ovi jezici i zovu slovjenski ili slavenski; ovim jezikom govori preko sto milijuna ljudi, to jest još više nego dvadeset puta toliko, koliko je svih Hrvatâ. — Prvi naši stari susjedi na suhoj zemlji, koji su za nas kao niemi — jer ih ne razumijemo, to su Niemci; oni govore njemški ili njemački, a imaju i oni svoga roda, kao i mi, a to su Englezi, Švedi i Norvežani. Svi ovi njemački jezici zovu se i germanski. Drugi naši susjedi, koji se nas na suhu malo drže, nego ih je više preko mora, to su: Talijani; i oni imaju svoga roda, a to su: Francezi, Španjolci, Portugalci, i — na drugoj strani, na iztoku: Rumuni. Svi ovi jezici: talijanski, francezki, španjolski, portugalski i rumunjski zovu se jednim imenom romanski ili latinski jezici, jer su u rodu sa starim rimskim jezikom. Nama na jug govori se arbanaski i grčki, a na iztok — preko Bugarske— govori se i turski. Preko mora u Africi govori se arabski i još mnogo drugih jezika. U Aziji se govori turski, perzijski, mongolski, kinezki, tunguski i tako dalje. U Ameriku i Australiju donieli su svoj jezik Englezi, a ima i domaćih jezika, koji su slabo poznati, kao i afrički jezici. Težko je saznati na tanko, kako govore na priliku oni mališi u Africi, o kojima je prije bila rieč. Zato se i ne zna pravo, koliko ima jezikâ na svietu. Njeki ih računaju do 900, a drugi i do 1500.

Kad se ljudi ovako razgovaraju o jezicima, često se čuje za šalu pitanje: „Koji je jezik najbolji?" pa mudrijaš, koji to pita, odgovara: da je volovski najbolji. Ja baš ne znam, je li volovski najbolji, ali znam, da će svatko bez šale i komedije priznati, da je materin jezik najsladji.

Što je to obstrukcija? I to je glasovita stvar, kao i „huja", o kojoj sam vam nedavno govorio. Hrvatske rieči nema za ovu stvar, a nema rieči zato, jer tê stvari nemamo. A kad bi mi to imali, njetko bi se već sjetio, kako bismo to hrvatski nazvali. Ali da čujemo, što je to: Recimo, da u jednom saboru ima vlada za sebe 100 zastupnika, a 80 zastupnika proti sebi. Ovi, koji su u manjini, ne mogu baš ništa učiniti, — jer sve mora biti, kako hoće većina, — po tom onih 80 ne vriedi osamdeset, nego vriedi toliko, kao da nema nijednoga proti vladi: onih 80 ne vriedi ništa! To čovjeka boli, kad osamdeset ljudi ne vriedi ništa, — a oni su tu, živi, zdravi i pravi zastupnici, izabrani kao i ona stotina. Ali većina je većina, — pa si pomozi! Govori — badava! Tumači, razlaži i opet badava: kao da bob u stienu bacaš. E, živ čovjek, a misli, da ima pravo, on se ne dâ, bori se što no rieč, rukama i nogama. Ali u saboru se ne bori rukama, a još manje nogama, — pa što ćeš sada? „Čekajte vi — misle ovi u manjini — kad ne možemo mi ništa, baš ne ćete ni vi", — i udri govoriti i govoriti jedan za drugim, zapitkivati koješta, brojiti poimence glasove i t. d., — samo da vrieme prodje, da većina ne može ništa odlučiti. To se onda zove obstrukcija.

Ali to je moguće samo u onom saboru, gdje se smije govoriti, koliko hoćeš. A to se na priliku ne može u hrvatskom zagrebačkom saboru. To se može u peštanskom i bečkom saboru, i zato su se u Pešti morali s manjinom pogadjati, a u Beču su morali razpustiti sabor, jer su Niemci govorili i bučili tako, da većina nije mogla ništa odlučiti. — A sad molim čitaoce „DOMA", neka smisle hrvatsku rieč mjesto obstrukcija". Tko misli dobru i zgodnu hrvatsku rieč, dobit će „DOM" za se i za jednoga prijatelja svoga čitavu godinu na dar.

Što je nova doma i po svietu?

Hrvatski sabor u Zagrebu svršio je prošle subote proljetne svoje razprave, pa je zatvoren i ne će se do jeseni otvoriti. Poslie onoga, što smo javili u 4. broju „Doma", govorilo se je mnogo, odlučilo ništa ili malo. Lažem: odlučilo se mnogo: sabor je odobrio vladi trošak za ovu godinu, i to liepi filir: preko 16 milijuna krunâ. — Spomenut ćemo ukratko, o čem se je govorilo: Jedan je zastupnik tražio, da se promieni saborski red ili poslovnik, i to tako, da bi se smjelo malo više u saboru govoriti. Na to su odgovorili oni zastupnici, koji pristaju uz vladu, da bi onda i u hrvatskom saboru bila moguća obstrukcija, kad bi se to dozvolilo, — pak su bili proti tomu. — Dosta se je govorilo o molbi Ličanâ i Sriemaca, koji su grčkoga zakona (zato im narod i kaže: vlasi, a oni se — barem njekoji — zovu Srbi): oni traže, da im se dopusti i prizna posebna srbska zastava, posebno pismo (ćirilsko); tuže se, što oblasti zovu njihov zakon (vjeru) „grčko-iztočni", a oni bi htjeli, da im se vjera zove „srbsko-pravoslavna", — i još koješta traže. Što se mene tiče, ako od svega toga, što traže, bude gladnoj Liki bolje, — neka im bude. Ali ja ne vjerujem, da to narod traži. Tu imaju prste njihova gospoda, kojim nije do narodne nevolje i nužde, nego do zastave i kako će se zvati vjera. Ako je katolicima pravo, što im se vjera zove: rimsko ili rimokatolička, ne znam, zašto je ovima krivo, što im se vjera zove grčkom, jer kako su katolici u jedinstvu s Rimom, tako su oni u jedinstvu s grčkom crkvom, kojoj je glava u Carigradu. Ali to su sve petljanije, od kojih ne će biti ništa, kao ni od nijedne stvari, gdje gospoda govore u ime naroda, a bez naroda. Istina je, u ove krajeve pod bansku vlast pobjeglo je pred Turcima mnogo svakakvoga naroda, pa i dosta naroda našega plemena, i taj je narod donio sa sobom svoje domaće ime, srbsko ime. I zato, što se je taj narod tamo drugačije zvao, hoće sada njeka gospoda i popovi grčki, da je to poseban njekakav narod, da treba posebnu zastavu srbsku, posebnu vjeru srbsku, posebno pismo srbsko, i što ja znam. Ali kad ovaj narod dodje k pameti, on će spoznati, da je došao medju svoj narod, koji se od pamtivieka zove hrvatski; on će spoznati, da zlo radi, koji ne skuplja, nego rasiplje, pa ne će tražiti pite nad pogaču. Ali dajmo tomu mira, to su sve sitne petljanije, od toga nitko sit ni debeo — osim one gospode, koja tu mute i taj vlaški ili srbski, ali svakako zapušteni narod nadižu. — Bilo je u saboru i opet govora o Rieci. Tu ćemo biti kratki. Posljednji zastupnik, koji je govorio za naše pravo u toj stvari, rekao je, da mi Hrvati ne možemo ništa, da se badava srdimo, kad nemamo sile. I to je istina. Ali je to samo tako istina, da oni Hrvati ne mogu ništa, koji imaju tu rieč. A možda bi ipak što mogli oni Hrvati, koji nemaju rieči? Što mislite? Ne vjerujem ni toga. Mi Hrvati još spavamo, premda smo se pred 50 godina bili malo — kako se kaže — splesnuli, kad su nas ono vodili na madžarske buntovnike.

Predstojnik carske i kraljevske kancelarije iz Beča bio je ovih dana u Zagrebu i razgovarao nješto s Banom. Ovakav gospodin ne dolazi ni svake desete godine u Zagreb, pače ja ne znam, je li kad bio u Zagrebu. Ljudi šapću i novine piskaraju koješta o tom. Misli se i piše ovako: Kad naš kralj hoće što govoriti s Banom, pozove ga k sebi u Beč, — a sad ga nije zvao, nego je poslao predstojnika svoje kancelarije. Tu mora biti njekakva velika stvar, — kažu. Kažu, da će se zbilja s Riekom njekako kraj učiniti. Kako? Bog zna, i oni, kojim je to Bog dao znati. Nam nije, pa hvala Bogu!

U Istri, osobito na otocima, hoće Talijani, da baš zametu naš narod. Došli su na istu misao, na koju i Madžari: otvaraju školicu za malu djecu od 3 do 4 godine. U toj školici djeca pjevaju, igraju se — ali sve talijanski, a u tu školu dolaze i hrvatska djeca. Toga se boje naša gospoda u Istri. E, ako ima takovih hrvatskih matera, koje svoje dječice ne će doma čuvati, doma s njima pjevati i igrati se, — onda je dakako zlo. Ali svakako je to paklensko djelo loviti tudju djecu, da im otmeš materin jezik.

Kranjski sabor u Ljubljani stvorio je zakon, da se u kranjskim njekim višim školama ima učiti hrvatski jezik, koji je Kranjcima i Štajercima ili Slovencima vrlo potreban, a i lako ga nauče, jer je kao njihov. Austrijski cesar (a naš hrvatski kralj), kojemu se svaki zakon ima dati na potvrdu, — nije potvrdio toga zakona.

Iz dalekoga tudjega svieta čuje se, da su se Niemci još deblje sprijateljili s Turčinom i dobili za to upravu carine u Maloj Aziji (Anatolu). Englezi im u tom ne će smetati, ali bi mogli Rusi. — Burima u Africi ne služi sreća, kao do sada. To je žao čitavomu poštenomu svietu. Sve neuztrpljivo čeka, kako će se taj rat svršiti.

Ponestat će soli! Čuje se, da su u njekim solanama (gdje se sol kopa) u Austriji radnici nakanili napraviti „huju", pa se sada sviet boji, da ne će biti soli. Njeki ljudi kupuju tamo već na vreće sol, da se obskrbe za vremena, ali i trgovci imaju već malo soli.

U Zagrebu je bio potres dne 20. o. mj. u 2 sata 50 časaka po podne. Štete nije bilo.

„DOM" — „zarobljen!" Kad je došao stražar i javio, da je „DOM" zaplienjen, doleti i naša kuharica, pa zastrašeno upita: »Kaj su ga zarobili?« Morao sam se nasmijati. A još više sam se smijao, kad se je vratila s gradske kuće (kamo sam ju poslao po poštanske biljege, koje su stražari odnieli), pa kad mi je pripoviedala: da je „siromah zarobljen u tamnom podrumu" i da ga tamo stražar čuva. Veli, da je tamo u podrumu sve puno ovakvih zarobljenika, i da mnogo svieta dolazi, ne da posjeti svoje zarobljenike, nego da poskida one poštanske biljege, — kao ono kad na bojištu poginu junaci, pa im skidaju svietlo iružje, i ako se štogod sitniša nadje u žepu. E, tako je, pa što ćemo.

Glasovi iz naroda.

Jedan bi htio novosti. Medju tolikim pismima i dopisnicama, što „DOMU" dolaze od njegovih čitalaca, vriedno je spomenuti i ovu: Jedan čitalac veoma je zadovoljan s „DOMOM", samo želi, da u „DOMU" bude onakvih novosti, kako ih donašaju drugi listovi za narod. Naš je prijatelj spomenuo baš i ime jednoga lista, pa da i drugi čitaoci, koji žele novosti, saznadu za taj list i sebi ga naruče, kazat ću i ja ime toga lista: zove se „Prijatelj Naroda".

Ali je nama žao, što ne možemo zadovoljiti želji toga našega jedinoga čitaoca. A ne možemo zato zadovoljiti, što smo na početku odmah u 1. broju napisali ovako: „Ne će ovomu listu biti prva briga, da javlja nesreće i strahote po svietu; nego će mu biti prvo, da malo po malo otvara duševne oči našemu seoskomu čovjeku: neka vidi, što je drugi sviet smislio i uradio, što sad misli i snuje". Mi se toga i držimo. Naša je zadaća posve druga, nego što je onih listova, kao što je „Prijatelj Naroda", „Hrvatski Narod", „Pravi prijatelj naroda", „Starčevićanac", „Živjela Hrvatska". Da smo mi htjeli tiskati i širiti u narod ono, što tiskaju i šire ovi listovi, to bi bilo bez svake potrebe, jer ovih listova ima dosta.

A što se tiče samih novosti, kazat ću onomu našemu prijatelju dvoje. Prvo je ovo: Danas je lako natiskati pun koš novosti. Uzmu se liepo nožice (makaze ili škare), izreže se ono, što je tiskano u velikim novinama, koje izlaze svaki dan (kao što je „Obzor", „Hrvatska Domovina", „Hrvatsko Pravo", „Narodne Novine"), — i to se liepo pretiska u list za narod. Ovakav posao mene ne veseli.

A drugo je ovo: Bio je kod mene jedan prijatelj „Domov" iz Virja Taj mi je rekao, da je „Dom" pet puta čitao, i da će ga još čitati i da su mu svi brojevi poderani, jer su ih po selu čitali „A kad pročitam ovaj koji drugi list (baš je kazao i ime toga lista), više ga ne gledam. Čitam na primjer, da se je osmudila tamo i tamo ta i ta baba. „Hodi s Bogom i s babom! Osmudila se pa mirna Bosna! Što će mi to?" Tako je govorio vriedni naš prijatelj Josip Tomec iz Virja, i ja se s njim posve slažem.

Toliko neka primi na znanje naš prijatelj, kojemu se hoće novosti: tko se je ubio, tko se je objesio i t. d. Ja znam, da i drugi sviet takove stvari rado čita i da dobro trguju, koji takove listove izdaju, — ali to nije „Domov" posao. A komu „Dom" nije po volji, neka kupuje druge listove, — ima ih, hvala Bogu, dosta!

☛ Predplate i prijave za »DOM« još se primaju i svi se brojevi od početka mogu dobiti. Predplate i prijave šalju se: Upravi „DOMA" (Dr. Ant. Radić) u Zagrebu, Jurjevska ul. br. 28

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na godinu 3 (tri) Krune. – Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će „DOM" za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za 2 Krune 40 filira, dvadesetorica i više svaki za 2 (dvie) Krune. — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira.

Broj 6. | U Zagrebu, 15. ožujka 1900. | God. 1.

Mi stari kako tako, ali naša djeca! . . .

Nije tomu dugo, bio je kod mene jedan čitalac našega »DOMA«, pa mi pripovieda, kako su se oko njega skupili ljudi iz sela, kad je čitao »DOM«. On im čita, čita, oni slušaju, a kad je bio gotov, uzdahne jedan stariji čovjek i reče: »Ah, mi stari više ne možemo svega toga dostići, učimo si djecu! Mi već kako tako, samo da našoj djeci bude bolje«. . .

Ovo mi je naš prijatelj tako tužno rekao, da se je meni činilo, kao da vidim onoga čovjeka, gdje uzdiše i misli na svoju djecu. I meni je bilo, vjerujte mi, i težko i lako, bio sam tužan i veseo. Težko mi je bilo i tužan sam bio, što sam čuo za čovjeka, koji vidi, ali kasno vidi, što bi sve trebalo, da nam bude bolje, — a nema već ni volje ni snage, da sam počne drugačije misliti i raditi i boriti se. Pričinio mi se je ovaj čovjek kao putnik, koji je dugo i dugo s velikom mukom putovao i htio njekamo doći, pak na kraju dugoga toga i mučnoga puta vidi, da je išao starim putem, koji je već i travom i grmljem zarastao, a mogao je poći novim putem, liepo utrtim. Ah, misli si, gdje sam, tu sam, sad je svejedno! Ja sam svoje odmučio, svoje sam breme donio i starim putem, — ali djecu ću svoju ipak naučiti, da se drže novoga puta, a staroga prijatelja.

A veseo sam bio, kad sam to čuo, zato, što sam se po ovom primjeru i opet uvjerio, kako je hrvatski naš čovjek razuman. Razuman čovjek dobro znade prosuditi, što je za njega, što može i što mu pristaje. Razuman čovjek nije kao ona baba, koja je nudila djevojkama po jaje, samo da ju puste u kolo, da s njima poigra; a kad su djevojke zaigrale

i potegnule baku za sobom, stane se baka moliti, da ju puste iz kola, i još im je nudila i kokoš, kad je niesu odmah pustile. Takav nije onaj čovjek. On vidi, da s mladima ne može. Mladi čitaju, mladi idu dalje od doma, čuju ovo i ono, razgovaraju o onom, što su čuli i čitali, — e, što će tu stari? On koješta ne razumije, jer nije čuo ni čitao, pa što će se plesti? On će biti zadovoljan on će s veselim srcem gledati, kako mladi idu napried, on će ih kao stariji i pametniji opomenuti na mir i slogu, na staro poštenje i vjeru, — oni neka drugačije vode svoje kolo, kako znadu. Starac će mirno zaklopiti oči, kad bude vidio, kako su mladi pošteni i složni, kako se bore i rade, da bude što bolje, a njemu staromu samo da je mir, pa da ga mladi poštuju i u poslu zamiene.

Ovako radi razuman starac. A nerazum misli, da će on svu pamet odnieti sa sobom u grob, jer je u njegovoj glavi sva pamet. Ako mladi štogod prigovore, eto ti staroga: Pa što će jaje biti pametnije od kokoši! Pa što vi mislite, da sam ja badava osiedio! Ja sam to i to, kad vas još nije Bogu na pameti bilo! Pa što ćete vi mene učiti? Vama još mlijeko iz usta smrdi! Što vi znate? Što će meni vaše novotarije i komedije? Ja sam tako i tako, pa što mi fali? A od sve vaše mudrije ne će biti ništa.

E, s takovim nema divana, koji misli, da je pozobao svu sol čitavoga svijeta, i to za sto godina unapried, i zato mu nije nitko dosta osoljen ni pametan. Uz takove stare težko je i mladima.

Ali u cielom ovom dogadjaju s onim našim starim čovjekom mene najviše veseli to, što onaj čovjek misli na djecu, i to ne misli samo na svoju djecu, nego veli: samo da bude našoj djeci bolje.

Ovo vam je velika stvar. Ima ljudi na svietu, koji ne bi marili, da poslie njihove smrti dodje potop i da podavi sav sviet, kako ono i kaže jedna francezka rieč: poslie nas potop!

To su vam najgori ljudi na svietu. Oni su — krst i dušu izlažem — kao niemo živinče, koje odhrani svoje mlade, pa ga poslie za njih ni briga. Ovakovi bi ljudi prodali i raztepli sve, što imadu, i ono, što im je tko ostavio, sve bi — da prostite — poždrli. Ovakovi bi ljudi zatrli občinu i domovinu. Da, i domovinu bi i narod prodali i izdali tudjincu, a djeca bi ih i njihova i tudja još u devetom koljenu proklinjala. Ili što se nije već tako dogodilo? Što nema naroda i

domovine, gdje djeca proklinju otce i djedove, što su tudjincu predali i prodali ono, što bi djeci krvavo trebalo? Ima, meni vjerujte, da ima.

A je li to vriedno? Je li vriedno navući na sebe prokletstvo devetoga koljena? Nije. Kratak je tužni ovaj život čovječji. I najveći i najsladji komad, što ga proždrljivac turi u lakomo grlo — brzo izadje na zadnja vrata; svaku trbušinu, i onu najdeblju i najveću, — i nju će raztočiti crvi, i to prije, nego će se osušiti suze, kojim je tâ trbušina kriva.

Oprostite, nije baš pošteno kazano, — ali za izdajicu i rasipnika još uviek prepošteno. Ja sam takve krvi, pa o ovakvim ljudima ne mogu drugačije, a nije ni vriedno.

Ej, kad bi svi Hrvati, učeni i neuki, nizki i visoki malo više mislili na to: Mi kako tako, — ali što će djeca naša? . . . Drugo bi onda sve nas skupa sunce grijalo.

Hrvatska narodna misao.

Hajde, da se dalje porazgovorimo o onom, što smo u 5. broju »DOMA« počeli!

Prestali smo tamo, gdje smo rekli, da su se jedni Hrvati malo poniemčili, drugi malo potalijančili, a treći malo poturčili. K tomu smo još jedni pod jednom vladom, drugi pod drugom, treći pod trećom, pod četvrtom, a našla bi se i peta.

Eto vidite: ja kažem, i svaki će pametan čovjek reći, da smo mi svi — a već sam nabrojio, kako se u kojem kraju zovemo — da smo mi svi od Mure, Drave i Dunava pa do mora sve jedno pleme i jedan rod; a da se sastane Bošnjak s Posavcem iz Turopolja, ili Ličanin sa Zagorcem, ne znam, bi li ova dvojica spoznala, da su jednoga plemena i roda da su Hrvati.

Ali čujte sada. Recimo, Bošnjak se i Zagorac sastanu i počnu se razgovarati. Ne će možda odmah jedan drugoga u svakoj rieči razumjeti, ali će se moći dobro sporazumjeti, pa ako imaju malo više pameti, oni će spoznati, da su jednoga jezika. Ali slušajte, što se ne će nikako dogoditi: ni Bošnjak Zagorcu, ni Zagorac Bošnjaku ne će reći: »Brate, ti znaš, mi smo svoji, daj mi reci, kako ćemo ovo, kako ćemo ono, kako bi bilo bolje, što ti misliš?«

Ne će toga biti. A zašto ne će biti? Zato jer oni jedan za drugoga ne znadu, oni su jedan drugomu tudjinci, iz druge, iz tudje zemlje. Oni ne mogu jedan drugoga pitati:

»Znaš li, brate, kako je ono bilo, kad smo pod Jelačićem bili u Madžarskoj? Znaš, kako su ono Madžari vikali i bježali, kad je došao Rus: »Džina Muška! baratom«. Nema toga. On misli svaki svoje, oni nemaju jedne brige, oni nemaju jedne nade, oni nemaju jedne misli.

Eto, znadete li sada, zašto sam na početku napisao: »Hrvatska narodna misao«? Zato, što sam vam htio pokazati, da svi mi Hrvati nemamo jedne narodne misli. Mi ljude svojega jezika i plemena držimo za tudjince i strance, mi jedni od drugih ništa ne trebamo, mi se jedni od drugih ničemu ne nadamo, jednom riečju: Bog nas je stvorio, da budemo jedno, — ali mi o tom još ništa ne znamo, mi toga pravo ne vidimo.

»Pak što hoćeš, kakvu hoćeš jednu misao? Ja nemam jedne misli ni sa svojim susjedom preko plota, a kamo li s kakvim Zagorcem, ili Bošnjakom?« — Tako me pitate, a ja vam ne ću ostati dužan.

Istina je, ti nemaš jedne misli sa svojim susjedom Petrom ili Pavlom, ili kako mu već bilo vriedno ime. Ali neka se dogodi u tvom selu — toga ne daj Bože! — neka se, rekoh, dogodi požar: alaj ćeš ti imati jednu misao sa svojim susjedom, a ta će misao biti: »Dao Bog, da se oganj ne raširi!« I obadvojica ćete skočiti i braniti, samo da ne dodje do vas.

Ali nije to ona prava. Nego recimo, tvoje se selo zove Hrastnica, a drugo se jedno selo u tvom kraju zove Bukovica. Pa recimo dalje, oblast je odredila vojničku vizitu (ili ogledanje, ili kako drugdje kažu, levu), i ti si tamo slušao, kako su se ljudi razgovarali, da su momci Hrastničani najljepši. Reci po duši, ne će li ti biti milo pri srcu, ne ćeš li i sâm, kad dodješ u selo, veselo kazati: »Ej, ljudi, naši su momci najljepši!« A nije tamo bilo ni tvoga sina, ni sinovca, ni sestrića, — nikoga tvoga, a tebi je ipak milo i veseli te, što su momci Hrastničani najljepši. Zašto? Zato, jer su tvoji.

Ali ni ta nije prava. Rekao sam, da se Zagorac sa Bošnjakom ne će moći razgovarati o tom, kako su pod Jelačićem tukli Madžare. A slušaj, kad se sastane koji Podravac sa Zagorcem, pa su obadvojica bila u onom boju, — slušaj, kako se hvale: »Ej, znaš li, kako smo mi Hrvati potjerali Madžare, znaš ondje i ondje?« Ili neka se danas dignu na nas Švabe, ili Madžari — ne dao toga Bog! — odmah bismo se ogledali, koliko je nas, nas Hrvata. I svakomu bi od nas

srce raslo, kad bismo se nadali: naši će biti jači, ili kad bismo čuli: naši su jači. — Ali ne ćemo se samo o boju razgovarati. Recimo, da se nadje jedan nada sve pametan i pošten čovjek, kojemu se glas čuje čak u treće carstvo, — pa recimo, da je to naš čovjek, da je to Hrvat: ne će li svakomu Hrvatu srce zakucati, kad bude mogao reći: »Ali zato je on naš!«?

Eto vidite, to vam je jedna narodna misao. To vam je ono, kad cieli jedan narod zna za jednu tugu, za jednu nesreću, ili za jednu radost, za jedno veselje, za jednu slavu i diku. Kad je čovjek samo u malo većem družtvu, već je malo kuražniji, već mu je ljepše. A kamo li, kad znaš, da preko treće gore i vode ima ljudî, koji će se ponositi i dičiti upravo onako kao i ti, ako mi što učinimo, ili ako što imamo!

Evo na priliku znamo iz starih knjiga, da su po prilici prije 700 do 800 godina hrvatski kraljevi Krešimir prvi i drugi bili jedini gospodari na jadranskome moru, da je na stotine hrvatskih brodova i ladja uz hrvatsku rieč i hrvatsku pjesmu plovilo po sinjem širokome moru. Nijedna ladja nije bila ni moja, ni moga djeda, ni pradjeda — jer niesam primorac — pa se ipak u meni srce njekako širi, kad čujem, da su naši, da su Hrvati bili tako jaki, tako bogati i takovi gospodari i vladari. A recimo, ima danas koji drugi Hrvat u Zagrebu, i dobro mu je, i ništa mu ne treba, on ne će ništa izgubiti ni dobiti, bude li Rieka hrvatska ili madžarska, — pa ipak ga srce boli, ako mi to izgubimo, mi Hrvati; ipak ga je stid i težko mu je, što se na moru ne čuje hrvatska rieč, premda su svud po obali samo Hrvati.

Sad, mislim, znadete, što je to narodna hrvatska misao. Ali sad znate i to, da bez jedne narodne misli ne ćemo ništa učiniti. Ja mislim, da vas nijednoga nema, koji bi mislio: »A što je mene briga za kakovu narodnu misao! Ja imam dosta i svoje brige i svojih misli. Pa ako i nemam, što je meni za koga! Meni je dobro, pa što me briga! To bi bio izdajica, a čuli ste, što sam napisao za takove.

Naša braća, susjedi i neprijatelji.

Odmah u 1. broju »DOMA« razložio sam vam, koliko ima nas Hrvata i naše zemlje. A sad da vidimo, koliko ima

drugoga svieta. To nam treba znati zato, da se previše ne bojimo, i da se previše u sebe ne pouzdamo.

Baš u posljednjem broju »DOMA« smo se razgovarali o tom, koliko ima ljudskih govora na svietu. Ondje sam rekao, da ima ljudi na svietu, koji govore isto slovo, kao i mi Hrvati. Mi to slovo — ili rieč — razumijemo pomalo, pa se zato i već odavna svi oni narodi, koji su postali od jednoga roda, kao i mi — svi se zovu Sloveni. To vam je tako, kako se čovjeku, koji se razumije u pismo, kaže, da je pismen, tako se i narodu, koji razumiju naše slovo, kaže Sloven.

Pa gdje su ti Sloveni, ili Slavjani, kako ih njeki zovu? Ima li ih koliko?

Najprije ću vam kazati za dva plemena, koja nemaju svoga posebnoga imena, nego se zovu onako, kako i svi mi zajedno, koji govorimo slično slovo. To su vam Slovenci i Slovaci. To vam je tako, kao kad se nadje sirota, koja nema ni otca, ni matere, ni doma, pa se ne zna, ni čija je: onda ju zovu po selu, iz kojega je. I sami znadete, kad u vaše selo dodje čovjek bez doma i naseli se u tudjem domu, onda ga često zovu samo po selu, od kuda je. Tako su vam i Slovenci i Slovaci. Oni niesu nikada imali svoga doma, to jest svoje države i vlade, pak zato ni nemaju posebnoga imena.

Slovenci živu najviše na jednu i drugu stranu gornje Save. Sava baš i izvire u njihovoj zemlji. Zemlje, u kojima živu Slovenci, zovu se: Kranjska, Štajerska i Koruška, a ima ih i u Istri. Zato se Slovenci zovu i Kranjci i Štajerci. Svih Slovenaca zajedno ima mnogo manje nego pol toliko, koliko ima svih Hrvata. Njeki Hrvati, a i sami Slovenci kažu, da su Kranjci i Štajerci planinski Hrvati, a njekim je Slovencem to žao čuti. Ali svejedno se Hrvati i Slovenci uviek i svuda liepo slažu. Slovenci sve više vide, da će ih Niemci sve po malo podaviti, ako se ne slože sa najbližom svojom braćom, s Hrvatima. »DOM« je javio, kako je Slovenac Ferjančić govorio u Beču u delegaciji za hrvatsko pravo i za jednu vladu za Hrvate i Slovence.

A sada da vam kažem dvie tri rieči o Srbima. Srbi su i Hrvati od jednoga plemena i jezika. Ali sam vam razložio, kad smo razgovarali o hrvatskoj narodnoj misli, da nije dosta jedan jezik i jedno pleme: treba još i jedna misao. A Hrvati i Srbi nemaju jedne misli, svaki hoće svoj posebni dom. A dalje je istina i ovo: Medju Hrvate došlo je mnogo

tudjega svieta, na primjer Niemaca, pa se je to naučilo hrvatski, i danas su to Hrvati. A medju Srbe je došlo mnogo Grkâ, Arbanasâ, Rumunâ, Cincara, Ščipetara, pa i Cigana, pa je to sve naučilo i dobro, a i pokvareno naš govor, koji se tamo na iztoku zove srpski, i to su vam sada sve Srbi ili Srblji. K tomu još dolazi i to, što su Srbi grčkoga zakona, pa ih malo i njihovi popovi vuku na drugu stranu.

Zato je, ako gledamo samo na jezik, težko reći gdje živu Srbi, jer je jezik isti i Hrvatu i Srbinu. Ali ako pitamo za misao, onda moramo reći: da Srbi živu na desnoj strani najdolnje Save i Drine, u Srbiji, gdje imadu i svoga kralja. Ovdje u Srbiji ima pravih Srba više od poldrug milijun, to jest za dvie do tri stotine hiljada više, nego svih Slovenaca. Još ima Srbâ i u Crnoj Gori, a to je, kako znadete, zemlja uz Bosnu i Hercegovinu. Crnogoraca ima po prilici pet puta toliko, koliko sâm Zagreb ima stanovnikâ, t. j. 260.000. Crnogorci imadu svoga kneza. Ali znate i sami, da naroda našega jezika, a grčkoga zakona ima dosta i po Bosni i Hercegovini, pa u Lici i Sriemu. Znate i to, da su ovi Ličani i Sriemci poslali na hrvatski sabor molbu za svoju zastavu i drugo koješta, pa sam vam baš u posljednjem »DOMU« o tom govorio.

Srbije se drži na desnoj strani Dunava bugarska zemlja, i proteže se sve do Crnoga mora, na kojem je Carigrad ili Stambol. I Bugari su se njekada zvali Sloveni, ali su prije više od tisuću godina došli u njihovu zemlju Turci po imenu Bugari, pa su pokvarili stari slovenski jezik, i to je danas bugarski jezik i cieli se narod zove Bugari. Njihov je jezik strašno pokvaren. Oni govore ovako na primjer: »Jedin Turčin grabnul jedna moma od nekoje selo i ju zatvoril v jedna košara«. To je kao da govori Švaba hrvatski, koji ne zna reći: »od nekojega sela«, nego kaže »od nekoje selo«. Bugara ima toliko po prilici, koliko i Hrvata. Mnogi su vrlo ružni, crni kao Arapi, oči im koso stoje, nos kratak, a lične kosti velike. Vidi se, da je u njima mnogo turske krvi. Ali su zato vrlo dobri i marljivi ljudi, a osobito su dobri vrtljari (baštovani). Ima ih i u Zagrebu, pa i tu su vrtljari: uzmu u najam zemlju, sade liepo i rade i prodaju svakojako zelenje i povrće. U Bugarskoj imadu svoga kneza.

Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari, — to su si najbliži rod i najbliži susjedi: uz Slovence su Hrvati, uz Hrvate Srbi, uz

Srbe Bugari. Slovenska se zemlja počinje po prilici na izvoru Save. Sava teče kroz Hrvatsku, dotiče se Srbije, ulazi kod Biograda u Dunav, Dunav teče u Crno more. Da ti je sad sjesti u ladju pod gorom Triglavom gdje izvire Sava i spustiti se po njoj, ti bi sve do Crnoga mora čuo svoj jezik: slovenski, hrvatski, bugarski. Mnogi su veliki ljudi već mislili, kako bi to krasno bilo, da se sav ovaj narod »od Triglava do Crnoga mora« složi i sjedini! Ali to je još kao liepa sanja, a Bog zna, hoće li to kad biti što drugo nego sanja! Samo kad bi se najprije mi Hrvati složili, bilo bi dobro.

(Budući put dalje.)

Kako je postalo pismo?

Tko bi smio reći, da ljudi niesu mudri, kad su izmislili, da čovjek čovjeku može na veliku i neizmjernu daljinu dati na znanje svoje misli! A to se može pismom. Pa ne samo to. Pismom se može i to učiniti, da djeca naša poslie sto godina, poslie tisuću i deset tisuća godina budu mogla znati, što smo mislili i govorili!

Pak tko je prvi to izmislio?

Ej, nije to izmislio jedan čovjek i u jedan dan ili u jednu godinu. Dok je ta stvar postala tako laka, da ju malo diete može naučiti za pol godine bez velike muke, — dok je to, rekoh, postalo, mnoga se je glava namučila, mnogo je proteklo godina. Ja ću vam to u kratko kazati.

Mnogi vas je vidio, ili barem čuo za rovaše. Što je to rovaš? To je lakat duga uzka drvena daščica, pa čovjek uzme nož i na njoj zareže: koliko je vozova siena dobio, koliko je težaka dao i koješta. Ali na rovašu ne možeš urezati, da si na priliku bolestan, ne možeš urezati želje, da k tebi dodju tvoji mili i dragi, koji su daleko.

Da bolje razumijete, kako su se ljudi domislili, da i svoje misli, a bez riečî, uzmognu dalje poslati, pripoviedat ću vam ovu zgodicu. U Africi živu crni ljudi, najviše goli, pa od kuda im pismo! Oni ne znaju za to. A u Afriku dolaze ljudi iz našega svieta, da tamo nadju sreću i bogatstvo. Dakako, to nije pravo domaćim crnim ljudem, pa se brane. Ali sila Boga ne moli, naši ljudi imadu puške i drugo oružje, pa se oni siromasi moraju pokoriti, hoćeš, ne ćeš. Tako je jednom njekoliko ljudi iz našega svieta prisililo njekoliko crnaca, da im služe, i da ih vode tamo po šumi. Za ovim provodičima išli su drugi crnci, koji su nosili ovim tudjincima svakojaku robu u tabor naših ljudi. Ali crni su provodiči njekako zaskočili nase ljude i poubijali ih i pobjegli dalje, bojeći se da ih ne uhvate drugi naši ljudi, kojih je bilo više u taboru. Ali im je bilo za crnu svoju braću, koja su za njima išla: što će biti od njih, kada dodju k našima! Zato su im ovi provodiči htjeli javiti, što se je dogodilo, pa neka bježe. A kako niesu znali pisati, izrezali su na živom drvu u kori sliku u spodobi ljudskoj: kako obučeni naši ljudi leže poubijani, a kako goli crni bježe od njih. I njihova su braća razumjela.

Tako su pisali ljudi u najstarije vrijeme, n. pr. Egipćani. Oni su slikali na kamenu i platnu: sunce, ptice, zvieri, nože i svašta, i to je bilo prvo pismo. Dugo bi vam morao razlagati, kako je od takvoga pisma u slikama postalo današnje naše pismo. Samo ću vam kazati još ovo:

Ovo pismo, kojim mi pišemo, zove se latinsko pismo, ili latinica. A zove se tako zato, jer su ga naši stari dobili od Latinâ ili Rimljana. Ali nemojte misliti, da su Rimljani sami izmislili ovo pismo. Niesu, oni su se naučili pisati od Grkâ, pa su samo malo promienili grčko pismo. Ali ni Grci niesu ovoga pisma izmislili: i oni su se naučili pisati od Punaca (ili Fenaca ili Feničana), koji su u pradavno vrieme bili prvi morski trgovci.

A sad ću vam kazati, zašto sam ovo razlagao. Osim ovoga latinskoga pisma, kojim mi Hrvati pišemo (a ovim pismom pišu i Francezi, i Talijani, i Englezi, i Niemci, i Madžari), — ima još jedno pismo, kojim pišu Bugari, Rusi i Srbi. To se pismo zove ćirilica. A kakvo je to pismo? To je isto ovo pismo, kojim i mi pišemo, samo je malo drugačije, jer je više slično grčkomu pismu, to jest Rimljani su njekoja pismena poljepšali, a Grci su zadržali stari oblik. Osim toga ima ćirilsko pismo četiri nova slova, kojih nema grčko pismo, a to je ц mjesto c, ч mjesto č, ш mjesto š i ж mjesto ž. Ova je slova (i još njeka druga, koja se danas ne upotrebljavaju) dodao grčkomu pismu sv. Ćiril, pa se zato ovo pismo i zove po njem ćirilica. Ovo pismo nije dakle ni bugarsko, ni rusko, ni srbsko. A tko ga ne će zvati ćirilica, može ga zvati grčica, jer je načinjeno po grčkom pismu.

A drugi put ću vam kazati koju rieč o starom hrvatskom pismu, koje se zove glagolica.

„Tko je bliže mora, bliže je i Boga."

Tako za šalu kažu dalmatinski primorci dalmatinskim zagorcima. »Mi — kažu primorci — možemo, što hoćemo, cjenije (jeftinije) dobiti, jer nam nije daleko otići pazariti na naših konjih. A onim, koji su daleko — a ima ih, da niesu mora ni vidjeli — oni u trgovaca svojih duplo plate, što mi jednostruko u trgovaca morskih«.

I to je istina. Zato su ljudi oko mora, od kad je svieta, u svakoj stvari bili prvi. Stari Egipćani, Punci, pa Grci, poslie Rimljani, pa Mletčani, pa Genovezi, Španjolci i u naše vrieme Englezi: svi su ovi samo po moru došli do jakosti, bogatstva i slave. I Hrvati su više vriedili i svoji gospodari bili, dok su bili gospodari na moru. Pripoviedao sam vam u jednom broju »DOMA« o hrvatskom pjesniku Gunduliću, koji je bio iz dalmatinskoga grada Dubrovnika na moru. A nije on jedini pjesnik iz toga grada. Sav je malo ne hrvatski narod bio u tmini i sužanjstvu, a u Dubrovniku su se pjevale pjesme i pisale knjige. A zašto? Gladnu se ne dâ pjevati, a prazan želudac ne mudruje. A u Dubrovniku je bilo svakoga blaga, — jer je dobro pazario na moru.

Pa zašto primorci mogu lakše doći do bogatstva i prosviećenja?

Ja sad ne ću spominjati one koristi, što ju more ima u sebi, kao što su n. pr. ribe i druge životinje morske, pak sol, morska trava (kojom se pune jastuci). To nije glavno. Glavno je ovo:

U more se izlievaju rieke, i to često vrlo velike. Pa kako u more dolazi sva voda sa suha, tako i sve, što čovjek ima, ide k moru. A zašto? Zato, što je vodeni put najjeftiniji. Sveži njekoliko debelih stabala od lakoga drva, natovari na to svoju robu i pusti se samo, — voda će te odnesti, Bog zna kamo, sve do mora i po moru dalje. Tako su ljudi najprije i radili: plovili su na splavi. A kasnije bi uzeli debelo stablo, zapalili i pazili, da izgori samo tako, da ostane kao ladja. Tako su radili, dok niesu imali orudja za kopanje ladje. A kasnije su se naučili graditi velike ladje i brodove od drva, pače danas najviše od željeza. Danas već brodove tjera oganj i voda.

Za put po vodi ne treba ti ni kolâ, ni konja, ni ceste. A hoćeš li putovati po suhoj zemlji i prenašati robu, moraš

tovariti i mučiti životinju, hraniti ju putem, a imaš i druge neprilike, a što je glavno: malo možeš ponesti. A dok se sagradi dobra cesta, ili pače željeznica, koliko za to treba vremena i muke i troška!

Zato su eto primorci od kad je svieta, bili najbogatiji i najprosviećeniji ljudi. Kod mora se sve sastaje, u more vodi put iz najdaljega svieta.

Po ovom lako razumijete, da je mnogo više vriedna ona primorska zemlja, koja ima velikih rieka. Ako toga nema, onda imadu od mora koristi samo oni primorci, koji su baš uz more, jer oni, koji su dalje, ne mogu lako do mora doći, osobito onda, ako ih od mora diele velike gore, preko kojih je težko proći na konju ili magarcu, a još teže je sagraditi cestu. A iz hrvatske zemlje ne teče u naše more nijedna velika rieka, nego dvie tri male, od kojih je najveća Neretva. Uz drugu našu nesreću i to je krivo, što nama naše more malo vriedi. Mnogo bi nam više vriedilo, kad bi se iz njekadašnje turske Hrvatske sagradila željezna cesta preko dalmatinskih gora k moru. Sad vodi kroz našu zemlju samo jedna željeznica k moru, i to od Zagreba preko Karlovca na Rieku. A što je i kako je na Rieci, i tko gospodari na svim našim željeznicama, to već znadete, pa po tom možete i to znati, kolika nam je korist od tê jedine željeznice, koja nas veže s morem.

Po ovom, što vriedi more, lako razumiete i to, zašto se u madžarskom saboru toliko govori i viče: da je Rieka madžarska. I tamo misle na to: da je bliže Bogu, tko je bliže mora. Ali ne bi trebalo zaboraviti, da se k Bogu ide samo pravičnim, božjim putem.

Kad bismo mi Hrvati htjeli, da nam naše more bude na onakovu korist, kako bi nam moglo biti, morali bismo nastojati da primorje ne bude odrezano od ostale zemlje, t. j. da primorska Hrvatska i Dalmacija bude svezana s Bosnom i Hercegovinom. Dok toga ne bude, više nego polovica našega naroda mora ići onamo, kamo idu naše vode, t. j. dolje prema Savi i Dunavu, prema Crnomu moru: dotle će naš narod biti razdvojen. A tamo prema Crnomu moru — nemamo mi šta tražiti, tamo je Turska, tamo za nas nema napredka. Mi smo Hrvati nješto vriedili, dok smo vriedili na moru. Dok i opet tako ne bude, mi ćemo ostati i dalje na pol u Turskoj.

Dvorili ga za dukate.

Svakdašnja pripoviest.

U jednoj zadruzi živio medju družinom i jedan starac udovac, a bez djece. Ništa nije imao, nego ono haljina na sebi, pa ni to mu nije bilo dotrpavno. Zato su ga svi u kući slabo držali. A on baš nije ni gledao, da bude ponosit: što bi na nj metnuli, to bi nosio, što bi preda nj vrgli, to bi jeo, nikad ne bi zamjerio. Kad bi god išli jesti, njega bi u dnu stola metali i tu bi mu mjesto va viek bilo, kao da je najmladji, ili najgori.

Poče njemu pod starost dodijavati i kuća biti mrzka, pa i sva ostala družina sporadi toga, gdje ga slabo drže, i krijući njega koji puta bi što pili i jeli. Što će on, da bude ljubljen i čašćen, i da im se dopane?

Domisli se. Kako je bio va viek pošten i sve mu se vjerovalo, jedno jutro ode u grad do njekoga znanca trgovca i zamoli ga da mu pozajmi samo do podne svoju kesu dukata (cekina), da će mu ih odmah, čim ruča, vratiti. Vjerova mu trgovac, pa mu bez broja nasu punu kesu samih žutaka.

Odnese ih starac te će u svoj kućar. Kad je znao, da će ga brzo zvati na ručak, pripre vrata od svoga kućara, pa izkrenu sve žutce na stolić, te ih stane miešati i uztresati. Dodje reduša, da će ga zvati na ručak, čuje, da s nečim zvoni! Proviri kroz ključanicu, pa vidje pred njim hrpu žutaka! Začudi se, pa brže bolje odleti kazivati ostaloj družini, od jednoga do drugoga. Skočiše se svi, idu da vide, dolaze kućaru na vrh prstâ gledati kroz ključanicu. A on je, kad je te opazio, sve to više bi s njima miešao i zvonio i razbrajao, neka čuju. Ostalih dana, kad bi bio gotov ručak, zvali bi ga kao čijega kočijaša, da ide jesti, i vikali bi iz daleka. A taj dan, kad su u njega to vidjeli žutake, kucaju mu na vrata i liepo ga zovu. Strpa on brže bolje sve dukate u kesu te će s njima u svoj jedini kovčeg. Sve je to družina gledala kroz vrata.

Izadje on, muči, čini se, da ne zna ništa. Dodje, da će sjesti na dnu stola, gdje i va viek, a oni svi uzeše ga pa sjedoše u vrh stola uza starješinu. Tu preda nj nose svega i svašta, pečeno, vareno, frigano, vina od više felâ. Počeše ga častiti i sve jedan mimo drugoga, što su god bolje mogli, uzdajući se: kome će to ostaviti na čas smrti.

Kad bijaše ručao toga dana i izčastili ga do mile volje, diže se on, pa uze polagano one sve dukate, pa ih odnese svome znancu, čiji su i bili. A u svoj kovčeg donese povelika dva kamena, te ih metne na dno, a ozgor natrpa krpâ.

Taj starac poživio je njekolike godine poslie tog oglašenog novca, da mu nije nikad ništa manjkalo, što bi god zaumio: svaki dan mu je bio Božić.

Kad je već taj sazorio od starosti i od dobra, što mu je je bilo, na prečac razboli se. Čim je legao, naredi, da se njegov kovčeg ima donieti k njemu u krevet pod glavu. Zdupiše njih dva tri, te jedva ga digoše. Treći dan trefi umrieti, a nije prije nikom ništa rekao. Čim se rastao s dušom, obkoliše mu kovčeg svi, koliko ih je god bilo u družini, te ala da se razbija i otvara. Odklopiše mu kovčeg, podigoše mu krpe, kad unutra dva velika kamena, — drugo ništa. Gaknuše svi na nj onako mrtva. Jedni divane: bacimo ga; drugi: da ga treba zakopati u grob strmoglav; njeki opet smiju se. A jedan od tih sviju reče: »Evala mu, Bog mu dao pokoj vječni, kad je za se umio, a vas lje nije prevario! I pravo je da vam je tako! Ne bijaše vam se od njega jagmiti, on vas nije nagonio, da ga idete jedan po jedan mititi!« Čim toga oni razumješe, rekoše, da je istina ciela, i da je on imao pravo. Onda ga liepo i sahraniše. A starješina im reče: »Nemojte se nijedan kajati, ako ste ga držali dobro i hranili, — to ste držali i hranili svoga brata, a ne tudjega. Morali ste. Ne zasluži vas nitko ni pol boba«.

Sitnice.

Ima li više mužkaraca ili ženâ? Zagledamo li u posliednji popis od g. 1900., vidjet ćemo, da u Hrvatskoj i Slavoniji dolaze na 1000 mužkaraca 1003 žene, t. j. da je ženskoga svieta više. U drugim zemljama ima ženskoga svieta još mnogo više. Pa kako to, da je ženskoga svieta više? Mnogi bi mislio: to je zato, što se ženskoga svieta više radja. Ali nije tako, pače je protivno. Ako se uzme jedno na drugo, u Evropi se radja 106 dječaka na 100 djevojčica. Pa kako to, da je poslie mužkaraca manje? To je baš ono. Mužkarci više umiru. A zašto? To se možete i sami domisliti. Muž mnogo više i teže radi, prije strada u poslu nego žensko, ide recimo u drva, pa ga ubije hrast, — a na ženu se ne će svaliti peć, a još će se manje pretrći pod preslicom. Mužkarac ide u rat, ide u sviet za zaslužbom, a svuda se tud lako strada. A žensko je liepo kod kuće, pa zato i ima više starih žena, nego starih mužkaraca. — Ali je vriedno zabilježiti i ovo:

Gledajte u popisu koji hoćete kotar, pa ćete vidjeti, gdjegod ima

medju rimokatolicima mnogo naroda grčkoga zakona (t. zv. vlahâ), tu vidite, da je m a n j e ženskoga nego mužkoga svieta. A gdje su vlasi u većini, tu po gotovo ima mnogo manje ženskih. Čudnovato je, da isto vidimo i u Grčkoj: i tamo ima mnogo manje ženskih. Ali da ne biste mislili, da je tomu vjera kriva (jer su naši vlasi istoga zakona, kao i Grci), reći ću vam, da i u Italiji ima više mužkaraca, nego žena, — a Talijani su svi rimokatolici. Kako to? Sad ću vam u kratko kazati ovako: Gdje je žena robinja, tu se brzo dodere, jer ona radi, a muž liengari, to je jedno. A drugo: gdje je velika sirotinja, tu i žena radi, tu joj je zlo, pa brzo ostari i umre. Sad vi, koji ste u susjedstvu s našim vlasima, gledajte: je li kod njih krivo ono prvo, ili ovo drugo, ili obadvoje. Ako nije nijedno, onda ću vam kazati treće.

Što je nova doma i po svietu?

Ne dadu, pa ne dadu željeznice. U jednom broju „DOMA" sam razložio, da željeznice mogu biti na korist i na štetu narodu. U današnjem broju sam spomenuo, da našu zemlju veže s morem, i to s Riekom, samo jedna željeznica. Znate i to, da nijedna hrvatska vlada, pa ni vlada u Zagrebu, ne smije sagraditi ni pedalj željeznice, već to može u našoj zemlji ili ona vlada u Pešti, ili u Beču. Zato, hoćemo li mi kakovu željeznicu, mora to doći pred zajednički sabor u Pešti, u kojem sjedi 40 Hrvata i 400 Madžara. Tu Hrvati ne mogu ništa, kad bi i htjeli. Tako je ovih dana jedan zastupnik iz Hrvatske tražio i od zajedničke vlade u Pešti, da se pobrine za zgodne željeznice u Hrvatskoj, pa za trgovinu. Ministar mu je odgovorio koješta, napokon da su željeznice skupe. Za Hrvatsku su željeznice skupe, a za Madžarsku niesu. I tako će biti, dok sav narod ne vikne: „Dajte nam u ruke našu kesu, pa ne bilo u njoj ni pol filira." Ali naši mudrijaši na sve strane uče narod, neka pita, kojoj frakciji pripadaš?" mjesto da ga barem puste na miru, da bolje vidi svoju nesreću.

U Zagrebu se zabavljaju, da je milina! Sad je hajde malo prestalo, jer je korizma, — ali do sada! Liepo. Tko ima, neka živi i uživa, neka ne pita: od kuda ima, samo da ima. Nego da pravo kažem, ja se bojim pisati o tom, kako se u Zagrebu zabavljaju. Znate, da je „DOM" zarobljen, što je u 4. broju nastojao „razdražiti proti pojedinim staležom i razredom družtva gradjanskoga". Ipak ću kazati, da ne vjerujem onim novinama, da im je doista za narod, koje na jednoj strani pišu, kako narod gladuje u Posavini (osobito oko Stare Gradiške i bosanskoga Broda), a na drugoj se strani vesele, što je na toj i na toj zabavi bilo mnogo svieta, pa kako se krasno zabavljao. Što koristi tobože jadikovati nad narodnim gladom, a onda hvaliti one, koji troše i rasiplju, da se Bog smiluj! A baš se svagda ne pita, od kuda se troši. Tako je njeki nesrećni ravnatelj ureda kod sudbenoga stola u Zagrebu (zove se Čolig) trošio na lov i na svoju dragu (a ima i ženu), trošio i trošio, dok nije potrošio do trideset hiljada službenoga tudjega novca. I nitko nije pitao, od kuda mu toliki novci.

Ovih dana je osudjen na 10 godina — Drugo vam iz Zagreba ne znam ništa nova kazati, jer sabora nema. Drugačije sve mirno, ljudi osobito sada po liepom vremenu šeću, ne čuje se za nikakovo zlo, ni za nesreću, kugu ni glad, pa možemo reći, da je zagrebcima dobro i liepo. A ako koji deblji kojemu mršavijemu na nogu stane, ili ga drugačije gdje pričepi, pa ovaj malo zavrisne, možda u ljutini — tiho — što i opsuje, — to je mala stvar, to se brzo zaboravi . . .

Glasovi iz naroda.

„Htio bi se tudjemu zlu radovati". „DOM" je primio od jednoga čitaoca pismo, u kojem stoji i ovo: „U prošlom broju „DOMA" čitao sam, da bi jedan čitalac „DOMA" htio novosti. Pa zar to, što „DOM" piše, nisu novosti za ovakove ljude, kao što smo mi? Ne kažem: svi, ima može biti predplatnika „Doma" i ljudi učenih, tê ne spominjem. Ali za nas to su novosti, jer nas on uči, što još ni čuli, ni znali nismo. Ta i on nam donosi novosti iz drugih kraljevina i zemalja, što se dogodi i u našoj zemlji, ali sve ono, što treba. A donosi nam, možemo reći, cielu poviest naroda, našu, a i drugoga naroda. A uči nas, kako su njeki složni bili, pa su nješto i postigli. To je za nas liep primjer, tako bi i mi Hrvati trebali biti složni, pa da svi složno pod jednom hrvatskom zastavom vojujemo. A onaj bi dopisnik htio novosti, to ćemo reći: tudjemu se zlu radovati . . . U Dalju, 4./3. 1900. P a v o J o z i p o v i ć". — Isti naš prijatelj Jozipović misli, da bi se mjesto „obstrukcija" moglo hrvatski reći: sbunitba.

Iz Špišić-Bukovice dobio je „DOM" pismo od 10. ožujka ove godine. U tom pismu stoji i ovo: „Ja se takodjer pridružujem i podpunoma slažem sa riečmi vriednog prijatelja Josipa Tomca iz Virja. Ta i ja čitam i čitao sam i od prije novine i novosti, ali novine čovjek pročita i više na listove ili brojeve ne pazi. Ja „DOM" po više puta pročitam i posudjujem po selu, jer više vriedi, kako to „DOM" piše sad ovo, sad ono iz starih vremena, o seljačkoj buni, o čudnoj bolesti i t. d., jer je list i onako malen, pa ne dosiže prostora. A k tomu ove novosti i naputci, koje „DOM" piše, mnogo su koristniji za seljaka, nego li novosti, kako je njetko njekog ubio i t. d. Pa s toga molim, samo neka se list tako uredjuje, kako je početak. Medju tim po mom seljačkom izkustvu ne bi za cielo smjelo biti seljačke kuće, koja ne bi bila predplatnikom na „DOM". Ta u svakoj kući, ako već ne znaju stari čitati, ali djeca za sigurno znadu, a „DOM" je tako udešen, da ga svaki djak podpunoma razumjeti može, te s toga i dovikujem seljaku:

Vjeruj meni, mili brate,
„DOM" listić je uprav za te.
Ti mu budi predplatnikom,
On je za te uputnikom.
DOM te liepo upućuje:
Neka svaki svoje štuje;
Čuvaj svoju grudu zemlje,
To su i tvog djeda želje;
Djecu svoju ti uzgoji,
Hrvati smo, o tom ne dvoji.
Neka budu vjerni sini
Miloj svojoj domovini. —
Tako mnogi u mom kraju
Djedovinu svû prodaju.

A u birtiji svoje groše
Bez potrebe ludo troše,
Ono malo djedovine
Danas, sutra sve izgine,
A on onda tužan gledi,
Gdje mu tudjin u kući sjedi.
Kad bi djed iz groba ustao,
Vjeruj, bi te proklinjao.
Njegve iz groba viču kosti:
„Ostavio sam ti dosti!
„Ja sam njekad težkom mukom
„Ostavljao i unukom,
„A sad moja imovina
„Tudjincu je domovina" . . .

Andrija Skubić, seljak.

„DOM" i hrvatske „političke stranke, dotično frakcije". Hrvatski seljaci iz Šumeća kraj Broda na Savi, i to: Stjepan Gombović, Alojs plemić Crljen, Mato Martinović i Leopold Komazlić pišu u svom pismu od 15. veljače osim drugoga i ovo: „A zašto smo tek jedan primjerak „DOMA" i to na pol godine predplatili zato: *a*) jer smo uslied zle godine i marvinske pošasti siromašni, *b*) jer još ne znamo, kojoj političkoj stranki dotično frakciji „DOM" pripada". Dalje pišu: „Bit će nam veoma neizmjerno drago i milo, ako se uvjerimo, da Vaš cienjeni list „DOM" bude pripadao sjedinjenoj oporbi, nastojat ćemo ga, što je moguće više, širiti u narodu". Pa opet dalje: „Imamo samo jednog, koji ostaje uz dr. Ružića, ostali ga svi osudjujemo, kao i dr. Franka". — Na ovo ću ja odgovoriti ovako: „DOM" nije politički list, ali se ne će igrati ni skrivača, pa svatko vidi, tko hoće vidjeti, što „DOM" hoće. Komu nije dosta ono, što „DOM" piše, već hoće, da „DOM" najprije kaže, čija je prikrpina, tomu ja ne mogu pomoći. Tko čeka, da mu to „DOM" kaže, taj ne će dočekati, jer „DOM" to i ne može kazati, kad „DOM" nije ničije zvono, ničija trublja, ničija prikrpina, nego je „list hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk". Komu je razgovor i nauk u „DOMU" po volji, taj ga neka kupuje i čita, a komu nije, taj neka kupuje zvonce i trublje, koje trube nječiju hvalu i slavu, nječiju s njekim svadju, a našu hrvatsku sramotu. — Na koncu, da ipak svalim čestitim ovim našim seljacima kamen sa srca, koji im je njetko navalio, kad se toliko staraju za sjedinjenu oporbu i za gospodu dre Ružića i Franka, kazat ću im otvoreno: Koliko ja znam, sjedinjena oporba i sama vidi, što bi trebalo, a što ona ne može, pak ako sam ja s njom nezadovoljan, nije ni ona sama sa sobom zadovoljnija. A g. dr. Ružić mi ne će za zlo primiti, ako kažem svoje mišljenje, a to je, da mu onaj posao ne valja, što je evo narod bez koristi uzbunio. A za g. dra Franka i njegova dva Starčevića neka me nitko ni ne pita, jer bih mogao doći u napast, pa bih kazao i što ne treba.

☛ Predplate i prijave za „DOM" još se primaju i svi se brojevi od početka mogu dobiti. Predplate i prijave šalju se: „Upravi „DOMA" (Dr. Ant. Radiću) u Zagrebu, Jurjevska ul. br. 28.

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

Drugo izdanje.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIC.

Ciena je „DOMU" na godinu 3 (tri) Krune. — Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će „DOM" za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za **2 Krune 40 filira,** dvadesetorica i više svaki za **2 (dvie) Krune.** — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira.

Broj 7. | **U Zagrebu, 1. travnja 1900.** | **God. 1.**

Jedna velika mašina, koja ne ide.

Znadete, da djeca hoće sve imati, što i veliki ljudi. Mnoga bi djeca htjela imati i brke (mustače), pa kad brci nikako ne će van, dobar je i ugljen, — samo da je crno pod nosom.

Tako vam je jedno diete htjelo imati žepnu uru ili sahat, kako mu je imao i otac, pa moli danas, moli sutra, dok mu otac napokon ne donese jednom iz grada uru: zlatna je, ima ona kazalca, što pokazuju, koliko je urâ, ima i glavicu, gdje se navija, ima sve, ima čak i lanac. Diete veselo, ode brzo, da se podiči i pohvali pred drugom djecom. Uhvati iduć putem onu glavicu, stane navijati, — kazalca idu, kamo navineš. A onda primakne k uhu, sluša, sluša, prisluškuje, — ne čuje ništa. Uhvati opet glavicu, okrene, kazalca idu, kud hoćeš, ali kad primakne k uhu, ne čuje se ništa. I opet navija — badava, — ništa se ne čuje. Diete vidi, da je sve zaludu, okrene se i podje tužno kući, ravno k otcu:

»Ćaćko! — ne ide!«

Mali je bio tako tužan, da su mu suze potekle. Veselio se uri, ima uru, a — ne ide. Sva radost ode u ništa. A kako bi i išla ta njegova ura, kad mu je otac kupio samo — igračku, a ne pravu uru, u kojoj ima mašina, pak ona tjera.

A sad čujte, zašto sam vam ovo pripoviedao.

Još pred sto godina bila je svuda oko nas — u Evropi — drugačija vlada i zakon. Svaki je vladar, bio on car ili

kralj, imao mnogo više prava, nego danas. I »braća kraljeva«, t. j. plemići (plemenitaši), grofi i drugi velikaši (spahije) — i oni su imali velike pravice. Mnogi starci još pamte tlaku, kako su seljaci morali badava obdjelavati grofovsku i spahijinsku zemlju. I popovi su imali velike pravice, i oni su bili »zemaljska gospoda«, i oni su imali svoje kmetove. I plemići i popovi plaćali su poreza malo ili nimalo: sve je plaćao kmet-seljak i gradjanin-obrtnik. I sud je bio drugačiji. Možda je živ još koji to stariji čovjek, kojemu je grofovski špan dao odrapiti otraga svojih dvanaest batina, da je sve majku zemlju grizao. A znate, da je bilo i gore. Znate, kako je ono radio velikaš Tahi, na kojega se ono digla prije 300 godina seljačka buna, o kojoj sam vam pripoviedao.

Tako vam je to bilo. Kralj — ili car, — plemići, popovi, — samo su oni imali pravo, i glas, i rieč, a za seljaka se nije ni pitalo.

A danas? Danas se pita i za seljaka, danas ima i on i pravo, i glas, i rieč, — i on ima svoju uru u žepu. I seljaci danas izabiru svoje zastupnike, šalju ih u sabor, a sabor kroji zakone, a po zakonu su svi jednaki.

To je krasno! Sad nema batina, sad nema tlake, pop i grof plaća porez kao i zadnji seljak, a seljak — koji nješto ima — ima glas i rieč, kad se bira zastupnik, kao i plemić i grof. A sabor pazi na sve, da svatko dobije svoje pravo. Nitko, nijedan činovnik ne smije raditi po svojoj volji, nego po zakonu. Neka samo štogod pokuša proti zakonu, narodni će zastupnik ustati u saboru i pozvati vladu na odgovornost, i vlada će kazniti činovnika.

Moram i opet kazati: to je krasno! To je još ljepše, nego ono, kad bi svako diete imalo svoju uru.

Ali eto nevolje! Čitajte novine, slušajte razgovore, pa ćete doznati, kako se svi tuže i jadikuju: »Ne ide, ne ide!«

A kako?

Čujte ovu: Seljak pozna svoju občinu, svoj kraj, svoju županiju. Tu vi njemu dajte glas i rieč, — ali slobodan glas, slobodnu rieč, tu poštujte njegovu rieč, tu će ona biti na mjestu. I kad to bude u redu, — onda će i seljaku malo odlanuti, onda ćemo se lakše razgovarati i o velikim stvarima.

Hoćemo li mi Hrvati propasti?

Je li, ovo pitanje je čudno? Ali naše novine o tom pišu, naši se ljudi o tom razgovaraju, i to ovako: Narod je hrvatski siromašan, a svaki je dan sve to siromašniji. Koliko ga pritištu sa svih strana daće, porezi i globe, toliko ga bije i svako drugo zlo: zla godina i nerodica, voda i suša. Da nadje koru kruha, bije se i prebija po dalekom svietu, a do toga u druge krajeve naše zemlje.

Tako ili slično pišu naše novine, tako se razgovaraju naši ljudi.

A je li to istina, je li moguće, da ćemo mi propasti?

Prije nego što vam na to odgovorim, trebalo bi znati: je li već koji narod propao. Ali prije nego što vam to kažem, treba znati, što se misli, kad se kaže, da je jedan narod propao. A može se misliti troje.

Prvo, naroda može posve nestati sa zemlje, kao kad se na oranici požanje jedan usjev — pšenica na priliku — a posije se i poraste drugi usjev, na priliku ječam. Tako i jednoga naroda nestane, a na njegovo mjesto dodje drugi.

Ili pak može se jedan narod sve po malo premetnuti i prevrći u drugi, onako od prilike, kao kad na glogu uciepiš ili ukalamiš krušku; nema više gloga, jer na njegovu korienu i panju raste, cvate i rodi kruška.

A može se dogoditi i to još, da narod živi, ali nema svoje vlade, nad njim vlada tudjinac. To vam je onako od prilike, kao kad gospodar hoće da na mjestu svakojake šikare i grmlja načini hrastovu šumu. Takav gospodar uzme žir, posije ga po grmlju, — i to se već ne broji, da je šikara, nego gaj. Grmlje će još dugo vremena živjeti: tu ćeš naći glog, tamo jalšu ili johu, ondje vrbu, ili ljesku, drugdje će se još duže držati jasen, — ali čim poraste hrast, — svega će toga nestati, on će sve podaviti, dići se visoko i razširiti daleko: pod njegovom će sjenom sve poginuti, duboki će njegov i jaki korien sve iz zemlje povući u sebe. I šikari više ni traga.

Tako propadaju i narodi. I na svaki način, kako sam rekao, propao je ili propada bilo koji narod.

Istina je, malo je koji narod propao, kao da bi ga pokosio. Tako su pogibali samo divlji narodi. Tako su propali

na primjer Avari ili Obri, koji su razbojnički živjeli prije nas u našoj zemlji i u Madžarskoj: oni su što potučeni, što raztepeni, a ono, što se je razteplo, to se je uciepilo ili nakalamilo na one Slovene, koji se danas zovu Bugari.

Ovako su propali i još danas propadaju Američani, oni ljudi, koji su živjeli u Americi, prije nego su ju našli naši ljudi, ovamo iz preko velikoga mora. O njima ću vam još koji put štogod kazati.

Ali ovako može propasti, kako sam rekao, samo divlji narod: narod bez doma, narod, koji ne radi, nego se hrani samo tim, što nadje gotovo: otimačinom, ili kao zvier. A narod koji ima dom, koji radi, koji se hrani svojim žuljevima, takav narod ne može ovako naglo i strašno propasti. A zašto? Zato, što se ovakav narod znade braniti, kad na njega navale divljaci; a ako ga divljaci i raztepu i proriede, ovakav se narod ipak sve po malo podigne, jer divljaci svagda idu dalje, gdje će moći više oteti. Mi smo Hrvati ovako stradali više puta. Preko nas su prije 600 i više godina preletjeli divlji Mongoli ili Tatari, koje su zvali i pasoglavci, — pa ćemo i o tom još koju čuti. A poslie su nas malo ne do jučer gonili i gnjeli Turci-Osmanlije. Pa smo još ipak njekako u životu, i ako u rdjavu.

Divljaci, kako sam rekao, ne ostaju u zemlji, oni idu dalje za otimačinom. Ali ako u tudju zemlju navale pitomi nasilnici, koji hoće da tu i ostanu, onda će biti drugačije. Na jednome mjestu ne mogu rasti dva stabla, pače niti jedno uz drugo: tu moraš ili jedno na drugo uciepiti, ili će jedno poginuti. Tako su i narodi: dva naroda u jednoj zemlji ne mogu živjeti, oni se moraju ili stopiti i slijati, ili će jedan propasti. A dogadja se jedno i drugo.

Tako su Rimljani, kamo su god došli, uciepili drugomu narodu svoj jezik, svoje običaje, svoje zakone. Dakako, i to je išlo polako, ali kad je bilo gotovo, bio je mir. Tako su u današnjoj Francezkoj živjeli Gali, ali su naučili rimski jezik, primili rimske zakone i vjeru: tu se je Rimljanin uciepio na Gala. Poslie su u tu zemlju došli Franci, ali se je i na njima primilo sve ono, što se je primilo i na Galu: i Franci su postali Rimljani, a zemlja je po njima dobila samo ime — Franceska.

Ali vi znate, kad se ciepi, da se ciepi plemenito voće (ili sâd) na divlje, i bio bi lud, tko bi na plemenitu i sladku pitomu krušku ciepio glog. Rimljani su bili prosvićeni, pa se je sve njihovo primilo svakoga naroda. Drugačije je onda, kad narod-nasilnik ne može svoje plemenštine uciepiti drugomu narodu, — jer je ni on sâm nema. Izčupati ga iz zemlje ne može, mjesta mu uzeti ne može, — pa što onda? Onda raste uz njega i davi ga.

To vam je ono, kad počne hrastova šuma rasti u šikari i grmlju. To vam je ono, kad domaći narod izgubi vladu u svojoj zemlji. To je ono, kad ti tudjinac nameće svoj jezik i svoj zakon, — a ti toga ne ćeš kao što kruška dalje tjera mladice iz panja, a glog, što su ga u nju uciepili, — on se suši: kruška ga ne će.

Ali se može dogoditi i ovo:

Tudji narod-nasilnik dade sebi uciepiti domaću pitomost i plemenštinu. Tako su na dunavske Slovene navalili turski Bugari i oteli im vladu. Ali su Sloveni bili pitomiji, pa su Bugari primili slovenski jezik i običaj, — a zovu se i dalje Bugari. Tu se je od turske tudjinštine mnogo izgubilo.

(Budući put dalje.)

Naša braća, susjedi i neprijatelji.

U 6. broju »DOMA« spomenuo sam na koncu Bugare, o kojima smo i danas razgovarali. Slovenci, Hrvati sa Srbima, pa Bugari — svi su na jugu, pa ih zato njeki i zovu sve skupa: »južni Sloveni« ili »Jugoslaveni«, jer ima još i iztočnih i sjevero-zapadnih Slovena.

Iztočni Sloveni — to su Rusi. To je najveći narod medju Slovenima. Rekao sam posljednji put, da Bugari žive na desnoj strani Dunava sve do Crnoga mora. Tu na Crnome moru dotiču se Bugari Rusâ, a Rusi se šire dalje na iztok i na sjever; na iztok — čak preko gore Urala u Aziju, a na sjever čak do Bieloga mora. Rusâ ima preko 100 milijuna, t. j. preko dvadeset puta toliko, koliko svih nas Hrvata. Svi su Rusi pod jednom vladom, pod jednim carem-gospodarem (oni ga i zovu: »gosudar«), koji stoji u

Petrogradu. Samo malen dio Rusâ, i to oni, što ih naš narod zove »Rušnjaci« (jer tih ima u Slavoniji, gdje su se naselili iz Ugarske), — ovi su pod bečkom i pod peštanskom vladom, a živu u Galiciji i Madžarskoj i dotiču se Slovaka. — Ruska je država jedna od najvećih na svietu, a ruski je narod najveći narod u Evropi. Od Rusa ima više samo Kinaca ili Kineza u Aziji. Ali Kinci vriede sve to manje u svietu, a Rusi svakim danom sve to više; njih se boje i Niemci i Englezi, i Kinezi, a Turci po gotovo. Svi su Rusi kršćani, ali im rimski papa nije poglavar: oni su pravoslavni.

Još ima Slovenâ na sjevero-iztoku. Ali sad malo pazite: Slovenci se dotiču Hrvatâ, Hrvatâ se dotiču Srbi, Srbâ se dotiču Bugari, Bugari se drže uz Crno more Rusâ, sve to idući na iztok. Ali gledamo li: koji se narod drži Slovenaca, Hrvatâ, Srbâ i Bugarâ na sjeveru, — naći ćemo narode posve tudjega plemena, a to su Madžari i Rumuni. Na desnoj strani Mure, Drave i Dunava, pa sve do Crnoga mora — tu živi narod jednoga roda; a na lijevoj strani ovih rieka živu Madžari i Rumuni, a istom iza njih živu dva naroda slovenskoga plemena, a to su Česi i Poljaci. Madžari su ovdje klin.

Čehe zovu njeki »Pemci«, pa se to tudje ime i kod nas čuje više nego pravo ime Česi. Česi živu u Češkoj, Moravskoj i Šlezkoj, a i Slovaci, koje sam na početku spomenuo, — i oni su jednoga plemena sa Česima. Čehâ s Moravcima ima do osam milijuna, dakle malo ne još jedan put toliko, koliko nas Hrvata. Oni danas nemaju svoga posebnoga kralja niti posebne svoje samostalne vlade, nego im je kralj isti vladar, koji je i naš kralj; mjesto bana imadu namjestnika jednoga u Češkoj u Pragu — u Zlatnom Pragu — a drugoga u Moravskoj u Brnu.

Ali zato se oni danas bore s Niemcima, da je milina, pa ćemo se o toj borbi skoro još više razgovarati. — Svi su malo ne Česi rimo-katoličke vjere.

Napokon ćemo spomenuti zadnje veliko slovensko pleme, a to su Poljaci. Oni se na iztoku dotiču Rusâ, a na zapadu Čeha, a ima ih malo ne tri puta toliko, koliko nas Hrvatâ. I oni su njekada imali svoje kraljeve i svoju vladu, a danas su raztrgani: najveći dio Poljaka živi pod ruskom

vladom, mnogo ih je pod bečkom vladom, nješto manje pod njemačkom vladom u Berlinu. — I Poljaci su malo ne svi rimokatolici.

Posve na sjeveru medju Niemcima životare još sjeverni ili lužički (jer živu u zemlji Lužici) Srbi: to su ostatci velikoga slovenskoga naroda tamo na sjeveru uz rieku Labu, koji je narod već davno propao pod njemačkim jarmom. I o njima bi trebalo štogod znati, ali za sada dosta i ovo.

I tako sad znate, da su Hrvati i Srbi, Slovenci, Bugari, Rusi, Česi i Poljaci — da su to narodi od jednoga plemena slovenskoga, da su to jedni drugim rod, ako i niesu braća. A znate, da i medju rodbinom ima svadje, ali ima i ljubavi. Ali toga sad ne ćemo spominjati, nego ćemo sa dvie tri rieči spomenuti svoje susjede.

Do sad ste čuli već više puta, da su nama s dvie strane susjedi — naša braća: na zapadu Slovenci, na iztoku Srbi. Na jugu su Hrvatima susjedi opet braća — Crnogorci, pa rod naš Bugari u Macedoniji, ali i tudji Arbanasi pomiešani s Turcima i Grcima.

A o drugim susjedima ne ću vam ni govoriti . . . Sve ovo što sam vam do sad pripoviedao, — to je samo u kratko, da se poslie uzmognemo lakše i više o tom razgovarati. Poslie ćemo donesti u »DOMU« kartu, pa ćemo se lakše očima po njoj, a pameću po svietu šetati.

Što je to „monopol"?

Znadete, da svatko ne smije saditi ni prodavati duhana, svatko ne smije peći rakije, svatko ne smije loviti ribe ni divlje zvjeradi. To smiju samo njeki ljudi, kojim to dopusti državna oblast, jer to pravo ima samo država. To se pravo zove »monopol«. Ovo nije hrvatska rieč, nego

grčka, ali njekako zvoni, kao da Hrvat kaže: »m e n i p o l«! Pa baš tako i jest: tko ima ovo pravo, kao da kaže: »meni pol svega dobitka«! Ali kad bi bilo samo tako! Nego je obično »m e n i s v e«!

Da me upitate, kako je taj »monopol« nastao, ne bih vam znao drugo reći, nego ovo: Njekada, dok nije bilo zakona, nego je volja vladarâ i velikašâ bila jedini zakon, gdje god je vladar ili velikaš vidio, da koja stvar nosi dobitak, odmah je ustao i naredio: Meni pol! A više puta je bilo i tako, da je njemu bilo sve. — Recimo na primjer, da je njetko sagradio mlin, pa mu dobro nosi. Ali eto odmah zemaljskoga gospodina, gdje veli: Ne smiješ ti držati mlina! Ili, drži ga, a meni ćeš platiti. I mnogi vas znadu, da su samo njeki ljudi imali pravo držati mlinove. Svatko nije smio držati ni gostione ili krčme (birtije): na to su imali pravo samo grofovi i plemići, pa popovi.

Tako vam je bilo onda, kad još nije bilo poreza (dacije ili porcije). Svaki dan možete čuti, kako stari ljudi pripoviedaju, da je njekada čitava zadruga plaćala manje poreza, nego danas jedan samac sa ženom. A bilo je vrieme, kad nije bilo nikakvoga poreza, nego su vladari i velikaši samo uzimali s e b i p o l. Po tom vidite, da je taj »monopol«, ili ako hoćete »meni pol« — da je to bio prvi porez, prvo breme, što ga je narod davao (ili što se je narodu uzimalo) za uzdržavanje svoje gospode i države.

Nemojte dalje pitati, jer sve znam i sâm. A odgovorit ću vam ovako:

Tu nema pomoći, dok ne bude moguće, da se koliko toliko umanje troškovi. A je li moguće umanjiti troškove, ni o tom ne ću sada govoriti.

Samo ću vam još dvoje spomenuti. Ima monopolâ, bez kojih ne može biti. Tako n. pr. smije novac kovati samo država; samo država smije držati poštu i brzojav; samo država gradi željeznice, ili daje za to dozvolu. Istina je, i sve ovo nosi državi dobitak. Ali kad ga i ne bi nosilo, moralo bi ovako biti. Što bi bilo, kad bi svatko smio kovati i drugačije praviti novac, ili graditi željeznice, kud bi htio? Što bi bilo, kad bi svatko smio praviti i prodavati liekove? Koliko bi ljudî bilo potrovano! Pravo države, da ove stvari vodi i uredjuje, to za pravo i nije monopol.

Pravi je monopol osobito duhan i piće. Oni, koji taj monopol brane, kažu, da duhan i piće nije potrebna, ili barem da nije nuždna stvar za život, pa tko hoće, neka to skuplje plati. A mora skuplje platiti, kad i onaj, koji to prodaje, mora državi platiti.

Iz starih knjiga.

Kad se čovjek naradi i namuči, rado otide k susjedu, ili medju ljude na razgovor. Razgovara se o svačem i svi govore. Ali kada tko stane pripoviedati, kako je njegda bilo, — svi ostali zamuknu, slušaju. I to se tako sluša, kao

da čovjek nije na ovom svietu. Vrieme tako prodje, kao da si spavao. — Zašto je to tako? — Zato, što nas ono ne tišti i ne boli, što je bilo i prošlo. A kad se razgovaramo o svakidašnjim stvarima, o svojem poslu, o svojim željama, — tu se i svadjamo, tu se iz razgovora i zlovoljni vratimo.

Tako vam je i s razgovorom u našem »DOMU«. Razgovaramo o svačem, a ponajviše o svojoj nevolji: kako bi ovo moglo biti bolje, kako je ono krivo, a ovo nije pravo, hoće li biti to, zašto je to tako, a ono onako, — i tako dalje, da bi čovjeka i glava zaboljela.

Zato će i »DOM« pod ovim naslovom: »I z s t a r i h k n j i g a« pripoviedati, što je njegda bilo, što su nam stari ostavili, da malo zaboravimo svagdašnje brige.

Ali prije, nego što počnem, treba da kažem, da su troje stare knjige: prve su židovske (hebrejske, jevrejske), druge su grčke, a treće su rimske ili latinske. Sve, što se naša gospoda uče i što znadu, sve je to samo iz ovih knjiga: bez njih sva učenost naše gospode ne bi bila ništa. Iz ovih su se knjiga naučili ono, što znadu, i Talijani, i Francezi, i Niemci, i mi Hrvati, kao i svi drugi narodi. U talijanskim, francezkim, njemačkim i drugim knjigama ima malo novih stvari: sve je to većinom pritopljeni, prilijani i prisoljeni stari židovski, grčki ili rimski kupus.

Stare židovske knjige.

Reći ću vam najprije dvie rieči o starim židovskim knjigama. Stare židovske knjige — to je ono, što se obično zove »sveto pismo« ili »biblija«. U tim je knjigama opisan život židovskoga naroda, borba, i muka, i vjera, i nada toga naroda u jedinoga Boga. Od židovskih knjiga bile su još starije egipatske knjige, ali su većinom propale. A Židovi su dugo živjeli u Egiptu, pa se je tu Mojsija i naučio egipatskoj mudrosti, ali je sačuvao staru vjeru i običaje svojih djedova i odveo svoj narod u drugu zemlju — kako to mnogi znadete.

Ali ćete me možda pitati: »Kako se je taj narod mogao tako lako seliti u Egipat, pa opet iz Egipta? Ta to nije tako lako — preseliti čitav narod!« — To će vam biti jasno, ako se samo malo sjetite, što ste čuli u crkvi, ili u školi: Židovi su bili u prvo vrieme pastiri, ništa niesu imali osim svoga blaga i svojih šatora. To se liepo vidi i iz mnogih pripoviedkî, koje su vam iz biblije poznate.

Židovske su knjige preveli na svoj jezik Grci, iz grčkoga su ih prenesli u svoj jezik Rimljani, i tako su postale poznate po čitavom našem svietu.

Ali će me možda tkogod upitati: »Kako je to, da su tudji narodi primili židovske knjige kao svoje, da su ih čitali i po njima svoju djecu učili?« — To vam je tako: Isus je bio Židov. Vjera se je Isusova raširila po čitavom svietu, a s njom je sviet upoznavao i stare židovske knjige. To je jedno. A drugo je ovo: Nema knjige na svietu, u kojoj bi bio cieli i pravi život jednoga naroda tako potanko i tako istinski opisan, kako je to u židovskim knjigama. Nema knjige na svietu, u kojoj bi bilo opisano, kako je jedan narod patio i mučio se, ali i uviek se nadao, da će mu njegov Bog pomoći i izbaviti ga iz nevolje, — kako je opisano u starim židovskim knjigama. Nema knjige na svietu osim stare židovske, u kojoj bi se vidjelo, kako djeca i potomci poštuju svoje djedove, čuvaju njihov spomen, njihovu vjeru i njihove običaje. — A sve to godi i tudjincu: pred takovom djecom svatko kapu skida. Svakomu srce tuče, kad čuje, kako je drugi patio, ali se je nadao i napokon izbavio: s takovim patnikom svatko u duši strada i s njim se nada. A vriedno je spomenuti i ovo: Kako smo rekli, Židovi su bili u prvo vrieme pastiri. Pastirski njihov život tako je istinski i liepo opisan, da to rado sluša osobito seoski sviet, koji je i sam u mnogim krajevima još pastir. A što je najviše: ove knjige znadu pripoviedati čak od stvorenja svieta. A prvi ljudi — to su praroditelji svih naroda. Zato su svi narodi, koji su za ove knjige saznali, — svi su ih primili kao svoje, svi su u njima vidjeli muke i patnje, nadu i spas i svojih otaca i praotaca.

Židovske knjige niesu poznate samo kršćanima, nego i Turcima i Arapima Muhamedove vjere: i muhamedanci znadu za Abrahama (Ibrahima), Mojsiju, pače i za Isusa, i poštuju ih kao svetce i proroke božje.

I seoski kršćanski narod znade koješta iz židovskih knjiga ili iz biblije. Ali toga ima u njima mnogo više, nego što se može naučiti u crkvi i u školi. Zato će »DOM« donašati i iz tih knjiga po koju liepu i vriednu pripoviedku.

Sitnice.

Što je car, a što kralj? Ovo su dvie rieči, kojima se zove vladar, t. j. prvi gospodar jedne zemlje i naroda. Naš narod ne zna pravo razlikovati, što je car ili cesar, a što je kralj. To je vriedno razložiti.

Svaki je kršćanin čuo u crkvi: da je za vlade njekakvoga Cesara Augusta izašla naredba, da se popiše sav sviet. To je bilo baš onda, kad se je rodio Isus, t. j. prije 1.900 godina. Ovaj August bio je posinak Julija Cesara, vladara rimskoga. Ovaj pak Julij zvao se je Cesar upravo tako, kako se onaj „DOMOV" prijatelj iz Špišić-Bukovice zove Skubić, t. j.: i August i Julij zvali su se Cesar. Sad pazite: Ovaj August bio je prvi samovladar rimski (jer su do njega Rimljani izabirali sebi svake godine po dva najviša poglavara), pak su ovo prezime zadržali poslie svi samovladari rimski, ali to više nije bilo prezime, nego čast i dostojanstvo. Rimljani su pisali ovo prezime Caesar, a izgovarali su to Kaesar.

Kad je Rim propao, stanovali su rimski vladari u Konstantinopolu (Carigradu), i oni su se zvali cesari. A kad su se Niemci osilili i osvojili Italiju i Rim, dao se je pred jedanaest stotina godina njemački vladar po imenu Karl okruniti u Rimu, pa se i on prozove Kaesar, ili kako Niemci pišu: Kaiser (Kajzer).

Po tom vidite, da je njemački „kajzer" i hrvatski „cesar" (ili kraće „car") ista rieč.

Njemački vladari zvali su se rimski car i onda, kad su izgubili Rim i Italiju. Istom prije malo ne sto godina odbacio je njemački vladar naziv rimski cesar, pa se je prozvao: cesar od Austrije. Taj cesar stoluje u Beču To je jedan.

Drugi je car ili cesar turski sultan u Carigradu. Kad su Turci prije 450 godina osvojili iztočno rimsko carstvo i Carigrad, onda su se i turski vladari počeli zvati cesari ili cari, jer su imali pod sobom velik dio rimskoga carstva. To je drugi cesar na svietu.

Treći je cesar vladar i gospodar ruski.

Svaki vladar, kad se je jako osilio, mislio je u jakosti i veličini dostići staro rimsko carstvo, i zato se je zvao cesar. Tako se je i Napoleon bio prozvao franceskim cesarom, pok. brat našega vladara Maksimilijan prozvao se cesar od Mehika (u Americi), a napokon se je i pruski kralj, kad je potukao Franceze, prozvao „dajčer kajzer" („deutscher Kaiser") ili „njemački cesar". Još zovu i vladara kinezkoga carem, pa se i englezka kraljica zove: carica od Indije.

Mi Hrvati niesmo imali nikada cesara ili cara. Naši su se vladari pisali latinski najprije „duks" (dužd, vojvoda), a poslije „reks", vladar. Ali sam narod hrvatski zvao je svoga vladara „k r a l j". — Kakva je to rieč? Kad su Hrvati osnivali svoju vladu i državu, najjači vladar u susjedstvu bio je onaj Karl, kojega je papa prije jedanaest stotina godina u Rimu okrunio i prozvao rimskim cesarom. Pa upravo tako, kako se je taj Karl prozvao cesar, samo da pokaže, da je tako jak i velik, kako su bili njekadašnji rimski Cesari, — tako se je hrvatski vladar zvao Karl ili Kral (Kral je lakše izgovoriti nego Karl), da pokaže, da je tako jak i njemački onaj Karl. Tako su se zvali i poljski i češki vladari. A i Madžari kažu svomu vladaru: k i r a l y, a to je isti onaj njemački Karl.

Danas je naš kralj ona ista osoba, koja je i austrijski cesar ili car, ali nama je samo kralj — kao i Madžarima — a Austrijanci ga zovu cesar ili car.

Što je nova doma i po svietu?

Iz Hrvatske se seli narod! To do duše nije već ništa nova, ali se je ovih dana o tom mnogo pisalo po naših novinah. Najviše se svieta seli iz Like. Njeki se sele u Ameriku, njeki u Bosnu na posao. Jedne su novine pisale, da bi u Lici trebalo graditi željeznicu, pa bi narodu bilo bolje. Na to je odgovorio u tim novinama jedan gospodin, da željeznica ne bi pomogla, a da je to dobro, što naš sviet ide u Ameriku. Po tom se vidi, da ljudi, koji se — rekao bi — staraju za narod, ni sami ne znaju, što je za narod dobro, a što nije. Tako je, kad sâm narod šuti. Zato ja molim čitaoce „DOMA", kojim ovo dodje do ruku, neka pišu „DOMU" o svakoj svojoj nevolji, pa kako misle, da bi se moglo pomoći. Dok ne budemo znali jedni za druge, ne ćemo moći jedan drugome ni pomoći, a čovjek najlakše propane, kad je sâm.

U Dalmaciji u Zadru sastao se opet naš jedan sabor. I predsjednik sabora Bulat i namjestnik pl. David govorili su o tom, da će se skoro početi graditi željeznica iz Splita na moru prema Bosni do Sinja, a onda dalje u Bosnu (do Bugojna). Tako bi napokon gornja Bosna bila svezana s morem, i to s najljepšom lukom srednje Dalmacije. Dao Bog, da to bude što prije na korist hrvatskomu narodu u Bosni i Dalmaciji! — Bog zna, hoće li tko ovaj put upitati u tom saboru: kad će dalmatinski Hrvati doći pod jednu vladu s Hrvatima u Hrvatskoj i Slavoniji! Hoće li opet većina (a tu su u većini Hrvati!) odgovoriti: da nije zgodan čas!?

U Istri ne će Talijanaši popustiti Hrvatima i Slovencima ni za dlaku. U istarskom saboru u Poreču imadu Talijanaši (potalijančeni Hrvati i Slovenci) većinu, pa našim ne dadu ni govoriti: talijanaška prostota, koja dolazi gledati saborske razprave, buči, viče i psuje, čim koji naš progovori hrvatski ili slovenski, a brzopiscima je saborskim naredjeno, da ne smiju (a ni ne znaju) pisati, što naši govore. Naši su se s Talijanašima bili počeli dogovarati, pa su tražili jednako pravo za hrvatski jezik s talijanskim. Talijanaši su to odbili, jer je to — kažu — previše! I njima se ne će učiti hrvatski, — a naši neka uče talijanski! Talijani zaboravljaju, kako je bilo njihovoj braći u Italiji, kad ih je davio austrijski Švaba . . .

Za Bosnu i Hercegovinu traže — recimo — podbana. Bosna i Hercegovina stoji pod njemačkom vojničkom upravom. Nadzor nad tom zemljom vodi austrijsko-ugarski ministar financija (novaca), glavar je zemlji jedan carski i kraljevski general, dakle soldat. Taj se ne mieša u drugo, samo pazi, da bude mir u zemlji, a osobito na granici. Zato treba još jedan glavar, koji vodi druge poslove: pazi na velike župane (tamo ih zovu „okružnici") predstojnike, načelnike i t. d., treba jedan civilni (a ne soldat) pomagač glavaru, koji mu sjedi uz koljeno (pa bismo ga mogli nazvati „uzkoljenik", a tamo mu kažu „doglavnik"). Toga doglavnika sad Bosna i Hercegovina nema. Do sad je bio doglavnik Niemac, barun Kučera (to je pravo češko ime, a taj se g. barun pisao: Kutschera). Koga će sada? Kažu, da su htjeli kojega Madžara, — ali se nijednom ne dâ medju naše „Turke". Onda je došao u Zagreb predstojnik carske pisarne, pa sad kažu, da je dolazio u tom poslu, da nadje Bosni glavara Hrvata.

Govorilo se, da će tamo poći za glavara predstojnik hrvatske vlade i podban Krajčović (piše se madžarski: Krajcsovics, jer Madžari pišu cs mjesto č i ć. Još kažu, da će u Bosnu za predsjednika vrhovnoga suda doći sin pok. bana Mažuranića Vladimir Mažuranić, sada podpredsjednik banskoga stola u Zagrebu. — Ali tkogod od naših dodje i na koje god mjesto dodje, doći će medju svoj narod, pa tako neka i radi, kao sa svojim. Tomu se bosanski i hercegovački Hrvati i nadaju.

Njekadašnja nadvojvodkinja Štefanija, austrijska princeza, udova pokojnoga carevića (princa) Rudolfa — udala se je baš sad, kad joj je kći Elizabeta — a unuka kralja našega — za udaju. A nije se udala ni za cara, ni za kralja, ni za princa, ni za kneza, nego za madžarskoga grofa Lonjaja. Sad nije više ni „carska i kraljevska visost", ni „kraljevska milost", sad je samo grofica Lonjaj. Dugo se je o tom razpravljalo, kako će se zvati, kad se udade, ali napokon joj je njezin otac, belgijski kralj Leopold, zabranio naslov „kraljevska milost", koji je naslov imala kao djevojka. Ali joj otac svejedno daje uzdržavanje, kao i prije, i to 50.000 (pedeset tisuća) kruna na godinu. Povrh toga joj daje još predjašnji svekar, naš kralj Franjo Josip, 200.000 (dvie sto tisuća) kruna na godinu. I tako ima za potrošak svaki dan do sedam stotina kruna. Njezin muž ima — kažu — 100.000 kruna dohodka na godinu. Grofici Štefaniji Lonjaj bit će u svibnju 36 godina. — Madžari su strašno veseli, što je njihov grof dobio za ženu jednu princezu kraljevskoga roda, pa njihove novine mnogo o tom pišu i koječemu se nadaju.

Buri i Englezi sveudilj se još biju u Africi. Od kad nije „DOM" ništa javio o tom boju, okrenula se sreća od Burâ. Englezi su ih više puta potukli i zarobili jednoga generala sa 4000 momaka. Ali je tu bilo deset puta toliko Engleza i još ih je to skupo stalo. Sad se opet čuje, da Burima sreća bolje služi, no ipak se ne zna, kako će se rat svršiti. Svakako će se Buri boriti do zadnje kapi krvi, — kad velike vlasti mirno gledaju, gdje jači davi slabijega.

☛ »DOM« opominje svoje dužnike, da je ožujak prošao, a predplata za prvu polovicu godine još nije došla. Još poručuje, da već s 8. brojem na čelu ne će moći doći k nikomu, tko mu ne pošalje putnoga troška, jer mu na svaki put treba barem stari novčić za poštansku putnicu. — Novi se predplatnici još primaju i dobivaju sve brojeve od početka, samo neka se uztrpe za 1. i 2. broj, koji se na novo tiskaju. Predplate i prijave šalju se: Upravi »DOMA« (Dr. Ant. Radiću) u Zagrebu, Jurjevska ulica br. 28.

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Vilfanek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na godinu 3 (tri) Krune. - Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će DOM za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za **2 Krune 40 filira,** dvadesetorica i više svaki za **2 (dvie) Krune.** — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira

Broj 8. | **U Zagrebu, 11. travnja 1900.** | **God. 1.**

Br. I.—302 kz.
1900.

U ime Njegova Veličanstva kralja!

Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. državnog odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu „Dom" od 31. ožujka 1900. br. 7 i to:

I. Odlomci iz članka pod naslovom: „Jedna velika mašina koja ne ide" i to: od „A šta ne ide?" do „malo drugačije uredili";

II. Odlomci iz članka pod naslovom: „Hoćemo li mi Hrvati propasti?" i to: a) od „dolazi tudjinac" do „poplaviti tudjinac"; b) od „Tako su i Madžari" do „u jednoj zemlji";

III. Odlomci iz članka pod naslovom: „Naša braća, susjedi i neprijatelji" i to: a) od „Ali njegda su imali" do „kao i mi Hrvati"; b) od „Po tom je naša" do „nego i Hrvata"; c) od „A gdje su ostali" do „Vi znate zašto";

IV. Odlomci iz članka pod naslovom: „Što je monopol" i to: a) od „Danas kažu oni" do „Zašto ne smijemo"; b) od „Država je dana" do „koji plaćamo"; c) od „Ali uza sve to" do „kratkih rukava" tvori učin prestupka §§. 300. i 302. kz.

Stoga se izriče zabrana dalnjega razpačivanja rečenoga tiskopisa, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa „Dom".

Razlozi:

Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti neistinitim kazivanjem i izopačivanjem činjenica na mržnju i prezir proti organom vlade u pogledu njihova uredovanja te potiče na neprijateljstva proti različitim narodnostima, što tvori učin prestupka označenog u §§. 300. i 302. kz.

Presuda osniva se na §. 68. tp. §§. 32., 33. i 34. t. z.

Kralj. sudbeni stol.

U Zagrebu, dne 3. travnja 1900.

Rakodczay.

Što je i čemu je država?

Možda ima naših čitalaca, koji niesu nikad čuli ove rieči: »država«. Ali znam stalno, da nijednoga nema, koji ne osjeća bilo kakvoga državnoga tereta ili bremena. Svaki nas plaća porez. A komu? Državi. Svaki nas mužkarac mora služiti u vojsci. A zašto mora? To traži država.

A tko je tâ državâ, što je tâ država?

Prije nego što vam na to odgovorim, treba da vam kažem, kako postaje država, to jest, kako njeki ljudi dobivaju vlast i jakost nad svima drugima.

Kad bi čovjek mogao sâm živjeti, ne bi bilo države, ne bi ni trebalo države. Ali čovjek ne može sam živjeti, čovjek treba tudje pomoći. I posve je naravski, da slabiji traži pomoći od jačega. Ali ljudi su već takovi: tko ti pomogne, taj ti hoće biti i gospodar. Pomislite samo na diete i na otca i majku: diete se rodi slabo, i bez pomoći majčine i otčeve — poginulo bi. Ali zato je otac i mati gospodar dietetu, i to samo dotle, dok diete treba pomoći; a kad već ne treba pomoći, ponajviše slabo mari za otca i majku.

Ili recimo, ja sam siromah, a imam bogata susjeda. Ja k njemu moram svaki čas, sad po ovo, sad po ono, jer on ima, a ja nemam. Recite, ne ću li ja njemu biti pokoran, ne ću li mu se uklanjati s puta, ne ću li pred njim skidati kape? Ne će li meni njegova rieč biti zapovied? Bogme hoće! A on nema, vidite, ni žandara, ni tamnice, — i ja sam mu pokoran. A i poštovat ću ga, osobito ako je stariji i pametniji, a što je glavno, ako je od moga roda.

Ali idimo i dalje. Pomislimo ovo: Recimo, da danas nema nikakvoga zakona, nikakvoga poglavara, nikakvoga stražara ni žandara. Na moga bogata susjeda navali drugi njegov susjed i otme mu i odagna blago. A moj susjed zove mene u pomoć, zove i drugoga susjeda, koji mu je pokoran i poslušan kao i ja. Uz nas će se dići svi naši rodjaci, čitavo naše pleme, i mi ćemo zajedno na neprijatelja, a ovaj jaki i bogati susjed — to nam je vojvoda, to nam je glava, a mi smo njegovi kmeti. I ovaj će se naš vojvoda tako dugo boriti sa svojim neprijateljem dok mu ne preotme svoje blago, dok ga ne upokori. A onda će i onaj drugi susjed biti pokoran, i već je eto čitav kraj pod vodstvom, vlašću i jakošću ovoga jednoga čovjeka.

Možda mislite, da nikad nije bilo ovako. Ali se dobro znade, da je ovako bilo. Još se i danas vide po gorama ruševine starih gradova. Što je ono? Ondje su se skrivali i zaklanjali velikaši — jedan pred drugim. Već sam vam više puta spominjao onoga velikaša Tahija, na kojega se je digla pred 300 godina seljačka buna. On se je godine i godine tukao s njekom velikašicom, babom Henegicom (ili Heningicom): on bi skupio svoje kmetove, baba svoje, pa udri

jedni na druge. (Tako je i došla seljacima u glavu ona misao, da se dignu na velikaše). A kako se je tukao Tahi s Henegicom, tako su se tukle stotine drugih velikaša, i to ne samo kod nas, nego po čitavom svietu oko nas: po Njemačkoj, po Franceskoj, po Italiji. Svaki velikaš, koji se je dobro branio, bio je na svojoj zemlji sâm svoj gospodar, — i m a o j e s v o j u d r ž a v u. Tako je došlo do toga, da je svaki kraj bio posebna država, jer je imao posebnoga gospodara i vladara. Tako današnje njemačko carstvo još ima 26 državâ, a njekoje su od tih država manje od hrvatskih županija, a njeke nemaju ni toliko duša, koliko ih ima Zagreb: ali ipak su države, ipak imadu svoga vladara. Zato Niemci imadu svi silu firstova (»prvaka«); hercogâ (»vojvodâ«), pače i pet kraljeva i jednoga cara.

Spomenuo sam evo kraljeve. — »Kako su postali kraljevi?« pitate me. Najjači velikaš — još pred 400 do 500 godina — to je bio kralj. Više puta mnogi velikaši niesu za kralja mnogo marili, — on se je samo zvao kralj. Ali što su više drugi velikaši trebali njegove pomoći, to je on imao veću vlast. Dugo je trebalo, dok su kraljevi obladali velikaše i od mnogih državica načinili jednu državu. Ali je i poslie toga imao kralj velike neprilike s velikašima. Spomenut ću vam samo to, da je prije 700 godina ugarski jedan kralj morao dati svojim velikašima na pismu pravicu: da se mogu na kralja dići oružjem. I na to su pismo morali ugarski kraljevi priseći, pak i današnji ugarski kralj prisiže na sve stare pravice, — samo na ovu ne prisiže.

Kad su kralji ojačali, počelo je sve malo drugačije. Ne ću vam o tom sad mnogo govoriti. Samo ću vam reći, da su njeki kralji bili silnici i raztrošnici, a velikaši su im u svakom zlu pomagali. Protiv toga se je počeo sve po malo dizati n a r o d — oni njekadašnji kmetovi — dok napokon niesu pred sto godina Francezi skinuli svoga kralja, osudili ga na smrt i odrubili mu glavu.

Od onda, od tê francezke bune (ili revolucije) počele su se i države drugačije uredjivati, a to tako, da nema vlasti samo kralj i velikaši, nego i n a r o d: narod bira zastupnike, zastupnici idu u sabor, koji kroji zakone.

Eto, tako sam vas u kratko i skokom doveo do onoga, kako je danas. A sad prosudite: Je li Bog dao vlast onomu, tko ju ima? Ili ima vlast onaj, tko je jači? Ili ima li vlast onaj, komu ju dade narod? — A prosudite i to: Je li vlast

za to, da brani slabijega? Ili je vlast za to, da kroji pravicu? Ili je vlast za to, da pazi na ljude i da ih drži na uzdi? Pa je li i potrebna državna vlast, ne bi li bez nje moglo biti?

Da nema zlih ljudi, nitko ne bi ovako pitao. Ali kad ima zlih ljudi, a i zli ljudi mogu imati vlast u rukama, onda se sviet mete i mota i pita: pa čemu to, pa zašto ovo. Tako ima i učenih ljudi, koji na ova pitanja svakojako odgovaraju i tim sviet još više motaju.

A zdrav razum govori ti ovako: Čovjek ne može živjeti sâm, to je badava, treba pomoći. A ako od koga trebaš pomoći, moraš ga slušati, pa bio to sad jedan čovjek, bilo to selo, bila to občina, grad ili cieli narod. Jedna rieč kaže: Tko ne će slušati, tomu se ne može pomoći. A okreni to, pa imaš: Tko traži pomoći, mora slušati: I dok ljudi budu ljudi, trebat će pomoći jedan od drugoga i jedan od svih, i za to će morati uviek i jedan slušati drugoga i sve one, od kojih traži pomoći.

A sad čujte u kratko, u čem država mora i ona jedino može pomoći:

P r v o. Država mora i može braniti narod od tudjega neprijatelja.

D r u g o. Država mora i može odrediti sve, što je potrebno za čitav narod. Kad n. pr. dodje kuga, samo država može i mora odrediti, da svi i svuda paze, da se kuga ne raznese i ne raširi. Isto tako može i mora samo država uzeti komu n. pr. zemljište, koje je nuždno za put po čitavoj zemlji.

T r e ć e. Država se mora brinuti i za one, koji poslie na sviet dodju. Zato mora n. pr. čuvati šume, da našoj djeci na jedan put ne ostane goli kamen ili pustoš.

Č e t v r t o. Država mora braniti i čuvati svačije pravo. — To ne znači, da država smije po volji odrediti, što je pravo, nego baš to: da ono pravo čuva i brani, što ga tko već ima.

P e t o. Država mora braniti slabijega proti jačemu.

Gdje državna vlast ovo i ovako radi, tu je jedan dom, za koji bi čovjek dao, što no rieč: blago i život, — jer mu je samo u takovu domu blago i život siguran.

Ali ja vidim, vi kimate glavom. No ne bojte se. Još ćemo se o tom porazgovoriti, pa ako što nije dobro, dogovorit ćemo se, kako bi bilo bolje. To i jest naša zadaća: da idemo sve na bolje.

Veliki hrvatski pjesnici.

U 4. broju »DOMA« počeo sam ovaj razgovor o velikim hrvatskim pjesnicima. Odmah sam onda spomenuo velikoga hrvatskoga pjesnika Gundulića, koji je ono izpjevao veliku pjesmu o turskom caru Osmanu.

Danas ću vam kazati njekoliko rieči o drugom velikom pjesniku hrvatskom, a to je

Kačić.

Andrija Kačić-Miošić umro je pred 140 godina. I on je, kao i Gundulić, rodjen u Dalmaciji, u Briestu kraj Makarske. Bio je redovnik ili fratar. Prije nego što vam stanem dalje o njem govoriti, treba da vam spomenem tri stvari, da se bolje razumiemo.

Prvo ću vam razložiti: što je fratar narodu našem u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini, što je fratar bio, što je i danas našemu narodu onamo. — Ima fratara i po drugim krajevima hrvatske zemlje, ima ih u Hrvatskoj i Slavoniji, — ali tu su oni u svojim samostanima, a kad i kad samo izadje po koji medju narod, da izprosi štogod braći za hranu, jer fratri nemaju ništa svoga osim samostana. Drugačije je to u Dalmaciji, a osobito u Bosni i Hercegovini: tu je fratar župnik. U Bosni i Hercegovini do nedavna nije ni bilo nijednoga popa-župnika, nego sve fratri. A kako to, zašto to? — Zato, što su te zemlje bile pod Turčinom. Tu nije bilo ni biskupa, ni župnika, koji bi imali svoje zemlje, kuću i dohodke, jer je Turčin-Osmanlija sve raztjerao i oteo. Tu je mogao živjeti samo siromah fratar, pa i on se je morao pred silom turskom svakako sakrivati: često je morao nositi odijelo, kao i drugi ljudi, pustio je liepo brke, — da ga nitko i ne pozna. Pa i danas, kako sam vam već jedanput rekao, bosanski naši i hercegovački fratri nose brkove. I to sam vam već spomenuo, da fratra zovu i kršćani i turci — ujače. A to je ostalo od starine, od onda, kad je fratar morao potajice pred turčinom dolaziti u selo, da pouči svoj narod, ili da koga izpoviedi. — A slično je bilo i u Dalmaciji. Ni tamo nema bogatih župa, kao u Hrvatskoj i Slavoniji, i u Dalmaciji su danas u mnogim župama fratri župnici.

Drugo treba da vam kažem ovo: Narod naš pod Turčinom pa i u susjednoj Dalmaciji živio je stotine i stotine godina posve drugačije, nego seljak u drugim hrvatskim

krajevima, dalje od Turčina. Dok je posavski i podravski seljak živio mirno, obdjelavao i svoju zemlju, i zemlju svoga gospodara, — do toga je bosanski i hercegovački, pa i dalmatinski zagorski seljak morao bježati u goru, morao je mnogo puta biti hajduk od nevolje. Dok je posavski i podravski seljak nedjeljom mogao poći u crkvu, da čuje nauk božji, — bosanski bi se i susjedni hajduci gdjegod skupili i razgovarali i pjevali pjesme o boju i mejdanu. I tako je narod podalje od Turčina i zaboravio stare junačke i druge pjesme, a onaj onamo pod turskim nožem ne može bez pjesme ni živjeti.

A ovo treće samo se po sebi razumije: Medju bosanskim i dalmatinskim seljacima težko je bilo još nedavno naći pismena čovjeka. Ta gdje bi se naučio! Težkom mukom slali su seljani samo po koje diete, da se izuči za fratra. Još se spominje, kako su se znali skupiti seljani, da koje svoje diete pošalju »na mudru knjigu« u Italiju. Svaki bi dao po nješto, a jedan bi bio »kum« tomu budućemu fratru, on bi se morao starati, da se štogod sakupi za onoga, što uči »mudru knjigu« u tudjem svietu. — Tako vam je naša sirotinja školovala svoje fratre!

Sad lako razumiete: što je fratar bio, što je još i danas našemu narodu po Bosni, Hercegovini i Dalmaciji. Znate, da je siromah siromahu prijatelj. Tako i narod i fratar: siromah narod, siromah fratar, zlo jednomu, gore drugomu; od jednoga su panja, iz jedne siromašne kućarice, — pa kako da ne budu jedan drugomu prijatelji? Fratar je bio jedini prijatelj svomu narodu. Oko tebe sve tudja vjera, tudji običaj; ni u koga se možeš pouzdati, već samo u nož i pušku! Jedini poglavar po srcu, jedini savjetnik i prijatelj, — to ti je tvoj fratar, tvoj ujak.

Eto, medju takovim je narodom živio Kačić, i za taj narod izpjevao je on svoj »R a z g o v o r u g o d n i n a r o d a s l o v i n s k o g a.« Mnogi naš čitalac stalno je čuo za taj »ugodni razgovor«, a mnogi ga je i čitao. A ako ima koji, tko nije za to čuo ni čitao, njemu ću kazati, da je Kačić u svom razgovoru opjevao ne samo sva junačtva svoga naroda, nego i svetce našega naroda, pa i druge dogadjaje.

Kačić je dobro znao, da narod u onim krajevima najvoli junačtvo i pjesmu o junacima, — pa je to i dao narodu. On nije pjevao za gospodu, on je pjevao samo i samo za seljaka. Zato je on prvi i do sada najveći i pravi pjesnik naroda

hrvatskoga. On se je prvi i najviše starao, da narodu dade ono, što narod voli i razumije.

Ali o Kačićevu »razgovoru« treba dvie stvari posebice spomenuti. Prvo je to, što je on naš narod zvao: »slovinski« narod, pa je zato i svoj razgovor prozvao: »razgovor ugodni naroda slovinskoga«. No naš se narod hrvatski nije nikad sâm zvao »s l o v i n s k i«: tako su ga zvali tudjinci, a po tudjincima i naša gospoda. — Drugo je ovo: Kačić u svom razgovoru broji k našemu narodu mnoge careve, pape, svece i junake, koji niesu našega roda. Tako broji medju naše i Aleksandra ili Lesandra, velikoga cara macedonskoga, koji je živio pred dvije tisuće i dvie sta godina, — ali nije bio našega roda.

A na koncu da vam kažem još ovo: Danas više nema boja ni junačtva, danas taru naš narod druge brige, danas mu treba druge knjige i drugoga razgovora, — danas Kačićev razgovor nije dosta. Mi ćemo ga otvoriti, kad nas brige minu, i to samo za laki razgovor, za dangubu: da nam pamet i misao odleti od brige u staro vrieme. — A onda još ovo: Dok narod ne zna čitati, pjesma dobro služi, jer se lakše pamti i na pamet govori. Ali danas već, hvala Bogu, sve više naroda našega znade čitati, pa zato i sve više mjesto pjesme voli istinsku svoju poviest, istinski razgovor o prošlosti.

Kačiću je narod podigao spomenik (kip) u Makarskoj i u Zagrebu (na razkršću Ilice i Mesničke ulice). On je to i zaslužio baš tako kao i ban Jelačić.

Seoba narodâ.

Nedavno sam vam kazao njekoliko rieči o Rimljanima i o rimskom carstvu, koje je propalo pred malo ne petnaest stotina godina, — ali mu se i danas svuda još nalazi trag. Pitat ćete me, kako je i zašto je to silno carstvo propalo? — To ću vam u kratko kazati i još dodati njekoliko rieči.

Rimsko je carstvo propalo u seobi narodâ. Kakva je to bila seoba narodâ, koji su se to narodi i kamo su se selili?

Prije nego što na to odgovorim, treba znati, dokle se je širilo rimsko carstvo. Šteta, što nemamo pri ruci nikakova zemljovida, ali bit će i to, a za sad ćemo se i ovako sporazumjeti. Svaki vas je čuo za veliku rieku Dunav, Dunaj ili Dunavo. Ta velik dio našega naroda hrvatskoga i živi uz

Dunav i uz vode, koje teku u Dunav. Taj Dunav izvire u Njemačkoj, teče malo ne ravno na iztok uz Beč, pa prije nego dodje do Budim-Pešte naglo se okreće ravno na jug, a kad u njega unidje Drava, potisne ga opet malo ne ravno na iztok. Tako vam se čini ta golema voda kao slovo **Z**, samo što ova srednja crta — izmed Budima i našega Osieka — ide više ravno dolje, a gornji i dolnji rep mnogo je i mnogo dulji. I eto: sve na desnoj strani Dunava — na zapad i na jug — sve je bilo rimsko, to jest: današnja Španjolska, Francezka, Italija, dio Njemačke, Austrije i Ugarske, sve hrvatske zemlje, pa današnja Turska i onda mnogo toga preko mora u Aziji i Africi. Niesu na čitavom tom prostoru živjeli samo Rimljani, bilo je tu svakakvoga naroda, — ali Rimljani su bili gospodari. Ovi su se narodi naučili na rimsku vladu i na rimski jezik i danas vam malo ne sve ovo govori jezikom, koji je postao od rimskoga.

A tko je bio na lievoj strani Dunava? Tu su bili na gornjem Dunavu Niemci i mnogobrojni njihovi rodjaci, a iza Niemaca dalje na iztok bili su Sloveni (t. j. današnji Hrvati, Bugari, Česi, Poljaci, Rusi), a na dolnjem Dunavu dalje na iztok svakakvi narodi, koji su već propali. Treba još spomenuti, da su Rimljani Niemce zvali G e r m a n i, Slovene su zvali V e n e d i ili V e n d i (Niemci i danas tako zovu Slovence), a one druge narode zvali su Sarmati, Skiti i još kojekako.

Tako je Dunav branio Rimljane, njihove gradove i blago od ovih naroda, koji su prema finim Rimljanima bili divljaci. Ali nije bio dosta Dunav: Rimljani su dalje na zapadu, gdje više nema Dunava, — tamo su izkopali jame, podigli nasipe, a na nasipima kule i stražarnice, — samo da se lakše obrane od prostakâ.

Ali sve nije ništa pomoglo! Germani, t. j. Niemci i njihovi rodjaci počeli su sve po malo prelaziti preko Dunava, dok se niesu tako silno počeli seliti, da su napokon osvojili čitavo rimsko carstvo. Nije to bilo gotovo za godinu i dvie, nego je to trajalo i preko tri sto godina. Može se reći, da je ta seoba trajala sve do onoga velikoga i jakoga vladara Karla, o kojem sam vam već dvie tri rieči kazao.

Pitat ćete me: A zašto su se i kako su se ovi narodi selili? — Tu treba spomenuti tri stvari.

Prvo je ovo: Znate, da cigani ni danas nemaju kuće ni kućišta, nego svoja kola i šator. Ali cigo hoće i pojesti i popiti, i obući se, i povesti se na kolih, — a ne zna i ne će ni orati, ni kopati, ciganka ne će ni presti ni tkati, cigo ne će pljunuti u šake, da sam sebi kola načini. A sve bi to htio imati. Od kuda? Toga svega imadu naši mirni i radeni ljudi, pa eto cige i na sajam (vašar) medju naš sviet, eto ciganke s torbom u selo ili u grad — a kad su dobili, što im treba, — hajde opet pod svoj šator bliže grmlju! — Ali naše oblasti gone cigane, pa da bude u miru, naseli se cigo kakogod medju našim svietom. — Tako vam živi narod, koji ne živi ljudski, tako su živjeli u njeku ruku i oni rimski susjedi preko Dunava. I njima se je htjelo svega onoga, što su imali uljudjeni Rimljani, pa su medju njih dolazili i opet odlazili, a njeki su se s dopuštenjem rimskih oblasti i naselili na rimskoj zemlji.

Drugo je ovo: Ima naroda, koji ne će raditi, nego da mu je samo robiti i otimati, pa se tako hrani. Služit će i vragu kao vojnik (soldat). Kad su Turci navalili na naše zemlje, bježao je pred njima svakakvi narod i nudio se vladaru naše zemlje, cesaru u Beču: da će braniti granicu, samo ih neka pusti, da se nasele u našoj zemlji. I zbilja su austrijski cesari pustili u našu zemlju svakakvih bjegunaca. Onda su se ovi bjegunci zvali ponajviše Vlasi i Raci, pa ih i danas narod tako zove. A tek nedavno sam vam javio, da danas već i hrvatski sabor u Zagrebu ima posla s njima, jer su se danas okupili pod srbskim imenom, pa traže i srbsku zastavu i još koješta. — Upravo tako primali su i rimski carevi u svoju vojsku Niemce ili Germane. Njekoji su Niemci došli u rimskoj vojsci do vojvodstva i velike časti, pa je jedan takav vojvoda i učinio kraj rimskome carstvu. Eto, to je drugi način, kako su se i zašto su se Niemci selili preko Dunava u rimsko carstvo.

A treći je ovo: U ono vrieme, t. j. prije 15 stotina godina, navalili su iz Azije u naše strane divlji Huni: mali, plećati ljudi, široka nosa, malih crnih očiju; hranili su se sirovim (priesnim) mesom, samo bi ga metnuli pod sedlo, da se spari. Fina pečenka! Pili su kobilje (kobilsko) mlieko, a s konja niesu gotovo ni sjahivali. Ovi su strašni ljudi savladali najprije njemačke rodjake Gote, koji su imali svoju državu tamo oko Crnoga mora, u koje utječe Dunav. Kad su došli Huni i kad su se ovi Goti krenuli, kao da se je krenuo čitav sviet. Od sada se je preko dvie sto godina selilo i tuklo tako, da su u toj selitbi, miešanju i boju propali čitavi narodi,

pa i oni silni Huni i Goti. Niemci imadu o tom starih pjesama, kao i mi Hrvati imamo pjesama o boju s Turcima.

A sad da vam kažem, zašto sam vam razlagao ovo o seobi narodâ! — To sam vam razlagao s dva razloga. Prvi je to, što smo se i mi Hrvati doselili u današnji svoj dom, a niesmo u ovoj zemlji od kad nas ima. A ganuli smo se prvi put baš onda, kad su se i drugi veliki narodi počeli seliti preko Dunava na jug i na zapad. To nam treba znati, jer je to početak povjesti našega naroda. — Razlagao sam to i zato, što je poslie ove seobe nastao oko nas u Evropi posve drugi sviet, jer su došli posve novi i mladi narodi. Sa seobom naroda prestaje s t a r i r i m s k o - n e z n a b o ž a č k i v i e k, a dolazi novi r i m s k o - k r š ć a n s k i ili s r e d n j i v i e k, kako ga zovu učenjaci.

A budući put ćemo se razgovoriti o tom: Kada smo se, od kuda smo se i kako smo se preselili mi Hrvati u današnji svoj dom.

Što je to luksus i bi li moglo biti bez njega?

Bilo je vrieme, kad se na selu nije znalo, što je to čaša ili flaša: ljudi su pili — ako su što imali — liepo iz drvenoga barila ili lagve, podavali jedan drugomu i napili se, da su i pjevali i igrali. A danas ćeš naći u mnogoj seoskoj kući i čašu i flašu. — Bilo je vrieme kad se na selu nije znalo, što je lampa i petrolej: ljudi su palili luči (ili tesi), snaša je kresala luč, a dim se dizao do stropa ili prsnica; babe bi ukrale gazdi loja, splele bi stien i načinile criep ili kereš i tako bi išle u lov na buhe. Pak je bilo dobro i bez lampe i petroleja ili »gajsta«. — A bilo je vrieme, kad nije na oknu (prozoru ili pendžeru) bilo ni traga kakvomu staklu. Pa i prozori su bili maleni. I bilo je dobro. A danas? Danas ima i kuhinja prozor i na njem staklo, a u sobi su veliki prozori sa četiri table, i sa šest, i još možeš vidjeti i zastore biele i crvene, — brate, kao u gradu! — I tako bih vam mogao nabrajati do sutra: čega njekad nije bilo, pa je sve dobro bilo, a danas sve finije, sve ljepše: i na selu se širi svakojaki l u k s u s, — rekla bi naša gospoda.

Eto, sad znadete, što je l u k s u s. Kad imaš nješto, što drugi misli, da ti ne treba, da bi bez toga mogao biti, kažu ti, da tjeraš luksus, da živiš u luksusu. Hrvatski vam to ne znam kazati.

A neka seljak dodje u grad, koliko će tu vidjeti svega, čega ne treba, koliko će tu vidjeti luksusa! Eto: već sama ulica s jedne i druge strane izgradjena i izgladjena ravno, kao stol (trpeza). Njekad je bilo dobro i kamenje, i bez kamena, a danas sve njekaki asfalt, koji kao da ti se pod nogom podaje, kao da hodaš po vosku! A dodji u večer: sve rasvietljeno, lampa do lampe! Čemu toliki trošak? Tko hoće da noću hoda izvan kuće po ulici, neka si kupi lampaš, ili fenjer, ili baklju, — a ne da u ludo gore lampe po ulici, pa da se na njima smude mušice, komarci i lepirica. Koliko bi se sirotinje nahranilo onim novcem, koji se troši na ovu rasvjetu. — A unidjite u kuću kojemu gospodinu: već se pod po kojem hodate, svieti kao staklo, na podu skupi prostirači, oko vas fino i skupo pokućtvo i tako dalje i tako dalje. Ne bi li sve to moglo biti jeftinije, pa bi bilo svejedno dobro, — kako je bilo i onda, kad toga nije bilo?

Tako njeki pitaju. Ali ne ću vam ništa odgovoriti, jer još niesam sve spomenuo. Ali vam ni ne ću mnogo dodijavati, samo ću vam još to spomenuti, što mnogi od vas znadu: da bogataši za kakovu god malu i ništa vriednu stvar često dadu na tisuće i tisuće forinti. Eto n. pr., neka tko hoće imati svoju sliku, a da mu ju načini naš slikar Bukovac, — platit će za nju 500, 600 i preko tisuću forinti. A i mala kakova sličica često se proda za više tisuća.

Ima ljudi, koji viču na ovakove skupe, a nepotrebne stvari. Već su protiv njekih skupih i nepotrebnih stvari počele pisati i novine. Tako je n. pr. prije bio običaj, da su prijatelji i rodjaci davali na mrtvačka kola svojih milih skupe vience od cvieća. Danas se već često čuje, da se mjesto vienca dade 5 ili 10 forinti za siromahe, ili za drugu kakovu potrebu. A ima ljudi, koji bi htjeli, da tako bude u svakoj stvari. Ima ljudi, koji misle ovako: Ako njetko troši previše, zato je drugomu premalo. A kad bi svaki trošio samo toliko, koliko mu treba, ne bi se to izravnalo, mnogi bi se posao obavljao za potrebnu stvar, a sad se badava radi, da se načini stvar posve nepotrebna.

A je li to istina, što misle ovi ljudi? — Odmah ću vam reći ravno, da nije tako. A čujte, zašto.

Kažu ovi ljudi: svaki neka troši samo na ono, što je potrebno, bez čega ne možeš biti. — A tko će u tom biti sudac, što je potrebno, i bez čega ne možeš biti? Da naši stari ustanu iz groba, stali bi vikati na današnji sviet: da ne

treba čašâ, ni flašâ, ni petroleja ni »gajsta«, ni lampe, ni velikih stakala na prozoru. A da ustanu oni, koji su još prije umrli, oni bi još više toga našli, i rekli, da je nepotrebno, jer su oni mogli biti bez toga. — To se dakle ne može reći: neka svatko troši samo na ono što je potrebno, j e r s e p o t r e b e m i e n j a j u. Što je danas nepotrebno, sutra sviet ne će moći biti bez toga.

Istina je, može se pomisliti: da bi sviet imao više potrebnih stvari, kad bi svi radnici ostavili fine poslove, pa kad bi izradjivali samo ono, što je najpotrebnije, t. j. kad bi samo orali, tkali i druge takove poslove obavljali. Ali to se može samo pomisliti, ali nije stalno, bi li bilo tako. A nije stalno zato, jer je naprotiv stalno ovo: kad bi svi ljudi radili jednaki posao, i to samo najprostiji, čovjek ne bi nikad ništa nova ni liepa vidio, ničemu se ne bi poveselio: ni ljepšoj odjeći, ni boljoj kaplji vina, — ničemu, čega čovjek nema svaki dan. Nitko si ne bi razbijao glave, da što novo izmisli, — jer bi se mislilo, da sviet može biti bez svega novoga. — A kad bi tako bilo, bilo bi manje veselja i radosti, sviet bi manje veselo radio, pa bi se manje i uradilo.

Ali je osobito vriedno ovo spomenuti: U luksusu živi onaj, koji može, koji ima, — a to je bolje za onoga, koji nema. Ako koji bogataš dade do tisuću forinti za malu sliku, ili za kakovu finu stvar, plaća on posao mnogo skuplje, nego što vriedi, on za pravo poklanja novce majstoru i finomu radniku. A to je dobro. Da još toga nema, bogataši bi se zatrpali svojim blagom.

Ali sad ću spomenuti dvie stvari proti luksusu.

Prvo je ovo: Ima ljudi, koji zbilja troše bez potrebe i samo zato, da se pred sirotinjom pokažu, što mogu, samo da osramote siromaha i da se na njega podignu. To su lude bez srama, koje zaslužuju, da ih čovjek prezire.

A drugo je ovo: Kako ima siromašnih ljudi, tako ima i siromašnih naroda. Mi smo Hrvati siromašan narod, mi nemamo velikoga blaga ni bogatstva, k nama ne dolazi ni bogatstvo iz tudje zemlje, niti smo još svojim radom i štednjom skupili toliko, koliko nam je potrebno. Zato bi svi Hrvati, a osobito svi hrvatski bogataši morali paziti na dvoje. Oni bi morali paziti prvo na to, da svaki suvišni novčić dadu za stvari čitavoga naroda, mjesto da ga potroše na luksus. Njihov luksus neka bude to, da pomognu svemu, što je hrvatsko, — a toga ima mnogo, čemu treba pomoći, pa ću vam to prvom zgodom i kazati. — A drugo, na što bi morali naši ljudi paziti, jest to: da svaki novčić, što se troši na luksus, da ga dobije naš čovjek, da što manje otidje u tudjinu i tudjincu u žep.

A svi sada prosudite, jeli sve ovako, kako sam kazao.

Sitnice.

Tko je i što je to „vlah"? Poći ćemo redom, pa da vidimo, komu se kaže „vlah."

U Hrvatskoj i Slavoniji kažu katolici v l a h svakomu čovjeku grčkoga zakona, svakomu pravoslavnomu; a sami ovi „vlasi" zovu se hrišćani, ili pak „srbi". — U Dalmaciji kažu primorci v l a h svakomu zagorskomu seljaku, koji je dalje od mora, pa bio on rimskoga ili grčkoga zakona — U Herceg-Bosni kažu turci vlah svakomu kršćaninu, bio on katolik ili „srb", kako tamo kažu. — Stari Hrvati zvali su v l a h o m svakoga Talijana ili Latina, pa im je vlaški jezik bio isto, što mi danas kažemo talijanski. I danas se u Zagrebu jedna ulica zove „vlaška" ulica, a to zato, što su njekad u njoj stanovali talijanski zidari. Onda su još i u Zagrebu svakoga Talijana zvali v l a h. Slovenci (Kranjci) i danas kažu Talijanu V l a h ili L a h, a l a š k i — to im je isto, što i talijanski. Ni Čeh ni Poljak ne zna, što je Talijan, nego svakomu Talijanu i on kaže V l a h ili V l o h, a mjesto „talijanski" kaže „vloski", t. j. vlaški. — Madžar kaže opet Rumunu — v l a h, ili po madžarskom izgovoru: o l a h. — A i Niemcu je poznata rieč „v l a š k i", i to Niemac kaže opet Francezu i Talijanu, da govori v e l š k i, to jest vlaški. — Po svem se ovom vidi, da svi narodi zovu „v l a s i" Talijane i njihove rodjake, to jest sve one narode, kojih je jezik sličan staromu rimskomu jeziku, jer je njihov jezik i postao od rimskoga, a njeki su sačuvali i rimsko ime, — a to su Rumuni ili madžarski „vlasi".

Ako je tako, a jest tako, kako to: da i Hrvati jedni druge zovu „vlasima"? Zašto Hrvati u Hrvatskoj i Slavoniji zovu naš sviet grčkoga zakona — vlasi? Zašto u Dalmaciji zovu našega čovjeka seljaka „vlah"?

Na prvo pitanje odgovorit ću vam ovako: Pred turskom silom bježao je u naše zemlje svakojaki narod, medju kojim je bilo i našega naroda, ali je bilo mnogo i pravih vlahâ, to jest Rumunâ, to jest podanika staroga r i m s k o g a carstva, kojemu je car stanovao u grčkom Carigradu. A naš narod, kao i drugi slovenski narodi (Česi i Poljaci) s v e r i m s k o od starine zove — vlaškim, pa je sve doseljenike iz r i m s k o g a carstva prozvao: „v l a s i". A dobro je poznato, da su Grci svoje carigradsko carstvo zvali „r i m s k i m" carstvom, pa i sebe su zvali „R o m a j o j i" t. j. Rimljani, a još se danas dio bugarske zemlje zove „R u m e l i j a" ili „R o m a n i j a". A baš iz susjedstva ove zemlje najviše se je svieta selilo u naše zemlje.

Ovo neka pamte naši ljudi grčkoga zakona, pa im neka ne bude žao, ako ih tko još i danas nazove

starinskim imenom „v l a s i". Doklegod oni budu htjeli biti na stran i nješto posebno u hrvatskoj zemlji, dotle će ih narod i zvati ovim imenom, jer ovo ime nije izmišljeno, nije nikakova pogrda, nego je starinska prava hrvatska i slovenska rieč.

Zašto je broj 7. „DOMA" onako biel? Toga ne znaju mnogi „DOMOVI" čitaoci, pa ću to posve u kratko kazati. Ovo, istina je, nije nikakova „sitnica", jer mene ona bielina u 4. i 7. broju stoji već preko 120 Kruna, a ni toga ne znaju mnogi čitaoci. Zato ću to sve u kratko kazati.

Ja mogu, hvala Bogu, napisati štogod hoću i štogod znam. Što napišem, dadem slagaru, da pročita, da po tom složi slova. Slagar mene mora slušati, on mora sve do slova složiti, a tiskar sve to natiska. I tako je „DOM" gotov. Čim je gotov, mora gospodar tiskare na onaj dan, kad „DOM" ima izaći (t. j. 1. i 15. u mjesecu), mora, rekoh, poslati jedan komad kraljevskomu državnomu odvjetniku. Rekao sam, da ja mogu, hvala Bogu, napisati sve što hoću i što znam. Ali sad će kr. drž. odvjetnik prosuditi, što smiju čitaoci čitati. Ali kako ćeš odieliti to od onoga, čega ne smiju čitati? To je vrlo lako, i to ovako: Kr. drž. odvjetnik javi gradskomu poglavarstvu zagrebačkomu, da je „DOM" „zaplienjen", a gradsko poglavarstvo javi to uredniku „DOMA" i pozove ga, „da sve primjerke zaplienjenoga časopisa ima donositelju ovoga dopisa izručiti". Sa stražarom, koji donese onu viest, dodje i služnik s velikim košem i odnose „DOM" u podrum gradske kuće. Sve se to javi i na poštu, i tamo dodju s košem, poberu sve komade „DOMA" i odnesu ih u podrum. — A što će sada čitaoci i preplatnici? Za njih će se načiniti ovako: Iz onoga, što je slagar složio, izvadit će se ono, što se ne smije čitati, a sve drugo će se natiskati na drugom papiru kako je bilo i na onom „DOMU", koji je sad u podrumu. Gdje su izvadjena slova, koja se ne smiju čitati, ondje ostane u „DOMU" liepo bielo. Dakako, vlastnik „DOMA" (a to sam, hvala Bogu, ja) mora opet platiti ovaj drugi papir i drugo tiskanje.

Sve ovo, što sam vam pripoviedao, sve to radi kr. drž. odvjetnik p o z a k o n u. Ovu odredbu kr. drž. odvjetnika ima potvrditi sud, kr. sudbeni stol, pa na čelu lista možete danas čitati takovu potvrdu. I sud sudi po zakonu, a sudi, da je urednik povriedio ili prestupio propis (ili paragraf) 300 i 302 kaznenoga zakona. „Pa urednik znade čitati, pa neka čita ta dva zakonska propisa, neka ne piše, što ne smije, neka ne plaća badava papira i tiskanja po drugi put." Tako mi, mislim, kažu čitaoci i prijatelji, i ja im hvalim za taj nauk. Ali na moju nesreću i štetu — taj mi nauk ništa ne koristi. Ja sam bio kod kr. drž. odvjetnika i razgovarao sam s njim, i on mi je ona dva propisa tako protumačio, da ja nemam nikakove nade. Ali o tom razgovoru drugi put.

Sto je nova doma i po svietu?

Što pišu velike zagrebačke novine? „DOM" će u buduće, kad bude imao prostora, u kratko izkazivati na ovome mjestu sve, što pišu velike zagrebačke novine. Danas nema prostora, pa ću spomenuti samo to, da su se ovih dana dvoje od tih novina čitave dane pravdale o tom: koje više lažu. Bili su njihovi urednici i na sudu. Prije godinu i više bio je jedan urednik osudjen, a drugi se je od onda do nedavna veselio i osudjenomu pod nos bacao, da je osudjen radi laži. Ali nedavno tužio ovaj onoga i sud osudio i ovoga. Sad se opet ovaj veseli i piše o tom. Po svoj prilici nemaju pametnijega i poštenijega posla. Nego nadajmo se, da će biti bolje. — Jedne od ovih novina pisale su dosta o Dalmaciji: da bi ju već jednom trebalo sjediniti s Hrvatskom i Slavonijom. Ja se niesam mogao prečuditi tomu, što se tu kaže, a to je: da Dalmaciju treba zato sjediniti s Hrvatskom i Slavonijom, jer će to biti na korist Madžarima! Ali možda ja s vama zajedno niesam tako mudar, da bi to mogao razumjeti.

Deveta hrvatska županija. Hrvatska pod banom podieljena je na osam županija. Sad primorci naši nastoje, da se uredi nova, deveta primorska županija i to na Sušaku kraj Rieke. Prije su bile hrvatske županijske oblasti na Rieci, pa su poslie premještene.

Sabor u Zadru u Dalmaciji razpravlja dalje. Kad svrši svoj posao, javit ćemo, jesu li zastupnici što dobro za narod dokončali.

Srbi i Bugari ne gledaju se dobro od vajkada, a sad baš nadižu jedne na druge. U Srbiji slušaju više Austriju, a Bugari više slušaju Rusiju. Javili smo već, da se bugarski knez hoće proglasiti kraljem i s pomoću Rusije nješto dobiti. Toga se Srbi kao dobri susjedi boje. — Srbi su se zavadili i s Crnogorcima. — U Bugarskoj je bilo bune medju seljačkim svietom: ne će sviet davati desetine od priroda, nego voli plaćati porez u novcu. Ustrieljeno je devet ljudi i više ih ranjeno.

Čehe tjeraju iz Pruske. Koji god se Čeh kani na dulje naseliti u Pruskoj, ne dadu mu, tjeraju ga: hoće Niemci, da im zemlja bude čista od tudjinca. Pametniji su od nas.

Ruski car stoluje u Petrogradu na sjeveru, a sad se sprema na kratko vrieme u staru priestolnicu rusku, u Moskvu, koja je u srcu Rusije. Mnogo se piše o tom: što će to biti? Ako bude što, javit ćemo. Misli se, da Rusija ne će već mirno gledati, što Englezi rade, a njeki kažu, da se nješto sprema na turskoj granici.

Niemci bi htjeli dostići Engleze na moru, pa povećavaju svoje morske brodove. Ali ne će ništa biti. Što Niemci budu imali više brodova, imat će ih i Englezi više, a Niemci ih dostići ne mogu.

Buri u Africi još se sretno drže protiv Engleza, i ako im je jedan general umro, a drugi je zarobljen.

U Kini su počeli proganjati kršćanske svećenike, koji tamo šire kršćansku vjeru (jer Kinezi niesu kršćani). Njemački se je car pobrinuo, da kinezke oblasti uzdrže mir.

Jedan pravoslavni nadbiskup u Aziji pristupio je sa svojim svećenicima i narodom k rimskoj crkvi.

Glasovi iz naroda.

„DOM" se zahvaljuje onima, koji ga hvale! A hvali ga čestiti hrvatski list „Hrvatski Branik", koji izlazi u Mitrovici. Da se vidi,

da „DOM" nije zadnji listić, evo da čujemo, što piše mitrovački „Hrvatski Branik": „Od nove godine izlazi u Zagrebu list „DOM". Taj list ne možemo nego samo hvaliti. Prekrasne pouke, koje razumljivim stilom (načinom) dobiva u tom listu naš seljak, još nije dao seljaku nijedan drugi naš list. Veoma bi zaslužan bio svaki rodoljub, koji bi nastojao, da se list masama (u množtvu) medju narod širi. Podje li za rukom g. dru. Radiću, da mu se list što više razširi, onda nema sumnje, da će po naš narod biti blagoslovan. Na posao, rodoljubi!" — Još posebice piše uredničtvo „Hrv. Br." uredniku „DOMA" ovo: „Mislite, da smo i mi mûkom mimoišli Vaš krasan list poput drugih listova u Zagrebu.... Mi svakomu izkazujemo čast, koji radi za dobro hrvatstva, a Vaš list nema druge tendencije (nakane), već raditi za hrvatstvo, a ne za stranačke svrhe i psovke". — Mali „DOM" liepo se zahvaljuje za ovu hvalu i preporuku.

A sad čujmo, što o „DOMU" piše „Glas Naroda", radnički list, koji izlazi u Zagrebu: „DOM" je ime listu, kojeg je izašlo već 5 brojeva... Kad smo ove brojeve pregledali, uzradovalo nas je, da se je ipak nješto u Hrvatskoj pokrenulo, što će odgovarati pravoj pučkoj prosvjeti, ter ne možemo, a da ne preporučimo ovaj list svakomu drugu radniku i seljaku, da se na njega predplati, ako mu je moguće. Za čuditi je pako, što ovoga vriednoga pučkoga lista nije do danas nijedan zagrebački dnevnik objavio..."

Dragi i čestiti „Glase Naroda", nije to za čuditi, nego za žaliti. Do zgode ću ti pokazati pismo poznatoga vriednoga i zaslužnoga domoljuba — svećenika, koji o tom piše ovako: da to više nije ni strančarstvo, nego prokletstvo. — A da znaš, „Glase", još nješto, još bi se više čudio. Ali dajmo zlu mira i molimo Boga, da bude bolje! — A tebi, „Glase", hvala za prijateljstvo!

I mali „Sisački Viestnik" kaže, da u malom „DOMU" ima više nego u velikim našim novinama. Ako i nije baš tako, ali hvala i tebi „Sisački Viestniče", i pozdravi mi Siščane i susjedne moje Posavce!

Po svem se vidi: mali se skupljaju. Hvala Bogu! „Dom" ne bi ni iznosio ove svoje hvale, da se ne nada od ove sloge medju malima mnogomu dobru za narod. Ali o tom drugi put više.

Radi uzkrsnih blagdana izašao je 8. broj „DOMA" već 11. travnja želeći svim svojim prijateljima i neprijateljima: srećan Uzkrs! Uzkrsnuli i mi svi od zla na dobro!

»Dom« opominje svoje dužnike, da je ožujak prošao, a predplata za prvu polovicu godine još nije došla. — Novi se predplatnici još primaju i dobivaju sve brojeve od početka, samo se neka uztrpe za 1. i 2. broj, koji se na novo tiskaju. Predplate i prijave šalju se: »Upravi »DOMA« (Dr. Ant. Radiću) u Zagrebu, Jurjevska ulica br. 28.

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na godinu 3 (tri) Krune. — Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će „DOM" za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za **2 Krune 40 filira,** dvadesetorica i više svaki za **2 (dvie) Krune.** — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira.

Broj 9. | **U Zagrebu, 1. svibnja 1900.** | **God. 1.**

„Massa".

Hajde, neka jedan put i »DOM« barem počne učeno i to o »massi«.

Što je to »massa«? — Tako gospoda kad i kad zovu narod, t. j. seljake i druge neškolovane siromahe. A znači ta rieč ono, što se hrvatski kaže: smjes, smjesa, smiešano množtvo.

U toj smjesi i u tome mnoštvu svi su jedan kao drugi, jednoga ne raspoznaješ od drugoga, kao što ne razpoznaješ u mravinjaku jednoga mrava od drugoga, ili kao što medju hrpom ili gomilom kamenja ne razpoznaješ jednoga kamena od drugoga. U »massi«, u tome množtvu nitko ne misli svojom glavom, svi jedno znadu ili bolje: nijedan ništa ne zna, — kažu. Tu nitko ništa ne će sâm za sebe, ali kad toj »massi« puhne štogod u glavu, onda navali kao bez pameti, lomi i krši sve oko sebe, kao kad navali voda noseći drvlje i kamenje.

Takova je, kažu, »massa«, takovo je neškolovano, »prosto« množtvo naroda.

Od kad ima svieta, svagda je bilo ljudî, koji su htjeli biti nješto više i bolje od drugih. Svagda je bilo ljudî, koji niesu htjeli, da budu u »massi«, gdje ih nitko ne vidi i ne razpoznaje.

Ali sad malo pazite. Kad je čovjek medju množtvom, pak hoće, da ga vide bolje nego koga drugoga, ili kad hoće, da iz množtva više vidi nego drugi, ne može to nikako drugačije biti nego ovako: Taj se čovjek mora dignuti. A kako ćeš se dignuti, kamo ćeš se dignuti u »massi«, u množtvu?

Tu nema druge, nego bez straha i obzira skoči na ramena onima, koji su oko njega. A može se dogoditi i to, da ga massa sama digne na svoja ramena. I eto vam velikoga čovjeka! Svi će ga vidjeti, i on će sve vidjeti — sjedeći ili stojeći lijepo na ramenima množtva.

Tako vam je u svietu. Tako postaju »veliki« ljudi, o kojima ide glas čak u deveto carstvo.

Ovo su ljudi već odavna opazili. I dobro su ljudi spoznali, da kukavac pojedinac čovjek ne može biti ni velik, ni jak, ni glasovit bez množtva, bez »masse«, b e z n a r o d a. I zato ljudi, od kad to znadu, od onda izmišljaju svakakve načine: kako čovjek može najlakše zaskočiti množtvu na ramena, ili kako se najlakše dade množtvo na to navesti, da ono samo koga digne na svoja ramena. — Gledajte trgovčića, što dodje s torbom na ledjima u selo. Množtvo će mu donašati novčić po novčić i učinit će od njega bogataša. Čuli ste za Napoleona, velikoga francezkoga cara. A postao je car od običnoga častnika (oficira), jer se je znao dignuti na ramena francezkoj vojsci, a onda čitavomu francezkomu narodu. — A bilo je u staro vrijeme, a i sada ima ljudî, koji množtvo hrane i napajaju — i množtvo ih digne na svoja ramena. Ali to može biti samo na čas, jer tko bi množtvo dugo hranio! — A ima ih, koji znadu množtvu obećati zlatne grade, i množtvo im vjeruje i opet ih digne na svoja ramena.

Ali što ću vam dalje razlagati! Reći ću vam u kratko: Dan danas otvorio se upravo promet s množtvom. Ne znam, jeste li čuli ili čitali rieč »agitacija«, ali mnogi ste, to znam, čuli rieč »kortešacija«. Može se kazati, da je danas čitav prosvićeni sviet — jedna »agitacija«, jedna »kortešacija«. Gdje danas nema agitacije i kortešacije, tu nema, kažu, ni života ni prosvićenja.

A tâ »agitacija« i »kortešacija« — to vam nije ništa drugo nego naganjanje i mamljenje. Idu ljudi od grada do grada, od sela do sela, od kuće do kuće, nagovaraju, nagone i mame »massu« naroda, — da ih digne na ramena. Pišu i izdavaju novine i knjižice, naučaju novu vjeru, obećavaju novo spasenje i uzveličenje, — samo ih neka dignu, da dodju na glas i do vlasti.

I »massa« vjeruje, množtvo vjeruje, i mnoge je već diglo i — pokajalo se: spasa ni uzveličenja nema.

I počeli su se javljati glasovi: »N a r o d v i š e n i k o m u n e v j e r u j e«. »Narod ne vjeruje nijednomu kaputašu«.

A zašto ne vjeruje? — I »massa« ima kakovu takovu glavu i pamet. »Massa« vidi, da »agitatori« i »korteši« dolaze samo njekih godina. I samo u te njeke godine čuje »massa«, kako joj govore: »Mili moji, dragi moji!« A inače čitave godine za massu nitko i ne pita. Ima ih pače, koji se s massom ne će ni razgovarati, niti se s njom družiti, kao da to niesu pravi ljudi; oni kažu, da je »massa« glupa, da je »massa« prosta, da ima lude običaje, da je bez glave, da je jednom riečju beštija. I massa se počne domišljati, da k njoj nitko ne dolazi radi nje, nego radi sebe. I zato ne vjeruje.

A ja vam sad ne ću kazati: meni vjerujte. Ovo je samo razgovor, u kojem sam vam kazao nješto od onoga, što ja mislim. A sad mislite sami. Pa ako se misleći naučite štogod, meni će biti drago, jer naš »Dom« i jest za to, da se narod — ili, kako bi drugi rekli — da se »massa« čemu nauči.

Ali jedno mi ipak vjerujte, a to je ovo: Onoga, što se zove »massa«, toga će biti uviek. Uviek će biti množtva, koje ne misli svojom glavom, koje čeka i ne miče se, dok ga tko ne porine i ne pobuni. A srećniji je onaj narod, u kojem ima što manje takovoga sliepoga i ponajviše gladnoga množtva. A još je srećniji onaj narod, gdje ima prosvićenih i pametnih ljudî, koji mu bez svoje koristi daju sve ono znanje, što ga sami imaju, koji pred »prostim« narodom ne sakrivaju nikakove mudrosti ni tajne. Ali toga ima malo, ili ni malo. Takovi su bili, može se reći, samo apoštoli: oni za svoj nauk niesu tražili svoje koristi. Evo i ovaj isti »DOM«, koji toliko prigovara, i on traži od svojih čitalaca predplatu. Pa što ćeš onda, kad se danas ni Bog ne moli badava!

Vriedimo li što u svietu mi Hrvati?

Odmah ću vam reći, da malo vriedimo.

Ali se zato ne mojmo bojati i žaliti ili se sramiti, što smo Hrvati. Ja bih, da mi se Bog dragi dade još sto puta roditi, ja bih ga molio na koljenima: Daj, dragi Bože, da se i opet rodim kao Hrvat, da opet budem Hrvat!

Čast svakomu narodu i plemenu na bielom ovom svietu, jer je sve narode, plemena i jezike — sve je Bog stvorio. Ali za mene nije stvorio ni boljega, ni milijega od hrvatskoga. Ja sam proputovao našu Dalmaciju, Slavoniju, Bosnu i Hercegovinu, i putujući sam i gledajući naš narod onako molio

Boga i hvalio mu, što sam Hrvat. Tako sam hvalio Bogu, kad sam slušao djevojačku slavonsku pjesmu, i kad sam gledao hercegovačke momke i junake. U Hrvatskoj sam se rodio i svaki dan vidim pun Jelačićev trg u Zagrebu naših seljaka i seljankâ, — i ne mogu ih se sit nagledati. I kad bi se — sačuvaj Bože! — sav hrvatski narod potalijančio, ponijemčio ili pomadžario, — ja bih, mislim, ostao sa zadnjim i s njim bih pjevao zadnju tužnu hrvatsku pjesmu. I ne bih samo ja. Ja mislim, da je ovo mišljenje stotine i stotine tisuća hrvatskih duša.

Pa ipak, čuli ste, ja kažem, da mi Hrvati u svietu malo vriedimo. Ja ću vam i razložiti, zašto mi u svietu malo vriedimo.

Sviet je sviet, ljudi su ljudi, a pred svietom i ljudmi najviše vriedi, osobito danas, — bogatstvo i jakost, sila. A mi Hrvati niti smo bogati, niti smo jaki. Mi nemamo bogatih rudnika, iz kojih se kopa silno blago; mi nemamo Bog zna kako plodne, obradjene i svakako uredjene zemlje; mi nemamo ne znam kako finih konja i druge živine; mi nemamo velikih i bogatih gradova i u njima svakoga dobra i blaga; mi nema čvrstih dugih željeznih cesta; mi nemamo golemih parobroda. Mi nemamo — i tako dalje. A bez svega toga nema velike i jake vojske, silnih topova i pušaka, — a to danas najviše vriedi. Ili ako i imamo koješta od ovoga, mi sami niesmo tomu podpuni gospodari; ni ono malo dobra, što imamo, nije u jednoj ruci, nije pod jednom našom kapom, jer mi Hrvati nemamo jedne svoje vlade, kako znadete.

Eto, zato mi u svietu ne vriedimo mnogo, zato za nas i ne pitaju.

Ali vam i opet kažem: ništa zato! Vi znate, da sva sreća nije u bogatstvu i sili. Znate, da se do bogatstva može doći i krivim putem, i da to nije blagoslovljeno. A znate i ovo: Svaka sila za vremena, a Božja — do vieka. Nemojte misliti, da to samo onako govorim, da vam podadem ništa za nješta. Nije to ništa. Čuli ste za silno rimsko carstvo: propalo je. — Čut ćete, kako su Hispanci ili Španjolci podavili čitav sviet preko mora, kako su dovukli k sebi sve blago i sve dobro prekomorskoga svieta: i sve je to propalo, a sad su i kruha gladni, a kraljica im se svaki čas boji, da će ju biesni narod sbaciti s priestolja. — Čuli ste za Engleze. I oni su podavili i danas dave čitav prekomorski sviet: i već im proriču i u napried kažu, da je blizu kraj i konac.

Ne ću vam dalje, — možete si sami primisliti. Samo pamtite: Kao što može jedan čovjek biti lopov, razbojnik i otimač, — tako može biti i čitav narod. Ja ne ću reći, da su Hrvati svetci i jaganjci. Ali se može i mora kazati za čitavo slovensko pleme, od kojega smo i mi Hrvati, da je mekšega i milostivijega srca, nego ikoje drugo pleme na svietu. O tom ćemo se već drugi put više porazgovoriti.

A sad da vam kažem samo jedno.

Ima Hrvatâ, koji kažu, da hrvatska zemlja mnogo vriedi, jer je na zgodnome mjestu u svietu i jer ima more. Drugi još k tomu dodaju, da bismo mi Hrvati mnogo više vriedili, kad bi se sjedinili i postali svoji gospodari u svom domu. — O tom ću vam kazati njekoliko riečî.

Mnogim vam je poznata pjesma: »Liepa naša domovino, oj hrvatska zemljo mila!« I jest liepa naša zemlja, hvala Bogu! Ali da je zadnja, Hrvatu je mila, i tko ima srdce, njemu milije od nje nema na svietu. Ali nikakva zemlja na svietu ne vriedi bez čovjeka ništa: pamet i ruka čovječja daje zemlji vriednost. I ako koji narod nesreća baci na nezgodnu zemlju, taj će narod makar kako naći sebi drugu zemlju. To se je već više puta dogodilo. Istina je, hrvatska je zemlja na zgodnome mjestu, pa ćemo se i o tom drugi put porazgovoriti. Ali tko je kriv, ako ta zemlja više vriedi drugomu, nego nama?

»Krivo je to, što mi Hrvati niesmo sjedinjeni i svoji«. — Tako se odgovara. Dobro je. I ja sam vam onda, kad smo se razgovarali o »Hrvatskoj narodnoj misli«, i ja sam vam kazao, što vriedi narodno jedinstvo. Ali čujte me malo.

Židovi (Jude, Jevreji) — oni nemaju ni pedlja svoje zemlje, nemaju nikakove svoje vlade, raztepeni su po čitavome svietu. Pa gledajnte i slušajte: sav sviet viče, sve novine pišu, da su Židovi obladali čitav sviet, da su im u rukama novac i trgovina, da su im poslušni zastupnici i vlade po svietu. Kako su oni bez svoje zemlje, bez svoje vlade, raztepeni po svietu, — kako su do toga došli, da toliko vriede u svietu?

A čujte i ovo: Talijani su bili do pred trideset, četrdeset godina razciepani gore nego mi Hrvati. Danas su sjedinjeni pod jednim kraljem i jednom vladom. Pa kako im je? Istina je, oni danas u svietu mnogo više vriede. Ali je istina i ovo: Nigdje nema toliko sirotinje kao u Italiji; nigdje nema toliko razbojnika kao u toj zemlji; uza sve velike poreze ta je

zemlja u velikom dugu, a zastupnici se u saboru njihovu u Rimu svadjaju do zla Boga.

A skupite sve cigane, dajte im zemlju i vladu, i za tri dana će se opet raztepsti po grmlju i po pašnjacima.

Zato možemo reći ovako: Nijedan narod, kao što i ni jedan pojedini čovjek ne vriedi ništa u svietu, ako ništa ne vriedi u sebi. Budemo li mi Hrvati najprije u sebi vriedili, doći ćemo do jedne svoje vlade, pa ćemo vrieditи i u svietu.

A koji čovjek u sebi vriedi? — To vi morate znati i bez mene. Ali se je ipak i o tom vriedno porazgovoriti, pa tomu i služe svi ovi razgovori u našem »DOMU«. Zato još niesmo s ovim posve gotovi.

Glavni narodi i države na svietu.

Možda se još sjećate iz škole, da ima pet velikih dielova svieta. Kad ste to u školi čuli, slabo ste to razumjeli, jer se diete malo stara za ovakove velike stvari. Sad ćete sigurno to bolje razumjeti.

Prvi je dio svieta Evropa, gdje smo mi. U 5. broju »DOMA« medju »Sitnicama« spomenuo sam: da su u Evropi tri glavna plemena: Sloveni, Niemci ili Germani, i Vlasi ili Romani.

Koji su s l o v e n s k i n a r o d i, to znadete. Ali od ovih slovenskih naroda imadu samo tri svoju posebnu državu i svoga vladara, a to su Rusi, Bugari i Srbi. Srbi imadu pače dvie svoje države i dva vladara, t. j. Srbiju i Crnu Goru. Hrvati, Česi i Poljaci imali su njekada svoje države i posebne vladare, ali su to sve izgubili, sve je to propalo.

G e r m a n i, t. j. Niemci i njihovi rodjaci imadu čistih šest svojih država, a to je: Njemačka (njemačko carstvo, u kojem je udruženo preko 20 posebnih državica), Holandija (ili Nizozemska), Danska, Švedska i Norvežka, pa Englezka.

I V l a s i ili R o m a n i imadu šest država, a to je: Talijanska (ili Italija), Francezka, Španija (ili Španjolska), Portugalska, Rumunjska i Belgija.

To su države, u kojima živi u velikoj većini samo jedan narod. Osim ovih još su u Evropi dvie države, u kojima žive pomiešani različni narodi, a to je Austro-Ugarska i Švicarska.

U Austro-Ugarskoj državi žive svi Hrvati, svi Slovenci

(Kranjci i Štajerci) svi Česi, svi Madžari, velik dio Poljakâ, Niemaca i Rumunâ, nješto Talijanâ, Rusâ i Srbâ. — U Švicarskoj ima najviše Niemaca, pa Francezâ i Talijanâ.

Još treba spomenuti državu Grčku, pa Tursku.

U drugim dielovima svieta spomenut ću samo tri države. U Aziji je Kina (kinezko carstvo) i Japan na morskim otocima. Azija je nama na iztoku i drži se Rusije. Amerika je nama na zapadu preko mora, i tu je velika država pod imenom „Sjedinjene države", jer je tu više državâ pod jednim predsjednikom. Tu vlada englezki jezik.

Ali ne treba zaboraviti, da mnoge evropske države imadu zemlje i u drugim dijelovima svieta. A osobito treba spomenuti, da njeke od ovih država ne bi ništa vriedile, da nemaju posjeda u dalekom svietu. Takav posjed u tudjem svietu zove se »n a s e o b i n a« ili »k o l o n i j a«. Najviše naseobinâ ima Englezka, i ona bez njih ne bi bila ništa. Englezka ima naseobinâ po čitavom svietu, a najviše u Aziji: tu je njezina Indija. — Rusija nema naseobinâ, premda imade mnogo zemlje u Aziji, ali se sva ta zemlja drži ruske zemlje u Evropi. — Francezka ima najviše naseobinâ u Africi, Španjolska u južnoj Americi i t. d.

A sad da vam kažem, koliko vriedi koja od ovih država, — jer ne vriedi svaka jednako. Najviše vriede one države, koje se zovu »v e l e v l a s t i«, a tih je velevlasti šest, i to: Ruska, Englezka, Francezka, Njemačka, Austro-Ugarska i Talijanska. Bez ovih šest ne može, što no je rieč, na čitavom svietu ni list pasti s drveta: one moraju za sve znati i na sve privoliti.

Od ovih velikih vlasti najjača je Ruska i Engleska. Francezka i Njemačka njekako su jednake, a najslabija je Talijanska.

Od državâ izvan Evrope najviše se diže Japan i Sjedinjene države američke. Japanci su pred njekoliko godina potukli Kinjane ili Kineze, a Američani su potukli Španjolsku i oteli joj bogate naseobine. Kina je gotovo mrtva i baš se u naše vrieme spremaju evropske velike vlasti, da tu golemu azijsku carevinu liepo medju se podiele.

A kad nam se dade zgoda, porazgovorit ćemo se o svakoj ovoj državi posebice.

Bi li sviet mogao biti bez novaca?

Kažu, da danas ne bi sviet mogao biti bez novaca. I ja vjerujem, da ovakav sviet, kakav je danas, taj ne bi mogao biti bez novaca ni pol ure. A ne bi mogao biti bez novaca već i zato, što je postao ovakav, kakav jest — upravo po novcu i radi novca.

Bez novaca bi mogao biti posve drugačiji sviet. Tako na pr. ja znam za jednoga čovjeka u našoj Slavoniji, koji mi je rekao, da pol godine nije vidio bakrene krajcare (novčića, solda)! I bio bi možda još pol godine bez novčića proživio.

Ali bilo je vrieme, kad nije živio samo jedan čovjek bez novaca, nego čitavi narodi niesu ni znali za ovakove kovane i papirnate novce, kakove mi dan danas imamo. Pa to nije bilo Bog zna kako davno. Nije prošlo još ni podpunih 500 godina, što su se posvuda oko nas počeli služiti kovanim novcima, a ni papirnati nije mnogo stariji od sto godina.

Pitat ćete me: Kako su ljudi u davno ono vrieme živjeli bez novaca? — Liepo. Birtije ili gostione nije bilo ni vražje na svietu. A ako si se htio napiti, otišao si u kliet, ili podrum, ili k prijatelju, i načvrkao si se prave božje kaplje — a ne špire i otrova, kao danas — trbuh ti mjera, a sve bez novaca. — Za duhan i lulu (pipu) ili za kakovu cigaru nije nitko znao osim šatana, koji je to — kažu — izmislio samo zato, da čovjeka na grieh navede. Pa što će ti onda novci? — »Nego za što su kupovali ljudi odjeću i obuću, kape i šešire? Niesu ni oni ljudi hodali goli i bosi!« Tako pitate. A možete se i sami domisliti, da su to sebi ljudi i žene sve sami kod kuće radili i gradili. Ubio čovjek medvjeda ili vuka, i eto mu odjeća, ubio kunu, i eto mu kapa, a za klobuk i šešir nije nitko ni znao.

Eto tako vam je to bilo bez novaca, a kako je još bilo, to si možete lako sami pomisliti.

Ali su ipak i onda morali ljudi nješto kupovati. Pomislite, na priliku, crkne ili krepa čovjeku vol pod plugom. Što će sada? Ne bojte se, bit će dobro. Čovjeku je crkao vol, ali zato ima tri stotine ovaca. On će liepo od svojega stada uzeti 10, 15, 20, a možda i više ovaca, otići će k susjedu, koji ima više volova, i zamieniti će liepo ovce za vola.

Ovako su ljudi stotine i stotine godina mienjali jedno za drugo, a ponajviše za blago, i to za sitno blago, od kojega se može uzeti više komada, ako uztreba. To je tako dugo tra-

jalo, na to se je sviet tako naučio, da se i dan današnji poslie toliko stotina godina kaže bogatašu, da ima blaga. A nema možda ni mačke, a kamo li kakvo blažče i živinče, — nego ima novaca. Ali se je sviet tako naučio od onda, kad je živo blago bilo čovjeku jedino bogatstvo, pa se eto i danas tako govori kao njekada. A i u rimskom se jeziku novac zove »pekunija«, a »pekus« znači: blažče, živinče. I oni su eto dugo sačuvali staru rieč od staroga običaja.

Ali je ovo mienjanje blaga bilo težko, muka je to bila. Recimo, da onaj čovjek, kojemu je crkao vol, nije mogao naći u čitavom svom selu vola na prodaju. Što će sada? Hoće li on svoje ovce goniti tri dana po svietu, dok nadje za sebe vola? A kako su onda sela bila riedko posijana, morao bi on svoje ovce goniti čitavu nedjelju i putem ih pasti i dojiti, a dok bi se vratio s puta, već bi prošla i doba za oranje. — A bilo je i drugih neprilika. Htio je čovjek, recimo, kupiti sjekiru, ili kakovo drugo željezno orudje, jer bez toga nije mogao biti ni u ono vrieme. Željezne robe je bilo malo, i to su donašali tudjinci u njekoja samo mjesta na granici, a nije toga bilo gotovo svagdje, kao danas. Hoće li naš čovjek uzeti sada svoju ovcu, ili kozu, ili odojka, pa ga nositi čitav dan, a možda i dalje na sajam (vašar)? Hajde, on bi to još i učinio. Ali što će početi onaj prodavač s tim blagom na vašaru? Taj bi čovjek morao sa sobom voditi pastira, i to ne jednoga, nego više njih: jednoga za ovce, drugoga za krmke (svinje) i tako redom. Pa što će on sa svim tim blagom? Nješto će i prodati, nešto i pojesti, a što s onim, što ostane?

Eto vidite, s blagom se nije više moglo. A što će ljudi sada? — Nužda, nevolja i potreba nauči čovjeka svačemu. Ljudi su počeli tražiti takove stvari, koje se lako mogu nositi i koje svatko hoće primiti za svoju robu, jer mogu te stvari opet dalje dati. Takovih stvari nije baš mnogo, ali ih ima dosta. Ja ću spomenuti samo njekoje. Takova je jedna stvar n. pr. koža od kune. Tih koža možeš ponesti na vašar i preko petdeset i svatko će ti za nju dati, što ti treba. Od te kože možeš načiniti finu kapu, i drugo koješta, što te volja. I baš su naši djedovi Hrvati davali kralju mjesto poreza ovakove kože. Ako znadete, što je to »grb«, i kakav je grb kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, možete na tom grbu vidjeti naslikanu kunu. To vam je spomen još od onoga vremena. A taj grb možete vidjeti kod svake prodaje duhana ili trafike.

A i danas ima na svietu naroda, koji ne zna za kovani i papirnati novac, nego mu mjesto novaca služi kakova stvar, koja se lako nosi, svakomu vriedi, a lako se čuva. Tako se njeki narodi služe morskim školjkama mjesto novca.

I tako smo došli blizu do kovanoga novca, ali o tom drugi put.

Mrtve duše.

»Ovo je već odmah na početku laž! Mrtve duše! Kao da duša može biti mrtva! Duša ili diše, ili je živa, — ili tu ni nema duše«.

Imate pravo i pravo kažete, samo se odmah nemojte ljutiti. Ovo će biti samo pripoviest, ili bolje: pripoviest o pripoviesti. A znate, da je svaka pripoviest onako malo slična ili spodobna laži.

Nego hajde, da vam najprije kažem istinu, a onda pripoviest.

Znate, da su zemaljska gospoda, grofovi i drugi velikaši, imali do pred petdeset godina svoje kmetove. Tako vam je bilo i u Ruskoj. Razumije se po sebi, tko je imao više kmetskih duša, taj je bio i bogatiji, taj je plaćao i više poreza ili daće. Zato je trebalo tê kmetske duše brojiti, pak se je onda kazalo: taj ima toliko i toliko duša.

Sad malo bolje pazite, jer će skoro početi čudna pripoviest. Znate, gdje su dvie duše, mužka i ženska, tu se vrlo lako dogodi, da za godinu dana budu tri duše, a za pet godina može ih biti i više. To gospodaru ovih duša nije ništa ni škodilo, ni koristilo, jer se od ovih malih duša nije plaćao porez, a male duše ne mogu ni raditi. Ali je drugačije bilo, kad su gospodaru prebrojili velike kmetske duše, pa mu je za godinu dana polovica tih duša poumirala, t. j. poumirali su kmetovi. Sad je gospodar morao svejedno plaćati i od ovih »mrtvih« duša, jer su one bile pobrojene i popisane, a niesu se odmah odpisivale, kad bi koja »duša« umrla.

Ali prije nego što vam stanem kazivati pripoviest, treba da vam kažem ovo: Gospoda ova i velikaši mogli su i prodati svoje kmetske duše, t. j. mogli su svoje kmetove prodati drugomu. A mogao je gospodar svoje kmetove i založiti: treba čovjeku novaca, a nema ih; otidje u banku i dokaže tamo, da ima toliko i toliko dušâ, — i dobit će novaca. Kako ne

ćeš uzajmiti i posuditi čovjeku, za kojega rade tolike kmetske duše!

Dovle je sve istina, a sad se počima pripoviest o »Mrtvim dušama«. Tu je pripoviest izmislio i napisao Rus Nikola Gogolj prije kojih 60 godina. A pripovieda Gogolj ovako:

Njeki Rus, po imenu Čičikov, smišljao je na svake načine, kako bi se obogatio. I dodje mu u glavu krasna misao. Zareda putovati po čitavoj Ruskoj, od velikaša do velikaša, i svakoga pita: »Imaš li mrtvih duša?« Dakako, svaki je posjednik imao koju to »mrtvu dušu«, jer je svakomu umro po koji kmet od onda, od kad su se duše zadnji put popisivale. — Kad je Čičikov čuo, da ima »mrtvih duša«, pitao je: »Hoćeš li mi prodati tê mrtve duše?« Gospodari su se čudili, što čovjek eto kupuje »mrtve duše«. Ali im je Čičikov liepo razlagao: »Što će ti te mrtve duše? Ti moraš od njih badava plaćati, a ništa ti ne rade«. Dakako, da je gospodar zbilja morao plaćati od ovih mrtvih duša, jer još niesu bile izpisane iz popisa. — I tako je Čičikov mnoge nagovorio i nakupovao tisuće i tisuće »mrtvih duša«.

I Čičikov je postao bogat čovjek. Kako? Ta znate, da su se sve ove mrtve duše brojile kao žive. A znate, da se je bogatstvo računalo po tom, koliko tko ima dušâ.

Jeste li razumjeli ovu smiešnu i tužnu pripoviest? Znam, da jeste. I ako se koji od vas toj pripoviesti nasmijao, — bilo je to samo na čas, jer je svakoga odmah zazeblo u srcu, i za čas se je smijao kroz suze. Pa kako i ne bi čovjeku potekle suze, kad dozna i promisli: da su se ljudi kupovali i prodavali kao niema živina! I Gogolj nije ove pripoviesti izmislio za drugo, nego zato: da se njegovi zemljaci nasmiju, a smieh da im presjedne i suza im se na oku smrzne, kad progledaju i promisle: A što mi radimo s čovječjim dušama!

Danas već, hvala Bogu, ne prodaju se ovako kmetske duše ni u Rusiji. Ali se svakojake druge duše i danas prodaju i drugdje i tamo — samo malo drugačije . . .

»DOM« će, ako Bog dâ, već naći način, pak će čitavu ovu pripoviest o »Mrtvim dušama« donieti svojim čitaocima. Ovdje je samo u kratko kazana.

Sitnice.

„Živosjek". Naši seljaci znadu, što je „kolosjek", gdje sieku kolje za vinograd, ali što je to „živosjek", — toga sigurno ne znaju. A sama rieč već nešto kaže, što je to živosjek, ili latinski „vivisekcija": to je siečenje ili rezanje žive životinje. To rade liečnici (doktori), i tako, kažu, uče sebe i druge. Kazat ću vam njekoliko primjera, što se i kako se radi. — Liečnici režu živoj životinji glavu, bodu u mozak ili moždjane: da vide, kako će se gibati. Znadu izvaditi jedan dio moždjanâ, da vide, hoće li i bez toga moći hodati ili se glasiti. Znadu izvaditi živoj životinji slezenu, ili bubrege, ili mjehur, da vide, hoće li rana zacieliti i hoće li živina živjeti i bez slezene i bubregâ. Znadu životinji otvoriti prsa do srdca, pa gledaju, kako srdce tuče i krv teče. Znadu steljnoj (bredjoj) kravi razporiti trbuh i izvaditi tele, da vide, kako se najzgodnije reže. Znadu psa nahraniti do sita, pa ga naganjaju, a onda mu razpore trbuh, da vide, je li se hrana prokuhala. Znadu životinji uštrcati pod kožu svakakvoga otrova, da vide, koliko će podnesti, dok crkne. I tako dalje. — Pita se, zašto se to radi i životinja tako muči? Na to odgovaraju liečnici, da se na životinji uče, kako se može pomoći čovjeku. Danas zbilja znadu liečnici izvaditi čovjeku bolestne bubrege i koješta drugo, znadu trudnoj ženi razrezati trbuh (utrobu), i to sve bez pogibelji života. A kažu, da su se to naučili režući životinje. Danas liječe ljude svakakvim otrovom, pa i to su, kažu, najprije prokušali i izprobali na životinji. — Drugi opet protiv toga kažu, da su se liečnici malo naučili od rezanja živih životinja. Složila su se čitava družtva „za zaštitu životinja" i baš proti živosjeku, pak traže od vlade, da se siečenje i rezanje žive životinje zabrani. I zbilja su u Englezkoj zabranili živosjek, pa se tamo može živa životinja rezati samo s dopuštenjem vladinim. A i drugdje su izdane naredbe, da se živina ne smije rezati bez velike potrebe, pa da se mora prije omamiti, da ne osjeti boli. — Ja vam ne ću ništa reći, je li živosjek dobra i potrebna stvar, ili nije. Prosudite to sami, pa će mi biti drago, ako mi koji čitalac javi, što misli o toj stvari.

Egipatske piramide. Pomislite si stup na četiri ugla a prema vrhu sve to uži, dok na samom vrhu ne postane uzak kao šiljak: to vam je piramida. Na ovakov oblik ili formu gradili su sebi kamene grobove egipatski kraljevi. Ovi golemi grobovi stoje i danas u Egiptu i poznati su pod glasovitim imenom: egipatske piramide. — A po čemu su tê piramide glasovite? Po svoj starini i veličini. Njekoje su od ovih piramida sagradjene pred tri tisuće i pet stotina godina, i još danas stoje gotovo ciele! A kako su goleme! Jedna je odozdola, gdje se počimlje, postrance široka preko tri sta koraka, a visoka preko dvie sta koraka! U sredini na dnu stoji grob kraljev. Kad se je takova piramida gradila, ostavili bi do dolnje sredine prolaz, kuda su unesli mrtvo kraljevo tielo, a onda bi taj prolaz zatrpali kamenjem, a izvana tako zazidali, da se ne bi poznalo: gdje je ulaz do groba. Tako su se egipatski kraljevi starali za mrtvo svoje tielo! Zato su i mazali mrtvo tielo njekakvim balzamom, samo da ne sagnjije. Ali sve to nije pomoglo. Arapi su osvojili Egipat, došli do tih grobova i oplienili ih. A poslie su i naši ljudi došli do piramida, povadili kraljevska tjelesa i prenesli ih u naš sviet. Takova mrtva balzamovana tjelesa zovu se „mumije". Ni ono mazanje nije baš mnogo koristilo: kad se mumija odmota iz mnogobrojnih krpa, u koje je umotana, vide se samo crne kosti i cieli još vlasi na glavi. I to je dosta poslie tolikih stotina godina. I u Zagrebu se u „muzeju" može vidjeti takova jedna mumija. (A što je to „muzej", o tom drugi put.) — Egipćani su bili dobri zidari i sve su samo na veliko gradili. Možda se još sjećate, kako su i Židovi morali pomagati kod egipatskih gradjevina, dok ih Mojsija nije odveo u obećanu zemlju.

Što je nova doma i po svietu?

Što pišu velike naše novine? Ne mogu vam sve kazati, to se razumije. Naših je velikih i manjih novina vrlo mnogo. U Zagrebu su četvere hrvatske i dvoje njemačke, koje izlaze svaki dan. Hrvatske su ove: „Hrvatska Domovina", „Hrvatsko Pravo", „Narodne Novine" i „Obzor". Na primorskoj Rieci izlazi svaki dan „Novi List". Gdje bi mali „DOM" uzeo prostora, da sve ono izkaže, što ovih pet novina napiše u petnaest dana! — Ali ipak nemojte misliti, da je toga Bog zna koliko, što te novine pišu. Koliko puta se dogodi, da prijatelj pita prijatelja: „Čuješ, ti si pročitao sve novine, kaži, što ima nova? A ovaj gotovo svagda odgovara: „Ništa" I ne zna mu kazati, jer zbilja nema ništa. Da to bolje razumijete, treba znati, što pišu tê velike novine. A evo što pišu: Na prvome mjestu na početku stoji „uvodni članak". To pišu svagda samo najmudriji ljudi, prvaci. A kad prvaci ne dospiju, piše urednik sâm. A što piše u tom „uvodnom članku"? Naše novine pišu na tome mjestu dvoje: ili pišu o velikoj politici, t. j. što kane Francezi što Rusi, što će biti s Turskom, ili sa Srbijom; ili pak pišu „polemike", ili hrvatski rečeno: psovke, ili, kako bi rekli oko Zagreba: špotaju se, i to sve do lopova. Ali o tom više znade naš prijatelj Šimo Varnica, pa čitajte njegov glas medju „Glasovima iz naroda" — Koliko ja znam, one „uvodne članke" o velikoj politici vrlo malo ljudi čita. Gledajte u kavani: uzme čovjek novine, pogleda prvu stranu i odmah okrene. Psovke se, mislim, rado čitaju. — Sve drugo osim „Domaćih viesti", što ima u naših novinah, to se pobere iz njemačkih novina: kamo putuje koji car, ili knez, ili drugi velikan, pa onda, što se je gdje dogodilo. Mnogi ljudi pročitaju svake novine tako brzo, dok bi čovjek izmolio dva tri otčenaša.

Ali ipak ima koji put nješto u onim velikim uvodnim člancima. „DOM" će spominjati samo takove vriedne stvari.

„*Volja naroda*". Pod ovim naslovom piše „Obzor", da je već dosta svadje i psovanja po novinah, pa da bi se svi, koji imaju rieč, morali složiti za dobro naroda. Ovako za slogu, a proti svadji počeo je pisati i najviše piše vriedni „Hrvatski Branik" u Mitrovici, a „Novi List" na Rieci upravo se ruga i sprda tomu našemu psovanju po novinah. A „Hrvatsko Pravo" (kojemu je gospo-

dar gosp. doktor Frank) kaže, da će i dalje nemilo psovati sve lopove, t. j. sve one, koji niesu uz g. Franka, a to su „slavosrbi", t. j. „obzoraši" i „domovinaši", koji su se složili u svezu ili „koaliciju". I oni, koji pišu u „Hrv. Pr.", neka pročitaju, što piše prijatelj Šime Varnica.

Rieka. Spomenuti „Novi List" kaže, da Hrvati za sada ne mogu na Rieci ništa protiv Madžara. Jedino što se može, to je ovo: skupljajmo se mi Hrvati, dogovarajmo se, pomozimo jedan drugomu i pazimo da susjedni grad Sušak ne ode za Riekom u tudje ruke.

Pečenje rakije i špirita. O tom pišu „Narodne Novine" na vlas onako, kako je „DOM" pisao pod naslovom: „Što je to monopol", — pa je „DOMOVO" pisanje državni odvjetnik zarobio. „Nar. Nov." (u broju 96.) pišu: da su „veliki fabrikanti premnogo dobili", a „gospodari ostali praznih ruku"; da su isti „veliki industrijalci (t. j. fabrikanti) previše, gotovo sve dobili", i to „po dobrohotnosti državne vlasti". Sad znamo, po čijoj dobrohotnosti veliki fabrikanti dobivaju previše, gotovo sve, a gospodari ostaju praznih ruku. Pokorno molimo državnog odvjetnika, da nam ne zarobi „DOMA", što rieč po rieč piše ono, što su već napisale „Nar. Nov." a niesu bile zarobljene.

*

Poplava i glad. U Posavini je od Vel. Gorice do Jasenovca sve pod vodom. Što će biti od siromašnoga naroda, za dragoga Boga! Imadu li Boga i dušu oni, koji imaju dosta i previše svega, pa da pomognu narodu? Narod bi im pošteno i zahvalno vratio. Mora se sve učiniti, da narod ne postrada. I iz Pokuplja javlja vriedni župnik g. Pupek, da narod nema kruha i nikakve hrane, pa da se jatom seli u Ameriku, a za putni trošak prodaje blago i zalaže zemlje. Bože i ljudi, smilujte se!

Iz Siska u Karlovac gradit će se željeznica. Bilo bi nam drago, da nam koji prijatelj odanle javi, hoće li ta željeznica biti narodu na korist.

U Istri talijanska gospoda nikako ne dadu pravice Hrvatom i Slovencem u saboru i u uredih. Ta su gospoda dodijala već i u svomu talijanskomu narodu, jer ga gule do zla Boga. Samo tako je moguće, da je talijanski narod zatražio pomoći od hrvatskih ljudi, da im pomognu u novcu. To bi bio dobar znak, ako nije samo prevelika nužda natjerala tê Talijane na hrvatsko prijateljstvo. Vidjet ćemo.

Ruska, Srbija i Bugarska. Njeke novine pišu, da se je Ruska liepo pogodila s Bugarskom, da će joj uzajmiti novaca, da će Rusi Bugare uviek braniti, da će im dati zemlju Macedoniju, da će bugarskoga kneza priznati za kralja, da će mu dati za ženu jednu rusku knjeginju, samo neka ostavi rimsko-katoličku vjeru, neka se prekrsti, kako je prije njekoliko godina prekrstio na pravoslavnu vjeru svoga sina Borisa. A Srbiju, kažu, pustila je Ruska, neka u njoj Austro-Ugarska radi po volji. Drugi opet kažu, da sve ovo nije istina. I to će se već znati.

Macedonija je turska zemlja, a u njoj živi najviše Bugara i nješto Srbâ, pa grčkih trgovaca. Bugari hoće da dodju pod bugarsku vladu, pa je zato mnoge turska vlada dala zatvoriti. Bit će zlo s njima.

Česi i Niemci nikako se još ne mogu pogoditi za jezik. Česi traže, da svaki činovnik u Češkoj, bio

Čeh ili Nijemac, mora znati obadva jezika: češki i njemački. A Niemci traže, da se Česi uče njemački, a Niemci vele, da im ne treba češkoga jezika. Što će finomu Niemcu jezik slovačkoga kotlokrpa! Česi se groze, da će zato u bečkom saboru podignuti rogobor ili obstrukciju.

Ruska se ne će, kako su njeki mislili, miešati u englezki rat u Africi.

Buri zlo stoje. Jedne novine pišu, da će naš kralj sada, kad ide k njemačkom caru u Berlin u pohode, da će on pokušati, da dodje do mira medju Englezima i Burima.

Talijani se boje: po što to ide car austrijski (a naš kralj) u Berlin. Kako to, da njemački car nije pozvao k sebi i drugoga svoga saveznika, kralja talijanskoga?

Možda će se što tajno dogovarati?

Boje se, da će Austrija tražiti za sebe tursku zemlju Arbansku, koju bi htjeli i Talijani.

*

U Parizu je otvorena izložba baš na veliku subotu. Što je to izložba i zašto je to, o tom ćemo se drugi put razgovoriti. Ovu će izložbu doći gledati silni sviet sa svih strana i iz svih zemalja, a doći će i svi gotovo vladari svieta. O toj će izložbi biti još govora u „DOMU".

Četrdeset ratova! Toliko je ratova vodila Englezka za vlade sadašnje svoje kraljice Viktorije. Koliko je tu proliveno krvi!

Jedan biskup u Madžarskoj naselio je 100 seljačkih porodica (familija) na svoje imanje, a ovi će mu ljudi ovu zemlju po malo izplaćivati. Još im je sâm sagradio i crkvu i župni dvor. Ej koliko bi se dobra moglo učiniti, da su i naši velikaši takovi!

Ruski jezik uče već ne samo Česi, nego i isti Nijemci. Bog zna, kad će se učiti u hrvatskim višim školama? Njemački se uči oho, od kada!

Novinari svih slovenskih naroda iz Austro-Ugarske, t. j. hrvatski, slovenski, srbski, češki, poljski i ruski htjeli su se ove godine sastati u Zagrebu na dogovor. Ali Ban toga nije dopustio.

Glasovi iz naroda.

„DOM", politika i naše novine. „Moja je želja, da „DOM" od sele ni toliko ne piše o politiki, koliko je to do sad spominjao. Kad su novine počele pisat o raskolu koalicije, ja sam pomno pratio njihov rad: toliko sam izgubio volju čitat ih, da Vam nisam kadar opisat. Ja sam ih već toliko pročitao, da ni sam ne znam nikakve koristi od njih. Čitao sam pravaške, čistih, obzoraške, vladine i srbske: ovaj grdi ovoga, onaj onoga, ovaj piše ovako, onaj onako, da čovjek ne može imat u nijednima pravog povjerenja, a osobito ovo najzadnje, što su poradili obzoraši i dr. Ružić ... Mogu Vam reći, da se narod u mojoj okolici sve više odtudjuje od današnjih naših političara. A zašto? Evo, zašto! Ne dadu narodu dobrog izgleda i primjera ... Vam ne će bit po ćudi, što sam ja ovo napisao — ali ovako je. Da mi je porazgovorit se s Vami, ustmeno da Vam ispripovidam, onda bi Vi istom znali, što bi trebali da znate.

Gradište, 8. travnja 1900.

Šimo Varnica".

Dragi prijatelju Šime, meni je ovo i te kako po ćudi, a i ono, što ste napisali o obzorašima, a što sam ja izostavio, -- da i „DOM" ne pristane u ono kolo, gdje se samo grdi. A štogod mislite, da bih ja trebao da znam, samo mi napišite, molim Vas, nemojte se samo prietiti. Evo i ja pišem u „DOMU" sve, što naš narod treba da zna, po mome mnienju. A bit će, ako Bog dâ, i to, pa ćemo se mi i porazgovorit, ali onda ćete istom i Vi znati, što bi trebali da znate! A dotle da ste mi zdravo i veselo, i pozdravite liepi svoj kraj sve do Otoka i Niemaca: sve mi je još u pameti i u miloj uspomeni.

Ni moj otac, ni moj djed nije novina čitao! „Ja držim više listova ili novina, i u više jezikâ, ali ovakav, kao što je „DOM", nije mi još došao u ruke: ovoga pročitam i opet na novo počnem, sve dok ga na pamet naučim, da možem to uz svake prilike pripoviedati i time narod hrvatski poučavati, koliko mi je to moguće. Ali žali Bože, jako je ovo mučan posao, jerbo je već sve zakašnjelo i zastarjelo. Kad sam već više put seljakom čitao i govorio o tom i onom, kako bi se mogli pomoći i njekamo popeti, ali bilo je uzalud. Dobio sam ih još na uha: „Evo, gledj, ni moj djed, ni otac ti ovo radio i novinâ čitao nije, pa je uza sve to dobro i lagodno živio. Pisati i govoriti je lako, tko ima svega na pretek, i time badava vrieme gubiti, jerbo ovi, koji sve to pišu, nit su orali, nit su kopali!" I Bog zna, što još više! — Ja ipak spoznajem, da će kroz godine biti i kod nas u Medjumurju više hrvatskih korenjaka, koji će možda što bolje za narod djelovati i naše Hrvate dizati iz spanja.

U Badličanu u Medjumurju.

Štefan Miklin".

Ja ću našemu prijatelju Miklinu, a i onim, s kojim se on razgovara, odgovoriti drugi put malo više, nego što bi to u ovom broju mogao. Ali ipak neka već sada kaže svojim susjedom, da je i urednik „DOMA", istina, malo kopao zemlju, ali ju je ipak kopao, i da baš nema svega na pretek.

Drugi, ali tužniji glas iz Medjumurja. „Žali, Bože, za nas medjumurske Hrvate! Mi danas jako težak položaj imamo zato, da u materinom jeziku nam je jako težko razumjeti u uredih, i pisma, jer su magjarska. Naša djeca još kako tako, ali mi, koji smo oko četrdeset godina stari, za nas je najgore ar nas niesu učili magjarski, a danas sve magjarski, malo hrvatski. Zato opažujemo pri našoj djeci i hladniju katoličku vjeru, jer mi otci i majke imamo veći napor s djecom. Bog sačuvaj nas još od toga, kako čujemo da bi nas Medjumurce radi odciepiti od zagrebačke drage matice nadbiskupije i priklopiti sombateljskoj nadbiskupiji, ar smo se osvjedočili pri naših susedih Hrvatih preko Mure u Keresturu, gdje pri službi božjoj čuo jesam samo evangjelje hrvatski čitati, a glavna prodika i sve drugo bilo je magjarski. Dao Bože, da se sve popravi, što se je pokvarilo! Za to neka uzdahne svaki mili i dragi Hrvat.

Mura Vid 24./IV. 1900.

Rok Horvat."

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je **„DOMU" na godinu 3 (tri) Krune.** - Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će DOM za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za **2 Krune 40 filira,** dvadesetorica i više svaki za **2 (dvie) Krune.** — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira.

Broj 10. | U Zagrebu, 15. svibnja 1900. | God. 1.

Dao Bog sreću!

Da! Dao dragi Bog sreću seljačkomu našemu narodu, koji je upravo sada u ovom mjesecu u najvećem poljskom poslu! Sad se ore i sije i svaki drugi poljski posao radi, pa i susjed susjedu, a osobito svaki prolaznik težaku-mučeniku dovikuje: »Bog dao sreću!«

I pravo dovikuje. Ako i tko zna, a to zna poljodjelac-mučenik: da zemlji nije gospodar ni onaj, koji ju ore, ni onaj, koji sije, ni onaj, koji ju natapa, — nego Onaj, koji daje râst, Bog.

Eh, težak je i mučan ovaj život jadni mnogomu, ali nikomu tako, kao poljodjelcu težaku. Istina je: težko je i onomu jadnomu mučeniku, koji se guši i davi u zatvorenoj fabriki, jer on nema ni čistoga božjega zraka, on riedko i vidi sjajnu zviezdu, milo sunce, — milo osobito sad u proljeće. Ali ja mislim, da je svejedno teže poljodjelcu.

A zašto je poljodjelcu teže? — Evo zašto! Radnik u fabriki težko radi, to je istina. Ali on stalno zna, da će mu njegov rad i muka biti naplaćena po pogodbi. On za to nema brige. A gledajte poljodjelca: Sve je u cvietu, da je milina gledati: razcvale se jabuke, kruške, šljive i drugo voće, tako, da se ne bi mogao nagledati ljepote onaj, komu je samo do gledanja. Ali poljodjelcu često nije do ljepote i gledanja. On sve misli: A hoće li to ostati, hoće li obroditi? Njemu nije do cvieća i proljeća. On gleda na svaki oblačić, okreće se na sve strane: ne će li biti mraza, ili leda, ili štetna vjetra, ili prevelike kiše i poplave, ili pak žege i suše. I da je vidjeti onomu, tko vidio nije: kako je poljodjelcu, kad se navuku

n. pr. oblaci, kad iz njih navali tuča (led), i on vidi na svoje oči, kako mu muka propada i sad će eto za čas ili dva propasti, — a on ne može ništa proti tomu!

»Može!« — kažu. — »Ne znate li, da su ljudi izmislili već i topove (kanone, štuke), pa pucaju na oblake, da raztjeraju tuču?«

Znamo, i to ne samo to, nego i još više. Znamo, da su već gotovo proti svakoj božjoj uši izmislili posebnu mast ili prašak, i posebnu mašinu ili mieh, pa mažu, štrcaju, škrope, praše, — i gle: pomaže! Ako i ne pomogne svagda i svagdje, ali ipak pomaže, i čovjek spasi i sačuva nješto svoje muke od propasti. Pa život čovječji, život pravoga čovjeka, koji živi od svojih žuljeva i svoje muke, taj život i nije drugo, nego neprestani boj sa zemljom i zrakom. Kolike su šume, koliko je grmlje izkrčeno, da dodješ do kore kruha! Koliko je drača i korova uništeno i sa pitomoga polja protjerano! Kolike su divlje životinje uništene, kojim se danas ni za ime ne zna, nego im kosti u kamenu svjedoče, da su njekad živjele i čovjeku život otežčavale! Koliko je kamenje polomljeno, gore izravnane, vode navrnute! Koliko je željeza zemlji iz utrobe povadjeno, da dodješ do oružja i orudja! Koliko je drvlje posječeno, koliko kamenje ponaslagano, koliko kožâ zvjeradi oderano, — da se čovjek obrani od zime i vrućine!

Sve je to učinio čovjek, — i još će više učiniti. Znate, da je već prorovao gore i žicom svezao zemlje preko mora, a mnogi se hvale, da ne vide kraja ljudskoj pameti. Sve je to dobro i potrebno. Ali jedno treba imati na misli, a to je, kako je ono rekao jedan pjesnik naš: Na zemlji nema raja — i ne će ga biti. Što eto koriste sve masti i mašine, kojima čovjek ubija jednu uš na vinovoj lozi, — kad se sutra rode tri nove uši, jedna gora od druge? Ni topovi na oblake ne će sa zemlje leda protjerati. Štogod čovjek učinio, zraku i zemlji ne će postati gospodar, jer to, kako kaže drugi hrvatski pjesnik: Njegova je to država: nebo i zemlja država je Božja.

Zato nije baš mnogo pameti u onoj prevelikoj hvali, kako se hvale ljudi u knjigama: da je čovjek pokorio i savladao naravske sile, t. j. gromove i striele, gore i vode, i što još, ne znam, pa da mu to sad služi i robuje. Nije tako. Sve naravske sile i jesu za to tu, da čovjeku služe, pa zato čovjek i ima razum, da se služi svačim na božjem svietu.

Nije to od jučer, što si čovjek na suncu suši n. pr. hranu za blago; nije od jučer, što čovjek znade izdubsti drvo i u njem se pustiti po moru, da ga nosi. I tako dalje. A što danas oganj tjera kola po željeznoj cesti; što striela ili munja leti po napetoj žici i javlja čovječje misli po svietu; što na staklo možeš vidjeti u najdalju daljinu — pa i još koješta —: to sve i pristaje čovječjoj pameti. Ali je ludo i pomisliti, što se čuje i čita u knjigama: kao da je čovjek već zajašio božji ovaj sviet i da mu gospodari. Ej nije, nije i — ne će. Istina, prevrće čovjek pamet svakojako, da si olakša jadni život, pa je već i koješta izmislio. Ali koliko se svaki dan čuje i čita: koliku je štetu počinila suša, voda, tuča (led); grom, potres! Tko bi to nabrojio! Od svega toga još čovjek strada i pati.

A najviše pati poljodjelac. Njemu — ako mu ne dade nebo i zemlja, — nitko mu ne dade, nego će mu svatko prije još uzeti. A nebu je i zemlji gospodar samo Bog. Zato i »DOM« dovikuje svojim čitaocima i drugim poljodjelcima u težku njihovu radu ovoga proljeća i u brigi i nadi njihovoj:

»Dao Bog sreću!«

Tko je prije Hrvatâ živio u našoj domovini?

Odmah u 1. broju »DOMA« razgovarali smo se o tom, koliko ima nas Hrvata i naše zemlje. Pogledajte ono opet malo.

Mi danas kažemo i imamo pravo kazati: naša zemlja. Ali je bilo vrieme, kad ova zemlja nije bila naša. A nije bila naša zato, jer nas nije ovdje bilo. Gdje smo bili, i kako smo se i kada ovamo doselili, i o tom ćemo se već porazgovoriti. A sada da nam je najprije znati, tko je prije nas ovdje bio, jer ova zemlja nije ni prije nas bila pusta.

Ali prije nego što se o tom počnemo razgovarati, pitat ćete me možda: »A što nam to treba znati? Što je nas briga za one, kojim se više ni za ime ne zna?«

Nije tako. Prvo i prvo: čovjeku se hoće svašta znati, pa i ne imao od toga nikakove koristi. Zato čovjek i ima razum i misao ima u sebi duh, koji ne miruje, koji u sebi živi. Koliko puta čovjek ure i ure sam u sebi i sa sobom promišlja, a čini mu se, da je sve ono proživio, što je samo promišljao. U tom je vidite, razlika izmedju čovjeka i nieme i nerazumne živine: živina živi samo tielom, a čovjek živi i duhom, jer je u njem razumni duh, koji čak ni u snu nije miran, nego i onda

nješto snuje i kuje — sanja ili sniva. Čovjek ima duhovni život, duh njegov živi sa sobom i u sebi. Zato se čovjeku hoće znanja svakakvoga.

Ali ima i posebnih razloga, da je vriedno znati, tko je prije nas bio u našoj zemlji. Samo me čujte malo. Evo vi znate, kako se zovu njeki hrvatski gradovi i mjesta, n. pr. Dubrovnik, Petrinja, Mitrovica, Banjaluka, Ivanić, Osiek, Priedor, Privlaka, Trebinje, Brod, — i tko bi ih sve nabrojio. Kad čujete ova imena, odmah vidite, da su to imena hrvatska, odmah si možete pomisliti, kako su ta mjesta dobila svoje ime: Dubrovnik je dobio ime od »dubrave«, t. j. dubove ili hrastove šume; Petrinja od Petra, možda kakvoga bana ili kralja hrvatskoga; Mitrovica od Mitra ili Dimitra; Banjaluka nije drugo nego »banska luka« (a vi možda znadete, što je to »luka«); Ivanić je dobio ime po kojem Ivanu; Osiek po osiecanju vode (u Dravi); kod Priedora je nješto prodrto, a kod Privlake su nješto prevlačili preko bližnje riečice Bosuta, jer je tu bila plitka voda; Trebinje je dobilo ime po trebljenju ili krčenju šume (gore), a Brod sâm kaže, što je. — Ali sad ću vam kazati njekoliko drugačijih imena: Sisak, Knin, Zemun, Kotor, Bihać, Zadar i tako dalje. Nitko nas ne zna, što bi to moglo biti: Sisak, Knin, Zadar i t. d. To su tudja imena, ova su mjesta dobila svoja imena od tudjega naroda, koji je govorio tudjim jezikom, a bio je prije nas ovdje.

A vriedno je spomenuti i ovo: Uzmite vi, koji ste u Dalmaciji i Istri, uzmite poštansku dopisnicu; pogledajte na njoj onu stranu, gdje se piše naslov (adresa), pa ćete odozdola na desno vidjeti sitno natiskano: »Deutsch.-Illir.-Ital.« Što to znači? To znači, da su na ovoj dopisnici tri jezika: deutsch (dajč) t. j. njemački, italieniš t. j. talijanski — i ono treće u sredini: „illiriš". A koji je to jezik »illiriš« ili »ilirski«? To bi imalo biti hrvatski. Tako eto još danas zovu tudjinci hrvatski naš jezik — ilirskim. — A pogledajte u knjige o popisu, pa ćete naći, da u primorskoj Rieci živi sedam tisuća (7.000) Iliraca. A pitajte koga hoćete na Rieci, je li Ilir, evo moje glave, ako vam i jedan kaže, da je Ilir. A od kuda to ime, — to ćete odmah saznati.

Što se zna, prvi narod, koji je prije nas živio u našoj domovini, to su bili Iliri. Oni niesu bili s našim narodom ni plemenom, ni u kakovom rodbinstvu, upravo tako, kano ni Niemci.

Ovi Iliri živjeli su u našoj zemlji prije 2.400 godina. Ne mogu, a i ne ću vam pripoviedati svega, što se o njima znade. Kazat ću samo to, da su primorski Ilirci, oni, koji su živjeli u današnjoj Dalmaciji, — oni su bili dobri pomorski razbojnici; a zagorski Ilirci, t. j. oni, koji su živjeli u današnjoj Bosni i Hercegovini, to su bili ponajviše pastiri. Bilo je vrieme, kada su Iliri bili jaki, pak su i na susjedne narode i države navaljivali. Osobito su primorski Iliri kao pomorski razbojnici (gusari) dodijavali Rimljanima, dok Rimljani niesu prije tisuću i devet stotina godina (t. j. nješto prije rodjenja Isusova) ovih Ilira posve savladali i uzeli im vladu.

Od ovoga vremena sve do seobe naroda, živjeli su Iliri pod rimskom vladom. Razumije se po sebi, da su se sad u našu zemlju po malo doseljivali i Rimljani, rimska gospoda i vojnici. Pače su i rimski carevi stanovali u našoj zemlji: u Dalmaciji je jedan car imao i svoj »palac« ili »palaču«, pa je po tom »palacu« dobio ime grad Spalat ili, kako ga Hrvati zovu: Split.

U to je došla seoba naroda, o kojoj smo se već razgovarali. Rimski carevi predali su naše zemlje divljim i strašnim Hunima, a iza njih osvojili su naše zemlje Goti, njemački rodjaci. Ovi su jedni i drugi bili u našoj zemlji dosta kratko vrieme i odavle su navaljivali na Italiju i na druge narode i države. U tom boju i u tom seljenju propali su i Iliri, ali niesu posve propali: do danas su živi Arbanasi (ili Albanci), za koje se misli, da su potomci starih Iliraca. Arbanasi žive na jugu u Turskoj i Grčkoj, a ima ih koja šačica i u Dalmaciji i Istri.

Eto, po ovim Ilirima počeli su tudjinci zvati i naš narod. Jedno vrieme, pred sto godina i više, zvali su Niemci naše „vlahe" — Iliri. Kad je Napoleon oteo Dalmaciju i dio susjedne hrvatske i slovenske zemlje, sve je to stavio pod jednu vladu i dao toj novoj državi ime Ilirija. Napoleon je mislio, da će u jakosti i slavi dostići njekadašnje rimske careve, pa je zato svakoj zemlji, koju bi osvojio, dao ono staro ime, koje je imala pod rimskom vladom prije dvie tisuće godina. Tako je eto i jednomu dielu naše zemlje naprtio staro ilirsko ime, premda se ovdje za Ilire nije više ni znalo. — Ali u svakoj stvari ima barem nješto dobro. Tako je bilo nješto dobra i u ovoj Napoleonovoj Iliriji. Čujte malo!

Istina je, Napoleon je htio dostići slavu i veličinu njekadašnjega rimskoga carstva, pa je zato davao zemljam

stara imena. Ali je bio toliko pametan, da je skupa sklapao ono, što po božjem pravu zajedno spada. Tako je on pod jednu vladu i pod jedno ime skupio: sve Dalmatince, hrvatske graničare i desne Posavce, velik dio Slovenaca (Kranjaca i Štajeraca) i sav hrvatski narod u Istri, — t. j. sav naš narod na desnoj strani Save, koliko nije bio pod turskom vladom u Bosni: od Kotora i Dubronika preko Splita i Zadra sve do kranjske Ljubljane i dalje, — sve je bilo pod jednom vladom, — kako to nije bilo već tisuću godina! Skupljena i sjedinjena braća poveselila su se tako, da su počela slavu pjevati ne samo Napoleonu, nego i toj novoj Iliriji. Čut ćete već za Kranjca Vodnika, kako je pjevao: »Ilirijo, ustani!« A na to je došao pred 65 godina Hrvat iz Krapine Gaj i počeo sa svojim prijateljima smišljati, kako bi se svi »Iliri« složili. Ništa zato, što Ilirima više nema ni traga, — mi ćemo se svejedno svi skupa, od kranjske gore Triglava do bugarske gore Balkana, — svi ćemo se zvati Iliri! Tako je mislio Gaj. Koliko se je tim Ilirima pjesama izpjevalo, koliko zdravica napilo, i koliko se batina dalo i dobilo poradi toga ilirskoga imena! Ali o tom ćemo se posebice još razgovarati. A ovo sam vam ovdje samo zato spomenuo, da znate: kako je ovo medju nama tudje ime oživjelo poslie dvie tisuće godina.

A i Huni su ostavili trag svomu imenu. Znate, da se zemlja preko Drave zove Hun-garija ili Ungarija, Ugarska. Vidite li tu ime H u n? A dobila je ta zemlja svoje ime od Huna zato, što je glavni tabor i glavna sila Hunâ i bila u toj zemlji: tu su oni u ravnici medju Dunavom i Tisom pasli svoje konje.

A Gotima je posve nestalo traga. Ali je još pred 600 godina talijanski jedan svećenik u Dalmaciji nadievao i Hrvatima ovo tudje gotsko ime.

Iza ovih Gotâ počeli su se u naše zemlje već po malo seliti i naši pradjedovi Hrvati. Ove sada naše zemlje bile su u to vrieme još pod vladom rimskih careva u Carigradu. Ovi su carevi pozvali proti dolazećim Slovenom divlje i strašne razbojnike Obre ili Avare. Ovi su divljački razbojnici robili po našim i susjednim zemljama preko sto godina, dok niesu rimskim carevima toliko dodijali, da je jedan rimski car, po imenu Heraklije, pozvao protiv njih u pomoć Hrvate, naše pradjedove. Kad je to bilo, to ćemo drugi put razložiti, a za

Avare ili Obre vriedno je spomenuti, da se je njihov vodja i vladar u ono vrieme zvao Bajan ili Baan, Bân. Nema nikakove sumnje, ja mislim, da su po ovom Bajanu ili Bânu i naši pradjedovi Hrvati nazvali svoje domaće gospodare, pa Hrvati i danas imadu bana. To vam je upravo tako, kako su drugi vladari nadievali sebi ime po rimskom vladaru Cesaru ili po franačkom vladaru Karlu: jedni su se zvali cesar ili car, drugi karol ili kralj, kako sam to već razložio u 7. broju »DOMA« na str. 109.

Ovi Obri bili su po svoj prilici jaki ljudi ili strašni nasilnici. To možemo suditi po tom, što se je njihovo ime do danas sačuvalo u češkom i poljskom jeziku. Čeh ili Poljak, kad hoće komu kazati, da je velik i jak, kaže: to je pravi „obar", to je obrovski čovjek. Po tom se može i to suditi, da su ovi divljaci na daleko robili i strah zadavali, kad se za njih tako daleko znade.

Ali su svejedno propali, tako da ima rieč: »Propadoše kao Obri«. No stare knjige pišu, da je ovih Obara bilo u Hrvatskoj još pred tisuću godina i da su se dobro mogli razpoznati od Hrvatâ. Jedan dio Obara raztepao se, kako sam već jednom spomenuo, medju Bugare.

Iza Obara ili Avara došli su naši pradjedovi u današnju našu domovinu. Kada je to bilo i kako, o tom drugi put.

Izložbe.

Ne znam, ima li koji naš čitalac, koji nije čuo i bez »DOMA«: da je ove godine u Parizu u Francezkoj — »i z l o ž b a«. A mnogi su, i to znam, čuli i sjećaju se, da je i u Zagrebu bila »izložba« prije devet godina.

A što je to izložba i čemu je to?

Hoćete li, da vam u kratko i s jednom riečju kažem, reći ću vam: izložba je veliki sajam ili vašar, samo što se na tom sajmu ne kupuje i ne prodaje. Na taj sajam, na tu izložbu donesu svoju robu ne samo zanatnici, gospodari-poljodjelci i trgovci, nego tu donesu učenjaci svoje knjige, učitelji svoje škole, novinari svoje novine, ribari svoje mreže, i tko bi to nabrojio! I nitko ne donosi te svoje robe, da prodade, nego samo zato, da pokaže, da sviet vidi. I sviet dolazi kao mravlje. Koliko tu svieta dolazi, možete si misliti po tom, što je na parišku izložbu prije jedanaest godina došlo pet

puta toliko svieta, koliko je nas Hrvata po svim našim zemljama, t. j. došlo je 25 milijuna (25,000.000) ljudi.

A koliko tê izložbe koštaju! Ne ću govoriti o tom, koliko potroše fabrikanti i trgovci na izradjivanje i dopremanje svoje robe. Ali koliko stoje zgrade, u kojima su smještene stvari, pa druge pripreme! Na to je francezka vlada potrošila za izložbu prije jedanaest godina — ništa manje nego 13 i pol milijuna (13,500.000) kruna.

A pitat ćete me sada: Čemu su te izložbe?

Istina je, mnoge izložbe niesu drugo, nego obični sajam. Tu dodju tvorničari (fabrikanti) i trgovci, da svietu pokažu, što imadu, da sviet za njih zna, pa da od njih poslie kupuje: tako dolaze na glas mnoge tvornice i trgovine.

Više vriede medjunarodne ili svjetske izložbe, t. j. takove, na koju donašaju svoju robu i svoje znanje narodi čitavoga svieta. Takovu su svjetsku izložbu prvi priredili Englezi u Londonu prije 50 godina. Poslie je, i to godine 1867., bila svjetska izložba u Parizu, god. 1873. u Beču, pa opet 1878. i 1889. u Parizu. Ova posljednja francezka izložba držala se je baš sto godina poslie francezke bune ili revolucije, pa je za taj spomen i priredjena. Godine 1882. bila je svjetska izložba u ruskoj Moskvi, a bilo je više svjetskih izložba i u Americi, pa u Englezkoj i Španjolskoj.

Nema nikakve sumnje o tom, da su ovakove svjetske izložbe na veliku korist. Tu se sastanu svi narodi čitavoga svieta i svaki narod pokaže, što ima i što znade. A po tom se drugi narodi uče. Mjesto da putuješ po čitavom svietu, da vidiš koji narod, njegov život i njegovo znanje, a ti se odvezeš na jedno mjesto, n. pr. u Pariz, i tu imaš i vidiš sve na okupu. Na ovoj sad izložbi u Parizu n. pr. ne ćeš vidjeti samo ono, što Francezi imadu i što znadu, nego ćeš tu vidjeti i to: kako živi, što radi i što znade onaj narod, koji živi u francezkim naseobinama u Africi i Aziji. Tu ćeš naći i našega Bošnjaka i Hercegovca i sve, što on kod svoje kuće ima i što znade izraditi. Naći ćeš tamo u madžarskom prostoru i nas Hrvate i štošta od nas, jer su se i naši ljudi za tu izložbu ponješto spremali. A bilo bi i više Hrvata poslalo tamo svoje stvari, da su nam dali posebno mjesto, kao i drugomu narodu. Ali vi znate, što smo se u posljednjem broju razgovarali, a to je: da mi Hrvati malo vriedimo u svietu, pa nam ne dadu svima jednoga mjesta, nego su jedne prikrpali ovamo, druge onamo. Pa zato naši ljudi i nemaju

mnogo volje, da se pod tudjim imenom pokazuju po svietu. Ja bih rekao, da pravo i imadu.

Ali vratimo se k izložbi. Znate, da ima ljudi svakojake pameti. Tako ima ljudi, kojim nije žao ni vremena ni muke, pak si čitave godine razbijaju glavu, da što izmisle. I više put im podje za rukom, pa hajde onda na izložbu, da to svietu pokažu. I tako čitav sviet sazna za ono, što je koji siromašak godine i godine u svojem kutiću smišljao. I ako je to što dobro, ima od toga čitav sviet korist.

A ne treba ni na to zaboraviti, da od izložbe ima korist i ona zemlja, u kojoj se drži izložba. Na onu izložbu pred jedanaest godina potrošili su Francezi, kako sam rekao, 13 i pol milijuna kruna. Ali ljudi, koji dolaze, da vide izložbu, moraju platiti. I gledajte, Francezi su od ove ulaznine naplatili sve troškove i još im je preostalo do četiri milijuna kruna čistoga dobitka. A koliki je tu dobitak bio osim toga za francezki narod! Koliko su gostioničari iztočili vina i piva i posjekli mesa tolikomu narodu! Koliko se je ljudi stisnulo u jednu svoju sobicu, a drugu je dalo za strance, koji su bogme mastno plaćali! I tko bi sve nabrojio! Ta znate, da svatko nješto dobije i zasluži, kad ima mnogo stranoga svieta, koji gotovinom plaća.

Ne treba dakako zaboraviti ni na to: da je ovakova izložba na čast i diku onomu narodu, koji ju priredi. Francezke su izložbe svagda bile najljepše, pa je i to francezkomu narodu pomoglo, da je tako na glasu.

A sad još jedno. Kad je ono pred devet godina bila izložba u Zagrebu, pa kad su u Zagreb dolazili Hrvati iz svih krajeva, osobito, kad su došli dalmatinski Hrvati: sve je bilo u Zagrebu kao pijano od radosti. I plakali su ljudi od radosti, kad su dolazili Dalmatinci. I meni su potekle suze. Nikad ne ću zaboraviti onoga časa. Kola za kolima voze Dalmatince kroz silnu stisku svieta, koji kliče: Živjeli Dalmatinci! Živjela braća! Živjeli!« A jedan Dalmatinac u kolima drži veliku hrvatsku zastavu, pa kad više nije od radosti znao, što da počne, stane zastavom oko sebe mahati i udarati kao izvan sebe. Onda je sâm ban govorio, kad su odkrivali spomenik Kačiću. Onda je pokojni Vukotinović pozdravio Dalmatince. Onda se je čitav narod hrvatski bio malo podigao, došao k sebi, pa su se poslie pomirile stranke, koje su se do onda klale. Ali se je premalo onda učinilo, ono

je bio samo početak, pa je mnogo toga sve po malo zaspalo, što se je onda bilo probudilo.

Tako je zaspala i liepa misao i odluka, o kojoj se je onda govorilo i pisalo: Za deset godina treba prirediti u Zagrebu opet izložbu, ali veću i ljepšu. Je li ta misao zaspala? Radi li se štogod za to?

Šteta bi bila velika, ako je sve to zaspalo, ako nitko na to ni ne misli. Nama Hrvatima treba sada više no ikada, da se sastanemo, dogovorimo, pomirimo i na posao probudimo. Zato bi trebalo misliti na onu onda zasnovanu hrvatsku izložbu.

Starovjerski sluga.

Komadić pripoviesti.

Baš pred sto godina rodio se ruski pjesnik Aleksandar Puškin. Napisao je mnogo pjesama i nekoliko pripoviesti. U jednoj pripoviesti pripovieda, kako se je prosti ruski vojnik po imenu Pugačev proglasio za cara, predobio na svoju stranu mnogo naroda, osvojio mnoge gradove i počinio mnogo zla. »Dom« će i tu pripoviest donesti svojim čitaocima, a sad ću iz te pripoviesti izvaditi samo komadić, i to o starovjerskom slugi.

U Ruskoj je do pred četrdeset godina bila tlaka: seljački narod nije imao svoje zemlje, bio je sluga, kmet i rob velikašu ili vlastelinu. A ako je vlastelin htio, uzeo bi u kuću za slugu kojega svoga kmeta, i taj bi mu služio do smrti — badava. A kako su ovi sluge služili svoga gospodara, to ćete vidjeti iz ove pripoviesti.

*

Bio u Ruskoj jedan vlastelin, po imenu Grinev, i imao slugu, staroga Arhipa. Stari Grinev imao je i sina Petra, koji je, što no rieč, vragu iz torbe utekao. Koliko i nije bio vražji, naučio ga vragovati Francez, koji mu je bio za mlada učitelj.

Kad je već Petar ponarastao i Francez ga dosta naučio, a kod kuće već niesu mogli podnositi njegova vragovanja, pošalje ga otac daleko na granicu, u vojničku tvrdju (festung, forticu), da služi kao vojnik. S njim pošalje i staroga Arhipa, da mladiću poslužuje i da na njega pripazi.

Već putem do tvrdje zadrži se Petar u krčmi, proigra tu s njekakvim magarcem častnikom sto rubalja (a to je do

300 Kruna) i dodje u noći ololan (pijan) k staromu Arhipu na stan. U jutro zaište od Arhipa sto rubalja, da plati, što je proigrao. Ali Arhip ne dade novaca. »Sunce moje« — kaže stari mladomu obješenjaku — »sunce moje, poslušaj ti mene starca! Napiši ti tomu razbojniku, da si se ti za šalu igrao, a ne za novce, da se u nas takovi novci — sto rubalja! — ne leže. Reci, da su tebi roditelji strogo i strogo zabranili igrati se drugačije, osim na orahe«. — A Petar mu odsieče: »Ja sam tvoj gospodar, ti si moj sluga! Daj ovamo novce, ili ću te za vrat, pa s tobom napolje«. I stari je s tužnim uzdahom morao dati novce.

Odvezoše se dalje. Mladomu je obješenjaku bilo žao starca, pa mu reče: »No, Arhipe, pomirimo se, kriv sam. Unapried ću te slušati«. — Ali stari Arhip uzdahne: »Eh, ćaćko ti moj — kaže — srdim se ja sâm na sebe, svemu sam ja kriv! Kako sam ja mogao ostaviti tebe sama u gostionici. Što ćeš? Grieh me je smeo: palo mi na pamet, da odem do kume, pa eto: zadjoh kumici, pa ostadoh u buturnici! Kako ću se pokazati na oči gospodi, otcu ti i materi? Što će reći, kad čuju, da diete pije i igra?« — I sve je dalje uzdisao i mrmljao: »Sto rubalja! Zar je to mala stvar?«

Kad su došli u tvrdjavu, tu se je Petar s njekim drugim magarcem častnikom pobio na sablje i bio ranjen gotovo na smrt. Za to je stari Grinev nekako saznao, pa napiše staromu slugi Arhipu ovo pismo: »Sram te bilo, stari pse, što ti niesi pazio na moje zapoviedi, pa mi niesi javio ništa o mojem sinu Petru, nego su mi to morali javiti tudji ljudi. Zar ti tako izpunjaš svoju službu i gospodarevu volju? Ja ću tebe, staroga psa poslati svinje pasti, što zatajuješ istinu i popuštaš mladiću«. — A stari je Arhip na to pismo odgovorio ovako: »Gospodaru Andrija Petroviću, otče naš milostivi! Milostivo pismo vaše ja sam primio, u kojem se izvolievaš ljutiti na mene, roba vašega, neka me, kaže, bude stid, što ne izpunjam gospodarevih zapoviedi. A ja niesam stari pas, nego vjerni vaš sluga, gospodareve zapoviedi slušam i odano sam vam uviek služio i doživio do siedih vlasi. A ja vam o rani sina Petra ništa niesam pisao, da vas ne uplašim uzalud, a i onako čujem, da je gospoja, majka naša, od straha oboljela, pa ću se za zdravlje njezino Bogu moliti. A što se je sinu Petru dogodila takva neprilika, to se je pripetilo, mladiću nije zamjere: konj je na četiri noge, pa se popikne (spotakne). I izvolite vi pisati, da ćete me poslati svinje

pasti, i to je vaša gospodska volja. S tim se robski klanjam. Vjerni vaš kmet Arhip«.

Na onu tvrdjavu, u kojoj je služio mladi Petar, navali onaj strašni Pugačev, tobože car. Tkogod ga od častnikâ nije htio pripoznati za cara, objesio bi ga. Tako dodje red i na ovoga Petra. I kad je već Petru bilo uže na vratu pod vješalima, eto ti staroga Arhipa, baci se na koljena pred Pugačeva i plače: »Otče rodjeni — kaže — što će ti smrt gospodskoga djeteta? Pusti ga, za njega će ti dati odkup. A drugim za primjer i za strah — zapoviedi, da objese makar mene starca«.

Eto, takav vam je bio starovjerski sluga!

A vi sad prosudite: zašto danas nema više takovih, i je li zlo, što ih nema.

A kad dospijem, kazat ću vam i ja, što o tome mislim.

Sitnice.

Vezuv. Novine pišu, da je Vezuv opet počeo rigati. A taj Vezuv — to vam je gora u Italiji u okolici Napulja (ili Neapola, t. j. hrvatski Novograda). A čudno je i strašno na toj gori to, što na vrhuncu ima ždrielo ili otvor, pa na to ždrielo leti iz gore do velike visine ražareno kamenje, pravi strašni oganj, dim i pepeo. Više puta leti u zrak „lava", a to je raztaljeno kamenje, koje se stine, sgustne i otvrdne, kad dulje po zemlji teče. Ovakovih gora, iz kojih suklja oganj, dim, pepeo i kamenje, imade dosta po svietu, a zovu se „vulkani". Tih vulkana ima „živih" i „mrtvih", t. j. njeki još i danas bacaju oganj, a drugi su već ugasli. Živih vulkana ima na svietu preko 300.

I za Vezuv su mislili, da je već mrtav, pošto je prije tisuću i osam stotina godina (t. j. 79. godine poslie Isusa), pošto je, rekoh, svojom „lavom", kamenjem i pepelom zasipao čitava dva obližnja grada (Pompeje i Herkulanum). A zasipao ih je preko šest metara visoko: zasipao je kuće i oko dvie tisuće ljudi. Već više od sto godina odkapaju se ti gradovi i nalazi se u njima sve, kako je bilo prije tisuću i osam stotina godina.

Poslie toga, kako je zasipao ta dva grada, mirovao je Vezuv 120 godina, onda je opet počeo gorjeti, pa opet mirovao preko 500 godina (do god. 1631.), a onda opet počeo strašni svoj posao svakih 5, 10 ili 20 godina. I tako traje do danas. Posljednji je put strašno bacao godine 1872, pa su mnogi došli, da tu strahotu vide, — ali su mnogi to skupo platili: 300 tih gledalaca zasipao je Vezuv svojim ognjem, kamenjem i pepelom.

A sada biste možda htjeli znati: Od kuda u toj gori onaj oganj i dim? Ali o tom drugi put.

Tortura. Danas ne može obtuženik biti osudjen bez svjedoka i dokaza. Ali nije svagda bilo tako. U staro vrieme, pa tomu i nije još tako davno, dosta je bilo, ako je obtuženik priznao, da je kriv. A ako nije htio priznati, što su tužitelji htjeli, udarili su sudci obtuženika na muke, mučili su ga, i to najstrašnijim mukama: šibali su ga; stiskali mu šarafom prste, da je izpod njih krv tekla; privezali ga za ruke i noge i na kolu raztezali, da se je svaka kost morala maknuti sa svoga mjesta; smudili su ga ognjem, palili razbieljenim željezom. I tako dalje, tko bi sve nabrojio! Čovjek nikad nije u neprilici, kad mu se hoće, da učini kakovo zlo svomu bližnjemu, po Bogu bratu — čovjeku. Ovakovo mučenje, — to se je zvalo „tortura".

Osobito su ovako mučili krivovjerce i vještice ili coprnice. Jalne gore od vraga babe, obtužile svoju staru (a i mladu) susjedu, da ima posla s vragom, da je vještica. A vjerovalo se je, da takova žena, koja ima posla s vragom, — da ima na tielu vražju znamenku. Jao si ga sada obtuženoj siroti, ako su na njoj našli kakovu znamenku, s kojom se je i rodila! Ta je sigurno vražja. Ali ne će priznati, pa zato udri ju na muke, dok ne prizna! A kako, za Boga, ne ćeš u muki što priznati, što jest i što nije! Ali kad bi ovakvoga nesrećnika pustili i opet ga pitali, rekao bi: niesam pa niesam! I opet su ga mučili. Treći put je priznao i onda, kad ga niesu mučili, jer je znao što ga čeka. — Koliki su tako mučeni i najsramotnije osudjeni — ni krivi, ni dužni!

U austrijskoj državi, u kojoj smo i mi, ukinuta je ova tortura tek pred 124 godine, t. j. godine 1776. za carice Marije Terezije.

Što je nova doma i po svietu?

„Naš Zagreb". Pod ovim naslovom pišu jedne zagrebačke novine o Zagrebu tako, da je to vriedno spomenuti. Čujte malo! Najprije pripoviedaju, kako i tudjinci, pa i naši neprijatelji hvale Zagreb: da je liep, čist, da u njem ima znanja i umieća. A sada pišu same tê novine: „Tako liepih gospoja i djevojaka, kao kod nas, nije lako naći ni u svakom velegradu. A tako su skladno i zgodno odjevene, da ne zaostaju ni za Bečankama, ni za Parižankama. Pa onda ta naša mila dječica, naša nada! Koliko ih god ima — a Hrvatici još, hvala Bogu nije muka biti mati — koliko ih god, kaže, ima, jedno ljepše od drugoga. Čuvao ih samo nebeski Otac, da ojačaju i ponarastu, pa da budu pametnija i valjanija, nego što smo mi njekoji". — „Da, naš je Zagreb krasan grad", pišu dalje tê novine. Kuća se diže za kućom, jedna krasnija od druge, nastaju nove ulice, novi krasni cvjetni nasadi. „Ali kad tako prolazimo" — pišu dalje — „i sve to gledamo, tad nas nješto kao grize u duši. Smije li to sve tako biti? Smije li tako zapuštena zemlja, kao što je Hrvatska, smije li imati takav glavni grad, kao što je Zagreb. Dok je po našim selima malo radosti, ne čini li ti se ovaj liepi Zagreb kao divljak, koji si je metnuo gospodski klobuk na glavu? Tako se pitamo, a ne znamo si odgovoriti. Ali se ipak tješimo, da je pamet u glavi i da bez srca nema života". A Zagreb je naše srce — vele na koncu ove novine — pa se i dalje starajmo za to naše srce: neka Zagreb bude sve to ljepši.

Ovo je sve jako liepo napisano, pa „DOM" posebice hvali sa svim seljacima ovim novinama,

koje su kod ljepote i krasote Zagreba pomislile i na naše seljake i težki njihov i mučni život. Ovo su jedine naše novine, što ja znam, koje su ovako zgodno, pravedno i pametno jedan put progovorile o Zagrebu.

Jedno bih ja samo dodao ovomu pisanju, a to je ovo: Istina je, Zagreb je hrvatsko srce, a srce tjera krv u sve dielove tiela. Ali od kuda dolazi krv u srce? Ima li onaj čovjek zdravo srce, koji se ne hrani iz svoga tiela, nego mu kojekako priredjene tekućine uštrcavaju pod kožu, da ga kako tako uzdrže u životu? Nema. — A takvo je srce, čini mi se, Zagreb. Zagrebu ne dolazi duhovna hrana iz naroda, nego mu uštrcavaju kojekakve tudjinske čorbe. Tko u Zagrebu pita za narodno mišljenje, za narodne želje i nade? Za koju se od onih liepih gospoja i djevojaka može reći, da s pravom ljubavlju i veseljem gleda na seljački narod i na sve njegovo? Koliko od njih i govori samo hrvatski?

*

U Banovini, t. j. u kotaru petrinjskom i okolici iztraživali su nedavno podzemno blago, t. j. svakojake rude, i našli su svega po malo, a kamena ugljena u obilju. A kameni je ugljen danas velika vriednost. Trebalo bi to samo kopati, a za to treba novaca, pa željeznica, koja bi to dalje odvažala. Od nas ide u tudjinu silan novac za ugljen, a imamo ga doma. Pače je već Amerika počela u naše strane uvoziti svoj ugljen, naš sviet ide u Ameriku, da tamo služi kopajući američki ugljen, a mogao bi isto doma služiti. Ali što ćemo! Naša glava i naše srce — Zagreb — ne će ili ne može ništa. Kažu sad, da se ne će graditi ni ona željeznica iz Karlovca u Sisak, o kojoj smo javili.

Rieka nosi Ugarskoj četiri milijuna dohodka na godinu, kako pišu jedne novine. Liep je to groš, a kaže se, da je Ugarska silne novce potrošila na Rieku, pa da je zato ne može pustiti Hrvatskoj.

107 milijuna kruna uzajmit će ugarska vlada (a to je i naša vlada za njeke stvari). Taj dug morat će odplaćivati i Hrvatska sa Slavonijom, a dobit će od toga novca — kažu — samo jedan milijun kruna.

Bosnu i Dalmaciju sjedinit će, čuje se, pod jednu vojničku vladu u Sarajevu. Nedavno je u dalmatinskom saboru tražio jedan zastupnik, da se Dalmacija sjedini s Hrvatskom. Badava. — U Bosni će u Sarajevu biti o Duhovima velika hrvatska slava. U Sarajevu se je stvorilo hrvatsko pjevačko družtvo pod imenom „Trebević", zagrebačke gospoje poklonile su tomu družtvu liepu zastavu (barjak), pa će sada Hrvati nagrnuti sa svih strana u Sarajevo, da se ta zastava svečano pokaže i postavi. — U istom Sarajevu počeli su naši turci (muhamedanci) izdavati list u „našem" — kažu — jeziku. List se zove „Behar". To je tudja rieč, a kad se čitav list piše hrvatski, bolje bi mu pristajalo i hrvatsko ime. Ali Bog mu dao i pod ovim imenom svaku sreću.

U Bjelovaru ima viša škola (gimnazija) sa 4 razreda, a sad je kralj dopustio, da se svake godine za jedan razred povisi na 8 razreda. Dao Bog iz nje izlazili pošteni ljudi!

*

Naš kralj Franjo Josip I. bio je 4. svibnja u Berlinu kod njemačkoga cara Vilima II. Naš kralj je kum njemačkomu careviću, a taj su dan carevića proglasili punoljetnim. Bio je tamo i talijanski kraljević, pa se je tu pokazalo i

potvrdilo austrijsko prijateljstvo s Niemcima.

U Bugarskoj je bilo i više bune radi desetine, kako smo javili. Mnogo je seljaka postrieljano premda kažu, da vojska nije htjela pucati na narod.

Srbija bi se htjela pomiriti s Rusijom, ali bi morao iz Srbije predjašnji kralj Milan, koji je Srbiju zavadio s Rusijom. Ali Milan ne ide, pa od toga ništa.

Česi i Nijemci u Češkoj još se niesu pogodili za jezik. Sad Česi rogoborę u bečkom saboru: prave „obstrukciju". Kažu, da to ne će pomoći.

Niemci i Englezi pomirili su se, pa se Niemci više ne kuraže na Engleze, a Englezi ne prigovaraju, što Njemačka povećava svoje brodovlje. Niemci se strašno hvale, kako su se osilili, odkad su potukli Franceze i sjedinili se: od onda ih je više za 15 milijuna (a svega ih ima u Njemačkoj 56 milijuna). Da ih ima svaki dan sve to više, — to i mi znamo i ćutimo.

Turska i Amerika su se zavadile. Amerika traži od Turske, da joj plati, što je potukla američke vjerovjestnike u Turskoj (u Maloj Aziji), a Turska ne će. — Turska ima neprilika i sa svojim „mladim Turcima", ali o tom drugi put. Ni Arbanasi turski ne miruju.

U Španjolskoj bune narod, neka ne plaća poreza. To je strašna igra i jao zemlji, gdje do toga može doći!

Buri u Africi još se biju s Englezima. Bila im je nješto sreća poslužila, no sad opet bježe pred Englezima, a Englezi se boje: ne će li se Buri opet gdje skupiti, pa iz zasjede (iz busije) navaliti, kako su to već i učinili. Buri su poslali u Evropu svoje poslanstvo, da namole koju veliku vlast, ne bi li im pomogla. Ali nitko u Evropi od velevlasti ne će ništa ni da čuje, — svatko se boji zamjere od Englezâ. Piše se ipak, da će se tu Amerika umiešati.

*

U Hrvatskoj i Slavoniji rodilo se u mjesecu ožujku ove godine 8.617 duša, a umrlo je 6.373; rodile su se dakle više, nego što je umrlo 2.244 duše. Kad bi se svaki mjesec tako radjalo, bilo bi to na godinu 26.928 duša, za deset godina 269.280 duša, a za sto godina 2,692.800 (dva milijuna šest stotina devet deset i dvije tisuće i osam stotina), a to je više nego još jedanput toliko, koliko danas ima dušâ u Hrvatskoj i Slavoniji. Ali će se u Hrvatskoj i Slavoniji narod podvostručiti i mnogo — mnogo prije nego za sto godina. No to su drugi računi.

U Pariz na izložbu ne će poći samo silan sviet sa svih strana, nego i mnogi vladari. Njemački car Vilim II. ne će doći tamo, kažu, jer Niemci i Francezi niesu baš prijatelji. Ni naš kralj ne će ići, ali će ići mnogi od njegove kuće, ali tako, da se ne će pokazati, da su od carske i kraljevske kuće, pa ih zato ne će ni počastiti, kako se časte i dočekuju vladari. Kad tko od velikih tako putuje (obično pod tudjim imenom), kaže se, da putuje „i n k o g n i t o" t. j. nepoznat.

Kad već govorimo o toj izložbi, spomenuti ćemo i to, da se već prvih dana na toj izložbi dogodila nesreća: srušile su se njekakve stube i mnogo je svieta našlo svoju smrt. Kažu, da je hiljadu šest stotina radnika poginulo već za vrieme, dok se je izložba gradila i priredjivala. Ako je istina, meni bi presjelo gledati tu krasotu, gdje je toliko sirotinje (nego što je radnik, nego sirotinja?) glavu izgubilo.

Glasovi iz naroda.

Nikako ne će medju seljake! Piše mi jedan prijatelj „DOMA" ovo: Mnogi bi trgovci-gradjani rado držali „DOM", ali se srame (stide) držati ga i čitati, jer na „DOMU" piše, da je to „list hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk", — pa što bi oni to čitali, što je za prostačinu seljaka! Neka i ne čitaju! „DOM" drži jedan biskup, nekoliko kanonika, više profesora najviših škola, mnogo župnika, pa i drugih mnogo učenijih ljudi, nego što su oni gradjani. Ali ja im i opet velim, neka ne čitaju. Oni bi htjeli, da se s „DOMA" skine onaj napis, da je to list za hrvatskoga seljaka! Ali toga ne će dočekati. „DOMU" je drag i mio svaki prijatelj, ali „DOM" je najprije za seljaka, pa dok je seljaku po volji, za druge nas malo briga.

Baš zato neka hrvatski seljaci gledaju, da se ovaj njihov seljački list razširi po svim našim zemljama tako, da se bude moglo reći: „DOM" je seljački list, njega seljaci uzdržavaju! Ja mislim, da će svakomu hrvatskomu seljaku goditi, ako mu kažem, da se „DOM" već sada čita u svim našim zemljama: u Hrvatskoj oko Zagreba, Varaždina, Siska, Petrinje, Koprivnice, Karlovca, Senja, Rieke i t. d.; u Slavoniji oko Osieka, Zemuna, Vukovara, Vinkovaca i t. d., pa u drugim našim krajevima: oko Zadra, Splita, Trogira, Makarske, Kotora, Ključa, Zenice, Dobrlina, Banjaluke, Sarajeva, Mostara, Žepča, Bileka, pa Čakovca, po Bačkoj — i tako dalje.

A kako bi tek onda bilo, da svaki pretplatnik „DOMOV" nagovori svoje prijatelje i znance, bližnje i dalnje! Nijedne novine nebi mogle dostići „DOMA" brojem čitalaca, jer je seljakâ najviše. Zato „DOM" i moli i opominje svoje prijatelje, da mu jave i preporuče svakoga, za koga misle, da što vriedi i da hoće i duhom živjeti, a ne samo tielom. Onda će „DOM" javiti, koliko nas i kud nas ima, — a sad ga je još malo i stid . . .

☞ Predplate i prijave za »DOM« još se primaju i svi se brojevi mogu dobiti. Predplate i prijave šalju se: »Upravi »DOMA« (Dr. Ant. Radiću) u Zagrebu, Jurjevska ulica br. 28.

☞ »DOM« opet opominje svoje prijatelje, da mu štogod pošalju, i to one, koji mogu. A koji baš nikako sad ne mogu, neka barem gledaju naći »DOMU« novoga prijatelja, koji će moći.

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je **„DOMU"** na godinu 3 (tri) Krune. — Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će „DOM" za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za 2 Krune 40 filira, dvadesetorica i više svaki za 2 (dvie) Krune. — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira.

Broj 11. | U Zagrebu, 1. lipnja 1900. | God. 1.

„Lako je pisati!"

»Pisati i govoriti je lako, tko ima svega na pretek, i tim badava vrieme gubiti, jerbo ovi, koji sve to pišu, nit su orali, nit su kopali.«

Sjećate se, tako je pisao »DOMU« prijatelj Štefan Miklin, Hrvat iz tužnoga Medjumurja: tako su mu — piše govorili oni, kojim je govorio »o tom i onom, kako bi se mogli pomoći i njekamo popeti.«

Ja sam u 9. broju »DOMA« obećao, da ću na to odgovoriti, pa evo me, da održim rieč.

I odmah ću vam kazati, da oni imadu pravo, posve pravo, imadu oni, koji su ovako govorili. Pisati je zbilja lako. Pisati je još mnogo lakše, nego govoriti. Jer kad govoriš, imaš pred sobom bilo koga, pa ako imaš i koliko stida i poštenja, ne možeš svašta bubati i klopotati jer ti se može dogoditi i to, da te tko ošine riečju, ako ne ćeš koji put dobiti i po gubici. A napisati možeš svašta, i nitko ne može do tebe, kad mnogi i mnogi za te i ne znadu. A osobito je to danas lako, kad ima novinâ, u koje možeš pisati i bez podpisa svoga imena. Badava je tu i urednik, jer on napiše: »Piše nam prijatelj« od tud i od tud, — i dade napisati najveću laž. A nema laži, kojoj ne bi bilo tko vjerovao. Jadni i siromašni papir! Što sve na njega meću, što sve mora podnositi, kolike gluposti i ludorije, kolike laži, kolika zla!

Ali ni to još nije najveća nesreća, što oni ljudi, koji pišu, ne znadu orati ni kopati. Zlo je to, što njekoji ovakovi ljudi hoće seljaka učiti, kako treba orati i kopati! Uzmu kakovu

švabsku knjigu i uče po njoj hrvatskoga seljaka ovo i ono, Bog zna, što. A kad seljak kima glavom i kad ne će odmah onako, kako ga uče oni, koji ne poznaju seljačkoga posla i života, — onda kažu, da je hrvatski seljak svoje glave, da je glup, da plete kotac kao i otac, i tako dalje. Tu je baš na mjestu ona rieč: da je lako pisati onomu, tko nije orao ni kopao.

Ali ja vam do sutra ne bi nabrojio, kako je lako koješta pisati. Jedno vam još moram spomenuti.

Kad gospoda pišu za seljake, najradje i najviše pišu seljaku o tom: kako mora biti dobar, pošten, pobožan, poslušan i ponizan. A osobito imadu mnogo rieči za to: kako seljak ne smije biti lijen, nego liepo marljiv, pa još to, da ne smije biti neumjeren, da ne smije previše jesti i piti. Sigurno ste već čitali, kako se viče na seljačku svadbu, na karmine: da se tu previše pojede i popije.

Ja ne ću kazati: seljak ne mora biti dobar, ne mora biti pošten, ne mora biti pobožan, ni poslušan, ni ponizan; ja ne ću kazati: seljak neka bude lien, neka bude svaki dan sit i pijan. Ali ću kazati to, da je mnogo i mnogo lakše napisati: »budi dobar i pošten« i »nemoj se opiti«, — to je mnogo lakše napisati, nego biti dobar, pošten i triezan. I ako je i što istina, a to je istina to, da je lako pisati i govoriti: budite dobri, budite pošteni, budite poslušni, ponizni i pobožni, budite umjereni! A tako se najviše piše za seljake, kao da su oni najgori, najnepošteniji, najbezbožniji, najneposlušniji i najoholiji, kao da su oni najveći požderuhi i pijanice.

Ja se samo čudim, da hrvatski seljak još i toliko drži do knjige, koliko drži. A zašto se čudim? Evo, za što se čudim: Seljaku najviše pišu o onom, što sam spomenuo: uče ga, kako će orati, kopati i drugi svoj posao obavljati, a onda uviek i uviek: neka ne bude lien, neka bude dobar, pošten, pobožan, poslušan i ponizan. Ali i seljak ima njekakovu glavu. On vidi, da mu tê knjige preporučuju svakakve mašine i druge skupe stvari, do kojih siromah seljak ne može doći. Seljak vidi, da se na gospodskih imanjih ore i svi poslovi obavljaju onako, kako knjige pišu, — pa da ta imanja propadaju. A što je glavno: seljak ne vidi nijednoga onoga pisca, da sâm ore ili kopa, a seljaka uči orati i kopati; seljak vidi, kako su pobožni i ponizni i triezni oni, koji sve te knjige pišu, a njega uče na dobrotu, poštenje, pobožnost i trieznost.

I kad sve to seljak vidi, onda kaže: »Lako je pisati«. I pravo kaže.

A sad, ako vam se hoće, uzmite u ruke svih 10 brojeva »DOMA«, pa tražite: Je li vas »DOM« učio orati i kopati? Je li vas korio i psovao, što ste zli, nepošteni, bezbožni, neposlušni i oholi? Je li vas gonio iz svatova i iz krčme? Je li vas opominjao na posao i psovao vašu lienost? — I ako potražite, naći ćete, da nije.

Nije. A ja svejedno znam: i da ste zli, i da ste nepošteni — i sve ono dalje. Znam i to, da vam i u tom treba nauka. Ali ja znam i to: da niste samo vi zli i nepošteni i bezbožni, — pa zašto bi na vas prstom pokazivao? I ako vam treba nauka na dobrotu, poštenje i pobožnost, — ja ću biti zadnji, koji ću vas to učiti, jer vi za to imate svoje otce, svoje majke, svoje starce, pa svećenike, — ako sve to imate i ako vam vriede štogod. A ako nemate, meni vjerujte, iz nijedne knjige ne ćete naučiti ni dobrote, ni poštenja, ni pobožnosti, — ni ništa od onoga, po čem je čovjek — čovjek, pravi čovjek.

Zato vas ja to i ne učim, i za to meni nije lako pisati za vas. »DOM« vas uči ono, što vas ne mogu naučiti ni vaši otci, ni majke, ni starci i poštenjaci vaši, — a mislim, da vam je to potrebno u težkom vašem životu. Nemojte misliti, da ćete čitajući ovaj listić postati blaženi i srećni; ali mi vjerujte: ja ne bi htio, da po njem dodjete i u najmanje zlo.

A sad prosudite. Pa ako nadjete, da »DOM« nije za vas, a vi s njim u oganj!

Meni ne će biti žao.

Od kud i kad smo se mi Hrvati doselili?

Nam je danas težko i pomisliti: kako bi se čitav narod mogao preseliti iz jedne zemlje u drugu! Istina je, i danas se ljudi sele u Ameriku. Ali to su većinom ljudi bez doma. Ima na našu žalost i danas i našega svieta, koji prodaje kuću i zemljište i za uviek se seli u tudji sviet. Ali to su pojedini ljudi, koji nadju kupca za svoju sirotinju. Ali da se svi mi Hrvati podignemo danas, pa da se odselimo kamo — to je težko i pomisliti, kako bi to moglo biti. Tko bi pokupovao sve naše zemlje i kuće, pa blago naše. Ili bismo li tjerali sve blago sa sobom? Ne bi li nam bilo žao ostaviti obradjenu

zemlju, oranice i livade, vinograde, vrtove, pa kuću i sve oko kuće? — Ne, danas je to težko, danas je to pače nemoguće.

A ipak je istina, da smo se mi Hrvati u današnju svoju zemlju doselili, i to svi do jednoga. Kako je to bilo moguće?

To je bilo ovako moguće: U ono vrieme — a to je bilo prije trinaest i više stotina godina, t. j. oko 550. god. poslie Isusa), u ono vrieme, rekoh, živjeli smo mi Hrvati posve drugačije. Onda još niesmo imali svaki svoje zemlje i svoga negibućega ili nepokretnoga posjeda, onda se još nije znalo za nikakovu gruntovnicu. Onda smo mi Hrvati bili još ponajviše pastiri, pak smo pasli svaki svoje blago, i to svuda, — gdje je bila ljepša paša. A kad je tko što uzorao i posijao, zemlje je bilo dosta, pa je svako pleme oralo i sijalo, gdje je tko htio. Istina je, bilo je i kućâ, ali kakovih? Znate li, što je danas »kuća« našemu narodu? Ima krajeva, gdje naš narod zove »kuća« ono mjesto, gdje mu gori oganj: to je prava »kuća«. A ima opet krajeva, gdje »kuća« znači onu kolibu, u kojoj spavaju pastiri, a to je kuća, koja se može svakamo premjestiti. Samo takove kuće imali smo u ono vrieme mi Hrvati, t. j. šator, a pod njim ognjište! A imali smo i »gradove« svoje, samo ne pitajte, kakovi su bili ti gradovi. Tko zna hrvatski, taj zna, što je n. pr. „vinograd" taj zna, da je to ograda za vinovu lozu. Takovih smo gradova i onda imali: proti neprijatelju ogradilo bi se pleme drvljem i koljem — i to je bio »grad«. Niemci su onda bili naši susjedi, pa oni i danas ogradjenomu vrtu ili bašči kažu »garten«, a prije su govorili »garden«, t. j. »gradina«, a »gradina« — to je veliki ili stari grad, a naš narod na iztoku kaže i vrtu »gradina«. Sve ovo dosta jasno kaže, da su hrvatski gradovi u prvo vrieme bile samo ograde od drvlja i kolja.

Eto, sad lako razumijete, da se staromu Hrvatu nije bilo težko seliti, jer nije imao ni svoje zemlje, ni stalne kuće s tvrdim sljemenom, ni nikakvoga tvrdoga grada. On je liepo pokupio svoje blago, — pa hajde dalje.

Ali hajde, da već jedan put kažem, gdje smo živjeli mi Hrvati prije, nego što smo se ovamo doselili.

Odmah ću vam kazati, da se to ne zna baš onako na tanko, jer se je u ono vrieme malo pisalo, pa i što se je pisalo, nije sve sasvim jasno.

Najprije treba znati ovo: Prije dvie tisuće i pet stotina

godina — po prilici — svi su Sloveni ili Slaveni govorili jednim jezikom i živjeli u jednoj zemlji. A u kojoj zemlji? — to je pitanje. Po onom, što pišu najstariji pisci, rekao bi čovjek, da su svi Sloveni zajedno živjeli od nas na iztok i sjever, daleko dalje preko Dunava, preko današnje Ugarske i Rumunjske, t. j. u Rusiji. A druga jedna stara ruska knjiga kaže, da su se Sloveni razselili baš od Dunava, t. j. iz današnje ugarske i bugarske zemlje. Kad bi ovo drugo bilo istina, onda se mi Hrvati ne bi bili morali baš daleko seliti. Ali ćemo odmah čuti, koje je lakše vjerovati.

To ćemo najbolje spoznati, ako odgovorimo na pitanje: A zašto su se naši pradjedovi selili iz stare one svoje domovine? Što im nije dalo mira? — Na to ćemo lakše odgovoriti, ako spomenemo, da nije baš tako davno, što se je mnogo i našega i tudjega naroda doselilo u naše zemlje. Već sam više puta u »DOMU« spomenuo, da su se naši pravoslavni (t. zv. vlasi, ili Srbi) k nama doselili. A od kuda i zašto? — Iz svoje domovine, iz stare Srbije i Raše ili Racije (zato ih i zovu i: »Raci«, da govore »racki«). A doselili su se zato, što su bježali pred Turčinom pod siguran krov, gdje je bilo više mira i reda.

Tako vam je bilo i u staro vrieme, upravo po onoj: »Dodjoše divlji i iztjeraše pitome«. Što se zna, naš je narod pet puta bježao pred nasilnicima: prvi su bili Goti, drugi Huni, treći Obri ili Avari, četvrti Madžari, i peti i zadnji Turci.

Kad se sele divljaci i razbojnici, ne treba pitati: zašto se sele, jer oni drugoga posla ne znaju, nego otimati i tražiti, tko će ih hraniti. Tako su prije hiljadu i sedam stotina godina (t. j. 200 godina po Isusu) njekud sa sjevera navalili u Rusiju oni Goti i potisnuli tamo Slovene, pa i naše pradjedove Hrvate, da su morali za te razbojnike raditi i hraniti ih. Onda su po prvi put morali Sloveni bježati izpod jarma. A kamo? Nikamo drugamo, nego na zapad i na jug preko Dunava, u rimsko carstvo, gdje je još bilo mira i reda. Možda su njekoji bježali i dalje na sjever i iztok, u šume, u današnju iztočnu Rusiju. Ali oni, koji su bili bliže rimskomu carstvu, svakako su bježali na zapad i jug. Zato je lakše vjerovati, da je stara domovina svih Slovena bila u Rusiji, a ne na dolnjem Dunavu.

Ove su Gote dvie sta godina poslie nadvladali drugi divljaci, Huni. Ovi su se Huni preselili poslie iz Rusije u

današnju Ugarsku, u kojoj još nije bilo Madžarâ. Bog zna, koliko su oni doveli sa sobom Slovena, da im služe i da ih hrane! A štogod su sa sobom doveli kao sužnje i roblje, to je znalo upotriebiti priliku i pobjeći preko Drave u današnju Hrvatsku i Slavoniju. Već tada, t. j. pred petnaest i više stotina godina, moglo je doći našega svieta u današnji svoj dom.

Huni su se raztepli i povratili u Rusiju, gdje im je brzo nestalo traga. Ali sto godina poslie njih navale opet s iztoka oni treći divljaci, Obri ili Avari. I oni su se naselili u današnjoj Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji. I pred njima je sigurno mnogo našega svieta bježalo ovamo na zapad i jug, jer su sve naše današnje zemlje bile pod rimskom vladom.

Ovo, kad su došli Obri, to je bilo, kako smo rekli, oko g. 550. po Isusu, t. j. prije 1350 godina.

Po tom vidite, da se mi Hrvati niesmo baš svi na jedan put preselili, nego sve pomalo: sad jedno pleme, sad drugo. Vidite i to, da su se Hrvati najprije morali naseliti u Hrvatskoj i Slavoniji, a onda su išli i bježali sve po malo dalje u Bosnu i Dalmaciju.

Po ovom vidite i to, da smo mi u ono vrieme, kad smo putovali i kad smo se ovdje naseljavali, — da smo bili sluge i robovi Obrom ili Avarom, da smo uz njih i za njih išli i u boj. Pa Bog zna, nije li i onaj avarski vodja Bajan ili Bojan bio Hrvat i dobio ime od boja, — kad se je zvao Bojan? A po tom Bojanu zvali su Hrvati i poslie svoje vodje u boju — »bojan« ili »ban« (kako kažemo: »pojas« i »pas«).

Bilo kako mu drago, Hrvati su se skoro oslobodili od ovih Avarâ, pa već oko godine 640. po Isusu imadu svoga kneza Borka. A i to nije prvi, nego je prije njega u ovoj već novoj domovini Hrvatskoj bio nad Hrvatima knez otac Borkov, ali mu ime nigdje nije zapisano.

I tako za sad dosta, a do zgode ćemo se još porazgovoriti o starim našim Hrvatima.

Tko je gospodar u državi?

»Tko bi drugi bio gospodar u državi, nego — car?« — Tako mi odgovarate na ono debelo pitanje. Ali i jest tako, i nije tako, jer u jednoj državi jest, a u drugoj nije, — to nije svud jednako. Zato ćemo se i o tom porazgovoriti.

Car je gospodar na primjer u Ruskoj i u Turskoj. Ako ruski car hoće, on može sutra svu svoju vojsku povesti na Niemce, ili na koga mu drago: on ne mora baš nikoga pitati. Ako ruski car hoće, on može prekosutra izdati kakav god hoće zakon (ukaz), a ne mora nikoga prije pitati. Isto to može za svoju državu i turski car.

»Pa zar to ne može i austrijski cesar u Beču?« pitate me. — Ne može. Austrijski cesar, a hrvatski kralj, ne može n. pr. voditi vojske u rat, ako mu to ne dopusti sabor u Beču ili u Pešti. Njegovo Veličanstvo, hrvatski naš kralj i vladar, ne može za Hrvatsku izdati nikakvoga zakona, nikakve naredbe ni propisa — bez privole našega zagrebačkoga sabora.

»Pa kako je to?« — Tako, kako sam rekao.

Eto vidite, dvie su vrsti careva, kraljeva i vladarâ: jedni smiju i mogu sve sami bez ičijega pitanja, a drugi smiju i mogu samo ono, što im dopusti sabor. Oni prvi vladari (cari, kralji, knezi) — oni se zovu, da su »samodržci« ili »samovladaoci« (učeno se to kaže grčki: »autokrati«); a oni drugi vladari zovu se »ustavni vladari«. (Rekao bih vam i za ove učeno ime, ali se bojim, da će biti malo predugačko; evo vam ga: zovu se »konstitucijonalni« vladari).

Daklem jedni su »samodržci« ili »samovladari«, a drugi su »ustavni vladari«; jedni sami drže uzde i vladaju, a druge kao da njetko ustavlja. A taj njetko — to je narodni sabor.

Osim ruskoga i turskoga cara u našem je svietu, t. j. u Evropi, još samo jedan samovladar, a to je knez crnogorski: ni on nema nikakvoga sabora. A u Aziji su svi vladari samodržci, pa je samodržac i kinezki car i perzijski šah.

»A tko je dao vladaru vlast? — pitate me. — Pročitajte si još jednom ono, o čem smo se razgovarali u 10. broju: »Što je i čemu je država?« — Danas ne daje nitko vladaru vlasti, on ju ima, dobiva ju sin od otca ili strica — po pravu nasljedstva, upravo tako, kako sin po otcu dobiva zemlje, kuće i sve otčevo. Zato se vladari i pišu »po milosti Božjoj«, a to znači, da im vlasti nije dao nitko, nego Bog. Samo se srbski kralj piše: »po milosti božjoj i po volji naroda kralj Srbije«; ovaj dakle priznaje, da ima vlast ne samo od Boga, nego i od naroda.

A što bi bilo, kad koji vladar ne bi imao ni sina, ni nikakvoga drugoga pravoga nasljednika? — Onda bi narod sebi izabrao po volji vladara. Tako su i Hrvati više puta

izabirali sebi kraljeve, — pa to i jest jedna naša nesreća. I naši su kraljevi bili najprije Hrvati, a kad je posljednji kralj Hrvat umro bez potomka, izabrali su naši pradjedovi za kralja — kralja ugarskoga. A kad je i posljednji kralj od ove loze umro bez potomka, izabrali su Hrvati za kralja jednoga pradjeda današnjega našega vladara.

Ali ima državâ, koje nemaju vladara. Takove se države zovu »republike«, a mi bi to hrvatski rekli »skupštine«. Takova je »republika« ili »skupština« država Francezka, država Švicarska i Sjedinjene države u Americi. Nijedna ova država nema ni cara, ni kralja, ni kneza — nego sabor izabire n. pr. u Francezkoj svake sedme godine jednoga čovjeka, koji je prvi u državi, a zove se »president« ili hrvatski: predsjednik.

Sad malo bliže pogledajmo, kakovu vlast imade vladar-samodržac, kakovu ustavni vladar, a kakovu predsjednik.

Vladar-samodržac ima baš svu vlast: on može, štogod hoće. Dakako, da takav vladar ima razum, a onda uza sebe ljude, koji mu savjetuju, — ako hoće slušati.

Ustavni vladar ima onu vlast, koju mu dade zakon, a zakone daje sabor. Ali treba dobro držati na pameti ovo: Ako ustavni vladar ne potvrdi zakona, ako ne privoli na zakon, — to onda i nije zakon. Sabor ne može stvoriti ni dati zakona bez vladara. I tako ustavni vladar ne može ništa bez zakona ili proti zakonu, — ali nema ni zakona, koji bi postao proti volji ustavnomu vladaru. A vladar-samodržac nema nad sobom zakona, njemu je zakon Bog i duša, pa razum njegov.

A u republici, kao što je Francezka, može sabor stvoriti i dati zakon bez svoga predsjednika. To je velika razlika medju ustavnim vladarem i izabranim predsjednikom.

Ali i predsjednik republike i ustavni vladar imadu nekoje upravo onakve pravice po zakonu kakove ima vladar-samodržac po nasljedstvu, a to su ove pravice: i ustavni vladar i predsjednik republike ima pravo zapoviedati, da se zakon vrši; ima pravo imenovati sve činovnike; ima pravo zapoviedati vojskom i ima pravo pomilovati osudjenika. U tom je i predsjednik republike pravi vladar.

Još treba spomenuti ovo: nikakav vladar nije nikomu do Boga odgovoran za ono, što zapovieda, što odredi i učini. Za vladareve čine nema suda. Zato ni ustavni vladar, ni

predsjednik ne čini ništa bez kojega ministra, a ministar može biti pozvan na sud.

Ali o otim ministrima — drugi put. Samo još treba spomenuti za predsjednika republike: da on ipak može biti pozvan na sud, ali samo onda, ako bi htio izdati domovinu. Onda bogme i zasluži!

Hajdemo dalje — po novce!

»Gle, kako s nama šalu zbija!«

Tako ćete mi mnogi reći, kad ovo pročitate. Ali se nemojte ljutiti. Rado bih ja vas poveo sa sobom do novaca, da znam, gdje ih ima za nas, pa još da znam: bi li nama obojici i onda bilo srce na mjestu. Ali jadan ja, kao i vi, ne znam, kako bih vas lako do njih doveo, pa hajde barem, da o njima razgovaramo!

Tamo u 9. broju govorili smo o mienjanju, pa smo rekli, da je mienjanje lako, ako imaš stvar: koja svagdje, svagda i svakomu vriedi, pa ju hoće uzeti, i koju je lako nositi. Ima takovih stvari više, ali svakako je od davnine najvrednija takova stvar: zlato i srebro.

Bože moj, što već čovjek nije učinio za srebro i zlato! A zašto? Zato, što za ove dvie stvari možeš sve dobiti. Pa što je na tom zlatu, da toliko vriedi? E, svieti se, a traje do vieka: ni rdja ga ne će pojesti! Načini od njega, što te volja, bit će liepo, i tvomu će još i prapraunuku služiti.

Eto, tako se lako razumije, što su ljudi sve to više počeli sve stvari mienjati za zlato. Ali je bila jedna neprilika: imaš komad zlata, a ne znaš, koliko bi za to tražio. Ili ima njetko komadić zlata, pa hoće od tebe vola za taj komadić. Kaže ti: težko je to zlato toliko i toliko, — a ti ne vjeruješ. Nema druge, nego s tim zlatom na mjeru (vagu), pa da vidite oba. I tako vam je dugo vremena bilo, da su ljudi nosili kojekakove komadiće zlata, dali ih izmjeriti, pa eto — gotova pogodba. Bilo je ljudi, koji su to mjerili i vagali za plaću.

I tako je mnogi komad zlata bio stotinu i stotinu puta na mjeri! A sad čujte! Našao se mudrijaš, koji je već poznao mnogi komad zlata, jer mu je bio sto puta u ruci i na mjeri, pa opet hoće njetko, da mu ga izmjeri. Misli taj mudrijaš: što ću ja to još sto puta mjeriti! Ne ću lje! Udarit ću ja na taj komad biljeg, da toliko i toliko teži, pa kad mi tko dodje: evo ti, na, izmjereno je, gotovo je! — To bi ovakav čovjek

zato radio, jer je i trgovao zlatom, pa bi dolazili ljudi: daj mi toliko i toliko zlata. A on bi davao već ovakove izmjerene (vagnute) komade, na kojima je bio biljeg, kako su težki.

Eto, vidite li, to vam je bio prvi zlatni novac: jedan komad veći, drugi manji, jedan okrugao, drugi uglast, — ali na svakom je pismo: toliko ga je, tako je težak. I sad je bilo lakše, jer niesi morao tek mjeriti zlata, nego imaš gotovo.

Ali nije ni tako moglo dugo biti. A zašto? Zato, što se je našlo ljudi, koji niesu vjerovali u onu mjeru i vagu: činilo im se, da na komadu više piše, nego što je komad u istinu težak. A to se razumije, i ne treba nikomu o tome mnogo nabrajati: da je bilo u tome mjerenju mnogo varancije. Pa što ćeš sada? Kako će se tomu pomoći? Hoćeš li opet svaki komad nositi komu trgovcu, da ti ga izmjeri? Pa i opet te može prevariti. Što ćeš dakle?

Čujte! Sad su vladari uzeli stvar u svoje ruke i odredili ovako: Kad nema više poštenja, nikakav trgovac ne smije više mjeriti ni zlata ni srebra; to ću samo ja, car taj i taj, kralj taj i taj. A da se zna, koje je carska ili kraljevska mjera, na svakom komadu mora biti carevo ili kraljevo ime, pa i slika njegova. I tu sad nema: hoćeš li, ne ćeš li vjerovati, da je u tom komadu toliko i toliko zlata ili srebra, nitko nema prava prigovoriti carskoj mjeri. Ako hoćeš mienjati, mienjaj, tu ti je mjera gotova. Ali, što si dužan caru, n. pr. porez, to moraš platiti po ovoj mjeri: carskim novcem. — I tako je, vidite, i dan danas. A znate, da je tako bilo u rimskom carstvu (ali ne još kod nas) već u vrieme Isusovo: Njega su došli izkušavati, da im kaže, treba li rimskomu caru plaćati porez. A On im reče, da mu pokažu novac, i na tom je novcu bila slika cesarova, — i tako dalje, to vi sve znate.

A sad bi još trebalo razložiti: Kako to, da se za komad papira (hartije, knjige) može najesti i napiti čitavo družtvo? Ta onaj papir baš ništa ne vriedi! Tko je papiru dao takovu vriednost? Kako je to moguće?

Ali po ove papirnate novce — po ove ćemo poći drugi put po starom našem običaju.

Iz starih knjiga.

Ne znam, ima li što žalostnije čuti, nego kad se starac ili starica tuži i jadikuje; kako je njegda bilo sve liepo i dobro, a danas — danas nema ni vjere, ni poštenja, ni ljubavi, pače ni zemlja više ne rodi, kako je njekad rodila, dolaze zle godine, jedna gora od druge. Sin ne poštuje otca, mladji ne poštuje starijega, ni medju braćom nema ljubavi— i tako dalje.

»Mi možemo ovakovomu starcu ili starici mirne duše vjerovati. Istina je: oni su onda bili mladi, zdravi, jaki, — onda je dakako bilo sve drugačije. A sad su stari, boležljivi, slabi — sad je opet drugačije, dakako gore i tužnije.«

Tako se odgovara starim ljudima. Ali ja ne bi rekao, da se starci tako tuže samo radi sebe, jer će svaki čovjek, kad počne misliti, prije kazati, da je sve to gore na svietu, a malo će koji reći: sve je danas bolje, nego što je nekad bilo. A težko je odsjeći, jeli baš sve to gore, ili sve to bolje, ali je svakako istina ovo: Kadgod ljudi govore, da je sve to gore, žao im je, što je gore, a što nije bolje. I to je dobro znamenje. To je zato dobro znamenje, jer znate, da je dobar otac i dobra ona mati, koja djetetu uviek i uviek kaže: sinko, nije dobro. Tako i čovjeku, kad misli o zlu i o dobru na svietu, govori duša, govori savjest: nije dobro, moralo bi bolje biti. I tako je ovaj glas u čovjeku kao dobar otac i dobra mati. Kao što dobar ostac sinu svomu pred oči stavlja samo sve dobro, a zaboravlja na zlo i ne spominje zla, — tako i onaj glas u čovjeku donaša mu na pamet samo ono, što je njegda dobro bilo, a zlo zaboravlja, a sve to samo od želje za dobrim i još boljim.

Već je u staro vrieme bilo ljudi, koji su liepo znali sve starinsko dobro pokupiti i pred oči svietu donesti. Takav je čovjek bio i njeki Rimljanin Ovidij Nason (ili hrvatski: Nosonja, ili Nosina). Taj je, recimo Nosonja, umro baš onda, kad je Isusu bilo 17 godina. A izmudrio je veliku pjesmu, iz koje ćemo izvaditi samo ono, kako je sve to gore na svietu. Taj ćemo komad nazvati

Četiri vieka dobrote i zloće ljudske.

Taj je Nason ono prvo vrieme, kad je sve najbolje bilo, — onaj viek je nazvao »zlatnim«; a drugi, kad su ljudi malo gori već bili, taj viek je nazvao »srebrnim«, treći viek »mjedenim« (ili »bronzanim«), a četvrti »željeznim«. Ali čujte njega samoga:

»Prvi je bio viek zlatni. Onda se je bez sile, od svoje volje i bez zakona poštovala vjera i pravica. Nije bilo ni

kazne (kaštige), ni straha, niti je bilo potrebno u zakon pisati grožnje (ili prietnje), niti se je ponizni narod bojao rieči svoga sudca, — nego je svatko bio siguran bez branitelja.

Onda još nije bor usiečen, ne bijaše još sašao sa svoje gore i spustio se na mekane valove, da zaplovi u tudji sviet, a smrtnici-ljudi niesu ni znali za druge obale i krajeve morske osim za svoje.

Onda još nije bilo dubokih jama oko gradova. Nije bilo ni strielice ni lûka (kojim su se napinjale strielice), nije bilo ni kacige ni mača: bez vojske i vojnika sprovodili su narodi laki život u sigurnosti.

Ista zemlja, ciela, ni ralicom taknuta, niti ikakvim plugom ranjena — sama je od sebe davala sve, a ljudi su bili zadovoljni nikako nepripravljenim jelom, brali su gorske jagode, bobice, pa žir, što bi padao s granatoga hrasta. — Vječno je bilo proljeće, a laki i topli vjetrići omilavali su se oko cvieća bez sjemena rodjena. Skoro je i zemlja neuzorana nosila plod, a oranice su se bez počinka sjajile obilnim klasjem. Pače su tekle rieke mliekom i svakom sladkoćom, a sa zelena hrasta kapao je žuti med.

A onda dodje srebreno pokoljenje, gore od zlatnoga, vriednije od mjedenoga. Nebeski otac skrati proljeće, pa razredi godinu na zimu, ljeto, nejednaku jesen i kratko proljeće. Tad se je prvi put zažario zrak od suhe vrućine, a vjetar je primrzao led. Onda su morali ljudi u kuće. A kuće su bile pećine u kamenu, gusto grmlje, pa od šikarja likom spletene kolibe. Prvi put je tada žito zagrnuto dugom brazdom, a junci zastenjaše upregnuti u jaram.

Treće je po tom došlo — mjedeno (bronzano) pokoljenje, biesne ćudi i spremno na strašno oružje.

Ali ovaj viek još nije bio zločinački: zadnji je ovaj tvrdi željezni. Naglo navali u sviet svaka nepravda: pobježe sram, istina i vjera, a na njihovo mjesto dodje i laž, i prievara, i navala iz potaje i sila, i prokleta želja za imetkom. Ljudi stadoše napinjati jedra na brodove, jer do sad za to nije znao mornar, a ladje, koje su dugo stajale na visokim gorama, nahrupe na nepoznate morske valove. A zemlja, koja je do onda bila svačija, kao što zrak i svjetlo sunčano, — nju pomnjivo razdieli mjerač dugom medjom. Pa niesu od rodne zemlje tražili samo usjev i hranu, nego su pošli ljudi čak u utrobu zemaljsku i izkapaju iz nje, što je duboko sakrila — blago, koje čovjeka tjera na zlo. I eto već na svietu ubojito

željezo i od njega još ubojito zlato: eto rata, koji se bori i jednim i drugim, i željezom i zlatom, i krvavom rukom zvekeće oružjem. Živi se od otimačine, nije siguran gost pred gostom, tast pred zetom, a i bratinska je ljubav riedka. Muž radi o glavi ženi si, a ona njemu; maćehe miešaju strašne zelene otrove; sin ne može dočekati otcu smrtnoga dana i broji mu godine. Savladana je pobožnost, a napokon i čista Pravda (Pravica ostavi okrvavljenu zemlju . . .«

Znam, da nitko od nas nije zapamtio ni prvoga, ni drugoga, ni trećega onoga vieka. Ali ovaj četvrti željezni viek, — toga ste, mislim, svi prepoznali: to je ovaj naš. Pa gledajte, kako ga je već prije dvie tisuće godina dobro opisao onaj rimski Nosonja! Doista je imao dobar nos, kad je sve tako dobro pogodio!

Sitnice.

Mjesečnjaci. To su vam ljudi, koji spavajući hodaju, ili što drugo rade, kao da su budni. A mogu tako u snu činiti koješta, što ne bi mogli nikako, kad ne spavaju. Tako su već vidjeli mjesečnjaka, kako se kao mačka penje po zidu na krov, i po krovu hoda posve sigurno.

Kako je to moguće? Mislili su ljudi, a i sada misle, da ovakove ljude vuče mjesec. Ali učeni ljudi kažu, da to nije istina. Ali se pitamo: Kako se može tako penjati i sigurno hodati po strmom krovu, a da ne padne? To je, kažu, ovako: Metnite posve uzku dasku na zemlju, pa kušajte, hoćete li moći po toj uzkoj daski posve ravno hodati, a da ne stanete na zemlju. I vidjet ćete, da ćete moći. A da ovu dasku prepriečite jedno deset hvati (ili sežanja) visoko nad zemljom, pa da vam tko kaže: hajde, prodji der po njoj! — ne vjerujem, da bi nas itko po njoj prošao, a da ne bi slomio vrata. A zašto? Boji se čovjek, da će pasti, kad je visoko, pa od straha nesigurno stupa. — A onaj, koji u snu hoda po krovu, ništa ne zna, ne vidi strahote, ne boji se i zato ide sigurno. Ni u jutro, kad se probudi, ne zna ništa, ili ako zna, misli, da je to sanjao ili snivao.

A svejedno Bog dragi zna, što je takovim ljudima. Kažu, da je to bolest. A ima i posve zdravih ljudi, koji u snu govore i svašta rade, ali ne ustaju iz postelje. Ali za one, koji ustaju iz postelje pa ako se i ne penju na krov, ali pišu, čitaju, ili što drugo rade, a svejedno spavaju (t. j. ništa oko sebe ne vide i ne čuju), to je, kažu, već bolest. Svakako je to čudna bolest.

Srieda. Kako znadete, mi Hrvati (a i svi drugi Sloveni) brojimo dane ovako: 1. ponedjeljak, 2. utorak, 3. srieda, 4. četvrtak, 5. petak, 6. subota, 7. nedjelja. Ali sad pazite: Ako je ponedjeljak prvi dan, onda je zbilja četvrtak četvrti, a petak peti dan u tjednu, pa je posve u redu, da se onaj zove četvrtak, a ovaj petak. Ali je li u redu, što se srieda zove srieda? Zar je ona u sredini? Brojite, pa ćete vidjeti, da nije, nego je četvrtak u sredini: tri su dana pred njim, tri za njim. Pa i „utorak" ne znači drugo ništa, nego „drugi dan", jer

Rusi i Poljaci i danas broje ovako: prvi, utori, treti i t. d., a ne kažu: prvi, drugi i t. d. Dakle sve je u redu: ponedjeljak, jer je po nedjelji; utorak, jer je utori t. j. drugi; četvrtak, jer je četvrti i t. d., — samo srieda ne pristaje u taj račun. Kako to? — Srieda se je njekada drugačije zvala, ali kako, to se ne zna. Ne zna se ni to, zašto su naši pradjedovi išli pitati Niemca, kako se zove treći dan poslie nedjelje. A Niemac im je rekao, da Niemci zovu taj dan „mittvoh". A naši su djedovi pitali: Što je to „mittvoh"? Niemci su odgovorili: „mittvoh" znamenuje „sredina ili srieda tjedna ili nedjelje". Po tom su i naši stari treći dan poslie nedjelje prozvali „srieda". Ali nisu pazili na ovo: Niemci počinju brojiti dane s nedjeljom, pa je onda zbilja treći dan poslie nedjelje u sredini. Evo: nedjelja, ponedjeljak, utorak, — to su tri, a treći poslie nedjelje dolazi u sredinu, jer su još tri do nedjelje. — I ta srieda — to nam je sve, što imamo od Niemaca, pa kako ništa ono nije u nas na pravome mjestu, što nam je dao Niemac, tako eto ni ova srieda nije na pravome mjestu. Pa one naše babe i curetci, kojim je sladja tudja rieč njemačka od hrvatske materine, — dobro bi bilo da se sjete, da im njemački jezik upravo tako pristaje, kao i ona srieda u tjedan.

Što je nova doma i po svietu?

U delegaciji (a već smo razložili, što je „delegacija"), i to u austrijskoj, govorio je ovih dana Slovenac Vencajz: da Hrvati i Slovenci trpe mnogo od Niemaca, Talijanâ i Madžara, a to sve zato, što je hrvatski i slovenski narod raztepen i razciepan, kad nema jedne svoje vlade. Za to bi trebalo, kaže Vencajz pred čitavim svietom: da se sjedini sav hrvatski i slovenski narod, t. j. da bude onako, kako su htjeli naši „Ilirci" (i o tom smo govorili). To ne bi bilo ništa čudno, jer naš kralj i sad ima naslov i „ilirski kralj". — Znadete, da ima i ugarsko-hrvatska delegacija, u kojoj sjedi pet Hrvata, — i nijedan se ne javlja, da kaže koju rieč za ovu misao, da se barem po svietu čuje, što želi naš narod. Istina je, nas ne može sjediniti ni austrijska, ni ugarska delegacija, ali je i to dobro, da se zna, da nam ovako nije dobro.

U Dalmaciji se je složilo hrvatsko političko družtvo. Za čudo je, da se je to moglo pod njemačkom vladom. U Hrvatskoj i Slavoniji nema nikakvoga političkoga družtva, nikakvih sastanaka ni dogovora. Pa od kud bi došlo bolje za nas? Samo od sebe — nikada.

Dalmatinski Hrvat nema mnogo drugoga priroda osim vina, pa i toga ne može prodati, jer je vlada pustila k nama talijansko vino. Za to je ovih dana bila skupština u Selcima na otoku Braču: da se ta vladina odredba ukine. Skupštinu je sazvao i pred njom govorio „DOMOV" veliki prijatelj i čestiti rodoljub g. Tomo Didolić. Dao Bog, bila ta skupština narodu na korist!

Iz Bosne su se ovih dana digli naši muhamedanci-turci u Peštu, da se potuže caru i kralju na bosansku vladu. Kralj ih nije pustio preda se. Ali ako je našim turcima zlo pod tudjom vladom, je li kršćanima jednima i drugima bolje? Pa što onda svaki posamce obilaze pragove? Ne bi li bilo pametnije, da pomisle na to: kako bi bilo, da se već jednom posve pomire i slože s kršćanima? — Ali dok do toga dodje, još ćemo morati malo pričekati.

*

Česi još rogobore u bečkom saboru, pa taj sabor ne može nikamo dalje: ništa ne radi (a narod plaća zastupnike svejedno!) Kažu, da će vlada zato sabor razpustiti.

U Turskoj ide sve na opako. Arbanasi se dižu na oružje proti turskim oblastima, a nitko im ništa ne može. Armenci (to su kršćani) bježe iz Turske u Rusku. I tako dalje. I još bi njeki naši turci u Bosni htjeli da dodju opet pod turskoga cara! Valaj im nije ni ovako dobro, ili su pak preobjestni.

Buri u Africi zlo! U jednom gradu držali su Engleze 7 mjeseci zatvorene, — mal da svi Englezi u tom gradu ne pogiboše od glada i svake nevolje. Ali ovih su se dana Englezi oslobodili, a kad se je to čulo u Londonu (a to je glavni englezki grad), mal da niesu od veselja s pameti sišli: plakali su, smijali se, vikali, njeki od vike glas izgubili. A burski jadni poslanici došli i u Ameriku, da traže pomoć. Ali je predsjednik Sjedinjenih država američkih prijatelj Englezima, pa ne će Burima pomoći. A sav je američki narod za Bure. — Sad Englezi idu na glavni grad burski (zove se Pretorija), ali se već nitko ne nada, da će im Buri stati na put, premda su odlučili boriti se do zadnje kapi krvi, pače su se i žene skupile u tabor. To je sad borba na život i na smrt. — Novine pišu, da je Englezka htjela uzajmiti od Ruske novaca (jer ih treba za rat), ali ruski car nije dao. Ne bi ni smio dati. Kad ne će pomoći slabijemu, kako da pomogne jačemu, k tomu nasilniku!

*

Sinovac našega kralja, nadvojvoda Franjo Ferdinand, ne će se oženiti s princezom, nego s groficom Hotekovom, pak je već, kako pišu novine, naš kralj kao kućegospodar vladarskoga našega doma, privolio na to. O toj se ženitbi dosta piše, i to zato, jer će po svoj prilici, kažu, naslieditи u vladi sadašnjega austrijskoga cara i milostivoga našega kralja, Njegovo Veličanstvo Franju Josipa Prvoga, ovaj nadvojvoda Franjo Ferdinand, pa se ljudi pitaju: bi li mogla i njegova djeca njega naslieditи, kad ne će biti od čistoga carskoga i kraljevskoga roda. Kažu, da bi. Ali će grofica Hotekova biti svejedno prije vjenčanja imenovana i ona nadvojvodkinjom, a imenovat će ju Nj. Veličanstvo kralj, koji jedini i ima to pravo, da dieli časti i dostojanstva.

Hoće li ruski car na izložbu u Pariz, to se još pravo ne zna. Novine svaki dan drugačije pišu o tom. O tom se mnogo piše zato, jer je Francezka i Ruska u savezu i u prijateljstvu, pa će Francezi svoga prijatelja i saveznika slavno dočekati i počastiti i još se više sprijateljiti. Njeki se toga i boje. Njemački car ne će, kažu, nikako tamo doći.

Kršćanima u Kini ne dadu opet mira, pa ih je već i poubijano. Bojati se je i većega zla, ako ne bude pomoći. A to je zato tako zlo za kršćane u Kini, jer je sad tamo novi car i nova vlada, koja nikako ne trpi tudjinaca, a kršćani su tamo tudjinci.

I žene će biti gradski zastupnici, i to u Englezkoj, jer je takav zakon stvorio englezki sabor. Toga još nije nigdje na svietu. Ja mislim, da je za ženu bolje, da je kod kuće, bolje za nju i za muža joj. Ovakovi posli niesu za žene.

S novom madžarskom lutrijom čini se, da niesu čisti posli. U novinah se tuži jedan čovjek, da je dobio na toj lutriji 1000 Kruna, pa da mu niesu htjeli toga izplatiti. Ja velim samo: pljuni u šake — da prostite — pa eto ti najsigurnija lutrija. Srećni ljudi, koji ni ne znaju, što je lutrija!

DOMOVA KNJIŽNICA.

Kako vide naši čitaoci, mi se u „DOMU" o svačem razgovaramo. Ali baš zato, što hoćemo, da u našem listu bude o svačem razgovora, baš zato moramo više puta razgovor presjeći i ostaviti ga za drugi put. A to je zato, što ima stvarî, za koje nije dosta jedan ili dva lista razgovora, nego bi trebala ciela mala knjižica. Ja znam da bi svaki čitalac „DOMOV" htio imati n. pr. cielu **Poviest hrvatskoga naroda** od početka do danas. A koliko još ima toga, što je dobro znati, što možeš svaki čas pogledati, — a tko će to tražiti po „DOMU", ako bi i bilo u kojem broju! — A onda još ovo: Mnogi čitaoci rado čitaju **pripoviesti.** Ali „DOM" može donesti samo kratku pripoviest, a opet nije zgodno, da se pripoviest trga i komada na više puta.

Zato sam eto nakanio ovo: **Svaki mjesec** dodat će se kao prilog „DOMU" jedna knjižica (64 strane, pol tako velika kao „DOM", liepo s omotom uvezana), a zvati će te knjižice **„DOMOVA KNJIŽNICA".** „DOM" će se moći i dalje dobivati i bez ovih knjižica ili priloga toga, a s tim prilogom bit će mu ciena na godinu za sve predplatnike **pet Kruna 40 filira** (t. j. za prilog još **2 K. 40 filira,** ili za svaku knjižicu **20 filira).**

Molim zato sve predplatnike „DOMA", **da se prijave,** koji će držati i „DOMOVU KNJIŽNICU". Ako se prijavi dosta predplatnikâ, počet će se „DOMOVA KNJIŽNICA" prilagati **1. rujna** ove godine, tako da bi do konca godine izašle 4 knjižice (a medju njima i **„DOMOV KOLEDAR" za godinu 1901.).** Oni predplatnici, koji žele dobivati „DOMOVU KNJIŽNICU", ne treba da šalju sada za nju predplatu za ove 4 knjižice (to je 80 filira), nego će ih poslati s predplatom za god. 1901. — Dakle „DOM" očekuje prijave za svoju knjižnicu!

»DOM« opet opominje svoje prijatelje, da mu štogod pošalju, i to one, koji mogu. A koji baš nikako sad ne mogu, neka barem gledaju naći »DOMU« novoga prijatelja, koji će moći.

Predplate i prijave za »DOM« još se primaju i svi se brojevi od početka mogu dobiti. Predplate i prijave šalju se: Upravi »DOMA« (Dr. Ant. Radiću) u Zagrebu, Jurjevska ul. br. 28.

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je **„DOMU" na godinu 3 (tri) Krune.** – Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će DOM za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za **2 Krune 40 filira,** dvadesetorica i više svaki za **2 (dvie) Krune.** — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira.

Broj 12. | **U Zagrebu, 15. lipnja 1900.** | **God. 1.**

Zašto Burima ne će baš nitko pomoći?

Znate svi, da se u Africi vodi rat već preko pol godine silni Englezi biju se s Burima, koji su mnogo i mnogo slabiji. Znate i to, da su Buri ili Boeri poslali svoje ljude u naš sviet u Evropu, pa i u Ameriku, da mole pomoć, pa se nitko nije ni maknuo.

Prije nego vam razložim: zašto se nitko nije ni maknuo na ovu bursku pomaganju, kazat ću vam najprije u dvie tri rieči: koliki su Englezi, a što su i koliki su Buri.

Kad smo se ono razgovarali o narodima i državama na svietu, rekao sam: da ima na svietu više država, koje bi malo vriedile, da nemaju svojih naseobina u tudjem dalekom svietu. Takova je država i Englezka. Prava domovina Englezâ jest Britanija (»Velika Britanija«), a to vam je otok ili ostrov (školj) u moru, nama na zapadu (preko Njemačke i Francezke. Tà »Velika Britanija« samo je još jedan put veća od svih hrvatskih zemalja zajedno, ali ima osam puta toliko dušâ, koliko sve naše hrvatske zemlje. Ali ako se k Velikoj Britaniji pribroje sve naseobine njezine, što ih ima po svietu, onda vam izadje golema država, po broju dušâ druga na čitavom svietu, jer je samo još Kina veća od Englezke s njezinim naseobinama. Da vam u kratko kažem, Velika Britanija ili Englezka ima sa svojim naseobinama osamdeset puta više dušâ, nego što je nas svih Hrvata (t. j. 352,000.000 ili tri sto petdeset i dva milijuna duša); a zemlje ima 250 puta više od svih naših zemalja (t. j. preko 25 milijuna četvornih kilometara). A što imadu i mogu Englezi, vidjet ćete po tom, ako vam kažem, da samo na svoju voj-

sku (na suhu i na vodi) potroše jedne godine toliko, koliko svi Hrvati pod Banom plate poreza i daća petnaest godina: to je njima samo za vojsku i to za jednu mirnu godinu!

A sada da vidimo, koliko ima Burâ i njihove zemlje. Burske zemlje ima u južnoj Africi tri puta više, nego svih hrvatskih zemalja, a sedam puta više, nego što je čitava hrvatska zemlja pod Banom. Ali Burâ ima petnaest puta manje od nas Hrvata, t. j. nema ih ni 300.000. Istina je, ima u njihovoj zemlji malo ne dva puta toliko crnih ljudi, koliko je Burâ, ali to su samo njihove sluge. Kad se svi Buri dignu na oružje, nema ih ni 30.000.

Uzporedimo li sad samo Bure i njihove podložnike, s Englezima i njihovim podložnicima, možemo reći: da su Englezi više nego četiri stotine puta jači od Burâ.

A sada da vam kažem, zašto nitko ne će pomoći Burima, koji su slabiji.

Tu ima više uzroka, pa ćemo ići redom.

Prvi je uzrok to, što se danas svatko boji velikoga rata. Sve su velike vlasti: Ruska, Englezka, Francezka, Njemačka, Austro-Ugarska i Talijanska — sve su strašno naoružane, svi narodi težko nose i ove vojničke troškove, što se troše u mirno vrieme. A kako bi bilo u ratu, i to tako velikom ratu, koji bi nastao, kad bi se zaratile velike vlasti! Koliko novaca proguta ovakav veliki rat, to se vidjelo pred 30 godina, kad je bio rat izmedju Francezke i Njemačke: onda je Francezka morala platiti Njemačkoj 5 milijarda (t. j. 5.000,000.000 ili pet tisuća milijuna) kruna ratnih troškova. A sama je Francezka potrošila u tom ratu 14 milijarda ili 14 tisuća milijuna. — Dakle veliki rat nije šala, pa se ga zato svi boje.

Drugi je uzrok to, što je prava englezka sila na moru, a na moru ne može danas Englezkoj ništa nijedna vlast, jer je pomorska sila same Englezke veća, nego pomorska sila svih drugih velikih vlasti zajedno. Najviše bi mogla Englezkoj na moru nauditi Francezka, pak Sjedinjene države američke. Ali Francezka ima ove godine svoju svjetsku izložbu, pa se ne može pačati ni u kakovu svadju, jer bi za vrieme rata nastao u zemlji nered i žurba, pa bi sve pobjeglo s izložbe, a osobito ne bi na izložbi bilo nijednoga Engleza. Francezka bi mnogo štetovala. A osim toga nije sve u Francezkoj u pravom redu i složno, a za rat treba reda i sloge. — Još bi

Englezkoj mogle na rep stati Sjedinjene države američke, — ali su one nedavno ratovale sa Španjolskom, pa su se iztrošile. Druge države ne vriede na moru ništa proti Englezkoj, a na suhu ne može nijedna do englezke zemlje. Jedina bi Ruska mogla na suhu navaliti ne englezke naseobine u Aziji, — ali čut ćemo već dalje.

Treći je uzrok to, što su danas sve velike vlasti u »prijateljstvu«. Danas nije tako, kako je bilo u predjašnje vrieme, Još pred 200 godina bilo se je lako posvaditi s Turčinom, a još nije proteklo ni sto godina, što je Napoleon bio podigao silnu vojsku na Ruse: prije 200 godina svi su narodi mrzili Turke, a prije 100 god. mrzili su Niemci i Francezi Ruse, kao da su to njekakvi drugi ljudi. Danas nije tako. Danas svaka država ima jedna kod druge svoga čovjeka, svoga poslanika, koji sve vidi i pazi, što se radi u tudjoj državi. Vlade i vladari neprestano dopisuju, neprestano se pogadjaju, vladari idu jedan k drugomu, jedan drugome čestitaju, — e, tu je onda težko najedanput se posvaditi, to moraju biti velike stvari, da se ovakovo »prijateljstvo« razvrgne. — A kako je ovo prijateljstvo nastalo? I tu ima više uzroka. Prvo je i glavno ono, što naš narod liepo kaže: »silom prijatelj«, ili ono: »Ej, Turčine, za nevolju kume!« Tako i velike vlasti. Mnogo su one krvi prolile medju sobom, ali napokon nije bilo druge, — morala je jedna popustiti, morale su se pogoditi. Ta već se gotovo tri sta godina u Evropi velike vlasti samo pogadjaju. Eto, ni sto godina nije prošlo, što je pol milijuna francezke vojske zapalilo rusku Moskvu, ali i ostavilo svoje kosti u sniegu i ledu ruskom, — a danas je Francezka Ruskoj prijateljica. Jedva je prošlo 30 godina, što su njemački Prusi (Prajsi) potukli vojsku našega vladara, a danas je Austro-Ugarska u prijateljstvu s Njemačkom.

I tu smo došli do četvrtoga uzroka, jer čujem, gdje me pitate: »A kako se mogu tako lako pomiriti?« — A ja vam kažem ovako: Raztrgajte maloga, podajte svakomu velikomu jedan dio, — i veliki će se za čas primiriti. I to vam budi dosta odgovora na ovo pitanje.

A danas ima dosta malih naroda, koji su raztrgani i ugnjeteni: jednoga davi ova velika vlast, drugoga ona. Pa kako će onda koja braniti male, kad se dignu na oružje? To bi bio primjer za druge male: i drugi bi se digli, i odmah bi

oni veliki postali malo manji. — Zato Burima ne će nitko pomoći. Da, mali bi im pomogli, kad bi mogli.

A ima napokon i peti uzrok, najžalostniji. Burska je zemlja bogata zlatom: jedne jedine godine izkopa se tamo zlata više nego za 200 milijuna kruna (godine 1895. izkopalo se zlata za 209,622.000 kruna). To zlato kopaju englezka družtva. Izgube li Englezi, propast će silni novci, koji su potrošeni na rudnike. A uz Engleze dali su u taj posao svoje novce i mnogi drugi evropski bogataši: svi su ovi u strahu za svoje novce, — svi žele pobjedu — Englezima! I baš ovaj zadnji uzrok, kažu, nije najmanji u ovoj stvari, pače kažu, da je glavni: za volju bogatašâ rat se je počeo, pa bi se morao i svršiti, misle oni, po njihovoj volji.

Malo da niesam zaboravio kazati još jedan uzrok, a to je ovo: Kažu njeki (najviše dakako Englezi, ali i drugi), — da Englezi imaju pravo, pače »sveto pravo« u ovom ratu.

Kad bismo se htjeli uvjeriti, kakvo je to englezko pravo, trebali bi još čitav jedan razgovor.

Bosna i Hercegovina.

Ovih dana, o Duhovima, bila je u Bosni, u Sarajevu, velika hrvatska slava, o kojoj smo već javili, a i u današnjem broju ima o tom nješto na kraju. O toj se slavi mnogo govori i piše, a ja mislim, da nikad nije dobro govoriti u vjetar, pa ću zato kazati, što treba znati o Bosni i Hercegovini, a onda ćemo se drugom zgodom lakše porazgovoriti o toj cieloj stvari.

Kad se stanemo dalje razgovarati o hrvatskoj poviesti — kako smo to već počeli — onda ćemo saznati i to: da je baš u Bosni i Dalmaciji današnjoj — baš je tu bila kolievka ili zibka stare i jake države hrvatske, dok smo mi Hrvati imali svoju vladu i svoje kraljeve Hrvate. Kad hrvatski kralj nije više živio medju nama, nego daleko negdje u Ugarskoj ili u Beču, onda je bosanski ban dobio slobodnije ruke, radio je, što je htio, dok nije bosanski ban Tvrdko osvojio i velik dio Dalmacije i proglasio se (prije 524 godine) kraljem, i to ne samo kraljem bosanskim, nego i hrvatskim, dalmatinskim i srbskim. Bilo je i toga u staro ono vrieme, da je hrvatski i ugarski kralj vodio rat s banom bosanskim. Na jedan takav rat pozivao je hrvatskoga i ugarskoga kralja i rimski papa, a to zato, što su se u Bosni

bili pojavili njekakovi krivovjerni kršćani, »bogomili« zvani: radi tih »bogomila« proteklo je mnogo krvi. To je bila jedna, gotovo najveća nesreća za naš narod u Bosni. — Druga je nesreća bila, što je velik dio Bosne bio jedno vrieme pod vladom susjednoga carstva srbskoga (to je bilo prije 550 godina), a drugi je dio do pred 300 godina bio pod jednom vladom i banom hrvatskim. Budući da su Srbi pristajali uz grčku vjeru, a Hrvati uz rimokatoličku — razdvojio se je i narod naš u Bosni na »hrišćane« i »srbe« i na »kršćane« ili katolike, a još je bilo dosta i onih bogomila. — Treća je bila i najveća nesreća za naš narod u Bosni to, što su pred 450 godina Bosnu, a kasnije i Hercegovinu osvojili Turci-Osmanlije. Onda je sav bogomilski bosanski narod primio tursku vjeru Muhamedovu, a prvi su u tom bili velikaši: svatko, tko je htio zadržati svoju zemlju i imetak, bio on grčke vjere, ili rimske, ili one krivovjere bogomilske, — svaki se je morao pokloniti turskomu svetcu Muhamedu. To su učinili svi velikaši, a siromašni je narod ostao u svojoj djedovskoj vjeri. I od onda imamo u Bosni i Hercegovini tri vjere: tursku ili Muhamedovu, grčku ili »srbsku« i rimokatoličku (a svi su bogomili primili Muhamedovu vjeru, pa njih više nema). Razumije se, velikaši i plemići (današnji begovi i age) — to su sami »turci« ili muhamedanci. Ima, to je istina, i sirotinje, koja je Muhamedove vjere.

Preko 400 godina bili su Turci gospodari u Bosni i Hercegovini, sve do pred 22 godine, kad ju je Filipović u ime našega vladara oteo izpod vlasti turskoga cara u Carigradu. Ne ću vam pripoviedati, kakav je bio život našemu narodu pod turskom vladom: o tom je već bilo u »DOMU« razgovora, kad sam ono napisao, kako pjesma kaže: »Davno bilo, sad se spominjalo«. Radje ću vam kazati, što je i kako je danas u Bosni i Hercegovini.

Bosna je malo ne tako velika, kao što je sva Hrvatska pod Banom skupa s Dalmacijom (t. j. ima 51.110 četvornih kilometara; a Hrvatska sa Slavonijom ima 42.533, Dalmacija 12.834 četvorna kilometra), ali ima samo nješto više nego pol toliko ljudskih duša, koliko Hrvatska pod Banom zajedno s Dalmacijom: Bosna ima 1,560.000 (jedan milijun pet stotina i šestdeset tisuća) duša. Od ovih je najviše »hrišćana« ili »srba« (t. j. preko 670.000), a najmanje rimokatolika (t. j. preko 330.000), svih kršćana zajedno preko milijun, a ostalo su Turci (t. j. preko 560.000).

Bosna i Hercegovina još se danas računa, da je turska, t. j. da joj je pravi gospodar turski car u Carigradu. Ali budući da u Bosni i Hercegovini nije bilo mira i reda, pogodile su se velike vlasti god. 1878. tako: da će Austro-Ugarska vladati i upravljati u Bosni, da načini red, a onda — što onda?

To je pitanje. Danas ni veliki i bogati narodi, koji imadu svoje vlade i svoju vojsku, — ni oni se ne mogu u svem onako urediti, kako bi htjeli, nego moraju gledati na veće i jače od sebe. A kako bi mogao naš narod u Bosni i Hercegovini, — kako bi mogao in odlučiti, kud će i što će! Muhamedanci bi svi htjeli opet pod sultana, t. j. pod turskoga cara u Carigradu, i to s više razloga. Oni bi to htjeli ne samo za to, što je sultan njihova vjerska glava (t. j. ono, što je rimokatolicima rimski papa), nego osobito zato, što je svakomu turčinu-muhamedancu bilo bolje, dok je Bosna bila pod Turčinom: onda je bio samo muhamedanac gospodar, a za sve drugo se je malo pitalo. — A što bi htjeli »hrišćani« ili »srbi«, to Bog zna: oni ne će ni opet pod Turčina, a niesu zadovoljni ni ovako pod »Švabom«. Ja sam bio prošle jeseni u Bosni i Hercegovini, pa sam razgovarao s prostim hrišćanskim ili srbskim svietom, i jedan mi reče: »Kad bi tko pozvao narod u Bosni i Hercegovini: hoće li u boj, ili u svatove, više bi svieta s veseljem zapalilo sve nad glavom i krenulo u boj, — pa što bilo!« E, sad vi prosudite: što može biti od naroda, koji bi zapalio sve nad glavom, pa krenuo u boj, a ne zna ni za što, jer kaže: pa što bilo!

On bi razorio, popalio, uništio sve, — a ne zna, zašto. On zna samo, da mu nije dobro, — ali nema toliko pameti, pa da se zamisli malo: kako bi bilo bolje i bez paleža i bez boja. Zato je s ovim srbskim našim svietom u Bosni i Hercegovini vrlo težko, jer je u tami, kao u vreći, on misli, da se još uviek može nješto bojem i paležom, — a nema pravoga prijatelja, koji bi mu rasvietio pamet. Imade i nješto prosvietljenijih Srba u Bosni i Hercegovini, koji nješto više misle: oni misle, da bi se Bosna morala spojiti s kraljevinom Srbijom, a Hercegovina s Crnom Gorom. Tako se piše po srbskim novinama. Ali ne samo, što toga ne dadu velike vlasti, nego od toga ne bi bilo nikakvoga dobra. Naši muhamedanci ne mogu Srba živa vidjeti, pa bi bilo tri sta čuda, kad bi oni došli pod srbsku vlast. A povrh toga sama je Srbija u strašnom neredu, pa što bi tek onda bilo, kad bi

pod srbsku vladu došli turci-muhamedanci i rimo-katolici! — A što bi htjeli rimo-katolici? Seljački i neuki katolički narod naš u Bosni i Hercegovini — i on malo zna, što bi htio. Ali ima zato od starine svoje vodje, fratre Franjevce, — o kojima je »DOM« već govorio. Oni su već od davninâ u misli složni s narodom našim u Dalmaciji, oni bi dakako najvoljeli, da se sjedine s hrvatskom braćom u Dalmaciji i Hrvatskoj. A sad se u novije vrieme našlo i drugih školovanih ljudi, koji u srcu nose ovu hrvatsku misao, pa se je to pokazalo i kod ove slave »Trebevićeve« zastave. Tu su uz katoličke Hrvate pristali i gotovo svi mladi školovani muhamedanci-Hrvati.

»Sad istom pravo ne znamo, što će biti s Bosnom i Hercegovinom«. Tako mi kažete. A ja vam kažem, da ni ja ne znam. Ali to znam, da ni danas, ni sutra ne će biti onako, kako narod hoće, jer ono i ne može biti, kad velik dio naroda ne zna, što hoće, a od onih, koji znadu, jedni hoće ovo, drugi ono, treći opet ono: nema jedne narodne misli. Zato će biti onako, kako budu drugi htjeli, kako budu htjeli Niemci, Rusi, Madžari, Talijani, — a ni za »turke«, ni za »srbe«, ni za Hrvate — za nas ne će biti ni pitanja sve dotle, dok svi ne budemo imali jednu kakvu takvu misao.

»A koja je tu najbolja misao?« — pitate me. Ja kao Hrvat — ja vam ne znam drugo kazati, nego ono, u što čvrsto vjerujem, a to je ovo: Osim hrvatske narodne misli — nema druge misli, koja bi mogla okupiti i sjediniti sav naš narod od Dunava do mora i od gore Triglava do gore Balkana. Ja u ovo tako stalno vjerujem, kako vjerujem, da me je mati rodila i da ću umrieti. A lakše ću umrieti, ako budem na smrtnom času mogao kazati, da sam i ja malo pomogao tomu, da se u jednoj misli i ljubavi sjedini čitav naš narod, kojega je toliko stotina godina svakojaki vrag vukao svaki na svoju stranu, napajao ga otrovom i jadom na braću svoju i uza to ga davio i gulio.

Prvi naš učitelj po švabskom kalupu.

Ima tomu već podavno, što smo se razgovarali o »velikim hrvatskim pjesnicima«. Spomenuo sam Gundulića i Kačića. Ova su dvojica bili doista veliki ljudi, ali svaki u svojem. Gundulić je bio velik po tom, što je kao učen čovjek

onoga vremena visoko poletio misleći na velike stvari: kako bi se naš narod oslobodio izpod turskoga jarma. On je već onda vidio početak propasti turske carevine, pa da to pred oči iznese, smislio je veliku onu pjesmu pod naslovom »Osman«. Ali ova pjesma nije za neuki seoski sviet, ovo je malo preučeno, njekako preuvijeno, jer je Gundulić ovo pjevao onako, kako je našao u tudjim, latinskim i talijanskim knjigama, — a na neuki hrvatski sviet nije ni mislio. Ali ako nije mislio na to, da će i neuki sviet čitati njegova »Osmana«, on je svejedno mislio na to: kako bi tudje velike vlasti mogle osloboditi naš narod od Turčina i tako pomoći i seoskomu narodu i olakšati mu težki život. Istina je: i Gundulić misli i na proste pastire i seljake, opisuje njihov život, ali to je njemu kao igra, on o tom govori kao sit čovjek o gladu. Gundulić samo zato govori o pastiru i o seljaku, jer bez toga ne može pjevati ni o gospodi i velikašima: na čem bi bez toga pokazao mogućnost velikašku? Kako nema junaka bez konja i sablje, tako nema velikaša bez kmetovatežaka. Jednom riečju, da vam u kratko kažem: Gundulić je bio pjesnik po rimskom kalupu. On je učio i stare i nove knjige rimske, koje mnogo pišu o velikim i silnim carevima i carstvima, o silnim vojskama, o sjaju i bogatstvu: tu je sve veliko, sjajno i svjetlo i bogato, — tu se za siromaka seljaka ne pita, nego samo toliko, koliko svega toga ne bi bilo bez seljaka.

Posve je drugačiji čovjek Kačić. On sluša pravoga živoga našega seoskoga čovjeka, pa i sam pjeva o bojevima i junacima upravo onako, kako pjevaju neku seljaci i pastiri hrvatski. I on je učio knjige svakojake, ali on daje narodu samo ono i onako, kako je to prema pameti i po srcu neukomu seoskomu svietu: on je pravi narodni pjesnik. Pamtite: Kačić je pjesnik, a nije i ne će biti učitelj: on »piva« samo staru slavu, poštenje i junačtvo, a za drugo ga nije briga.

Opet je posve drugačiji ovaj, o kom ćemo se sad porazgovoriti. To vam je

Matija Antun Reljković.

Ovaj se Reljković rodio prije jedno 150 godina u slavonskom selu Svinjaru, koje se selo danas zove Davor, jer su se Svinjarci stidili, što su Svinjarci, pa su molili i namolili vladu, da im selu ime promieni.

Otac Reljkovićev, starinom Bošnjak, bio je graničarski častnik, a nije znao ni čitati ni pisati, ali sina si Matiju dade u školu fratrima u Cerniku, jer je onda drugih škola malo i bilo. I taj Matija postane graničarski častnik, pa je još mlad morao u rat. U ono vrieme vladala je carica Marija Terezija i sedam godina vodila rat s pruskim kraljem. U tom je ratu bila zarobljena jedna četa naših brodskih graničara, a u toj je četi bio i taj naš Reljković. Tu, u švapskom sužanjstvu, nadje taj slavonski graničar svakakvih njemačkih i francezkih knjiga, pa mu dodje u glavu, da i on napiše kakovu knjigu za svoje Slavonce. I zbilja napiše knjigu i nadjene joj ime »Satir ili ti divlji čovjek«. Odmah ćete vidjeti, što hoće Reljković s tom knjigom. Čujte malo, kako govori svomu »Slavoncu«:

Poslie kako Turke raztjeraste,
Slavoniju opet naseliste.
Sve od onda ona se upravlja
I na novi običaj postavlja,
Al se evo postavit ne može, —
Težka kvara, slava tebi, Bože! —
Jer Slavonac ne da svoje djece,
Da se idu učiti abece,
Nego ima običaj ovaki:
Kad mu rekneš, odgovori svaki:
„Ni moj otac nije znao štiti,
„Al je mogo malo bolje piti;
„Naši stari nisu pisat znali,
„Al su bolje, neg mi sad, stajali."
O Slavonče, ti se vrlo varaš,
Koji god mi tako odgovaraš . . .
Voliš diete za krmci poslati,
Neg u školu, da se uči, dati,
Kojeno se još nî najest kader,
Ti ga učiš već psovati mater . . .
Ti se počneš sâm s njime igrati
I sramotne rieči govoriti . . .
Al da ono pameti imade,
Pak još svoju nesreću poznade,
Ter da tebi on izvadi oči,
Kao jednom, koji ga zlu uči:
To bi bila tvoja prava plaća . . .,
Koji radiš, da pogubiš diete
Na taj način — vi sami vidite,
Jer kad čini kakvogod zlo djelo,
Tebi ga je pokarati milo,
I nauči krasti još iz mala,
Pak najposlie dojde na vješala!

Ili čujte ovo, što dalje kaže:
Malo prije ja sam govorio
I na vašu zemlju potvorio,
Da u njojzi škola ne imade,
Al mi sada baš na pamet pade:
Ima, brate, u svakomu selu
Po tri škole, poslušaj me, velju:
Prva škola naziva se „prelo",
Druga „divan" ili ti „posielo",
Treća „kolo", gdje se uče igrat
I svakakve vragolije pjevat . . .
A mladići pokradu duhane
Izpod krova na koncu nizane . . .,
On ukrade novce i haljine,
Pak najposlie dojde pod batine . . .,
Dok ne dojde ta njegova šala
Na vidjelo, pa i na vješala! . . .
Čujete li evo i opet vješala? — Ali čujmo ga još malo:
Druga škola kolo se naziva,
Kako vami malo pre kazivah . . .
Dok u svetac bio dan osvane
I iz svoje postelje ustane,
Odmah ide u bašče zelene
I natrga ružice rumene,
Pak, što more ljepše, nakiti se,
Mnogo puta ne vidi ni mise,
Neg u kolo onako i ide,
A majke ih čak do kola sliede . . .
Kada kolo igra polagano,
Onda majka ustane lagano,
Pak na kćeri namješta marame
I gjerdane sitno nanizane;

Il ako joj izpade kitica,
Ona čuva, da ne zgrabe djeca;
Kad se kolo u troje zaniše,
I majka se sama u sebi niše:
Čini joj se, da će poletjeti,
Što kćer vidi s dragim si igrati.
A od svetca ni spomena nije,
Da bi išla pjevat litanije . . .
Moja draga, Bog ne veli tako,
Neg on vami govori ovako:
Da šest dana sebi poslujete,
A nedjelju njemu poštujete,
Nij' do podne, neg vas dugi dan...
Ali nije u kolu pjevati,
Kraljevića ko svetca slaviti,
Koji nije zaslužio slave —
Zalud ljudi, što se o njem bave...
Projdite se, moja braćo draga,
Takvih škola, smišljenih od vraga...
Neg molite vaše obrštare
I biskupe, crkve poglavare,
Neka mole svietlu cesaricu,
Vašu majku i vašu kraljicu,
Baš Mariju dragu Tereziju,
Dugo vrieme, Bože, poživi ju!
Milostivo neka zapovidi,
Svaku župu da s meštrom providi...,
A vi da se njojzi obećate
I još vjerno opet zakunete:
Krv proliti za njezinu službu . . .

I tako dalje, ta je pjesma vrlo duga.

Ja ne znam, što vi i kako sudite o ovom nauku staroga graničarskoga častnika, pa malo da ne bi pričekao, dok mi se tko javi iz naroda o toj stvari, pa da vam onda kažem ja svoju. Ali sad su poljski poslovi, pa se sve bojim, da će malo pisma dolaziti, zato ću vam najprije ja kazati svoju, a vi, kad vas koji dospije.

Najprije ću vam kazati ovo: Po mom sudu Reljković je koješta dobro mislio, ali je krivo radio. On je vidio koješta u tudjem njemačkom svietu, pa kad je došao kući, htio je odmah naš narod njekako preokrenuti, htio je hrvatsku čizmu navući na švabski kalup. To je prva njegova pogreška. — Druga mu je pogreška, što misli, da škola sve može: treba samo škola, pa će biti sve dobro. To nije istina. U školi se može čovjek koješta koristna naučiti, ali ono, što je glavno, a to je poštenje i duševnost, — to se uči od otca i matere, od svakoga starijega, to se uči u životu, a ne u školi. Ni od lienosti se nitko ne će u školi odučiti, ako se ne će na nju naučiti. Nitko mi neka ne podmetne, da sam ja proti školi. Tko čita »DOM«, taj to ne može ni pomisliti. Idite u školu svi, što više možete, učite čitati, pisati — to ćete naučiti igrajući na veliku svoju korist — učite i svašta drugo, —ali nemojte misliti, i ne vjerujte nikomu, da iz škole moraju izaći ljudi bolji i pošteniji. — Treća je pogreška Reljkovićeva to, što on samo zlo vidi, pak i u dobru vidi zlo: njemu nije ništa dobro u našem narodu, a malo kakvo zlo ili zla navada, — to je njemu odmah strahota. U jednoj pjesmi govori o babskim brbljarijama i klopotanju tako, da bi čovjek mislio: sva Slavonija čitav dan sjedi na sokaku i klopoće. On se ne

razgovara sa svojim narodom, on samo sve kara i psuje. — Četvrta mu je pogreška to, što on piše za zrele ljude kao za djecu: on se samo grozi, on samo prieti, i to batinama, pa čak i vješalima.

Peta je pogreška to, što Reljković misli, da nitko u Slavoniji ne vidi toga zla, da nitko ne zna, da je to zlo, što on kudi: on jedini to vidi, jer su ga Švabe naučili. A koliki starci seljaci od vajkada kude i grde sve ono zlo, što i Reljković, — samo što to oni rade ljepše i pametnije. — Napokon je zadnja i najveća pogreška Reljkovićeva to, što on nema srca za svoj narod, što on svoga naroda ne ljubi, njemu je sve ono mrzko, što je narodu drago, sve je to od vraga. Badava on govori: »dragi brate Slavonče«, — kad svatko vidi, da to njemu ne ide od srca. Njemu je Slavonac »dragi brat« samo onda, kad ga mami u školu, da ga nauči »dužnosti«.

Samo jedno, da vam ponovim. Čuli ste, kako psuje kćer i majku, što idu u kolo. A ima li što ljepše i što milije, nego ono, kako to opisuje sâm Reljković: kako majka gleda svoju kćerku, kako na nju pazi, kako joj se veseli, kako se u sebi niše i poletjela bi uz diete svoje? A Reljković kaže, da je to od vraga! Ni poslie podne ne dopušta, da mladež poigra u kolu, nego veli: »gdje večernje nema, neka uče liepe bogomolje«. To je previše, tako ne može biti. A kad tko ovako uči i traži nješto, što ne može biti, onda mu pametan sviet ne sluša ni dobra nauka, — nego: na jedno uho unutra, na drugo van.

Zato sam vam ovo sve i razlagao, jer i danas ima učiteljâ, koji ovako uče — badava: govorili oni ili bob u stienu bacali — svejedno. A to je zato, jer nemaju mjere. A nemaju i ne znaju mjere, jer nemaju ljubavi prema narodu: svemu se rugaju, sve psuju, sve proklinju. Narodu to omrzne, i ne sluša ih ni u onom, što pravo karaju.

Takav nauk — to je, ja bi rekao: nauk po švabskom kalupu. Švaba bi htio sav sviet učiti, sve na svoju okrenuti, sve na svoj kalup natući, samo da sav sviet njemu služi. Švabe se i hvale, da su »kultur-tregeri«, t. j. oni, koji nose po svietu kulturu ili prosvjetu. Ja ne samo da mislim, da oni ne nose prosvjete po svietu, nego i to, da oni niesu za taj posao.

Papirnati novac.

Kod posljednjega našega razgovora najeli smo se i napili za komadić papira — i tako smo se rastali pitajući jedan drugoga: Kako to, da se za komadić papira može čitavo družtvo najesti i napiti? — Evo, odmah ćemo to saznati, samo treba malo pripaziti.

Najprije čujte izmišljenu pripoviest: Prije njekoliko dana imao sam u kući čast (baš na samo Antunovo, jer sam Antun), a ponestalo mi vina. Kud ću, što ću, nego pošaljem k prijatelju, da mi uzajmi 10 flaša (jer ja ne pijem vina iz krčme: to je sve pokvareno). Ali eto neprilike: Moj je prijatelj takodjer Antun, vina ima malo, (gostiju mnogo, pa se boji, da će mu ponestati, a ne će da djevojku šalje praznu kući, pa evo, što uradi: Pošalje djevojku k poznatomu krčmaru (koji toči isto ovakovo vino) i napiše mu na komadić papira: »Dajte ovoj djevojci 10 polića vina«, i podpiše se. I djevojka zbilja donesla vino. I tako smo se mi svi napili — za komadić papira.

»E jest, — ali trebat će vino platiti!« — To se razumije, pa to dobro pamtite. — A sada idemo dalje.

Recimo, naš se kralj s njekim zaratio, pa mu treba za vojsku 10.000 konja, 10.000 volova, 500.000 centi žita, i što ti ja znam. Narod ima, ali ne dade badava, a kralj nema ni srebra ni zlata. Što će sada? Evo, što će: Ima ljudi, koji imaju zlata i srebra, i ovi ljudi drže »banku«, t. j. kao stol, na kojem trguju zlatom i srebrom. Kralj pošalje k njima, da mu dadu toliko i toliko zlata i srebra. I dadu mu. Ali sad ni sami nemaju u banci ni srebra, ni zlata, a ni kralj im ne može ništa dati. A ljudi dolaze: »Dajte, ako Boga znadete, sto dukata, — eno vam moja zemlja, vredi toliko. Ne ću više orati ni kopati, kupio bih robe, pa ću otvoriti trgovinu«. A što će uraditi banka, kad nema dukata? Isto ono, što i moj prijatelj: dat će ovomu čovjeku sto komadića papira, a na svakom piše ovo:

»Tkogod pokaže ovu izkaznicu, odmah će mu platiti austro-ugarska banka u glavnom svojem uredu u Beču i Pešti **sto forinti** austrijske vriednote u zakonitim kovanom novcu. U Beču, 1. svibnja 1880. Austro-ugarska banka. (Podpisi:) A. Nopcsa, ravnatelj, Wodianer, glavni savjetnik, Leonhard, glavni tajnik.«

Moj čovjek ima eto u ruci 10 stotinjača, a gospodin

Nopcsa i drugovi imadu onu zemlju — dobili su ju za deset komadića papira!

»Jest!« — velim sad ja: »Ali zemlju treba platiti!« — To se razumije, i vi ćete vidjeti, kako će ju Nopcsa i Wodianer skupa s Leonhardom liepo platiti. Samo čujte. Onaj naš čovjek otišao s onim papirom od trgovine do trgovine i uzima po volji robu, a ostavlja papire. Ali eto ti njeko vrieme u Beču kod gosp. Nopcse, — eto ti jednoga trgovca s onim papirom, na kojem piše: »Tko pokaže ovu izkaznicu« i t. d. I ovaj pokaže izkaznicu i Nopcsa mu liepo odbroji u kovanom zlatnom i srebrnom novcu sto forinti. Sutra dodje drugi trgovac, onda treći, četvrti, — i tako je banka izplatila napokon onu zemlju.

Jeste li me razumjeli? Znate li sada, zašto se papirnati novac zove »banknota« ili samo »banka«? Zato, jer je to obveza bankina, da će svaki čas i to odmah zamieniti papir zlatom ili srebrom. I baš onako, kako sam ono spomenuo, od rieči do rieči piše na svakoj stotinjači, na svakoj desetači, na svakoj banki, — samo što tamo piše njemački na jednoj, a madžarski na drugoj strani, pa vi to nieste ni opazili, ni razumjeli, jer tu hrvatskomu jeziku nema ni traga, baš tako, kao da za siromaka Hrvata ni nisu desetače i stotinjače, pa što će onda na njima i hrvatski jezik! Je li tako, a? Gotovo, da je tako, — ali hajdemo brzo dalje i od desetače i stotinjače, kad nije naša . . .

»E, tako je to. Hm! Ali banka bi mogla tako za papir pokupovati sve zemlje, a kad bi ljudi došli s onim izkaznicama, onda im ne bi mogla zlatom zamieniti onaj papir. Ima svašta na svietu, — ja ne dam svoje robe za bankin papir: Dobro se je bojati vraga«. — I tako je već bilo, i to više puta, pa ne samo kod nas, nego i drugdje: bilo je vrieme, kad za papirnatu forintu nije dao nitko ništa, ili ako je dao, dao je samo 60 do 70 novčića. Mnogi to i pamte.

»Eto vidiš, da sam pravo kazao, da se je dobro bojati vraga! Samo bi htio znati: kako to, da sviet tako vjeruje tomu papiru, kao da je to gotov novac, a eto, što te može stići!«

Kako sviet vjeruje! Ne pita se to: vjeruješ li, ili ne vjeruješ, nego moraš vjerovati. Banka dade državi zlato i srebro, pa doklegod država banki ne vrati toga novca, dotle po državnoj zapoviedi mora svatko vjerovati, pazite: mora vjerovati banki, mora primati njezin papir kao gotov ko-

vani novac. A ako se dogodi nesreća, ako država izgubi mnogo u ratu, pa ne može banki vratiti zlata, — e, onda je zlo, jer onda ni banka ne može dati za papir zlata, — kad ga nema. Tko tu onda strada? Svi oni, koji su banki dali zemlje ili kuće ili što drugo — za papir (za banke), a sad ne mogu dobiti prave plaće u zlatu ili u srebru. To vam je onda »bankrut«, t. j. banka je srušena. — Ali toga se danas, hvala Bogu, nije bojati, pa vi samo grabite banke, ako možete do njih: znam, da vam ih treba.

A još bi vam mnogo koješta imao kazati o toj tvari, ali je »DOM« malen. Ali svejedno ću koji put ukrasti za tu stvar malo mjesta, — kad se je tako liepo razgovarati o bankama i dukatima: sve se njekako čovjeku oči kriese, kad čuje: desetača, stotinjača, sto dukata! Eh! . . .

Ej, da mi je čuti, što vi sad pod nosom mrmljate!

Sitnice.

Muzeji. Kad smo jednom razgovarali o Rimljanima, spomenuo sam, da se brižljivo izkapa i pobire svaki kamenčić, što je gdje ostao od rimskoga vremena, pa se to sve liepo spravlja u posebne zgrade. Takova se zgrada zove „muzej". A to je grčka rieč. „Muza" je grčka vila, a „muzeum" bi se liepo hrvatski reklo „vilindvor" ili „vilindvori".

Ovakovi vilindvori, u koje se sabiru svakakve starine, pa i ne samo grčke i rimske, nego i domaće, takovi se muzeji zovu arheologijski ili „starinarski". Najbogatiji su takovi muzeji po Italiji, Francezkoj i Englezkoj, a ima jedan i u Zagrebu, pa u njem niesu samo tudje starine, nego ćete tu naći i domaćih starina, kao n. pr. kalpak i čitavo odielo Jelačića bana. — Ima i takovih muzeja, u kojima se skupljaju samo majstorska djela; kipovi od kamena, slike i druge liepo izradjene stvari od najstarijih vremena. Glasoviti takav muzej ima u Parizu i zove se Luvar: tu ima mnogo toga, što je Napoleon ratujući po svietu potimao i u svom domu spremio. Takvoga muzeja nema još u Zagrebu. — Ima i takovih muzeja, u kojima se čuvaju svakojake životinje i rude (kamenje). Životinje, koje imaju perje ili dlaku, ogule se, a koža se nadjene otavom ili čim mekanim, kao djevenica. A ribe, žabe, zmije, crvi i t. d. — to se čuva u spiritusu u staklenoj posudi. Takav muzej ima u Zagrebu, pa i u Sarajevu. Svi su muzeji za to, da se u njima mladi ljudi uče: da vide sve na svoje oči.

Meni je već dugo na pameti ova misao: „Ne bi li bilo dobro, da se otvore u Zagrebu „narodni vilindvori", u kojima bi se skupljale i čuvale same narodne hrvatske stvari: narodno odielo iz svih naših krajeva, pa sve, štogod naš čovjek treba i znade svojom rukom izraditi? Ne bi li to dobro bilo, da svaki Hrvat, kad bi došao u Zagreb, pogleda „narodne vilindvore" i tu vidi čitav svoj narod: kako se oblači i obuva, kako živi i radi? Što vi o tom mislite?

Što je nova doma i po svietu?

U Bosni je o Duhovima bila velika hrvatska slava: došlo je u Sarajevo na tisuće pjevača i drugih Hrvata iz Dalmacije i Hrvatske, da pozdrave novo hrvatsko pjevačko družtvo „Trebević" i svečano razviju njegovu novu zastavu. Bili su kod toga i Slovenci. Naš se hrvatski i slovenski narod veseli i koječemu nada, a Madžari i tužni Srbi — ljute se i lažu strašno, upravo bezumno. Za Madžare nam ni pol muke, jer to već znamo, kakvi su; ali što se sinovi istoga naroda toliko ljute i toliko od jada lažu, — to nam je velika nevolja. Osim drugih laži potvaraju Hrvate, da pomažu „Švabu", — kao da su samo Hrvati krivi, što je „Švabo" gospodar u Bosni, kao da je hrvatski grieh, što bosanska vlada ne može kud kamo, pa vidi, da već ne pomaže braniti Hrvatima, da jedno misle i da se jednomu nadaju. Ne ću o tom više, jer sam nješto već rekao u onom razgovoru o Bosni i Hercegovini, a drugi put ću još više. Doći će vrieme, bit će bolje. — Kad smo baš kod Bosne, spomenut ću, što novine pišu: da će hrvatski Ban postati ministar od novaca i upravitelj Herceg.-Bosne mjesto sadašnjega ministra Kalaja.

U Dalmaciji je umro ovih dana predsjednik dalmatinskoga sabora Bulat. Novine pišu, da je bio pravi Hrvat, pa da je mnogo uradio za hrvatsku misao u Dalmaciji. Nedavno je doista u delegaciji govorio: kako bi trebalo morsku luku splitsku u Dalmaciji spojiti s Bosnom. Danas je Bosna spojena s morem samo na Rieci (preko Broda i Siska), a taj je put tri puta dalji od srca Bosne do mora, nego što bi bio od srca Bosne do Splita.

U Istri je bila ovih dana skupština „Družtva sv. Ćirila i Metoda". To družtvo diže hrvatske škole, da obrani našu djecu od potalijančenja. Družtvo liepo napreduje, a mnogo su mu sakupili novaca ove godine zagrebački djaci (preko 2400 Kruna). To i pristaje mladićima.

A u Hrvatskoj, u Zagrebu — sve tiho i mirno, baš kao pred buru i oluju.

Češki rogobor ipak je raztjerao bečke saboraše: car i kralj je razpustio i odgodio bečki sabor, jer su Česi tako rogoborili i galamili, da se dalje nije moglo. Kad dogori do nokata, bori se čovjek svakako. Tako i Česi. Donesli zastupnici u sabor bubnjeve, dječje pištaljke, i što ti ja znam, pa udri — kao luda djeca! Pjevaj, tuli, lupaj — samo da Niemci i njihovi prijatelji ništa ne odluče, da utuku češki narod. Poslie pol noći (jer je sjednica trajala u noć) poteče prvi ministar cesaru u dvor i pita: Što ćemo? I cesar se i kralj odluči, da sabor prestane, pa svak sebi. A što sada? Bog zna! Javit ćemo.

U Kini je već prava buna. Kina je veliko carstvo, velika zemlja, u nju se sele evropski trgovci za dobitkom, jer dobro trguju. A Kinjani ili Kinezi ne će da znadu za tudje novotarije, oni žive na svoju pa je carica mati zbacila s vlade mladoga cara i počela potajni boj protiv tudjinaca. Stvorila se čitava družina „šakaša" (ili „boksera"), koji su šakom i oružjem počeli udarati na tudjince, najprije na kršćane, kako smo javili. Kako znadete, na kineskom dvoru (u gradu Pekinu) ima svaka evropska država svoga poslanika, pa su ovi od svojih država zatražili vojsku, da obrane svoje zem-

ljake od ovih „šakaša". I carica je morala na šakaše poslati svoju vojsku, ali je tih šakaša toliko, da im vojska ne može ništa. Po svem se vidi, bit će za Kinu zlo: evropske vlasti podielit će ju medju sobom.

DOMOVA KNJIŽNICA.

Kako vide naši čitaoci, mi se u „DOMU" o svačem razgovaramo. Ali baš zato, što hoćemo, da u našem listu bude o svačem razgovora, baš zato moramo više puta razgovor presjeći i ostaviti ga za drugi put. A to je zato, što ima stvarî, za koje nije dosta jedan ili dva lista razgovora, nego bi trebala ciela mala knjižica. Ja znam da bi svaki čitalac „DOMOV" htio imati n. pr. cielu **Poviest hrvatskoga naroda** od početka do danas. A koliko još ima toga, što je dobro znati, što možeš svaki čas pogledati, — tko će to tražiti po „DOMU", ako bi i bilo u kojem broju! — A onda još ovo: Mnogi čitaoci rado čitaju **pripoviesti.** Ali „DOM" može donesti samo kratku pripoviest, a opet nije zgodno, da se pripoviest trga i komada na više puta.

Zato sam eto nakanio ovo: **Svaki mjesec** dodat će se kao prilog „DOMU" jedna knjižica (64 strane, pol tako velika kao „DOM", liepo s omotom uvezana), a zvati će te knjižice **„DOMOVA KNJIŽNICA".** „DOM" će se moći i nadalje dobivati i bez ovih knjižica ili priloga toga, a s tim prilogom bit će mu ciena na godinu za sve predplatnike **pet Kruna 40 filira** (t. j. za prilog još **2 K. 40 filira,** ili za svaku knjižicu **20 filira).**

Molim zato sve predplatnike „DOMA", **da se prijave,** koji će držati i „DOMOVU KNJIŽNICU". Ako se prijavi dosta predplatnikâ, počet će se „DOMOVA KNJIŽNICA" prilagati **1. rujna** ove godine, tako da bi do konca godine izašle 4 knjižice (a medju njima i **„DOMOV KOLEDAR" za godinu 1901.).** Oni predplatnici, koji žele dobivati „DOMOVU KNJIŽNICU", ne treba da šalju sada za nju predplatu za ove 4 knjižice (to je 80 filira), nego će ih poslati s predplatom za god. 1901. — Dakle „DOM" očekuje prijave za svoju knjižnicu!

Hvala! Francez, gospodin barun Ferdinand Billot, koji sada živi u Insbruku (u Tirolu), a za koga ja ni znao niesam, da živi, — taj je Francez poslao „DOMU" na dar **četiri stotine** kruna. A donio je taj dar „DOMU" njekadašnji moj učenik, gospodin bogoslov Ante Šlegel iz Našicâ. Za danas toliko i hvala!

Predplate i prijave za „DOM" još se primaju i svi se brojevi mogu dobiti. Predplate i prijave šalju se: „Upravi „DOMA" (Dr. Ant. Radiću) u Zagrebu, Jurjevska ulica br. 28.

Zar zbilja nitko ne može? Odkad sam u „DOMU" javio, neka štogod pošalju oni, koji mogu — ne šalje gotovo nitko ništa. Čudio sam se: što je to, dok se niesam sjetio. A sad, kad je „DOM" dobio toliki dar, sad će se moći i badava dobivati. Nemojmo tako, jer ćemo skoro nikako.

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na godinu 3 (tri) Krune. — Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će „DOM" za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za 2 Krune 40 filira, dvadesetorica i više svaki za 2 (dvie) Krune. — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira.

Broj 13. | U Zagrebu, 1. srpnja 1900. | God. 1.

Dom i sviet.

Kad sam u 1. broju »DOMA« pisao prvu rieč čitaocu, napisao sam i ovo: »Davno je prošlo vrieme, kad je naš narod živio za sebe. Danas je drugačije. Nas Hrvate okružuju tudji narodi, pa se k nama i zalietaju. Oni su od nas mudriji i više prosviećeni, zato je mnogomu tudjincu i u našoj zemlji, u našem domu — bolje, nego našemu domaćemu čovjeku«.

Ako ne vjerujete, ogledajte se oko sebe: Gdjegod se u nas gradi i diže velika kakova tvornica ili fabrika, — gospodar joj je tudjinac, kakav Francez, ili Niemac. I to ne samo da je gospodar tudjinac, nego su i svi gospodarčići — sve sami tudjinci, sve do zadnjega nadglednika. A naš Hrvat samo radi i tegli, vuče i znoji se za plaću, koju mu odredi tudjinac. — Gradi li se željeznica na našoj zemlji, — eto ti tudjinca. Sieče li se šuma ili gora, — eto ti opet tudjinca. Kopa li se iz zemlje ruda, srebro, ugljen, ili što drugo, — eto opet i opet tudjinca. Propane li koja seoska kuća našega roda, — tko će kupiti zemlju, nego opet tudjinac? Prodaje li se velikaška zemlja, — opet će ju kupiti tudjinac, ili židov.

Zato, ako vas neprilika kakova dovede u glavni grad Hrvatske, u Zagreb, pa ako poslie podne prolazite uz glavne kavane na trgu Jelačića bana, pa ako malo prisluškujete, evo vam moja rieč, da ćete malo razumjeti: slušate, slušate, — a to samo :»Sokter, bosokter«, pa opet »Sokter, bosokter!«

Kada god ja prolazim uz ove kavane i gledam tudjinski taj sviet i govor, a vidim, kako im je dobro, jer sjede, razgo-

varaju, piju, puše, a liepo su obučeni i ugojeni, — pitam sam sebe: »Od kuda im to dobro? Ne oru i ne kopaju, pa ipak liepo živu, dobro im je evo u našem domu. A seljak naš muči se i krvoloči, i svaki mu je dan sve to gore, ima sve to manje . . . Možda baš zato seljak ima sve to manje, možda je njemu baš zato sve to gore, što je medju nama tudjincu sve to bolje? — To ne treba ni pitati, to prosta pamet kaže. Kad danas k jednoj zdjeli sjedne više ljudi i kućne čeljadi, nego jučer, to će i djeca vidjeti, da će onima biti manje, koji su jučer bili sami kod zdjele. Je li tako? A osobito će to ocutiti djeca, koja ne mogu dobro grabiti.

Ja mislim, da sada lako razumiete, zašto su se Kitajci ili Kinezi digli na tudjince. Sada bolje i to razumiete, zašto se Buri bore do zadnje kapi krvi proti tudjincu. Zato se bore, jer je i kod njih, jer je i u njihovu domu tudjincu bolje, nego domaćemu čovjeku.

»Pa kako to, da je kod nas tudjincu još i bolje, nego našemu čovjeku? To je zbilja čudno. Naš čovjek, ako i otide u tudji sviet, on je i tamo siromah i sluga. A k nama tko god dodje, nije sluga, nego gospodar. Kako je to, zašto je to?« — Malo se uztrpite, možda ćete razumieti.

Recimo, da se kod nas prodaje velika šuma, ili veliko zemljište velikaško, naš čovjek toga ne može kupiti, jer nema toliko novaca. Naš čovjek ne samo što nema novaca toliko, nego on ne može naći ni naših ljudi, koji bi znali upravljati u velikoj tvornici. Zato ovi novčari odmah dovuku sa sobom i svoje pomagače iz tudjine. To je jedno.

A drugo vam je ovo. Tudjinci dolaze k nama, da prodadu svoju robu: odielo, svakojako orudje i sprave, a i svakojake petljanije svoje, za koje se kod nas prije ni znalo nije. Oni imadu kod sebe velike tvornice, imadu robe, da ne znaju, kamo će s njom, i naš ju sviet kupuje.

Drugih još razloga ne ću vam nabrajati, dosta je ovo dvoje: tudjinci imadu kapitala (novaca), tudjinci imadu veliko tvorničarstvo ili industriju, robu.

Ali čujem već, gdje me pitate: »Kako su tudjinci došli do kapitala? Jesu li oni drugačiji ljudi, je li im zemlja drugačija, je li im nebo drugačije, što li je, da su tako pred nama, da imadu, čim nas dave? Jesu li tî Englezi, Francezi i Niemci, — jesu li to drugi ljudi, da se tako mogu širiti po čitavom svietu, i nitko im ništa ne može?«

E, dragi moji, kad bih vam to mogao sve na jedan put

kazati! Ali ne bojte se: Sve se to zna, sve se to može kazati i dokazati, — samo polako. Ali za danas ću vam samo ovo kazati:

Sjećate se, kako se je vrag u raju pretvorio u zmiju i nudio Evi zabranjeno voće veleći: »Ako od ovoga okusite, bit ćete kao Bog.« Tako dovikuje sav sviet i nama Hrvatima, tako nam dovikuje Evropa: »Ako okusite sve ovo, što mi imamo, bit ćete kao i mi što smo«. Da vam spomenem samo jedno: Već i rodoljubni Hrvati kažu, da si seljak ne može pomoći bez vražje mjenice ili veksla; priznaje, da je mjenica zlo, prokletstvo i propast za seljaka, — ali bez toga, kaže, bez tê »židovske« mudrije — nikud nikamo. »I kad okusite ovo, bit ćete kao Bog«, govorio je vrag, — tako govore i nama. U svem treba da se primimo tudjinštine: tudjega odiela, tudjega običaja i zakona, tudje mudrosti, — i onda ćemo, kažu, biti kao i oni.

Ali se ja bojim, da ćemo tek onda postati pravo njihovi, kako su i naši roditelji postali vražji, kad su okusili ono voće.

»Oho! Zar tako? Zar je sve ovo vražje, po čem su oni narodi postali bogati i jaki?« — Tako mi mnogi prigovaraju.

Ne znam, što bih na to odgovorio, jer se bojim, da će me tko krivo razumjeti i krivo suditi. Ali, kako god bilo, istina je ovo: Tudji je sviet probušio sebi već dosta veliko okno u našu zemlju, k nama dolazi tudjinac već i na otvorena vrata. Sve zlo, što nas davi, samo je od toga došlo, što mi niesmo kao tudjinci, što smo na drugo brdo tkani, što nam je život drugačiji, — a tudjinac vuče na svoju. Mi se više nikako ne možemo ograditi od tudjinske navale. Nema nam druge, nego: s njima, ili proti njima. Podjemo li proti njima, gotovo je, da smo propali. Kitajci su se bili, kažu, ogradili njekakvim zidom, pa im nije pomoglo. Ni nama ne bi pomoglo, ni nama ne će pomoći. I mi ćemo morati vragu svieću zapaliti, morat ćemo okusiti svjetskoga voća, svjetske mudrosti, svjetske laži, krivice i svakoga zla, — jer drugačije smo propali!

Tako je, i nikako drugačije. To nas uči prošlost svih živih i mrtvih naroda.

Samo se sad pita: Nije li već kasno? Ne će li nas tudjinci zatrti i s lica zemlje zbrisati i prije, nego okusimo njihovu mudrost i njima jednaki postanemo? To je jedno. A

drugo: Je li moguće zapaliti svieću vragu, a ne postati vražji, nego ostati svoj, sačuvati svoju dušu?

A što ću vam na to odgovoriti? Mogu vam odgovoriti samo to, da čovjek mnogo može, ako hoće. A ja niesam izgubio nade, da će naš hrvatski narod ostati živ i naš dom u svietu svoj, — ako budemo htjeli. Kad ja ne bih ove nade imao, ne bih ovoga ni pisao.

Prvi hrvatski susjedi i gospodari u staro doba.

Znam, da mnogi »DOMOVI« čitaoci vrlo rado čitaju, »što je njekda bilo«, ali znam i to, da ima koješta, što nas danas tare. Ali ipak je dobro, da se koji put porazgovorimo i o starini. To je dobro s dva razloga: prvo zato, da čovjek zna nješto i da se malo odmori od svakojake brige; a drugo zato, što po prošlosti bolje razumiemo sadašnjost. Dobro je njetko kazao, da je poviest »učiteljica života«, — samo treba poviest znati i razumjeti.

Hajdemo dakle u starinu, možda ćemo što naučiti za današnje vrieme.

Već smo se razgovarali o našim susjedima. Onda ste saznali (koji nieste prije znali), da su nam danas na iztoku susjedi naša braća Srbi i dalje čestiti i marljivi Bugari. Na jugu su nam susjedi opet braća u Crnoj Gori i dalje na jug tudjinci Arbanasi, a još dalje tuđi nam Grci. a svud na jugu raztepeni stari dušmani Turci-Osmanlije. Na zapadu nam je more, preko mora tudji Talijani. Talijani su nam susjedi na zapadu i po suhu, gdje se dotiču našega naroda u Istri i gornjem Primorju. Na zapadu su i Slovenci (Kranjci i Štajerci), ali za njih ne možemo reći, da su nam pravi susjedi, kad su nam braća, a tako isto i sa Srbima i Crnogorcima niesmo prave komšije, nego onako podieljena i zavadjena braća. Pravi su nam susjedi-tudjinci na zapadu Talijani i Niemci iza Slovenaca. Na sjeveru su nam Madžari, medju kojima ima dosta pomiešano našega naroda, pa i njemačkoga. Tako je danas.

A pita se: Je li tako bilo onda, kad smo se mi ovamo doselili, prije 1350 godina?

Sve je bilo ovako, — samo na sjeveru nije bilo Madžarâ. Oni su došli u naše susjedstvo više od tri sta godina poslie nas, a o tom ćemo se još drugi put porazgovoriti.

A tko je bio naš susjed na sjeveru u ono staro vrieme? — Znadete već, da su u današnjoj Ugarskoj i susjednoj Slavoniji u najstarije vrieme živjeli Iliri, dugo poslie njih strašni Huni, malo iza njih Goti, a onda na kratko vrieme njekakvi njemački rodjaci Langobardi (t. j. »Dugobradci«), a najposlie Avari ili Obri. Po tom vidite, da je današnja Ugarska na desnoj strani Dunava, a i čitava ugarska ravnica — da je promienila više gospodarâ, dok niesu došli Madžari, koji ju i danas drže. Hune su uništili i raztepli Goti, a Goti i Langobardi preselili su se iz Ugarske u Italiju, — kamo ih je vuklo bogatstvo i imetak. Jedini su Avari ostali u Ugarskoj gotovo tri sta godina.

Ali nemojte misliti, da su Huni, Goti, Langobardi i Avari — da su oni sami bili u Ugarskoj. U Ugarskoj su uz ove narode od davnine vremena živjeli narodi slovenskoga plemena, pače su imali i jake svoje države i knezove.

I tako se može reći, da mi Hrvati, kad smo se pred 1350 godina doselili u današnju svoju domovinu, — onda mi gotovo niti niesmo imali tudjina susjeda, nego su sve oko nas bila naša bliža ili dalja braća, a samo su na zapadu bili tudjinci Talijani i dalje iza Slovenaca Niemci, kao i danas.

Po tom bi čovjek mislio, da mi onda niesmo imali ni tudjina gospodara. Ali nije tako. Najprije treba držati na umu, da su nam bili ljuti gospodari ovi Avari: oni su bili kao soldačija, kao vojska, koju smo mi (a i susjedna naša braća), koju smo mi, rekoh, hranili, koja je i nas u boj vodila. Ali pamtite dobro: nijedna soldačka vlada ne može dugo potrajati, narod-soldat ne može dugo zapoviedati. Zato su i Avari morali propasti.

»Dakle, kad su Avari propali — a još nije bilo Madžara — onda smo mi postali svoji. Je li tako?« — Malo jest, a malo nije. Niesmo zato postali svoji, što su nas pritisnuli oni, koji su i Avare savladali.

A tko je to bio, koji je to narod bio? — To sad u kratko čujte, pa ćete znati, tko nam je bio gospodar prije tisuću i više godina.

Rimsko carstvo srušili su i obladali njemački rodjaci, od kojih su najjači bili Franci. Ovi su Franci, Frongi, Fronzi ili Fruzi tako jako obladali zemlje staroga rimskoga carstva, da se može reći: oni su zamienili rimsko carstvo, oni su postali gospodari svuda, gdje su bili gospodari Rimljani. Ovi su Franci učinili početak današnjoj francezkoj državi koja

se i zove po njima Francezka. Ovi su Franci potukli i Avare u Ugarskoj, oni su onda postali i naši gospodari, i to strašni i ljuti gospodari. Pripovieda jedan stari pisac, da su ovi Franci ili Fronzi našim ženam trgali djecu sa prsiju i bacali ju psima za hranu! Ovi su Franci do danas ostavili trag imenu svomu u Sriemu: u Sriemu se jedna gora zove »Fružka gora«, a prije se je to govorilo: »Fronžka gora«, jer su na njoj imali svoj tabor Fronzi, Fruzi ili Franci. Ima i danas pravih Hrvata, koji se prezimenom zovu Frug ili Fruk, a to nije drugo, nego Frong ili Fronk, t. j. Franak. Treba na ime znati, da su Hrvati u staro vrieme govorili »ronka« mjesto »ruka«, pa su tako govorili i Frong ili Fronk, a poslie Frug ili Fruk. To je pravo staro ime, a dobili su to prezime oni Franci, koji su u našoj zemlji ostali i pohrvatili se, pa im je ime do danas ostalo. — Dakle sada znate, zašto se i Fruška gora tako zove.

Ali idimo još samo malo dalje, pa smo skoro gotovi s našimi starimi gospodari, — samo kad bismo tako brzo mogli biti gotovi s novimi! . . .

Rimsko carstvo nije još bilo posve propalo, kad smo mi došli ovamo u svoj današnji dom. Propalo je bilo t. j. došlo je u tudje druge ruke sve ono, što je preko našega mora na zapad: tu su mjesto Rimljanâ gospodarili Niemci i njihovi rodjaci. Ali sve ono, što je bilo na iztok našemu moru, tomu je ostao gospodar rimski car u Carigradu, dolje pod Dunavom: to je bilo »iztočno rimsko carstvo«. Ovo carstvo držalo je jošte kako tako Dalmaciju i sve dalje na iztok, pa i mnogo toga u Aziji. Ovo carstvo bilo je dugo i dugo još naš gospodar.

I tako eto znadete: Prvi naši gospodari u staro vrieme bili su Avari, onda Franci i iztočni Rimljani, to jest bolje Grci. Jedni su nas grabili s jedne strane, drugi s druge. Naši Kranjci i Posavci bili su najviše pod vladom franačkom (t. j. njemačkom), a Srbi i Dalmatinci pod vladom grčkom. Kad su bili jači Grci iz Carigrada, potegnuli bi sve poda se, a kad bi ojačali Franci-Niemci, navalili bi oni svoj jaram na nas.

Tako vam je to bilo. Dugo je trebalo, dok su Hrvati tako ojačali, da su bili sami svoji, ni franački, ni grčki. Ali to nije dugo trajalo, jer su došli Madžari. Ipak smo i uz Madžare ostali svoji preko 200 godina.

Sada da vam ponovim u kratko ovako: Kad smo mi Hrvati došli ovamo, bili smo najprije blizu 200 godina više

ili manje tudji podanici: to avarski, to franački (ili fruški), to grčki; onda smo blizu 100 godina bili svoji bez Madžarâ; onda su došli Madžari, i mi smo ipak ostali svoji uz Madžare još preko 200 godina.

Tako nam je proteklo prvih 500 godina.

Je li Hrvat dobar trgovac?

Kažu, da nije. Židov ili čivutin — to je dobar trgovac; Grk je dobar trgovac; Arbanasin je dobar trgovac: to su tri trgovca na glasu. Kažu, da i Niemac znade biti dobar trgovac, — ali Hrvat, ne, on nije za trgovca stvoren. Ali već hrvatska braća Slovenci (Kranjci i Štajerci) — to su bolji trgovci. A po gotovu Srbi — to su izvrstni trgovci, još bolji od čivutina, kažu. Ali Hrvat, ajâ, to nije trgovac. Hrvat je dobar soldat, a, to da: on dobro pazi i sluša, kad mu se kaže: rehts! links! marš! — To je za Hrvata. Još da mu se je napiti malo, pa poskočiti u kolu s djevojkama, da mu je zapjevati, — a, i to da, i to je za Hrvata, tu je on kod kuće. — Ali da Hrvat zamata u hartiju biber, papriku i slaninu, da mjeri rifom ili aršinom kojekake vrpce i pantljike, da se cenka i trga za krajcaru, — to nije za Hrvata!

No, što kažete, jesam li mu dosta nabrojio, tomu Hrvatu? — Ako i jesam, niesam to ja, niesam toga ja izmislio, nego tako ljudi kažu, tako već i novine davno pišu. Ni u jednom hrvatskom gradu, a osobito u Zagrebu nemaš pravoga trgovca Hrvata, nego sve sami Ergeri, Bergeri, Cvergeri, sve Fajn, Šajn, pa Buks, Fuks — i što ti ja znam! A ako i ima koji Mamula, ili Petrović, ili Pavlović, ili Škvrljo, ili kakav drugi imenjak s našom buletom i biljegom, — ni taj ne će biti Hrvat, nego se ponosi, što je Srb, pa Srb! A naše novine udri u jauk: Pomozite ljudi, — posrbit će nas. Pokupiše Srbi trgovci svu gladnu ličku djecu, da ih izuče trgovinu, razturit će tê mlade trgovce po čitavoj hrvatskoj zemlji, sve će to biti sami Srbovi, sve će se to obogatiti na hrvatskom salu. Zato viču i pišu novine: »Svoj k svomu!« Ne kupuj! . . . I njekoji ne kupuju kod Srba, nego vole ići i k čivutinu, — jer nema, pa nema Hrvata trgovca!

Istina je, novinama našim ne smiješ sve na rieč vjerovati, jer one obično u svakoj stvari malo primaknu, ili odmaknu. A osobito im ne smiješ sve vjerovati, kad pišu o

Srbovima, jer brat o bratu riedko kaže istinu, nego ili previše kudi, ili previše hvali, tako i Srb o Hrvatu, i Hrvat o Srbu. Ali svejedno mora biti nješto istine, kad je toliko buke na Hrvate, što nema Hrvata trgovaca. Hajdemo malo, da vidimo, je li to istina, je li zbilja istina, da Hrvat nije za trgovca.

Ono, što sam na početku rekao, da je židov ili čivutin dobar trgovac, da je Grk dobar trgovac, — to je istina. Kad naš narod kaže: juda ili čivut, to se zna, to je trgovac. A u Sriemu pravo i ne znaju, što je trgovac, nego je svaki trgovac grk: grk je isto, što trgovac. A istina je i to, da su dobri trgovci i mnogi naši ljudi grčkoga zakona, koji se zovu Srbi. I Arbanasi su dobri trgovci, i to je istina. A svatko vas zna, da i naš cigo dobro pazari, i voli pazariti, nego u šake pljunuti, da prostite. — Pitajmo se sada: Pa kako to, da su židovi (Jude) i Grci takovi trgovci? Je li to njima u krvi, kako li je to, da baš moraju biti trgovci i da su dobri trgovci (dobri dakako — za sebe)? Kako to, da su i naši ljudi grčkoga zakona dobri trgovci? Oni su barem, rekao bi čovjek, istoga plemena, kojega smo i mi drugi Hrvati, pa ipak oni jesu trgovci, a mi niesmo. Kako je to?

Ja ću vam to razložiti, kako mislim. A vi, ako hoćete, vjerujte, ako ne ćete mirujte. Nije svaka moja sveta, i ako je ne ćete, — ja s njom u žep!

Da vam to razložim, počet ću s ciganinom. Nitko mi ne će poreći, da cigo rado trguje, i dobro trguje. Ja sam sâm poznavao njekoga ciganina Gršu, koji je tako dobro trgovao konjima, da je seoskim gazdama davao novce u zajam. Zašto cigo trguje, a ne ore i ne kopa? — Evo zašto: Ako hoćeš što privrieditи oranjem i kopanjem, moraš zasukati gaće i rukave, pljunuti u šake i uznojiti se do kože. A toga se cigi ne će. Lakše je kupiti kljuse, pa čekati zgodu, dok se nadje kakova budala, ili da se desi sreća, pa prodaj opet kljuse za njekoliko forinti više. Može se dogoditi, da ne dobije ni svojih novaca, ali što je njemu za to? Kupi još gore kljuse i čeka drugu zgodu, da ga proda za više, nego ono prvo. A zgoda će i sreća doći, jer je sliepa, a u svietu ima svakakvih ljudskih tikava, osobito na velikom sajmu (vašaru), gdje ima i više takovih, koji traže sreću. A kad te jednom sreća namami, batinom te ne će nitko od trgovine otjerati, kao ni od karte: što više gubiš, to si željniji dobitka, a dobitka nema bez trgovine. I ti ostaješ trgovac. A koliko ti sreća

ne pomaže, dao ti je Bog jezik, a na njem, hvala Bogu, nema ni dlake, ni kvrge ni čira. Govori, klopoći, maži, laži, prodaji i vragu dušu, — i ja kriv, ako ti trgovina ne će ići za rukom.

Eto, to vam je ciganska trgovina. Ne ću reći, da su sve takove, — ali je malo razlike.

A sad ću vam kazati, kakav je Hrvat trgovac. — Putovao sam po južnoj Dalmaciji i bio na noćištu dvie noći sa ženom kod njekoga dalmatinskoga Hrvata, težaka u Čilipima kod Dubrovnika. Ima liepu prostranu kuću, a u njoj i dućan i krčmu. A prima, kad se desi, i putnike na konak. Tako je primio i mene sa ženom. Dao nam je liepu sobu, liepu čistu postelju i svu zgodu, a podvorio nas njekoliko puta i kavom. Kako rekoh, prenoćili smo kod njega dvie noći. Kad smo bili na odlazku, upitam ga, što sam dužan. A on sjedi, laktom se podbradio na stol, i kaže mi: »A, ništa«. A kad niesam nikako htio pristati na taj nikaki račun, reče mi: »A, pa daj, što hoćeš«. A kad ja niesam htio ni tako, reče napokon: »Pa daj pet banovaca«. A pet banovaca — to je 50 novčića, ili jedna kruna. Isti su u Dalmaciji novci, kao i posvuda kod nas, samo oni one srebrne desetice zovu: banovci. Daklem: pet banovaca za dvie noći konaka i njekoliko crnih kava! I to sam mu težkom mukom nanudio! A zna, da sam stranac, i da imam čim platiti. A da ima tamo čivutin, pa da sam se k njemu svratio, — bio bi to drugačiji razgovor, kao što je bio na istom putu, kad sam u Čadjavici u Bosni noćio kod prostoga težaka »srba«: taj mi je za večeru i za jedno noćište oderao dvie forinte i 60 novčića. A čitavu noć niesam oka stisnuo od gamadi! Ovo vam je prava živa istina.

Ja ne ću reći, da su svi Hrvati trgovci ovakovi, kao ovaj u Čilipima. Ali, rekao tko, što mu drago, ja kažem, da dobar trgovac, pravi trgovac, kakvoga sviet danas hvali, — taj mora imati drugu dušu. Ja ne ću ni to reći, da nema medju trgovcima Hrvatima svake ruke ljudi: koji znadu i primaknuti i odmaknuti kojekako, možda i gore nego čivutin, ili koji drugi pravi trgovac. Ali ću ovo kazati: Naš čovjek, pa radio što mu drago, on znade, ako zlo radi, da vragu dušu prodaje; a pravi trgovac — on misli, da tako mora biti, da bez toga niti nema trgovine. To je, eto, pamtite — ako je vriedno — to je velika razlika izmedju tr-

govca-Hrvata i pravoga trgovca: i jedan i drugi može biti lopov i varalica, — ali je razlika, kako sam rekao.

»Dakle ti još hvališ Hrvate, što su nikakvi trgovci?« — Hvalim — i Bogu hvalim, što je još tako, ako već i jest tako. Doklegod ja vidim, da se Hrvat rad hvata svakoga i najtežega posla da se pošteno prehrani, dotle hvalim Bogu, što se ne hvata ovakove trgovine, kakova danas cvate po svietu, kojoj se sve klanja, pred kojom sve puzi i gmazi, jer donosi bogatstvo, — a ne pita: kako? Od ove je trgovine pijan već sav sviet, pijan i bez glave: sve hoće što brže i što lakše postati bogato. I baš tâ takova trgovina najviše je kriva, što je današnji sviet bez Boga, bez vjere, bez poštenja, bez ljubavi, bez pravice, — a tako je sve bogato, učeno i prosvietljeno!

»E, pa kad je tako, — kud sav sviet, tud i mi Hrvati! Što ćemo mi ostati na stran od čitavoga svieta, kao kakovi svetci! Ostat ćemo bogme kratkih rukava!«

Tako kažete, samo da me navedete na dalji razgovor. Ali ne će biti ništa za sada. Više dana nego kobasica.

Kakovih ima školâ.

Škola — to vam je barem jedna rieč, za koju znade svaki čitalac »DOMA«, što je to, jer nema čitaoca, koji ne bi znao, što je škola: bez škole ne bi bio čitalac, ne bi znao čitati.

»Bogme, to baš nije mudar razgovor . . . I naš je »DOM« počeo samo mrčiti papir, kad nam eto pripovieda, što zna svako diete: da bez škole nema čitalaca. Kao da se je tko naučio čitati u šumi«. Tako vas misli gdjekoji, pa već možda i žali, što je platio »DOM«, a možda ga i pohvalio.

Ali nema pravo. Bilo je vrieme, kad su ljudi — ali ne ljudi, nego djeca — kad su, rekoh, ljudi učili čitati i pisati, a školi nije bilo ni traga. U staro vrieme niesu se ljudi učili u školi ni čitati, a kamo li sve one druge mudrije, koje se danas u školi uče. Tko je htio naučiti svoje diete čitati i pisati, uzeo je u kuću učitelja, pa ga je sam plaćao. A tko je htio još više znati, išao je k učitelju, često ga je morao tražiti u dalekom svietu, ili gradu, i opet ga je morao sam plaćati. Kasnije su fratri i drugi svećenici učili kod sebe mladiće, a dugo još nije bilo takovih učitelja, koje bi država (ili carevina) plaćala.

Ali ja vam niesam sad nakanio o tom govoriti, kakove su bile škole njekada. O tom ćemo se već drugi put porazgovoriti. Danas ima svuda školâ i učiteljâ, to znadete, koje plaća općina, ili država, pa ćemo se sad o tom porazgovoriti, kakovih škola ima danas.

Najmanja, najniža škola — to vam je ona, koju ima, ili bi ju moralo imati svako selo. To je ona škola, u koju ste i vi hodeći poderali koje opanke, ili čizme, ako nieste išli u školu najviše bosi, kao ja, koji sam i na velikom izpitu bos pozdravio podžupana, i u naglosti mu doviknuo: »Velečastni gospodine!«, mjesto »Velemožni gospodine!« Još je i danas živ u Zagrebu taj podžupan, ali koliko je god velemožni, ništa siromah ne može, jer ne samo to, što je bolestan, nego se bori za hrvatsku našu stvar i misao, — ali ne može ništa.

To vam je dakle ta najmanja i najniža škola, i njoj plaća učitelja općina. Općina ju je i sagradila, općina ju mora uzdržavati, općina joj mora davati drva, — i tako dalje, to vi sve znadete. Ta vam se škola zove: »pučka škola«, gdje gdje kažu i »narodna škola«, a gdje gdje je i nemaju, pa se onda nikako i ne zove. A možda sviet još i voli, što je nemaju, — barem je manji općinski namet, barem djeca pasu guske, ako ćaća nema krmakâ, kad ih je kuga ili kolera, što li je! podavila.

Svuda po Evropi mora svako diete ići u ovu pučku, narodnu ili malu školu: baš mora ići, ako i ne će. Ako roditelji ne šalju svoje diete u školu, plaćaju globu, — to vi mnogi znadete. A kad diete mora ići u školu, razumije se, da pojedinac školi za učenje ništa ne plaća, nego sve plaća općina, svi plaćaju jednako, išlo mu diete u školu, ili ne išlo. — Samo u Bosni i Hercegovini ne mora nitko još pošiljati svoga djeteta u školu, ako ne će.

Što se i kako se uči u toj maloj pučkoj školi, to vi znadete, a i ja bih vam o tom znao mnogo pripovijedati. Ali za danas ću vam samo to kazati: Što je više tih pučkih škola, rekao bi čovjek, da je više — niabecedaša, t. j. onih, koji ne znaju pravo čitati. Ja barem znadem, da oni ljudi, koji su išli u školu prije 30—40 godina, — ovi ljudi više čitaju i bolje čitaju, nego mladići, koji su svršili školu prije 10—15 godina. — Ali hajdemo dalje.

Kada diete svrši pučku školu, može ići dalje u školu, ili u »gimnaziju«, ili u »realku«, ili u »realnu gimnaziju«. Tko

hoće svršiti »gimnaziju«, mora ići u nju punih osam godina, a u realku sedam godina.

»Što se uči u »gimnaziji«, a što u »realci«?« — pitate. »Gimnazija« — to vam je »latinska« škola: u njoj se je njegda učio gotovo samo latinski jezik, a za »realke« se nije do nedavna ni znalo. I danas je glavno, da se u »gimnaziji« mladići nauče latinskomu jeziku. Bez latinskoga jezika nema još ni danas ni rimo-katoličkoga svećenika, ni odvjetnika (advokata, fiškala), ni sudca, ni liečnika (doktora), ni ljekarnika (apotekara); svi ovi moraju znati taj latinski jezik, pa ga zato i uče u »gimnaziji« — U »realci« se najviše uči račun, crtanje (risanje), nauk o životinjama, bilju i rudama (sve te tri nauke zovu se zajedno prirodopis). I u »gimnaziji« i u »realci« uči se još kod nas i njemački jezik, u »realci« još i francezki, a u Primorju i u Dalmaciji uči se još i talijanski. — Kad mladić svrši gimnaziju i realku, mora praviti »izpit zrelosti« (»maturu«), da pokaže, da je zrio, da može misliti svojom glavom. Kamo sreće, kad bi to bila istina barem za svakoga desetoga! — Još treba spomenuti, da se i u »gimnaziji« i u »realci« plaća školarina, ali to ne zapada na godinu više od njekih 8 forinti.

Kad mladić svrši gimnaziju, ili realku i načini onaj izpit zrelosti, može ići na najvišu školu, a to je »sveučilište«, ili »univerzitet«. To je posve drugačija škola. Tu učitelj ili profesor samo govori (najviše čita, što je kod kuće napisao), a ništa ne izpituje, nego mladići samo slušaju, pa se zato i zovu »slušači«, a ne učenici. I to su podieljeni ovi slušači na četvore učitelje: jedni učitelji uče one mladiće, koji će biti svećenici: to su slušači bogoslovlja ili bogoslovi; drugi uče slušače prava ili pravnike (juriste); to su oni, koji će biti golema sreća svietu i narodu: odvjetnici, sudci, predstojnici, podžupani, župani, banski savjetnici — i tako dalje; treći uče slušače mudroslovlja ili filozofije: to su filozofi, koji će biti pokora djeci, to će biti profesori u gimnaziji i realci, a možda i u sveučilištu; četvrti napokon uče slušače medicine, medicinare (drugo su medičari ili licitari, drugo ova gospoda medicinari): ovi će se starati, da groblje ne zaraste dračem i travom, jer će to biti liečnici, koji će liečiti narod. Mi Hrvati imamo samo jedno sveučilište, i to je u Zagrebu. Ali naši mladići idu na sveučilište i u Beč, i u Štajerski Gradac i u Insbruk.

Kako sam rekao, nijedan profesor u sveučilištu ne izpituje slušača u školi, nego svaki slušač posamce pravi izpit pred čitavim sborom ili komisijom, i to pravi ili »državni« izpit, ili »strogi« izpit. Tko položi »državne« izpite, taj može biti namješten za činovnika, za što se je već učio: ili će biti sudac, ili profesor, ili što drugo, — ima, hvala Bogu, dosta činovničkih mjesta. (I ja sam, da uz put kažem, položio tê državne izpite za profesora, pa zato sam i bio profesor.) A tko položi »stroge« izpite, toga podignu i proglase na čast »doktora«, i taj se onda piše »doktor« taj i taj. A ta rieč »doktor« znači učitelj. Taj »doktor« — kako vidite i na čelu »DOMA« — nikad se ne piše do kraja, nego samo prvo i zadnje slovo, t. j. dr. Kažu, da se to zato cielo ne piše, što nijedan doktor nije pravo proučio svoju nauku, nego samo nješto na početku, i nješto na kraju ponjušio. Ja bih rekao, da ovi to pravo tumače, i ako se šale.

A ima još i drugih škola svakojakih, pa i za ženske. Ali za danas dosta i ovo.

Gospodinu barunu Ferdinandu Billotu.

Gospodine! U posljednjem broju ovoga listića javio sam u kratko čitaocima, da ste za tiskarski fond ovoga listića darovali četiri stotine Kruna. Posebice Vam do danas niesam zahvalio, pa to činim evo sada ovako.

Hvaleći Vam, Gospodine barune, ja ne gledam na darovanu svotu, nego na Vaš čin, koji bi mi bio prava zagonetka, da Vi nieste sin francezkoga naroda, da nieste Francez. Vi ste učinili Hrvatu, hrvatskomu narodu, što ne bi danas učinio sin nijednoga naroda. Ni pomisliti se ne može, da bi Niemac dao i novčić za prosvjetu hrvatskoga seljaka. Ne može se to pomisliti ni za sina najbližega nam i saveznoga naroda madžarskoga. Rus bi možda dao štogod za prosvjetu pravoslavnoga kojega naroda slovjenskoga, — a mi smo Hrvati katolici: nama neka pomognu katolički Poljaci i Česi, koji ni sebi dosta pomoći ne mogu.

I tako je to mogao učiniti samo Francez.

Dobar dio hrvatskoga i slovenskoga naroda bio je na početku ovoga stoljeća njekoliko samo godina pod francezkom vladom. Koliko je naše otce boljelo, što je tim i onaj ostatak stare hrvatske države pod Banom bio razkomadan, toliko smo mi djeca utješena, jer onomu francez-

komu duhu u prvom redu treba da zahvalimo, što smo u drugoj i djelomice u trećoj četvrti ovoga stoljeća imali demokratsku inteligenciju: dokle je doprla francezka vlast i duh, tuda je hrvatski »ilirski« preporod nalazio odziva; dalje je iztok . . .

No Vi znate, što je poslie došlo. Tudjinskomu političkomu i moralnomu pritisku napokon je uspjelo, da je danas većim dielom demokratska njekada hrvatska inteligncija što demoralizovana, što zastrašena, narodu posve otudjena, a politički borci smeteni, dekoncentrisani. Mogu li Vam priznati veću žalost od ove: da nijedan hrvatski dnevnik — premda sam njekoje naročito umolio, i premda hrvatska književnost nije bogata ni lošijim od »Doma« plodovima pučke prosvjete — nije ni spomenuo ovoga moga pokušaja, koji ste Vi, stranac i neumoljen, opazili, shvatili i pružili mu ruku! To me je samo učvrstilo u misli, da treba početi odozdola ali polako, tiho, bez buke, bez reklame i bez straha.

Vi ste mi u tom, Gospodine barune kao sin najdemokratskijega naroda na kopnu — pružili ruku. Vi ste pokazali, kako geslo velikoga vašega pokreta: Sloboda, Jednakost i Bratinstvo ne vriedi samo za gradjane jedne države, nego i za gradjane svieta, — za narode. Vi, sin velikoga i slavnoga naroda, pružili ste bratinsku ruku manjemu i nesrećnijemu narodu hrvatskomu. Neka zato ovaj list bude ovdje spomen ne samo moje zahvale, nego osobito spomen bratinstvu narodâ, koje ste Vi činom svojim posvjedočili!

U Z a g r e b u, dne 27. lipnja 1900.

Dr. *Ant. Radić.*

Sitnice.

Kinsko ili kitajsko carstvo. Danas je u tom carstvu buna, Evropljani su počeli tamo već rat, pa je vriedno nješto više znati o toj golemoj državi. — To je carstvo u Aziji. S jedne mu je strane Veliko more, s druge azijska Ruska, za ledjima. Rusi zovu to carstvo Kitaj, drugi ga susjedi zovu kojekako: jedni ga zovu „Sina", drugi „Šina", Niemci „Kina", Česi „Čina". A sami ljudi u tom carstvu zvali su svoju zemlju kojekako po vladaru, ili po vladarskoj svojoj kući, a danas ju zovu domaći ljudi „Čungva" (a to znači „srednje carstvo") i „Čingjin". Mi ćemo to carstvo zvati kao i Rusi, t. j. Kitaj.

Taj dakle Kitaj ima zemlje pol toliko, koliko čitava Ruska, a Ruska ima sama šestinu svieta na suhu (more se ne računa). Englezka ima nješto više zemlje od Ruske, ali je englezka zemlja raztepena po svietu a Ruska je na hrpi, na okupu. Tako je na okupu i kitajska zemlja. Ali ako Kitaj ima samo polovicu toliko zemlje, koliko Ruska, — ima zato tri puta toliko ljudskih duša, koliko Ruska, t. j. ima preko 360 milijuna (360,000.000) duša, dakle više nego Englezka sa svojim naseobinama. Ovaj broj nije baš stalan i pouzdan, jer tamo nema popisa, kao kod nas. Prije je Kitaj imao i preko 400 milijuna duša, ali je mnogo svieta poginulo od poplave i glada (tako bi skoro moglo biti i u hrvatskoj Posavini). Ipak je to strašno ljudstvo. To je više nego četvrtina svega ljudstva na svietu, jer računaju, da na čitavom svietu ima oko 1.500 milijuna (1.500,000.000) ili poldrugu milijardu ljudskih duša. — Kitajci su maleni ljudi, obično poldrug metar samo visoki, crnomanjasti, izbočenih jabučica na licu, malena nosa, a svi kao da na pol gledaju, kao da požmirkuju. Oni su od vajkada za sebe, imadu posebnu svoju vjeru, zakone i običaje: oni niesu dolazili u dodir s dalekim tudjim svietom i ništa niesu od tudjinaca primali. Njihove su knjige stare 4.500 godina, t. j. imadu knjiga i pisama, što je pisano dvie tisuće šest stotina godina prije Isusa! Što su prema tome najstarije knjige grčke i rimske! Ali i ako su bili za sebe, ipak su koješta i sami izmislili. Tako su oni izmislili barut (puščani prah) prije nego Evropljani, samo niesu znali, da je dobar za ubijanje ljudi, nego su ih to Evropljani naučili.

Ali ne možemo o njima danas sve reći. Još ću samo ovo:

Pita se: kako su do njih i u njihovu zemlju došli naši ljudi, Evropljani? — Ovako: Velik dio kitajske zemlje leži uz more, a more lako donese sve iz svieta. Prvi su došli Portugalci i Španjolci i dobili dopust, da mogu u njekim primorskim gradovima trgovati. Sve po malo došlo je do toga, da je Kitaj morao pustiti naše ljude, da slobodno trguju u 21 primorskom gradu. Dok su jedni dolazili po moru, primicala se je Ruska po suhu po svojoj Sibiriji, dok nije došla Kitaju iza ledja, dok nije dobila dopusta, da može graditi željeznicu po kitajskoj zemlji. A to su već prije dobili Englezi i Francezi na drugoj strani. I da Kitajci niesu imali svoga cara, svoje vlade i reda, bili bi ih Evropljani već davno potukli i podavili, kako su potukli i u šume zatjerali Američane.

„A zašto Evropljani ne dadu mira Kitajcima u njihovoj zemlji?" — Zato, što im se hoće dobitka od trgovine. Toliki sviet, koliko ga ima u Kitaju, treba mnogo, a opet i oni imadu koješta, što se može kod nas dobro prodati. U Kitaj se najviše uvozi svakojaka naša roba (najviše vunena) i piće od maka (opium), a izvozi se najviše čaj i svila. A čaj — ili teh — to vam je lišće od jednoga grma, pa to kuhaju gospoda i onu vodu vrlo rado piju. Ne bilo vam potuženo, i ja imam tu slaboću, pa rado srčem tu vodurinu. A jedan moj prijatelj, kad bi se već morao utopiti, mislim, da bi se najvolio utopiti u toj vodurini od čaja. A skupo vam je — ali nije vam, nego nam — skupo je to lišće, ako što valja, pet puta skuplje, nego najfiniji duhan. A na glasu je baš kitajski ili kinezki čaj, taj je najskuplji.

Što je nova doma i po svietu?

Najnoviji veliki dogadjaj — to je ženitba nasljednika našega priestola, nadvojvode Franje Ferdinanda, koju smo ženitbu već najavili. Novine imaju velikoga posla s tom ženitbom, jer to ne će biti obična carska ženitba. Za čitaoce „DOMA" bit će najčudnije ovo: Grofica Sofija Hotekova, koju naš priestolonasljednik uzima za ženu, ne će biti ni carica ni kraljica, premda će njen muž biti — ako Bog dâ — austrijski cesar i hrvatski, ugarski i češki kralj. Ne samo to: niti djeca njezina, koju bude sa svojim budućim carem i kraljem imala, niti ta djeca se ne će zvati po otcu, ne će biti princevi ni princeze, zvat će se po materi, a o tom ni govora, da bi koje od njih moglo po pravu postati cesar i kralj ili cesarica i kraljica. A sve je to zato, što je Sofija Hotekova samo grofica, a nije od vladarskog plemena: ona je niža u časti od svoga zaručnika i budućega muža, nije mu po časti ravna. A takav je kućni red i zakon u kući vladara našega, da djeca iz nejednake ženitbe ne mogu doći na carski i kraljevski stolac. Zato se je u prošli četvrtak, dne 24. lipnja, nadvojvoda i princ Franjo Ferdinand pred carem i kraljem, pred svimi nadvojvodami, pred svimi dvorskimi velikaši, pred svimi ministri i pred hrvatskim Banom morao zakleti na sveto evangjelje: da se odriče svakoga prava za svoju djecu, koju mu rodi njegova žena Sofija Hotekova. Sve je to nadvojvoda i podpisao na njemačkom i madžarskom pismu. Budući da smo mi Hrvati svoja kraljevina, koja je njekad imala sama svoje kraljeve Hrvate, a budući da će nadvojvoda i princ Franjo Ferdinand, ako Bog dâ, biti i hrvatski naš kralj, posve pravo pišu njeke novine, da bi ona pisma morala biti napisana i hrvatskim jezikom, kad vriede i za Hrvatsku. Treba na ime i to znati, da po zakonu vriedi za Hrvatsku u svakoj službi samo hrvatski jezik — osim u vojničkoj službi.

Nadvojvoda Franjo Ferdinand sinovac je Nj. Veličanstva našega kralja Franje Josipa, a bit će mu 18. prosinca 37 godina. Iza njega doći će na priestol mladji mu brat nadvojvoda Oto.

A u Hrvatskoj — sve mirno sve tiho, tako da je i Banu već dodijalo, kako pišu novine.

1.900 i 2.000. „DOM" već ima — hvala Bogu! — 1.800 predplatnika. Razumije se, da sad čeka i tisućudevetstotoga, pa je odlučio ovo: Ako za mjesec dana, t. j. do 31. srpnja, 100 novih predplatnika pošalje predplatu, onaj predplatnik, koji bude 1.900. (tisuću devet stoti), dobit će na dar *10* (*deset*) *Kruna u srebru*, a to zato, što je izpunio broj godine, koju ljetos brojimo. Onaj pak, koji do 31. kolovoza padne na broj 2.000, taj će dobiti na dar *20* (*dvadeset*) *Kruna u zlatu.*

☞ Predplate i prijave za „DOM" još se primaju i svi se brojevi mogu dobiti. Predplate i prijave šalju se: „U p r a v i „DOMA" (Dr. A n t. R a d i ć u) u Z a g r e b u, J u r j e v s k a u l i c a b r. 28.

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM"
izlazi 1. i 15. dana
svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava
u Zagrebu
Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na godinu: za pojedinca 3 krune (1 for. 50 nvč.). Za desetoricu po 2 krune 40 fil. (1 for. 20 nvč.); za dvadesetoricu po 2 krune (1 for.), ako svi zajedno pošalju predplatu. — Može se predplatiti i na pol godine.

Broj 14. | U Zagrebu, 15. srpnja 1900. | God. 1.

„Ne će se mučiti, kao ja što se mučim".

Kad smo se ono posljednji put razgovarali o tom, kakovih ima školâ, rekao sam vam, da sam ja bio »profesor«. Mnogi čitaoci »Domovi« znadu, što je to »profesor«, a koji ne znadu, njima ću kazati, da je to učitelj (meštar) u gimnaziji ili u realci, a i u sveučilištu se učitelji zovu »profesori«. Ja sam bio profesor u gimnaziji.

A evo, zašto vam ponavljam, da sam bio profesor: Imao sam u svojoj školi, u svom razredu — svačije i svakakve djece: mnoga su ova djeca bili sinovi činovnički ili trgovački, bilo je tu djece i zanatničke (majstorske), a bilo je njekoliko i seljačke djece. Baš o ovoj seljačkoj djeci nakanio sam se s vama porazgovoriti, a odmah ćete znati, zašto sam počeo taj razgovor.

Medju ovom seljačkom djecom, koju sam ja učio latinski jezik i još koješta, bio je i jedan momčić, kojemu je latinski jezik slabo u glavu ulazio, a baš se ga ni ono drugo nije lako primalo. Ja sam svakoga svoga djaka pitao, kad nije znao, što treba: što je radio, gdje je bio, zašto nije naučio. Tako sam pitao i ovoga, i tako sam doznao, da ovaj latinski djak spava negdje u konjskoj staji (štali), pa da tamo nema baš zgodne prilike za učenje, da ne smije užgati svjetiljke ni svieće, baš da bi ju i imao. Doznao sam i to, da taj siromah dolazi obično na tašte u školu, da je većinom gladan. Pozvao sam mu otca k sebi, pa kad je došao, rekao sam mu ovako: »Dragi prijatelju! Uzmite vi svoga sina kući. Danas se siromah težko školuje i onda, ako ima dobru glavu, ako se dobro uči; a ako mu ne ide u glavu, ako težko uči, ako nema prave volje za nauk, — težko je siromahu.

Vaš sin ovako u štali i gladan ne može učiti, a slabo uči, već je u maloj školi slabo učio, — pak ne može dobiti nigdje pomoći, kad ima i boljih djakâ«. I još sam mu koješta rekao. Bio je to jak seljak od trideset i pet godina, šake mu, brate, gotovo kao moja glava, a opanci kao dva koritašca, u čem žene djecu kupaju! Slušao me liepo, a onda mi reče: »Težko mi je. Mislio sam, da mi se diete ne će mučiti, kao ja što se mučim. Pa neka bi bio barem pisar u općini! Lakše će živjeti, nego ja, koji se mučim, kao zmija na trnu« . . .

Koliko sam god do tada žalio ovoga siromaha, što mora u konjskoj staji spavati i gladan u školu dolaziti, toliko sam se razljutio, kad sam ovo čuo. Ne ću vam kazati, što sam rekao ovom čovjeku.

Pitate me možda: Zašto sam se razljutio? Kazat ću vam, a vi meni kažite, imam li pravo, — jer se i danas još ljutim na ovo i na ovakove ljude.

Vi znadete, kako je u općini. Stariji ljudi znadu i to, da njekada nije bilo ni kod županije u gradu toliko činovnikâ i pisara, koliko ih danas ima u gdjekojoj seoskoj općini. Pa ipak se ne vidi, da je danas zato svega više i da je bolje, što je ovako. Svaki čovjek, koji to vidi, a osobito seljak, morao bi ovako misliti: »Pisar lakše živi, nego ikoji seljak, koji se muči kao zmija na trnu, jer pisar dobiva plaću. Svaka se plaća daje za posao, i to za takav posao, od kojega čovjek ima koristi. A je li nam veća korist od pisarskoga posla nego od naše muke? Zašto onda oni lakše živu od nas, koji se mučimo za korist: koji oremo, kopamo, kosimo . . .? Kakav je to čovjek, kojega ne boli duša, što se drugi muče i kukavno živu, a on bez muke lako živi?«

Da i ja se pitam: Kakav je to čovjek? A odgovaram: Nikakav. Zato sam se ljutio, što je onaj seljak poželio, da mu sin bude barem pisar u općini. A ljutio sam se još više i zato, što znam, da od pisarâ postaju po vremenu ovrhovoditelji, općinski načelnici, bilježnici i blagajnici.

To je, vidite, zlo. Hoće čovjek, da lakše živi, a ne pita se: zaslužuje li, da lakše živi.

»Ali budimo pravedni i pravični. Čovjek vidi, kako drugi lakše živi, pak gleda, kako bi i sâm do toga došao. Tako je i onaj otac vidio u svojoj općini kakvoga pisarčića, pa je odmah pomislio: tako bi mogao i moj sin. Kakovo je to zlo? Drugo bi bilo ovo: Ja vidim, kako dobro živi koji mesar, a stekao je imetak na krivoj mjeri (vagi), — pa hajde,

da i ja tako do toga dodjem! Ne tako, to je drugo. Pisar nikomu ne otima, pisar nikoga ne vara, on piše, što mu se kaže, pa zato dobiva onu plaću, koju mu odredi općina. Tu nema zla, ni krivice ni prievare. Općina mora imati svoje službenike, mora obavljati poslove, kako to traži zakon. Po zakonu su općine, po zakonu su bilježnici, po zakonu se piše, po zakonu se plaćaju pisari, — po zakonu pisar lakše živi od poljodjelca, koji se muči, kao zmija na trnu. Pa kakvo je onda zlo, što seljak želi, da mu sin bude pisar, da lakše živi? To nije nikakvo zlo. Za zla djela idu ljudi pred sud, dolaze u tamnice, pod batine, pa i na vješala, — kako bi rekao onaj naš Reljković. Zla djela izpoviedaju dobri kršćani svomu svećeniku i čine za njih pokoru. Ali se nije još čulo, da bi koga tužili i osudili zato, što je školovao sina, da bude »gospodin« i da lakše živi. Dobri svećenici kude svako zlo, ali se nije čulo, da bi kudili školovanje seljačke djece. A na koncu konca svatko se promeće u životu, kako najbolje znade, svatko gleda, kako će lakše živjeti . . .«

Dosta, dosta. To je ciela »prodika«, to ja sve znam. Ali svejedno, kad biste me htjeli slušati, mogao bih kazati i ja vama cielu »prodiku« o tom, da ona prodika ne valja. Ali ne ću, nego ću vam reći ovo:

Svi se već tužimo, da je previše svakakve gospode činovnika: i u općini, i u kotaru, i u županiji, da sve ove moramo plaćati. Osobito se tako tuže seljaci, pa bih vam mogao ovdje iznesti list jednoga čitaoca »DOMOVA«, koji me moli, da razložim, zašto je sve to više gospode činovnika. A kako ih ne bi bilo? Slušajte: Gospodska, činovnička djeca ne će bogme ići orati i kopati, — ona će ići u školu i bit će gospoda, činovnici. To ih je već dosta. A onda: mnogi zanatnik i trgovac daje svoga sina u školu, da bude gospodin, »da lakše živi«. To ih je već više. A onda dolaze i seljaci: i oni šalju svoju djecu u više škole, »da lakše živu, da se ne budu mučili«. E, pa što se onda tužimo, da je previše gospode činovnika? Bogme ne šaljemo svoje djece u školu, da se izškolaju, pa da podju — da prostite — svinje pasti, nego zato, da budu gospoda, »da lakše živu«.

»E, znamo mi! Ti sve to pišeš samo zato, da mi kukavci seljaci ne bi slali svoje djece u više škole, nego samo gospodska djeca neka idu u školu, a naša se neka muče, kao i mi nevoljnici.«

Nieste pogodili. Danas nemam prostora, da vam još da-

lje razlažem, ali vam kažem svima seljacima: Koji vas god ima sinčića, koji je svršio malu školu, neka ga šalje dalje u školu, ako ikako može. Osobito, ako vas koji ima sinčića, koji se dobro uči, taj ga neka svakako vodi u grad u višu školu. Stisnite ga, kamogod možete. A drugi put ću vam razložiti, zašto vas tako napućujem.

Kada su došli Madžari u naše susjedstvo?

Hrvatu je danas težko pisati o Madžarima. Štogod mi Hrvati pišemo o Madžarima, tu državni odvjetnik pazi na svaku rieč i vrlo često bude to »zarobljeno«. I »DOM« je već bio zarobljen radi Madžarâ, i ja se niesam na to toliko ljutio, koliko sam se čudio, što je državni odvjetnik ono »zarobio«, što je zarobio. Zato, prije nego što se stanemo razgovarati o Madžarima, napisat ću njekoliko rieči, da se sporazumiem s državnim odvjetnikom. Meni bi žao bilo crnila i papira, što ga trošim na ovaj posao, — ali mislim, da će i »DOMOVI« čitaoci bolje stvar razumjeti, kad im prije svega kažem ovo, što ću kazati.

Državni odvjetnik, bio on, tko mu drago, — svaki je pametniji od mene, pa bi ga težko bilo prevariti. Zato je najbolje kazati sve po duši, pa ako i onda zarobi »DOM« — neka ga slobodno zarobi. Ja se ljutim na sebe samo onda, kad je »DOM« zarobljen, a ja znam, da sam kriv; a kad bi bio zarobljen, a ne bi bio kriv (to nije gotovo moguće), ja se ne bi ljutio, jer su blaženi, koji trpe krivicu, jer je njihovo kraljevstvo božje na nebu, a kraljevstvo hrvatsko na zemlji.

Vjerujte, da me je stid i sram, što moram ovako okljevati i obilaziti, kao mačka oko vruće kaše. Ali što ćemo! Ja mislim, da našemu narodu treba to, da nješto saznade o najbližim svojim susjedima i saveznicima od starine, a to su Madžari. A bojim se, kad vidim, kako se radi. Ja ne želim nikakvoga zla Madžarima, ja želim dobro svomu narodu, — pa ipak se moram bojati, da ću štetovati, a moji čitaoci svejedno ne će doznati, što sam htio reći. Morao bi biti čovjek lud, koji bi videći sve to pisao ono, što se ne smije. Ali što ćeš, kad pravo ne znaš, što se ne smije!

Dakle, čujte najprije ovo:

Pokojni moj otac — Bog mu naplatio sve dobro, što sam od njega dobio! — on je živio medju Madžarima četiri-pet li

godina. Znao je i prilično madžarski govoriti. Od njega smo i mi djeca naučila madžarski brojiti: êć, kete, harom, nîć, et, hät, hêt, njûc, kilenc, tîs; pa onda: tizenêć, tizenketi, tizenharom — i tako dalje; 100 kaže Madžar »sâs«. »Kuća« — to je Madžaru pas, »disna« mu je svinja, »bôr« mu je vino, »vizet« — voda, »kiš« je malen, »ember« je čovjek, »Tôt« je Slovak, »Muška« je Rus, pred kojim su Madžari bježali do Vilagoša. I još bi vam znao koju rieč madžarsku, ali mislim, da nije potrebno, da vas učim, premda sam već i za ovo zaslužio njekakvu nagradu. A ako baš hoćete više, a vi se potrudite do željezničke postaje: tamo ima dosta toga. Ili kad od pošte trebate kakovu cedulju, i tu se možete poslužiti.

Moj je otac nama, djeci svojoj, pripoviedao o Madžarima i Srbljima. I da vam po duši kažem, kad sam ja poslie došao medju našu gospodu, ja se niesam mogao dosta načuditi, što se govori i piše o Madžarima i Srbljima. (Moj je otac govorio samo »Srblji«, a ne »Srbi«.) Štogod sam ja čuo od svoga otca o Madžarima, niesam čuo ništa zla, što više: otac je o njima pripoviedao, da su to ljudi veseli, gizdavi i dobri. To su bili njegovi drugovi i prijatelji. A znam na priliku, da Švabe nije moj otac mogao živa vidjeti: uviek je Švabe psovao, uviek im je znao nješto prišiti. Jedno mi je ipak nješto strašno ostalo u pameti: kad su se Madžari i Srblji posvadili, kad je Košut zapoviedao, kad je ono povješano na stotine Srbalja! Sve je to moj otac na svoje oči vidio. Onda je došao Rus, »Muška«, onda se je bježalo, onda se je vikalo: »Baratom, džina Muška!« To mi je ostalo u pameti kao njekakva crna i krvava krpa — svega toga niesam razumio, jer sam bio mali. Danas razumijem i to.

Poslie sam došao u škole i učio: kako su naši pradjedovi Hrvati već blizu 800 godina u prijateljstvu s Madžarima. Prevrtao sam knjige i tražio, da nadjem: kako su živjeli naši djedovi s Madžarima. I našao sam, da su dobro živjeli. Mnogi su madžarski velikaši dolazili u Hrvatsku, naučili su hrvatski i bili su medju nama kao kod kuće. A opet su mnogi hrvatski velikaši živjeli medju Madžarima i pomadžarili se. Pa jesu li bili, pitam se ja, naši djedovi bez pameti, kad su se dobre volje u staro ono vrieme složili s Madžarima? — jer Madžari niesu nikad oružjem osvojili naše zemlje. Da su Madžari oružjem osvojili našu zemlju, ne bi se bili hrvatski i madžarski velikaši onako liepo sla-

gali toliko stotina godina. A ni narod hrvatski, koliko ja znam, nije u Madžaru vidio svoga dušmanina i neprijatelja.

»Duše mi, taj je »DOM« madžaronski list!« — Tako u sebi mislite mnogi. Mislite, što hoćete. Ja govorim, kako je prije bilo, a kako je danas, to vi znadete i bolje nego ja. Ali ne znate, kad su Madžari došli u naše susjedstvo, pa ću vam sad o tom kazati dvie-tri rieči.

Madžari su po svom plemenu pravi tudjinci u Evropi. Vi znadete da mi Hrvati imamo oko sebe svoga roda: rod su nam Slovenci i Srblji, rod su nam Bugari i Rusi, rod su Slovaci i Česi i Poljaci. I Niemci imadu svoga roda, a Talijanima su rod Francezi, Španjolci i Rumuni. Ali Madžari baš nemaju nigdje roda. Njihovi su učenjaci išli tražiti po svietu roda svomu narodu, išli su ga tražiti tamo daleko na iztok, u Aziju, pa kažu, da su našli tamo njekakve divlje ili poludivlje ljude, koji su njekakav rod Madžarima, jer su se Madžari i doselili u Ugarsku iz Azije.

Vi znadete, da su iz Azije bili i oni strašni Huni, iz Azije su bili i Avari ili Obri, iz Azije su poslie došli i Turci. Azija — to vam je gniezdo i leglo svakakvoga zla; odanle su od najstarijih vremenâ dolazili divljaci i nasilnici u Evropu; tamo su i Kitajci i njeki se boje, da će silni onaj kitajski sviet sad navaliti na nas, kao što su njekada navalili Huni; iz Azije dolazi i kuga i kolera.

Madžari su dakle došli iz Azije.

Ne ću vam potanko pripoviedati, kako su se Madžari selili i koliko su zla počinili u staro ono vrieme. U kratko ću vam reći, da su stari naši susjedi Niemci pozvali u pomoć Madžare proti našemu rodu. Znate, da su prije Madžarâ u današnjoj ugarskoj zemlji živjeli naši rodjaci Slovjeni. Jedan dio današnje ugarske zemlje bio je onda pod vladom hrvatskoga kneza Bratslava, a drugi pod vladom slovačkih ili slovenskih knezova. Znadete, da je i danas ugarska zemlja puna Slovaka, a ima još dosta i Hrvatâ. A dok nije bilo Madžara, u Ugarskoj su vladali Hrvati i Slovaci. Znam, da ste mnogi čuli za dva svetca, za Ćirila i Metoda. Ova su dvojica počela službu božju služiti jezikom narodnim, slovjenskim. Ovaj sveti posao počeli su sveti ovi ljudi baš na dvoru slovačkih ili slovenskih knezova, koji su vladali ondje, gdje danas vladaju Madžari. Zapamtite barem tri imena ovih knezova: jedan je bio Rastislav, jedan Svetopluk, a jedan Kocelj. Od ove naše braće došao je naš jezik i u hrvatske crkve, pa znadete i to, da još dan današnji mnogi katolički Hrvati ni ne znaju za latinsku misu, nego njima njihov svećenik pjeva: »Gospod s vami« mjesto »Dominus vobiskum«.

Tako je bilo u staro vrieme. Ali Niemci su bili stari naši dušmani. Oni su vječni boj bili sa slovačkim ili slovjenskim i hrvatskim narodom. Ali niesu mogli ništa, dok niesu došli Madžari. Onda su se složili s Madžarima i do kraja uništili slovensku ili slovačku vladu i državu, slovenski ili slovački narod najviše su potukli, nješto protjerali u gore (gdje i danas živu jadni Slovaci), a Hrvate su potisnuli preko Mure i Drave. To vam je bilo baš pred tisuću godina: znadete, da su Madžari prije njekoliko godina imali veliku slavu na spomen onomu vremenu, kad su pred tisuću godina došli u današnju svoju domovinu.

I tako smo mi Hrvati uz Talijane i Niemce dobili i trećega susjeda: Madžare. Od kad su oni došli, mi smo Hrvati odsječeni od svoga roda, mi ne možemo do Slovakâ i Čehâ, jer su se Madžari — kažu učeni ljudi — zabili kao klin medju nas. Još sam bio ovdje napisao njekoliko rieči mjesto ovoga, što sad pišem, — ali sam se bojao, pa sam to izbacio već iz gotovoga tiska, a slagar me je sigurno kleo, što mora toliko na novo slagati, a gotovo razlagati. Ali i opet kažem: što ćemo!

I sad još ne znam stalno, ne će li biti neprilike. To vam je muka!

Mirni boj.

Sve novine pišu, a čitat ćete i u »DOMU«, kako su se Kitajci digli na oružje proti tudjincu u svojoj zemlji. Nije to prvi put, što se domaći sviet oružjem u ruci bori proti tudjinu, koji dolazi mirnim načinom. Ali pamtite: Gdjegod i kadgod dolazi tudjinac mirno, polako, za svojim poslom, — tu će on prije ili poslie postati jači gospodar i nikakvo ga oružje ne će protjerati.

Ali ja se niesam nakanio s vama razgovarati o Kitaju. Ostat ćemo doma, u hrvatskoj zemlji.

Znadete, da je naš narod siromašan, svaki dan sve to siromašniji. Znadete, već i to, da nema u selu kuće, koja nije dužna na mjenicu ili veksl. A komu je dužna? Čiji su to novci? Sve su to većinom tudji novci iz Beča i Pešte: vaš

podpis pošalju u banku u Beč ili Peštu i dobiju na vaš podpis novce. I tako je malo ne sav naš seljački imetak zapisan tudjincu.

Ljudi naši, koji nješto misle, vidjeli su, da narodu treba novaca, pa su počeli slagati njekakove štedione, njekakove zadruge. Ali kako će sirotinja štediti? Ako od sto siromahâ nijedan nema ništa, nemaju ništa ni svi skupa. I tako svaka naša štediona, svaka takova zadruga mora uzimati novac iz tudjine, a naš čovjek plaćaj kamate, a tudjinac vuče dobitak. I tako mjesto da se narodu pomogne, turaš ga u šake tudjinu. Istina je, vide to ljudi, ali kažu: »Bez vražje židovske mjenice nema danas ništa. I seljak mora znati, što je mjenica, što je veksl!«

Slušajte me malo, pa ćete čuti, da to nije istina.

U jednom sam razgovoru našem pitao: Kako to, da tudji sviet ima novaca, kapitala, — a mi ga nemamo? Sad ću vam na to odgovoriti.

Najprije ću vam reći u kratko ovo: Kapitala može biti samo ondje, gdje se više priradi, nego što se potroši.

»Dakle mi Hrvati zato nemamo kapitala, što više trošimo, nego što uradimo?«

I tako kažu njekoji, — ali ne kažu pravo. Ja znam, da naš hrvatski seljak u mnogim krajevima radi — krst i dušu izlažem — kao marše, a živi gore nego pas, pa ipak ništa nema! Ja znam stalno, da mnogi priradi više, nego što potroši, — i ne može kraj s krajem sastaviti!

»E pak što je to onda? Je li nama sve prokleto?«

Nije prokleto, nego čujte, što je: Pomislite jednoga seljaka, kojemu je više urodilo, nego što može potrošiti. To, što mu je više urodilo, to će prodati. Recimo, da nije ništa dužan, on će svejedno malo dobiti, jer mora dati uz onu cienu, kako trgovac hoće. A trgovac daje onakovu cienu, kakovu cienu odrede trgovci u Pešti i Beču. A oni u Pešti i u Beču jako dobro znadu, koliko mogu dati, da im još ostane dobitka: oni su svi tamo u dogovoru, oni tamo imadu svoju »burzu«, o kojoj ću vam do zgode više kazati. Kad je dobra godina, kupuju, kako sami hoće, a dobitak je njima; kad je zla godina, prodaju opet, kako sami hoće, a dobitak opet njima. A našemu čovjeku od njegove muke — brus. Tu ne može biti ni spomena o kapitalu, Bog, da si živ!

Ali je još gore ovo: Danas nema gotovo nijednoga seljaka, koji nije dužan. A osobito je strašan dug prokleta

mjenica: ona ne čeka, a siromah naš čovjek mora svoje prodati po što — po to, samo da ne bude bubnja u kući. Mjenica vam nije ništa drugo, nego jedna stvar, koja svu našu muku trpa, da što prije dodje u tudji žep. K tomu pritištu i porezi, i opet moraš prodati po što — po to, ako ti prije već ne prodade ovrhovoditelj.

Recite mi sada, od kuda bi sebi naš seljak stvorio kapital? Od kuda kapital, kad sve, što se više priradi, to ide u žep tudjinu, to za kamate, to za veliki profit tudjincu. — Znam, da ima seljakâ, koji pijančuju, koji više troše, nego što prirade! Ali poslušajte me! Ono, što oni više potroše — samo ako i rade — to ne propada u zemlju, pa ako toliki naši ljudi sve zapiju i zarajtaju, morali bi se drugi naši obogatiti. Ali je toga malo, kad svi naši manji trgovčići — to sve radi s tudjim novcem i s tudjom robom, pa nema on dobitka, nego onaj, čija je roba i čiji je novac, — a njemu da i što ostane.

Ja ne ću reći, da je samo ovo krivo, što smo svi mi skupa siromasi. Ja sam već u jednom razgovoru rekao, da je naš narod propao poslie diobe, kad su se zadruge razkomadale. A ima i drugih nevolja. Ali ovo je krivo, što smo mi svaki dan sve to veći siromasi, što se ne možemo nikamo dići, nego sve dublje u jamu padamo. Mi smo jednom riečju u svom radu i gospodarstvu tudji sluge: tudju robu kupujemo, kako drugi hoće, a svoju prodajemo, kako drugi hoće, za tudji novac kamate plaćamo, kako drugi hoće.

»A bi li se tomu dalo kako pomoći?« — Pomislite, što bi bilo, kad bi se ljudi u čitavoj jednoj okolici složili i ovako dogovorili: »Mi vidimo, da tudji trgovci nama plaćaju naš prirod onako, kako sami hoće. Mi stradamo, oni su svaki dan sve to bogatiji. Što bi bilo, ljudi, da se mi složimo, pa da ništa ne prodajemo ovim našim trgovcima? Brzo li bi se oni pokupili, pa — ovuda mi je put! A, što mislite, ljudi?«

»E, moj gospodine! Od toga ništa. Prvo i prvo: tko bi sav sviet samo u jednom selu složio, a kamo li u čitavoj okolici? A drugo: kako ne ćeš prodati, kad moraš prodati, kad te na sve strane natežu? Ja velim, od toga ništa«.

A ja velim: polako, pa ćemo vidjeti, bi li što bilo od toga.

Prvo i prvo — velim sad ja — treba znati ovo: Bilo kako težko složiti narod, on se mora složiti, kad voda dodje do grla. Ako je Matija Gubac — znate li još, tko je to bio?

— ako je on mogao skupiti i složiti preko 20.000 seljaka za boj s oružjem, zašto se ne bi moglo složiti i više ljudi u ovakav mirni boj?

A za ono, što kažete: moraš prodati, evo, što ću vam kazati: Svaka občina, svaki kraj neka sebi sagradi skupnu žitnicu (hambar, magazin). U taj hambar neka svatko dade svoj prirod i tu se neka čuva taj prirod (kukuruz, pšenica, zob, vino, ulje i t. d.) dotle, dok dodje bolja ciena.

»Ali nemoj, čovječe, štogod govoriti, kad ti kažem, da ne možemo čekati, nego moramo prodati! Znaš, da nas natežu«.

Znam, ali me malo još poslušajte. Ovaj občinski hambar ili magazin morao bi imati u početku nješto novaca, to je istina, a to zato, da dade onomu, komu je baš velika sila. A ako ne bi bilo novaca, dao bi ti hambar potvrdu (cedulju), da si u skupni hambar predao toliko i toliko mjerova (vagana) kukuruze, pa bi se gdjekoji u sili mogao poslužiti ovom potvrdom: mogao bi na to posuditi (uzajmiti) novaca barem kod poznatoga domaćega čovjeka. Istina, to bi sve bilo malo težko prvih godina. Ali kad bi se iz toga hambara žitak dobro prodao, bilo bi nješto dobitka, pa eto već nješto novaca za drugu godinu. A kad bi se vrlo dobro prodao žitak, svaki bi seljak ostavio u hambarskoj kasi recimo od krune 5 filira, pa eto opet nješto više novaca za drugu godinu. Tako bi se za njekoliko godina nakupilo u hambarskoj kasi dosta novaca, hambar bi mogao svakomu izplatiti odmah njegov žitak, komu bi bila sila. Ne bi mu odmah platio podpunu cienu, nego za silu. A kad bi se žitak poslie prodao za veću cienu, dobio bi čovjek i onaj višak, ako ga ne bi htio ostaviti u kasi, da mu se tamo čuva.

Eto to bi vam bio mirni boj s tudjinskim kapitalom.

Sad me još malo slušajte, da čujete, kolika bi to korist bila za narod, kad bi se poljodjelci složili i načinili ovakove skupne hambare ili magazine:

P r v o. Danas su tudji trgovci, ponajviše židovi, gospodari našemu žitku: oni s našim žitkom špekuliraju, oni mu odredjuju cienu, — jer je sav žitak u njihovim rukama, oni se obogaćuju, mjesto da si pomogne poljodjelac, koji je žitak priradio. — A kad bi sav prirod i žitak bio u skupnim hambarima, bio bi narodu u rukama, narod bi cienio svoju muku, i tako bi sav dobitak, koji daje trgovina, ostao narodu. Eto prvo vrelo, prvi izvor, iz kojega bi izvirao naš domaći narodni kapital.

D r u g o. Naš seoski čovjek ne zna prodati svoga priroda: on ne ide po svietu, on ne zna, što po svietu treba, on ne zna, što se po svietu dobro plaća, on ne zna naći kupca. — A kad bi se uredili onakovi skupni magazini, tu bi se postavio naš čovjek (ne tudjinac, ili tudjinski židov!), koji bi vodio tu trgovinu. On bi bio u dogovoru s drugim skupnim hambarima i s drugim svietom. To je jedno. A drugo je ovo: Kad bi naš žitak i prirod bio ovako na okupu na jednome mjestu, — trgovci bi sami dolazili.

T r e ć e. Ovo bi bio najlakši način, kako bi naš poljodjelac mogao nješto prištediti. Znadete, kako se novac lako izmiče izpod ruke, kako ga je težko čuvati. — A ovako, kad bi ti žitničar izplaćivao žitak, uztegnuo bi ti 5—6 Kruna na tvoje dobro, upisao u tvoju knjižicu, a ti ne bi toga ni osjetio.

Č e t v r t o — i ovo je glavno: Ovo bi bio jedini način, kako bi sebi narod stvorio sve po malo svoju kasu, iz koje bi se moglo svakomu u nevolji pomoći bez prokletoga veksla. Onda bi narod stao na svoje noge.

P e t o, š e s t o i s e d m o i dalje od desetoga ne ću vam ni spominjati, jer bi sve bilo malo drugačije, kad bi se ovo uredilo.

Bit će, znam, ljudî, koji će se ovomu smijati. Ali što će mi ovi reći, kad im kažem: da se peštanski trgovci (židovi) spremaju, da oni sami načine po Ugarskoj i Hrvatskoj ovakove hambare! To vam je bilo ovih dana u novinah, pa sam zato ovo i napisao, što sam već više godina nosio u glavi, — a sad su eto i tu židovi požurili!

Neka tko misli, što mu drago, ja znam, da našemu poljodjelcu ne će pomoći nikakvi veksli, nikakve štedione, nikakve novčane zadruge, jer naš seljak nema novaca, a daješ li mu tudji novac, pomažeš tudjinu, a seljaka uništuješ. Naš poljodjelac može se boriti samo onim, što on ima, a to je njegova muka, njegov prirod. Neka samo do toga dodje, da bude gospodar svojoj muci, svomu krvavomu žulju, — bit će svemu svojemu gospodar.

A vi sad, hrvatski poljodjelci-mučenici, sad vi kažite svoju, — ako ste još živi!

Sitnice.

Kakova je bila njekada pošta? Zbilja nije liepo, što se „DOM" do danas nije sjetio najveće svoje prijateljice, a to je pošta. Što bi „DOM" bio, da nema pošte? Ništa. Uzalud bi ga ja liepo napisao,

uzalud bi ga vriedni slagar g. Wittaseka složio, uzalud bi ga veliki onaj stroj natiskao, kad bi morao ostati u Zagrebu. A ovako liepo dobrotom pošte dodje, molim vas, čak u njekakovu Planu i Meku Grudu tamo na granici crnogorskoj! I kamo sve ne dolazi! A sve to liepo po pošti. Da nema pošte, ne bi bilo ni „DOMA", ni nikakvih novina. Pa i zbilja: kad nije bilo pošte, nije bilo ni novinâ.

„Pa zar je bilo vrieme, kad nije bilo pošte?" — To sam baš nakanio, da vam kažem.

Istina je, već je u najstarije vrieme bilo glasnikâ, koji su prenašali glase i pisma iz jednoga mjesta u drugo. Takovi se glasnici spominju već u sv. pismu. Imali su takove glasnike i Egipćani, i stari Grci i Rimljani, ali to nije bila prava pošta, a to zato, što su ovi glasnici prenašali samo one glase i pisma, što bi im dali vladari i činovnici; a drugoga svieta niesu smjeli poslužiti. Pa nije to baš ni trebalo: onda sviet nije bio raztepen po svietu, kao danas, jer danas željeznice raznesu braću po svietu, rastave djecu od otca, — a onda je toga malo bilo. — Ovi su stari poštarski glasnici putovali i pješice i na konju, a vozili bi kadšto pošiljke i na kolima. Kad bi sustali i utrudili se, stali bi na postaji, na „štaciji", a dalje bi išao drugi glasnik: mienjali bi se. Ovakove su se postaje zvale „posita" ili „posta", t. j. postavljena postaja. To je ime ostalo do danas po čitavom svietu.

Osim države i vladara imali su posebne svoje glasnike samostani (kloštri), pa djaci, koji su u tudjem svietu bili u školi, a osobito gradovi.

Prvi, koji je u Nizozemskoj uredio poštu za svakoga, to je bio prije 400 godina njeki pradjed današnjih bogatih knezova Turn i Taksisa. Onda taj Taksis nije bio knez i bogataš, nego je baš kao poštar postao i jedno i drugo: Njemu je jedinomu rimsko-njemački cesar Karlo Peti dao dopust, da može držati poštu u njegovu carstvu. Ovaj dopust imala je familija Taksisova do nedavna, pa je baš po tom postala bogata, što su njemačke vlade morale od tê familije odkupiti pravo na poštu, upravo onako, kako je država morala odkupiti krčmarsko pravo (regalno pravo).

F r a n c e z k a ima preko 300 godina svoju poštu ovakovu od prilike, kakva je danas. — Austro-Ugarska, t. j. ova skupna država, u kojoj smo i mi Hrvati, ova država ima svoju poštu od god. 1615., t. j. malo ne 300 godina. Ali je i ova pošta bila dugo u rukama jednoj obitelji (familiji), i to barunima, kasnije grofovima po imenu Paar. — U Njemačkoj su uz Taksisovu poštu još pred njekoliko desetaka godina držale poštu i tudje države, n. pr. u Hamburgu država švedska i danska. Danas to nije moguće, danas je i pošta monopol, danas može poštu držati samo država i nitko drugi.

Danas su malo ne sve države na svietu učinile medju sobom „poštanski savez". Tako n. pr., kad predaš kod nas pismo za Ameriku, američka pošta mora to pismo dati onomu, na koga glasi. A tako opet mora naša pošta američka pisma predati. Tako je i za novce: ovdje platiš na pošti za brata u Parizu 500 Kruna, a parižka mu pošta izplati. Kako će zagrebačka i parižka pošta urediti svoje račune, tebe to nije briga.

„A što bi bilo, kad bi parižka pošta izplatila, a zagrebačka joj ne bi htjela vratiti?" — Moglo bi se i to dogoditi, pa se je već i dogodilo: znate, da crnogorske pošte niesu htjele tako vraćati, pa se danas ne mogu slati novci iz Crne Gore k nama, niti od nas onamo.

Plima i osjeka. To vam je na moru, plima i osjeka. Ja sam se o tom u školi učio, ali to bi bolje mogli znati naši primorci. Ali vam, koji nieste pri moru, kazat ću ovo: Svaki dan i noć diže se dva puta morska voda dosta visoko, a isto se tako dva put na dan i noć spušta, pada. To dizanje (pribivanje) i padanje (osiecanje) vode zove se plima i osjeka. Voda se ne diže svuda jednako: na njekim se mjestima diže i preko 15 metara, i to na velikome moru, a njegdje samo 1 metar, pače i manje, samo pol pedlja, ni za cielu šaku. Ovako malo samo diže se more u malenu moru, kao što je naše Sinje ili Jadransko more. Zato će to možda slabo biti poznato i našim primorcima.

A zašto se tako morska voda diže? — O tom su ljudi kojekako mislili, a danas se zna, da je to dizanje od sunca i mjeseca. To se vidi i po tom, što se voda najviše diže, kad je pun mjesec, jer je onda mjesec zemlji najbliže, onda najjače vodu privlači.

Kad je baš o tom razgovor, spomenut ću i ovo: Jedan je Rus nedavno objavio svietu, da on zna unapried pogoditi, kakvo će biti vrieme, i to po mjesecu. Još nije posve gotov sa svojim računom, ali se nadaju, da će skoro biti svietu, osobito poljodjelcu na veliku korist, — kad se bude unapried znalo, kakvo će biti vrieme.

Tko je izmislio nejednaku ženitbu? Čitali ste, da se je prejasni nadvojvoda Franjo Ferdinand posve tiho bez velike parade oženio s groficom Hotekovom, pa da djeca njegova i njezina ne će biti princi ni nadvojvode, ne će moći doći na vladarski priestol, jer je to „nejednaka" ženitba. Vriedno je spomenuti, da ni madžarski, ni hrvatski, ni češki, ni francezki ni stari ni novi zakoni i običaji ništa ne znaju za kakovu nejednaku ženitbu. Za to znadu samo Niemci, to je staro njemačko pravo i običaj. A da po duši kažemo, to je čudan njemački običaj i pravo. Ako već Niemci ne će priznati, da su svi ljudi jednaki, morali bi priznati barem to, da su prema mužu sve žene jednake. Nije li čudno, da bi meni jedna moja žena mogla roditi princa, a druga ne bi mogla? Niemci se hvale, da su oni prosvietitelji svieta, a evo kakav imadu običaj!

Ali toga se običaja ne drže danas svi Niemci, nego samo njihovi velikaši i knezovi od starine: oni još mnogo drže do toga, da se ne žene tobože s kim god. Tamo u Njemačkoj ima sva sila ovakovih knezova, koji su njekad bili svoji vladari, pa svi oni imadu pravo ženiti se s vladarskim kućama kao jednak s jednakima. Zato se i žene toliki tudji princevi s njemačkim princezama. Tako se je nedavno oženio i jedan sin crnogorskoga kneza s njemačkom princezom, pa i ruski car ima Njemicu za ženu.

Glasovi iz naroda.

Na obranu Reljkovića. Poznam ja dobro svoje ljude, pa sam dočekao, čemu sam se nadao: brane ljudi Reljkovića. A i meni je milo, što ga brane, samo kad mene ne kude, — no bit će i toga. — Čujmo dakle prvu dvojicu:

„Hvaljen Isus i Marija! Došao

evo i 13. broj „DOMA", te sam ga upravo pohlepno pročitao. Ovaj je broj krasan, osobito, gdje govori o školi, premda šaljivo govori, kakvi ljudi izlaze iz školâ. No prošli broj 12. nije oprezan glede toga. Jer sam vidio čitajuć „DOM", da vam mogu sve iskreno reći, to vam velim, da sa stranicom 186. nisam zadovoljan. „DOM" veli: „što je glavno, poštenje i duševnost, — to se uči od otca i majke i t. d., a ne u školi". No kod nas nije tako, nego doista obratno izuzam nekoliko slučajeva. Kod nas u Cerniku ozbiljan čovjek zadovoljan je sa školom, no nije zadovoljan s kućnim odgojem v e ć i n e (na žalost) roditeljâ, koji dapače kvare ugled cielom učiteljstvu, i svjetovnom i duhovnom. Takovom se narodu može dopasti, što „DOM" piše: „Niti od lienosti ne će se nitko u školi odučiti, ako se ne će na nju naučiti". No taj nauk može još utvrditi u njihovoj bludnji. Ona izreka: „igrajući . . . na svoju veliku korist" je pogibeljna. A što dalje piše „DOM": „Nemojte misliti, da iz škole moraju izaći ljudi bolji i pošteniji" budi u meni dvojbu: što je bolje, škola, ili bez škole? Možda je „DOM" htio reći: Badava i škola, ako roditelji ne uče djecu čestitosti. Nu žao mi je, gdje „DOM" kaže: „Idite u školu . . . igrajući na svoju veliku korist."

Redci na strani 187.: „Njemu je „Šlavonac" dragi brat, kad ga mami u školu, da ga nauči dužnosti" — ponizuju školu i nepravdu čine pjesniku. Istina, on je oštro pjevao o narodu, no mislim, da je i rugalica često upravo nuždna, da se narod ostavi zlog života i običaja. Pa zbilja one rugalice meni se ne čine toliko nepravedne, jer prvo: mnogu istinu govore, drugo: jer su u pjesmi, a mnoge su i šaljive. Ja sam čitao negdje prvo dva broja „Katoličkoga Lista" („Kolo u Slavoniji i moral"), što mi ga je dao o. Vilko. Ja ono sasma odobravam. Zato mi je upravo kao dobromu katoliku — a tim se ja dičim — čudno, što „DOM" na Reljkovićeve rieči: „Gdje nema večernje, neka uče liepe bogomolje" kaže, da je to previše.

Ne mislim biti učiteljem Vašoj Veleučenosti, no mogu iskreno reći, da ovakovo pisanje može laskati puku, ali nije dobro. Po gotovo to se usudjujem tako suditi, jer ste i sami kazali, da je za narod težko pisati, a i zadnji broj „DOMA" veli: „Nije ni moja svaka sveta".

Za sve drugo upravo sam zahvalan „DOMU" i rado ga češće pogledam. O, kad bi se naš mili hrvatski narod prosvietlio i znanje i napredak obljubio, ne bi ni tudjinci s njim titrali, bio bi sretniji svoj u domu svome.

U Cerniku 8. srpnja 1900.

Stjepan Dretar,
lončarski obrtnik."

Ja ću za danas na ovo odgovoriti ovoliko: Veseli me, što je naš prijatelj Dretar iskren, i što čitajući „DOM" vidi, da mi može sve iskreno i po duši reći. On je eto rekao, pa njegov se glas čuje, a čitaoci neka sude. — To je jedno. A drugo je ovo: Prijatelj Dretar piše, da „ovakovo pisanje" (kako „DOM" piše) „može laskati p u k u, ali nije dobro". A iz cieloga pisma prijatelja Dretara se vidi, da njemu ovakovo pisanje ne laska. Po tom ja sudim, da prijatelj Dretar ne spada medju puk. A ako ne spada medju puk, ne bi li htio prijatelj Dretar biti tako dobar, pa nam kazati: kamo spada? „DOM" ga liepo moli, da nam to kaže i razloži. — A treće je ovo: Pismo prijatelja Dretara izpunilo je jednu stranu, i tim je on zaslužio 3 Krune. Neka „DOMU" javi, hoće li 3 Krune, ili hoće li izabrati kojega svoga znanca, da mu se za one 3 Krune šalje „DOM". Samo neka izabere koga iz kojega zapuštenoga sela.

A pismo drugoga prijatelja, koji brani Reljkovića, — ovaj čas mi je nestalo izpod ruku, kao začarano! Što sam se ga natražio i — Bože, prosti! — naljutio!

Glas iz Bačke (preko Drave). „U Beremendu 5. lipnja 1900. — U našem selu ima samo do 20 kuća Hrvatâ, a i od ovih ne znadu ni 5 čitati, samo ja i moj sin što znamo dobro hrvatski čitati, i mi rado čitamo hrvatske knjige. A ovi iz drugih sela, što pripadaju u našu župu, to jest: Petarda, Kašad i Torjance — i sve sami Hrvati — ali šta koristi, kad u svakom selu nema ni deset, što znadu čitati! Škole imadu u svakom selu, al kad ništa ne uče, a i to malo, što uče, — to sve magjarski! U našem selu ima najviše Niemaca, a ima i Srbâ, ima i Magjarâ-kalvinâ, ali ipak je sve magjarski. U našoj crkvi su dvie mise hrvatski, a treća njemačka. Imali smo jednog kapelana: to je bio Hrvat, taj je bio malo uredio nas, ali su ga friško premistili, — nije bio ni godinu dana kod nas.

A godina se pokazala dobra, ako Bog dragi očuva; sve je još sad liepo.

I to vam pišem, da nam se „DOM" jako dopada. To je pravi list za seljaka, jer pred kim sam čito, svaki ga hvali. A ja slažem sve brojeve, pa ću od njeg knjigu napraviti.

A dobro bi bilo, ako je moguće, da „DOM" barem svakog četvrta prilog izda: kakovu sliku, ili pripovist, ili kakovu pjesmu, ili kakovi zemljovid.

Pa sad vas lipo pozdravljam i zafaljujem vam na vašoj ljubavi, da ostanete u sreći i zdravlju. I to vam želim, da vam se „DOM" sve bolje širi. I mnogo godina sretno izdavali, što ste izmislili pravo za seljaka. Pa sad hvaljen Isus i s Bogom ostajte!

Taradan Adam, seljak".

Hvala vam na pozdravu, dragi Adame, i na svakoj dobroj želji. A što želite, da „DOM" donese po koji prilog, i to će biti, ako Bog dâ.

„U Gradištu, na Duhove 1900. 6. Veleučeni g. dr. Šilović poslao nam je govor od 23. siečnja i 12. veljače, pak nam razlaže, da ne trebamo skrstit ruke i čekat bolju nagodu, da radiši Bog pomaže. A sad da dojde k nama, pak da vidi, kolika je voda po njivama i blato, — u istinu ne možemo ništa raditi. Nije se pobrinuo, ako bi mogao izposlovat od visokog sabora, kako bi nam barem po jedan kanal prokopali. Kolika bi hasna za narod bila! Al da! On se brine u svojim govorima, kako sudci imadu mnogo posla, kako činovnici imadu malu plaću i kako im je gorak kruh, što ga zaslužuju. — 7. Razložite nam: Zašto se svaki dan meće sve više činovnika i u obćine, i u kotar, i u imovnu obćinu? Jesmo l' mi seljaci samo za to stvoreni, da izplaćivamo . . .

Marko Mandić, seljak".

Prijatelj Marko dao je „DOMU" osam pitanja, a ovdje su samo dva, jer se o njekim pitanjima ne smije ni pisnuti, a o njekojima je već bilo govora u „DOMU". Najbolje bi bilo, da prijatelj Marko upita svoga zastupnika. — Tako je to, dragi baja Marko, i nikako drugačije. A bit će sve dotle, dok se hrvatski seljaci ne okupe.

Što je nova doma i po svietu?

Buna i rat u Kitaju, — to je sad najveća i najstrašnija novost. U silnom ovom carstvu digli su se jedni Kitajci na tudjince, na naše Evropljane, a drugi tudjince ipak brane, jer se boje većega zla, i tako je u Kitaju buna. Kao vodja proti tudjincima ustao je tamo princ Tuan, on se je proglasio carem, ali ga njeki podkralji ne će slušati. Proti njemu se digao drugi princ Čing, koji brani Evropljane. Što je s predjašnjom caricom, to se pravo ne zna. Stalno se zna, da su svi evropski poslanici poubijani, a po svoj prilici i svi naši ljudi, koji su tamo. Prvi je ubijen njemački poslanik, pa sad hoće njemački car da se osveti i zato šalje u Kitaj — preko mora — 10.000 vojske. I naš je vladar poslao tamo još jedan ratni brod, na kojem su po svoj prilici većinom Hrvati. A hoće li poslati i pješakâ, to se govori, ali se još ne zna.

Buri se ne samo drže, nego im i sreća služi proti Englezima.

U Dalmaciji, čini se, bit će poslie smrti Bulatove bolje, jer će se stara i mlada hrvatska gospoda, kažu, pomiriti. Svakako je to bolje nego ono, što su novine pisale: da su se stariji Hrvati htjeli pogoditi sa smrtnim našim neprijateljima — talijanašima. Ali s ovima nema mira: ovi su talijanaši našega Bulata i mrtva pogrdili.

O Bosni mnogo pišu ne samo naše, nego i njemačke i madžarske novine: boje se onoga, što mora biti, a to je, da bosanski i hercegovački Hrvati moraju doći do jedne misli s braćom preko Save i oko mora. A što bi tek bilo, da smo mi Hrvati na mjestu, pa da ne idemo na priliku u Peštu, da tamo tražimo pomoći. Kod kuće se dogovarajmo i složimo svi za jednoga, jedan za sve!

Srbski mladići iz kraljevine Srbije zovu sviet na skupštinu u tudju švicarsku zemlju, da tamo dignu glas protiv samovolje i strahovanja, što ga izvodi njekadašnji kralj Milan u tužnoj Srbiji. Kukavci! Zar će oni iz Ciriha pomoći svomu narodu? Bit će rieči i prazne vike „za narod", — i ništa više. Tako se ne radi za narod.

U Bugarskoj još se niesu seljaci primirili: strieljaju ih i vješaju nemilo. Jadni narod, koji ima takove poglavare! Da znam pravo, kazao bih vam, što je to, da vlast svoje ljude gubi. Ali ne znam, — a švabskim novinama ne vjerujem. Hvala Bogu, što svećenici bugarski pišu proti tomu ubijanju, i zovu Boga za sudca onomu, koji je dao zapovied, da se narod ubija.

Česi, osobito u Beču, bune se proti svojim svećenicima, pa da će ostaviti katoličku vjeru i prieći na pravoslavnu, ili kako njeki kod nas kažu: povlašit će se. Već ih je, pišu novine, njekoliko to i učinilo — lude jedne. Nije im dosta, što ih ima i lutoranâ, nego još hoće da se ciepaju, pa da i kod njih bude vlahâ. Zaboravili su, što su pretrpjeli baš radi toga, što su se ciepali u vjeri.

☞ **Predplate na pol godine** ne može „DOM" primati, zato smo svima, koji su se predplatili od 1. srpnja 1.900., poslali sve brojeve, pa molimo, da nam se pošalje čitava predplata.

☞ Predplate i prijave za „DOM" još se primaju i svi se brojevi mogu dobiti. Predplate i prijave šalju se: „Upravi „DOMA" (Dr. Ant. Radiću) u Zagrebu, Jurjevska ulica br. 28.

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

Drugo izdanje.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na godinu 3 (tri) Krune. — Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će „DOM" za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za 2 Krune 40 filira, dvadesetorica i više svaki za 2 (dvie) Krune. — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira.

Broj 15. | U Zagrebu, 1. kolovoza 1900. | God. 1.

Tko te hrani, i ćaćom ga zovi!

Baš mi je drago: namjerio sam se na prijatelja, pravoga Hrvata. Samo me malo poslušajte.

Kako me »DOM« veže uza stolac, da se po više nedjeljâ već ne mičem iz Zagreba, težko sam dočekao, da mogu malo sa znancem izaći u selo kraj Zagreba. Vrućina, Bogo moj, baš kako i treba, a tamo u selu tri krasne stare lipe, pa tko ne bi ostao u hladu! Pa tako ostao i ja, — a doma (ali nije doma, nego u stanu, jer ja nemam — što ćete! — doma), u stanu daklem čeka me njetko, i dočekao me. To vam je bio taj prijatelj. Nikad ga prije niesam vidio, — i danas mu već kažem prijatelj, jer je meni prijatelj svatko, tko je prijatelj našemu seljačkomu narodu. A ovaj baš jest. Svećenik je, redovnik iz Dalmacije. Slušam ga, što pripovieda, i gledam ga. Pozna život i dušu našega seljaka-težaka, a mile mu i prijazne oči govore, što srce osieća: da je duša od čovjeka i da bi nješto od života si dao za sreću svoga naroda.

O toj sreći našega naroda — o tom smo se i razgovarali. Nije mu dosta bio taj razgovor, nego mi za njekoliko dana i napiše, kako bi naš narod mogao doći do njekakve sreće, i u tom pismu njegovu našao sam one rieči: »Tko te hrani, i ćaćom ga zovi!« Ne može naš čovjek drugačije, nego kad i piše, — piše hrvatski, da se razumije. Nije on, kao njeki naši, koji kažu, da pišu za narod, a ni Švaba im ne bi razumio pisanja, a kamo li naš čovjek, kad su im sve rieči njekako prekovane, uvijene i uvrnute, kao — da prostite — ali ne ću ni reći do kraja.

I tako vam ja u toj pisaniji novoga svoga prijatelja našao medju drugim zdravim zrnjem i ovu našu: »Tko te hrani, i ćaćom ga zovi«. Da vam kažem, zašto je naš prijatelj tako napisao: Razlaže naš prijatelj u onoj pisaniji, kako naša gospoda ne mare za narod, kako mu ne će pomoći ni onda, kad mogu. Ali njekoja ista ova gospoda doći će pred izbore (a vi znate, što su to »izbori«), — doći će, kaže, pred izbore u sela, molit će seljaka-težaka, da im dade »glas«. Jedan će govoriti ovo, drugi obećavati ono, a seljak, a narod — što će on? On će od svega toga malo razumjeti, ili ne će ništa razumjeti. A ako i bude razumio štogod, ne će ići za tom našom gospodom, nego će ići, — što mislite, za kim će ići? — Ići će za onim, komu je dužan, ići će za onim, tko mu sjedi za vratom. Ne će mu možda biti ni po srcu, ali što će? Što će, kad mu sve dovikuje: »Tko te hrani, i ćaćom ga zovi«? —

Pitat će me možda tkogod: »Pa kako bi naša gospoda mogla seljaku pomoći?«

Ja ću vam odgovoriti onako, kako piše naš prijatelj.

Naša gospoda imadu novaca, to se zna, jer seljak ih nema. Naša gospoda daju svoje novce u štedione i banke, a dobivaju dosta malene kamate ili interes.

»Pa što je to kakovo zlo?« — pitate. — Nije to još zlo, ali čujte dalje. Naša gospoda, koja daju svoje novce u štedione ili banke, dobivaju za to vrlo malen interes, ništa više od 4% četiri od stotine. A ako tko uzme, posudi ili uzajmi novaca iz štedione ili banke, taj plaća osam, devet, deset, dvanaest, i više na stotinu. — »Pa komu onda ono, što je više od četiri od stotine?« — Onim, čija je štediona ili banka: oni od toga imadu svoje razdjelke ili »dividende«, koje često nose i 16% šestnaest od stotine, i što ja znam, koliko.

»Govori, što ti drago, ali ja tu ne vidim zla«.

Ali ja vidim, pa ću i vam pokazati. Iz štedione ili banke uzimlju novce trgovci. Trgovina nosi dobitak, pa trgovac može platiti veći interes. Trgovcu novac bez prestanka dolazi, zato on može na vrieme i rok platiti mjenicu (veksl) bez troška. Ali i seljaku treba novaca iz štedione ili banke, pa onda i od njega traže toliki interes, i to traže na rok, — a od kuda seljaku na rok novci! A ako ne bude na rok, eto troška, strašnoga troška, eto možda i bubnja: tko dâ više!

Vidim, vi još ne vidite, što bi tu mogla seljaku pomoći naša gospoda. Malo se uztrpite.

Kad naša gospoda ne dobivaju od štedione ili banke velikoga interesa, nego najviše četiri od stotine, — zašto ne bi tâ gospoda dala seljaku svoj novac makar za pet od stotine, za pet i pol?

»Nije od toga ništa! Što će seljak tražiti po gradu gospodina, koji ima novaca? Pa gdje će se naći takav ludi gospodin, koji će nepoznatu seljaku dati svoje novce?«

Pravo kažete, ali ni ja tako ne mislim, a ne misli tako ni naš častni otac Barbić (to je ime onomu našemu prijatelju). Naš prijatelj Barbić misli tako, da seljaci u svakom kraju slože svoju seljačku banku, težačku banku, pa da naša gospoda ovakovoj seljačkoj banki dadu svoje novce.

To vam je eto ona pisanija, koju je napisao častni naš Barbić. Mjesto današnjih štediona i banki treba svuda po hrvatskoj zemlji složiti seljačke banke, seljačke novčane zadruge. Naš prijatelj Barbić složio je takovu zadrugu za svoje seljake u Vrlici u Dalmaciji, — ali koliko se je napatio, dok je dobio novaca za nju! A ne bi se bio napatio, da su drugačiji oni, koji imaju novaca.

Ali ja ne mogu danas svršiti, što sam počeo. Lako je kazati: dajte ovamo novce, ali težko ih je dati. Zato se strpite malo dok vam drugi put razložim, tko koga hrani, i tko je komu otac. Mnogi vas već unapried znadu, tko koga hrani, — jer to i djeca znadu, da gospoda ne hrane seljaka-težaka, nego da on njih hrani.

Još samo nješto da vam kažem. Nije častni naš Barbić prvi izmislio ovakove seljačke novčane zadruge: on je to naučio od drugih. Takovih seljačkih ili težačkih novčanih zadruga ima i drugdje po svietu, a častni gospodin Barbić nastoji i stara se, da se osnuju i u našoj hrvatskoj zemlji za naš narod. On će o tom napisati i knjižicu, koju će — ako Bog dâ — »DOM« donesti svojim čitaocima.

Srbija.

Sve novine pišu o jednoj novosti, a to je: da se je mladi srbski kralj zaručio, da je zadao vjeru jednoj gospoji, da će ju uzeti za ženu. Kralj je taj svoj čin i tu svoju nakanu objavio i proglasio narodu svomu posebnim proglasom. Ali se

narod u Srbiji nije razveselio tomu glasu, što više: kralja su ostavili svi ministri i mnogi drugi službenici, pače ga je ostavio i njegov otac, predjašnji kralj Milan. A zašto? Kralj se je srbski zaručio sa starom udovicom i sirotom prosta roda. Eto, to je, rad šta je nezadovoljan otac kraljev, zašto su nezadovoljni ministri i druga gospoda, zašto je nezadovoljan narod. Njeki se boje, da će iz toga nezadovoljstva nastati opet kakova nesreća. Boje se ljudi, da će predjašnji kralj Milan povratiti u Srbiju, premda mu je to kralj zabranio, da će se, rekoh, povratiti, baciti sina s priestola i sam sjesti na kraljevski priestol. I premda narod u Srbiji znade, kakova je Milanova vlada, kažu, da će narod prije primiti Milana za vladara, nego dopustiti, da mladi kralj, kojemu su tek 24 godine, — da uzme za ženu udovicu, kojoj ima 36 godina, a njeki kažu i više.

»Ali što nam to pripoviedaš o ženitbi srbskoga kralja! Neka se ženi, kako tko hoće, a što to nas briga?« — Pravo kažete. Neka se ženi, kako tko hoće i s kim hoće. Ali ću vam odmah kazati, zašto sam vam ovo pripoviedao.

Znadete, da je narod u Srbiji našega jezika i plemena. Znadete, da je Srbija svoja, da ima svoga kralja i svoju vladu.

Eto, zato vam pokazujem prstom na Srbiju. Mi Hrvati treba da se sjedinimo, jer je snaga samo u jedinstvu: mi treba da budemo svoji u svome domu, — ali ne tako, da bude njekoliko naših ljudi radilo s nama proti volji naroda. A ne će raditi proti volji naroda, ako se narod pripravi za svoju vladu, ako se narod složi i prosvieti, ako narod bude i sâm znao svoju volju pokazati i učiniti.

Čujte, kako je to bilo.

Kad se naš narod doselio u današnji svoj dom, bila je današnja srbska zemlja u kakvoj takvoj svezi s ostalom hrvatskom zemljom: župani u srbskoj zemlji živjeli su u slozi i prijateljstvu s hrvatskim kraljem. Ali vi znadete, da smo mi Hrvati imali na iztoku jakoga susjeda: iztočno rimsko carstvo u Carigradu. Carigradski su carevi znali poglavice u srbskoj zemlji spraviti pod svoju vlast, ali su se oni otimali, dok se niesu oteli, pače se je Dušan silni proglasio carem grčkim, a ne samo srbskim, jer je oteo grčkim carevima Albaniju (Arbanasku), Macedoniju i velik dio današnje grčke zemlje. Tako su Srbi bili svoji preko 200 godina, t. j. dok niesu prije 500 godina došli Turci-Osmanlije i u boju na Kosovu uništili srbsku vladu.

Sad malo bolje pripazite, što ću vam kazati. Rekli smo, da je narod u Srbiji našega plemena i jezika.

»Pa kako su se onda oslobodili izpod turskoga jarma?« pitate me. — To sam vam i nakanio kazati.

Srbija je bila podpuno pod turskom vladom do pred jedno osamdeset godina. Onda se je diglo na Turčina nekoliko prostih ljudi, jer Srbi niesu onda imali već nikakve gospode ni velikaša. Prvi medju ovim ljudima bili su Crni Gjorgje ili Kara-Gjorgje i Miloš Obrenović. Ne mogu vam sve potanko pripoviedati, samo ću vam reći, da ovi ljudi ne bi bili ništa opravili s Turčinom, da nije bilo velikih vlasti, osobito da nije bilo Ruske. Ruska je prisilila Tursku, da je Srbiji dala njekakvu vladu, a za vladara Miloša Obrenovića. Srbija nije bila podpuno slobodna pod ovim knezom Milošem.

Dugo bi vam još to morao razlagati. Ali zapamtite samo to: Nijednomu narodu ne može nitko dati mira, reda ni sreće, dok narod sâm ne zna: što je mir, što je red, dok ne zna, kakovu sreću hoće. A kad narod zna, što hoće, onda onako i jest, onako i mora biti. Zato ne vjerujte nikomu, da je i našoj nesreći tko drugi kriv, nego najviše mi sami.

Živimo ljudski, — ako je moguće!

Pripoviedao sam vam, da sam putovao po Dalmaciji i Bosni. Možda vam je još u pameti, što sam rekao: da u čitavoj Bosni nisam vidio kreveta ili postelje! Našao sam pače jednu ženu, koja je pred njekoliko dana rodila diete, — pa što mislite: je li barem ona bila na postelji? Nije. Ležala je na zemlji pod njom njekakve krpe, njekakvi dronjci i prnjci, ništa biela, nikakva platna — ništa! A pripovieda mi prijatelj iz Dalmacije, svećenik: da je tolike i tolike bolestnike našao na slami uz ognjište. Tako su i umirali i umrli.

»E, pak što ćeš, kad drugačije nije moguće! Znali bismo i mi liepo prostrieti i liepo leći, — da imamo što i kamo! Ne treba to nas učiti.«

Jest tako, i nije tako. Ja se i sâm ljutim na našu gospodu, koja psuju i grde seljaka našega, što nema takove i takove sobe, što nema takove ili onakove hrane, i što ti ja znam! Znam i ja, lahko je kazati: moraš imati najmanje tri sobe; tê sobe moraju biti tako visoke i tako prostrane; u sobi mora biti pod ili pomost (padjament, patos) od dasaka; prozori treba da su veliki, pa na njima staklo, a ne krpa, papir ili svinjski mjehur. I tako dalje. Sve je to lako kazati, — ali je težko to stvoriti, kad nemaš. Znam i ja, da bi se i seljak znao najesti iz liepe porculanske zdjele, znao bi on jesti i srebrnom žlicom (kašikom), — da je od kuda uzeti. Ali kad nije, dobra je drvena zdjela i žlica.

Ali ja o tom niesam nakanio s vama se razgovarati. Što nije moguće, nije moguće, tko ne može, taj ne može. Nego sam se nakanio s vama porazgovoriti o tom, što je moguće.

Ja znam dobro, da ima našega seljačkoga svieta, koji

ne živi ljudski, a mogao bi. A ne živi ljudski zato, što ne zna ljudski živjeti, i što mu se neće ljudski živjeti, ako i zna. Tko ne zna, tomu nema prigovora po onoj: za što ne znaš, za to i ne pitaš. Ali kad je ono nevolja, kad znaš i možeš, a ne ćeš. To vam je ono, kad čovjek pušta na sebe rdju, kad čovjek govori: »E, što me briga, meni je dobro i ovako«. Ne ću vam mnogo dodijavati, samo ću vam nješto spomenuti. Kad dodješ u seljačko dvorište, odmah vidiš, živi li čovjek ljudski, jer je svaka stvar na svome mjestu. A kod onoga, tko ne će ljudski, tu je gnoj razbacan, tu su drva razbacana, tu su kola gdje mu drago i tako dalje. A da vam je pogledati u kuhinju ili u sobu! Tu je, da se Bog smiluje! A da vam je sjesti s takvim čovjekom k stolu, — ne biste sjeli, voljeli bi otići gladni. A da mu što kažete, taj bi odgovorio: »Meni je i ovako dobro«.

Pa da: tko ne zna, što je bolje, tomu je dobro i ono, za što on zna. I ako svaka zdrava pamet zna, da je red bolji nego nered, i da je čistoća bolja od nečistoće, i da je ljepota bolja od rugobe, i da je slatki i tečni zalogaj bolji od gorkoga i odurnoga, i da se na čistoj postelji ljepše spava nego na kakvoj krpi i slami na podu, — ipak ću vam posvietiti, da to i bolje spoznate.

Kad čovjek ima sve ovo, što sam spomenuo, kad čovjek živi ovako ljudski, onda je čovjek ne samo zadovoljniji, nego i zdraviji, onda više i radi, a kad više radi, više i ima, a kad više ima, opet je još zadovoljniji, mirniji i više svoj. To je jedno. A drugo je ovo: Kad čovjek hoće imati oko sebe red i čistoću, zgodnu postelj i bolju hranu, — onda baš mora i više raditi. Takav čovjek ne će tako lako pustiti, da ga rdja izjede. A onaj, komu je sve dobro, komu je nečistoća jednako dobra, kao i čistoća, koji malo gleda na jelo i odielo, taj će se lako zalieniti i zapustiti, pa pritisne li ga malo nevolja, bit će zadovoljan sa svačim, dok napokon izgubi i obraz i poštenje, kad nema stida pred svietom: radje će se pred svietom pokazati uprljan i poderan, nego da pljune u šake, pa da se podigne iz ništavila i dodje medju ljude kao čovjek.

Ali jedno ne treba zaboraviti, a to je ovo: Štogod čovjek može sebi pribaviti svojim radom i trudom, bez troška, — to i mora učiniti. Za red i čistoću ne treba troška, nego rada: to može svatko imati, to bi i morao svatko imati. A koliko ima takvih stvari u kući i oko kuće, gdje treba samo

malo prigledati, podignuti, porediti, — pa je odmah ljepše i bolje. O tom ja govorim. A ne govorim ja o tom, kako je s punim žepom lako kupiti ovo i ono, pa se urediti ili najesti. Toga vas Bog občuvao!

Evo, to sam vam htio reći, prije nego što vam »DOM« stane donositi upute: kakav bi morao biti stan, kakovo odielo, kakova hrana, riečju: kako se i u ovim stvarima vidi, tko živi ljudski, a tko živi malo ne kao niema živina. A za početak mislim, da sam dosta rekao.

Tko je s nama pod jednom kapom?

Ne znam, koliko sam vam puta već kazao, da mi Hrvati nemamo posebnoga svoga vladara, ni posebne svoje države. Naš vladar je danas Njegovo Veličanstvo Franjo Josip Prvi,, ali on nije samo naš gospodar i vladar, nego ima i drugih narodâ, pod njegovom vladom, a to su uz nas Hrvate: Slovenci (ili Kranjci i Štajerci), Česi sa Slovacima, Poljaci, i nješto Rusâ; pa onda su Niemci, onda Madžari, onda Rumuni i Talijani. Svi ovi služe pod puškom jednomu caru i kralju, svi se ovi zaklinju, da će biti vjerni Njegvomu carskomu i kraljevskomu Veličanstvu Franji Josipu Prvomu i njegovim nasljednicima.

Pitat ćete me možda: »Kako su ovoliki i ovako različni narodi došli pod jednog vladara?

Pod talijanskim kraljem su samo Talijani, pod francezkom vladom samo Francezi, pod njemačkim carem u Berlinu samo Niemci, pod grčkim kraljem Grci, pod rumunjskim Rumuni, pod bugarskim knezom Bugari, — a pod austrijskim carem i ugarskim kraljem eto toliki narodi! Kako je to?

Poslušajte pa ćete znati. Ali prije, nego vam to počnem pripoviedati, zapamtite dobro dvie stvari. Prvo je ovo: U staro vrieme, može se reći kod nas do godine 1848., bilo je ovako: Tko je imao svoju zemlju, bio je podpuni gospodar na toj zemlji, na toj njegovoj zemlji nije imala nikakvoga prava nikakva vlada, nikakav sudac, jer je gospodar zemlji bio sâm vladar i sudac, on je imao pravo nad životom i smrću svojih kmetova, koji su bili na njegovoj zemlji. To su vam bila »zemaljska gospoda«, velikaši, velmože ili grofovi. — Drugo je ovo: Velikaši ili velmože izabirali su kralja, ili, koji je velikaš bio najjači, taj se je nametnuo za

kralja. Kralj je pak imao pravo dieliti zemlju. Kralj je mogao velikašu zemlju i uzeti. Ali ako je kralj malo vriedio, ako je bio slab, mogao je velikaš svoju zemlju drugomu dati i prodati, ne pitajuć, je li to narodu pravo, ili nije. — Uz ovo dvoje treba još spomenuti, da u najstarije vrieme nije ovako bilo kod nas Hrvata, nego su ovakovo pravo k nama donesli Niemci.

A sad da čujemo dalje: Pradjedovi današnjega našega kralja bili su ovakovi velikaši. Jednoga ovoga pradjeda izabrali su njemački velikaši za cara. Ovaj pradjed, po imenu Rudolf, a po prezimenu Habsburg dao je svojim sinovima njeke zemlje, koje su spadale pod njemačkoga cara, a to su zemlje: Gornja i dolnja Austrija, Štajerska i Kranjska. I od onoga vremena do danas ostale su ove zemlje pod vladom tih Habsburgâ. Poslie su Habsburgi k tomu prikupili od drugih velikaša još Tirol, Istru, Goricu i Trst. Ove zemlje: Austrija gornja i dolnja, Koruška, Štajerska, Kranjska, Tirol, Istra i Gorica — to se zovu »nasljedne zemlje« našega vladara, jer su ove zemlje dobili Habsburgi ne pitajuć naroda po starom onom pravu i običaju.

Posve drugačije došli su pod vladu Habsburgâ Hrvati, Madžari i Česi. Zna se, da su i jedni i drugi i treći od starine imali svaki svoga posebnoga vladara i zakone svoje. Nitko nije ni u Hrvatskoj, ni u Ugarskoj, ni u Češkoj mogao biti vladar i kralj, ako ga niesu izabrali hrvatski, ili ugarski, ili češki velikaši u svom saboru. Tako su i Hrvati godine 1527., t. j. prije 373 godina izabrali i priznali jednoga nadvojvodu Habsburga za svoga kralja jednoga, velim, od ovih Habsburga, koji su već po starom pravu i običaju držali u svojoj vlasti Austriju, Štajersku, Kranjsku, Korušku, Istru, Goricu i Trst, t. j. naše susjedne zemlje. Kad nemamo vladara svoga plemena i jezikâ — mislili su Hrvati — neka nam vlada onaj, tko vlada i u našem susjedstvu. Isto tako su i Ugarski i češki velikaši izabrali Habsburge za svoje vladare.

Još treba spomenuti Galiciju, gdje žive Poljaci, i Bukovinu, gdje žive Rusi ili Rušnjaci. Ove su zemlje dobili pradjedovi našega vladara opet na drugi način, i to ovako: Poljaci su imali veliku svoju državu, ali su bili nesložni, pak su se pred 100 i više godina dogovorili pruski kralj, austrijski i ruski car, pak su med sobom podielili poljsko kraljevstvo. U toj nasilničkoj otimačini dopala je Habsburga Galicija, a poslie su od Turaka dobili i Bukovinu.

Tako vam je to u kratko bilo, tako su Habsburgi dobili pod svoju vladu ove narode i zemlje i htjeli su u svim ovim zemljama vladati na jedan način. Ali ne ide svaka kapa na svaku glavu. Česi se već stotine godina bore za staro svoje pravo, da se mogu vladati po svom pravu i zakonu. Ali ne mogu ništa. Srećniji su bili Madžari. Oni su se borili i borili, dok niesu dobili posebnu svoju vladu, posebne ministre i posebni svoj sabor u Pešti. Oni su sa sobom izpod njemačkoga gospodstva povukli i jedan dio Hrvatâ u Hrvatskoj i Slavoniji. Oni su se borili za staro svoje pravo, oni su se napokon odielili od onih habsburgovskih nasljednih zemalja. I tako su danas pod vladom Habsburgâ dvie države: jedna je država Ugarska s Hrvatskom, i tu su glavni gospodari Madžari; druga je država »Austrija«, a k toj »Austriji« spadaju one stare nasljedne zemlje habsburgovske, a k njim je priklopljena još i Češka, Galicija, Bukovina i naša Dalmacija. Ugarska s Hrvatskom i Slavonijom ima jedan sabor u Pešti, a sve one zemlje skupa imadu drugi sabor ili carevinsko vieće (rajhsrat) u Beču. Kako su u Ugarskoj i Hrvatskoj-Slavoniji glavni gospodari Madžari i njihov jezik, tako su u Austriji glavni gospodari Niemci i njihov jezik. Tako su zemlje pod našim vladarom podieljene na dvie polovine, na »Austriju« i na »Ugarsku«, i to vam zovu učeni političari »dualizam«, t. j. »dvojstvo«. U tom dvojstvu, da i opet ponovim, vriede najviše na jednoj strani Madžari, a na drugoj Niemci. Ali budući da je Madžarâ i Niemaca manje nego drugih naroda, a ipak su samo Niemci i Madžari glavni gospodari, — nezadovoljni su Česi, nezadovoljni su Rumuni, nezadovoljni su Poljaci, a nezadovoljni su i Hrvati.

Sad ću vam kazati, koliko nas je svih pod tom jednom kapom. U »Austriji« bilo je svega prije 10 godina 24 milijuna dušâ (24,000.000), a od toga samo trećina Niemaca, a ostalo su Slovjeni (Česi i Poljaci, Rušnjaci, Slovenci i Hrvati) i Romani (Rumuni i Talijani) — pa ipak Niemci hoće gospodariti, hoće svoj jezik narinuti Slovjenima. — U Ugarskoj ima nješto preko 15 milijuna duša (baš pravo ima 15,133.493), a od toga ima Madžarâ preko 7 milijuna (zajedno sa židovima i ciganima), preko 2 i pol milijuna Rumuna, do dva milijuna Slovaka, do dva milijuna Niemaca, blizu 400.000 Rušnjaka, i blizu 800.000 našega naroda hrvatskoga plemena i jezika. — U Hrvatskoj i Slavoniji bilo

je 1890. godine: 2,186.410 duša. Svega je bilo te godine pod našim vladarom 41,250.000 duša. Danas je dakako više. Ali mnogi ne vjeruju, da ima i toliko Madžarâ, — ali što hasni ne vjerovati! Mi dobro osjećamo, koliko ih ima pa da ih je pol manje.

Napokon ću spomenuti, da se država našega vladara jednom riečju zove: »Austro-Ugarska«, ili: »Austro-ugarska monarkija«. A »monarkija« znači: jedno-vlada, t. j. da sve te zemlje i narodi imaju jednoga vladara.

Sitnice.

Čovjek bi letio! Ne samo, da bi letio, nego i leti, pa i ne leti samo, nego leteći gradi kule u zraku, zlatne grade gradi do neba! Ili nije možda istina? Ej, koliko sam ja tih zlatnih kula u zraku leteći sagradio! A sigurno ste i vi, priznajte, nemojte se stiditi. Ništa zato, što nam kule i gradovi padoše u vodu i blato, — nješto je ipak ostalo: ostala je dobra volja i želja — usrećiti sebe i čitav sviet. Pa i to nješto vriedi. Ali niesam bio nakanio o tom govoriti, nego o tom da bi čovjek zbilja htio letjeti kao ptica. Davno su vam ljudi smišljali, kako bi se iznad ovoga blata i prašine podigli nebu pod oblake, — tamo visoko, gdje je gospodar samo vjetar, gdje orao kruži u slobodi. I izmislili su ljudi njekakav laki i tanki dim ili plin (ili gas), napuhnuli tim dimom golemi laki svileni mjehur ili „balon", — i mjehur bi se ili balon taj digao u zrak, a čovjek se za njega objesio. Liepo li je bilo pogledati iz one visine! To se ne da izkazati. Prvi, koji su tako predali svoju glavu napuhnutome mjehuru i vjetru na milost i nemilost, a i mnogi poslie njih — stradali su. Zrak je u visini tako tanak i oštar, da čovjeku navali krv na nos, na usta i na ušesa. Ali je glavna neprilika to, što ne znaš, kamo će te vjetar odnesti, gdje ćeš pasti opet na zemlju, jer mjehura ne možeš po volji ravnati. Zato se mnogi ljudi već godine i godine uzalud muče, kako bi izmislili, da bi takav mjehur mogli po volji ravnati, kao brod na vodi. Nedavno je baš njekakav njemački grof dao sagraditi takav „zračni brod", podigao se u njem u zrak i srećno se spustio na zemlju. Jedni kažu, da je sad tâ stvar gotova, da će se sad moći po zraku broditi, a drugi kažu, da to još nije dobro i pouzdano. Bilo, kako mu drago, ja kažem: Liepo je u zraku, — ali držmo se zemlje!

Otac je gore! Pripovieda mi prijatelj: Bio u Dalmaciji otac i sin, pa sin htio iztjerati otca iz gornjega poda (s triema) dolje u podrum, pa da on trese otcu nad glavom. Kud će stari, nego na sud. Kad su došli pred sudca — a sudac mudar — sluša sudac, što je to. Na jedan put se izdere na sina: „Prekrsti (prekriži) se!" A ovaj ga gleda, dok sudac opet ne zagrmi i ne lupi nogom: „Krsti se!" Sin se stane krstiti: diže ruku na čelo „U ime otca", pa spusti niz prsa „i sina" . . . a sudac mu vikne: „Vidiš, da je otac gore, a sin dolje! Nosi se kući u podrum, a otac gore na svoje mjesto!" I sud je bio gotov.

Glasovi iz naroda.

U Našicama 12. lipnja 1900. „Ja sam mlad čovjek, ali sam, hvala Bogu, dosta prokušao zla i dobra. Putovao sam po Madžarskoj, a bio sam i dolje u Rumuniji, ali nigdje nije tako, kao kod nas u našoj domovini, nigdje nije sviet tako nesložan, kao kod nas, nigdje tako sirotinju ne gaze i ne preziru, kao kod nas. A vidio sam to i na našima selima naše seljake: koji su malo imućniji (bogatiji), s onima, koji su malo siromašniji, — s njima ne će čestito ni razgovarati. A kad se kome dogodi kakova nesreća, umjesto da siromahu priteče u pomoć, a oni se još njemu podsmiehavaju i osvećuju se. Ovakovi je običaj naš narod poprimio od vlahâ naših, koji su raztrešeni med nama. — Dragi gospodine! Sad ću vam kazati nješto o Madžarima. G. 1895. boravio sam ja u jednom selu kraj Pečuha. Baš je bilo proljetno doba o sv. Josipu. Dodju u selo jedan općinski ovrhovoditelj (u Dalmaciji mu kažu: robljač, kaže urednik „DOMA") i nataroš (ili bilježnik) sa oružnicima (dždarima) i pandurima — tjerati porez. Za čas — samo da ste vidjeli! — voze foringaši (vozari) puna kola blazinâ (perinâ), kotlove, plugove, kola i pokućstvo, a za njima tjeraju patrolci blago sitno i krupno: svinje, konje, rogatu marvu i t. d. U tinji čas sakupi se imućnijih Madžarâ do jedno 10 na broj, otidoše liepo k općini, izplatiše sve one stvari i povratiše ih siromacima. Ja sam baš jednoga upitao, zašto oni tako poklanjaju svoj novac za tudje stvari. A on će mi reći na to ovako: „Šta vi govorite, da su to tudje stvari? Kako bi, za Boga, bile tudje, kad je to naših seljana iz jednoga sela? A da su uprav iz desetoga sela, još bi im u ovakovom slučaju pomogao, a kamo da ne bi svomu bližnjemu! Oni će već, kad koji bude mogao, ljubav vratiti. Kako bi to bilo, da smo prekrstili ruke, da im sirotinju na dražbi raztepu?" — Ali na žalost kod našega naroda, kod naših seljaka takove bratske sloge nema. A zašto je nema? To vi i sami znadete. Ako Bog dragi dade, kroz vrieme „DOM" će nas pomiriti i sjediniti. Samo moramo nastojati i raditi neumorno, pak će nam onda i Bog pomoći. — Dragi gospodine! Ja sam vam takvi čovjek ja bi rada, koliko sam živ, da naš narod jednom postane prosviećen, i da jedanput postane svoj u domu svome, a da ne bude skučen u jarmu . . . Kad bi to dragi Bog tako dao, premda sam siromah, ja bi onda bio bogat, srećan i zadovoljan, a da nemam ni filira u žepu. Ja kažem: Mir je smrt, râd je život. — Dragi gospodine! Ja bi vas liepo molio, da jedan put napišete u „DOMU" o praznovjerju. Naš je narod još dosta praznavjeran, a Antun Reljković kaže u svom „Satiru", da se je naš narod naučio na praznovjerje od turskieh bula, dok su još Turci u našima zemljama gospodarili. Taj Reljković u svome „Satiru" nema nijedne pjesme, koja bi čovjeku godila, nego ona na kraju, u kojoj hvali seljaka, kako na polju marljivo radi, i „Slavonijo, zemljo plemenita" i t. d. je nješto. A onima drugima samo psuje i grdi, što bolje može. Po mojoj sumi i po mojem mišljenju on je bio malo, pa ništa.

Drugi put ću „DOMU" našem još koješta javljati, što budem znao. A za sade još ovo javljam: Svi bro-

jevi „DOMA" su mi već poderani. Ja ne znam, to je čudo: što ga više čitam, s otim imam bolji tek na njega. Do sada smo našli 12 prijateljâ „DOMOVIH", koji se kod g. Košćeca predplaćuju, i ja skupa s njima. Naš gospodin Nikola Košćec — to vam je je jedna čestita i plemenita duša. On je jedan u Našicama, što se može kazati — pravi Hrvat i od šale švabariti neće. A druga sva naša gospoda — svi oni jednom Švabi ili židovu za volju švabare. A ima i takovieh Hrvata u Našicama, koji ne će hrvatske novine čitati, nego samo švabske. Ali to niesu kod mene Hrvati, nego kukavice. — Veleučeni gospodine i dragi gospodine! Bog s vami! Neka vas njegova sveta i svemoguća ruka štiti. Ako što niesam dobro napisao, molim vas, ne zamjerite: ja sam siromah, a niesam učen.

Lazo Kričković."

Po hrvatskom domu.

Pod ovim naslovom donašat će „DOM" sve, što je vriedno znati o kojem gradu ili mjestu u hrvatskoj našoj zemlji, pa bilo to staro, bilo novo. Čitaoci i prijatelji „DOMOVI" znadu, što je nama hrvatska zemlja: kad bi tâ zemlja bila zadnja na svietu, svakomu bi Hrvatu bila najmilija, kako je ptici orlu najmiliji zrak, ribi voda, a crvu zemlja. Ali hrvatski dom nije, hvala Bogu, zadnji na svietu. Hrvatski je dom liep, i to ne samo nam Hrvatom, nego i tudjincu. Da nije liep, da je zadnji na svietu, ne bi se svakakvi tudjinci toliko za njim otimali, kako se od starine otimlju. U hrvatskom domu ima gore i ravnice, brda i doline, prostrana je na suhu i na vodi, — jer ga pere, grli i bije sinje naše more. O ovoj će ljepoti hrvatskoga doma pripoviedati „DOM" pod ovim naslovom. — U našem domu živi naš hrvatski narod, u svakom kraju drugačiji, ali svuda naš. U svakom su kraju druge kuće, druga nošnja, drugi život, drugi običaj, — ali svuda mio i drag. I o tom će ovdje biti razgovora, da znamo, gdje smo kakovi. — A naš ovaj dom nije od jučer. Stotine su i stotine godinâ ostavile trag naše muke, našega znoja i naše krvi. I o tom ćemo se ovdje razgovarati: o gradovima, gradinama i gradištima, što su ih gradili „grci" i „židine", oko kojih je prošla mnoga noga naših pradjedova, zaorila mnoga pjesma, kapnula mnoga radosna i krvava suza. — A napokon i danas smo živi, i danas mislimo i radimo, stiže nas sreća i nesreća, — pa i za to će se naći koji redak na svome mjestu.

Tako ćemo se u duhu i misli šetati i sprohadjati po svom hrvatskom domu. Koliko ne bi bila dosta sama rieč, donašat će „DOM" i slike, da opisivanje bude jasnije.

Ali sve to može biti samo onda, ako „DOMU" pomognu njegovi prijatelji, ako svatko o svom gradu ili selu dojavi, što zna. Tako ćemo svi znati sve. Gospoda župnici i učitelji moći će nam u koječem pomoći, a osobito gospoda župnici, koji imadu starine u svojih knjigah. A seljaci-težaci neka nam pišu o cielom svom životu, jer oni to najbolje znadu.

Razumije se, da će najprije doći na red ona mjesta i krajevi, u kojih se „DOM" najviše čita, — jer svatko hoće znati najprije svoje, što mu je najbliže.

Napokon što tko napiše, to će „DOM" donesti, pa će jedno biti bolje, drugo gore, jedno vrednije, drugo manje vriedno. Slike ćemo dakako moći donašati tek malo kasnije, jer je to skupo, a „DOM" je još slab. *

Iz Vinice (kraj Varaždina) piše „DOMU" jedan prijatelj ovo: Kad je Njegova cesarska i kraljevska Visost prejasni nadvojvoda i nasljednik priestola Franjo Ferdinand bio posljednji put u Vinici kod presvietloga gosp. grofa Bombellesa, vidio je vrlo liepih i zgodnih kočija (karucâ), pa je pitao: gdje su načinjene i izdjelane, i tko ih je izdjelao. A kad su prejasnome gospodinu odgovorili, da su tê kočije izradili domaći Viničani, i to kolar Jakob Kovačić i kovač Stjepan Žmegač dao je gospodin nadvojvoda kod njih i za sebe napraviti dvie kočije jednu manju za dva mala konjića a drugu veću, kako treba za dalji put. Obadvie su kočije poslane u nadvojvodin dvorac u Konopišt u Češkoj, i već je odanle došao odgovor, da je sve u redu došlo i da je prejasni nadvojvoda posve zadovoljan kočijama, što su ih napravili naši hrvatski majstori. — To je viničkim našim majstorom svakako velika dika, što će se budući — ako Bog dâ — hrvatski kralj voziti na njihovih kolih. A ako je s njihovom radnjom zadovoljan prejasni nadvojvoda, mislim, da bi se i drugi velikaši i mogućnici naši mogli obratiti na naše viničke majstore, kojim i „DOM" želi svaku sreću i napredak u njihovu poslu.

Sto je nova doma i po svietu?

Najnovija velika novost — to vam je sad ženitba srbskoga kralja Aleksandra ili Saše. Opet novine imadu o čem pisati, — jer bez toga im nema obstanka. A pišu o toj ženitbi toliko, da su barem ove novine u našoj državi za čas posve zaboravile na Kitajce i Bure. Ne bi toliko ni pisale o tom, da se nije srbski kralj radi tê ženitbe, posvadio sa svojim otcem Milanom. Taj Milan, kako znadete, bio je do godine 1889. kralj u Srbiji. Glas se je o tom čovjeku pronesao po čitavom svietu, ali onaj glas, za koji se kaže, da se još dalje čuje. Najviše je došao na glas po tom, što mu nikad nije dosta novaca. Što sve nije učinio za novce! Kad ih već nikako nije mogao dobiti, rekao je svojim Srbima, neka mu izplate njekoliko stotina hiljada, a ja ću, kaže, ostaviti Srbiju i nikad se više ne ću vratiti. Jadni Srblji, da se rieše nesreće, izplatili, — ali se Milan opet vratio, pače ga je sin mu kralj postavio za prvoga generala. To vam je, u kratko rečeno, prava sprdačina s tim čovjekom. Ali kad bi samo to bilo! Ali ima i strašnijih stvari. Milana mnogi ljudi u Srbiji ne trpe, a to nije ni čudo. Kad se je opet povratio u Srbiju i postao pryi general, pravi kralj Aleksander samo je vladao a otac Milan je zapoviedao: gonio, zatvarao, strieljao. Sve je to Milan činio zato, da uništi one ljude u Srbiji, koji dobro hoće svom narodu, koji hoće prijateljstvo s Ruskom, a Milan hoće prijateljstvo s Niemcima i Madžarima.

Ali da se vratimo k ženitbi mladoga kralja. Znate iz onoga razgovora o „Srbiji" u ovom broju „DOMA", da je srbska kraljevska kuća prostoga roda. Onaj Miloš, o kojem je tamo rieč, bio je najprije svinjski trgovac, nije znao čitati ni pisati. Zato je vrlo težko bilo oženiti se i Milanu, jer ni on nije mogao dobiti za se nikakove princeze, nego je uzeo bogatu kćer

vlaškoga (rumunjskoga) trgovca Kečka. Aleksandar je prosio više princezâ, ali ga nije htjela nijedna. Tih je princeza najviše u Njemačkoj, a to vam je ohol i prenebesan sviet: Gdje bi koja Niemica visokoga roda uzela našega „vlaju", komu je djed još svinje gonio! To je Milan dobro znao, pa je zato htio, da sina bogato barem oženi, kad ne može i bogato i plemenito. Ali na jedan put proglasi sin, da će uzeti prostu udovicu, koja je bila udata za njekoga inžinjera (mjernika) Čeha! Što je dalje bilo, to sam javio u razgovoru o Srbiji. Zakon ili vjenčanje obavio je mladenac s udovicom prošle nedjelje (29. srpnja). — Njeki se svemu tomu vesele samo zato, što se nadaju, da sad ne će Milan više strahovati u Srbiji, jer ne smije u Srbiju. — Još bih vam o tom mogao mnogo govoriti, ali ne ću. Jedno ću samo reći: Nije sramota, što je srbska kraljevska kuća prostoga roda, jer nema toga cara, kralja ni velikaša, kojemu prvi praotac nije pasao svinje ili ovce: svi su naši praotci bili najprije pastiri i poljodjelci.

Ali kako mu drago, mi se samo razgovaramo. Znate, što kažu: „Nit koga ženi, nit seli!"

O tudjem svietu ne ćemo danas mnogo javljati. U Kitaju traje dalje rat. Kitajci po svoj svojoj zemlji nemilo ubijaju sve tudjince, osobito vjerovjestnike (patre), pa i pokrštene Kitajce. Kitajska vlada kaže, da poslanici niesu poubijani, ali se tome ne vjeruje, a znati se ne može, jer je to daleko (brod treba, dok tamo doplovi, poldrug mjesec), a brzojavi (telegrafi) su porušeni. Tomu su ratu krivi najviše Niemci, kako su pisale jedne kitajske novine: „Nema — kažu — gorega čovjeka od Niemca". Zato i jest njemački car rekao vojnicima, koje je pošiljao u Kitaj: „Samo bez pardona (milosti) sve ubijajte, a ne hvatajte živa!" — Ali ja se bojim, da ta kuraža njemačka ne će dobro svršiti. — Buri se dobro drže, premda sad za njih nitko i ne pita, pa se malo čuje o njihovu boju.

☞ **Predplate na pol godine** ne može „DOM" primati, zato smo svima, koji su se predplatili od 1. srpnja 1.900., poslali sve brojeve, pa molimo, da nam se pošalje čitava predplata.

☞ Predplate i prijave za „DOM" još se primaju i svi se brojevi mogu dobiti. Predplate i prijave šalju se: „Upravi „DOMA" (Dr. Ant. Radiću) u Zagrebu, Jurjevska ulica br. 28.

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM"
izlazi 1. i 15. dana
svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava
u Zagrebu
Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na godinu 3 (tri) Krune. - Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će DOM za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za **2 Krune 40 filira,** dvadesetorica i više svaki za **2 (dvie) Krune.** — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira.

Broj 16. | **U Zagrebu, 15 kolovoza 1900.** | **God. 1.**

Br. I.—695
1900.

U ime Njegova Veličanstva kralja!

Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. državnog odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu »Dom« od 1. kolovoza 1900. br. 15. i to:

1. Na strani 216. redak 15. odozgor od »I tako« do »pogine«.
2. Na strani 228. redak 23. odozgor od »a za narod« do »tudja«.
3. Na strani 237. stupac 2. redak 13. odozgor od »i boriti se« do »sveto pravo«.
4. Na strani 240. stupac 1. redak 9. odozdola od »Ali je« do stupac 2. redak 10. odozgor t. j. uključivo »udovicu« tvori učin zločinstva smetanja javnoga mira, označenoga a §. 65. sl. a) te prestupak §§. 300. i 302. kz.

Stoga se izriče zabrana dalnjega razpačivanja rečenoga tiskopisa, zaplijenjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa »Dom«.

Razlozi:

Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti na mržnju i prezir proti načinu vladanja i upravi državnoj nastoji zavesti stanovnike državne jedne proti drugim na razdore neprijeteljske, što tvori učin zločinstva smetanja javnoga mira označenoga u §. 65. sl. a) k. z. te prestupak §§. 300. i 302. kz.

Osuda osniva se na §§ 6., 8. i 12. t. p i §§. 32., 33. i 34. t. z.

Kralj. sudbeni stol.

U Zagrebu, dne 3. kolovoza 1900.

Za predsjednika: Ivanuš.

I medju krmcima se, kažu, pozna, tko je stariji.

Svinje, krmci, gudini — i ne znam, kako se još zovu — to su vam nieme živine. O tim se živinama i ne govori u družtvu. A ako se i govori o krmcima, o svinjama, pristojni ljudi kažu: »Da prostite, — svinje.« Pa gledajte, naš narod kaže, da se i medju svinjama pozna, koje je starije.

A zašto vam to govorim? — Poslušajte.

Već je 15. broj našega »Doma« bio napisan i natiskan, kad eto dodje u Zagreb strašan glas, da je umoren, da je

ustrieljen talijanski kralj Humberto. Bilo je to u ponedjeljak dne 30. prošloga mjeseca srpnja. Ustrielio ga njekakav talijanski radnik tkalac, njekakav Gajo Breši. Četiri je puta izpalio na kralja revolver, četiri ga puta pogodio, i kralj je za pol ure bio mrtav.

Od onoga dana, kad se je to dogodilo, prošlo je već dvie nedjelje, i još sve novine najviše pišu o tom ubojstvu. A zašto se o tom toliko piše? Dogadja se, da sin ubije otca, brat brata, pa novine to spomenu jedan put — i onda je mir. A zašto sad pišu toliko? — To ću vam sad kazati. A kad vam kažem, znat ćete, zašto sam gore napisao, da se i medju krmcima pozna, tko je stariji.

Strašno je, kad ubije brat brata, a još strašnije, kad ubije sin otca. Ali bilo to ne znam kako strašno, može čovjek njekako razumjeti tu strahotu. Braća su svaki dan zajedno, svadjaju se, a u svadji se pobiju, dok ne dodje do nesreće. Otac živi sa sinovima u kući, ne dade im, kako bi oni htjeli, svadjaju se — i u svadji i biesu opet dodje do nesreće. Jedan od njih podnosi možda godine i godine nepravdu, nosi u srcu mržnju, kuje osvetu, pak kad se dade prilika — ili bolje, kad se desi žalostna neprilika, dogodi se prokletstvo, prolije se roditeljska ili bratska krv.

Strašno je to i riedko — hvala Bogu! — ali se ipak dogodi još ovdje ondje, — no može se razumjeti.

Ali kako ćete razumjeti onoga nesrećnika, koji je pred dvie godine ubio pokojnu našu kraljicu? Kako ćete razumjeti čovjeka, koji je ubio ženu, a nikad je nije ni vidio, a kamo li da mu je zlo kakovo učinila?

Ubio ju je zato, što je kraljica. Breši je ubio talijanskoga Humberta zato, što je kralj.

Razumiete li vi to?

Ne razumiete, hvala Bogu! Hrvatski seljak toga ne razumije, ja to stalno znam. A ne razumije toga ni drugi pravi seljak, bio on kojega mu drago jezika i plemena. To razumiju oni premudri mudraci u velikim prosvićenim gradovima, gdje nema opanka ni kape. Oni su tako premudri, da mogu biti i živjeti i bez Boga. Pa kad mogu živjeti bez Boga, misle: zašto ne bismo mogli živjeti i bez gospodara, bez vladara, bez kralja i cesara, bez svakoga poglavara. I kupe se takovi premudri mudraci — kupe se odavna u družtva, skrivaju se, dogovaraju se: kako bi se prahom, olovom i željezom oslobodili od vladarâ i poglavarâ, kako bi ih jednoga po jednoga odpravili na drugi sviet, kako bi sviet zastrašili tako, da se nikomu više ne bi htjelo biti ni kralj, ni cesar, ni nikakav poglavar. Tako bi onda sviet bio »bez vlade«, ili, kako ovi mudraci učeno kažu: zavladala bi »anarhija«. Oni se sami zovu »anarhisti«, ili prosto hrvatski »bezvladnici«. Bolje bi im bilo reći »bezglavnici«, jer ne će da znadu ni za kakovu glavu ili poglavara. Ubili su već ruskoga cara, ubili su francezkoga predsjednika, ubili su našu kraljicu Jelisavu, ubili su eto talijanskoga kralja Humberta, — a pokušali su ubiti tolike druge vladare, a pred njekoliko dana perzijskoga cara ili šaha. Ima ih svuda po »prosvićenom« svietu, imadu i svoje novine. Paze na njih, ovdje više, ondje manje. Ali od kad su posljednjih godina počeli sve to češće ubijati, počele su ih oblasti malo pomnije tražiti i hvatati. Sad ih je poslie ubojstva kralja Humberta mnogo pozatvarano.

To su vam tî »bezvladnici« ili »anarhisti«. Ja vam ne ću razlagati, što nagoni ljude u ovakovo družtvo, koje ubija kraljeve i careve. Ima novinâ, koje to razlažu u ovaj čas, kad je prolivena krv. Tako to razlažu i jedne madžarske novine (»Madžarorsag«) i prigovaraju koješta onim, koji imaju vlast u rukama. Ali u ovom času nije zgodno misliti na ništa drugo, nego na ono: „Ne ubij!" Ne ubij nitko, nikoga, nikada — ne ubij! Ne ubij ne samo za to, što će biti sâm ubit svatko, tko ubija; što će poginuti od mača svatko, tko hvata mač, tko se hvata mača; nego: ne ubij — jer ubiti ne smiješ; ne smiješ ubiti nikoga, nikada, — nitko ne smije ubiti! To je zapovied ne moja, ni tvoja, ni Petrova, ni Pavlova, nego božja.

Ja vam dakle ne ću razlagati ove premudrosti tih »bezvladnikâ«, jer vi toga ne biste razumjeli. A ne biste toga razumjeli zato, što vi nieste tako premudri, jer vi mislite, da i krmci moraju imati starješinu, a kamo li ne bi ljudi imali! I vjerujte mi, rugat će vam se oni mudrijaši: »Gle, glupi hrvatski seljak misli, da i krmci imaju starješinu!«

Ali — ne bojte se. Znate vi dobro sa mnom skupa, što to znači, kad se ono kaže za krmke. Nije naš narod tako baš glup i benav, nego je na svoj način mudar. Hrvatski seljak zna, da ljudi ne mogu biti bez glave, bez glavara, bez starješine, bez vladara, — pa zato ono znači, da je gori od krmka onaj, koji ne pripoznaje starijega nad sobom.

Ali ako vam ne ću razlagati one premudrosti, kazat ću vam nješto drugo.

Već više od sto godina snuju se i kuju u prosviećenom svietu svakojake bune, revolucije. Glasovita je »francezka revolucija«, koja je bilo pred 110 godina, kad je sabor francezki svoga kralja osudio na smrt i dao mu glavu odrubiti. Pa što mislite, tko je bio vodja u toj revoluciji, u svim tim bunama? Je li tu bio vodja narod, je li kod toga posla bio seljački narod? — Nije! To kažu prvi učenjaci, koji su dobro proučili, kako je bilo u toj revoluciji. — Nego tko je bio vodja? — Gospoda, učena gospoda, učeni mudrijaši, učeni bezbožnici, koji su prošli sve gospodske škole, — oni su vodili, oni su bučili, oni su iz crkve načinili pijačnicu, oni su proglasili zakon, da Boga nema! Tko ne vjeruje, neka čita kod učenoga Franceza Mišleta, — on to kaže. A seljak je francezki orao i kopao, da prehrani buntovnike, prolievao je svoju krv na bojištu, kamo su ga slali buntovnici, umirao je i umirući molio se onomu Bogu, za kojega su vodje njegove proglasili, da ga nema!

A takav je seljak bio svagda i svagdje. Seljak je za mir, za red. Seljak radi i živi od svoga žulja, pa dobro zna, da može raditi i svoje čuvati samo u miru i redu, a ne u nemiru, neredu i u buni. On zna, da u nemiru, neredu i u buni ne može ni ono sačuvati, što ima, a kamo li bi mogao što dobiti! U nemiru i u buni nadaju se samo bezkućnici i ljudi bez doma, da će nješto uloviti. Seljak je jednom riečju za stari mir, za stari red, on je korenjak, ili kako bi učeno rekli, on je »konservativac«, on čuva starinu.

Zato najpametnije rade oni vladari i poglavari, koji seljaku pomažu više, nego ikomu, ili, ako mu ne pomažu, barem mu ne odmažu, barem ga ne zatiru. Vi znate, ja sam prijatelj znanosti, i nauku, i školi. Ali ću vam nješto posve otvoreno reći, a to je ovo: Vi biste se prestrašili, da vam kažem, koliki se novci troše za visoke škole. To je dobro, — ali dobro pazite, što ću vam reći o tim visokim školama. Mnogi se tuže, a mislim, pravo imadu, tuže se, rekoh, da se u tim visokim školama malo ili ni malo pita za Boga i dušu, nego se samo pita: »Što znaš?« To je zlo. Zato iz visokih škola izlaze i takovi ljudi, i takova učena gospoda, koja mnogo svašta znadu, ali ne znaju i ne mare ni za Boga, ni za dušu, a po tom ni za pravicu. Njihova je znanost više kao meštrija ili zanat, kojim služe kruh.

Ali reći ću vam baš sve od srca. Ja sam — hvala Bogu, seosko diete. I ja sam — ne znam, bi li i za to kazao: hvala Bogu! — i ja sam prošao tê visoke škole. Bog mi je svjedok: nikad mi tamo nijesu potresli dušom učeći me: »Sinko, čuvaj se zla! Nikad! I ako se danas bojim Boga, i ako ikoliko hoću dobro, imam to zahvaliti samo svojoj dragoj i dosta neoplakanoj materi i otcu svomu, a ne visokoj školi.

Eto, tako vam je to. A mnogi se još gore tuže na »kulturu« ili prosvjetu. Ali ja se ne tužim, jer nije prosvjeta kriva, što je prosviećeni sviet pun zla, — nego je krivo to, što mnogi prosviećeni ljudi previše drže do nove znanosti, a ništa ne drže do stare vjere i staroga poštenja. A ja sam i za novu znanost, ali i za staru vjeru i poštenje, pa neka mi slobodno oni mudrijaši kažu, da sam »mračnjak«.

Slovenci.

Ne znam, sjećate li se još, što smo se razgovarali, kako je bilo u našem susjedstvu preko Drave, dok još niesu bili došli Madžari. Onda su po čitavoj današnjoj ugarskoj zemlji živjeli Slovjeni, naši rodjaci po plemenu i jeziku. Tamo preko Drave, 100 kilometara od nje, ima veliko jezero u onoj ravnici, i danas se još zove »Blatno jezero.« U ravnici i ne može biti pravoga bistroga jezera, nego je to više velika močvara, pa se zato i zove »Blatno jezero.« Madžaru je težko izgovarati ono, što naš jezik krsti, pa tako Madžar ne može reći »Blatno«, nego kaže »Balaton«. A Švaba kao Švaba ne može izreći ni **b**, pa mjesto »blatno« kaže »platen«. I tako Madžari zovu ono jezero »Balaton«, a Švabe »Platen-sê«. Uz to jezero bio je davno-davno, pred tisuću i više godina grad, u kojem su gospodarili vladari našega plemena, Rastislav i Kocelj. Ovi su vladari liepo primili one velike svetce naše, Ćirila ili Kurila i Metoda, koji su u staro ono vrieme učili naše djedove moliti se Bogu materinim jezikom, koji su i službu božju govorili narodnim jezikom.

Ali kad su došli Madžari, raztjerali su naš narod i rodjake naše u gore: jedne na sjever, druge na zapad. Oni na sjeveru — to su Slovaci, a oni na zapadu — to su Slovenci. Jedni su i drugi do danas sačuvali ono baš pravo staro ime: da su »sloveni« jer razumiju naše slovo, naš jezik; a tko na-

šega slova ne razumije, taj nije »sloven«, taj je niem, i tomu velimo i danas »niemac«, tudjinac.

Ali vam mnogim nije poznato ovo staro ime »Slovenac«. Vi mnogi znadete za Kranjce i za Štajerce, a ne znate, da su Slovenci isto, što i Kranjci i Štajerci. A zovu se tako po zemlji u kojoj živu, jer ih najviše živi u Kranjskoj i Štajerskoj. A ima ih i po Istri, po Primorju, po Koruškoj. A ima ih dosta još i preko Drave, što se je do danas sačuvalo medju Niemci i Madžari. To su, kako po tom vidite, naši najbliži susjedi.

Ali sam malo rekao. Niesu Slovenci samo naši najbliži susjedi. Oni su naši najbolji prijatelji i najbolja naša hrvatska braća. O toj braći kazat ću vam još dvie, tri.

Nema nikakve sumnje, da su u staro vrieme, davno pred hiljadu godina, mnogi Slovenci bili pod jednom vladom s nami Hrvati. To se može reći osobito za Slovence preko Drave, pak za one u susjednoj Kranjskoj, Štajerskoj i u Primorju. Ali su Slovenci brzo došli pod vladu njemačkih grofova, pa su i danas bez ikakve svoje vlade, raztepeni i pociepani. Glavna im je vlada u Beču, ili, kako oni kažu, na Dunaju. A imadu još njekoliko vladicâ: jednu u Ljubljani u Kranjskoj, drugu u Gradcu štajerskom, treću u Celovcu u Koruškoj, četvrtu u primorskoj Gorici, petu u Trstu na moru! Eto, pet vladicâ, i u nijednoj niesu Slovenci gospodari: svuda su prvi Niemci i njemački jezik.

Slovenci se od starine bore proti Niemcu i njemškutaru. »Njemškutari« — to su vam poniemčeni Slovenci. A mnogo ih je već — kroz tolike stotine godina — mnogo se je Slovenaca poniemčilo. Kako i ne bi, kad su sva gospoda i gospodari bili sami Niemci! Tkogod je htio biti kakav gospodin, tkogod je htio biti »preštimaniji«, taj se je klanjao Niemcu, učio se njemačkomu jeziku, taj je zatirao svoje rodjake, a pomagao Niemcu.

Danas ima svih Slovenaca po prilici pol toliko, koliko ima svih Hrvata rimo-katoličke vjere, to jest ima svih Slovenaca do poldrug milijuna (1,500.000), a katoličkih Hrvatâ ima do tri milijuna (3,000.000).

Rekao sam, da su Slovenci najbliža i najbolja naša braća i susjedi. I to je istina. Nema veseloga družtva hrvatskoga, u kojem se ne bi zapjevala koja liepa slovenska popievka. Hrvati, osobito zagorski bliže Zagreba, pjevaju slo-

venske pjesme, kao svoje. Ali nije samo to. Već ima tomu preko petdeset godina, što su se naši djedovi i otci podigli ovdje u Hrvatskoj proti tudjinu. Rekao sam vam njekoliko riečî o Krapincu Gaju, koji je tamo god. 1835. počeo buditi Hrvate. Uz Gaja i uz naše ljude pristali su prvi Slovenci. Slovenac Stanko Vraz pisao je svoje pjesme hrvatskim izgovorom. Od onda su Slovenci složni s Hrvatima u svakoj narodnoj stvari. »DOM« je javio, kako su slovenski zastupnici Ferjančić i Vencajz nedavno pred cielim svietom u bečkom saboru i u delegaciji govorili: da bi se svim Hrvatom i Slovencem morala dati jedna vlada, da braća budu zajedno, kako to davno žele. Kad je prije više nego godinu dana bio veliki hrvatski sastanak i zbor na Trsatu (drugo je Trst, a drugo je Trsat; jedan je i drugi pri moru, samo što je Trst veliki grad, pun svakakvog svieta, ponajviše Talijana, a Trsat je malo mjesto blizu primorske Rieke), došli su na taj zbor i slovenski zastupnici, i u svem su se složili s Hrvati. Premda od toga zbora i dogovora nije bilo velike koristi — jer velike stvari ne nastaju u jedan dan — ipak su madžarske novine počele vikati, da se Hrvati sa Slovenci roče i bune. Jedan je madžarski zastupnik pitao u peštanskom saboru: kako se to može dopustiti, da stranci (to jest misli Slovence) dolaze na ugarsko zemljište i tu se dogovaraju. A ipak je, hvala Bogu, Trsat na hrvatskom zemljištu, a Slovenci niesu Hrvatu stranci, nego braća.

Ovih dana, 5. kolovoza, imali su Slovenci veliku slavu: slavili su spomen, što se je pred 100 godina rodio Slovenac Slomšek, koji je bio biskup, a pisao je knjige za slovenske seljake. Na tu slavu došlo je i dosta Hrvatâ, i tu se je opet pokazalo pravo bratstvo i prijateljstvo medju Hrvati i Slovenci.

Prije, nego što svršim, reći ću vam još dvoje.

Prvo je ovo: Već sam vam više puta kazao, da su i Srbi naša braća. Tih Srba ima u Hrvatskoj, u Slavoniji, u Bosni i Hercegovini, pa preko Drave, a ima ih i u Srbiji. Bez onih u Srbiji ima Srbâ pod našim vladarom više nego Slovenaca, to jest ima ih preko poldrug milijuna. I tako ima nas Hrvatâ pod jednim vladarom sa Slovencima i Srbima preko šest milijuna, to jest po prilici toliko, koliko ima svih Madžara, ili nješto manje nego svih Niemaca, koji su pod našim vladarom. Pa ipak, vidite, mi prema Madžarom i Niemcem vrlo malo vriedimo, za nas se malo pita. A to je za to, što ne-

mamo jedne misli. Ipak je tu velika razlika medju Slovenci i medju Srbi. Slovenci su, kako smo čuli, jedne misli s Hrvati, ali Srbi su na stran, i to baš oni, koji su s nama pomiešani. Kaže se, da je to zato, što su Srbi druge vjere, nego Hrvati. I to je istina. Niti jednomu našemu Srbu ne bi palo na pamet, da je »srb«, da nije pravoslavne vjere, za koju oni kažu, da je »srbska«. Ali nije samo to. Bugari su iste vjere, koje i Srbi, pa se ipak Srbi svade i s Bugarima. A Bugari su barem narod miran i marljiv. Za to ja mislim, da je najviše krivo to, što bi Srbi htjeli biti veliki i svuda prvi — kao i mala djeca. A znate, djeca su takova, dok ne dodju k pameti. Zato se mi nemojmo s njima ni prepirati, ni svadjati, jer bi to bilo zaludu. Jedno će samo koristiti, a to je ovo: treba ih poučiti. Ne treba se pred njima junačiti ni hvalisati — oni se rado junače i hvale — nego šutiti i ozbiljno raditi kao ljudi a ne kao djeca. Ako koji umije čitati, neka mu naš seljak podade našu pametnu knjigu. To bi morala biti jedna velika briga naših seljaka, koji su pomiešani s tim našim narodom »srbske« vjere, jer ako ih seljaci hrvatski ne okrenu i ne privuku u naše kolo, gospoda naša ne će toga nikad učiniti.

To je jedno. A drugo je ovo: Hrvatski seljaci, koji su u susjedstvu sa Slovenci treba da budu još veći prijatelji. Hrvatski seljak neka uzme slovensku knjigu, a Slovencu neka podade hrvatsku, jer Slovenac dosta dobro razumije hrvatski. Znam, da nije dosta knjiga i novine: treba da budu prijatelji u trgovini i drugom poslu, kako već i jesu, ali dosta malo. Zato baš treba, da se najprije upoznamo još bolje: ti najprije sa svojim susjedom, a on neka opet dalje širi jednu bratsku narodnu misao. — To je zato potrebno, što Slovence jako pritišću Niemci: Slovenci su naša straža pred Niemcem, koji si je zabio u glavu, da mora doći do našega mora, da mora sve do mora osvojiti i koliko je moguće poniemčiti. Zato se Slovenci moraju nasloniti čvrsto na Hrvate, a Hrvati im moraju pomagati.

Na koncu ću vam reći, da ima i njekoliko Slovenaca, koji čitaju »DOM«. Drago bi mi bilo, da jave, razumiju li sve u »DOMU«, i je li im po volji.

Što je to burza?

»Čudan je taj »DOM«! Uviek muči seljaka, uviek mu daje njekakva pitanja: Što je to? Što je ono? Znaš li ovo? Ne znaš li ono? — bez kraja i konca! A što to seljaku treba? Što će njemu njekakva »burza«, kad on ni ne zna, što je to? Sâm »DOM« je baš u posljednjem broju pisao: »Za što ne znaš, za to i ne pitaš«. Pa što ih onda sâm pita, za što ni ne znaju?«

Mislite, da ću se ja uplašiti, što mi gdjekoji ovako prigovaraju. Ne ću. Prigovaraju meni još mnogo drugačije, pa sve slušam i pamtim, ali se ne bojim. Ako mi jedan prigovara, deset me drugih hvali, — a tko bi svemu svietu čorbu osolio! Njeki prigovaraju pametno, pa im hvala, jer više očiju više vidi. Neka samo prigovaraju, neka me uče. A koji prigovaraju samo onako, — neka prigovaraju i oni, a ja ću dalje raditi, pisati hrvatskomu seljaku, doklegod budu seljaci zadovoljni. A kad me seljaci počnu grditi, onda ću perom u šaš. Ali toga se još ne bojim.

A sad ćemo na »burzu«. Ne možemo odmah, jer nam je najbliža prava burza tek u Pešti, a druga u Beču. Zato ćemo si za čas načiniti burzu u Zagrebu.

Recimo, da sam ja gospodar i da mi je urodilo ljetos 300 vagana ili mjerova žita (pšenice, ječma, ili šta drugoga), a na jesen ću natiskati 500 hektolitara vina. A recimo, da ima — kao što i ima — takovih ljudi više. Jedan je kraj Zagreba, drugi je kraj Splita, treći je na otoku Korčuli, četvrti kod Siska, peti na otoku Visu, šesti u Drenju kod Djakova, sedmi u Župi kod Dubrovnika, i tako dalje do stotoga. Svi bi ovi htjeli prodati svoj prirod, ali nema kupca. Ili ako i ima koji kupac ne znaš, po što bi mu dao, jer misliš: ne bi li ti drugi više dao. Što ćemo sad? Ništa drugo, nego da nam je sazvati svakojake trgovce u Zagreb, pa da vidimo, po što bi platili pšenicu, po što vino, po što ulje i tako dalje. Trgovci kupci su na okupu, na okupu su i prodavači, pa eto, sad se pogadjajte. I to vam je eto »burza«.

»E, pa to je dobra stvar, ta burza. Samo je to malo neprilično putovati na pogodbu čak u Beč ili Peštu, kad veliš, da bliže nema burze. A da je baš i u Zagrebu, nije ni to samo koračiti. Gdje su Konavli ovamo na kraju Dalmacije, a gdje je Zagreb! Ali svejedno je to dobro«.

Jest dobro, ali čut ćete i to, što nije dobro. Ali najprije

da vam kažem za to daleko putovanje. Ne putuju ni kupci, ni prodavaoci tako daleko, nego su na svakoj burzi posebni ljudi, mešetari ili mekleri: oni se pogadjaju mjesto kupca i prodavaoca. Ti si, recimo, trgovac, pa ti treba 10.000 centi kukuruza. Pišeš u Peštu mešetaru, neka ti kupi. A mešetar tamo čuje, koliko tko hoće kupiti, koliko tko prodati, jer i prodavaoci imaju svoje mešetare, pa oni nude na prodaju. Po tom se vidi, koliko ima robe i kakva će biti ciena. A kad se tako pogadjanjem dodje na koju veću cienu, odmah se na sve strane brzojavom javi još isti dan: pšenica je po tom, kukuruz po tom, vino po tom i t. d. I ove ciene stoje svaki dan u svim većim novinama.

Ovakova burza, na kojoj se pogadja za žito i drugi prirod, zove se žitna burza, prirodna ili plodinska burza. Ima mjestâ, gdje ima burza samo za jedan prirod, n. pr. samo za vino, ili za vunu, ili za ugljen. Za gotovu izradjenu robu (n. pr. za vunenu ili svilenu) ima malo burzâ.

Ali ova prirodna burza nije malo ne ništa prema novčanoj burzi, na kojoj se trguje novcem, kovanim i papirnatim. Mogli biste me pitati: »Pa kako se može novac za novac kupovati ili prodavati?« Ovo treba razložiti.

Znadete, da ima zlatnih i srebrnih novaca. Recimo sad, negdje u Americi na jedan put se našla bogata srebrna ruda, i toliko se nakopalo srebra, da se ne zna, kamo će se s njim. Recimo, jedna djevojka hoće imati pod vratom zlatne dukate i donese trgovcu svoje srebrne škude ili talire. Što će sad biti? Trgovac će joj kazati: »Draga moja, srebra ima dosta, i previše, ja srebra ne trebam.« Ali djevojka hoće svakako imati dukate, pa će mu drage volje dati za jedan mali dukat tri velike škude, i još će mu možda što priplatiti, — premda mali dukat nije bio toliko vriedan još prije njekoliko dana. — A može se i to dogoditi, da je više zlata, a manje srebra, pa je onda zlato jevtinije (cjenije). Treba na pameti držati i to, da i majstori trebaju zlata i srebra, pa kojega više trebaju, ono je skuplje, a po tom je skuplji sad zlatni, sad srebrni novac.

»Kako veliš: novac je skuplji? Ta na svakome novcu piše, koliko vriedi, pa kako može biti skuplji, ili jevtiniji?«

Nije istina, da na svakom novcu piše, koliko vriedi. Na dukatu ili cekinu nije ništa pisalo. Samo onaj novac, na kojem piše vriednost, taj ne mienja vriednosti; a za onaj, na kojem ne piše, koliko vriedi, za taj se možeš i pogadjati.

Ako je vriednost napisana na srebrnom novcu, onda ćeš po volji plaćati zlatni novac, a ako piše na zlatnom novcu, onda ćeš po volji plaćati zlatnim novcem srebrni novac. Piše li vriednost na srebrnom, ili na zlatnom novcu, po tom se zna, ima li ova ili ona država zlatnu ili ima srebrnu vriednost. A ako piše vriednost i na jednom i na drugom, t. j. i na zlatnom i na srebrnom, — što onda? Onda je ovako: Država mora odrediti, koja je prava vriednost, je li ona na zlatu, ili ona na srebru, to jest mora odrediti, koju vriednost moraju ljudi priznavati. Ako je prava vriednost na zlatnom novcu, a srebra je mnogo, onda će se morati na srebrni novac nadoplatiti, tako da ćeš n. pr. za 100 Kruna u zlatu morati dati 120 Kruna u srebru, — kad je srebra mnogo. Kod nas u Austro-Ugarskoj priznaje se zlatna vriednost, pak zato, ako ti tko ima što platiti, mora ti platiti u zlatu, a srebro i nikel moraš primiti samo do nekoliko kruna (sad baš ne znam, do koliko, ali vi samo primite, koliko vam dadu).

Ovo sam vam samo toliko rekao, da razumijete, kako zlato i srebro, a po tom i zlatni i srebrni novac mienja vriednost i kako se tim trguje na burzi i stiče imetak. Danas kupiš jevtino zlato za srebro, a sutra ćeš možda to zlato skuplje prodati.

Ali od takve trgovine nema danas velikoga dobitka. Veliki se dobitak može na burzi dobiti, kad se trguje papirnatim novcem, ili vriednošću, koja je na papiru. O tom ću vam kazati još koju rieč.

Recimo, složilo se u družtvo sto ljudi, koji će graditi željeznicu. Svaki dade u taj posao 10.000 Kruna, a nadje ih se još 500, koji dadu po 1000 Kruna. Svaki dobije potvrdu, da je toliko i toliko dao za taj posao. Ova potvrda zove se »akcija«. Dobitak od željeznice će se dieliti. Ako sad željeznica dobro služi, imadu tê akcije veću vriednost, a ako manje služi, imadu manju vriednost. Ove se akcije kupuju i prodaju i plaćaju po tom, koliko željeznica nosi dobitka. — Ovakovih akcija i drugih sličnih papira, koji imadu vriednost, ima na stotine i stotine, i na burzi se pazi, koliko koji vriedi.

A sad da vam kažem, kako se na burzi može lako obogatjeti, ali i stradati, izgubiti sve. Nadje se njetko i razširi po burzi glas, da je tuča potukla sve vinograde u kojem kraju, ili pak svu pšenicu. Razumije se, ljudi će se prestrašiti i vino će, ili pšenica odmah poskupiti. A razumije se, da

je onu viest razširio trgovac, koji ima na prodaju vina, ili pšenice, — i on će za čas dobro prodati svoju robu, ako sviet na burzi povjeruje. A više puta povjeruje. — Ili drugi put dodje glas na burzu, da su Kitajci razorili ovu ili onu željeznicu. Razumije se, da će akcije one željeznice odmah izgubiti cienu, jer razorena željeznica ne nosi dobitka. I tako će se one akcije prodavati po što po to i njetko će si napuniti žep. A vrlo se često dogodi, da se na burzi razšire lažni glasovi, pa mnogi stradaju, a mnogi glade nepoštenu bradu i trljaju ruke bez žuljeva, — a mnoga sirota zaplače!

Po ovom vidite, kako lako može čovjek na burzi obogatjeti ali i stradati. Dodje kakav god glas, bio istinit ili lažan, i odmah ovi papiri jedni imaju veću, a drugi manju vriednost. A koliko tu ima drugih stotinu špekulacija i varancija, to si možete i sami promisliti.

Danas se trgovci ne smiju po volji sastajati u burzu, gdje bi htjeli, nego samo ondje, gdje to oblast dopusti. A oblast i pazi na burzu. Još treba spomenuti, da svatko mora platiti, tko se hoće na burzi pogadjati, ili kako kažu: igrati. Vražja je to igra, — ali od nje zaboli koji put i nas glava, a da ni ne znamo, od šta nas boli. Zato sam vam ovo malo i razlagao. A razlagao sam vam to i zato, da lakše razumijete: kako to, da ima toliko ljudi u gradu, koji niti oru, niti kopaju, niti imaju kakovu robu, — nego špekuliraju, igraju se — i liepo i dobro živu. Ili ako baš sami ne špekuliraju, špekulirali su drugi za njih. Ali gdjekojega ta vražja igra ošiša do kože, pa i do krvi, a onda kuglju u glavu, pa je gotovo. Eto, i tako vam se u svietu živi!

Sitnice.

Čovjek može napraviti led. Bog zna, kako je medju narod došlo to, da vjeruje: pop može napraviti tuču ili led. To naš narod u mnogim krajevima još danas čvrsto vjeruje. A to nije istina. Ali je istina, da ljudi mogu napraviti pravi mrzli smrznuti led, pa ga i prave i prodaju ga. Znate, da leda treba u ljetu, da se na njem hladi meso, pivo i druge stvari, da se na vrućini ne pokvare. Pa kad nema dosta leda, što se je u zimi spremilo i sakrilo od sunca u podrume i pivnice, onda ga ljudi sami načine. — „Kako?" — pitate me. — Liepo. Čitavi ga strojevi ili mašine prave. Ima strojeva, koji za 24 sata načini do 500 metarskih centi leda. Ja vam ne mogu potanko kazati, kako je napravljen takav stroj ili mašina, koja pravi led. Ali ću vam toliko reći, te ćete vidjeti, da to nije nikakva čarolija ili coprija. — Znate, kad razlijete jaku rakiju po ruci, da to hladi, da je mrzlo. A zašto je mrzlo? Zato, što rakija ide brzo u zrak, što hlapi, što se naglo suši. A ima stvarî, koje mnogo brže odlaze u zrak nego rakija. Takova je stvar na primjer i onaj tanki dim ili plin štipavac, koji oštro u nosu štiplje, kad dodjete na nečisto mjesto. Učeno se taj oštri plin zove „amonijak", a mi ćemo mu reći štipavac. Kad je taj plin čist, onda ga treba stisnuti čvrsto, pa postaňe kao voda, i ta njegova voda tako brzo hlapi, tako se brzo suši, tako oko nje sve ohladi, da se voda odmah smrzne i od nje postane led. Eto vidite, da to nije čarolija, i da čovjek ne mora svršiti ni 12, a kamo li 13 škola, pa znade i može načiniti led.

A ima još i više načina, kako se voda može prisiliti, da se smrzne. Treba vodu čvrsto stisnuti, pa će se smrznuti. Da uzmete tako uzku željeznu od zdola zatvorenu cievi, koju možete malim prstom začepiti, pa da u nju nalijete vode, i da ciev začepite željeznim čepom, a na čep metnete težinu od 130 metarskih centi, — voda će se u stisci smrznuti. Eto, ni to nije čarolija, niti čaratanija, ni coprija, nego su to ljudi pronašli, pa znadu. — Ali najčudnije je to, što se u onom stroju, koji led pravi, mora kuriti (oganj ložiti), ali ne zato, da se led napravi, nego zato, da se onaj štipavac pretvori iz vode u plin, pa opet iz plina u vodu, a onda opet u plin. Cieli je stroj baš tako složen, kao kotao (kazan) za pečenje rakije. Za 3 kile leda izgori 1 kila drvena ugljena.

Trećina svih ljudi na svietu jesu kršćani. A koje su vjere oni drugi, one dvie trećine? Malo ne jedna trećina — to su neuki krivobožci (što se kaže još „pogani"), a ona druga trećina — to su prvo: učeni krivobožci, a to su „brahmanci" i „budjani" ili „budisti" i drugih još mnogo; drugo su muhamedanci (ili „turci") i židovi (žudije, jude, jevreji, čivuti ili izraelci).

Neuki krivobožci su oni nesrećni ljudi, koji ne poznaju jednoga Boga, nego vjeruju svašta i ništa, boje se svačesa i mole se svačemu, za pravo ničemu. U Evropi ih nema, osim nješto malo u Ruskoj. Ali ih je zato puna Azija i Afrika, dosta ih ima u Australiji, a još i u Americi. Oni nemaju nikakovih svojih „svetih" knjiga, nikakvoga zakona na pismu. Njekoji od njih niesu zli ljudi, živu dosta ljudski i u miru. A njekoji su još divlji, tako divlji, da jedni druge jedu: još su ljudožderi. Ima ih po svietu preko 400 milijuna, t. j. malo ne sto puta više nego svih nas Hrvata.

Učeni krivobožci — to su ponajviše „brahmanci", „budjani" ili „budisti". Jedni i drugi živu u Aziji, i to: „brahmanci" u azijskoj Indiji, a „budjani" u Kitaju. Ima ih zajedno blizu 400 milijuna. Oni imadu svoje stare „svete" učene knjige, a njeke su niihove „svete knjige" starije od knjiga Mojsijevih. — Što vjeruju, u što vjeruju ovi ljudi? — To je težko reći, ali svejedno čujte malo. Mi, koji vjerujemo u iednoga Boga Stvoritelja, mi činimo dobro i čuvamo se zla zato, jer to Bog zapovieda. A „brahmanci" i „budjani" ne čine tako, oni misle posve drugačije. Oni čine n. pr. veliku pokoru, ali ne Bogu za volju, ne za griehe, nego — zašto? Zato, da u sebi ubiju volju za život, jer oni misle: komu se hoće živjeti i uživati, taj mora i trpjeti svako zlo, a ako ne ćeš trpjeti zla, nemoj željeti ništa, nemoj željeti ni živjeti, umri još

živ, za tebe nema svieta, za tebe nema života, tebi je sve ništa. I tko do toga može doći, da ništa ne želi, komu je sve ništa, taj je blažen, taj se je probudio, to je pravi „buda" ili „probudjenik". — Po tom vidite, štogod „buda" čini, ili što ne čini, čini ili ne čini samo sebi za volju, da se oslobodi zla, da bude blažen: bez boli, bez nesreće, bez želje, bez svega, da bude ništa. Ali po tom vidite i to, da pravi „buda", ako i nije budala, — on ipak bludi. Kako ne bludi, kad se muči i bori zato, da dodje do ništa, a to samo zato, da ne dodje u zlo! Istina je, kad nema ništa, nema ni zla, pak to baš nije tako velika mudrost. Ali mi znamo, da je čovjeku dužnost htjeti dobro, ići do dobra, a ne do ništa. — Treba još spomenuti, da i „brahmanci" i „budjani" vjeruju doduše u njekakove duhove, ali jedinoga Boga ne poznaju.

A muhamedanci se zovu po svom učitelju Muhamedu.

Njih ima u Aziji, ima ih i u Africi, a ima ih i u Evropi nješto, pa i u našoj Bosni i Hercegovini, gdje su i naši ljudi muhamedanci. Svih muhamedanaca ima do 200 milijuna. Arapi, Perzijci i Turci svi su muhamedanci. Muhamedanci se još zovu i „muslimi" („muslomani"), a vjera se njihova zove „islam". A „kuran" ili „koran" — to su im svete knjige. Oni vieruju u jednoga Boga, vjeruju u Mojsiju i proroke, vjeruju u Isusa i Mariju (Mejrimu), ali ne vjeruju, da je Isus sin božji i da je On ljudstvo na novo poslie prvoga grieha posvetio, nego naprotiv vjeruju, da je Isus prorok, kao i Mojsija, ali da je od Isusa veći i prvi prorok Muhamed.

A za židove znadete, što vjeruju, ili što bi imali vjerovati. Oni vjeruju sve, što je u starom zakonu (a to i kršćani vjeruju), ali ne vjeruju, da je došao Odkupitelj ili Spasitelj, nego ga — kažu — još čekaju. — Svih židova po svietu ima 6 i pol milijuna. U samoj Ugarskoj ih ima preko 700.000. A budući da su pribrojeni k Madžarom, a Madžarâ ima oko 7 milijuna, to se vidi, da je svaki deseti Madžar židov. Zato je ovdje vriedno spomenuti i ovo: Kad smo se mi Hrvati zajedno s Madžari, Slovaci i Rumunji bratski i junački branili proti Turčinu, nije židovom bilo gotovo ni traga u Ugarskoj. A po gotovo im nije bilo traga onda, kad su naši pradjedovi slagali savez i prijateljstvo s Madžarima.

Na koncu treba još spomenuti, da ni svi kršćani niesu složni u vjeri. Svih ima do pol milijarde (ili 500 milijuna). A od toga ima malo ne pol (t. j. preko 230 milijuna) rimokatolika, preko 150 milijuna protestanatâ (lutoranâ i kalvinâ) i do 120 milijuna grčkih kršćana (pravoslavnih hrišćana), kojih ima mnogo i u našem narodu.

Glasovi iz naroda.

Tko je za narodnu prosvjetu? Najprije pročitajte ovo pismo, što je došlo na ruke uredniku „DOMA".

„Hvaljen Isus i Marija!

Veleučeni gospodine!

Dne 22. srpnja odslužio sam prvu svoju svetu misu, pa je po običaju bio to svečan dan ne samo za me i za moje roditelje, nego za cielo selo moje. Kod tê zgode rečeno je mnogo liepih zdravica, a najljepša je bila ona, koju je izrekao prečastni gospodin dekan i župnik slakovački, a sada imenovani kanonik: Marko Šajnović. A bila je tâ zdravica najljepša zato, jer je rečena hrvatskom seljačkom staležu. Sakupljeni tu seljaci slušali su staroga svoga prijatelja i dobrotvora kao proroka. Poslie tê zdravice ustao je mladi i vatreni gvardijan iz Šarengrada, otac Solan Matković, te je kanonikovu zdravicu popratio i nadovezao na nju njekoliko krasnih rieči o prosvjeti i čitanju, pa je preporučio, da se kupe dobrovoljni prinosi ili darovi za predplatnike „DOMA" i da se sakupljenim darovima predplatè baš naši Jankovčani. I tako se je sakupilo 34 Krune. Župnik jankovački velečastni gospodin Sebastijan Riesel sâm je darovao 10. Kruna; on malo govori, ali se njegova ljubav za seljački stalež vidi onda, kad to treba činom pokazati.

Do sada su u Jankovce dolazila samo dva „DOMA", a sad će ih dolaziti 16, jer smo za one sabrane novce predplatili četrnajstoricu. A mislim, da će ih se naći sad još više, kad bude jedan drugomu pripoviedao.

Težko vam je ovdje kod nas. Tuj vam je silna mješavina. Imade Hrvatâ, Madžarâ, Švabâ, (lutoranâ i kalvina), a na žalost — Hrvati su u manjini. Medju Madžarima imadu dva—tri bundžije, ali imade medju njima i poštenih ljudi, koji poštuju Hrvate i hrvatski jezik, i koji kad treba, pristaju uz Hrvate. Dvojicu od njih metnuli smo medju predplatnike. U cielom selu nema nijednoga Madžara, koji ne bi znao hrvatski, ali i naša hrvatska mladjarija sva znade madžarski.

Šaljem Vam i Vašoj gospoji, koja Vam toliko pomaže oko „DOMA", — sličice za uspomenu na prvu moju svetu misu. To je bila misa za moj narod, koga se svaki dan u sv. misi sjećam, pri najsvetijem činu na svietu. Bog Vas blagoslovio! — U Starih Jankovcih 5. kolovoza 1900. Marinko Lacković, mladomisnik i mitrovački kapelan."

Ovako eto piše, ovako misli i osjeća za svoj narod mladi hrvatski svećenik. Ja se nadam, da mi gospodin Marinko ne će zamjeriti, što sam u „DOMU" iznesao i ono iz njegova pisma, gdje onako iz duše govori.

Gosp. je Marinko Lacković u djakovskoj biskupiji, i nije sâm od djakovskih „crnih djaka" ili bogoslova — nije on jedini od njih prijatelj narodnoj prosvjeti i „DOMU", jer su s njim malo ne svi djakovski bogoslovi, a sadašnji mnogi mladi kapelani. Isto su tako za naš „DOM" i sarajevski bogoslovi. Ali nada sve su se izkazali zagrebački bogoslovi: oni su na svoj račun predplatili ravno stotinu „DOMA", i to bezplatno dali pošiljati hrvatskim seljacima, osobito medjumurskim Hrvatima.

Ja hrvatskim našim bogoslovom i sadašnjim mladim kapelanom ne ću mnogo zahvaljivati za ovu njihovu ljubav i brigu za narod, jer ja niesam ni pozvan, da se u ime naroda zahvaljujem, kad će narod za stalno sâm svoje učiniti.

Što je nova doma i po svietu?

Talijanskoga kralja Humberta ubio je iz revolvera njekakav „anarhist" Breši (Bresci se piše), kako možete čitati već na početku

„DOMA". Dogodilo se to u talijanskom gradu Monci, poslie koturaške (biciklističke) utrke, koju je i kralj gledao. Čudnovato je, da je

taj Breši mogao do kralja, i još k tomu je 4 puta pucao, a oko kralja je bilo toliko dvoranika na konju. Valjda su spavali ili u čas glavu izgubili. — U Talijanskoj ima dosta gospode i prostaka, koji su proti kralju: ne će kralja, nego „republiku", skupštinu, a mjesto kralja da si izabiru predsjednika. Ali sad svi Talijani žale za kraljem, jer da je bio dobar čovjek. — Sad je izašlo na vidjelo, da je ovaj ubojica Breši bio u dogovoru s mnogimi drugimi „bezvladnici", pa čak i s onim Lukenijem, koji je ubio našu kraljicu: odavna su se ovi bezglavnici dogovorili, da će poubijati više vladarâ i bogatašâ. Još ovih dana držali su sastanak bez straha. Čudnovato zbilja! U drugom svietu smiju se dogovarati i ovakovi bezglavnici i ubojice, za koje se zna, što kane, a negdje se ne smiju ni pošteni ljudi dogovarati za svoje skupno dobro! Pa hvala Bogu! — Breši ne će biti ni obješen, ni ustrieljen, jer talijanski zakon ne dopušća osude na smrt. Bit će, kažu, osudjen na tamnicu do smrti. Takav je osudjenik uviek sam u svojoj luknji, dobiva samo kruha i vode, ne smije pušiti, čitati, govoriti ni raditi. Tri sata na dan hoda gore dolje medju dva visoka gola zida. Ako tako izdura 10 godina, onda se s njim postupa kao i s drugim kažnjenicima. Ali još nije nijedan proživio 10 godina: svaki je prije umro ili pamet izgubio. — Sad je talijanski kralj sin pokojnoga Humberta, Viktor Emanuel III., koji ima za ženu Jelenu, kćer crnogorskoga kneza Nikole.

Srbski kralj Aleksandar vjenčao se je u nedjelju dne 5. kolovoza (a ne 29. srpnja, kako je „DOM" bio javio u 15. broju). Njemačke i madžarske novine ljute se poradi ove ženidbe (jer niesu Niemci ni Madžari s razkraljem Milanom bili snuboci!), pa su zato i bile raztrubile, da je i narod u Srbiji nezadovoljan. A to nije istina. Već po tom, što se je sve to dogodilo bez Milana, i što je ruski car bio kum vjenčani (premda nije sâm došao u svatove), — već se po tom vidi, da narod može biti zadovoljan. A i mnogi su iz tamnice pušteni, koje je Milan bio dao zatvoriti.

U Kitaju je pravi rat. Mirni Kitajci, koji se niesu nikad micali iz svoga doma, premda su mogli podaviti pol našega svieta, da su htjeli, — oni se sad moraju braniti od Engleza, Niemca, Franceza, Rusa, Talijana! I tu su svi ovi složni, koji navaljuju. Čovjek se pita: A gdje je tu pravica? Ako na me smije u mom domu navaliti, tko je jači, i još više njih, — tu nije vriedno ni živjeti više. Nesrećna lakomost! Samo kad ne bi ovi lakomci pred sobom slali u Kitaj kršćanskih apostolâ (misionara), da nauče Kitajce pravu vjeru, ljubav i pravicu. Tužna je to ljubav i pravica!

Buri se još niesu predali, ali je u englezkom saboru bilo govora o tom, da će se njihova domovina priklopiti Englezkoj, da će im Englezi dati vladu, koju će čuvati soldačija. Liepo, bogme! Samo se pita, hoće li i tâ soldačija dugo.

☛ Predplate i prijave za „DOM" još se primaju i svi se brojevi mogu dobiti. Predplate i prijave šalju se: „Upravi „DOMA" (Dr. Ant. Radiću) u Zagrebu, Jurjevska ulica br. 28.

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na godinu 3 (tri) Krune. — Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će DOM za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za 2 Krune 40 filira, dvadesetorica i više svaki za 2 (dvie) Krune. — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira

Broj 17. | U Zagrebu, 1. rujna 1900. | God. 1.

Strah u mraku.

Liepo vas molim, poslušajte me malo pazljivije, nego obično. Možda vam ne će biti žao.

Bio sam malo izvan Zagreba, pa čujte i vi, što sam čuo ja: Govore ljudi, da će za koji dan biti u Zagrebu njekakav »popovski sabor«, da će se sastati svi biskupi i mnogo drugih popova, da će, kažu, doći i »car« na taj sabor. Taj će sabor — govore ljudi — okrenuti sve ljude na jednu vjeru, i to na židovsku. — Da sve kažem, reći ću i ovo, što sam čuo: »Ja ne ću — kaže jedan — ni za živu glavu ostaviti svoje vjere, pa makar se sav sviet okrenuo«. »Ni ja«, veli drugi. »A bogme ni ja nikad«, veli treći.

Kad sam ja ovo čuo, ne mogu vam kazati, kakva me je tuga obladala, takva tuga, da mi je postalo mračno pred očima. I počeo sam misliti, pak čujte, što sam i kako sam mislio:

Vi znate, što je to »tama«, »tmina«. Njeki Hrvati kažu i »tmica«, njeki i »kmica«. To vam je ono, kad čovjek ne vidi, kad je mrak, kad je tamno, tavno, kmično, mračno, kad je noć ili kao noć. A težko ti je čovjeku u mraku! A osobito je težko čovjeku onda, kad je u nepoznatom kraju, na nepoznatom putu, a oko njega tama, mrak! Ne samo to, što čovjek u mraku može zabasati i zabluditi, nego ga može zaskočiti lupež ili razbojnik. Zato je čovjeka u mraku strah, boji se. I ne boje se samo djeca i žene, nego je u mraku strah i svakoga čovjeka koliko, toliko. A strah ga je zato, što ne vidi. Strašljiv čovjek vidi u mraku kladu, a misli, da je medvjed! A koliki su već tako u mraku vidjeli duha,

koliki su vidjeli vještice ili coprnice, koliki su vidjeli ovoga ili onoga mrtvaca i vukodlaka, koliki su vidjeli — Bog budi s nami! — čak i pravoga živoga paklenoga vraga! A svega toga ne bi vidjeli, da niesu bili u strahu, a ne bi bili u strahu da niesu bili u tmini, u mraku. I kolike su nastale u narodu strašne pripoviesti: o duhovima, o vukodlacima, o vješticama, o strašilima ili avetima, i što vam ja znam o čem još! Koliko se je puta i vam koža ježila i kosa kostrušila, kad ste sve to slušali! A i opet velim: svega toga ne bi bilo, da čovjeka nije strah. Oh, Bože moj, strašna ti je tama, strašan li je mrak! Što sve krije mrak! Što se sve rodi u mraku! U mraku se legu sva strašila svieta, — u mraku se je rodio i onaj »popovski sabor«, na koji će doći i »car«, u mraku se je rodila ona misao: da će taj sabor okrenuti sav sviet na židovsku vjeru!

Ljudi božji, dajte mi svieću! Veliku mi svieću dajte, veliku kao stoljetni hrast, i još veću! Dajte tu svieću, da posvietim siromahu narodu hrvatskomu, neka mu svane, pa se neka razgleda oko sebe, — neka se ne boji. Neka pogleda, pa će vidjeti, da ono u mraku nije medvjed, nego gnjila klada!

Tako sam vam mislio, kad sam čuo za onaj »popovski sabor«, i za »cara«, i za židovsku vjeru.

Ali nemojte misliti, da je ovaj »popovski sabor« najveći medvjed, kojega se hrvatski narod boji u mraku. Oj nije, nije! Koliko ima ovakovih medvjeda! Neka dodje u selo prosjak, ili kakav švabski potepuh ili skitalica neka štogod pripovieda o daljem svietu, — i selo već ima svoga medvjeda i boji ga se. Sjećam se iz svoga djetinjstva, kad je ono bio rat u Bosni s Turčinom. Jednoga dana dodje u selo glas, da Filipović ne će ništa opraviti s Turčinom, jer će sad tek biti, što će biti. A što će biti? Doći će, kaže, Turci-Azijati, oni — koji imaju rep, kao konj! Baš imaju odozdola rep, i to baš kao konjski rep, tako dugačak, da ga mogu i moraju oko tiela omatati! I čitave su dane ljudi sjedjeli na briegu uz Savu i razgovarali o tom repu i bojali se: Što će biti, kad dodju repati Turci!

A mogao bi vam nabrojiti stotinu ovakvih medvjedâ, kojih se naš seljak boji, — jer je u mraku.

»Dakle nije istina, da će biti taj »popovski sabor«?«

Jest, istina je. Istina je to, kao što je istina, da tamo u mraku leži klada. Samo nije istina, da će na taj sabor doći

»car«, i nije istina, da će taj sabor okrenuti Hrvate na židovsku vjeru. Sastat će se hrvatski rimokatolički biskupi i svećenici (župnici i kapelani), sastat će se i drugi ljudi rimokatoličke vjere, a to za to, da se dogovore: kako bi se popravilo zlo, ono zlo, velim, za koje nema gladne godine nigdje, pak ni med svietom rimokatoličke vjere. Oni će se dogovarati, kako bi se med rimokatoličkim svietom hrvatskim bolje uredila školska nauka, kako bi se umanjila krivica, kako bi najzgodnije bilo živjeti u današnjem zločestom svietu, — i mnogo još toga ima, o čem će se tu dogovarati. A sve to, što osnuju i što se dogovore, sve to treba da bude po pravu i po božju onako, kako to nauča rimsko-kršćanska vjera. I svaki kršćarin-katolik može doći na taj sabor, i on neka dade svoj glas, misli li ovako, ili onako, pa ne će vidjeti ni »cara«, niti će čuti, da tko koga obraća na židovsku vjeru.

To vam je taj »popovski sabor«, ili kako se pravo zove: »Prvi hrvatski katolički kongres ili sastanak«.

»Nu, pak onda reci, nije li sviet bez pameti? Samo bi ja rado znao: tko je ono izmislio, i kako to sviet odmah vjeruje? I kako su baš to izmislili, da će nas sve preokrenuti na židovsku vjeru?«

Na ovo vam je lako odgovoriti.

U mraku ne treba izmišljati nikakvoga strašila, jer je u mraku sve strašilo. Znate, što se kaže, da je u mraku svaka krava crna. A naš je narod u duševnom mraku: on ne zna ništa pravo o svojoj gospodi, ništa pravo ne zna o svom »caru«. Naš narod zna, da se naša gospoda više puta dogovaraju, i na jedan put izadje novi zakon, kao s neba padne novi porez, nove pravice. A sve tê zakone i naredbe potvrdi i »car«. Pa je li onda čudo, što je narod nješto čuo o katoličkom sastanku, pa misli, da i tu mora biti car? Je li čudo, što mu se i taj sastanak čini crn, jer je narod u mraku, a u mraku su crni svi sabori kao i sve krave.

»Jest, jest istina je, sviet ne zna. Ali kako to, da narod samo zlo za sebe vidi u tom mraku? Kako je ljudem došla na pamet baš židovska vjera?«

Bože moj, ala ste vi ljudi čudni! A kad vidiš u mraku gnjilu kladu, zašto ne misliš, da je to pečeni vol, nego misliš, da je medvjed, koji bi te mogao razderati? A? Zašto? — Zato, jer pečeni voli ne leže uz put, nego uz put čeka razbojnik, ili iz šume ide medonja, — pa se zato toga i bojiš. A

čega se bojiš, u to i vjeruješ. Tako se i naš narod u svom duševnom mraku boji, — onoga se boji, što ga je već stiglo, što ga dan na dan stiže. Zna on dobro, da iz nijednoga sabora ne dolaze u narod ni pečeni vrabci, a kamo li pečeni volovi, pa se zato i boji — židova. Narod dobro zna i vidi, da židovi danas najbolje napreduju, da im sve ide za rukom, da u mnogim mjestima oni imadu prvu rieč. Narod vidi, da na selu nema židovske bogomolje, da seoski židovi niti ne idu u bogomolju, pak im je dobro. Narod vidi, da ni mnoga gospoda kršćani ne idu u svoju bogomolju, nego živu kao oni židovi, — pak im je dobro, pak su gospoda i mnoga su takova gospoda načelnici oblasti. Narod vidi, da je najbolje onomu trgovcu, koji radi i trguje kao židov. I tako dalje. Jednom riečju: narod naš vidi, da u svietu sve to više ono vriedi, što je židovsko, pa kako ne bi u mraku vjerovao, da će i »car« i svećenici hrvatski preokrenuti naš narod na židovsku vjeru? Je li čudo, što narod vjeruje, da će se sve po malo sav sviet preokrenuti na židovsku šegu i fajtu, na židovsku fažonu, u kratko: na židovsku vjeru?

Nije to nikakvo čudo. Narod nješto dobro vidi i u mraku t. j. dobro se boji. A kad tako dobro vidi u mraku, koliko bi bolje vidio, kad bi mu se posvietilo!

Rusi i Niemci.

Rusi i Niemci — to su vam najveća dva naroda u Evropi. Rusâ ima do 100 (sto) milijuna, a Niemaca preko 60 (šestdeset) milijuna. Samo ova dva naroda idu napried, svi ostali idu natrag, svi ostali propadaju. Za sto godina, a možda i prije, Rusi će se i Niemci sigurno potući. To će biti strašan rat, a poslie toga rata znati će se i to, što će biti od nas Hrvatâ. Zato je vriedno znati nješto više i o Rusima i o Niemcima, pa ćemo se za to o njima porazgovoriti.

Čuli ste, koliko ima jednih, koliko drugih. Ali to nije dosta znati. Treba znati i to, kako se množe. Rusâ je svake godine za dva milijuna više, a Niemaca samo za pol milijuna. Rusâ se po tom svake godine narodi malo ne pol toliko, koliko je nas svih Hrvatâ!

Drugo je vriedno znati, koliko imadu zemlje Rusi, a koliko Niemci. Rusi imadu 40 puta toliko zemlje, koliko Niemci! Ako hoćete brojke, evo vam: Ruska ima 23,000.000 (dvadeset i tri milijuna) četvornih kilometara, a Njemačka

samo 540.000. To se može i ovako reći: šest Rusa ima toliko zemlje, koliko 100 (sto) Niemaca. To je razlika. Na jednu dušu dolazi u Njemačkoj samo 1 i pol jutra (rali) zemlje. Tu se lako razumije, da Niemac mora po svietu trbuhom za kruhom. Zato se Niemci sele čak u Ameriku i u Kitaj, a dolaze i k nama u Slavoniju i u Bosnu. A Rusi se šire po svojoj zemlji, oni se ne razteplju i ne razsiplju po tudjini, oni idu, kažu, samo u »susjedstvo« (u komšiluk), makar išli pol godine hoda daleko. A Ruska je zemlja plodna, ako i nije sva plodna. Da se obdjela i obradi tâ zemlja onako, kako je obradjena Francezka, mogla bi hraniti 500 milijuna ljudi. I to bi mogla hraniti samo evropska Ruska bez azijske Sibirije. A da se čitava i to samo plodna ruska zemlja naseli samo pol toliko, kako je danas naseljena Njemačka, stalo bi u Rusku 750 milijuna ljudi. — Po tom vidite, da Rusi ne moraju biti u strahu, kako će se prehraniti. A Niemca već danas ne hrani njegova zemlja, nego njegov zanat i fabrika. Niemci već danas dovažaju žito iz Rusije, i to za 400 milijuna kruna na godinu! Rus već danas hrani Niemca.

Sad se pita: A kakvi su ljudi Rusi, kakvi Niemci? — Znate, da su Rusi našega plemena, da su Sloveni ili Slaveni: Rus je — kažu njeki naši ljudi — on je naš »sjeverni stric«. Hrvati iz Istre, ili iz poluotoka Pelješca kod Dubrovnika, kad se sastanu s Rusom na Kamčatki, tamo daleko u azijskoj Sibiriji — oni se razgovaraju s Rusom bez velike težkoće. A to je daleko čitavu godinu dana hoda! Ruski kozaci (konjanici) liepo su se razumjeli s našimi Slovenci i Hrvati, kad je ono pred 100 godina ruski general Suvorov vodio kozake preko Ljubljane u Italiju na Franceza. A Niemci su — niemci za nas: mi ih ne razumiemo ništa. Znate, kako se ono pripovieda za našega seljaka: »Oni su (t. j. njemačka gospoda kod nas), oni su — kaže — bosoktali, bosoktali, dok su ih meni dvajsetpet otraga nabosoktali«. Tako vam je to bilo: Niemci su bosoktali, — a mi niesmo razumjeli, dok se iz toga bosoktanja niesu izlegle batine za Hrvata. — Rus od srca rado pogosti tudjina putnika, koga nije nikad vidio, i ne će ga vidjeti. Rus će pomuzti ili podojiti svoju kravicu ili kobilicu (kozaci doje i kobile), i to će dati tudjinu gostu. I svoju će mu postelj ili krevet dati, a sâm će spavati na goloj zemlji. Niemac toga ne će nikad i nikomu učiniti. Niemci su samojedi i samoživi, zavidni i jalni i pohlepni, a Rus

nije, jer ima dosta. — Rusi su bolje glave, nego Niemci. Što Rusu oči vide, to mu ruke načine, n. pr. uru (sahat). A Niemac se mora dugo učiti i mučiti. Osobito su tupi i slabe glave južni Niemci, ovi nama najbliži (Austrijanci i Bavarci). Niemci malo iz glave izmišljaju, oni većinom prigledaju, što i kako drugi narodi rade. Najviše se uče od Francezâ, sve za njima rade, kao majmuni ili opice. — Ali Rus se rado veseli, rado potroši, a onda kuburi u nepriliki. A Niemac je skup, on marljivo radi i čuva, štedi, žilav je. Osobito su Niemice čuvarne gospodarice. Njemačka zemlja na sjeveru i iztoku slabo rodi, a tu na iztoku i sjeveru živu njemački Prusi ili Prajsi: hrane se krumpirom, hajdom ili heljdom, ječmom ili jačmenom, zobenicom i prosenicom, — živu umjereno, mnogo gladuju. Ovi Prusi, — to su pravi soldati, gizdavi i oholi, osobito njihovi stari plemenitaši, pa makar nema ni prebite pare u žepu. Hrabri su, ali i okrutni često baš bez duše, osobito u ratu.

Sad bi trebalo znati: Koje su vjere Rusi, a koje Niemci? — Rusi su pravoslavni kršćani. Vjeruju sve, što i rimokatolici, imaju iste glavne svetce, kao i katolici, samo im nije poglavar rimski papa. A pobožni su i zdušni. A Niemci su u Njemačkoj većinom lutorani (ili protestanti). Osim Božića i Uzkrsa nemaju nikakvih svetkovina ni svetaca, pa zato imaju više radnih ili djelatnih dana. Lutorani za pravo ne znaju, što je pobožnost. Lutorova vjera — to je prava njemačka vjera, pa ju njeki tako i zovu. A lutoran malo vjeruje: on vjeruje ono, što može doseći, pa zato više mari za ovaj sviet i život, nego za onaj sviet, koji se ne može doseći. Istina je, da Niemci rado i po zraku lete, fantaziraju, ali to samo onda, kada im ne škodi, ako pri tom ništa ne gube na ovom svietu.

Još da vam kažem, kakvi su susjedi Niemci. Niemac je od pamtivieka udarao na druge narode, više nego ikoji drugi narod. Niemci su uništili čitav veliki slovenski narod tamo kod Bieloga ili Baltijskoga mora i oko rieke Labe. I njihov glavni grad Berlin — i to je bio njegda slovenski grad. Dugo bih vam morao pripoviedati, koliko su Niemci krvi prolijali s timi Sloveni, s drugimi narodi, pak onda i sami med sobom. Oni su se sami med sobom klali 30 godina, kako se nije nijedan narod na svietu, od kad je svieta.

Zato danas nijedan narod ne trpi Niemca, kao ni Engleza, a o ljubavi za Niemca nema nigdje ni govora. Ne

samo to, da pravi Madžari ne trpe Niemca, nego niti južni Niemci-Bavarci, koji su mnogo bolji ljudi, ni oni ne trpe Prusa. A kako je Niemac po srcu Hrvatu, to su već naši pradjedovi pred 200 godina pokazali. Stari učeni Hrvat svećenik Juraj Križanić napisao je prije 200 godina: »Ne viruj Nimcu!« A velikaš hrvatski, knez Frankopan isto je tako više nego pred 200 godina napisao: »Ne viruj Nimcu, ka' ni suncu zimsku!« — Današnji Madžari su prijatelji s Niemcima. Ali da se to razumije, treba znati, da su se Niemci u svem požidovili, osobito u trgovini i u politici: malo ne sve njemačke novine, svi novci, sva trgovina — to je sve u rukama židovima. A znate, da je tako i preko Drave, da je svaki deseti Madžar židov. Znate i to, da su svi židovi gospoda. Sad ako uzmemo, da je svaki deseti pravi Madžar gospodin (a nije ni toliko), onda je jasno, da je skoro svaki drugi madžarski gospodin židov. Po tom nije čudo, što su madžarska gospoda prijatelji njemačkoj gospodi, jer su svi židovi med sobom prijatelji.

Niemci su i nezahvalni. Rusi su im pomogli toliko puta, oslobodili su ih od Franceza; na tisuće i tisuće Niemaca dolazi u Rusiju i živi tamo i obogaćuje se; ne bi se bili ni sjedinili i ojačali pred 30 godina, da nije Ruska htjela, — pa ipak Niemci ne trpe Rusa, psuju ga i grde. Ima na vozove njemačkih knjiga i novina, i sve to grdi, ruži i psuje Kuse. Rus je Niemcu medvjed. Dobro, dobro . . .

Sve sam vam ovo razlagao — ne zato, da vas zavedem na neprijateljske razdore, nego da znadete, s kim imamo posla, pa da budete na oprezu. Istina se mora reći, — a ovo je sve istina, ovoga su pune knjige i glave, — samo su hrvatski seljaci u mraku. Neka i oni znadu, da nijedan narod nije svetac, ali neka i to znadu, da i medju narodi ima većih i manjih griešnika i zlotvora, kao i med ljudima, — pa neka paze i neka budu na oprezu. A imadu i za što biti na oprezu, jer se Niemci spremaju na velike stvari, kroje veliku haljinu, a mi ne bi htjeli, da se posluže i našom kožom. I mi moramo živjeti, i nas je Bog stvorio, ili ako hoćete: i mi imamo zube — kakve takve.

Bi li „DOM" pisao o gospodarstvu?

Čitaoci »DOMOVI« znadu, da »DOM« ne piše o gospodarstvu, pa ću vam sad kazati, zašto ne piše.

Prvi razlog, zašto »DOM« ne piše o gospodarstvu, jest to, što hrvatski seljaci imadu posebni listić, koji je samo za gospodarstvo, a to je »Seoski Gospodar«, što ga izdaje Gospodarsko družtvo u Zagrebu. Ja ne znam, koliko hrvatski seljaci čitaju taj listić, i koliko se po njem ravnaju, i koliko se iz njega nauče.

Ali ima još i drugi razlog, što »DOM« ne piše o gospodarstvu. Ja ću i taj razlog kazati, a to je ovo: Ja sam čvrsto uvjeren i dobro znam, da se nitko nije naučio gospodariti iz knjige: nitko se nije iz knjige naučio ni orati, ni kopati, ni sijati i tako dalje. To sve moraš prije vidjeti na svoje oči. Istina je, iz knjige možeš doznati svašta, pak tako možeš doznati nješto i o gospodarstvu. Ali to su sve malenkosti. Ja ne ću reći, da i malenkost ništa ne vriedi, ali ja kažem: Nitko se nije iz knjige toliko gospodarstva naučio, da bi se moglo reći: »Od kad gospodarske knjige čita, mnogo mu je bolje, gospodarstvo mu bolje napreduje«. Ja u to ne vjerujem. Ja znam na primjer, da mnogomu seljaku ide bolje od ruke gospodarstvo, od kad sije djeteljinu-travu. Ali toga naši seljaci niesu iz knjigâ naučili, to su oni morali prije vidjeti. Isto je tako s drugom travom ili pasminom (plešinom, racom): i to mora gospodar prije vidjeti, kakvo je i kako bi napredovalo, a onda, kad vidi, da je bolje, onda i on prima novo. Jednom riečju: seljak ne vjeruje odmah knjigi, nego čeka, dok vidi na svoje oči. I pravo ima. Seljak ne može odmah posijati, čega još nije vidio, kako raste, jer to možda ne će nikad niknuti, a seljaku ode u ludo i râd i sjeme. Seljak ne će i ne može mnogo »probati« ili kušati onako na pasju vjeru.

To je jedno. Drugo je ovo: Koliko ja znam, hrvatski seljaci gospodare u njekim krajevima posve dobro. I da ih ne gnjetu veliki porezi, da ih ne davi voda, da im oblasti idu više na ruku, da se ne zatvaraju sajmovi, da znadu i mogu naši seoski gospodari prodati, što prirade, — vjerujte mi: živjeli bi i napredovali baš krasno.

Treće je ovo: Oni, koji idu baš u gospodarske škole kod nas, ne samo da niesu bolji gospodari, nego niesu baš nikakvi gospodari. Mnogi vas znadu, da imade u Križevcima u Hrvatskoj gospodarska škola, u kojoj se uče gospodariti i seoska djeca. Pak što vidimo? Kakvi su to gospodari, kad svrše tu školu? Čujte, pa sudite: Malo koji od ovih izučenih i školanih »ratara« — malo koji ide na svoje gospodarstvo,

da sije, ore i kopa, — nego voli ići za žandara, pandura, ili pisara! Toliko su u toj školi volje dobili za gospodarstvo, da vole biti sluge i tudje metle nego svoji gospodari! Mjesto da dobiju volju za bolje poljsko gospodarstvo, oni su dobili volju za lakši život, za »gospočiju«! A što je tomu krivo? Ne mogu vam svega reći, ali ću vam reći, da je krivo i to, što su im učitelji gospoda. A nemojte mi zamjeriti, meni se smiešno čini, da gospodin uči seljaka orati i drugi poljski posao. Kad na to mislim, svagda se sjetim ovoga: Ima jedna hrvatska knjiga o pčelarstvu, kako treba postupati sa pčelcima. Tu je knjigu napisao jedan hrvatski župnik. Njetko je čitao tu knjigu, pa je smislio ovo: Idem ja k tomu gospodinu župniku, da vidim sve to, kako se radi. I zbilja dodje k župniku, a kad tamo, — župnik nema nijednoga pčelca, nijednoga uništa, a napisao je čitavu knjigu o pčelcima. Kako ju je napisao? Uzeo je njekakvu knjigu u tudjem jeziku i to je pretočio na hrvatski jezik. Tako vam i mnoga druga gospoda uče seljaka poljskomu poslu, a Bog zna, jesu li to ikad i vidjeli, što pišu. Takvo pisanje vriedi malo ili ništa.

Rekao sam, da naši seljaci dobro gospodare. Ali ipak niesam posve pravo rekao. A niesam pravo rekao s tri razloga.

Prvo je ovo: Ne gospodari se dobro u Bosni i Hercegovini. Tamo ima mnogo zemlje, koja leži pusta, i ležat će pusta, dok ne dodje Švaba, ili Čeh. To je naše zlo. A leži ta zemlja pusta prvo zato, što nije seljakova, nego begova (spahijina), pa seljak obradi samo toliko, koliko mu treba za život, a jer begu mora dati trećinu priroda, ne će se mučiti za drugoga; drugo zato, što bosanskomu seljaku malo treba, što je naučan na kakavgod život, pa se mnogo ne brine. Ovo jedno i drugo veliko je naše zlo.

Drugo, naš hrvatski seljak ne gospodari zato dobro, što i u drugim našim krajevima, a ne samo u Bosni, ima dosta puste zemlje: ima pašnjakâ, ima šikare i živice, ima močvarâ, i jamâ, puste zemlje uz ceste, uz medje i potoke, — a sve bi to seljak mogao sâm urediti i obraditi, ali ne će, nego kaže: »Ni naši stari niesu toga uredili, pa su dobro živjeli.« A ne misliš, da naši stari niesu morali plaćati toliko, koliko ti danas plaćaš; ne misliš, da se je naših petdeset starih grijalo kod jedne peći i jelo iz jedne zdjele, a ti sam sa svojom babom imaš svoju pećicu i zdjeličicu, jer tvoja babica hoće biti sama svoja gospodarica, a ne bi znala

pravo ni purâ ili tukaca pasti; ne misliš na to, da naše starice niesu nosile cipelâ, ni pundža (kako li se to još zove), a tvoja babica hoće svietle cipelice, i to još takove, koje škriplju: kad ide i zavija debelim mesom, sve se za njom čuje: žip! žip! žip! — žip! žip! žip! To joj se hoće: žip! žip! a u vrtu nema ni šćira ni lobode, a kamo li krumpira, mrkve (korienja), kupusa (zelja) i tako dalje, što treba u svakoj kući, nego joj po vrtu rastu koprive, a morala bi ih pobrati, skosati, pak turnuti pod gubicu kakovomu kržljavomu prasetu. Ali tko bi onda maširao medju svietom, da sviet čuje tvoj žip! žip! — To eto nije dobro gospodarstvo, to nije nikakvo gospodarstvo. Danas su veći troškovi, veća gizda, — zato se mora i više raditi, a nijedan komadić zemlje ne smije biti pust. Gdjegod možeš, prosieci trn i drač, a utakni kakovo zrno, — vidjet ćeš, to će ti dobro doći, ali ti to i sam znaš, ali ne ćeš.

Treće je ovo: Naš seljak ne će raditi strojem ili mašinom! — »Daj mi mira i s vražjom mašinom! Nemam za što da si kupim soli, pa ću kupovati mašine! A zašto mi je Bog dao ruke?« — Tako se ljutiš i ti bi imao posve pravo, da nemaš malo krivo. Što kažeš, da ne možeš kupiti niti soli, to je zlo, i ja tebi ne prigovaram. Prometni se malo — ali ne, kao i ono vlaški pop kroz halјinu — pa ćeš možda moći. Ali ima i takovih, koji bi mogli, pa se njekako ne će ganuti. Eto onaj plug za ogrinjanje kukuruza stoji 40 forinti. Ti pitaj one, koji s njim rade, pa će ti reći koliko vriedi: jednu godinu će ti vratiti novce. — A što ono pitaš, zašto ti je Bog dao ruke, upitat ću ja tebe: A zašto ne oreš noktima, kad ti je Bog dao ruke? Zašto ne zabiješ čavla (eksera) šakom? Što će ti kladivac? Zašto uzimaš u ruke grablje (roglje), zubače ili zubce, — zašto ne bi rukama i prstima spravljao sieno? Eto, vidiš: i plug, i motika, i grablje, i zubci, — sve su to male mašine. Kad hoćeš fino i gospodski živjeti, kad hoćeš i cigaru zapaliti, kad ti babica židovu nosi krajcaru za kojekakve tričarije, a ti hoćeš možda čak i »Dom« čitati, — e, onda, dragi moj, niesu dosta male mašine, nego treba i velikih. Zato čovjek i ima pamet, da smišlja i da si olakšava posao.

Ali ima još dosta stvarî, i to velikih, koje bi trebalo znati hrvatskom seljaku za njegovo gospodarstvo, pa je »Dom« o njima i pisao i još će pisati. Kad smo se ono razgovarali o željeznici, pa o tom, je li Hrvat dobar trgovac, pa o moru i tako dalje, — sve je to gospodarstvo. Uz poljsko gospodarstvo treba našemu seljaku i sve ovo, da se uzmogne ogledati po svietu. Bez toga se muči, kao u vreći, u mraku.

Pismo Kulina bana 711 godina staro.

Nema, ja mislim, ni u jednoj hrvatskoj zemlji Hrvata, koji nije čuo za Kulina bana. Kad se ljudi razgovaraju o čem god, što je davno bilo, lako se može čuti, da tko kaže: »E, to je bilo za Kulina bana«. I nitko ne zna, kad je živio taj Kulin ban. A ipak se to zna. Do dana današnjega čuva se pismo Kulina bana, koje je pisano baš na današnji dan, kad ja ovo pišem, to jest baš na dan 29. augusta (kolovoza), a godine 1189., dakle ravno prije 711 godina.

Eto, sad znadete, kad je živio Kulin ban.

A sad ću vam prepisati ono njegovo pismo, i to od rieči do rieči onako, kako se je onda govorilo, jer Kulin ban je govorio i svoja pisma pisao pravim hrvatskim jezikom, kako se je onda govorilo. A pisano je to pismo ćirilskim slovima, t. j. onim slovima, koja se zovu po sv. Ćirilu, a mnogo su slična grčkomu pismu, a tim slovima i danas pišu svi Sloveni grčkoga zakona, t. j. Rusi, Bugari i Srblji, a njegda su tim slovima pisali i mnogi Hrvati, pa i danas pišu njeki stari hrvatski turci.

A sad čujte to pismo Kulina bana, koje se čuva čak u ruskoj carskoj knjižnici u Petrogradu. Evo pisma od rieči do rieči, samo, što je ovako (zagradjeno), to sam ja sâm dodao, da bolje razumiete stare rieči. Dakle čujte:

»U ime oca i sina i svetoga duha. Ja ban bos'nski Kulin prisezaju (prisižem) tebe, kneže Krvašu, i vsem (svim) gradam (gradjanima) Dubrovčam (Dubrovčanom) pravi prijatelj biti vam od selje i do vieka i prav goj (t. j. mir) držati s vami i pravu vjeru, dokolje s'm (sam) živ. Vsi (svi) Dubrovčane, kire (koji) hode po mojemu vladanju trgujuće, gdie si kto (tko) hoće krievati (što je to, ne znam ni ja sâm), godie (gdjegod) si kto mine, pravov vjerov (pravom vjerom) i pravim srcem držati je bez vsakoje zledi, razvie (osim) što mi kto dâ svojov voljov poklon, i da im ne bude od mojih čestnikov sile, i dokolie u mene budu, dati im s'vjet (savjet) i pomoć, kakore i sebe, kolikore može, bez vsega zloga primislja. Tako mi Bog pomagaj i sie (ovo) sveto evanđelie. — Ja Radoje dijak banj (banov) pisah siju

(ovu) knjigu (t. j. pismo) povelov banov (po zapoviedi banovoj) od roždstva (rođenja) Hrstova tisuća i sto i os'm (osam) deset i devet liet, mieseca avgusta u dvadeseti i deveti d'n, usiečenje glave Ivana Krstitelja.«

Mnogi vas znadu, da je Dubrovnik hrvatski grad pri moru u Dalmaciji. U staro vrieme, pak sve do Napoleona bio je Dubrovnik sâm svoj i nitko mu nije bio gospodar. Dubrovčani su bili dobri i bogati trgovci, pa su trgovali ne samo po moru, nego i po suhu, osobito po Bosni i Hercegovini sve do Carigrada. A ovim pismom dao je Kulin ban tim Dubrovčanom slobodu, da mogu po njegovu vladanju, t. j. po Bosni trgovati, da ne moraju ništa banu plaćati, nego što hoće dobre volje dati mu na poklon, i da im banovi častnici, t. j. činovnici ne smiju sile činiti. Jednom riečju, ovo je trgovački ugovor izmedju Bosne i Dubrovnika.

A kako je danas? Može li danas hrvatski ban u Zagrebu učiniti kakav trgovački ugovor? Ne samo, da toga ne može hrvatski ban, nego toga ne može ni hrvatski zagrebački, ni zadarski sabor, ni nijedna vlada, — koja je u hrvatskoj zemlji. Trgovački su ugovori i dozvole danas velika stvar, to mogu sklapati samo sabori u Pešti i u Beču. Koliku n. pr. štetu trpe Hrvati od toga, što se k nama smije uvažati i kod nas prodavati talijansko vino! A mi si Hrvati ne možemo drugačije pomoći, nego se moramo sastajati i dogovarati: kako bi se namolili onim u Pešti i u Beču, da ne puste k nam talijanskoga vina, da se ukine tâ »vinska klauzula« ili dozvola.

I tako smo mi eto, od pisma Kulina bana došli na talijansko vino! Ali što ćemo! Težko nam je misliti na staru slobodu, a ne sjetiti se, kako nam je danas.

Sitnice.

Sugestija. Svagda me ljuti, kad vam moram pisati tudje rieči. Ali nije druge. Ovakove rieči obično niesu već ničije, jer su grčke, ili rimske (latinske), a ni Grkâ ni Rimljanâ starih nema više. Zato su se učeni ljudi i dogovorili, da učene stvari krste starim, tudjim i mrtvim riečima, da ne bude nikomu krivo. — Ali hajde da čujete, što je to „sugestija", pa joj onda slobodno dajte hrvatsko ime, ako se domislite.

Pomislite njekoga, tko je bolestan, boli ga, recimo, dan na dan glava. Nikakav mu liek ne pomaže. Nadje se sad koja žena i nagovara toga bolestnika, da ima tamo i tamo žena, koja znade glavobolju izliečiti. „Ona će ti — kaže — sigurno pomoći, već je pomogla tomu i tomu". I ako taj bolestnik to

čvrsto vjeruje, može se dogoditi, da mu glavobolja prestane, ako ga ona žena samo pogladi po glavi, ili ako mu čelo namaže baš samo čistom vodom.

Da je ovo zbilja istina, to su ljudi izkušali na sto načina. To su izkušali tako, da su bolestnikom davali samo štogod za liek, i bolestnik je ozdravio. A ozdravio je zato, što je čvrsto vjerovao i nadao se, da će ozdraviti. A izkušali su i drugačije. Tako su n. pr. rekli mladoj djevojci, da će se pocrvenjeti, ako pogleda na prozor i ugleda koga. I zbilja se je pocrvenjela. Rekli su njekomu, da će mu strašno zasmrdjeti nješto, kad dodje na to i na to mjesto. I zbilja, kad je došao, tako mu je od smrada došlo mučno, da je počeo bljuvati. — Ali što vam ovakve stvari pripoviedam! Naš narod znade sâm mnogo ljepših primjera. Znate li ovu pripoviest? Ide stazom Hrvat i vidi Kranjca, gdje sjedi na grani i pili granu na onoj strani, koja je k drvu prirašćena, a sjedi na drugom kraju i pili ga! Kaže mu Hrvat: „Čuješ, ti ćeš pasti, kad tako piliš". — „Ne ću, ne!" odgovori Kranjac, a Hrvat ode dalie. Za čas je Kranjac već odpilio granu, na kojoj je sjedio, i padne s granom skupa. Drugačije nije bilo ni moguće. Pao je, ali je ostao živ i zdrav, pa bježi brže za Hrvatom i pita ga u čudu: „Tko si ti, te si unapried znao pogoditi, da ću ja pasti?" — A Hrvat vidi, da ima s bedakom posla — kaže: „Ja sam Bog! Ja sve znam." — Kranjac odmah klekne pred Hrvata i moli ga: „Dragi Bože, reci mi, što će mi se još dogoditi?" — A Hrvat mu odgovori: „Ti ćeš sad ići preko tri prielaza (plota), a kad priedješ preko trećega prielaza, onda ćeš umrieti". — Kranjac ode, i već je preko drugoga prielaza težko prolazio, a kad je prošao preko trećega, sruši se potrbuške i ostane ležeći. Kako je pao, izpade mu iz žepa komad kruha, pa dodje prasica i stane taj kruh žderati. A Kranjac ju ležeći tužno ljutito pogleda i kaže joj: „Ej, ne bi ti moga kruha jela, da sam ja živ!"

Eto, to vam je šala, ali je u njoj mnogo istine. Hrvat je Kranjcu „sugerovao", uvjerio ga je, da će umrieti, i on se je zbilja držao kao mrtav.

A i to je poznato, da mnogi ljudi dobiju bolest, koje se boje. Jedan se učitelj strašno bojao kozicâ i nije nikako htio pogledati svoga druga, koji je bolestan ležao od kozica. Napokon podje s jednim prijateljem, koji se nije bojao. Prijatelj unide u sobu k bolestniku, a ovaj strašivica samo se je nagledao na vrata i upitao bolestnika, kako mu je. Pa što mislite, što se je dogodilo? Onaj prijatelj, koji je bio u sobi kod bolestnika, ostao je zdrav, a strašivica, koji se je samo nagledao na vrata, — on je dobio kozice.

Eto vidite, što čini „sugestija", što čini, kad čovjek nješto vjeruje, kad se čega boji, kad mu jedna misao oblada pamet i čitavu dušu!

Ali je u naše vrieme tâ „sugestija" došla na velik glas poradi „hipnoze". A što je ta „hipnoza" i „hipnotska sugestija", to ću vam kazati drugi put. Danas se o tom mnogo govori i piše, pa je dobro da štogod o tom saznadu i „DOMOVI" čitaoci.

O seljačkim bankama napisao je velečastni g. Iv. Barbić vrlo dobru knjižicu, kako smo to naviestili u 15. broju. Ciena joj je 50 filira, a predplatnici „DOMA" mogu ju dobiti za 30 filira kod Uprave „DOMA".

Glasovi iz naroda.

Iz Medjumurja. „Hvaljen Jezuš i Marija! Evo mene kao prijatelja, koji Vam imam toliko obznaniti, ali ne mogu. Kad sam u 9. broju nješta malo pisao, bio sam pod odgovor zvan, jer je njetko onaj broj predao kotarskoj oblasti, a g. sudac ga je poslao u moju občinu, a za to mi reče moj notarjuš: Kako imam volju čitati hrvatski, kad nas ne ljube? Kako bi nas — kaže — ljubili, kad tako postupaju s nami obrtnici, koji više puta idemo na sajme tamo!

Sada Vam hoću razjasniti, kako je to bilo. Pred godinu dana bili smo na sajmu u Goli. Po navadi ob devetoj uri dodje g. načelnik Gole i pobira „štandgeld". Zločest sajam je bio, a mi siromahi s praznimi žepi hajd na kolodvor ob dvanajstoj uri i s čizmami na plećih. Idemo putem, eto ti gospodina, koji meni reče: „Hote sa mnom u ured, vi nieste maltovinu platili". A ja rečem, da jesam tamo na mjestu (kako i jesam). A on reče občinskom službeniku — nas u zatvor od 12. do 3. ure. Tako smo mi siromahi, baš ja i moj brat bili u zatvoru. Poslie pak pošalje u našu občinu našemu notarjušu, da se proglasi: da mi obrtnici ne smijemo tamo na mjesečne sajmove.

Tako je bilo. A ja sam zagovarao Hrvate, a niesam htio ni pripoviedati, kako su nas rukama hrkali, da smo dolje popadali i s robom. Tako se u ljubavi niti ne pristoji — prijatelj s prijateljem. Ja sam to sve tajio i zagovarao. Ja sam pretrpio i oprostio, kako me katolička vjera uči: ne ću tužiti, ni tužen biti.

Ja zato svejedno želim hrvatski čitati. Za sve, što goder pišete u „DOMU" s jednom riečjum Vam liepo čestitam i zahvaljujem, i želim dobro zdravlje i veliku zadovoljnost, kako sam sebi . . .

Rok Horvat."

Ovo je pismo žalostno i radostno.

Žalostno je, što našega čovjeka Hrvata madžarski službenik zove na odgovornost zato, što hrvatski čita. To nije samo žalostno, to je velika nepravda pred Bogom, koji je sve jezike stvorio, i pred ljudmi, koji svi svoje ljube i svojim se diče. Onaj madžarski kotarski predstojnik i onaj notarjuš morali bi se sjetiti: koliko je madžarski narod pretrpio od sile švabske: morao bi misliti na to, kako su Madžari težko podnosili tudju švabsku silu, i koliko su krvi prolili, dok su si izvojevali slobodu svomu jeziku i svojoj misli. Oni bi morali na to misliti, kako su Madžari poznati po svietu i slavni, što ljube slobodu i pravicu. A kad bi na sve to mislili, ne bi Hrvatu branili čitati hrvatski, jer je svakomu svoje milo, jer je sloboda za svakoga, a ne samo za jednoga. — Ružno je, što je onaj notarjuš puntao i bunio našega Roka Horvata proti Hrvatom na ovoj strani Drave. To je tako ružno i odurno, da za to nemam rieči. Svaka ptica svomu jatu leti, to je jedno, a drugo: Brat brata u jamu tura, i opet ga iz jame vadi, i još treće: Grehota je braću zavaditi.

Radostno je pak i preradostno, kako je naš siromah medjumurski Hrvat branio pred tudjinom svoju hrvatsku braću, koja su ružno i nepravedno s njim postupala, — ali je žalostno, što se je to dogodilo. Zato nam i jest tako nam Hrvatom, što se ne ljubimo. Kad se Madžar sretne s Madžarom, pozdravljaju se: „Edeš baratom — sladki brate", pa makar jedan bio od Blatnoga Jezera, a drugi tamo izpod tatranskih planina. Da smo mi Hrvati takovi, kolika je naša zemlja: od Mure do Marice i od mora do Dunava, — tko bi nam što mogao! A sad smo svietu na sprdnju, a osobito svojemu neprijatelju. Sram bi nas moglo biti!

Možda će našega Roka radi ovoga pisma opet zvati na odgovornost, ali se neka ne boji za pravicu: nije ništa nepoštena učinio, nikoga okrao, nikoga oblagao. Nema tê pravice na svietu, nema zakona na svietu, po kojem bi čovjek bio kriv zato, što govori ili čita u svojem jeziku, koji je naučio od matere. I ako se dozna i u svietu, da to nije slobodno u Ugarskoj, gdje su Madžari gospodari, — tko će vjerovati, da su Madžari za slobodu i za pravicu?

Ne bojte se, Hrvati preko Drave! Bog je stvorio sve narode i sve jezike — i svima dao jednako pravo i jednaku slobodu po čitavoj zemlji, pa i preko Drave. Neka vam ne bude ni žao ni težko i pretrpjeti štogod za svoju pravicu i slobodu, jer jedan put mora doći do pravice i slobode, a djeca će vaša, unuci i praunuci će vam grob ljubiti, ako im ostavite veću pravicu i slobodu, nego što ju vi imate.

Ne bojte se!

Što je nova doma i po svietu?

Rat u Kitaju. Kad se je 16. broj „DOMA" dogotavljao u tiskari, već je evropska vojska osvojila glavni kitajski grad Pekin ili Peking. Viest je o tom došla u naše novine dne 18. kolovoza, dakle baš pred dva tjedna. Sad već ima u Kitaju evropske vojske (t. j. ruske, francezke, englezke, njemačke i talijanske) do 100.000 (sto tisuća) i preko 300 topova. Sve ove vojske rade složno proti Kitajcima. Kad su ove vojske došle u glavni kitajski grad Peking, nije se znalo ni za caricu, koja vlada, ni za cara, kojega je bacila s vlade. Jedni su govorili da je carica pobjegla dalje od mora unutar u zemlju (jer je Peking dosta blizu mora, a evropska vojska, osim ruske, dolazi u Kitaj samo po moru), a drugi su govorili, da se je sakrila u carskom dvoru. Evropska vojska nije išla tražiti u carski dvor, nego je samo dvor okružila i stražila. Kitajci drže svoj carski dvor za svetstvo, i još nikada ničija tudja noga nije koračila u taj „sveti grad". Ali jer se je kitajska vojska zatvorila u taj „sveti grad", počela je evropska vojska na njega pucati iz topova. I u ostalom dielu grada strašno se kolje i strielja po ulicama. Evropski su poslanici živi i oslobodjeni, a niesu ih Kitajci poubijali, kako se je prije javljalo. Ali je zato nedavno opet poubijano mnogo vjerovjestnikâ (misionarâ). — Evropske vlade i vladari niesu baš složni med sobom, jer se svaki boji, da će drugi više ugrabiti. Osobito se Niemci turaju napried (oni su već potrošili na ovaj rat preko 100 milijuna Kruna!). A proti Englezu čini se, da su svi, osobito Francezi i Rusi. Vidjet ćemo, što će biti.

U ovom su ratu osobito odlikovali i „austrijsko-ugarski" mornari. Naše novine pišu, da su ovi „austro-ugarski" mornari svi Hrvati, ili barem većinom. Pišući tako naše se novine tuže, što nitko ne spominje hrvatskoga imena, nego samo „Austro-Ungarce". To se lako razumije, jer mi Hrvati

nemamo svoje države, ni svojih ratnih brodova, a ipak je istina, da su mornari na austro-ugarskim brodovima većinom naši primorci, istarski i dalmatinski Hrvati, samo su gospoda kapitani i drugi častnici na brodu — Niemci i Madžari. Brodovi, na kojima su se vozili ovi naši mornari u Kitaj, zovu se „Marija Terezija" i „Zenta". Možda koji čitalac „DOMOV" ima sina, ili brata, ili rodjaka na tom kojem brodu, pa neka bude tako dobar i neka nam javi, ako dobije kakvo pismo iz Kitaja.

Rat u Africi. Burima opet ne služi sreća. Nije ni čudo. Silna englezka vojska, preko 200.000, ima posla s 10.000 Burâ! Kažu da će se burski general Botha još jednom potući s Englezi, pa da će se onda predati. Čut ćemo. A Englezi gospodare već u burskoj zemlji, kao u svom domu. To se najbolje vidi po tom, što su

Iztjerali Hrvate iz grada Johanesburga, koji su Burom oteli. U tom gradu bilo je naroda svakoga jezika, a bilo je i mnogo Hrvata, koji su tamo radili u rudnicima već više godina, njekoji i do 20 godina. Kad su Englezi dobili taj grad u šake, odmah su na jedan put poslali svoje žandare, koji su pokupili sve te strance (a Englezi su sami stranci u burskoj zemlji!) i kao niemu živinu natovarili u kola, kao živine ih preko mjesec dana (od 15. srpnja do 21. kolovoza) vozili na brodu u London, a odavle su ih pustili u Beč. Mnogi su ovi naši ljudi (svih je 54 na broju) imali ženu i djecu i svoga imetka u novcu, — ali im Englezi niesu dali, da se navrate kući, da kažu s Bogom! ženi, i da si uzmu svoju sirotinju! Putem su ih zlo hranili, a preko mjesec dana niesu promienili rublja, tako da ih je žive gamad i nečistoća ubijala. Sad su već iz Beča prispjeli svaki svomu domu, a Bog zna, kako je s njihovimi ženami, djecom i imetkom, što su u dalekom tudjem svietu ostavili. Petnaest ih je iz Novoga, šest ih je iz Grižana, četiri iz Kastva u Istri, a po jedan iz drugih primorskih mjesta i otokâ. Ako kojemu dodje „DOM" u ruke, neka nam javi, da i drugi Hrvati više saznadu o toj živinskoj englezkoj nepravdi.

Kažu, da će našim ljudem biti povraćene njihove stvari, što su tamo ostavili. A tko će im naplatiti muke?!

Englezi su, kažu, digli oružje na Bure zato, što Buri niesu htjeli dati naseljenikom pravo glasa kod izbora, a sad se vidi, koliko je njima za naseljenike! Njima je do afričkoga zlata i do ničega drugoga, to zna već davno sav sviet.

☛ **»DOMOVU KNJIŽNICU«** poslat ćemo svakomu predplatniku „DOMA". Tko ne će „DOMOVE KNJIŽNICE", neka javi, da mu se zaludu ne šalje. — Prva knjižica izaći će **1. listopada,** a bit će u njoj vrlo zanimljiva poviest: kako je pošao **Car Napoleon u Rusiju 1812. god.** u rat, i kako mu je u sniegu i ledu propala sva vojska — preko 500.000 (500 tisuća ljudi)!

☛ Predplate i prijave za „DOM" još se primaju i svi se brojevi mogu dobiti. Predplate i prijave šalju se: „Upravi „DOMA" (Dr. Ant. Radiću) u Zagrebu, Jurjevska ulica br. 28.

1. rujan je tu! Predplata za drugo polugodište!

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

Drugo izdanje.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na godinu 3 (tri) Krune. — Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će „DOM" za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za 2 Krune 40 filira, dvadesetorica i više svaki za 2 (dvie) Krune. — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira.

Broj 18. | **U Zagrebu, 15. rujna 1900.** | **God. 1.**

Što je to bilo u Zagrebu?

Da vas je koji došao u Zagreb na dan 3., 4. i 5. ovoga mjeseca, bio bi vidio, kako su kuće okićene hrvatskim crveno-bielo-plavim zastavama, a po ulicama bili biste vidjeli mnogo izvanjskoga svieta, osobito rimokatoličkih svećenika. Da ste koga upitali: »Što je to, kakova je to slava?« — bio bi vam svatko odgovorio, da je to prvi hrvatski katolički sastanak, ili — kako su ono njegdje rekli — »popovski sabor«.

Znate, »DOM« je njekoliko puta javio, da je u Zagrebu sve njekako tiho i mirno, kao prije bure. I to je istina bila. Ali da je baš i bilo kakove buke i dogovora, ja vam ne bih bio ništa javio. A ne bih vam bio javio zato, što ja — nemojte mi zamjeriti — što ja ovih posljednjih godina malo držim do buke i do dogovora naše gospode u Zagrebu. Sve to njekako nije ono pravo, što bi nam trebalo. Tako vam ja ne bih ovdje na prvoj strani spominjao ni ovoga hrvatskoga katoličkoga sastanka, ali ja držim, da bi to bila griehota, kad hrvatski narod ne bi malo više saznao: što je to bilo na tom sastanku u Zagrebu.

Došli su u Zagreb biskupi, župnici i kapelani i mnogo drugoga svieta. Sve se je to skupljalo tri dana za redom u veliku jednu sobu — dvoranu. Jedni su govorili, a drugi slušali. Bilo je živo, veselo i sve njekako kurażno.

To je baš ono: sve je bilo veselo i kurażno, — a sve bez vina i gusala. Zašto je toliki sviet, preko tisuću duša muškaraca i žena — a sve sama gospoda, riedko koji seljak ili za-

natnik — zašto je toliki sviet bio veseo i njekako kuražan, zašto se je toliko vikalo: živio, toliko pljeskalo? To je doista bilo nješto novo u Zagrebu, koji je u posljednje vrieme strašno mrtav, gdje svatko ide ili za svojim poslom, ili se lieno bez posla vuče po ulicama. Što je to bilo? Što je oživilo Zagrebce?

Meni je to malo težko kazati, ali me poslušajte: možda ćemo se razumjeti.

Ja ne znam, imate li vi kakvu drugu brigu, nego svaki svoju: za svoju djecu, za svoje volove, konje, svinje — da prostite — i drugo blago, za svoj imetak i najposlie (— ili možda najprije? —) svaki za svoj trbuh. Ja ne znam, mislite li vi na što drugo, kad se najedete i napijete, i kad znadete, što ćete sutra jesti. Ja poznam dobro hrvatskoga seljaka, ali toga, vidite, ne znam. Poznam ja i naše majstore i trgovce, pa ne znam: imadu li oni kakvu drugu brigu osim svoga zanata i trgovine i opet svoga trbuha.

»Govori ti, što ti drago, — ali ja ne znam, kakvu bi čovjek mogao imati brigu, kad ne gladuje ni on, ni žena mu, ni djeca, i kad mu je sve kod kuće u redu, kad mu sve ide za rukom. Druge brige čovjek nema«.

Ali ja velim, da ima. Pitao sam jedan put jednoga pametnijega seljaka: »Znadu li vaši seljani, što je to domovina? Misle li oni, da je za domovinu vriedno što učiniti, ili pretrpjeti?« — A on mi je odgovorio: »Malo tko znade, što je to domovina. Ali kad ovako čitamo novine, ili čujemo kakav razgovor, da nam je domovini zlo, da se domovini čini krivica, — onda sam čuo, kako su njeki govorili, da bi si oni dali odsjeći ruku za narod i domovinu, da bi dali svoju krv za narod, da je proklet izdajica, i još koješta tako. A kad su to govorili ovi ljudi, ja sam im vidio suze na očima«.

Opet ću vam reći, ja poznam hrvatske seljake, i ja vjerujem ovo, što mi je ovaj čovjek pripoviedao. Kakogod će se naš seljak razplakati, kad čuje u crkvi, kako su Isusa-Krista ni kriva ni dužna razpinjali na križ, ili kako je Majka Njegova Marija plakala pod razpetim sinom svojim, — tako će se on razplakati i onda, kad čuje, da njegov narod trpi ni kriv ni dužan. — Ali nije samo to. Mnogi vas znadu, da su se hrvatski seljaci dali zatvarati, dapače da su se dali postrieljati, kad su išli, — znate, kamo . . . I ja vam kažem: Riedka su tâ gospoda ili kaputaši, koji bi toliko bili spremni pretrpjeti za dom i narod, kao što onaj hrvatski seljak, koji

pravo zna: što je to narod, što je to domovina i što su narodne pravice. Ali je to nesreća, što ima malo seljakâ, koji bi to znali.

U gradu je bolje. U gradu se više čita, u gradu se drže govori i dogovori za domovinu, pa sviet više znade. A treba i to na pameti držati, da se i u gradskih školah govori o narodu i domovini. Premda se tu o domovini govori ponajviše onako, kako sit čovjek govori o gladu, — ipak nepokvarenu mladiću i djevojci ostane koja rieč u srcu, pa se kasnije u životu sjeti, što je čuo u školi. A u školi se dosta čuje, kako je taj i taj poginuo za svoju domovinu. I tako prosviećeni sviet barem govori, da svatko mora ljubiti domovinu, i da je izdajica zadnji čovjek na svietu. A onda dodajte k tomu to, kako se je za Hrvate borio Gaj i drugovi, Jelačić, Štrosmajer, Starčević. Toga su pune knjige i novine. Mi smo Hrvati pociepani i raztepeni, jedni pod ovom, drugi pod onom, treći opet pod trećom vladom, a drugi su se narodi — Talijani i Niemci — sjedinili i osilili, pa kako ne bi i Hrvat želio, da se tako i mi sjedinimo!

U to ti dodju u Zagreb toliki nadbiskupi i biskupi, i to ne samo iz ove Hrvatske, koja spada pod Zagreb, nego je došao i nadbiskup sarajevski iz Bosne, biskup splitski i dubrovački iz Dalmacije, biskup krčki iz Istre, biskup ljubljanski iz Kranjske, i još k tomu nadbiskup zagrebski i biskupi senjski, križevački i djakovski.

To nije mala stvar. Nije to velika stvar, što se je sastalo toliko biskupa. Ali je to velika stvar, što su svi ovi biskupi Hrvati, pa su se sastali u Zagrebu.

»Zašto bi to bila velika stvar?« — pitate me. Ja ću vam reći, zašto je to velika stvar.

A to vriedi i za jedinstvo hrvatske domovine. Do sad smo bili naučni samo na to, da su mladići, kad bi se sastali, — oni su govorili: kako nam je hrvatska domovina pociepana, kako mi niesmo pravi gospodari u svom domu, kako bi trebalo prikupiti Dalmaciju, Istru, Bosnu, Hercegovinu, pače i Kranjsku i Štajersku i Primorje sve pod jednu kapu s Hrvatskom i Slavonijom. A ljudi su govorili: »A, dajte djeci mira, što djeca znadu, što može i što ne može biti. Kad budu pametniji, drugačije će govoriti«. I zbilja su mnogi i mnogi postali pametniji, i niesu o tom govorili, čim su počeli moliti veliku gospodu: »Kruh naš svakdašnji dajte nam danas, i sutra, i prekosutra . . .«

Ali je dobar Bog. Istina je, mi niesmo dočekali — pa ni ne čekamo — da zagrebski nadbiskup učini onakvo junačtvo, kao oni mladi ljudi. Ali smo, hvala Bogu, dočekali to, da su se na okupu našli u Zagrebu nadbiskupi i biskupi baš iz čitave Hrvatske, i to iz one Hrvatske, koje još nitko ne priznaje; iz one Hrvatske, koja se prostire od Trsta do Zemuna i od Mure i Dunava do mora i Kotora. Kad sam gledao na okupu 11 biskupa iz ove Hrvatske, koje još nema ni na jednoj mapi ni karti, ali koja ima svoju mapu u srcu svakoga pravoga Hrvata, onda mi se je činilo, kao da vidim, kako će to biti, ako Bog dâ, i kad Bog dâ, kad hrvatske zemlje budu ne samo u srcu, nego u istinu sjedinjene i združene, pa kad se sastane svih dvadeset hrvatskih biskupa, a med njima hrvatski kralj. I malo da niesam med onolikim svietom u sav glas viknuo: Živjela, živjela, živjela Hrvatska!

Na što se spremaju Niemci?

Posljednji put smo se razgovarali o Rusima i Niemcima, pak sam tamo na kraju kazao, da se Niemci spremaju na velike stvari. Čujte sada, na što se spremaju.

Ali prije, nego što vam to kažem, treba znati, kako su se Niemci toliko osilili.

Istina je, malo ne 1000 (hiljadu) godina imali su Niemci svoje sveto »rimsko carstvo njemačkoga naroda«. U tom carstvu bilo je više vladarâ i državâ, a ovi vladari izabirali

su tomu carstvu cara, koji se je zvao »rimski« car. Njemački su vladari, treba znati, čak od onoga Karla ili Krala Velikoga, koji je prije 11 stotina godina osvojio bio Italiju, poslie njega su, rekoh, mnogi njemački vladari išli s vojskom u Italiju, i tu su u Rimu dali, da im papa postavi na glavu cesarsku rimsku krunu. Htjeli su Niemci već onda gospodariti po čitavom zapadnom svietu, to jest od našega mora i Italije, pa čak preko Francezke i Španjolske, onako, kako su njekada Rimljani gospodarili. Ali to carstvo, tobože »rimsko«, nije nikad na dugo bilo čvrsto ni jako. Kaže se, da smo mi Hrvati nesložni, da se ni u staro vrieme nikad niesmo znali složiti, da je Bosna vukla na svoju stranu, Hrvatska na svoju, Srbi na svoju, Dalmacija na svoju. Ja ne ću reći, da to nije istina. Ali onako nesložni, kako su bili Niemci, nije bio ni jedan narod na svietu. Već sam vam rekao posljednji put, da su se oni sami med sobom klali preko trideset godina. Znate i to, da oni i danas imadu u svom carstvu preko dvadeset posebnih državâ i bez broja svakakvih knezova ili firstova, koji su njekada bili svoji vladari. Ove vladarske njemačke familije ljuto su se klale u staro doba, jedna su drugoj otimale zemlje, dok se niesu dvie najviše osilile, a to su Habsburgi i Hohencolerni.

Habsburgi — to vam je vladarska familija ili kuća, koja i danas vlada nad Austrijom, Češkom, Ugarskom, pak i nad Hrvatskom i tako dalje, t. j. u čitavoj austro-ugarskoj monarkiji. Iz ove familije bili su mnogi izabrani za rimsko-njemačke cesare, t. j. za vladare čitavomu njemačkomu narodu, pa smo tako i mi Hrvati bili stotine i stotine godina pod rimsko-njemačkim cesarom, — ali nikad niesmo bili u tom rimsko-njemačkom carstvu, nikad ni mi, ni Madžari. Ali, ako niesmo bili podložnici rimsko-njemačkoga carstva, bili smo podložnici rimsko-njemačkoga cesara — jer je on bio i naš kralj — pak su Hrvati za svoga kralja, a za toga rimskoga cesara prolievali svoju krv Bog sâm zna, gdje! Gdje ima sve hrvatske krvi po svietu, a za koga je prolivena?!

Ali je ovo rimsko-njemačko carstvo propalo, razbili su ga i porušili Francezi osobito francezki car Napoleon pred sto godina. Njemački firstovi (knezovi) puzali su pred Napoleonom, kao — ne znam, kako bih rekao, bili su im pokorni kao gladni robovi. On ih je sve premamio i prisilio, da su prešli na njegovu stranu, on im je zapoviedao, on im je bio pravi car. Kad je to vidio »rimsko-njemački« cesar

Habsburg Franc II. (drugi), koji je ujedno bio gospodar u svojim »nasljednim zemljama« (koje su to zemlje, gledajte u 15. broju »DOMA« na str. 234.), a bio je i kralj ugarski i hrvatski, kad je on to vidio, izašao je on iz toga rimsko-njemačkoga carstva, zahvalio se je god. 1806. na časti »rimsko-njemačkoga« cesara, i proglasi se »cesar od Austrije«.

Tako je bio kraj tomu rimsko-njemačkomu carstvu, koje je kojekako životarilo tisuću godina, a upropastili su to carstvo Francezi, kako smo čuli.

A komu su ostavili one Niemce, koji su bili u onom »rimsko-njemačkom« carstvu? Komu su na brizi ostavili one zemlje tamo u blizini Francezke? — Tu su najprije gospodarili Francezi, dok im je bilo Napoleona. A kad je nestalo cara Napoleona, onda je Niemcu sinulo sunce, od onda su se sve po malo počeli dizati oni lutoranski Hohencolerni, koji su već davno bili najjači vladari u rimsko-njemačkom carstvu. Ovi su Hohencolerni vladali tamo uz sjevjerno-iztočno more, gdje su njekad bili Slovjeni, u Braniboru i Pomorju, gdje je danas njemačka kraljevina Pruska, kojoj i danas vladaju Hohencolerni.

Ovi lutoranski Hohencolerni — oni i jesu protjerali katoličke Habsburge iz njemačkoga carstva, oni kao da su govorili austrijskim Niemcima: »Što ćete vi nam ovdje posao kvariti? Vi imate tamo dosta posla na vodi Dunavu i oko gore Balkana (u Bugarskoj), tamo medju Slavenima, jer sad su na redu oni, kad smo davno već gotovi s ovimi (t. j. onimi, koji su njekada bili u Pruskoj). Vi ste tamo bliže. A mi ćemo lutoranski Niemci sami obaviti posao s Vlašinama.« (Znate, da Niemci za porugu kažu Francezu »Vlašina.«)

I tako su si Niemci podielili posao i gospodstvo: austrijski Niemci neka gospodare ovamo na našoj strani: u Ugarskoj, u hrvatskim zemljama, u Srbiji, u Bugarskoj, dok ne

dodju do grada Soluna, tamo kod bugarsko-grčko-turskoga mora. A pruski Niemci — oni će na Franceza, pa onda, što Bog dalje dade!

I dobro su se pogodili, i sreća im je poslužila. Ali prije nego što vam kažem, kako im je dobro sreća poslužila, još čujte dvie tri.

Pruski Niemci slali su austrijske Niemce na iztok i jug, ali je tu bilo njekako kiselo grožđje, jer su se god. 1848. digli Madžari proti Niemcu (tê godine bila je i u Hrvatskoj buna), a za svoju slobodu, a u Italiji su se digli Talijani god. 1859., pa su tu u Italiji Habsburgi sve izgubili. Zato su opet počeli nješto tražiti na zapadu i sjeveru, ali su ih onda Prusi oružjem poučili, da austrijski Niemci nemaju tamo ništa tražiti: Prusi su potukli braću svoju Austrijance god. 1866. kod Kenigreca, — gdje su opet i mnogi Hrvati ostali mjereći širokim svojim plećima tudju zemlju, a gdjekoji su donesli kući kolajnu. I jedan moj stric ima medalju i iz Italije, i od toga Kenigreca. Taj se nanosio puške: od 1859. do 1866. osam godina!

Sad su Prusi bili već na konju, kad su napokon jaku braću izprašili i tako zadali straha ostalim njemačkim firstićima (vladarčićima). Ali sad tek dolaze velike stvari.

Četiri godine poslie prusko-austrijskoga rata zarate se Niemci s Francezima. To je bilo god. 1870. i 1871. Onda je bio francezki car Napoleon III. (treći), sinovac onoga slavnoga i velikoga Napoleona. On je bio bolestan već više godina, nije se brinuo za vojsku, a njemački Prusi su se spremali. Digli su na oružje do poldrug milijuna vojske! I sreća im je poslužila: potukli su Franceze! Francezâ je palo u tom ratu 80.000, a Niemaca pol toliko. Francezi su potrošili na rat 14 milijarda (14.000,000.000, 14 tisuća milijuna), a morali su Niemcima platiti 5 milijarda kruna ratnoga troška. I ne samo to. Još su Niemci oteli Francezkoj dvie velike zemlje, Elzas i Lotaringiju, koje su zajedno tako velike, kao trećina banske Hrvatske-Slavonije, a imaju toliko dušâ, kao čitava Bosna i Hercegovina (t. j. 1½ milijuna).

Sad Niemci niesu bili samo na konju, nego u devetom nebu. Što vi mislite: potući prvi do tad narod na svietu, Franceze! Što vi mislite, koliki su to novci: pet tisuća milijuna! To bi bilo previše i za razborita i pametna čovjeka, a kamo ne bi za onakove oholice, kakvi su Niemci!

A što ću vam dalje razlagati, na što se sad spremaju Niemci! Oni govore, da se ne boje nikoga do Boga, pak zato i zovu svoje carstvo »carstvo straha Božjega«, — jer se samo Boga boje, — kažu. Kad su potukli Franceze, odmah su počeli snovati, kako bi potukli Ruse, pa je njihov obergeneral Moltek ostavio već gotovu osnovu ili plan, kako bi najlakše bilo potući Ruse. Oni već grade željeznice po Turskoj, oni tamo snuju velike stvari, pak je za to njihov kaizer ili cesar i išao u Carigrad k sultanu (turskom caru). Oni, — oni sami kažu, da su Huni, oni divlji Huni, za koje se kaže, da su bili bič božji. Čitali ste u »DOMU«, što je dajč-kajzer njihov rekao svojoj vojsci, kad ju je slao u Kitaj: neka nikoga ne hvataju živa, neka sve ubijaju, neka nikoga ne miluju; neka Kitajci čak u devetom koljenu spominju njemačko oružje i silu, kako se spominje još danas sila i strahota divljih Hunâ!

Kako vidite, pruski su Niemci dobro obavili svoju zadaću na svojoj strani, na zapadu.

A jesu li štogod obavili Austrijanci na svojoj strani, na iztoku?

Čujte! Osam godina poslie prusko-francezkoga rata osvojila je Austro-Ugarska Bosnu i Hercegovinu — eto u našem susjedstvu, gdje živi naš narod. Rekao sam da je Herceg-Bosnu osvojila Austro-Ugarska. Dakle su i Madžari — oni su u Ugarskoj — dakle su i oni pomogli Niemcu osvojiti našu zemlju? — pitate me. A ja ću vam odgovoriti: Madžari su onda bili vrlo pametni, oni dobro znadu, što hoće Niemci, — zato su Madžari onda bili proti tomu, da Austro-Ugarska ide u Bosnu i Hercegovinu. Madžari su dobro znali sve ono, o čem se mi evo razgovaramo. Ali danas — danas su se Madžari njekako primirili, danas oni dopuštaju, da »Švaba« — kako kažu u Bosni — tamo gospodari. Istina je, još Madžari viču po malo na »Švabu« u Bosni, — ali znate, da su danas madžarska i njemačka gospoda prijatelji, a kazao sam vam i to, zašto su prijatelji.

A zašto vam sve ovo razlažem? — Ne pitajte me. Ako možete razumjeti, razumijte; a ako ne možete, — razumjet će bolje naša djeca. Samo da ne bude onda kasno!

Seljački kredit.

Sveto pismo kaže: »Ne živi čovjek samo o kruhu«. I to je istina. Znate, kaže se, da bi čovjek slušao ovoga ili onoga, kad što pripovieda, da bi ga slušao »gladan i žedan«. Bi slušao, to je istina, — ali ne bi dugo. Istina je, ne živi čovjek samo o kruhu, ali bez kruha baš ne može živjeti.

Zato je »DOM« već od prvoga broja pisao ne samo kojekakove mudrije, nego i o kruhu. Tako je odmah u 2. broju razložio: što je to kapital i što je kredit. Ali to nije dosta. Ne smije se mirovati, dok se makar kako ne ganemo, da nam narod opet dodje do kruha, jer smo tako daleko već došli, da nam narod nema kod kuće kruha, pa ide — trbuhom za kruhom.

Rekoh: ne smije se mirovati. »Nego što ćeš? Hoćeš li pisati o kruhu? Piši, koliko ti drago, — ali od toga nitko sit!« — Tako prigovarate, i nemate posve krivo. Ali me poslušajte jedan put za uviek, pa ćete vidjeti, da ipak imate malo krivo.

Istina je, najbolje bi bilo, kad bi svaki čovjek sâm znao dobro i sâm radio dobro bez tudjega nauka i bez tudjega nagovaranja. Ali što ćemo, kad nije tako. Mnogi čovjek ne zna, kako bi si pomogao, a mnogi opet ne će dobro, ne će drugomu pomoći sâm, nego ga treba nagovarati, moraš mu dan na dan tući po uhu, i onda svaki još pravo ne će. Kad ne bi tako bilo, ne bi bilo trebalo apoštolâ, nego bi se sviet bio sâm na pravu vjeru okrenuo. Kad ne bi bilo tako, ne bi ni danas trebalo propoviedati. Pa zato i danas ljudi i govore, i nagovaraju, i propoviedaju. A mnogi, mjesto da govore i propoviedaju, pišu. Danas već malo koja velika stvar može napredovati, ako se za nju ne piše. Istina je, pisanje nikad nije ono, što je živa rieč, — ali kad i kad ipak pomaže, a kako sam rekao, u mnogoj stvari ne može se danas bez pisanja nikamo doći.

Daklem i mi ćemo se razgovarati najprije po pismu, a ako to ne bude dosta, onda ćemo početi i drugačije. —

Napisao sam gore: seljački kredit. Što je to kredit? — Seljak bi ovo i ono: trebao bi više zemlje, trebao bi vola, trebao kola, trebao bi i kruha istoga, — a nema. Trebalo bi kupiti, — nema novaca. Trebalo bi novaca uzajmiti (posuditi), — nitko ne da: seljak nema kredita. Eto, to vam je kredit, ili bolje: kad nema kredita, to nije kredit.

A zašto seljak nema kredita, zašto mu nitko ne će uzajmiti novaca? — Zato, jer seljak ništa nema, ili, ako ima, zadužen je već i prezadužen.

Već je bilo u »DOMU« o tom govora, kako je i zašto je hrvatski seljak osiromašio, pa sad ne ćemo o tom govoriti. Glavna je stvar sada to: prvo, zašto naš seljak nema kredita, a drugo: bi li kredit mogao pomoći seljaku, da se izvuče iz svoga siromaštva.

Dakle zašto hrvatski seljak nema kredita? — Pazite dobro.

Njeki misle, da samo siromah treba kredita. To nije istina. Kad bi samo siromah trebao kredita, onda bi samo siromasi bili dužni. A vi i sami znadete, da nije tako. Vi i sami znadete — ili ako ne znadete, ja vam kažem — da su i bogati ljudi dužni. To je tako jasno, da toga ne bi trebalo ni razlagati. Ali evo vam ipak jedan primjer, da i bogataš može i mora biti dužan: Recimo, ja sam gospodar, imam punu staju konja, volova i drugoga blaga; jesen je i sve mi je dobro urodilo, imam žita i svakoga priroda. Ali do danas još niesam ništa od toga prodao, a baš mi treba platiti kolara, ili mi treba djetelina sjemena, ili krepao mi vol u jarmu, i ja trebam drugoga, — a nemam kod sebe ni 10 kruna. Tko može reći, da sam siromah? A ipak moram uzajmiti koju stotinu forinti! — Znate dalje, da je i ista država dužna, koja novce pravi.

Dakle kredita treba svatko baš svatko. Kad svatko ne bi trebao kredita, ne bi sviet bio izmislio novaca. Novci baš i niesu ni za što drugo, nego baš za to, da onaj, koji ima nješto, da taj dobije nješto drugo.

I gdjegod ima svieta, koji nije zadovoljan s onim, što ima, — tu treba novaca. Novce je sviet za to i izmislio, da možeš svagda i svagdje dobiti, što hoćeš, a to za ono, što sâm imaš. Zato sviet misli: tko ima novaca, ima svega.

Ali sad još bolje pazite. Rekli smo, da hrvatski seljak zato nema kredita, jer ništa nema. Ali se može i to dogoditi, da ni bogataš nema kredita. »Kako to?« — pitate. — Ovako:

Znadete, da samo vladar i država ima pravo praviti i izdavati novce. Ali treba znati i to, da država ne smije izdavati novaca bez kraja i konca. A zašto? — To ćete razumjeti, kad vam kažem ovaj primjer: Recimo, da medju siromašne hrvatske seljake na jedanput padne s neba ništa

manje, nego 1.000,000.000 (tisuću milijuna) kruna. Ako uzmemo, da nas kojekakvih Hrvata ima 5 milijuna, to bi od ovih novaca došlo na dušu 200 kruna, tako da bi mnoga familija dobila preko 1000 kruna. Hajde, sad će ljudi kupovati. Recimo, kupovat će zemlju. Ali od koga će kupovati? Malo ih ima, koji imadu previše zemlje, i to će se brzo razprodati, i onda ne će nitko htjeti prodati svoga, pa makar mu davao za ral (jutro) tisuću i dvie tisuće kruna. Eto vidite: novac bi se bacao, novac bi izgubio vriednost, a sve bi drugo strašno poskupilo. — Zato, vidite, država izdaje samo toliko novaca, koliko treba za promet.

Eto, sad znamo dvoje: prvo, novaca treba svakomu; drugo, novaca ima samo toliko, koliko u državi treba za trgovinu.

Sad vas ja pitam: Što će biti, ako sve novce — ili barem većinu — dobiju samo njeki ljudi u ruke? Što će biti, ako samo veliki trgovci, fabrikanti i židovi pokupe sve novce? — Biti će to: da seljak — pa bio najbogatiji — ne će moći lako doći do novaca, ne će imati kredita.

A baš tako vam je kod nas u našim hrvatskim zemljama. Ja vam sad ne mogu kazati na tanko, zašto je to tako, t. j. zašto hrvatski seljak ne može lako dobiti kredita. Kazat ću vam samo dvoje:

Prvo je ovo: Znamo, da država izdaje samo toliko novaca, koliko treba za trgovinu i za svaki promet u državi. Po tom ćete lako razumjeti, da je u onom kraju i u onoj zemlji više novaca, gdje ih više treba; a treba ih više ondje, gdje se više trguje i prometće novcem. A to se zna, da se u Austriji, u Češkoj i u Madžarskoj (a to je sve u jednoj državi našega vladara), da se velim, u tim zemljama više radi, više kupuje i prodaje, jer su tamo fabrike. Tamo je dakle i više novaca. A ako ih je tamo više, mora ih biti kod nas manje, kad se to uzima od jedne hrpe ili kúpa. Zato se kod nas i banke tuže, da je kod nas novac »skuplji«, jer ga je manje, nego drugdje u državi.

To je jedno. A drugo je ovo, i to je glavno: I ono malo novaca, što imadu naši ljudi, — gdje su tî novci? Gdje drugdje, nego u bankama i u štedionama (šparkasama)? A banke i štedione daju novac — komu? Bogme najmanje seljaku, nego najviše trgovcu i fabrikantu na mjenicu (veksl).

Zato, vidite, hrvatski seljak nema kredita. Pa da ima ne znam kakav imetak, — njemu je težko doći do novaca i na samu mjenicu, koja je za njega propast.

A sad vi sami prosudite: komu pomažu oni naši ljudi, koji daju svoje novce u banke i štedionice? Komu drugomu, nego prvo onomu, čija je banka, ili štediona, a drugo onomu, komu banka ili štediona daje tê novce, da se njima posluži?! Drugi put ću vam pokazati, koliki dobitak imadu od tudjega novca, od tudje muke oni, koji imadu banke i štedione; a koliko dobročinstva čine onim, kojim banke daju kredit, — to znate i sami.

A za danas kažem glasno samo ovo: Ako hoćemo, da seljaku damo kredit, treba urediti posebnu samo seljačku banku.

A od kuda novci toj banki? — Svatko, tko je prijatelj seljaku, neka ne daje svojih novaca u gulijaške banke i štedione, nego u seljačku banku, da pomogne seljaku. A tko ne dade, tko voli pomoći gulijašu, nego svomu narodu, — taj nije narodu prijatelj.

Toliko za danas.

Sitnice.

Kako je duboka zemlja? Nedavno sam bio na selu, pak sam pitao prijatelja, kada ljudi u onom kraju kose travu i otavu, a kada pasu po sjenokošah ili livadah. Razgovarajući o paši, upitao sam ga i ovo: Svadjaju li se ljudi radi paše po sjenokošah, jer ja znam, da se u mojem kraju svadjaju. Gdje su sjenokoše čitavoga sela na hrpi ili na okupu, dogodi se, da jedan pokosi svoju otavu, pak svejedno hoće pasti, kao i drugi, koji svoje otave niesu pokosili. Eto odmah prigovaranja i svadje. Ali se dogodi i ovo: Jedan ima malen komadić sjenokoše, a mnogo blaga, pak mu drugi prigovaraju. A što će on njim na to? — „Ja imam tu „juš" (pravo), kao i ti. Ako moje nije tako dugo i široko, ali je gliboko (to jest: duboko), kao i tvoje!"

Pa onda recite, da naš čovjek nije mudrac, pravi filozof! „Moje je duboko, kao i tvoje!" A ako ne vjeruješ — misli — idi, pak mjeri! Zna on: kopao ti ne znam kako duboko, — nikad ne ćeš prokopati, to nema kraja, pa kako onda nije jedno duboko, kao i drugo! — A sad da čujemo jednoga prijatelja „DOMOVA":

Kako je duboka zemlja, i što je u toj dubini? Ljudi su vrlo, vrlo mudri — mudriji još od našega ovoga seljaka: svakamo dodju i dospiju. Nema možda gore ni visine na svietu, na koju se ne bi ljudi popeli. Ali u dubinu zemlje, u zemaljsku utrobu, — tamo im se njekako pravo ne dade. Kao da misle: Bit će nam dosta tmine pod zemljom poslie smrti. I da nema pod crnom i tamnom zemljom — da nema pod njom sjajnoga zlata i blistavoga kamenja — ne bi čovjek bio ni onako duboko zašao zemlji u utrobu, koliko jest. Ali što su one silne jame, što su ih izkopali neumorni rudari na zapovied zlata gladnih gospodara?! Što su one prema dubini zemaljskoj?! Ništa! Najdublja jama, što je do

danas izkopana, nije dublja od 1700 metara (t. j. poldrug kilometar i 200 metara). A što je to prema dubljini zemlje, kad je zemlja duboka — do sredine samo — preko šest milijuna metara (ili preko 6 tisuća kilometara, ili malo ne jednu tisuću miljâ, ili preko 3.000 hvatî)!

„Pa kad je zemlja tako duboka, tko zna, što joj je u utrobi?" — pitate. Istina je, nitko nije na svoje oči vidio što je i kako je u dubini zemaljskoj, ali ne moraš sve vidjeti što vjeruješ, jer ti i razum i mišljenje pomaže. A eto mi znamo, da iz zemlje izlazi oganj (vatra). Mogli ste to čitati u 10. broju „DOMA" (na str. 156.), gdje ono piše o Vezuvu, o gori, iz koje leti oganj. I to tamo piše, da se takove gore zovu „vulkani", a mi bismo rekli „ognjanici". Tamo je obećano, da će se drugi put kazati: od kuda onaj oganj, što izlazi iz toga ognjanika. Od kuda, nego iz zemlje? A da u zemlji mora biti njekaki oganj, koji raztapa kamenje, to se domišljaju ljudi i po tom: Što se dublje kopa u zemlju, to je u zemlji toplije. U onoj najdubljoj jami (koja je duboka, kako smo rekli, preko 1.700 metara), u njoj je toplina 56 stupnjeva (grada), i to ljeti i zimi. A takove vrućine nema nigdje kod nas ni u ljetu nikada.

Misli se, da od ovoga ognja i nastaju potresi na zemlji. Misle učeni ljudi, da ovaj oganj ugrije vodu u zemlji (jer u zemlji ima velikih jamâ, koje su pune vode), pa ona para ili sapa od vode nema kud van, i onda zemljom trese, dok ne nadje izlaza. A da je vodena para jaka, to se vidi po tom, što tjera željezna kola. — A drugi misle, da je taj oganj u zemlji sve to slabiji, pa da je po tom i zemlja sve to hladnija, a od hladnoće da se sve više stišće, pa da od toga nastaju potresi. Isti ovi misle, da će napokon sva zemlja posve ohladnjeti da će se sve na njoj smrznuti, da ne će ništa živa ostati: zemlja će biti pusti goli i mrzli kamen.

Juraj grof Oršić Slavetićki.

Hipnoza. Obećao sam vam, da ću vam još nješto kazati o „sugestiji", kad budemo govorili o „hipnozi". — Što je to hipnoza? — Sjećate li se, što sam vam razlagao o mjesečnjacima u 11. broju „DOMA" (na str. 173.) To su vam ljudi, koji spavaju i hodaju. Ali ima ljudi, koji se dadu tako uspavati, da spavaju i čuju, spavaju i govore, spavaju i svašta rade. Ima ljudî, kojemu je dosta, da ga dulje oštro gledaš, i on će zaspati sjedeći. Ili reći mu, neka sam gleda oštro u jedno mjesto, i on će usnuti, — ali tako, da ćeš se moći s njim razgovarati. — Takav san zovu učeni ljudi „hipnoza", a to znači sanenost, snenost, pospanost. Ali kad takav san nije pravi san, nego i san i java ili budnost, moglo bi se to hrvatski reći „snojava", ili „budnosan".

Čudna je tâ snojava! Ovakav čovjek, koji na ovaj način usne, nije svoj. Reci mu, neka pjeva, — on će pjevati; reci mu, da psuje i ruži njekoga, tko mu je najmiliji, — on će ga psovati; reci mu neka učini najsramotniju stvar, — on će ju učiniti pred svim onim svietom koji ga gleda! Ali to nije sve. Reci mu, neka za tri dana otide k tomu čovjeku, neka mu kaže to i to, ili učini to i to, — i on će za tri dana na odredjeni sat ili uru, ako si mu rekao, — doći će i učinit će, što si mu onda zapoviedio. I ne samo za tri dana: i za godinu dana će to na vlas učiniti!

Čudno je to, što se takav čovjek slabo ili ništa ne sjeća, što je

bilo, dok je onako spavao. Ali ako ga opet uspavaš, — odmah će se sjetiti svega, što je bilo u prvoj snojavi, t. j. kad je prije toga usnuo, pa makar to davno bilo.

Ali još to nije sve. Ako je taj čovjek bolestan, reci mu, neka ne bude bolestan, — i njega ne će boljeti n. pr. glava. Tako već liječe mnoge bolestnike. Ali ovo je najčudnije: Jednoj djevojci, koja je tako spavala, rekli su, da će ju opaliti ražarenim željezom na ledjima. Ali nisu to učinili, nego su joj samo papirom (hartijom) načinili na plećima krst (križ). Ali što se dogodilo! Na ljedjima su se djevojci digli mjehuri, načinila se rana, kao da si ju ražarenim željezom opalio! — Eto, što čini umišljanje, kad je čovjeku puna glava jedne misli: ne boli ga, ako ga i boli, — a boli ga, ako ga i ne boli!

Ovo su čudne stvari, pa ni učeni ljudi ne znaju, što je to. Ali su ove stvari i pogibeljne. Recimo, neka njetko njekoga ovako uspava i kaže mu: „Za tri dana imaš ubiti toga i toga". I ovaj će ga — možda — ubiti. Ili neka mu kaže: Imaš to i to ukrasti. I ovaj će ukrasti, pa se je već to i dogodilo. Ili neka mu reče: Imaš na sudu tako i tako govoriti.

Sve su ovo pogibeljne stvari. Jedina je sreća u čitavoj toj komediji to, prvo: što se svaki čovjek ne dade, ne mora se dati uspavati. Tko kaže: „Gledaj ti mene, kako dugo hoćeš, radi sa mnom, što hoćeš, — ali ja tebi za volju spavati ne ću", — taj niti ne će zaspati. A ni mnogi drugi ljudi, koji bi i htjeli, da ih tako uspavaju, ne mogu usnuti. — Drugo je to, što u takvoj snojavi mnogi čovjek ipak ne će ono činiti, što ne bi budan učinio. Tako bi težko koga u toj snojavi nagovorio, da ubije svoga otca. Tako jaka nije „snojavna sugestija".

Što je nova doma i po svietu?

Već sam u ovom broju u prvom razgovoru spomenuo, da je kod nas u Hrvatskoj posvuda sve tiho i mirno bilo. Ali ni to nije bilo posve istina. Zašto? Zato, što je bilo mirno samo u Zagrebu, a Zagreb nije cieli narod hrvatski. Tko zna, kako je u narodu? Narod nikad ne miruje, on je uviek u kakvom takvom poslu, u narodu se dan na dan toliko toga dogadja, ali što ćete! Gospoda misle, da su ona sve, pa ako je u Zagrebu mirno, ako naše novine ne viču i ne buče, misli se, da je sve mirno. A što narod radi, što njega tišti i muči, na to malo tko, ili baš nitko ne misli, dok ne moraju — žandari u pomoć . . .

Tako ne bi smjelo biti. Zato je „DOM" već davno molio, pa i opet moli svoje čitaoce, neka mu pišu sve, što se u narodu dogadja: što ljudi govore, o čem razgovaraju, čega se boje i čemu se raduju. „DOM" bi u svakom broju morao imati iz svakoga kraja kakav takav glas. I ako to bude s vremenom, samo tako će se više paziti i na ono, što narodu treba, ako baš i ne će biti sve onako, kako narod hoće; samo tako će jedan put imati čitav naš narod jedan dom. A dok se narod ne bude javljao, bit će, kao i do sada: jedan jedini kakavgod židov vrieditи će kod nas više, nego sto hiljada naroda hrvatskoga, a to samo zato, što taj židov ima plaćena pisara, koji piše i piše, što mu židov kaže, sviet to čita i misli: tako je. A nije tako. Narod zna, kako je, — samo

se narod ne javlja. Zato, ljudi, mičite se! Nemojte driemati.

Ovoliko sam vam morao kazati, prije nego što vam javim

Dva velika dogadjaja u Hrvatskoj. Jedan veliki dogadjaj — to vam je *Prvi hrvatski katolički sastanak*, a drugi dogadjaj — to je *Proslava petdesetgodišnjega biskupovanja Štrosmajerova.*

O hrvatskom katoličkom sastanku već smo se razgovarali u ovom broju „DOMA" u prvom razgovoru. Ali vam niesam kazao sve, što treba, pak ću vam zato ovdje kazati.

Prvo, što još treba kazati, to je ovo: Njemačke i madžarske novine viču na one biskupe, koji su bili na tom hrvatskom katoličkom sastanku. To je dobro, to je dobro znamenje. Kadgod Niemci, Madžari i židovi viču i psuju Hrvate, — to je dobro znamenje, jer su Hrvati sigurno onda za sebe nješto dobro zamislili, ili učinili.

A zašto viču Niemci, Madžari i židovi? Nije im pravo, što su se katolički biskupi na tom sastanku pokazali kao pravi Hrvati. Nije im pravo, što su se prvi put poslie tisuću godina sastali biskupi iz svih hrvatskih krajeva. Ne bi oni prigovarali, da su se tî biskupi sastali u Rimu, da se s drugim biskupima po svietu dogovore o svojim „popovskim" stvarima. Ali se Niemci i družba njihova ljute, što su se tî biskupi sastali u Zagrebu, to jest u srcu svih Hrvatâ. Ne samo to: Niemci, Madžari i židovi ljute se, što ovi biskupi niesu zatajili, da su Hrvati. I ne samo, što niesu zatajili, da su Hrvati, nego im je uviek na jeziku bila „hrvatska domovina, narod" kadgod bi izustili rieč „katolička vjera". Jednom riečju: Niemci, Madžari i židovi ljute se, što se hrvatski biskupi priznavaju za Hrvate, i što govore o sreći i jakosti hrvatske domovine i naroda.

Recimo istinu: oni imadu razloga ljutiti se. A zašto? Zato, pazite: **Koji narod ima na svojoj strani svoje biskupe, to vriedi toliko, kao da ima na svojoj strani jedan veliki narod, jednu veliku državu.** A svaki narod osobito maleni narod treba prijatelja. Tako su Madžari malen narod, kao i mi Hrvati, pak su zato tražili prijatelja, i našli su ga: Njihovi su prijatelji Niemci. Bugarom i Crnogorcem su prijatelji Rusi. A tko je prijatelj Hrvatom? Nitko. I od kad se za nas Hrvate znade, mi niesmo imali prijatelja. Niemci nam ne mogu biti prijatelji nikako. Talijani težko. Madžari bi nam mogli i morali biti prijatelji, kao i mi njim. Francezi su daleko, to je jedno, a drugo: ne dadu Niemci. A Rusi? Oni imaju velikoga posla daleko tamo na iztoku, to je jedno; drugo, oni su druge vjere, oni su proti papi. A Srbi ni sami sebi ne mogu pomoći. A ostali naši rodjaci: Poljaci i Česi — oni i sami trebaju pomoći.

A zašto biskupi vriede toliko, koliko i jedna država? Zato, što su svi biskupi na svietu jedna država. Tâ je država imala njekad i svoju zemlju i vojsku, ali joj je to oteto. Ali ništa zato. Popovi i biskupi — to je najjača vojska na svietu, a vojvoda je rimski papa, i nema države ni vladara na svietu, koji ne bi zvao u moć ove vojske. E, pa kad nam Hrvatom ne će nitko biti prijatelj, — ili je dao Bog, ili su se domislile pametne glave: neka Hrvatom bude prijatelj rimski papa sa svojim biskupima i popovima. Neka bude onako, kako je bilo onda, kad su Hrvati pred 1.300 godina uredili svoju državu: sklopili su prijateljstvo s papom.

„Jest, ali papa i popovi već znadu, zašto su prijatelji Hrvatom.

Svi su narodi sbacili sa sebe popovsko i papsko gospodstvo, pa su sad popovi pograbili Hrvate, ne bi li se to dalo štogod uhvatiti".

Tako govore drugi mudrijaši. A ja ih pitam: Jesu li Niemci zabadava prijatelji Madžarom? Pitajte Madžare, koliko ih košta njemačko prijateljstvo. — A napokon što može kod nas ugrabiti papa i njegovi popovi? „Ej što! Sve će morati onako biti u Hrvatskoj, kako budu popovi htjeli: popovi će gospodariti. A težko ti je popu služiti!" — Ja se ne ću pravdati i na dugo razlagati, samo kažem u kratko: Ako već moram služiti, ja sto puta volim služiti popu, nego židovu.

I tako smo gotovi s jednim prigovorom, što se prigovara hrvatskomu katoličkomu sastanku. A drugi prigovaraju ovo: „Svi Hrvati niesu katolici, jer ima Hrvatâ turske(ili muhamedanske) i grčke vjere. Zar će ovi služiti papi i popu rimskome?"

Tu ću ja biti s odgovorom brzo gotov, i to ovako: Kad se u Zagrebu sastanu hrvatski muhamedanski muftije (to su muhamedancima kao biskupi) i hodže (to su im pak popovi), kad se, rekoh, ovi sastanu; i kad budu govorili o hrvatskoj domovini onako, kako su govorili rimokatolički hrvatski biskupi; i kad nam jave, da je njihov kalif i sultan u Carigradu prijatelj hrvatskomu narodu; i kad taj kalif dopusti hrvatskim muhamedancima, da se mogu u svojoj džamiji (bogomolji) moliti Bogu hrvatskim jezikom — onda ćemo tek mi Hrvati biti veseli, jer ćemo mjesto jednoga imati dva prijatelja. —

Drugi dogadjaj, to je **Slava Štrosmajerova.**

Premda „DOM" nije još ni jedan put spomenuo imena Štrosmajerova, ipak ja znam, da je malo „DOMOVIH" čitalaca, koji niesu čuli ovoga imena. Malo ne svi znamo, da je Štrosmajer biskup u Djakovu, i da ga hrvatske novine i vrlo mnogi Hrvati slave i hvale, gdjegod se sastanu u većem družtvu. Ljetos je 50 godina, što je Štrosmajer postao djakovski biskup. To je velika riedkost, da koji biskup proživi 50 godina na biskupskoj stolici. Pa kad gospoda slave i časte se radi manjih stvari, kako se ne bi sastali na čast k ovakvomu staromu biskupu, kad on ni ne bi bio Štrosmajer! A Štrosmajer je slavno i glasovito ime, i to ne samo zato, što ga mnogi hvale, nego i zato, što ga mnogi grde. To je ime, koje je već 40 godina smutnja u Hrvatskoj: radi toga imena toliko se je papira pomrčilo, toliko se rieči izustilo, toliko se Hrvatâ zavadilo, — kao radi svake velike stvari. Znate i sami: što više koga jedni hvale, to ga drugi više grde. I ja bih rekao, da su Štrosmajera njeki samo zato onako strašno grdili, što su ga drugi — njegovi prijatelji — previše hvalili i slavili. Štrosmajer je sâm njegdje rekao, da nikad nije neprijatelj dobroj stvari toliko škodio, koliko tobože-prijatelj.

Zato ni „DOM" ne hvali nikoga, pa ni Štrosmajera bez potrebe. Njegova je slava tolika, da bi slava u malom „DOMU" bila posve suvišna.

Štrosmajera hvale, što je od svoga bogatstva dao nješto za škole, za učenjake i druge narodne i dobrotvorne stvari. Ali to nije ništa, ili je to malo. Neizmjerno je više to, što je Štrosmajer mnogo mislio i mnogo se borio proti Niemcu i Madžaru. Zato ga ni jedni ni drugi ne trpe, grde ga, — a baš zato zaslužuje, da ga mi poštujemo i ljubimo. Bog mu dao zdravlje i zadovoljstvo!

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 1. i 15. dana svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je **„DOMU" na godinu 3 (tri) Krune.** — Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će „DOM" za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za **2 Krune 40 filira,** dvadesetorica i više svaki za **2 (dvie) Krune.** — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine. — Pojedini broj stoji 10 filira.

Broj 19. | **U Zagrebu, u petak, 28. rujna 1900.** | **God. 1.**

Br. I.—880
1900.

U ime Njegova Veličanstva kralja!

Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. državnog odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu »Dom« od 15. rujna 1900. br. 18. i to:

»Što je to bilo u Zagrebu«

1. Na strani 275. odozgor redak 19. do 23. od »Kako ne bi« do »i ovako«.

2. Na istoj strani odozdol redak 7. od »Kako su ono« do strane 276. redak 3. odozgor t. j. do »biti kasno«.

3. U tiskopisu »Na što se spremaju Niemci« i to na strani 278. odozgor redak 11. do konca alineje t. j. od »Sad pazite dobro« do »traže sreću«, tvori učin zločinstva smetanja javnoga mira, označenoga a §. 65. kz. i prestupak §. 305. kz.

Stoga se izriče zabrana dalnjega razpačivanja rečenoga tiskopisa, zapliena se potvrdjuje, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa »Dom«.

Razlozi:

Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti na mržnju i prezir proti načinu vladanja i upravi državnoj hvali i opravdati nastoji djela po zakonu zabranjena, što tvori učin zločinstva smetanja javnoga mira označenoga u §. 65. kz. i prestupak §. 305. kz.

Osuda osniva se na §§. 6., 8. i 12. t. p. i §§. 32., 33. i 34. t. z.

Kralj. sudbeni stol.

U Zagrebu, dne 19. rujna 1900.

Za predsjednika: (podpis nečitljiv).

Kad ljudi budu ljudi . . .

Mnogi vas ne čitaju velikih novina, pa ne znaju, što tê novine najviše pišu. A pišu najviše o tom, kako se bore narodi, kako biju boj s oružjem i bez oružja. Jedan narod uviek i uviek nješto snuje proti drugomu. I u »DOMU« ste mogli čitati, kako baš sada Englezi biju boj s Burima u Africi, i kako se je sva naša kršćanska Evropa digla na Kitajce. Javio sam vam i to, što je njemački car Vilim Drugi kazao svojim vojnicima, kad ih je pošiljao na Kitajce. Rekao im je: neka ne miluju nikoga, neka ne praštaju ni-

komu, neka ne love nikoga živa, — već neka ubijaju! Još im je rekao: Mi, kaže, branimo svoju prosvjetu i svoju vjeru.

Tako vam je u dalekom svietu. A malo dalje od nas, pa baš ni kod nas nije mnogo bolje. Već sam vam i to javio u »DOMU«, kako se već godine i godine bore Česi i Niemci, koji su pod istim vladarom. I ne bore se samo Česi proti Niemcu, nego ste čuli, da i naši Slovenci išću od Niemca pravicu za sebe. A i mi Hrvati išćemo svoje to od Niemca, to od — znate, od koga, a ja ne znam, smijem li to napisati.

Spomenuo sam, čuli ste, Niemce. Oni su bili od starine strašni neprijatelji čitavomu našemu plemenu. Oni su podavili već čitav jedan narod slovenski, koji je živio tamo na sjeveru uz Bielo ili Baltsko more i uz veliku rieku Labu. O tom, kako su Niemci u staro vrieme pod mač okrenuli čitav onaj narod, — o tom je izpjevao veliku pjesmu jedan hrvatski pjesnik. Na svršetku tužne svoje ove pjesme kaže taj naš pjesnik, da se i danas krv prolieva, pak svršuje ovako:

Kad otac pao, sin se opet bori,
I borit će se, dokle i on pane,
Dok i on kunuć krvnike izdahne.
I borit će se, dok je jedan čovjek;
Prokletstvo, borba ostati će doviek.

Čujete li: »Prokletstvo, borba ostati će doviek«?

»Ne doviek. Kad će ljudi biti ljudi« . . ., onda će, misli naš pjesnik, onda će toga nestati, onda ne će biti ni prokletstva, ni borbe, ni klanja.

Ne znam, vjerujete li vi, ali — ja vjerujem. Ja, kažem vam, ja vjerujem, pa vam želim kazati, zašto vjerujem. A želim vam to kazati zato, da i vi vjerujete.

»Kad ljudi — kaže — budu ljudi«. — A što su sada ljudi, ako niesu ljudi? Jesu li živine, ako niesu ljudi?

»Nego što bi ljudi bili, nego živine?« — odgovaraju mi učenjaci u sav glas. Nemojte misliti, da se šalim. Danas nije prosviećen nitko, tko toga ne zna i ne govori, da je čovjek živina. Da mi bolje vjerujete, evo vam svjedočanstva:

Glasoviti Niemac po imenu Brêm (»Brehm« se piše) napisao je deset velikih i debelih knjigâ (svaka ima 700 do 800 strana!) o tom, kako žive životinje. Toga je Niemca vrlo volio i pokojni princ Rudolf, pa ga je uzimao sa sobom u lov

na ptice. U prvoj knjizi od onih deset knjiga piše taj Niemac ovako:

»Čovjek nije ništa više i ništa manje, nego sisavac ili živina (životinja) crvene i tople krvi, a mlade tê živine njihova mati doji; i svaka mati, koja se daje svomu djetetu, dokazuje, da pripada u prvi razred živinstva; pa i svatko, i onaj, koji najmanje zna, i najmanje oko sebe gleda, — i taj priznaje, da je čovjek sličniji (spodobniji) čimpanzu, nego majmun konju ili govedu«.

»Čimpanza« — to vam je glasoviti majmun, opica, opac ili jopac — kako već hoćete, — a glasovit je zato, što je sličniji čovjeku, nego konju! A Brêm je ono o čovjeku zato napisao, da se njekako obrani od prigovora cieloga prosviećenoga svieta. A što se ima braniti i pravdati? Zašto? — Zato, što opisuje život živinâ, — a ne počimlje od čovjeka, nego od majmuna ili opice! To je griehota! Gdje je govor o živinstvu, — tu mora biti čovjek prvi! To zna već cieli prosviećeni sviet. Ali nije samo to, što sav prosviećeni sviet znade, da je čovjek živina, — nego se prosviećeni sviet tim hvali, diči i ponosi, što smo mi ljudi — prve živine!

Bože moj! Smiešan ti je čovjek, kad zabludi! Smiešna ti je luda, koja se onim diči, čega se pametan stidi!

Ali idemo dalje k čovječjemu živinstvu.

Živina je — živina, to znate. I ako nieste čitali, što Brêm piše, ipak znadete i to, kako živine žive. Pa kad je i čovjek živina, i on živi živinski. Ili ako ne živi živinski, ako ga je štogod smelo i zbunilo u živinskom životu, — neka se svagda i brzo sjeti, neka na pameti drži, da je živina, i to prva živina, — pa neka i živi tako, kako se pravoj i prvoj živini pristoji. — Tako učenjaci naučaju sviet.

»To nije istina, da tko tako nauča«. — Tako mi prigovarate. A ja vam i opet kažem: ne šalim se, i doista je ovako. Ja vam ne ću mnogo dodijavati, da vam to dokažem. Ja ću vam to pokazati samo na jednoj stvari.

Učeni ljudi, koji su izbrojili kosti svakoj štuki (ili šćuki) i pregledali bubrege svakomu crvu, — oni niesu tako glupi, da ne bi opazili i to: da veća štuka manju ždere. To zna, hvala Bogu, i svako posavsko diete, koje je kada paralo veću štuku i u njoj našlo tri do četiri manje ribe, pa baš i štukice. »Pa kad tako radi štuka živina, zašto ne bi tako radio i čovjek — prva živina?« — misle učeni ljudi.

Vi opet mislite, da ja klevećem učenjake. Ali tko bi

volio više nego ja, da je ovo samo kleveta! Ta vi znate, da smo mi Hrvati male ribice, a oko nas plivaju štuke . . .

Nije ono kleveta. Učenjaci su opazili, da i živine imaju svoj zakon, a taj zakon ima samo jedan paragraf, a taj paragraf samo četiri rieči, i to: »Tko jači, taj kvači«. Taj su zakon učenjaci učeno okrstili i to ovako: »Borba za obstanak«. U toj borbi za obstanak mora propasti sve, što je slabije: ovce će izjesti vuci, lisice će izjesti zeceve, mačke će izjesti miševe, — i tako dalje. Ali ne samo to, nego i ovo: velike štuke izjesti će male, a veliki narodi male narode. Živjeti se mora, svaka živina gleda, kako će obstati. A ako je koja slabija, — tko joj je kriv? »To je zakon« — kažu: Slabiji mora popustiti jačemu . . .

»Nije moguće, da bi tko tako i ljude naučao!« — Slušajte, pa ćete čuti, da je ne samo moguće, nego da baš i jest tako.

Znate, da je nedavno nastao rat u Africi: Englezi su se digli na Bure. O tom ratu pisalo se mnogo, pa je o tom pisao i jedan Francez, po imenu Dmolen (»Demolins« se piše). A pisao je, da vam u kratko kažem, ovako:

Bure će Englezi potući prije ili kasnije. I posve je to naravski i u redu, jer su Englezi jači i sposobniji. Buri i danas ponajviše samo pasu blago i od toga živu, a ne će se baviti trgovinom, ne znaju kopati zlata, ne znaju iz prostrane svoje zemlje izvući toliko koristi, koliko bi mogli i znali Englezi, da je tâ zemlja njihova. I zato je posve naravski i u redu, da im Englezi tû njihovu zemlju otmu. Tako je uviek bilo: jači i sposobniji tjerao je slabijega i nesposobnijega. Kao što će Englezi protjerati Bure, tako su Buri prije 200 godina što potukli, što protjerali crne Kafre i naselili se u njihovoj zemlji. A kad se nadje tko jači i sposobniji od Englezâ, taj će opet tući i goniti Engleze. »To je zakon« u ljudskom družtvu, kao što i u živinskom: Slabiji mora uzmaknuti pred jačim.

Ako je ovako, onda je zbilja pravo kazao onaj naš pjesnik: da će borba ostati doviek, jer će uviek biti jačih i slabijih. Ako je tako, zašto se tuže slabiji na jačega, zašto traže pravicu? Tko im je kriv, što su slabiji?

Strašna je ovo nauka. I kad čovjek ne bi bio čovjek, težko bi bilo vjerovati, da ima ljudî, koji vole biti živina, nego čovjek. Ali nema zla, što ga čovjek ne može učiniti! Ta sve zlo i jest u čovjeku, bez čovjeka i nema zla. Kad smo

bili mali, učili su nas, da je čovjeka stvorio Bog na svoju sliku i udahnuo mu svoju dušu. Ali se našlo ljudî, koji niesu bili zadovoljni s tom naukom, pa su počeli naučati, da je čovjek postao od njeke živine slične majmunu, a tâ je opet živina (koje danas već nema!) postala od majmuna, majmun od druge još gluplje i nespretnije živine, i tako redom do najmanjega crva.

Ne treba vam dugo razlagati, zašto njeki ljudi vole biti živina, nego čovjek, stvoren na priliku božju. To se lako razumije, kad se zna, da živina nema zakona ni odgovornosti, — pa bi i čovjek tako htio: da bude slobodan, da ne pozna nikakvoga drugoga zakona osim živinskoga, t. j.: Čini sve, što možeš i moraš, da se uzdržiš u životu, u borbi za obstanak.

Ali ja ne vjerujem, da će se na ovu nauku okrenuti sav sviet. Ne će. Istina je, i čovjek je od kosti i mesa, i on je — kako se kaže — pod kožom krvav. Lako je vjerovati, da je i čovjek njekada živio u jamah i pećinah, hodao gol ili se pokrivao koječim, a hranio se sirovim korienjem i sirovim (priesnim) mesom. Lako je vjerovati, da je jedan drugoga klao noktima i grizao zubima, kao što se kolju vuci. Sve je to lako vjerovati, jer toga ima i danas ne samo medju divljim, nego i medju prosviećenim svietom.

Ali premudri učenjaci zaboravljaju ovo: S čovjekom je njekada živio u pećini i medvjed, pa je medvjed do danas ostao u svojoj pećini, a čovjek sebi i djeci svojoj gradi palače. Ima dakle nješto u čovjeku, čega nema u medvjedu, ima nješto — kako ono kaže pjesnik — što ga napried kreće.

»Kako nema? Ima, nego da ima! Ima drugačije ruke i noge, ima moždjane drugačije, pak i pamet drugačiju. Zato i jest prva živina«. — Tako odgovaraju mudraci. Ali ja im kažem, da ima još nješto drugo: ima duša. Kad je čovjek bio najdivlji, tâ se duša u njem plakala, kad je slabijega klao noktima i grizao zubima. Kad je čovjek u najvećoj borbi za život slabijega davio, uviek mu je tâ duša govorila: Što ne ćeš, da tebi drugi čini, ne čini ni ti drugomu. A tako vuku ne govori njegova vučja duša. Zato vuci ni nemaju zakona, a ljudi imaju tolike zakone i nauke, jedne bolje, druge gore, ali svi ti zakoni i nauci niesu ništa drugo, nego je u njima izpisan onaj vječni glas duše čovječje: Što ne želiš da tebi drugi čini . . . Jest, čovjek je živina. Ali tâ živina, od kad

je na ovom svietu, bježi od svoga živinstva za onim glasom svoje duše, — koja nije živinska, nego božja. I ako je čovjek živina, težko podnosi svoje živinstvo i diže se k ljudstvu, k čovječtvu. Pa i danas, kad su mnogi zabludili — misleći u ludoj i djetinjoj oholosti ljudskoj, da su ne znam što našli, kad su našli, da je čovjek živina — i danas u tolikom klanju i davljenju čuje se onaj vječni glas: Što ne želiš, da tebi drugi čini . . . I danas se čuje na stotine propoviedi i naukâ protiv onoga živinskoga nauka.

Zato ja vjerujem, da će ljudi biti jednom ljudi. Istina je, mi smo Hrvati mali, pa malo da nas niesu velike ljudske živine izjele. Mi imamo najmanje razloga vjerovati u pravicu na svietu, u pravičnu dušu ljudsku. Mi bismo imali razloga spremati se na boj noktima i zubima, — pa ostali, propali! Ali ostanimo ljudi! Prošlost čitavoga svieta nas uči, da samo ljudi ostaju u životu i napreduju, — a sve živinsko propada i nestaje, kao što medju ljudima sve to više nestaje divlje zvjeradi. Ništa živinsko nema medju ljudima dugoga života, čovječtvo napokon ostaje jače, jer je vječno i božje.

U toj vjeri živimo i nadajmo se, da će velike ljudske živine oko nas prije propasti, nego mi, — samo ako mi budemo ljudi. Ja u to čvrsto vjerujem.

Kad smo se mi Hrvati pokrstili?

Znate, da je bilo vrieme, kad nije bilo nijednoga kršćenoga čovjeka na svietu. To je bilo prije Isusa, pa još i u vrieme Isusovo, dok nije Isus prvi kršten, a okrstio ga, kako i to znadete, Ivan, koji se po tom i zove Krstitelj.

»Pa koje su vjere bili ljudi prije Isusa?« Jedni su bili židovi (žudije), a svi drugi narodi bili su krivobožci. Tako smo i mi Hrvati bili krivobožci, — dok se niesmo pokrstili.

Mogli biste me pitati: »A kakova je bila ona naša hrvatska vjera, prije nego što smo se pokrstili? Što smo i u što smo vjerovali? Komu i čemu smo se molili?«

Ako vam hoću odgovoriti na ovo pitanje, moram vam najprije kazati ovo: Nikakova i nikoja vjera na svietu (osim stare židovske) prije Isusa — ne može se za pravo zvati »vjera«. Pak zato ako bismo htjeli baš pravo reći, morali bismo reći, da prije Isusa nije nijedan narod »vjerovao«.

Ovo ću vam samo u kratko razložiti. Vi znate, zašto kršćani »vjeruju«. Oni vjeruju zato, »da se spase«, da poslie

ovoga života dodju u drugi, i to bolji život, — ali samo onda, ako vjeruju i ako se drže svoje vjere. Takove, vidite, vjere, nije poznao nijedan narod prije Isusa. To je nješto novo na čitavom svietu. Stari Egipćani, stari Rimljani i Grci — i oni su imali svoje svećenike, bogomolje i božje službe, ali njihova je »vjera« nješto posve drugo: oni niesu ni ono, što su vjerovali, — niesu ovako vjerovali, kako mi kršćani vjerujemo ovo, što vjerujemo.

Ja niesam pozvan, da vas učim našu vjeru i da vam propoviedam ili prodičem. Za to su već drugi pozvani, koji to bolje razumiju. Ali ja svejedno mislim, da se mi možemo i smijemo za časak porazgovoriti i o našoj vjeri, kad baš govorimo o tom: kada su se naši djedovi pokrstili. A porazgovorit ćemo se o tom zato, da pravo razumiete: kako je to velika stvar, kad jedan čovjek, a kamo li kad čitav narod počme vjerovati onako, kako mi kršćani vjerujemo, t. j. kad se pokrsti. Ja ću vam spomenuti samo dvie, tri stvari, pa ćete to odmah i sami vidjeti.

Kršćanska vjera nauča, da je ovaj život čovječji samo put, kojim se ide u drugi život. To je, vidite, nješto posve novo. Za tu nauku niesu znali ni Grci, ni Rimljani, a bili su tako učeni u svačem i prosviećeni, i imali su — kako sam rekao — svoje svećenike i bogomolje. Sad vi prosudite: ne će li posve drugačije živjeti onaj čovjek, koji misli i vjeruje, da na ovom svietu samo putuje u drugi sviet, — a opet posve drugačije onaj čovjek, koji o tom ništa ne zna, nego živi od danas do sutra, i to mu je sve? Ja ne znam, kako se to vam čini, ali meni se čini ovako: Onaj čovjek, koji ne vjeruje, taj mi se čini kao muha bez glave: sad poleti ovamo, sad onamo, — jer ne vidi i ne zna i ne traži puta. A onaj, koji misli, i vjeruje, i zna, da putuje, taj će naravski ići onim putem, za koji zna, i za koji misli, da ga vodi tamo, kamo hoće doći, — pa bio taj put, kakav mu drago, samo da je put. A to je velika razlika: ići putem, i ići kao muha bez glave. Cieli je život drugačiji kod jednoga, drugačiji kod drugoga.

To je jedno. A drugo je ovo: Kršćanin mora obdržavati zapoviedi božje, ako hoće doći onamo, čemu se nada i u što vjeruje. I to je nešto posve novo. Ni Grci ni Rimljani niesu znali ni za kakove zapoviedi božje. A to je, ja mislim, još mnogo veća stvar — ova novost, ove zapoviedi božje. Posluhnite samo malo: I Grci i Rimljani imali su zakone i na-

redbe koje su morali obdržavati. Ali što je to prema zapoviedima božjim?! Zapovied božja — to je zakon i naredba, koju svaki čovjek nosi uza se, koju mora obdržavati svagda i na svakome mjestu. A zakoni i naredbe, koje izdaju poglavari — to ljudi mogu i kršiti i prestupati, osobito onda, kad znadu, da ih nitko ne vidi, da nitko za to ne zna. To je — i opet kažem — to je golema razlika. Čovjek, kad jedan put sazna za zapoviedi božje, taj se čovjek mora podpuno preokrenuti, jer od sada nosi nješto u duši, što ga goni i vodi. Mjesto državnih stražarâ i žandarâ, koje treba platiti, država je eto dobila na stotine i tisuće stražarâ bez plaće, — jer je svatko sebi stražar, svatko je svoj bezplatni pazitelj. Kažem i po treći put: to je golema razlika.

Ali ima još nješto treće, pa ću vam i to kazati, a onda vam više ne ću dodijavati. A to treće je ovo, i to je najveće: Kršćanska vjera uči da se je Sin božji dao razpeti i ubiti za sve ljude, samo da ljudi budu jednom srećni i blaženi. Ovo je nješto nečuveno do tada. Grci i Rimljani imaju dosta pripoviesti: kako je ovaj junački poginuo u boju proti neprijatelju, kako je opet onaj bio spreman dati život za prijatelja, i još možda što slično. Ali ovako nješto: da bi njetko za čitav sviet, koji mu nije rod ni prijatelj, da bi se dao mučiti i ubiti, takve ljubavi, koja bi grlila sav sviet bez razlike plemena i jezika, sve: gospodu i robove, biele i crne, — takove ljubavi nije stari sviet prije Isusa poznavao. Ja mislim, kad su naši pradjedovi prvi put čuli ovu pripoviest, kako se je Isus dao razapeti za čitavo ljudstvo na svietu, — dobro je njihovo srce proplakalo, i oni su postali onim časom posve drugačiji ljudi. Njima su se otvorile oči, oni su spoznali, da su svi ljudi braća. Kako ne bi to spoznali, kad su čuli, kad se je eto našao jedan brat njihov i Gospodin, Gospodin nad gospodom, koji je sav sviet, sve ljude na svietu ogrlio i za sve težku muku i smrt podnio! I kad su to čuli i to spoznali, oni se više niesu ćutili sami, oni su se pobratili s čitavim svietom, onda su tek pravo stupili u sviet.

Ja znam, mnogi će mi naši ljudi — osobito oni, koji misle, da mnogo znadu — mnogi će mi kazati: da ja previše uzdižem pokrštenje Hrvatâ i držim to za preveliku stvar. Ali ja im se ne čudim, jer mi danas čujemo mnogo riečî o kršćanskoj vjeri, ali nam te rieči dosta malo dolaze do srca. A naši su pradjedovi sigurno mnogo više držali do kršćanskoga nauka, jer im je sve to bilo posve novo.

»A što su ti naši pradjedovi vjerovali, kad im je kršćanski nauk bio posve nov?« — Već sam vam rekao, da se za pravo ne može reći, da su naši pradjedovi što vjerovali, prije nego su se pokrstili. Ako nam se dade zgoda, mi ćemo se o tom već porazgovoriti, a za sad ću vam reći u kratko samo ovo: Kao što narod ima svoje običaje i čarolije kod svatbe, kod žetve, kod njekih bolesti, na njeke dane, — tako su imali već i naši pradjedovi, — i to im je bila sva vjera: običaji i zabave. Nemamo u starim knjigama nikakvoga spomena, da bi naši djedovi prije pokrštenja imali kakove bogomolje (ili crkve) i svećenike. Toga svega nije bilo. Istina je, oni su nješto nosili u duši: da ima jaki njetko, tko grmi s neba, tko daje rod zemlji i blagu, i da ima drugi sviet. Zato su se oni tomu, recimo: bogu svomu — molili u strahu, zato su mu na čast i dar palili žito i janjce (kao ono njekada braća Kain i Abel), zato su mislili i na svoje pokojne i ostavljali im jesti (jer su mislili, da u noći dolaze kući i da jedu, što im se ostavi), — ali za sve to nije bilo posebnoga svećenika, nego je sve to radio sâm domaćin, svaki za svoju družinu. A da bi čitavo selo ili više selâ išlo zajedno na molitvu, — toga nije bilo.

Velika je dakle to novost i veliki je to događaj bio za naše djedove, kad su prvi put vidjeli, kako k njim dolaze tudjinci u drugom čudnom odielu, a s krstom ili križem u ruci, a ne dolaze niti za plienom, niti s bojem, nego s riečju: propoviedaju. Takovih ljudî niesu do onda vidjeli naši djedovi. Oni su znali, da ima ljudî, koji pasu blago, koji oru zemlju, koji jašu konja i idu u boj, — ali niesu znali, da ima i takovih ljudî, koji nemaju drugoga posla, koji ne mare za drugi posao, nego idu od naroda do naroda, od sela do sela i — govore, love ljude riečju, kako je ono rekao Isus svojim apostolima, koji su lovili ribe: Ostavite, kaže, mreže, od sad ćete loviti ljude.

»A od kud su tî novi ljudi dolazili k nama i kada je to bilo?« — To je baš ono, što se pravo ne zna. Već smo o tom razgovarali koji su narodi bili naši susjedi i naši gospodari: to su bili Grci na iztoku, a Talijani i Niemci na zapadu. Ali treba držati na pameti i to, da su naši djedovi u svojoj novoj domovini našli još dosta Talijanâ u starim rimskim gradovima, a ovi su svi bili već pokršteni. Ali treba znati i to, da su naši djedovi došli u današnju svoju zemlju kao osvajači i nasilnici, pak su se ovi Talijani bra-

nili, i tako su jedni drugima bili neprijatelji. Naši su djedovi poubijali mnoge Talijane, koje su našli u novoj svojoj zemlji, porušili su mnoge kršćanske crkve, otvorili i orobili mnoge kršćanske grobove, a znali su i mnoge žive Talijane pohvatati, samo da dobiju od roda njihova novaca za odkup. A znate, svatko časti grobove svojih djedova i rodjaka, pak se zato lako razumije, da su se naši djedovi vrlo i vrlo zamjerili kršćanom u svojoj zemlji. A ovi su kršćani već onda imali svoga poglavara, i to u Rimu. To je bio papa. I o tom ćemo se drugi put porazgovoriti, kako je poglavica kršćana, rimski papa, brzo došao do velike časti i mogućnosti: bio je pravi kralj, i više, nego kralj. A Rim nije daleko od naše zemlje: odmah preko mora. Zato je papi bilo lako poslati svoje ljude k Hrvatom, da ih malo pripitome, da ne ruše crkvî i da ne grde kršćanskih grobova i svetaca.

I tako je — pišu stare knjige — prije 1250 godina poslao papa prvi put svoga čovjeka medju Hrvate. Bio je to njeki opat (abaš) Martin. On je došao medju Hrvate da pokupi kosti onih kršćana, koje su Hrvati iz grobova pobacali, i da žive kršćane odkupi iz hrvatskoga sužanjstva. Za njekoliko godina došao je drugi papin čovjek, i to njeki Ivan, Talijan iz Ravene. On je došao u Split (u Dalmaciji), gdje je još za rimske vlade bila carska palača a poslie u blizini u Solinu i kršćanska biskupija. Taj se Ivan nastani u Splitu, u njekadašnjoj carskoj palači, a iz Solina prenese u Split kosti svetoga Dujma, očisti i uredi crkvu na veliko veselje talijanskih kršćanâ. Ovoga su Ivana izabrali splitski Talijani za nadbiskupa.

Ovaj Ivan, kako vidimo, nije bio pravi hrvatski apostol, jer je on bio doduše nadbiskup u hrvatskoj zemlji, ali je bio medju Talijanima u Primorju. Istina je, stare knjige pišu, da je on i po ostaloj Dalmaciji i Hrvatskoj putovao, pa popravljao crkve i postavljao biskupe i župnike. Ali nema sumnje, da su mnogi Hrvati već prije imali svoje biskupe i župnike. U jednom pismu, koje je staro do hiljadu godina, piše jedan papa Hrvatom, da je njih, kao i Engleze, dao pokrstiti papa Grgur I. (prvi), a on je bio papa prije 1300 godina. On je dao englezku djecu učiti, a onda je gotove učene ljude pošiljao medju Engleze. Tako je valjada radio i za Hrvate.

Ali i poslie onoga Ivana, koji je doista uredio mnoge biskupije i župe po hrvatskoj zemlji, — i poslie njega je

ostalo još mnogo nekrštenih Hrvata. Ovi su se ostali pokrstili tek onda, kad su medju Hrvate došli takovi učitelji, koji su dobro znali hrvatski, koji su pače i službu božju govorili narodnim hrvatskim jezikom. Kako je i kada je to bilo, za to danas nemamo prostora.

Pošteni gulijaši.

Liepo se je razgovarati, kako će ljudi jednom biti ljudi, liepo je čuti i to, kako su se naši djedovi krstili, ali ne će biti na štetu ni to, ako se i opet jednom porazgovorimo o novcu, osobito, kad vidimo, da ni u tom poslu ljudi još niesu ljudi.

Kad sam još bio mali, čitao sam u njekakvoj knjižici, kakva je to griehota, kad čovjek uzima prevelike kamate (interes) na pozajmljene (posudjene) novce. Sjećam se dobro i svoga kapelana, kako nam je o tom u školi govorio. Ali kadgod na to pomislim, ljutim se. A evo, zašto se ljutim. Moj je kapelan strašno oči prevraćao, kad nam je pripoviedao, da ima seljakâ, koji uzimaju za interes 20 od stotine. I ja sam jednoga takvoga poznavao, i niesam ga mogao — Bože prosti! — živa vidjeti! Kako bi ga mogao živa vidjeti, kad on uzima od siromaka 20 od stotine, a gospodin kapelan kaže, da zakon dopušća uzimati samo 6 od stotine! »Vidite, djeco, kako su naši zakoni dobri, kako ne dadu guliti siromaha!« — govorio je »gospodin mladi«. I ja sam se dugo i dugo poslie ljutio na seoske bogataše-gulijaše. Ljutio sam se, mrzio ih i stid me je bilo, da ni seljak za seljaka nema srca.

Ali čovjek postaje pametniji. Već sam vam jedan put u »DOMU« kazao kako mi je jedan prijatelj odkrio tajnu: Dao je svoje novce u novu štedionu, koju su »prijatelji naroda« osnovali »za dobro naroda«, — i njemu su ti novci donesli 16 od stotine! »Da sam se — kaže — ne znam kako mučio, da sam dan i noć smišljao, ne bi mi bili donesli moji novci ni 8 od stotine, a kamo li 16! Mene je baš sram!« — govorio je taj poštenjak. I kad sam ja to pripovijedao drugomu prijatelju, nije mi htio vjerovati, jer »zakon — kaže — ne dopušta više od 6 na sto«.

Ali prije, nego vam razložim, kako je onaj poštenjak dobio 16 od stotine na svoje novce, kazat ću vam još nješto. Onaj gospodin Barbić, o kojem sam vam već javio njeko-

liko riečî, — on se je baš dao na taj posao, da malo pretrese tê gulijaške štedione (od kojih su mnoge u židovskim rukama). On je nedavno u »Hrvatskoj Domovini« pokazao i dokazao, kako tâ stvar stoji. Ne ću vam ni ovdje dugo dodijavati, samo ću vam u kratko kazati ovo: Ima kod nas i takovih štediona, od kojih ljudi dobivaju i 60, to jest šestdeset forinti na stotinu forinti za jednu godinu!

Kako je to moguće? — Ovako: Odvjetnik ili fiškal Barabaš (recimo, da se tako zove), vlastelin Osvald i židov Švarc dogovore se, da će osnovati štedionu, »šparkasu«. Odvjetnik dade za taj posao 20.000, vlastelin dade 10.000, židov dade 5.000, i još nadju njekoliko drugih, koji dadu svaki po nješto dok se skupi, recimo, 40.000. Štediona je gotova. Sad samo treba ljudî, koji će dati toj štedioni novaca, da s njima radi, a štediona će im plaćati interes, i to 4% (četiri od stotine). I nadju se ljudî, koji svoju sirotinju dadu u tu štedionu: ne će im propasti, jer su u štedionu položili njezini gospodari svojih novaca 40.000, pa mogu svaki čas vratiti. I nosi služkinja u štedionu svojih 5 do 6 forinti, nosi babica, što si je pričuvala, nosi možda koji činovnik, — a što ja znam, tko im nosi? Samo znam to, da će za koje vrieme nanositi ljudi i do 500.000, t. j. pol milijuna. Ja ne bih toga vjerovao, kad štedione ne bi morale polagati računa. To se onda vidi. Trgovačke komore u Zagrebu, Senju i Osieku izdale su knjigu, u kojoj je popisano, koliko koja štediona ima svojih, a koliko tudjih novaca u poslu. I baš iz te knjige doznao je to gospodin Barbić baš sigurno za svaku štedionu. I baš ima kod nas takovih štediona, koje imaju svojih novaca 30 do 40 tisuća, a tudjega 400 do 500 tisuća! Ja dakle ne govorim na pamet, nego »iz knjige«.

I sad će ona štediona početi »raditi« s novcima. Kako? Lako! Ima ljudî kojim treba novaca, i to više, nego onih, koji svoje novce nose u štedionu. Kad čovjeku treba novaca, platio bi interesa 20, 30 i 50 od stotine, samo da se izbavi od nevolje i neprilike. A štediona daje po zakonu za osam od stotine! Pa kako ne bi čovjek primio!

A sad računajte! Štediona ima tudjih novaca — recimo — 500.000. Za ove novce mora ona platiti interes, i to 4 od stotine. To je 20.000. Ali štediona posudjuje ili uzajmljuje ove tudje novce na mjenice (ili kako drugačije) i pobire od svoga dužnika 7 i 8 od stotine — bez drugoga troška. I ako

je sav ovaj tudji novac u poslu, dobit će štediona na godinu interesa 35 do 40 tisuća, a ona je platila samo 20 tisuća. Eto dobitka 15 do 20 tisuća. A komu će biti taj dobitak? Onomu, čija je štediona. I tako će onaj fiškal, vlastelin, židov i drugih 5 do šest dobiti 20 tisuća interesa za svojih 40 tisuća! To je baš 50 od stotine.

Razumiete li sada, kako su onomu poštenjaku njegovi novci donesli bez truda i muke 16 od stotine interesa? To još nije ništa prema onomu, gdje gospodari štedione dobivaju 50 do 60 od stotine, — i to sve liepo po zakonu i bez prievare.

Ali ovo je glavno: Štediona ima svojih novaca — recimo — 40.000 a tudjih 10 puta više. Pitam ja vas: Kakova je tu sigurnost? Kako se može dati njekomu, da čuva 100.000, koji nema svoga ni 10.000? Što će biti s tvojom sirotinjom, ako tko pokrade novce? Dogodilo se već, da je koji činovnik pokrao iz štedione ne stotinu i tisuću, nego na desetke tisuća. A gospodari ga niesu ni sudu prijavili, još su mu išli na ruku, da brže pobjegne, da ga prije nestane, — samo da sviet ne sazna! »Luda je bio — rekao je njetko — što nije više uzeo!« A nema službenikâ, koji bi bili tako dobro plaćeni, kao štedionički činovnici. Čujem, da ravnatelj jedne štedione ima 10.000 (dest tisuća) plaće na godinu! Lako je plaćati — od tudje muke! Lako je i ne prijaviti tata, kad — tvoga ne krade!

Tko ima oči, neka vidi, a ja vam zato ne ću više toga razlagati. Po tom jasno vidite: zašto seljak ne može doći do jeftine krajcare, i tko se obogaćuje našom sirotinjom.

Već je zadnje vrieme, da se osnuje poštena seljačka banka, koja bi seljaku posudjivala novac za onaj interes, kako ona sama plaća, samo bi si nješto pridržala za trošak. Ako i onda budu naši ljudi nosili svoju sirotinju u gulijaške štedione, — onda mi Hrvati zbilja nismo za drugo, nego da nas već sutra sve ogule do krvi, pa da od naše kože gulijaši sebi naprave kese . . .

Na sreću mogu vam javiti da se već takova seljačka banka snuje i da je već novac nješto na vidiku, a nješto i sigurno obećan. Kako će dalje biti s tom bankom, to će odlučiti oni naši ljudi, koji pomažu gulijaše. Svatko, tko je naš, koji ima srca za naš dom i narod, — taj će svoj novčić dati seljačkoj banci, a ona seljaku za najniži interes. A tko nije naš, seljaci će mu pokazati, da ni oni niesu njegovi, — ako imaju pameti.

Sitnice.

Pogani. Kad smo se ono razgovarali, kada su se Hrvati pokrstili, htio sam napisati i već mi je bilo pod perom: da su Hrvati bili „pogani", prije nego su se pokrstili. Ova se rieč često čuje, a znači isto, što i rieč „neznabožci", ili „krivobožci". Ali ova rieč znači i drugo još: „pogan" čovjek — to je isto, što i „gadan" čovjek; „pogan" jezik znači „neopran", „lajav", „sramotan" jezik. Zato se meni nije dalo napisati, da su naši pradjedovi bili „pogani", premda su bili neznabožci i krivobožci. Ali ću vam ipak razložiti, kako je postala tâ rieč, i zašto se krivobožci zovu „pogani".

Apostoli i drugi kršćanski učitelji dolazili su najprije u gradove, gdje je bila veća sigurnost, a niesu odmah smjeli u sela, gdje je sviet bio još njekako divlji. Zato su gradovi i po hrvatskoj zemlji bili davno već pokršteni i sviet je u njima živio kršćanski, — a na selu su još bili krivobožci, koji su živjeli po starom običaju svojem. Lako se razumije, da su ovi pokršteni gradjani strašno mrzili krivobožce seljake. Pomislimo samo, kako se je to gadno činilo gradjanima, kad su vidjeli krivobožne seljake, kako se opijaju i pijani skaču oko ognja (oko ivanjskoga kriesa), ili kod druge svoje zabave.

A sad pazite: U gradovima su kod nas stanovali ponajviše Rimljani, jer su oni bili jedini gospodari u našoj zemlji prije nas, pa su se u nekojim gradovima dugo držali, dok se niesu pohrvatili. A u rimskom ili latinskom jeziku zove se selo „pag" („pagus"), a po tom se „seljak" zove „pagan": kako je u hrvatskom od „sela" — „seljan", tako je u rimskom od „paga" — „pagan". „Pagan" dakle znači baš ono, što mi kažemo „seljan". Ali budući da su svi seljani bili krivobožci — kako smo rekli, — bilo je dosta kazati „pagan", pa si odmah znao, da to nije kršćanin, kad je iz sela, nego da je krivobožac. I tako je rieč „pagan" značila ne samo „seljan", nego i „krivobožac". Ali krivobožci su bili zli i gadni ljudi, pa kad je koji kršćanin htio koga obružiti i opsovati, kazao mu je: ti si kao pagan (t. j. ti si kao nekršćeni seljan). I tako je tâ rieč postala gotova psovka i pogrda, što je i do danas ostala, samo su Hrvati od „pagan" načinili po svom izgovoru „pogan". „Ti si pogan" — to znači i danas ne samo: „Ti si krivobožac", nego i to: „Ti si gadan i oduran čovjek". A prije je to značilo samo: „Ti si seljak ili seljan".

„Kako se pravi zlato?". Tako me je već davno molio jedan čitalac „DOMA", da to razložim u „DOMU". Vidi se po tom, da ima u narodu još ljudî, koji misle, da se zlato može napraviti — onako od prilike, kako se može napraviti staklo. Premda još nikad nitko nije ni komadića zlata napravio, jer zlato je samo Bog stvorio, i koliko ga je On stvorio, toliko ga ima, — ipak nije sramota, što gdjekoji naš seljak još misli, da se zlato „pravi". A nije to zato nikakva sramota, jer su u staro vrieme i najučeniji ljudi, isti biskupi i svećenici mislili, da čovjek može načiniti zlato. Koliki su se ljudi izmučili, koliko su novaca potrošili, da nadju „mudrački kamen"! Taj „mudrački kamen" — to je bio raj za mnoge učene ljude stotine i stotine godina, a to zato: Tko bi našao taj „mudrački kamen", taj je mogao svaku prostu kovinu (n. pr. bakar) pretvoriti u zlato!

Čitave su knjige napisane, kako se može naći taj kamen, — ali ga do danas nije nitko našao!

Ali ni to nije nikakvo čudo, što su ljudi tako mislili. Ljudi su vidjeli, kako se kojekakve kovine i kamenje iz zemlje izkopano — kako se jako i naglo promieni, kad dodje u oganj, ili kad se pomieša s drugom kovinom ili tekućinom. Pazite samo, što svaki dan vidite: svietlo željezo pocrnjet će za koji dan na vlažnome mjestu. Onda su ljudi još mislili, da se rude (kovine i kamenje) — da se to pretvara jedno u drugo. A danas znamo da nije tako. Nijedna čista ruda ne može se ni u što drugo pretvoriti, toga nema. A kad vidimo, da se mienja, to je samo onda, ako se s nječim mieša, pa dobije drugo lice, a često joj damo i drugo ime. Velika je to muka iz kojekakve zemaljske smjese izvući čistu rudu. A čista ruda je ona, koje mi danas ni na kakav način ne možemo promieniti, osim ako joj što dodademo, da se pomieša. Takovih stvarî, koje se nikako ne mogu promieniti, koje ostaju, što jesu i kakve jesu, — takovih stvarî ima samo jedno 70, a zovu se počela ili elementi. Takvo je počelo n. pr. željezo, bakar, olovo, srebro, sumpor (žveplo), pa i zlato. Tako nas barem uči znanost, koja se zove „kemija", a Bog zna, je li baš tako.

Prije se je ova znanost zvala „al-kemija" (to je arabska rieč), pa su se zato i oni ljudi, koji su tražili onaj „mudrački kamen", — zvali su se „alkemisti". Premda nitko nikada nije našao onoga kamena, ipak su mnogi varali sviet, da su ga našli, i da mogu napraviti zlato. Jedan je takav varalica prevario i jednoga francezkoga kralja, a kralj ga je postavio za svoga ministra od novaca (financija), pa je taj mudrac pod kraljevim imenom i pečatom kovao krive novce — tobože od zlata. Tako je i jedna carica miešala bakar (kufar) sa sičanom, to je bilo liepo bielo i svietlo, pa je varala sviet, da je to srebro i pod srebro je to prodavala. I u Englezkoj su mnoge varalice poplavile narod krivim zlatom. I austrijski cesar Rudolf II. (prije 300 god.) pomagao je alkemistima.

Danas nema nikoga, tko bi još mislio na to, kako bi kamenje pretvarao u zlato. Ali ih ima dosta, koji dušu i poštenje mienjaju u zlato. To znate i sami...

Glasovi iz naroda.

Iz Bešlinca. „Molite nas, neka vam pišemo. A narod veli: Što koristi i pisati, kad od nikuda nema pomoći? Pa tako si mislim i sâm: Niti će ti tko pomoći, niti će tko da sluša; niti će slušati gospodin, niti sluša seljak, što se piše i što se čita, jer seljak je već oslieplo oda zla: oči ima, — ne vidi na njih, uha ima, — ne čuje na njih; veli, da svi lažu, da ga svi varaju; već ne vjeruje nikome: ni novinama, niti knjigi, niti gospodi, niti seljaku. Koji bi nam pomogli, ne mogu; a koji mogu, ne će. Pa da što koristi pisati? Nego čekaj još par godina, pa onda — onda će se narod klati tija po kućama. Ja sudim, da će tako i biti, jer to nije, da bi rekao: oteli su nam to i to, nego ama sve... a ti seljače, plači i plaćaj... Pa još se gospoda čude, što... Za tim nas još kazni i dragi Bog: evo ti nerodica, mraz, tuča, crka na blago, na svinje, pa ja se čudim, da naš seljak može i

živ biti polag tolikoga zla. Neka se gospoda ne čude; neka samo još 2 godine budu tako loše, kao što su ove 2 prošle, bit će i seljak... vrebat će na svakoga. Čovjek zdrav, a gladan, taj bi... Što vi mislite, dragi gospodine: niti što pojesti, niti što popiti, niti što skuhati, niti što prodati, niti za što kupiti, niti gdje pozajmiti! A malo urodilo, i to tuča potukla! A oni kažu: daj novce, daj porez! Tako je u Dolnjem Šarampovu kod Ivanića obć. blagajnik našao čovjeka, gdje umire, i nije žalio izpod njega blazine izvaditi, pa ti umri, kako ti drago! Dragi gospodine! Ma zemlja bi i drvo proplakalo, a narod siromašni u onome zlu griješi, kune, proklinje Boga, Majku Božju, svetce, angjele, nebo, zemlju, sunce, mjesec. Onda radi toga nas i dragi Bog kazni. A Boga je slobodno psovati, ne će ti nitko ništa, a samo..., to se ne smije: za jednu rieč..., a za nebeskoga Kralja — ništa. Tako ni mi ne smiemo ništa pisati u novinah od ..., a od Boga — koliko ti drago: Možeš ga gdje i javno svakome psovati, — ništa. Zato je zlo na svietu.

Eto, tako vam je, moj gospodine! Seljak govori, da bi trebalo ..... No ja velim i sâm, da je i medju narodom zavladao jal, nazlob, mržnja. Žene porod ljudski bacaju, djecu kolju u sebi... te tako mnoga i zaglavi. Piju..., kupuju po ljekarnah njekakovu vodu i prašak, što loču, samo da diete izbaci, pa javno govori: „Za jednu forintu ne budem diete rodila!" A opet kojekakove babe — koliko ih one izgnječe! Župnik iz Vojnog Križa veli: da se u njegovoj župi od domaćih urodjenika ne porodi više na godinu od dvoje, troje djece, nego ovi doseljenici — oni se množe, a našega naroda nestaje. A gdje je više..., a manje djece, nego tuj — u Vojnome križu i Bregima kod Ivanića! Tako su i prošle godine u Kloštru-Ivaniću jednu mladu ženu zaklale dvie babe. Diete su zaklale u njoj, — a gadno je samo pripoviedati...

Janko Nemet'.

Što je nova doma i po svietu?

Buri su gotovi! Njihov je predsjednik ostavio vladu i pobjegao. Bojati se je, da će ga Englezi uhvatiti, čim dodje na ladju, da se po moru preveze u Evropu. Još se drži samo jedan vojvoda i nješto vojske.

U Srbiji se opet sve preokrenulo. Na imendan nove (ne može se reći „mlade") kraljice pomilovao je srbski kralj sve one, koji su bili u zatvoru radi toga, što su tobože htjeli ubiti kraljeva otca Milana. — Sad je izašlo na vidjelo i to, da su predjašnji ministri, koji su držali s Milanom, dobro debelo krali narodne državne novce. To je prekrasno! — Ako kralj Aleksandar zbilja hoće dobro, i ako ima uza se poštenih ljudi, — za kratko vrieme nema boljih prijateljâ od Srbâ i Hrvatâ. Onda njegova vlada ne će pomagati, — ali pustimo to u miru, što će i što ne će biti!

U Kitaju se evropske države spremaju na dogovore s Kitajcima, premda još nije u Kitaju mirno. — Njemački su vojnici zapamtili, što im je rekao njihov kajzer, kad su išli u Kitaj, pa su zato 150 kitajskih zarobljenika postrieljali kao zeceve.

Dužnici!

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi u 2. i 4. petak svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" (bez priloga) na godinu 3 (tri) Krune. — Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će „DOM" za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za 2 Krune 40 filira, dvadesetorica i više svaki za 2 (dvie) Krune. S prilogom „DOMOVA KNJIŽNICA" stoji „DOM" 1 K. 20 fil. više. — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine.

Broj 20. | U Zagrebu, u petak, 12. listopada 1900. | God. 1.

Koji je narod svoj?

Nema stvari, o kojoj bi se danas više govorilo i pisalo, nego što se govori i piše o s l o b o d i. Sve bi htjelo biti slobodno. Viču i pišu ljudi: neka se dade sloboda tiska, sloboda izbora, sloboda sastajanja, sloboda govora, sloboda trgovine, sloboda obrta. Sve sloboda, pa sloboda! Ali — za čudo! — što se više govori i piše o toj blaženoj slobodi, to je slobode svuda sve to manje! I ja mislim — a možda se i varam — da nikad nije na svietu bilo toliko robstva i sužanjstva svakakvoga, koliko ga je baš danas. To se vidi baš po tom, što sviet toliko uzdiše za slobodom, — jer čovjek uzdiše za onim, čega nema. A možeš to vidjeti i na svoje oči. Njegda su n. pr. seljaci bili kmetovi gospodi velikašima. Kažu, to je bilo robstvo, — i pravo kažu. I to je robstvo ukinuto. Ali što nam koristi, kad je danas seljak u sto puta gorem robstvu?! Ja vam to ne ću dokazivati, to vi i sami znadete bolje od mene. Spomenut ću vam samo to, kako se tuže mnogi učeni i pametni ljudi na židovsko robstvo i sužanjstvo, u koje padaju sve po malo svi narodi po redu. »Što nam koristi — pitaju se mnogi ljudi — što nam koristi, što smo se izbavili izpod jarma velikašâ i grofova, koji su držali u svojim šakama zemlju? Što nam to koristi, kad smo upali u novo sužanjstvo židova — kršćenih i nekršćenih — koji drže u šakama novce?! — A drugi se opet pitaju: Što nam koristi, što smo se oslobodili od samovolje velikaške? Ako su nam velikaši radili proti volji, zar nam toliki državni činovnici rade po volji? »Država« sve može, a činovnici su sluge državi, pa i oni sve mogu, sve po zakonu i propisu. Velikašu, gospodaru svomu — njemu si se mogao i

namoliti, mogao si mu ući u volju, mogao si podmititi dvorskoga mu službenika, ili špana, — a današnjemu činovniku ne možeš se ni namoliti, ne možeš ga ni podmititi, — jer ne dade zakon! . . .

Ali ostavimo ovakove jadikovke, jer sam nakanio govoriti o drugoj stvari, i to o ovoj: Naša gospoda »političari« i novinari tuže se, da nam Hrvatima drugi gospodare i zapoviedaju, i još nas u našoj kući vriedjaju i grde, jednom riečju, da mi Hrvati niesmo svoji u svom domu. Koliko je o tom riečî izrečeno, koliko pjesama složeno, koliko papira popisano, sve za to: da Hrvat bude svoj u domu svome!

Ja ne ću reći, da je sve ovakovo govorenje i pisanje nepotrebno, ali znam dobro ovo: prave slobode ne može ni čovjeku, ni narodu — nitko ni dati, ni uzeti. Tko je svoj, taj nikako ne može biti tudji. I zato, ako mi Hrvati niesmo u sebi svoji, zaludu su sve rieči i sve pisanje za našu narodnu slobodu.

A da bolje spoznate, tko je svoj, porazgovorit ćemo se o tom posve u kratko.

Možda se još sjećate, što smo se razgovarali o Niemcima. Rečeno je u onom razgovoru, da su Niemci velik i jak narod, i da će biti još veći i još jači. Rečeno je i to, da Niemaca ima do 60 milijunâ, a Rusâ do sto milijunâ. Po tom biste mogli misliti, da je Niemaca mnogo manje od Rusâ. Ali tko bi tako mislio, taj bi se prevario. A zašto? Zato, što Niemaca ima mnogo više od 60 milijuna, — ako k Niemcima pribrojimo dobrovoljne njemačke robove i sužnje.

»Kakvi su to dobrovoljni njemački robovi i sužnji?« — pitate me. — Dodjite u Zagreb, ili u koji drugi hrvatski grad, pa ćete vidjeti i čuti: malo ne sve govori njemački, a osobito ženski sviet.

Koliko ima gospojâ, ženâ visokih činovnika hrvatskih, na kojoj su svi švabski prnjci kupljeni za krvave žuljeve hrvatskoga naroda, — a ona ne će znati za taj narod, koji ju hrani i oblači, ne će progovoriti ni rieči hrvatske! Svi znamo, kako se težko plaća, i kako se ovrhovoditelji brinu, samo da se podmiri porez, da se mogu platiti činovnici. A mnoge ovakove pošvabčene smrdikudjelje ne misle na to, da ih hrvatski narod hrani i oblači.

I mi se još tužimo da nam drugi gospodare u kući. A tko sili naše žene, da govore njemački? — Pa ne govore

samo žene, nego i ljudi, i to: što su veća gospoda, to ćete manje čuti od njih hrvatsku rieč.

Ali nije to sve, što naša gospoda govore njemački. Da je samo to! Ali to ni ne može biti samo za sebe. Kad voliš govoriti tudjim jezikom, to je znak, da ti je taj tudji jezik miliji, da ti je miliji onaj narod, čiji je taj tudji jezik, da ti je milije sve tudje. A baš tako je kod nas: mnogoj našoj gospodi milije je sve tudje, nego svoje. Nedavno mi je jedan narodni zastupnik (i to od »opozicije«!) ovako od prilike govorio: Ja nemam nikakvoga srca za seljaka; on je meni kao tudjinac; meni se ne će pitati, kako on živi i što misli; ja u njem vidim svoga neprijatelja. A svršio je ovako: »Muž je lopov, dok je bor zelen!«

To vam je, vidite, dobrovoljno sužanjstvo i robstvo. Niemci mogu biti zadovoljni i bez brige, jer se bez vojske i bez lanaca dan na dan množe dobrovoljni sužnji i robovi, koji služe njihovoj narodnoj misli.

Ali niesu samo hrvatska gospoda ovakova. Ja sam imao prilike razgovarati s hrvatskim mladim seljacima, koji su bili u soldačiji. I već mu nije po volji ni hrvatsko seljačko odielo, već ga možete čuti, čim vidi kakvoga kaputaša, gdje ga pozdravlja: »Morgn!« i »Gutn abnt!«, ili mu što nudi: »Iskfelik!« Imam i njekoliko pisama od hrvatskih seljaka, koji mi pišu na naslovu: »An hern«, pa »Agram« mjesto Zagreba, pa »lecte post« mjesto »zadnja pošta«, — i još mnogo drugih i većih glupostî i ludorijâ.

A onda pogledajte hrvatske seljanke u njekim krajevima. Oplećak ni rukavi niesu im više po volji, nego kupuju kod čifuta njekakove »rekle«, i što vam ja znam: gotove Švabice!

Ali da vam previše ne dodijam, kazat ću vam u kratko ovako: Opaža se, da mnogi naš čovjek Hrvat, seljak isto tako kao i gospodin, — ne će svoga, ne će biti svoj, nego gleda tudjinca, — ponajviše Švabu i Talijana: gleda njega i hoće da bude kao i on, a da ne bude svoj. Zato je već pokojni Starčević odgovorio, kad su ga pitali: što on misli, hoće li Hrvati kada biti svoji i slobodni, — odgovorio je: da on vidi u hrvatskom narodu mnogo znamenja, koja pokazuju propast. Taj narod — govorio je Starčević za Hrvate — taj narod mnogo, previše drži do tudjinstva.

Ja ne znam, koliko ste vi čuli o pokojnom Starčeviću, ali to znam, da ga njekoji Hrvati drže za svetca i proroka, i

baš ga zovu narodnim svetcem i mudracem. Je li Starčević bio svetac, to neka sudi Bog, — samo ne daj Bože, da bi bio prorok i da bi bilo istina, što je prorekao propast hrvatskoga naroda. Ja pače čvrsto vjerujem, da nije dobro proricao. Da se i vi o tom uvjerite posluhnite me još časak.

Sve na svietu mora imati svoj uzrok, pa zato i to ima svoj uzrok, što njeki Hrvati više drže do svega tudjega, nego do svoga. Ima kod nas ljudî, koji naučaju: da su njeki ljudi već rodjeni za robstvo i sužanjstvo. To baš nije istina. Čovjek je stvoren i rodjen za slobodu, i nema toga čovjeka, koji bi sâm htio biti tudji rob i sužanj.

»Kako nema, kad si malo prije sam kazao, da su mnogi Hrvati dobrovoljni robovi i sužnji njemački?«

Istina je — i opet kažem, — čovjek je stvoren i rodjen za slobodu, da bude svoj. I najviše je krvi na svietu proliveno zato da ljudi budu svoji i slobodni. Ali sloboda ima jednu veliku neprijateljicu i dušmanicu, a to je glupost, tupa pamet ili bedastoća. A od gluposti, od tupe pameti dolazi nadutost ili napuhnjenost. Glupi i tupi čovjek je nadut, a naduti ili napuhnuti čovjek hoće biti svagda nješto drugo, nego što jest, hoće biti kao njetko drugi, nikad nije zadovoljan s onim što jest, — on ne će biti svoj. Pazite samo dobro na ljude, pa ćete vidjeti da su glupani najveće napržice, a najveće napržice najviše gledaju, najviše se muče, da budu nješto drugo, da budu kao njetko drugi. A baš zato, što ništa ne rade po svojoj glavi, nego uviek i uviek gledaju, što rade drugi, zato su napržice najkukavniji robovi i sužnji. Da su glupaci i bedaci najveći dobrovoljni sužnji, to vidite i po tom, što su žene najveće napržice, a znate, da žena ima duge vlasi, a kratku pamet. Zato kod nas najviše švabekaju žene, jer misle, da je to finije, da su one tim nješto više i bolje od drugih, koje govore hrvatski.

Sad lako razumiete, od kuda je to, što su mnogi Hrvati dobrovoljni tudji sužnji: to vam je od gluposti, od bedastoće, od djetinjske pameti, od neznanja, od nesviesti. Sad razumiete i to: zašto se toliko o tom piše: t r e b a n a r o d o s v i e s t i t i! Mnogi črčkari, koji o tom pišu, ni sami ne znadu, što je to, kad se čovjek osviesti. Mnogi misle, da će naš narod biti onda osviešćen, kad bude svaki seljak znao kazati: ja sam Hrvat, ili čak: ja sam starčevićanac! Ali nije tako. Mi smo najprije ljudi, a onda Hrvati. I ako hoćemo, da budemo pravi Hrvati, treba najprije da budemo podpuni

ljudi, da dodjemo k sviesti, — jer sviest i nije drugo, nego to, da znaš: ja sam svoj, ja hoću biti svoj i svobodan ili slobodan. Tko je svoj i slobodan, taj zna, da čovjek vriedi samo toliko, koliko sâm vriedi. Neka drugi ima, što hoće; neka se drži i nosi, kako hoće, neka ga hvale, koliko im drago, — ja sam sebi dosta, ja sam svoj!

Tako misli pravi čovjek. A ako ovako misli čitav jedan narod, ili barem većina naroda, — takav narod ne može biti tudji rob i sužanj, tomu narodu ne može nitko gospodariti i zapoviedati. A ako nam Hrvatima drugi gospodare i zapoviedaju, to je samo zato, što smo mnogi i mnogi kratke, djetinjske i šuplje pameti, pak više držimo do tudjinca i kakvoga god židova, nego do sebe i do svojih ljudi: mi sami tudjincu letimo pod rep . . .

Ali nam nije mnogo ni zamjeriti. Dugo bismo se morali razgovarati, dok bismo došli do toga, kako je do toga došlo, da je dobar dio našega naroda, koji je inače bistre pameti, — da je tako otupio. Ali se ne bojmo zato toga zla, jer se to zlo dade izliečiti, a jedan su liek za ovo zlo i ovi naši razgovori. Što vi mislite: hoće li i oni što pomoći?

Svete knjige hrvatske.

Svete knjige, — to su one knjige, u kojima je nauk božji, pak i one, iz kojih se svećenici Bogu mole, po kojima se Bogu klanja i služi. To je sveto pismo i druge knjige za službu božju. Takove svete knjige imamo i mi Hrvati, koji smo rimske vjere, imamo ih napisane u starom našem hrvatskom jeziku.

Pak što mislite, je li to kakva osobita i velika stvar, što mi Hrvati imamo svete knjige i u svom starinskom jeziku? Tà danas je sviet pun svakakvih knjigâ i u svakom jeziku!

Istina je, danas je sviet pun svakakvih knjigâ i u svakom jeziku, ali u čitavom našem svietu (u Evropi) u rimskoj su crkvi od starine do danas samo troje svete knjige: grčke, latinske (dijačke) i hrvatske. Niti Španjolci, niti Francezi, niti Talijani, niti Niemci, niti Česi, niti Poljaci, koji su rimskoga zakona, — nemaju svetih knjiga u svojem jeziku, nego u jeziku latinskom. Pa i mnogim Hrvatima služe njihovi svećenici službu božju samo u tudjem latinskom jeziku, premda mi Hrvati imademo i svoje stare svete knjige.

Pitat ćete me: Kako to, da samo Hrvati od svih naroda kod nas imadu svete knjige u svom jeziku? — To ću vam sad u kratko razložiti.

Njeki naši ljudi govore i njeke naše novine pišu, da je to osobita milost sv. otca pape rimskoga, što mi Hrvati imamo svete knjige u svom jeziku. To jest tako, i nije tako.

Najprije ću vam reći, zašto to jest tako. U rimskoj crkvi — kako znadete — prvi je poglavar i gospodar sv. otac rimski papa. A svete crkvene knjige — to je velika stvar, na koju treba dobro paziti: da tê knjige budu, kako vjera propisuje, da u njima ne bude krive vjere, da sve bude liepo, zgodno i u redu, sve po propisu, — kako i mora biti u svetoj knjizi. Razumije se po tom, da i na svete knjige pazi sv. otac papa rimski, pa se zato u rimskoj crkvi ne smije svećenik služiti nikakvom drugom knjigom, nego onom i onakovom, koju odredi rimski papa. To sve mora biti radi reda. Zato je i to u redu, da sv. otac, koji je glava i Hrvatima rimskoga zakona, — u redu je, što on mora znati i za hrvatske svete knjige, i to, on ne mora samo znati, nego on mora i odrediti i dopustiti, da se i iz hrvatskih knjiga smije Bogu služiti.

Ali se zato ne može kazati, da mi Hrvati imamo svoje svete knjige samo po milosti sv. otca pape. A zašto se to ne može reći? — Zato, slušajte: Zašto ne bi sv. otac papa bio tako milostiv i Madžarima, kako je nam Hrvatima? Zašto ne bi i njima dopustio, da i njihovi svećenici služe Bogu madžarskim jezikom? Zašto ne bi? — Zato ne bi, jer su Madžari onda još palili i robili po svietu i jeli sirovo meso, — kad su svete hrvatske knjige bile već gotove, kad su hrvatski svećenici u sav glas od svetoga oltara pjevali narodu hrvatskim jezikom: »V ono vreme reče Isus učenikom svojim«. A to je bilo još pred tisuću godina!

Razumiete li sada, zašto mi Hrvati i danas imamo u crkvi hrvatske svete knjige, a Madžari ih nemaju? Mislim, da još pravo ne razumiete. Ali ćete razumjeti, ako vam kažem još ovo:

Ni najmanje knjižice ne može napisati neuk čovjek, i za najmanju knjižicu treba koliko toliko znanosti i pameti. I to treba danas, kad je u svakom selu škola, kad svako diete znade čitati i pisati. A kako je to bilo onda, kad nije bilo školâ! Pa kad treba znanosti i pameti za malu knjižicu, — koliko više treba pameti za velike knjige, pak još k tomu

svete knjige! Treba znati, da se u svetoj knjizi mora paziti na svaku rieč, a treba znati i to, da nema samo jedna sveta knjiga, nego ih ima više, i to su velike knjige. Treba znati i to, da su kršćanske knjige najprije napisane u židovskom, sirskom i grčkom jeziku. Ako tko dakle hoće, da tê svete knjige iztumači drugim kojim jezikom, mora dobro znati više jezikâ: mora znati svoj jezik, kojim tumači, a mora znati i onaj tudji jezik, iz kojega i po kojem tumači, a dobro je, ako znade još koji jezik, da vidi, kako je to u tom jeziku iztumačeno, pa da još bolje razumije.

A sad ja vas pitam: jesu li Madžari mogli imati ovako učenih ljudi onda, kad su robili i palili, pasli svoje kobile, dojili ih i srkali sirovo mlieko? Kako bi imali, kad nitko od njih nije znao ni pisati, i to ni u svom jeziku, a kamo li u židovskom, ili grčkom, ili latinskom jeziku? A za takav posao nije dosta jedan čovjek, nego ih treba više, jer tolike knjige iztumačiti, — to nije mali posao.

Istina je, danas imadu i Madžari, a još više Niemci i Talijani i Francezi, pa i drugi narodi — imadu danas učenih ljudi i svakakvih knjiga, pa ipak ni danas nemaju svetih knjiga u svom jeziku. Kako to? Zašto im danas ne dopušta papa, da Bogu služe u svom jeziku?

Ovako pitaju mnogi. Ali tko ovako pita, taj ne razumije i ne zna, što su to svete knjige, i što moraju i kakve moraju biti svete knjige u rimskoj crkvi.

Već sam rekao, da se u svetim knjigama mora paziti na svaku rieč, i to je jedno, a to nije tako lako. Za sveti posao, kao što je služba božja, treba na stotine i stotine riečî, kojih čovjeku u svakdašnjem razgovoru i ne treba, pak ih u našem prostom govoru ni nema. Zato bi trebalo smišljati, kako bi se to reklo, upravo onako, kako je »DOM« pitao svoje čitaoce, neka kažu hrvatsku rieč za »obstrukciju«, ili za »hipnozu«. A tko će to smišljati? Pa hoće li svi biti zadovoljni s tim novim riečima? Koliki će prigovarati? A kakove su to svete knjige, kojima se prigovara? Zato je težko svete knjige na novo pisati, pa zato papa toga i ne dopušta ni Niemcu, ni Madžaru, ni nijednomu narodu, koji već nema od starine svojih svetih knjiga. To je, rekoh, jedno. — A drugo je ovo, što izlazi iz prvoga: Sveta knjiga mora biti sveta, mora ju svatko poštovati. To se razumije samo po sebi, a traži i rimska crkva. A sad ja vas pitam: Tko bi poštovao svete knjige, koje bi iztumačio i uredio

jedan čovjek, kojega svi poznamo? Koliki bi rekli: »Pa što je to? To bih znao i ja! To bih ja znao i bolje!« I tako, vidite, nove svete knjige ne bi imale onakvoga poštovanja od svakoga, kako to sveta knjiga imati mora. A kad koji narod ima svete knjige od starine, onda se tê knjige poštuju ne samo zato, što su djedovske, jer svatko, tko je čovjek, poštuje i ljubi ono, što su mu djedovi ostavili. A takove, vidite, stare svete knjige imademo mi Hrvati u svom starom hrvatskom jeziku, — mi jedini medju svim narodima oko nas.

Ali sad tek dolazi na red pravo pitanje i to ovo: Pa kako to, da samo mi Hrvati imamo stare svete knjige u svom jeziku? Jesmo li mi imali već od starine učenih ljudi, i to prije nego Francezi, i Talijani, i Niemci, — da i ne pitamo za Madžare, za koje znamo, da su se od nas naučili i gaće nositi, kako se naši ljudi šale?

I o tom ćemo se porazgovoriti, ali danas ne ćemo. Ovo je tako velika i vriedna stvar, da zaslužuje posebni razgovor. I ako dobro budete razumjeli ovaj razgovor, kad ga započnemo, onda ćete tek pravo vidjeti, što smo mi Hrvati bili i što bismo još mogli biti, — da nema oko nas ljudskih živinâ i da smo samo — drugačiji ljudi!

A na svršetku ovoga razgovora čujte, kako naši primorski i dalmatinski svećenici starinskim hrvatskim jezikom slave Boga kod oltara, — od rieči do rieči ovako:

„Hvali vzdajmo gospodinu Bogu našemu! (Narod odgovara: „Dostojno i pravedno jest.) —

„V istinu dostojno i pravadno jest, pravo i spasitelno: nam tebje vinu i vazda hvali vzdavati, Gospodi sveti, Otče Vsemogi i Vječni Bože, Hristom Gospodem našim, imže Veličastvo Tvoje hvalet anjeli, poklanjajut gospodstvija, trepećut vlasti. Nebesa i nebeskije sili i blaženi serafini sa općim radovanijem služet. Š nimi že i naše glasi, da je savkupiti poveliši, molimo te prileţnim ispovjedanijem govoreći: Svet, svet, svet Gospod Bog Sabaot! Plna sut nebesa i zemla slavi Tvojeje. Osanna va višnih! Blagosloven, iže pride va ime Gospodne! Osanna va višnih!"

A kad narod počuje u crkvi svete i hrvatske rieči: „Svet, svet, svet Gospod Bog Sabaot!" padne na koljena pred Gospodom i Bogom svojim, kojega hvale svi jezici, pa i hrvatski.

Komu koriste željeznice?

Možda se još sjećate, da smo se u jednom broju »DOMA« razgovarali o tom: »Jesu li željeznice na korist, ili na štetu?« Tamo sam ja napisao, da željeznice najviše koriste onomu, čije su, i onomu, komu služe. Po tom se zna, komu koriste željeznice u Hrvatskoj zemlji, — jer naše hrvatske bogme niesu. Još sam tamo napisao ovo: »Sve ono, što je trgovac trošio na prenašanje robe iz ladje na suho, — to ostane u njegovu žepu. A i to se razumije, da trgovci mnogo i tim dobiju, što po željeznici ide sve brže. A tî trgovci — to su većinom tudjinci« (br. 3., str. 39.).

Za ovo me je pograbio jedan moj učeni prijatelj, izučeni doktor prava, koji se sad uči gospodariti u Njemačkoj. Ima zemlje, pa je otišao u tudji sviet, da vidi, kako se tamo gospodari. To je dobro učinio, bolje, nego da je otišao medju činovnike, gdje bi bio na veliku sreću i veselje narodu, osobito za vrieme najveće slobode, t. j. saborskih izbora. Ja sam mu poslao naš »DOM«, on je — vidim — pročitao sve brojeve od početka do kraja, pa mi je napisao veliko pismo. U tom pismu dao mi je mnogo zadaćâ i pitanja, pa ću mu ja redom ovdje odgovarati. To će biti mnogo pametnije, mislim, nego da se pravdamo: jesu li g. doktora Franka zbilja kupili židovi.

Dakle da čujemo, što to prigovara naš prijatelj, — jer treba da vam kažem: naš prijatelj najviše prigovara. Čujmo:

»Pišeš — tako mi piše moj prijatelj — pišeš, da su željeznice koristile samo trgovcima. A konsumenti? Zar su zbilja trgovci spravili u žep svu onu razliku, za koliko jeftinije željeznica vozi iz Siska i u Sisak, nego što su vozile ladje i kola? Kako to, da je poslie sve postalo jeftinije, osim blaga? Kako to, da je blago — a po tom i meso — sve skuplje svuda kod nas, pa i u Sisku? Nije li to zato, što se naše blago lakše i jevtinije izvaža? Kako to, da su fabričke stvari tako pojevtinile? Nije li ovo dvoje (t. j. skupoća blaga i jevtinoća fabričke robe) — nije li to na našu korist? — Zašto je u drugu ruku pala ciena žitku? Zar radi dobitka trgovčeva? Zar se ne odredjuje ciena žitu na burzi, — kako sam na drugome mjestu priznaješ?«

Prijatelj još dalje pita o ovoj stvari, ali ovo je dosta.

Zar su zbilja samo trgovci spravili u žep onu razliku, za koliko je željeznica jevtinija od ladje i kolâ? — Tako

pita prijatelj, a ja ću mu odmah otvoreno kazati: Niesu. Istina je, kad trgovac može dati jevtinije, t. j. kad njega manje košta, ima koristi i onaj, koji kupuje. To je istina, — ali to nije glavno u onoj stvari, o kojoj smo se onda razgovarali. Ondje je bio razgovor o tom: Jesu li željeznice na korist, ili na štetu? A ja sam pokazao, da su i na korist, i na štetu, samo se pita: komu? A sad mi dolazi u pomoć i taj moj prijatelj jer ću ja po njegovim riečima dokazati, da su željeznice našemu narodu baš na štetu, kako sam u onom predjašnjem razgovoru dokazao, komu su na korist.

Prijatelj piše: od kad su kod nas željeznice, sve je jevtinije osim blaga. Jevtinije je osobito naše žito i fabrička roba.

Ja ne znam, je li baš ovako, ali mislim, da jest, a rado vjerujem učenomu prijatelju, koji je stvar valjda proučio. Pogledajmo sad malo: je li ovo našemu narodu na korist.

Kaže prijatelj — da počnemo ostraga — da je sad jevtinija fabrička roba. To je baš ono, — zato se i grade željeznice: zato sviet tudji i gradi željeznice, da nas lakše poplavi svojom robom. Već sam vam rekao više puta, da Niemci nemaju dosta zemlje, nego da se hrane zanatom i fabrikom, — samo ako nadju kupca za svoju robu. A pamtite dobro: samo se onaj narod obogaćuje, kojemu se plaća râd i posao, koji za svoju radnju može dobiti, što mu treba. A čovjeku prije svega treba kruha, kruha našega svagdašnjega! I gle čuda! Baš od onda, od kad su kod nas željeznice, hrvatski je žitak — jevtiniji, i to na veliko veselje švabskomu želudcu! Zato je švabska roba poplavila hrvatske zemlje. U samom Zagrebu imadu tri »bazara« (ako ih nema više!) švabske robe, — i to kakove! Ja mu ne bi dao za sav dućan petdeset forinti. A naš se prijatelj hvali, što je tâ fabrička roba jevtinija! Bože moj! A kako je naš narod stotine i tisuću godina živio bez tê tudje robe, tako bi mogao i danas živjeti. Baš tà švabska roba, — to je baš naša nesreća. Od kad je tâ roba tako jevtina, od onda je došla u narod prokleta gizda, od onda su žene ostavile preslice i trlice, pa trč k židovu po vražji pamuk, po »ježu« i kojekakve predjice i po stotinu drugih petljanija, — bez kojih bismo mogli biti i od sada, kako smo bili do sada. A gladni švabo i mudri čifto daje to i nudi po što po to, kad i onako ne vriedi ništa. Švabe hoće prisiliti Kitajce, da im kupuju robu, i Kitajci se dižu oružjem na njih, — a mi da se hvalimo, što možemo jevtino tû robu kupovati!

Ali idimo dalje. Švabska roba je tu, židov je tu, napast — ženska gizda — je tu, — sad kupuj, ako imaš za što. A imaš, kako ne bi imao! Priradio si, urodilo ti žitka, prodaj. Pazite: prodaj — prodat ćeš jevtino! Ti ćeš prodati svagdašnji kruh, koji ima svagda i svagdje svoju vriednost, bez kojega nitko ne može biti, — to ćeš ti prodati jevtino, a kupiti ćeš petljanije, bez koje možeš biti! Koja ti korist, što je tâ petljanija jevtina, kad bi bez nje mogao biti, a daješ za nju ono, bez čega ne možeš biti?! — Vi znadete, da se naš narod najviše bavi poljskim poslom: to je malo ne jedini râd našega naroda. I taj jedini prirad i prirod mora naš seljak dati jevtino! Hvala Bogu i — željeznici!

»Dobro. Ali zato možeš skupo prodati blago?« — Jest, dobro je. Ali to je toliko dobro, kao ono, kad me tko ne može do kraja zadaviti, pa me onda zatuče.

Istina je, seljak vidi, da samim prirodom žitka ne može podmiriti potrebe, pa mu je još jedina nada — blažče. »To barem mogu dobro prodati«, tješi se jadnik, to mu je druga napast. Sva naša gospoda kažu, da je naš seljak »lakouman«, t. j. lake pameti ili bez pameti, pa ne misli, nego u napasti proda, proda svoj život, jer prodaje blažče. Ta što nam je drugo obrezalo žile, nego to, što je narod za diobe i za svadbe porazprodavao blago?! Kad hrvatski seljak nema blaga, — nema ništa, jer ne može ni polja obraditi, ni zagnojiti, ni djeci dati zdjeličicu mlieka. E, pa hvala Bogu i — željeznici.

To je vidite, naša korist od željeznice. Ali smo mi s tim tek na početku razgovora. Samo ne znam, kako su vam po volji ovakvi razgovori. Ali bili vam po volji, ili ne bili, ja ću ih dalje tjerati, jer sve ovo nije šala: tu se radi o našoj glavi a svatko nas ima samo jednu, — ako nas nema i takvih, koji nemamo nijedne i nikakve! Moj prijatelj sigurno njegdje misli, da sam i ja medju ovima. Što vi kažete?

Sitnice.

Što je to „român"? Znate, da ima pripoviestî, koje se počimlju na priliku ovako: „Bio jedan car, pa imao tri sina . . ." Tako nješto slično vam je i „roman". A najbolje ćete razumjeti, što je „roman", ako vam kažem, kako je „roman" dobio to svoje ime.

Znate, da su njegda Rimljani bili obladali malo ne sav naš sviet. Već u ono vrieme, kad smo se mi Hrvati počeli seliti sa sjevera ovamo na jug, — već je onda sve oko nas bilo rimsko. I ne samo to, što su tu gospodarili rimski vojnici i činovnici, nego su i sva druga go-

spoda — sve su to bili Rimljani-Latini, ili pak polatinjeni domaći ljudi. Nitko nije bio gospodin, tko nije znao latinski. Tâ latinština i to gospodstvo latinskoga jezika tako se je ukorienilo, da su i naša hrvatska gospoda, naši pravi pravcati Hrvati stotine i stotine godina, sve do otca našega Gaja, — sve je govorilo i pisalo samo latinski. Zato su i stara naša pisma, u kojima su naše pravice, — i to je sve pisano latinski! Pa kako bi onda hrvatski seljak mogao doći do svoje stare pravice, kad ne zna za nju, kad je sve to napisano na tudjem latinskom jeziku?! I još onda, kad su se isti Madžari počeli boriti za svoj madžarski jezik, — gospoda su se hrvatska borila za latinski jezik proti madžarskomu, a niesu se borili za svoj hrvatski jezik, dok nije došao Gaj sa svojom družinom. Jedini, koji su najdulje, a mnogi i do danas ostali vierni hrvatskomu jeziku, to su bili primorski i dalmatinski popovi, pak hrvatski seljaci: hrvatskoga seljaka se nije primala latinština.

Ali nije tako bilo u drugom svietu oko nas i dalje od nas, jer je u drugim zemljama i prosti seoski narod sve po malo primao rimski jezik. Treba znati, da su današnji Španjolci i Francezi prije govorili drugim — i to svojim — jezikom, a danas govore jezikom, koji je postao od rimskoga. Taj prosti seoski rimski ili romski narodni govor (jer se Rim pravo zove Rom, a Rimljani su se zvali „Ramani") zvala su gospoda romangovor ili romanski govor, a svoj gospodski rimski jezik zvali su latin-govor ili latinski jezik.

Sad treba znati još ovo: Ova latinska i polatinjena gospoda niesu marila za onakove narodne pripoviesti, kao što je ona: „Bio jedan car". Oni su držali samo do starih učenih rimskih knjiga i do sv. pisma, a ovo su im bile bablje pripoviesti. Ali je čovjek — čovjek. A čovjek rado u misli leti od tužnoga ovoga života i smišlja pripoviesti, kako je njegda njekomu liepo bilo. I svu tugu i radost svoju meće čovjek u takove pripoviesti, i sviet ih sluša, a ne pita: je li to istina. Tako su i ova polatinčena gospoda počela izmišljavati ovakove pripoviesti, — kad su pozaboravljala one narodne bablje pripoviesti. I ove nove izmišljene pripoviesti počeli su i pisati, ali ne latinskim, nego prostim onim romanskim jezikom, jer latinski učeni jezik nije za ovakove blaznosti ili fantazije. I zato su se ove pripoviesti zvale „roman", jer su bile napisane u romanskom jeziku.

Poslie su i kod drugih naroda napisane čitave knjige ovakovih pripoviesti ili romana. Štogod se je ljudima htjelo, to su metali u romane. Bilo je ljudi — i još ih ima — koji su pisali takove romane, u kojima su ljudi kao angjeli. A drugi opet pišu takove romane, u kojih su sve sami lopovi i živine ljudske. To je već po tom, kakve je tko ćudi i naravi. Jedan veli, da je sav sviet jedan lopov; drugi, da su ljudi angjeli, — pa tako pišu i pripoviesti, te romane, da pokažu i dokažu: takovi su, vidite, ljudi. A treći opet pišu tako, kako je zbilja u životu, pa kad čitaš takav roman, čini ti se, da si mnogo toga i sam doživio, što se tu pripovieda. A i zbilja je tako, jer mnogi „romanopisci" ili „romcieri" pripoviedaju, što su doživjeli, samo još malo primisle i primaknu, da bude ljepše.

Danas su u svietu najglasovitiji ruski romani, a do nedavna su se najviše čitali francezki i englezki. Najgluplji su i najlošiji njemački romani, ali ih najviše čitaju hrvatske pošvabčene smrdikudjelje. Tî švabski romani najviše pripoviedaju o njekakvim švabskim grofovima i knezovima, pa naše babe i cure misle, da su i one kakve barem pišljive grofice, kad se s grofovima razgovaraju — barem u pripoviesti.

Najljepše i najbolje hrvatske romane pisao je pokojni hrvatski pisac Šenoa. Njekoje njegove pripoviesti rado čita i seljački narod, pa ćemo se i o njem porazgovoriti.

Ja ne znam, što vi mislite, ali se meni čini, da romani i pripoviesti niesu baš najzgodnija stvar za čitanje. Ako što pametno i dobro misliš, reci to ravno bez izmišljene pripoviesti, kao da je to tobože već bilo, da se je to i to već i dogodilo. Ali i o tom se možemo još porazgovoriti.

Bezprežna kola u Zagrebu. Kako rieč kaže, to su vam kola, u koja nije upreženo nikakvo živinče, nego ih tjera njekakav špiritus, gas ili gajs, petroleum, što li. Već ih ima po svietu, jedna i kod nas, a sad je njeki židov zatražio dopust od zagrebačkoga poglavarstva: da može mjesto konjske željeznice i mjesto konjopreţnih kola uvesti u Zagreb ovakove bezprege ili samovoze. Proti tomu su se podigli zagrebački kočijaši, jer će izgubiti zaslužbu i kruh. A i naši poljodjelci, koji u Zagrebu prodaju svoje sieno i zob, — i oni će tu izgubiti, jer tomu bezpregu ili samovozu ne tr ba ni zobi ni siena, — kad ždere petroleum, a znate tko to prodaje. I naši će kolari manje služiti, jer se bezpregi ne prave kod nas. I tako nam u svem tudjinac hoće, da otme koru kruha. — I još će se naći koji prijatelj, pa će reći: Pak to i nam na koristi, jer ćemo se jevtinije vozikati!

Što je nova doma i po svietu?

Tko je za seljaka, to jest za dom i narod? Čitali ste što smo posljednji put pisali o seljačkom kreditu. Ali nemojte misliti, da je „DOM" prvi počeo o tom pisati. Ima kod nas, hvala Bogu, još ljudî, koji se niesu požidovili, pak još imadu u duši iskru pravice, a u glavi zrno soli, koji vide: ne, ovako dalje ne možemo, jer će seljak propasti, a onda je sve propalo. Pisalo se već prije dosta o seljačkom kreditu, — ali stvar nije mogla napried, jer — nema novaca: židovi i njihovi ortaci pokupili novce, pa ih ne dadu, nego uz proklete veksle i veliki interes. I stvar je zaspala, a gulijaši su dalje gulili seljaka.

Na to je počeo „DOM" nješto pisati, a na sreću božju dodje mu u pomoć iz Dalmacije svećenik Ivan Barbić, koji je ovu stvar proučio i počeo otvarati oči onima, koji niesu vidjeli, kako nas gule i oni ljudi, koji su na glasu kao „domoljubi". „Hrvatska Domovina" donesla je njekoliko razgovora o gulijašima. I „Obzoru" je njeki — kaže — vještak poslao zgodno pisamce, i „Obzor" ga je donio svojim čitaocima. A sad se javlja čestiti „Hrvatski Branik" iz Mitrovice, baš kako treba, baš kao da je to napisao naš Barbić, ili kao da je prepisano iz „DOMA". Čujte samo malo:

„Kad bi se odkrili svi načini, piše „Hrv. Br." — kako u rukavicama (t. j. pošteno i po zakonu) seljaka sadiru i gule, ne bi bilo poštene duše, koja ne bi htjela u boj, da osveti izsisanu krv našega brata seljaka... Sa takvih crnil

djelâ i sunce bi pomrčalo... Pozvat ćemo na odgovornost hvaljene rodoljube, narodne prvake, dobromisleće imućnike, pitat ćemo biskupe, kanonike, crkve i crkovnjake: Zašto oni kumuju propasti naše domovine, zašto pomažu, dapače uzdržavaju tê seoske vampire (gulijaše)? Čitajte, ljudi božji, da su ti naši ljudi u same zagrebačke štedione položili do 42 milijuna Kruna, a sve tê štedione nemaju ni 4 milijuna svojih novaca! Tko je pravi prijatelj hrvatskoga seljaka, neka sav svoj novac digne, gdjegod ga je položio, pak ga neka položi u **Središnju seljačku banku** u Zagrebu. Ova će banka bez ikakve svoje koristi primati tê novce i davati ih seoskim kreditnim zadrugama, a plaćat će 4 od stotine onomu, tko joj dade novaca za seljake, — kako plaćaju i druge štedione. — Tko dade svoje novce u ovu seljačku banku, — po tom će se poznati, da je pravi prijatelj narodu. A tko ne dade, — taj neka ne ide pred narod ni za kakve izbore".

Ovako se piše o toj stvari! Ali ovako treba i misliti i po ovom raditi. Samo kad bi se što prije osnovala tâ S r e d i š n j a s e l j a č k a b a n k a!

Ne ću vam još danas ništa kazati, kakav je strah spopao židove i njihove ortake pred ovom seljačkom bankom. To vam je krasno sada gledati i slušati. Ali ja i opet velim: Ako sad od ove stvari ne bude ništa, ako i ova slama izgori, onda mi Hrvati niesmo za drugo, nego da nas gulijaši do krvi oderu i od naše liene kože načine sebi kese.

Samo ću vam to još kazati, što biste mogli i sami unapried znati: „Narodne Novine", koje su za današnju vladu i za osobito prijateljstvo s Madžarima. — one šute o seljačkoj banci. A šuti i „Hrvatsko Pravo", koje hvali g. dra Franka i tiska već njekoliko dana sudbenu razpravu, u kojoj je dokazano: da njeki židov Blum nije sam zapalio svoje robe, da dobije asekuraciju. A kad je nedavno drugi jedan zagrebački židov Volf bio osudjen, što je kupovao ukradene stvari, nije „Hrv. Pravo" o tom ni rieči spomenulo, — a sve druge novine jesu. I njeki još ne vide!

Nadvojvoda odlazi iz Zagreba. Kako možda gdjekoji znadete, boravi već 5 godina u Zagrebu jedan habsburžki nadvojvoda, prejasni gospodin Leopold Salvator s prejasnom obitelju, koja je blagoslovljena dječicom. Dječica su zdrava i mila, pa su i poradi tê dječice Zagrebčani vrlo zavoljeli prejasnu obitelj gospodina nadvojvode. Njeke su se novine i hvalile, što mi Hrvati imamo eto hrvatske princeve i princeze, jer su se rodile u Hrvatskoj. A mnogi su se nadali dobru i od prejasnoga nadvojvode za hrvatski narod. E pa da: tko ni od koga pomoći nema, odasvuda se nada. Ali od svega toga ništa, jer je prejasni gospodin nadvojvoda jučer ostavio Zagreb po odredbi Nj. Veličanstva kralja. Madžarske su novine pisale, da je prejasni nadvojvoda zato premješten iz Zagreba, što je čestitao biskupu Štrosmajeru petdesetgodišnju biskupsku slavu.

Hrvati u Ugarskoj — miču se barem njekako. I to se miču oni u Bačkoj preko Dunava, koji se zovu Bunjevci. Ovih se dana složilo njekoliko odličnih tih Bunjevaca, pa su poslali ugarskom ministru nauke jednu i to vrlo po niznu molbu, u kojoj kažu i ovo: „Imamo zakon, koji nalaže, da se svako dite materinskim jezikom ima poučavati... Samo se u Subotici dogodilo, da je iz pučkih škula prognan jezik većine stanovnikâ, da su bunjevačku abecedu iztirali iz naših škula... Dicu nam u školama čak i tilesno gone zato, što dica na bunjevački izgovaraju, što im rič nije čisto madžarska, što su gdigod prid gospodom učiteljima smila dica bunjevački progovoriti... Kod nas nadzornik škulâ rič satire u grlu učitelju, ako udaljen od škule u crkvi, u sridini svoga roda bunjevački progovori, ili bunjevački Bogu se pomoli...

Preuzvišeni gospodine ministre! Velikani domovine naše nepristano naglasivaju prid obrazovanim svitom, da u svoj zemlji svaki može njegovati svoj jezik... Pa gle u Subotici još ni čitanku najbrojnijega naroda u mistu ne puštaju u školu. Užasna je razlika izmedju krasnih riči, kojima se u svitu hvalimo, i medju stvarnim životom... Ako je ustavna zemlja ovo, ako pravo, pravda i zakon nisu prazne riči, onda se proti nama ovaka dila ne mogu neosvećena dogoditi..." Pod ovom molbom i tužbom podpisano je 12 subotičkih gradjana. Živjeli svi, i Bog im dao sreću, što se bore za narodnu pravicu! Ej, što bi bilo, da se ovako digne za svoje pravo čitav naš narod preko Drave i Dunava! A ima ga tamo blizu jedan milijun, — a za njega nitko ni ne zna, ni ne pita! U liepoj ugarskoj zemlji zna se samo za Madžare, a Hrvati, Slovaci, Rumuni?

Nadbiskupu sarajevskomu Stadleru dao je Nj. Veličanstvo kralj naš pisati pismo, u kojem ga opominje, neka se ne pača u politiku. Tu je opomenu dobio presvietli g. nadbiskup zato, što je na hrvatskom katoličkom sastanku poželio, da bi se Herceg-Bosna što prije sjedinila s Hrvatskom. Više vam o tom ne mogu reći, jer su novine, koje su o tom više govorile, — bile zarobljene. — Presvietli gosp. Stadler sad je u Rimu sa biskupom Štrosmajerom, pa ga je papa vrlo liepo dočekao. Novine i o tom putu Štrosmajerovu i Stadlerovu koješta pišu.

Izbori u Dalmaciji. Poradi njemačkoga, a kasnije češkoga rogobora u bečkom saboru cesar je austrijski razpustio taj sabor, pa će sad biti novi izbori. Ali od svega toga ne će biti ništa. Bečki sabor opet ne će moći ništa raditi, jer će rogoboriti Česi, ako im se ne dade njihovo; a ako im se dade, rogoborit će Niemci. Česi su jaki i sviestni, a ni Niemci ne puštaju iz šakâ, što imaju: htjeli bi gospodariti svagdje i svuda. Bog sâm zna, što će biti. A sve je to tako, jer nema pravih ljudi, koji bi bili spremni na sve — za pravicu. Što na priliku rade dalmatinski Hrvati u tom bečkom saboru? Ne znate li, da u Zagrebu ima sabor, koji se zove „Sabor kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije"? Eto, pravi je sabor za Dalmaciju — u Zagrebu. Pa po što idu naši dalmatinski Hrvati u Beč? Ta oni su tamo peti u plugu. Po zakonu, koji je zakon sabor stvorio, a kralj naš potvrdio, po tom zakonu spada Dalmacija k Hrvatskoj i Slavoniji. Taj se zakon ne vrši, nego se sve nješto čeka i čeka. A zašto čekaju narodni zastupnici? Neka se drže zakona, pa neka dodju u zagrebački sabor. Ako većina zagrebačkoga sabora bude imala srca, neka dalmatinsku braću baci napolje! — Ovako pišu u toj stvari dalmatinske novine „Narodni List", i dobro pišu. Ali za ovakvu stvar treba ljudî, a ne babâ. Istina je, ne bi to bilo lako i gladko, — ali bi bilo pametnije i pravičnije, nego da dalmatinski Hrvati gledaju u beč-

kom saboru, kako se kolju Niemci i Česi.

Istina je, na nas spada i to klanje, jer se radi o našoj koži, ali naši po zakonu ne spadaju u Beč. Što bi im bilo, da dodju u Zagreb? Narod bi to s veseljem dočekao, a kralj se sigurno ne bi zakonu protivio. Ali kad bi ti dalmatinski zastupnici bili ikakvi ljudi, ne bi ni toga trebalo, nego bi se oni u svom saboru u Zadru dogovorili: Ajdemo u Zagreb! i to kralju na potvrdu dali. Ali nemamo ljudi, — pa eto tako.

Bugari imadu neprilike s rumunjskom vladom. Njekakav Bugarin ubio je rumunjskoga profesora. A ubio ga, kažu, zato, što je taj profesor pisao u novinama proti maćedonskim Bugarima. Treba na ime znati, da u Turskoj ima zemlja Maćedonija, u kojoj ima najviše Bugarâ, nješto Srbâ, pa turske i grčke gospode i nješto malo Cincarâ ili Kucovlahâ, koji su njekakvi rod Rumunima. Zato se za Maćedoniju otimlju i Bugari, i Srbi, i Grci, pa i Rumuni. Najjači su i najmarljivije rade Bugari, zato se na njih svi i ljute. Ali nije samo to. U samoj Rumunjskoj živi do pol milijuna Bugara, pa se Rumunji boje, da se ovi Bugari ne osvieste i ne sjedine s braćom u Bugarskoj. Zato rumunjska vlada traži svadju s Bugarskom, samo da može goniti Bugare u svojoj zemlji.

☞ „**DOMOVA KNJIŽNICA**" izdavat će se samo u zimsko vrieme (do listopada do ožujka), kad seljaci imadu više vremena za čitanje. A prilagat će se „DOMU" u tim mjesecima toliko puta, koliko bude potrebno, da se izpune 384 male strane (pol tako velike kao „DOM"). Sve knjižice ne će biti jednako velike, nego po potrebi: jedna veća, druga manja, ali sve skupa treba da imadu 384 male strane. Na svakoj piše ciena, a svim zajedno ciena je **1 K. 20 f. (ili 60 novč.).** „DOM" će se moći i dalje dobivati bez knjižnice, ali knjižnica se bez „DOMA" ne može dobiti, osim svaki svezak posebice za knjižarsku cienu.

☞ Ovomu broju „DOMA" priložen je 1. svezak *„DOMOVE KNJIŽNICE"*: **Car Napoleon u Ruskoj.** Ovu knjižicu šaljemo s v i m predplatnicima (koji nam niesu javili, da je ne će). — Za godinu 1900. izaći će još samo jedna knjižica, i to „**MALI SVEZNADAR**", kojemu će biti ciena 60 filira (ili 30 novč.). Zato oni „DOMOVI" predplatnici, koji hoće imati „DOMOVU KNJIŽNICU" za god. 1900., t. j. 1. i 2. svezak, dužni su za nju **jednu krunu.**

☞ Z a s a m u k n j i ž n i c u neka nitko ne šalje novaca, osim onda, ako ih više zajedno šalje (jer je inače previše troška za male novce). Tko je platio za „DOM", taj neka pošalje za knjižnicu onda, kad bude slao predplatu za god. 1901. A tko još nije platio za „DOM", a hoće imati i knjižnicu, neka odmah pošalje i za nju j e d n u k r u n u za god. 1900.

☞ **Svim dužnicima** ☜

koji do sada niesu poslali n i f i l i r a, šaljemo poštanske doznačnice i opominjemo ih, da učine svoju dužnost.

Tiskara **C. Albrechta (J. Wittasek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi u 2. i 4. petak svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava: u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" (bez priloga) na godinu **3 (tri) Krune.** Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će „DOM" za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za **2 Krune 40 filira,** dvadesetorica i više svaki za **2 (dvie) Krune.** S prilogom „DOMOVA KNJIŽNICA" stoji „DOM" 1 K. 20 fil. više. — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine.

Broj 21. | **U Zagrebu, u petak, 26. listopada 1900.** | **God. 1.**

Iztok i Zapad.

Iztok — to je ona strana svieta, gdje sunce izlazi ili izhadja; a zapad ili zahod — to je ona strana, gdje sunce zapada ili zahadja. To zna i svako diete.

Ali učeni ljudi još i drugo misle, kad kažu »iztok« i »zapad«, pa ćemo se o tom sad porazgovoriti. Samo vas molim, budite malo uztrpljivi, pa čitajte do kraja. Možda vam danas ne će biti sve jasno, — ali jedan put se mora početi, pa ćete drugi put već bolje razumjeti.

Pogledajte onu karticu »Evropske države«, što je priložena onoj knjižici o caru Napoleonu. Štogod vidite na onoj kartici, to je sve Evropa, a samo malo vidite Azije, i to na iztoku preko Crnoga mora kod Carigrada (desno na kartici), pak malo više gore nad Kaspijskim morem, i još više gore, gdje je ruska zemlja Sibir. Od Azije se na kartici vidi samo malo, jer je Azija malo ne pet puta tolika, kolika je Evropa, ali ljudstva ima samo nješto više nego dva puta toliko, koliko Evropa.

Sad me malo bolje poslušajte. Danas možete čuti, ili čitati u novinah, da se kaže, ili piše: »To je — kao u Aziji! Ni u Aziji nije tako!« — A kada tko tako kaže, ne misli ništa dobra. Ako je gdje kakav strašan nered, ako je sviet divlji, ako činovnici gule narod i čine silu, onda se kaže: »To je kao u Aziji«. A kad tko kaže: »To su pravi azijati«, — to hoće reći: To su pravi divljaci i krvoloci.

Na takvu je, vidite, glasu Azija. Ali nije samo Azija na takvu glasu, nego i cieli »iztok«, to jest sve zemlje i svi narodi, koji su od nas na iztok. Sve, što je na iztoku, to je

divlje i neprosvićeno, sve su to »barbari«, t. j. divljaci. Tamo na iztok nije još došla »zapadna« prosvjeta ili »kultura«, — treba ju tamo raširiti. Tako govore ljudi, tako pišu novine i knjige.

»A od kuda se računa taj iztok? Ako pogledamo Francezku i Franceze, — od njih na iztok su Niemci. Od Niemaca su na iztok Česi, Poljaci, a osobito su daleko na iztok Rusi. Od Talijanske i od Talijanâ na iztok smo mi Hrvati. Od nas su Hrvatâ na iztok Srbi, Bugari i Rumuni. — Sad se pita: Misle li Francezi, da su i Niemci »barbari«, divljaci, — kad su i Niemci od njih na iztoku? Govore li opet Niemci i Talijani za nas Hrvate, pa Čehe, Poljake i Ruse, govore li, da smo i mi divljaci, — kad smo od njih na iztoku?«

Tako mnogi pitate i pravo pitate. I baš je i upravo je tako, kako pitate: I Francez će reći Niemcu, da je »barbar«, i Niemac kaže ne samo Madžaru i Rumunu, nego i Čehu i Poljaku, a po gotovo Rusu — reći će mu, da je »barbar«, divljak. Isto tako i Talijan. Pače, možete čuti, da i Hrvati kažu Srbima, da su divljaci. A svi mi na zapadu: i Španjolci i Francezi, i Talijani, i Niemci, i Česi, i Poljaci, i isti Srbi, — svi mi u jedan glas vičemo, da su Turci barbari i divljaci. Svi se mi — ili barem naša gospoda — svi se mi hvalimo: da imamo »zapadnu kulturu«, »zapadnu« prosvjetu. Kako nam godi, kako smo srećni i gizdavi mi Hrvati, ako k nama u Zagreb dodje koji Niemac, pa ako kaže: »E, vidi se, nije Zagreb divljački grad, tu se već vidi plod zapadne kulture!«

Pak što je tâ »zapadna« kultura ili prosvjeta? Što su Francezi i u čem su i po čem su bolji od Niemaca? Po čem su Niemci, ili Talijani bolji od nas Hrvatâ? Po čem su Hrvati bolji od braće svoje istoga jezika i plemena — po čem su bolji od Srbâ? A po čem smo svi mi ovamo bolji od Turaka, i još bolji od drugih azijatâ, kao što su Arapi, Perzijci, ili Kitajci? Po čem, kažite!

»Po zapadnoj kulturi!« — Tako odgovaraju ljudi, knjige i novine.

Zbilja bi bilo vriedno znati: Što je to tâ »zapadna kultura«. Vriedno bi bilo znati: Po čem smo mi ovamo drugi sviet, nego oni tamo na iztoku: Turci, Arapi, Perzijci, Kitajci i drugi azijati? A vriedno bi to bilo znati osobito zato, slušajte: Kažu naši učeni ljudi, da smo mi Hrvati baš na medji medju tim blaženim i srećnim zapadom i medju prokletim, nesrećnim i divljim iztokom. I to je, kažu, naša nesreća. — A zašto je to naša nesreća? — Zato, što niesmo ni ovamo, ni onamo, niesmo ni Švabe ni Turci, ili jedni jesmo, a drugi niesmo, — i tako smo podieljeni i raztrgani. Eto: Bošnjaci su naši, Srbi su naši, bosanski turci su naši, — pa gledajte: oni ne će s nama! Zašto ne će? Zato, što nemaju one blažene »zapadne kulture«. Oni su na iztoku, ondje je drugi sviet, ono su jednom riečju — drugi ljudi. I zato se mi Hrvati ne možemo složiti, zato jedni vučemo ovamo, drugi onamo: jedni smo katolici i šokci, drugi smo srbi i vlasi, treći smo turci-bošnjaci, četvrti turci-hercegovci, — a nikako nam se ne dade pod jednu kapu, ni vrag nas — Bog budi s nama! — ne može složiti. Zato, koliko nas ima, svi smo tudje sluge. A sve je to zato, što smo na medji, pa jedne povukoše tamo, a druge ovamo, jedni gledamo na iztok, drugi na zapad. Jedni gledamo na Biograd i Petrograd, ili na Carigrad, drugi na Beč, Peštu i Rim. A kad nas smotaju i pritisnu, onda oni, koji najviše gledaju na iztok sunca, na Biograd i Petrograd, ili na Carigrad, — bježe s poniznom molbom u Peštu; a oni, koji svu sreću vide na zapadu sunca, u Beču i u Rimu, — bacaju oči daleko na iztok, tamo k ruskoj Moskvi i Petrogradu. A treći vele, da je sve to komedija, da nema ništa ni od Rima, ni od Petrograda, pa traže pomoći od židova i pomažu židova, jer je židov najmudriji, jer on ne gleda ni na Rim, ni na Petrograd, nego na svoju kesu. Francezi imaju svoj Pariz, Niemci svoj Berlin, Talijani svoj Rim, Rusi svoju svetu Moskvu i Petrograd, — a mi Hrvati? Mi imamo i njemački Beč, i madžarsku Peštu, i talijansko-katolički Rim, i rusko-slovenski Petrograd, i turski Carigrad i — židovski Jeruzalem.

Tako vam je danas kod nas, — pa ti onda budi sudac takvoj braći, gdje svaki vuče na tudju stranu! Da nije ništa drugo, previše je već to, šta ima našega naroda, gdje su u jednome selu t r i p o p a, i t o s v a k i s v o j e v j e r e i z a k o n a! Eno vam u Bosni, koje mjesto hoćete, imate tri popa i tri crkve ili bogomolje. I svaki na svoj način uči, i svaki se drugim jezikom Bogu moli: jedan govori od oltara latinskim ili rimskim jezikom, drugi starim ruskim jezikom, a treći klanja i vâs (propovied ili prodiku) govori arabskim jezikom! U jednu bogomolju ide narod iz jedne ulice ili sokaka, u drugu iz druge, u treću iz treće, a možda će se i iz jedne jedine ulice razdieliti, pa svaki u svoju bogomolju.

Sad ja vas pitam: Kako bi takav narod mogao biti jedne misli, kako bi mogao biti složan za svoje dobro? Mene moj pop uči ovako, da je sve dobro, što on govori i što mi radimo. Ako i ne kaže, da je zlo ono, što oni drugi govore i rade (a ima ih, koji i to kažu), ipak će i prosta glava pomisliti: »Bože moj, zašto oni drugi i treći ne idu k nama i k našemu popu?« — Pa će onda razmišljati: »A, tako su se naučili od djedova, od starine, pa šti ih briga!« A onda će se mnogi pitati: »A tko je prvi naše djedove tako razdielio? Ili zar mi svi niesmo svoji, zar niesmo nikad bili jedni u vjeri i vladanju, kako smo jedni u jeziku?«

To je pravo pitanje: Tko je nas Hrvate prvi razdielio, jedne od drugih rastavio jedne s drugima zavadio, tko nam je prvi dao jednomu rimsko-latinskoga popa, drugomu grčko-ruskoga, trećemu arabsko-turskoga? U drugom svietu, eto odmah preko našega mora u Italiji, — tamo nema ni traga kakvomu drugomu svećeniku osim rimsko-latinskoga. A tako je i u Francezkoj i u Španjolskoj. A i u Njemačkoj osim lutoranskoga svećenika (koji i nije svećenik), — nemaš drugoga, nego rimsko-latinskoga. A i u Ruskoj su samo jedni popovi. A samo mi Hrvati — nama nije dosta jedan, nego odmah tri: Frano hoće imati svoga, Vaso svoga, a Mujo opet svoga.

Sve je to zato, što smo na medji: na jednoj strani je zapadni sviet rimsko-njemački, a na drugoj strani je iztočni sviet grčko-slovenski.

»A po čem je to svako drugi sviet? Po čem su Francezi i Talijani drugi sviet, a Grci i Rusi drugi sviet? Jesu li to drugi ljudi i po čem su drugi? Imadu li drugu pamet i drugo mišljenje, — kad se ne mogu složiti, kad jedni vuku na jednu a drugi na drugu stranu?«

Tako pitate, i ja bih vam morao na to odgovoriti. Ali ja ne znam, bismo li mogli danas biti gotovi, jer je to velika stvar. Zato ću vam za danas kazati samo malo.

Od pamtivieka vlada rat izmedju Europe i Azije, izmedju iztoka i zapada. Kada dospijem, kazat ću vam, kako su već 1000 godina prije Isusa, t. j. prije tri tisuće godina, — kako su evropski Grci ratovali s azijatima u Maloj Aziji, tamo preko mora od Carigrada. O tom ratu imaju stari Grci veliku pjesmu (a kažu, da je tu pjesmu složio njeki Homêr), i jao si ga danas onomu našemu djetetu u latinskoj školi (gimnaziji), koji ne zna tê grčke pjesme tumačiti na hrvatski! — Poslie su Grci — koji su najbliži Aziji — poslie su mnogo godina krvavo ratovali s Perzijancima, i napokon su ih potukli. I danas još stoji u Aziji perzijska država, tamo ispod Kaspijskoga mora odmah uz Rusku i Tursku a tri puta je veća od čitave austro-ugarske monarkije. Baš je nedavno putovao po našem svietu perzijski vladar ili šah, pa je iz Beča prošao i kroz Hrvatsku preko Zemuna.

A i poslie su iz Azije uviek provaljivali k nama divljaci: Huni, Avari, Madžari, Mongoli, a poslie i nješto pitomiji osvajači: Arapi i Turci. Zadnji su iz Azije došli Turci, osvojili i obladali grčko carstvo, nastanili se u Carigradu i daleko dalje — i s njima su se naši djedovi preko četiri stotine godina krvarili, tako da smo od tolikoga boja jedva ostali koliko živi.

Mora nješto biti, po čem se iztok razlikuje od zapada, po čem se Evropa razlikuje od Azije. Ako su vam po volji ovakvi razgovori, ja ću se drage volje drugi put o tom s vama porazgovoriti. Ali se bojim, da vam se toga ne će čitati, pak vam ne bih htio dodijavati. Sad imate više vremena, pa bi mi koji mogao odpisati: hoćemo li nastaviti ovaj razgovor.

Nagodba.

Ne bi smjelo biti Hrvata, pa ni hrvatskoga seljaka, koji ne zna, što je to »nagodba« ili »nagoda«. Istina je, »nagodba« ili »nagoda« to je jedna rieč hrvatska, koju svatko razumije: to je ono, kad se dvojica prepiru i pravdaju, pa se onda »nagode«: tebi to, meni ovo, — pa mirna Bosna. Komu krivo, Bog mu naplatio!

Ali niesam ja kanio s vama se razgovarati o toj i takvoj nagodbi. Ja mislim posve drugu, veliku jednu nagodbu, — a to je hrvatsko-ugarska ili hrvatsko-madžarska nagodba, koja kaže: kako su se prije 32 godine nagodili njeki Hrvati sa svojim susjedima Madžarima. To vam je takova stvar, da bi ju moralo znati svako diete, čim dodje k razumu, — kao katekizam.

Tâ nagodba — to vam je takva stvar, da mnogi Hrvat, kad čuje tu rieč, skoči kao vatra, i već je težko s njim govoriti. Radi tê nagodbe naša se gospoda već preko 30 godina pogadjaju, psuju, grde, svadjaju i nadmudruju. Mnogi su po toj nagodbi došli do mastne službe, a mnogi su poradi

nje stradali. Po toj nagodbi diele se milijuni siromaškoga novca, i jedni kažu: moji su milijuni, a drugi: moji su! Po toj nagodbi u banskoj Hrvatskoj danas jednoga sunce grije, drugoga . . . Po toj se nagodbi porez plaća, po toj se nagodbi vlada i upravlja, po toj se nagodbi izbori vode, ona je . . . Što ću vam drugo reći, što je, nego to: da je nagodba »temeljni zakon« u banskoj Hrvatskoj, takav zakon, na kojem se sve gradi, po kojem se vlada i gospodari, bez kojega ne može, rekao bi, ni zadnjemu stražaru ni jedan vlas pasti s glave!

To je nagodba, — i još više. A da nije ni to, što jest, bilo bi vriedno porazgovoriti se, kako je došlo do tê nagodbe izmedju Hrvatâ i Madžarâ. Zato me malo poslušajte, bit ćemo brzo gotovi.

Kako znadete, mi smo Hrvati u ovoj svojoj domovini već više nego trinaest stotina godina. Već sam vam kazao jedan put: prvih 200 godina bili smo tudji podanici, to franački, to grčki, a onda smo bili 300 godina svoji, imali smo kraljeve svoga plemena i jezika. A kad je loza ili koljeno kraljevskoga hrvatskoga roda izumrlo, postao je hrvatski kralj Koloman ili Kalman, koji je tamo uz Dunav i Tisu vladao Madžarima. To je bilo prije 800 godinâ, t. j. god. 1.102. Od onda pak do dana današnjega vlada jedan i isti kralj nad Madžarima i Hrvatima.

Nemojte misliti, da su svi kraljevi naši od onda, pa do danas bili Madžari. Nije tako, jer je i madžarska kraljevska loza izumrla već za 200 godina (god. 1301.). A onda su iza tog vladali Ugarskom i Hrvatskom kraljevi sad od ove, sad od one tudje familije, i to opet preko 200 godina, dok niesu Hrvati malo ne prije 400 godina (t. j. god. 1527.) izabrali sebi za kralja Ferdinanda Habsburga, pa njegovo potomstvo od onda do danas vlada nad Hrvatskom i nad Ugarskom, a osim toga nad Austrijom i Češkom, kako znate.

Već za vrieme kraljevâ madžarske krvi pretrpjeli su Hrvati mnogo: velikaši su se neprestano tukli, a onda su došli — prije 650 godina — iz Azije divlji Mongoli. A 150 godinâ iza Mongola počeli su navaljivati Turci, s kojima smo se krvarili malo ne do jučer. I tako smo mi u tim neprestanim ratovima oslabili. Od stare hrvatske kraljevine ostala je pod banom samo današnja hrvatska banovina; Bosna je bila turska, a Dalmacija talijanska, poslie francezka i austrijska. A oslabili su i Madžari. Dok smo mi ovako

oslabili, osilili su se Niemci i počeli su i u Madžarskoj i u Hrvatskoj gospodariti kao u svojoj kući. Ali eto dodje francezka buna i Napoleon, koji je Niemce pošteno stisnuo sa svih strana. Onda je odlanulo svima, koji su bili pod njemačkim jarmom, onda su se počeli i Madžari dizati proti Niemcu. To je počelo prije 100 i više godina. Madžari su prije 52 godine digli pravu bunu, ali su bili potučeni. S carskom vojskom, koja je išla na pobunjene Madžare, bio je hrvatski ban Jelačić, — jer su madžarski buntovnici bili bez razuma, pa su bili i proti Hrvatima.

Tako je eto nastala velika svadja i neprijateljstvo medju nama Hrvatima i Madžarima. Nije to bila prva svadja, bilo je toga dosta i prije. Ali sad je došlo, što no rieč, baš do gustoga. Kako su Niemci onda bili jaki, sve su mogli, pa su poslie rata rastavili Hrvate i Madžare. I tako su od rata god. 1848. do god. 1868. bili Hrvati i Madžari rastavljeni, — a Niemci su i jednima i drugima gospodarili.

Ali su austrijski Niemci bili potučeni u Talijanskoj, a osobito su ih prije 34 godine potukli Prusi. I opet je odlanulo Madžarima, i Niemci su morali popustiti i pogadjati se s Madžarima. Pogodili su se god. 1867. A odmah druge godine pogodili smo se i mi Hrvati u banskoj Hrvatskoj s Madžarima.

Pamtite dakle dobro: Godine 1868., prije 32 godine, pogodili su se banski Hrvati s Madžarima: sklopili su nagodbu.

Kako su se pogodili? — Ne mogu vam sve reći, jer toga ima mnogo. Kazat ću vam samo glavne stvari. Slušajte, ali pazite: ovo se pogadjaju samo banski Hrvati s Madžarima, ili: kraljevina Hrvatska i Slavonija s kraljevinom Ugarskom. Čujte:

Prvo: Kraljevina Hrvatska i Slavonija mora imati jednoga istoga kralja i jednu istu kraljevsku krunu, kao i kraljevina Ugarska.

Drugo: Ali zato nije kraljevina Hrvatska i Slavonija sa kraljevinom Ugarskom, — to nije jedna zemlja, nego to je svaka za sebe svoja posebna zemlja, — premda imaju jednoga kralja i jednu kraljevsku krunu. A k toj posebnoj hrvatsko-slavonskoj zemlji spada i Dalmacija, pa se zato sve pod banom zove: »kraljevsko hrvatsko-slavonsko-dalmatinsko.« I ban se tako zove i piše: »Ban kraljevine Hr-

vatske Slavonije i Dalmacije.« (A zašto ban nema ipak posla s Dalmacijom, — to je druga stvar.)

A kad Hrvatska-Slavonija i Ugarska nije jedna zemlja, onda niesu ni ljudi iz Hrvatske-Slavonije i iz Ugarske — to niesu zemljaci. Neka se n. pr. sastane ugarski ciganin s hrvatsko-slavonskim, oni se po nagodbi ne mogu pozdraviti: »Zdravo zemljače!«, i ako su jednoga plemena i jezika. Jok, toga nema. I ako su obadvojica ciganskoga roda, jedan spada k ugarskomu »političkomu narodu«, drugi k hrvatskomu. Hrvati su dakle svoj »politički narod«, a Ugri svoj.

Treće: Kad je svaka od ove dvie kraljevine — Hrvatska-Slavonija i Ugarska — kad je svaka svoja zemlja, ima svaka i svoju zastavu, svoj grb (cimer), svoj sabor, svoje zakone, svoju vladu, svoje činovnike, a dakako i svoj jezik u službi. Zato ima posebna hrvatska zastava, posebni hrvatski grb, posebni hrvatski sabor, posebna hrvatsko-slav.-dalm. vlada, posebni kraljevski hrv.-slav.-dalm. činovnici, i posebni hrvatski (tu nije »hrvatsko-slavonsko-dalmatinski«) jezik u službi.

Kako vidite, ove prve tri pogodbe pokazuju, da su banski Hrvati posve svoji, samo što imaju s Ugarskom jednoga kralja i jednu krunu. Ali, — sad dolazi jedan veliki Ali! Čujmo ga:

Četvrto: Ako u banskoj Hrvatskoj i ne vriedi nijedan zakon, za koji zakon ne bi znao i znati morao hrvatski sabor u Zagrebu, — ali (to je onaj debeli ali, — ali se svi zakoni za bansku Hrvatsku ne stvaraju u Zagrebu, nego se njekoji stvaraju i davaju u Pešti. U Pešti ima zajednički ugarsko-hrvatski sabor. U taj zajednički sabor šalje se iz zagrebačkoga sabora 40 (četrdeset) Hrvatâ. Osim ovih 40 Hrvatâ ima u tom zajedničkom saboru 400 (četiri stotine) Ugrâ (koji se svi drže za Madžare). Što hoće ovi Ugri tako i jest; kakav oni zakon hoće, tako ga i stvore, jer 40 hrvatskih glasova protiv 400 ugarskih — nije ništa. A u tom saboru stvaraju se ovi zakoni: koliko se ima plaćati kralju, koliko se ima dići vojske, koliko će se plaćati poreza i drugih daća, gdje će se graditi željeznice i drugi putovi. A zagrebački sabor daje zakone za crkve i škole, za sud, pa i za obćine, kotare i županije (t. j. za »upravu«).

Ali ima još jedan malo deblji ali. Čujte:

Peto: Ako banski Hrvati i imaju svoju vladu, — ali nitko ne može postati ban, nego samo onaj, koga kralju preporuči ugarski prvi ministar. A ban je prvi u hrvatskoj vladi, i taj prvi dobiva tu čast i vlast od kralja, ali po ugarskom prvom ministru.

Šesto: Svi novci od poreza idu iz banske Hrvatske u zajedničku ili skupnu kasu u Peštu. Iz ove skupne kase povraća onaj zajednički sabor hrvatsko-slavonskomu saboru od svake hrvatsko-slavonske Krune 44 zajednička filira; i ako onaj zajednički sabor u Pešti odobri i dade zagrebačkomu saboru ova 44 filira onda može zagrebački sabor potrošiti ove novce, na što hoće. A 56 filira od svake Krune ostane u zajedničkoj kasi, i tim se plaća hrvatsko-slavonski dio za kralja, za vojsku, za ministre i t. d. — Ova pogodba o novcu može se svake desete godine promieniti.

Sedmo: Ova se čitava nagodba može upravo onako i samo onako promieniti, kako je nastala, t. j. ovako: hrvatsko-slavonski sabor izabrat će svoje ljude, a ugarski sabor svoje ljude, i to svaki jednako; pa ako se ovi slože: svaki k sebi, i ako na to jedan i drugi sabor pristane i kralj potvrdi, — onda svaki k sebi.

I to vam je ta glasovita nagodba, — dakako, samo u kratko i onako prosto raztumačena.

A drugi put ću vam razložiti, tko je načinio ovu nagodbu, t. j. kakav je onda bio hrvatsko-slavonski sabor.

Što su to trgovački ugovori?

Kad smo se posljednji put razgovarali o tom: »Komu koriste željeznice?«, spomenuli smo, da je danas kod nas sve puno fabričke robe, pak naši domaći zanatnici i majstori ne mogu više živjeti od svoga zanata, jer je fabrička roba mnogo jevtinija.

Njegda je n. pr. u hrvatskom gradu Varaždinu malo ne svaki drugi Varaždinac bio čižmar. I danas ih još ima stotine, koji su izučili čižmariju, — ali ne šivaju čižama, nego se kojekako drugačije turaju i petljaju. Zašto? Zato, jer su puni dućani gotovih čižama i cipela, a sve je to došlo iz tudjine, sve je to jevtinije. Danas se naši domaći čižmari i postolari (šoštari) hrane samo krpanjem cipelâ, — a nove se cipele kupuju u dućanu. A tako je i s drugom robom. Koliko je njekada bilo po našim gradovima domaćih krojača! A danas riedko tko ide do krojača, nego ide u dućan — najviše k židovu — i kupi gotovo.

Lako se po tom vidi, da je to za nas šteta. Ali ima ipak ljudî, koji kažu: »To je dobro, jer je roba jevtinija«. Na to smo odgovorili već u posljednjem razgovoru, ali i opet kažemo: Nije to dobro. I opet kažemo, što smo rekli: Samo onaj čovjek i onaj narod može sebi nješto privrieditì, može se s vremenom i obogatiti, — ako mu se plaća râd i muka. Rad i posao čovječje ruke — to je najveće čovječje bogatstvo, većega bogatstva nema. Ali to je samo onda, prvo: ako čovjek sebi radi, ako radi samo ono, što može sam upotriebiti, i drugo onda, ako radi za drugoga, pa mu se taj râd izplati. Najbogatiji je onaj čovjek, koji samo sebi radi sve, što mu treba: koji ore, kopa, sije, blago hrani i t. d. Taj ima dosta. Ali ima ljudî, koji nemaju zemlje, pak ne mogu ni orati, ni kopati, — a kruha treba. Taj mora raditi nješto drugo, mora to drugo prodati, da dobije kruha i drugo, što mu treba. Ali što onda, ako on toga svoga rada i muke ne može prodati tako, da bi mu se muka naplatila? Taj će čovjek stradati, mučiti će se zaludu. A tako je kod nas, pa i svagdje, kamo dolazi tudja roba, gdje se plaća tudji râd.

Ali ovo nije najveća naša šteta, što naši zanatnici i majstori ne mogu živjeti. Još je veća šteta ovo: Spomenuli smo u posljednjem razgovoru, da su njegda naše seljanke same radile sve, što im je trebalo za odjeću i obuću, — a danas se sve to kupuje kod židova. Koliki tu novci idu tudjinu u žep! A k tomu dolazi i to: Kad žena vidi novu kakvu robu na drugoj, odmah hoće i ona takvu imati, i ako joj nije baš potrebno. Tako nastaje prevelika gizda, a novac za svu tû gizdu ide u tudjinu. I tako narod mora malo po malo osiromašiti.

Sve su ovo ljudi opazili već od starine. A kad su opazili, gledali su na svaki način tako se vladati i tako sve urediti, da ne bude štete. Čujte malo:

Recimo, jedan narod ima vrlo malo zemlje, pak ne može na toj zemlji i od tê zemlje živjeti, nema na čem orati ni kopati, pak mora raditi što drugo: jedan pravi noževe, kose, srpe i motike, drugi učinja kožu, treći pravi staklo i staklene stvari, četvrti farba ili bojadiše vunu, i tako dalje i tako dalje. Sad samo treba ove gotove stvari prodati. Ali komu? U svojoj zemlji možeš malo toga prodati, jer je toga dosta. Moraš u tudju zemlju, gdje toga nema. Zato hajde u sviet — za trgovinom.

Ali sad pazite. U tudjoj zemlji čovjek je tudjinac, stranac i siromah: ne pozna nikoga, ne pozna naroda, ni običaja, ni jezika, — težko mu je. Ali nije to sva neprilika. Ima svakakvih narodâ, a u narodu svakakvih ljudî, pa i zločestih. Mnogi narodi ne trpe tudjinca i ne dadu mu nikakve pravice pred sudom. A ima u svakom narodu — a osobito je prije toga bilo dosta — ima razbojnikâ i lupežâ. Recimo sad, da razbojnici orobe i opliene ovakvoga tudjinca trgovca. Komu će se potužiti, kad on nije u svojoj zemlji? A ako se i potuži, sudac će mu reći: «Što me briga, ti niesi naš! Zašto niesi ostao doma? Što ću ti ja?«

Sad ćete se možda sjetiti Kulina bana, koji je prije 711 godina dao pismo dubrovačkim trgovcima: Ja ban bosanski Kulin prisižem tebi, kneže Krvašu, i svim gradjanom Dubrovčanom pravi prijatelj biti; sve Dubrovčane, koji hode po mojemu vladanju trgujući, držati ih bez svake zledi, i da im ne bude sile od mojih častnikâ . . . Eto, čujete li? Kulin ban prisiže, da dubrovačkim trgovcima ne će biti sile od bosanskih ljudî. Po tom se vidi, da su prije sigurno dosta sile pretrpjeli.

Eto vidite, ovakvi su bili prvi »trgovački ugovori«. Tudjinac trgovac nije od tudje zemlje tražio ništa drugo, nego, da mu bude siguran život i imetak.

Sad, mislim, bolje razumiete i to, što se dogadja u Kitaju. Naši ljudi — Evropljani — hoće da u Kitaju trguju, — a Kitajci niesu dali. Ali su evropske vlade topovima i puškama prisilile Kitajce, da su otvorili Evropljanima barem njekoje primorske gradove (luke). Ali su Kitajci po svoj prilici progledali, pa su učinili ono, što su njegda činili Kulinovi častnici: učinili su silu. Ali su sigurno znali, zašto to rade: Opazili su Kitajci, da će tudjinci sve malo po malo oteti ne samo kruh, nego i zemlju domaćemu svietu.

Ne ćemo se sad o tom prepirati, jesu li Kitajci pravo učinili, što su oružjem u ruci ustali proti tudjincu. Ali svakako je istina to, da su mnoge evropske države oružjem u ruci otvorile put svojoj robi u tudji sviet. A kad su kršćeni Evropljani otvarali robi put oružjem, — Kitajci su pokušali taj put oružjem zatvoriti. Šilo za ognjilo! Rat za rat!

Ali ima i drugi rat, kojim se može zatvoriti put tudjoj robi u svoju zemlju, a to je »carinski rat«. Ako koja država vidi, da njezini ljudi ne mogu kod kuće prodati svoje muke, — onda se odredi ovako: Tkogod donosi ili uvozi u našu zemlju robu iz tudjine, taj mora toliko i toliko platiti. Zato

su na medji postavljene straže, koje paze na tudju robu. Što će sad biti? Tudja roba bit će skuplja, — jer tudjinac mora platiti i »carinu«, pa ne može svoje robe prodavati tako jevtino, kako bi mogao, da ne mora carine platiti.

A što će na to ona druga država, koja mora plaćati carinu? Može učiniti dvoje: ili će ona udariti carinu na tudju robu, da se tako osveti, — ili će se pogoditi, t. j. sklopiti trgovački ugovor. Tako n. pr. kad bi Ruska udarila carinu na njemačku robu, Njemačka bi udarila carinu na rusko žito.

Niesam spomenuo još dvie velike štete, što ih čini tudja roba. Kod nas Hrvatâ nema još svakakvih fabrikâ, naši ljudi ne znadu izradjivati željeza i željeznog oružja i stotinu drugih stvari. A tko će biti tako lud, da se uči ovo i ono, da troši, — kad sve to gotovo dolazi iz tudjine? I tako se mi nikada ne ćemo osoviti na svoje noge, ako k nama bude smjela dolaziti tudja roba, uviek ćemo morati kupovati tudju.

Kako ćemo se mi obraniti od tudje robe? Mi Hrvati niesmo sami svoji, mi ne možemo, nijedna naša vlada — kad i htjela — ne može zabraniti tudje robe, ne može na tudju robu udariti carine. To može, kako sam vam već jedan put rekao, samo ona vlada u Pešti i Beču. Mi niesmo sami u svojoj državi, pak ne možemo reći: Ovo nam treba, ovoga nam ne treba; ovo se može, a ono se ne smije k nam donašati i uvažati. Mi smo u tom poslu u jednoj vreći i s Niemcem, i s Madžarom, i s Čehom, mi smo s njima u jednoj državi, u jednom »carinskom području«, mi u trgovini niesmo jedni od drugih ogradjeni, niti bismo se mogli ograditi, — i zato mi moramo puštati k sebi tudju robu.

A što mislite, moramo li ju i kupovati? — O tom ćemo se porazgovoriti drugi put.

Po hrvatskom domu.

Bijač (u Dalmaciji).

Blaženo brdašce Bijaču, i vi okolišne ravnice, kuda je nekoć stupala stopa hrvatskih kraljeva!...

Milinović.

Pokraj našega sinjega ili jadranskoga mora, a usried Dalmacije, izmedju grada Splita i Trogira, u ravnom kaštelanskom polju — diže se oko pol sahata od mora brdašce Bijač, koje naši pradjedovi nazvaše baš tako na vječnu uspomenu strašnoga bijenja sa divljim Avarima ili Obrima.

Hrvati, kad su pred 13 stotina i više godina ostavili svoju pradomovinu, daleko tamo na sjever iza karpatskih gorâ, niesu bome mirno prošli, dok su došli u liepe ove krajeve, gdje i danas živu. Od Karpatâ pak do našega mora vladali su i gospodarili u ono vrieme divlji Avari. Kroz taj silni prostor trebalo je, razumije se, junačkom desnicom krčiti put, trebalo je prebroditi Dunaj vodu hladnu i Savu mutnu, trebalo je goniti, moj brate, baš junački divlje i krvoločne Avare. Stotine putâ trebalo se je pobiti na Dunavu, Dravi, Savi, Vrbasu, Uni i Kupi. Zemlja i rieke svud pokrvavile od puste krvi. Tako su Hrvati, ako i omučno, napried stupali, izturivajući iz svih krajeva Avare, dok ih ne stjeraše do velebitskih vrletî i klisurâ, gdje su im zadali malo ne smrtni udarac. Ali kad su se uspeli na vrletni Velebit i niza nj uputili put kršne Dalmacije, spaziše, moj brate, porušena sela i gradove, a oko ruševina njihovih sve tabor do tabora divljih Avara, pod kojima kunja zasužnjeni puk dalmatinski čekajući, tužan, čas po čas, kada će ih divlji gospodari mučiti i usmrtiti bilo udarcima buzdovana, ili na kolcu, bilo na križu, ili na lomači. Naši pradjedovi, videći dobro, na čemu su, u tinji čas odrediše zakriliti Dalmaciju, koliko je god široka, ter goniti Avare jednim mahom iz svih krajeva i taborâ i doći pred njihov strašni tabor u gradu Solinu kraj mora, nedaleko današnjega grada Splita. Što mudro smisliše, to junački učiniše.

Jednoga dana eto ti Hrvatâ u Malačkoj, na malačkom brdu vrh Solina, te lete niz brdo, bez straha i trepeta proti neizbrojnim četama avarskim, koje se dolje pod brdom u ravnici porazmjestiše. Prvi boj i najljuće kreševo nastade na onom brdašcu, koje se po tom nazva Bijač. Mili Bože, e žestoke li borbe! Avari uzmiču, a Hrvati sve jače nasrću. Gomile mrtvih Avarâ prekrile polje: Što nije izginulo, to je pobjeglo glavom bez obzira.

Tako su Hrvati izvojštili junačku pobjedu nad Avarima. Oni su do kraja skršili moć i silu najgoremu zatiraču svakog znanja i čovječtva, kao što su kašnje oslobodili i obranili cielu Evropu od Turaka.

Sve od mora jadranskoga, pak do Dunava hladnoga zavladaše Hrvati. Od sada se je tâ osvojena zemlja zvala Hrvatska, a samo ono uz more, gdje je bilo još nješto Talijanâ, to se je zvalo Dalmacija. Kraj s jedne strane Velebita do mora — to je bila Dalmatinska Hrvatska, a s druge strane Velebita do Dunava — to je bila Posavska Hrvatska. U Dalmatinskoj Hrvatskoj bijaše glavni grad Bijač, a u Posavskoj Sisak na Savi.

Grad Bijač bješe sagradjen u blizini brdašca Bijača, to poradi uspomene na poraz divljih Avara, to zbog prikladna položaja na moru. Dalmatinski Hrvati i posavski Hrvati imali su izprva svaki svoga vladara, ali su svejedno živjeli u prijateljstvu i ljubavi, kako se i pristoji braći istoga roda i jezika. Kasnije su brzo spoznali štetu toga dvojstva, te je ono, što bijaše po jeziku i srcu jedno, moralo biti jedno i po vladi. Stoga je kralj Tomislav oko godine 900. (t. j. prije hiljadu godina) — on je sjedinio Dalmatinsku i Posavsku Hrvatsku pod jednu vladu. Od toga vremena pa dalje 200 god. imali smo samo jednu Hrvatsku, u kojoj je bilo svakoga blaga božjega, te je do potrebe mogla dići do šestdeset **hiljada konjanika i sto** hilj[illegible] da pješaka, a na sinjem moru imala je osamdeset velikih brodova, na

svakom do četrdeset ljudî, i sto manjih ladjâ, na svakoj deset do dvadeset ljudi.

U ovo zlatno doba bilo je bolje i Bijaču. Ta u Bijaču su Hrvati najprije primili krštenje; u njem su hrvatski vladari podpisali prva pisma i darivali zadužbine najstarijim crkvama; u njem su primali poslanike tudjih vladara. Odatle, jednom riečju iz Bijača su najstariji hrvatski vladari iz svojih dvorova vladali na hrvatsku cielim svojim vladanjem, državom. Zato Bijač ostade Hrvatu uviek u miloj i slavnoj uspomeni, pa dok je bilo Hrvatu dobro, ne bijaše krivo ni Bijaču.

Tako misle učeni ljudi, da se je u crkvi sv. Petra od Klobučca, koja se nahodila u bijačkom polju, u današnjem kraju Miri, — ovdje da se je ovjenčao hrvatskom krunom kralj Zvonimir početkom listopada god. 1076., ili prije 724 godine.

Kasnije, to jest prije 500, 600 i 700 godina, — nastadoše ljute borbe izmed Splićanâ i Trogiranâ — radi Bijača i njegova okoliša, pa je Bijač bio sad pod Trogirom, sad pod Splitom, ali je zato i veoma stradao. Da je u tim zgodama i nezgodama propao i njekadanji stari kraljevski dvor u Bijaču, nije nikakvo čudo. Koliko su pak ti kraljevski dvorovi bili sjaini i veličanstveni, svjedoči nam najbolje ulazak i velika vrata uzorite crkve sv. Ivana u Trogiru, koja su njegda bila na kraljevskom dvoru u Bijaču, a sad su najljepša krasota stolne crkve trogirske.

Veličanstvenih i divnih dvorova hrvatskih kraljeva u Bijaču danas dakle više nema... E, pa šta ćemo! Hvala Bogu! Vrieme gradi, vrieme i razgradjuje. Ali zato, ako ne stoje cieli i čitavi, imamo barem njekakav spomen u ruševinama i podrtinama... Eto, za tim baš ide danas jedno vriedno hrvatsko družtvo, koje iztražuje hrvatske starine. To se slavno i vriedno družtvo i zove »Bijač«, a stoji u Splitu u Dalmaciji, te krči i prekapa onu svetu, baš svetu hrvatsku grudu u okolici slavnoga Bijača, koja se danas zove — kaštelansko polje.

Ali, Hrvati! Znadete li, što ću vam kazati? — Znam, da ne znate, dok vam ne kažem, pa ću vam zato i kazati.

Čujte! Liepo je proplakati na otčevu grobu, i to se pristoji djetetu, sinu i kćeri. Ali nije liepo zapustiti otčinski dom! Što vriede i suze, što vriedi plač? Što vriedi i hvaliti se imanjem, što ga je imao otac, a ti ga niesi znao sačuvati? Što vriedi hvaliti se junačtvom otčevim i djedovim, ako je sin kukavica i petljanac? — Ništa ne vriedi!

Zato je liepo, što vriedno hrvatsko družtvo »Bijač« izkapa staru našu slavu u kaštelanskom polju. Ali koliko nam je mila i sveta svaka i najmanja djedovska hrvatska gruda i stvarca, toliko nam je mio i drag i današnji živi narod u tom kaštelanskom polju. U onom krasnom kraju, u kojem se njekoć uzdizao stari kraljevski Bijač, diže se danas do sedam sela, Kaštela, sagradjena na obali sinjega mora. Tu živi još krasan i pitom narod hrvatski, — junački Kaštelani!

O tim ravnim Kaštelima i njihovim junačkim Kaštelanima razgovarat ćemo se u dojdućem broju „DOMA". ***Miroslav Danilo.***

Sitnice.

Kmet-seljak prikovan na gospodsku zemlju. Već smo se više puta razgovarali, kako je njegda bilo seljaku, kakav je bio rob i sužanj svojoj gospodi. I to već znamo, kako su se hrvatski zagorski seljaci (za zagrebačkom gorom) bili digli na oružje pod Matijom Gubcem. Kako je bilo seljaku sužnju poslie, kad su gospoda potukla seljake, a vodju im Matiju Gubca okrunili razbieljenom željeznom krunom i na četvero ga rasjekli, — to ćete vidjeti iz ovoga staroga pisma, koje je pisano prije 313 godina. Pisano je hrvatskim zagorskim govorom, ali ništa zato: naši će zagorci razumjeti, a drugi će se Hrvati lako domisliti jadu svoje seljačke braće. Čujte dakle pismo:

„Jaz Janoš Gubašoci, sodec varaždinske gracke medje, i Mihal Mihalinski, prisežnik tê iste gracke medje svedočimo po ovom mojem listu, kako je knez Mihal Pernar dozval nas i poleg nas dobre plemenite ljude po imene: kneza Ivana Švelića i kneza Ivana i Petra Bažaja i Mateja Kozova, Kašpara Kurtića i kneza Jurja Vokmerovića, i Mikulu Bujanića, i Jurja Gubašocija, Stipana Katića. I sta pred nas knez Mihal Pernar i poče govoriti:

„„Moj gospon sodec, i prisežnik, i ostala gospoda! Ja pred vaše milosti ve tako tožbo dajem: kako ovi moj kmet, po imene Peter Horvat, da je hotel meni takovo Zevero včiniti, da je hotel s moje zemlje vskočiti. Zato moj gospon sodec, i prisežnik, i ostala gospoda, tetakov kmet, ki svomu gospodnu neveru misli včiniti, zato tetakov kmet kaj je vreden? ter od vaše milosti pravde čakam"".

Zato mi pravdenim zakonom prigledasmo i nam se to pravdeno vidi: ki svomu gospodnu takvu neveru včini, ili misli včiniti: da svomu gospodnu glavom i marhom zaosta. Zato mi gore imenovani pravdeno prigledavši dasmo vet list pod gospodna sodca pečat, da: ako bi ta kmet kamo prošal, s vetem listom da je slobodan za njim pojti i k rokam (t. j. rukam) ga vzeti kao svoga krivca, ki svomu gospodnu neveru včini, i da ga ne more nigdar zvestiti. Zato dasmo vet list za većega vervanja volj pod g. sodca pečat i roke (t. j. ruke) pisma. (Ovo sad latinski:) Dano u našem plemićkom dvoru Gredice, dne 6. kolovoza 1587. Joanes Gubašoci".

Jeste li razumjeli? Njekakav prnjavi knez Pernar (to će biti Prnjar, koji prnjke po selu kupuje), — taj Prnjar daje tužbu (on kaže zagorski: „tožbo"): da je s njegove zemlje htio „uskočiti", to jest pobjeći njegov kmet Petar Hrvat. Od dobra bogme nije htio pobjeći taj Petar Hrvat! I ovaj Prnjar ide zato k sudcu (on kaže „socu"), a „sodec" taj, tužni njeki Gubašovac, koji si je pomadžario ime, pa se piše „Gubašoc" ili „Gubassocz" (još dodaje na kraju „i", jer su sva madžarska plemićka imena na „i", kao: Aponi, Palfi, Banfi i t. d.), — tužni taj stari madžaron, koji je i krstno svoje hrvatsko ime Ivan pomadžario na Janoš, — tužni taj zemaljski gospodin i sudac prigleda u „pravdeni zakon", daje Prnjaru list: da može po zakonu jadnoga Hrvata „k rukam uzeti", t. j. uhvatiti. Ne znam samo, što kaže ono u pismu, da onakav „neverni kmet" — „svomu gospodnu glavom i marhom zaosta". A ne znam, što je i ono drugo: „da ga ne more nigdar (t. j. nikada) zvestiti". Ali svakako

možemo misliti, da ni jedno ni drugo nije ništa dobra.

Vriedno je još spomenuti, da još dan današnji ima u zagrebačkom zagorju imanjiće Gredice, a u blizini Gubaševo, koje je dobilo ime po njekom Gubašu, poslie Gubašovcu, a najposlie Gubašocu. Vriedno je spomenuti i to, da na tim Gredicama danas živi hrvatski pisac Gjalski (koji se pravo zove Ljubomir plemeniti Babić). Taj pisac Gjalski napisao je najviše pripoviesti o zagorskim plemićima, a čini se, da mnogo drži do njihove plemenštine. Možda bi bilo dobro, da napiše pripoviest, kako je onaj Gubašôc sudio onoga kmeta Hrvata, pa kako je onaj prnjavi knez kmeta lovio, dok ga nije ulovio i možda za pete objesio i pod njim slamu palio . . .

Što je nova doma i po svietu?

Za seljačku banku vrlo dobro pišu velike zagrebačke novine „Obzor". To bi moglo toj stvari mnogo koristiti, jer se te novine najviše čitaju i do njih naš sviet — koji što ima — najviše drži. — I mitrovački „Hrvatski Branik" i dalje piše za tu stvar, da bi ga poljubio, kako seljaka brani proti gulijašima. — I mali „Sisački Viestnik" digao je svoj glas. Malo je čudno, što je „Hrvatska Domovina" na jedan put zamuknula u toj stvari. Ona barem ne pazi, što će biti židovima po volji, a toliko je o toj stvari pisala i baš je ona poslie hrvatskoga katoličkoga sastanka svom dušom pristala uz ovu stvar.

Veliko zvono daleko se čuje, to se zna. Tako se je malo ne po cielom svietu pročulo i sve novine pišu: kako je vrhbosanski nadbiskup Stadler zaželio, da se Herceg-Bosna sjedini s Hrvatskom, i kako mu je Nj. Veličanstvo naš kralj dao pisati pismo i opomenu, — neka se ne pača u „politiku". Radi onih riečî navalile su na nadbiskupa Stadlera židovske njemačke i madžarske novine, a njeke su se nadale, da će papa nadbiskupu uzeti nadbiskupiju i poslati ga medju fratre. Ali je papa, kako znate, nadbiskupa Stadlera vrlo liepo u Rimu dočekao, — pa sad one židovske novine viču na papu: što pomaže, kažu, Hrvatima. A ne znadu i ne vide, ili ne će da vide ovo: Papa je zato za Stadlera i za Hrvate, jer Hrvati imadu pravo pa vide, da će Hrvati i doći do svoje pravice, a židovsko-madžarska sila — ona je na slabim nogama. Ima i požidovljenih Hrvatâ i tobože pohrvaćenih židovâ, koji su proti Stadleru i proti papi, jer papi nije, kažu, za Hrvate, nego za popovsko gospodstvo. Ali ovi isti požidovljeni Hrvati spremni su vjerovati Niemcu, — da će Niemac Hrvatu pomoći, i to zato, što su samo jedne njemačke novine u Berlinu pisale ovako: Mi Niemci moramo preko Hrvatâ na iztok sve do Carigrada; ali ne smijemo odmah podaviti nikoga, pa ni Hrvatâ; lakše ćemo ih dobiti, ako im damo za čas njihovo, neka si imaju svoju sjedinjenu Hrvatsku. — I s ovim se Niemcima može razgovarati, kažu jedne požidovljene hrvatske novine, a s papom se ne može, jer papa nije za Hrvate, — a Niemci jesu? — I njeki još ne vide! A nadbiskupu Stadleru dao dragi Bog zdravlje i jakost!

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi u 2. i 4. petak svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" (bez priloga) na godinu 3 (tri) Krune. — Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će „DOM" za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za 2 Krune 40 filira, dvadesetorica i više svaki za 2 (dvie) Krune. S prilogom „DOMOVA KNJIŽNICA" stoji „DOM" 1 K. 20 fil. više. — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine.

Broj 22. | U Zagrebu, u petak, 9. studena 1900. | God. 1.

Židovi.

»No, kakav će to biti razgovor — o židovima!«

Najprije čujte, a onda grdite ili — mene, ili — židove. Ali svakako treba prije čuti, zaslužujem li to ja, ili židovi, ili ja i židovi.

Židovi — to su ljudi, nekršćeni, koji imadu još mnogo imenâ. Zovu se: židovi, žudije, jude, čifuti, izraelci, jevreji ili hebrejci, mojsijevci, a našlo bi se još koje ime. Nije čudo, što imadu više imenâ. Narod, koji nema svoje vlade ni vladara svoga, koji se povlači po čitavom svietu, a svejedno čuva svoju vjeru i zakon svoj, — takav narod, kamo god dodje, dobije drugo ime. Gledajte drugi jedan narod, koji ima više imenâ: to su vam Rumuni, a zovu se još vlasi, kucovlasi, cincari i još kojekako. Pa i naš je narod hrvatski dobio više imenâ osim pravoga svoga hrvatskoga imena: jedni se zovu »râci«, drugi »šokci«, treći »bunjevci«, — a da i ne računamo onih imenâ, koja narod nosi po zemlji, kao što su: slavonci, bošnjaci, dalmatinci, hercegovci, crnogorci, ličani, zagorci, primorci i t. d.

Ali pazite: više imenâ ima samo onaj narod koji se seli: naši su »râci« u Slavoniji preseljenici; i »bunjevci« su se u Bačku preselili.

A židovi — to su baš pravi putnici po svietu. Ima ih po čitavom širokom svietu, od sunca izhoda do zapada, — i svuda židov ostaje židov.

A od kuda su se doselili židovi? Gdje im je pravi i prvi dom, ako su ga kad imali? I zašto su se tako raselili i razišli po svietu? A što je glavno i najvrednije znati, to je

ovo: Čujte još jedan put, što sam ono pitao u 9. broju »DOMA« na strani 133.: »Židovi nemaju ni pedlja svoje zemlje, nemaju nikakve svoje vlade, raztepeni su po čitavom svietu. Pa gledajte i slušajte: sav sviet viče, sve novine pišu, da su židovi obladali čitav sviet, da im je u rukama novac i trgovina, da su im poslušni zastupnici i vlade po svietu. Kad su oni bez svoje zemlje, bez svoje vlade, raztepeni po svietu, — kako su do toga došli, da toliko vriede u svietu?«

To je pitanje. I kad bih ja to vama znao u kratko razložiti, da biste sve dobro razumjeli, — ja bih bio mudriji od mudroga židovskoga kralja Salamuna. Tim su si razbijali glavu veliki učenjaci, i još danas si ju razbijaju. O tom je napisano na vozove knjigâ. — »Ali što će nam vozovi knjigâ! Ali tko to zna i razumije, to se može i u kratko kazati i razložiti«. — Tako velite, pak možda i pravo mislite. Ali to je baš ono, što se to ne zna baš onako jasno i svietlo, da bi se moglo u kratko razložiti. A što se zna, i koliko se može u kratko kazati, to ću vam sad reći.

Židovska domovina — to vam je Azija. Kad smo se ono posljednji put razgovarali o »Iztoku i Zapadu«, kazao sam vam, da je Azija gniezdo tolikih narodâ, koji su odanle od starine u naš sviet dolazili. Iz Azije su bili Huni, Obri, Madžari, Mongoli, Turci, — pa i židovi. Ali je velika razlika medju židovima i svim drugim narodima, koji su dolazili iz Azije. A koja je to velika razlika? To je tâ razlika, što su svi drugi azijati dolazili ovamo k nama kao divljaci i nasilnici s oružjem u ruci, — pa zato su i propali, zato ih je nestalo, ili ih nestaje: nestalo je Hunâ, nestalo je Obara, nestalo je Mongolâ, sve po malo nestaje i sile turske. Samo se drže Madžari — i dobro se još drže u družtvu sa židovima.

Ali nije samo to razlika izmedju židovâ i drugih azijatâ. Ima još i druga razlika, a to je ovo: Svi drugi azijati dolazili su k nama na jedan put, u velikim hrpama i četama, a židovi su dolazili polako, malo ne svaki sâm, danas jedna familija, sutra druga.

Sad bi bilo vriedno znati prvo: Kako to, da su svi drugi azijati bili divljaci a samo židovi niesu bili? To je jedno. A drugo je pitanje ovo: Kako to, da su se drugi azijati selili na jedan put, a židovi su se sve po malo po svietu razilazili?

Na prvo pitanje mnogo je teže odgovoriti, nego na drugo. Ja ću vam nješto kazati o tom, ali vam unaprijed kažem: nemojte to vjerovati, kao da je to sveto pismo. Ja vam to kažem samo tako, kako se ljudi domišljaju. Čujte dakle:

Azija — to je gniezdo ne samo svih divljakâ, nego i svih narodâ: tu u Aziji — tu su na sviet došli prvi ljudi, a sve je drugo još bilo pusto. A i židovska zemlja leži u Aziji uz Sredozemno more. Uz židovsku zemlju i uz isto Sredozemno more leži Egipat na jednoj strani a na drugoj strani su živjeli uz židove Punci ili Feničani. I ovi Punci ili Feničani — i to su bili židovi po jeziku, a po vjeri su bili krivobožci. I ovi Feničani, i Egipćani — to su najstariji prosvićeni narodi u našem svietu. Egipćani su prvi počeli pisati, a od Feničanâ naučili su se pisati svi drugi narodi, pa i Grci i Rimljani, a od Rimljanâ i mi. Sve drugo u Aziji, daleko tamo na iztok u sredini Azije — sve su to bili divljaci: iz tê srednje Azije i jesu dolazili divljaci u naš sviet.

Sad se pita, pazite: Zašto su u srednjoj Aziji bili i ostali do danas divljaci, a zašto su ovi narodi uz Sredozemno more, — zašto su ovi Egipćani, Feničani i židovi — zašto su ovi bili prosvićeni? — Na to ću vam odgovoriti ovo: Možda vam je još na pameti, što smo se ono razgovarali: »Tko je bliže mora, taj je bliže i Boga«. Ja vam sad ne ću još jedan put razlagati, zašto je to tako, nego si pročitajte ono u broju 6. na str. 90.

Dakle sad znamo, da su židovi starinom azijati, t. j. iz Azije, i da su primorci. Azija je, rekli smo gniezdo i zibka svih ljudi, tamo je bio i raj zemaljski, kako kaže sv. pismo. A ono primorje oko Sredozemnoga mora, — to je od starine sredina svieta, to i jest pravi sviet: tu je znanje, tu su zakoni, tu je red, tu je bogatstvo, tu su jednom riečju ljudi, — a sve na okolo dalje — to su divljaci i razbojnici.

A već sam vam jedan put kazao ovo: Odkad je svieta, vriedi ona stara: Dodjoše divlji i iztjeraše pitome. Tako je bilo i ovdje. Za ledjima židovima i Feničanima bili su mnogobrojni razbojnički narodi: Asirci, Babilonci i Arapi. Ovi su po redu dolazili u primorje i otimali blago i bogatstvo, što se je ovdje od starine nakupilo. Najprije su židove obladali Asirci, poslie Babilonci. A i jedni i drugi niesu samo otimali blaga i bogatstva, nego su i narod vukli sa sobom u robstvo i sužanjstvo. Čuli ste mnogi sigurno već nješto o

tom u crkvi: da su židovi 70 godina živjeli u sužanjstvu babilonskom. A već prije toga bili su Asirci odvukli k sebi u sužanjstvo drugi dio židova, »izraelce«. Ovi izraelski židovi niesu se nikad više vratili u svoju domovinu, nego su se raztepli medju Perzijancima, Arapima i drugim narodima. A iz babilonskoga sužanjstva pustio je židove car Kiro ili Ćiro, ali ih se je vratilo u domovinu samo malo, a drugo se razteplo po svietu. To je bilo prije 2500 i više godina. Danas živi u židovskoj domovini najviše Arapâ, a gospodar joj je turski sultan u Carigradu. Židovâ ima danas u staroj židovskoj zemlji deset puta manje nego u Ugarskoj, t. j. samo do 70 hiljada, pa i to nije tamo od starine, nego se je doselilo u naše vrieme.

Eto, sad znadete, kako su židovi izgubili domovinu, i zašto su se morali raztepsti po svietu, kao mravi.

Ali sada dolazi najteže pitanje, a to je ovo: Kako to, da su židovi ostali židovi? Gledajte: Dodje Švaba-Niemac u Hrvatsku, — i već sin njegov nije Niemac, nego se pohrvati. A židov ostaje židov i u Njemačkoj, i u Francezkoj, i u Ruskoj i u Perziji — svagdje. Kako to? I nauči se drugi jezik, i nosi odielo, kao i drugi ljudi, — ali on nije ni Hrvat, ni Niemac, ni Talijan, ni Rus, ni ništa drugo, nego — židov ostaje židov.

To je jedno. A drugo je ovo: K nama u Hrvatsku dolaze i Niemci, i Madžari, i Česi, i Rušnjaci, — i većina ovih doseljenikâ ore, kopa, muči se, znoji se, — radi. A jeste li kad vidjeli kod nas židova za plugom, ili s motikom? Sigurno nieste! On, židov — samo gotovo troši, što su drugi priradili. Svaki je židov, što no rieč: »gospodin«. Kako to? Nije li i židov stvoren za to, da mu zemlja rodi trnjem i kupinjem?

Treće: Već sam spomenuo, kako se sav nežidovski svieť tuži, da je židovu sve u rukama. Kako to?

I napokon četvrto: Kako to, da židovi niesu baš obljubljeni? I isti prijatelji židovâ priznaju, da je židov ipak samo židov. Tako veliki branitelj židova u Češkoj, njeki profesor Masarik, — i on je kazao: Badava, branili mi židove, koliko nam drago, — ipak nam u duši uviek ostaje nješto čudno, uviek nas nješto odbija od židova, uviek nam je židov ipak — samo židov. — Tako veli prijatelj i branitelj židova. A što tek govore njihovi neprijatelji! A židovi ih imaju mnogo. Zašto ih imaju?

Na sve to je težko odgovoriti. A težko je odgovoriti ne samo zato, što je to samo po sebi težko pitanje, nego i zato, što se danas ne smije sve reći, što čovjek misli. Židovi imaju mnogo neprijateljâ, a imali bi ih još više, kad bi se smjelo pisati: židovi su takvi i takvi. Država mora paziti, da ljudi živu u miru i prijateljstvu; ona mora svakoga braniti, pak i židove. Zato ni ja sam ne znam, što bi vam smio kazati, a što ne bi. Ali vi mnogo toga znate i sami, pa ću vam ja kazati samo ono, što vi ne znate, i od toga opet samo ono, što je već sto puta napisano, što sav svieť zna.

Pitali smo: Zašto židovi imaju toliko neprijatelja? — Od kad su se židovi raztepli po svietu, — od onda su ih po čitavom svietu narodi, vladari i vlade ponajviše mrzili i gonili. To je istina. Ja vam to ne ću na tanko pripoviedati, samo ću vam reći, da do nedavna: židovi niesu smjeli imati nikakvoga negibiva imetka, a kamo li, da bi mogli biti činovnici! Bilo je vrieme, kad židov nije imao prava ni živjeti niti išto na svietu imati, — nego mu je vladar mogao svaki čas uzeti život i imetak. A zato, što smije živjeti, morao je židov platiti. Židovi su morali stanovati odieljeno od drugoga svieta u gradu, u posebnom »židovskom fertalju«, a jedno vrieme morao je svaki židov nositi na vratu tablicu, na kojoj je pisalo: Ja sam židov!

Je li, to je strašno? — kažu branitelji židova. — Ali umirimo se, — batina ima dva kraja: židovi su se osvetili. Kad niesu smjeli imati negibiva imetka, išli su za gibivim. A najgibiviji imetak, — to su novci. Pa što se onda tužite, da židovi ne oru i ne kopaju, da su zgrnuli novce, — kad im niste dali pošteno raditi i živjeti? Vi ste židove prisilili na to, da budu špekulanti i novčari! Što vam je krivo!

Tako pitaju židovi i njihovi branitelji. A ja im ne ću odgovarati. Ja sam vam ostao dužan odgovor na tolika pitanja, pa neka budem dužan i na ovo. Ali jedno ću još ja upitati, a to je ovo:

Danas su židovi slobodni. Mogu imati svakakvoga imetka i — imaju ga. Mogu biti i državni činovnici, pa i jesu mnogi. Židovi sami i prijatelji njihovi kažu: da židovi najbolje živu, i zato se najviše množe i plode. Danas mogu pošteno živjeti i raditi, — to im nitko ne brani, kao njekada. Pak?

Pak? . . . Pak ih sviet ne trpi samo iz — jala!

Siromasi židovi!

Drugo su Ugri, a drugo Madžari.

U posljednjem broju »DOMA« javili smo, da se Hrvati preko Drave i Dunava dižu, da obrane svoj jezik. Onda sam kazao, da se ovi Hrvati zovu »Bunjevci«. Ja bih se rad s vama malo više porazgovorio o tim našim Bunjevcima, ali je prije svega potrebno, da vam kažem dvie tri rieči: što je to Ugarska, u kojoj živu ta naša braća Bunjevci.

Već sam vam jedan put kazao, da su na Dunavu i Tisi u staro vrieme živjeli divlji Huni. Po ovim Hunima dobila je ova zemlja ime Hun-garja. Hun je Hun, a garja znači zemlja. Od Hungarje načinili su naši djedovi Ungarju ili Ugarsku, a susjedi Rusi i Poljaci zovu tu zemlju Vengrija.

U toj zemlji, koja je svoje ime dobila od divljih Hunâ, u njoj nije nikada živio samo jedan narod. Pa i danas živu u Ugarskoj i Slovaci, Vlasi ili Rumuni, Niemci i židovi, pa Madžari, a od našega hrvatskoga jezika i plemena Hrvati, »Bunjevci« i »Šokci«, Srbi i Slovenci ili na madžarsku »Vendi«. Ali su njeki sve ove narode od starine zvali i »Ugri«, bili oni kojega mu drago jezika i plemena. I naš Kačić znade za junake Ungarce ili Ugre, a to su bili junaci »slovinskoga naroda«, kojemu je starac Kačić napisao svoj »razgovor ugodni«. A možete čuti i kojega Slovaka, da kaže: »Ja som Uhor«, t. j. Ja sam Ugor ili Ugar, Ugrin. I Madžari su Ugri, jer živu u Ugarskoj. To vam je upravo tako, kako se danas kaže: to je Američanin ili Amerikanac, a kad tamo, — to je ili Englez, ili Niemac, ili Hrvat. Ili ima ljudi, koji kažu: Ja sam Austrijanac, — a kad tamo, on je kakav takav Niemac, ili Čeh, ili Slovenac, ili čak možda primorski Hrvat, a austrijanskoga jezika ni naroda nema, nego ima austrijska zemlja i država.

Upravo tako nema ni »ugarskoga« naroda ni jezika, nego ima ugarska zemlja i država. A u toj ugarskoj zemlji i državi ima više različnih jezika i više naroda, kako smo već rekli: ima tamo narod i jezik madžarski, slovački, vlaški ili rumunski, njemački i hrvatski, ili kako ga još zovu — racki, bunjevački, šokački, i što ti ja znam.

Ali u toj ugarskoj zemlji Madžari su danas najjači, oni drže vladu, oni gospodare: od kralja do zadnjega pandura — sve mora znati madžarski! U svakom uredu, na svakom sudu, u svakoj školi, u saboru, na željeznici — svuda samo madžarski, pa madžarski. U pravoj svojoj domovini nije-

dan Ugrin osim Madžara ne može biti ni zadnji pandur, ni pandurski poslužnik, — ako ne zna »kuća bata teremtete, seretem«, — ako ne zna madžarski. A taj madžarski jezik — kažu — ne zna reći »Ungarja«, neko kaže »Magyarorszag«, to jest: »Madžarska zemlja«, — kao da bi htjeli reći, da je čitava ugarska zemlja samo madžarska. Ako Madžari doista nemaju rieči, da bi mogli kazati »Ugarska«, a ne »Madžarska«, — to je zlo i neprilika. Bilo bi zgodnije, da kažu kao i mi Hrvati: U Ugarskoj živu Madžari, Slovaci, Vlasi i t. d., a ne: kako oni moraju reći — kad ne mogu drugačije —: u Madžarskoj živu Madžari, Slovaci, Vlasi itd. Ali sve se dade reći. Ja poznam čovjeka, koji znade lajati, kao pas, — a kamo li se ne bi Madžar mogao naučiti, da kaže »Ungarja«. Ili ako mu je težko reći »Ungarja«, neka kaže »Unugarja«, »Hunagarja«, ili kako mu drago, samo da bi se znalo razlikovati, što je ugarsko, a što je madžarsko. Ali Bog zna, možda Madžari zbilja ne mogu u svom jeziku razlikovati, što je samo njihovo, a što je ugarsko, — jer ima svakakvih jezika na svietu.

Ali — šalu na stran! Kad bi Madžari htjeli, oni bi već mogli razlikovati, što je ugarsko, a što madžarsko. Ali oni to ne će, oni su i takove zakone stvorili, da ne moraju toga razlikovati. Po madžarskim zakonima u Ugarskoj je sve madžarsko: madžarsko kraljevstvo, madžarski kralj, madžarska pošta — i tako dalje. A to je zato, jer su u Ugarskoj samo Madžari »politički narod«, a Slovaci, Vlasi, Hrvati i drugi, — ovi niesu »narod«, ovi su samo »narodnost«. Po madžarskim zakonima svaki Slovak, svaki Vlah, svaki Hrvat — nije Slovak, nije Vlah, nije Hrvat nego je »politički Madžar«.

Razumiete li vi to? — Ja, da vam po dušim kažem, ja to i sam slabo razumiem. Ali učeni ljudi tako kažu: Kad je jedan narod medju drugima prvi, onda se to liepo i učeno kaže: to je »politički narod«. Po tom »političkom« narodu zove se i država, jezik toga političkoga naroda — to je službeni jezik za svu gospodu činovnike — i tako dalje. A ako ima još kakav narod u toj državi ili zemlji, — to niti nije »narod«, to je samo »narodnost«. I tako u Ugarskoj živi samo madžarski »narod« i različite druge »narodnosti«: slovačka narodnost, vlaška narodnost, hrvatska narodnost, srbska narodnost, njemačka narodnost, rušnjačka narodnost i slovenska ili vendska narodnost.

Za ove svoje »narodnosti« stvorili su Madžari posebni zakon, u kojem se i ovim narodnostima daje jedan dio madžarske slobode. Ja nemam pri ruci toga zakona, a ne znam na žalost ni madžarski. Ali koliko sam čuo, po tom zakonu ne će biti ugarski Hrvat, ili ugarski Vlah odmah obješen, ako i zapjeva jačku (pjesmu), ili ako Vlah vlaški progovori s komšijom preko plota. Pa i to je sloboda! Smiješ pjevati hrvatski i razgovarati se »ešče frašče rumunješče«, — a ne ćeš biti zato ni obješen, a kamo li što drugo! A govori se u tom zakonu i o školi: da se sva djeca moraju u školi učiti u svome materinskom jeziku. I to je nješto, — samo što, kako bi rekao, samo što ta stvar nekako ne ide. I tu smo eto opet došli do naših Bunjevaca, koji se tuže madžarskomu ministru: da im u školi »dicu tilesno gone«, t. j. da našu bunjevačku djecu tuku, — ako ne izgovaraju dobro madžarski! Pa i to je sloboda, — kad te slobodno biju!

Vidite, — i opet mi se izmakla šala, a sve ovo nije za šalu. Je li to šala biti u svom domu kao tudjinac? Ne samo, što ni Hrvat, ni Srb, ni Vlah, nitko ne može dobiti nikakve službe, ako ne zna madžarski, nego mu se i pravica i krivica daje na tudjem jeziku. Pogledajte u Medjumurje, koje je do jučer bilo hrvatsko: Hrvat mora tražiti kakvoga madžarskoga pisarčića, da mu protumači, što sud kaže, jer je sve to pisano madžarski. I ne samo to. Na sudu ne govori Hrvat sudcu, nego tumaču, a tumač tumači sudcu, jer sudac ne zna ni rieči hrvatske. Istina je, tumač je prisegao, da će pravo tumačiti, ali koliki mite tumača! Zato medjumurski Hrvat ide prije k tumaču, nego k sudu, jer on siromah vidi, da se po tom sudi, kako tumač govori. A i taj tumač — i on je čovjek: Može se dogoditi da za jednoga zgodnije gogovori, nego drugoga. Pa bilo kako mu drago, nitko mene ne može braniti tako, kao ja sam.

Ali ni to nije sve. Madžari vide, da još uviek ima dosta tih drugih »narodnosti«. Pomislite samo: u Ugarskoj ima do tri milijuna Vlahâ ili Rumuna, do dva milijuna Šlovakâ, dva milijuna Niemaca, do četiri stotine hiljada Rušnjakâ i napokon naših Hrvatâ sa Srbima i Slovencima do osam stotina hiljada, — i to sve po madžarskom brojenju. Dakle svih »narodnostî« zajedno ima preko osam milijuna. A Madžarâ sa ciganima i židovima ima preko sedam milijuna. Već sam jedan put rekao: mnogi kažu, da Madžarâ nema ni pet

milijuna. Ali sam i to kazao: Pa ako ih je pol manje, nego što kažu, — dosta ih je, da mogu gospodariti, dosta ih je, da budu prvi.

Kako su Madžari došli do toga, da su u Ugarskoj oni prvi i jedini gospodari? Ta njegdje sam čitao, da za carice Marije Terezije, t. j. prije 100 godina, nije Madžarâ bilo ni puna dva milijuna. Jesu li se za sto godina više nego potrostručili? A onda još ovo: Ne ću spominjati, što su do nedavna i Srbi imali u Ugarskoj svoje vojvodstvo i svoga vojvodu, pa ugarski kralj i danas nosi naslov »vojvoda srbski«. Ne ću to spominjati zato, što su to vojvodstvo stvorili i podigli Niemci proti Madžarima. Ali je vriedno spomenuti, da je Erdelj još pred trideset i tri godine, — to je bilo od starine svoje, i slobodno »veliko vojvodstvo« pod svojim vojvodom, sa svojim saborom i sa svojim zakonima. A i Slovaci su njegda imali svoje vojvode. Najglasovitiji stari junaci i vojvode, koji su se borili proti Turčinu, kao na pr. Sibinjanin Janko, — to niesu bili Madžari.

A danas? Danas je u Ugarskoj samo Madžar, za druge narode malo se i znade.

Kako su Madžari došli do toga, da su gospodari čitavoj ugarskoj zemlji? — Kratko ću vam kazati: Pomogli su im do toga Niemci i židovi, — a najviše oni sami. Madžari su htjeli biti slobodni, pa sad i jesu. A da sami niesu htjeli, nitko im ne bi mogao dati slobode. Oni su se malo klanjali, oni su malo moljakali, — oni su tražili svoje narodne pravice, i niesu mirovali, dok ih niesu dobili. Još ni danas ne miruju.

Učimo se od njih! Zato sam vam ovo i razlagao.

„Kad već ne curi, — neka barem kaplje!"

Seljak je već oderan i oguljen do kože. Davno su već prošla vremena, kad su seljaku turali novce u ruke, — samo da plaća mastni interes i još k tomu nosi još masnije mito i milošće. Onda je još teklo i curilo, gdjegod si seljaka potegnuo. Danas toga nema. Danas se svatko već boji dati seljaku svoje novce, jer seljak ništa nema: ne može plaćati ni interesa, ni glavnice, a nemaš mu šta ni uzeti. Što sada?

E, sad, kad ne može curiti, — neka barem kaplje. Iz seljaka se mora izcijediti i zadnja kaplja. Ali kako, za Boga, kad je sve izcurilo do kosti! Od kud će kapati?

Ne bojte se, — bude već išlo! Samo čujte.

»Seljaku već nitko ništa ne dade, nitko mu ne vjeruje, — kad ništa nema. Sad treba gledati, da bude imao«. — »To, to — to treba.« — Dobro, idemo dalje, — samo se pita: Kako će imati onaj, koji nema? — »Čekajte, polako! Ako ne može curiti, neka barem kaplje! Mi znamo, seljak više nema ni stotinjače, ni desetače, — ali krunicu, — to će još smoći. Pa što je to jedna krunica? Koji nema ni krunice, taj nije vriedan, da živi. Je li tako? Dobro. Načinimo (to sve ne govorim ja, nego oni drugi, koji bi htjeli, da barem kaplje, kad ne curi), — načinimo, složimo udrugu, zadrugu, u koju će seljaci nositi krunice.

Svaki tjedan jednu krunicu, — to već čovjek njekako premore i skuca. Tako neka pet godina nosi svaki tjedan po krunicu, — to će biti 260 kruna. Ali sad čujte: Kad prodje pet godina, dobit će seljak mjesto 260 kruna, — dobit će 300 (tri sto, velim), tri sto kruna! A? Što kažete? Za 260 kruna dobiti 300! Vidite, kako to liepo nakaplje sve po malo, i još više se nadje kapi u čabru, nego što je zbilja nakapalo! Čudno, — ali pokušajte, pa ćete vidjeti.

No jest, istina je, ima seljaka, koji ne mogu svaki tjedan doći ni do krune, — to je istina. Ali ništa zato. Ako jedan tjedan nemaš ni jedne krune, imat ćeš drugi tjedan barem dvie, paćeš onda platiti za obadva tjedna. A zato, što si malo zakasnio, platit ćeš dva filira, to jest samo novčić. No, pa što je to novčić! To nije vriedno ni spomenka. I tako liepo za pet godina — eto 300 kruna. A, sad je odmah drugačije: Sad ti imaš, sad neka ti tko ne vjeruje! Sad ćeš lako dobiti novaca: dat će ti i sama ova udruga ili zadruga, u koju nosiš krunice.«

Ovako govore i pišu oni, koji se razumiju u to: kako može ipak nješto nakapati, kad ne može već curiti. I kažu: Ovako i samo ovako može se seljaku pomoći, samo ovako može on do nječesa doći.

A kad do nječesa dodje, onda će opet curiti, onda će mu se opet vjerovati. Već i kod nas u Hrvatskoj ima ovakvih udruga, već i naši seljaci nose krunice.

Ja vam danas ne ću do kraja kazati, kakav je ovo premudri način, da se i iz najgolije i najbosije sirotinje ipak nješto izciedi. Ja ću vam samo jednu stvar pred oči postaviti, i to ono, što vi ne vidite. To je onaj novčić, koji se

plaća, kad čovjek zakasni, pa ne plati svaki tjedan svoje krunice.

Vi sudite sami, koliko ima seljakâ, koji može svaki tjedan platiti krunu. Ja mislim, da će ih biti dosta, koji će zakasniti ne samo jedan tjedan, nego i više tjedana. »Pa što je to? Platit će za svaki tjedan novčić. To nije ništa.« — Ali dajte malo računajte: Onaj novčić — to je interes, što si krunu ostao dužan. Ti dakle plaćaš od jedne krune jedan novčić interesa za jedan tjedan. Ako od jedne krune plaćaš jedan novčić, od sto kruna bi to bilo sto novčića, t. j. dvie krune na tjedan. Pazite dobro: od sto kruna dvie krune na tjedan. Ako od sto kruna plaćaš na tjedan dvie krune, na godinu bi platio 52 puta toliko, jer godina ima 52 tjedna. A 52 puta po 2 krune — to su ravno 104 krune. I tako bi ti platio za 100 kruna ravno 104 krune interesa na godinu.

Je li, to je interes! A ti si rekao: »Pa što je to novčić!« Sad vidiš, što je to novčić interesa od krune na tjedan. To je 104 na sto.

I tako se ciedi, — samo tko zna!

Po hrvatskom domu.

Kaštela (u Dalmaciji).

Oli hoćeš, oli ne ćeš, pobre,
Kaštelani junaci su bili. *Kačić.*

Nazad sedam godina, baš na dan sv. Petra, oko 10 sahatâ u jutro, plovio je našim sinjem morem, tik do obale njekadanjega Bijača, a sadanjih Kaštela, — velik parobrod. Na njem se je ponosno vijala hrvatska trobojnica, a u njem sve našinac do našinca, — odabrana kita hrvatske braće iz svih krajeva naše razkomadane domovine.

Braća su se vraćala iz staroslavnoga Dubrovnika, kamo su bila otišla na veliku slavu: da otkriju spomenik onom glasovitom hrvatskom pjesniku Gunduliću, o kojem bijaše govora i u 4. broju „DOMA". Na povratku put senjske Rieke zaželiše bar kako tako razgledati onu svetu hrvatsku grudu, po kojoj je njekoć stupala stopa hrvatskih kraljeva, a u kojoj danas počivaju njegdje u miru njihove kosti, i na kojoj živu još uviek čestiti Hrvati, — kršni i junački Kaštelani. Eto radi toga su oni na Petrovo god. 1893. liepo polako plovili uzduž kaštelanske obale.

Do pet ovećih ladja, okićenih barjacima i viencima, te nebrojeni čamci, okićeni zelenilom, bili su izišli parobrodu u susret. U njima sva sila kršna naroda u svojoj narodnoj nošnji: Mužki u crnom „koparanu", tiesnih modrih hlača, ubieljenih opanaka i s crvenom kapom na glavi; a ženskim struk sapet modrom sitno nabranom suknjom i ružičastom pregačom, grudi stisnute ružičastim prslukom i crnom ječermicom s tiesnim rukavima, glave pod svilenom maramom, ili bolje bez nje, a kosa svi-

jena na burmu u okrug, pa im stoji kao vienac na glavi. Eto, to ti je, brate, nošnja vatrenih Kaštelana i veselih Kaštelanaka.

Bože mili, velika li veselja! Sa ladjâ i ladjicâ puške pucaju, kliče se i pjeva, glazba svira, tamburice udaraju. Na parobrodu pak svi, veseli i razdragani, ne znaju, kako bi bolje vratili milo za drago, pa rukom, gle, dobacuju kršnim Kaštelanima poljubac za poljubcem. A Kaštelani lete, moj sokole, uza stube parobrodu na palubu, pa kô što naša pjesma pjeva: „Ruke šire, u lice se ljube, za junačko pitaju se zdravlje". Pošto su se s braćom izgrlili i izljubili, stali su ih darivati svojim rujnim vinom, sve ono, brate, od srdca i obilato, — po hrvatsku. Dobra i jaka kaštelanska kapljica podvostruči dabome bratsko veselje i radost.

Ovako na moru. A na kopnu, uzduž morskoga žala bilo se je sjatilo na tisuće vesela naroda iz svih sedam Kaštela, pa udarilo sve u jedan glas i mah pozdravljati parobrod: Tu se je klicalo i pjevalo, puškaralo i hrvatskim barjacima mahalo, — a po crkvama u sva zvona slavilo. Ljepše nije moglo biti. A oni na parobrodu, kojima je na čast bila sva ona velika slava, svi su se baš ganuli do suza! E, pa kako ne ćeš? Pred njima je zaredalo sedam bielih Kaštela, kao biserje na vratu djevojačkom, a pod kamenitim se je Kozjakom prostrlo rodno i župno kaštelansko polje, kao veliki, zeleni prostirač; za ledjima im mrki Mrlian, kome su podnožje ovjenčale velike agave i mirisava trava, te sa Čiovom zatvara — vilinski kaštelanski zaliv, kojemu na daleko para nema. Pod nogama im sinie more, — tiho i mirno, kao ulje. Nad njihovom glavom plavo nebo sa žarkim suncem, koje pozlaćuje i more i polje, i kuće i ljude. A svuda naokolo njih onaj divni i veseli kaštelanski narod, te maše svojim crvenim kapama i hrvatskim trobojnicama, kličući i pjevajući, puškarajući i potcikujući.

Kaštelani su, kako evo vidiš, veseljaci prvoga reda, a njihova ravna Kaštela — pravi raj zemaljski. Ali Kaštelani su, neka znaš, junačine i onda, — kada su u ljutoj nevolji, a to baš i jest sve junačtvo. E, ne pjeva zaludu pjesma ono: „U dobru je lako dobru biti, na muci se poznaju junaci, kô na polju konji vilenjaci." Da su Kaštelani junaci, čekaj, da ti kažem. Da nu uzmi u ruke Kačićevu „Pismaricu", i otvori na onoj strani, gdje „slidi pisma od kaštelanskih vitezova." Ta je pjesma u Kačića po redu sto i peta. Pročitaj, ter ćeš pravo znati, — tko su i što su junački Kaštelani!

*

A kako su Kaštela postala, kakvo je bilo življenje starih Kaštelana?

Nazad 400 godina i još prije provališe u okolicu staroga Solina Turci, gdje su se zadržali pune dvie stotine godina. Seljaci iz starih selâ po brdu Kozjaku i pod njim — a to su danas Selišća — oni su u skrajnjoj nevolji bježali pred Turčinom na more, te se zaklanjali u „kaštile" ili „kaštele". To su bile male tvrde kule, što ih uz more bijahu sagradili bogati plemići. Od ovih kulâ ili kaštelâ dobio je čitav kraj svoje ime, te su se i nova sela, što su ih malo po malo sagradili uza tâ kaštela, i ona su se sela prozvala — Kaštela.

Ono sedam sela od Trogira prema Splitu sliede ovim redom: 1. **Štafilić,** 2. **Novi,** 3. **Stari,** 4. **Lukšić,** 5. **Kambelovac,** 6. **Gomilica,** 7. **Sućurac.** Ova su sela prije turskih ratova, kako već rekoh, bila

na brdu, ili pod brdom. Tako je nad Starim bilo selo R a d u n, gdje stoji crkvica sv. Jurja; nad Lukšićem stajalo je selo O s t r o g, današnje Ostrožine na pol brda, gdje i danas stoji crkva sv. Lovre; nad Gomilicom su opet sela K o z i c e i L a ž a n i pod brdom; nad Sućurcem bilo je selo P u t a l j.

A kako su se seljaci kaštelanski u staro ono vrieme slágali s onom svojom vlastelom, sa onim bogatim plemićima, koji su sagradili one kule ili kaštele proti Turčinu?

Da rečem pravo, — nije bilo velike ljubavi medju njima. Gospoda natežu uviek kabanicu na se, a seljaci znadu dobro, da bez njih ne može cieli sviet, pa ni gospoda — ama baš ništa. Odatle izticu sve one puste zadjevice i prepirke medju velikom gospodom i sviestnim seljacima, od kad je god svieta i vieka. Nego opet i vlastelin i seljak razumiju dobro, da im je jednom bez drugoga zlo i naopako, pa lako vide, da im nije druge, no nagadjati se — bilo kako. Tako ti je svagdje na svietu bilo, — i bit će pa tako bijaše i u Kaštelima.

Dok su Kaštelani morali sa Turčinom ljuti boj biti, — vlastela su onih kulâ i kaštelâ, razumie se, vladala i gospodarila nad seljacima, kako su god htjela. Vlastela su davala narodu župnike; u njih su stali ključi od sela; u vrieme bezvodice, kad bi oni pokrili zdenac sturom (hasurom), nitko nije smio zagrabiti ni kapi vode; za kućnu „tlehovinu" morali su im seljaci davati čast: njekoliko kokošî na godinu, od svakoga prasca glavu, od vola jezik, a od priroda masline petinu; osim toga moradoše im seljaci i ponješto robotati. Od ostaloga seljani su uživali ista prava, koja i vlastela. Seljaci su izbirali svoga harambašu; izbirali su i svoja dva sudca, jednoga za pravde, a jednoga za bratimštine. Mogli su u kući držati za se po dva žrvnja, a da ne plaćaju ujma mlinskom gospodaru. Žito, što im je preticalo, morali su sami nositi u kašteo. Vina niesu morali u kašteo nositi, nego su mogli piti, koliko su htjeli. Na turskoj su medji mogli sjeći drva i voziti ih u Mljetke. Za dug im nitko nije smio robiti ili plieniti ni oružja, ni poljskoga ratila.

Ali netom su Kaštelani malo odahnuli od turske sile, hotjeli su biti posve svoji gospodari. Zato su se nazad 154 godine, digli i protjerali svoju vlastelu, oteli im na silu sve njihovo dobro, te su još mislili udariti na Trogir, kamo bijahu pobjegla protjerana vlastela. Ali na sreću tadašnji trogirski biskup pobožni Jeronim, rodom od Istrije, on je utišao Kaštelane, te su tudje povratili. To je bilo dabome odviše, što su Kaštelani bili učinili, ali kad nepravda dogori do nokata, zamagli se čovjeku pred očima, te u tom času ne žali ništa i nikoga. Takva je, Bože moj, ljudska narav.

Nego Kaštelani niesu ni poslie toga nikada mirovali, već svoje povlastice razmicali sve više i više, dok niesu došli — do onoga prava, što patri svakomu čovjeku.

Danas, kada se Turčin, Bogu hvala, više ne zalieće u kaštelansko polje, i kada više vlastelinska ruka ne gnječi ponositih Kaštelanâ, — ono sedam Kaštela uz more — to je živa slika i prilika onoga, što može učiniti seljačka radina ruka u miru božjem i u slobodi zlatnoj. Danas, kad kaštelanski seljak može i radi, kako hoće, — i to poglavito za se, eno ga vidiš, gdje od zore do mraka radi u svome polju, baš kako va-

lja. Trud mu urodi obilatim plodom, — navlastito onim kaštelanski vinom, koje je na daleko u svietu poznato. Dobra kapljica lako nadje kupca, pa eto na čas novca. A novac onda radja novac, kojim seljački sinovi izuče velike škole, pa gle tada, kako iz seljačkih koliba izlaze sve po redu popi i redovnici, liečnici i doktori svake vrsti, jednom riečju — učena gospoda. Zbilja ne smie se prešutiti, da u čitavoj hrvatskoj domovini nema nijednoga drugoga kraja, koji je dao toliko seljačkih učenih glava, koliko su ih dala ravna Kaštela! Ako je istina, da danas »mudrost svietom vlada", te „više pomaže mudrina, nego jačina", — onda je mudrost i učenost svakako bolja vrst snage i jakosti. A budući da je današnja kaštelanska mudrost dostojno zamienila staro kaštelansko junačtvo, — e, onda, brate, ruku na prsi, pa priznaj, da je Kačić za uviek rekao živu živcatu istinu, kad je ono dospjevao ovako:

„Oli hoćeš, oli ne ćeš, pobre,
Kaštelani junaci su bili".

Miroslav Danilo.

Sitnice.

Što je to „kozmopolita". Bio sam prije dvie tri godine u jednom zagorskom gradiću, za zagrebačkom gorom. U jednoj gostioni nadjem više domaćih ljudi: jedan je bio mesar, drugi brijač, treći pekar, — kako vidite: domaći majstori. Počnemo razgovor o „politici" i o izborima, pa upitam jednoga, baš debeljaka: za koga je on glasovao. A on mi odgovori: da on nije za nikoga, da je on „kozopolita". Ja sam znao, što je htio reći, ali sam se pričinio, da ne znam, pa ga upitam: Što je to „kozapolita"? Ja sam čuo, rekoh, za podojenu kozu, i da se mnogi čovjek drži, kažu, kao podojena koza. — Ali što je to „polita koza" ili „koza polita", to — rekoh — ne znam. Svi su se naokolo tomu smijali, kako se je malogradski pekar osramotio, kad hoće biti nješto drugo, nego svi ostali, hoće biti „kozmopolita", ili, kako on kaže: „kozopolita". On nije ni za madžarone, ni za obzoraše, ni za koaliciju, ni za židovsku stranku, ni za čiste, ni za nečiste, — on je „kozmopolita", on je za sebe i za svoj trbuh.

A ima vam takvih „kozmopolita" i medju gospodom, osobito medju današnjim mladim gospodskim svietom. To su vam ljudi — ako im se može reći, da su ljudi — koji niesu ni za Hrvate, ni za Madžare, kojim je svaki narod i svaka vjera jednaka. Oni nemaju domovine i ne će za nju znati, njim je domovina cieli sviet, oni su „gradjani svjetski". Pa to i znači rieč „kozmopolita": „polita" je gradjanin, a „kozmo" je sviet u grčkom jeziku. Mi bismo mogli ove podojene koze nazvati hrvatski „svjetskići". Ali bi još bolje bilo dati im ime „podojenci", jer im je sigurno nješto mozak i pamet podojilo, kad su tako bez pameti i srca.

Sto je nova doma i po svietu?

Za seljačku banku pišu malo ne sve hrvatske novine. Osobito dobro i liepo piše „Crvena Hrvatska", koja izlazi u Dubrovniku (u Dalmaciji). A dobro je pisao i gospićki „Hrvat", i to tako dobro, da su ga siromaha zarobili! I virovski „Podravac" se veseli, ali se od naše gospode njekako malo nada. A kako bi se i mogao mnogo nadati, kad se je proti ovoj stvari podiglo toliko neprijatelja! „Hrvatsko Pravo" piše, da je seljačka banka samo novi slavosrbski ljepak, a njekakve jadne srbske novine u Zagrebu, koje sramote sveto pismo ćirilovsko, — one pišu, da je seljačka banka ježovitsko-popovski ljepak. A slavosrbi i ježoviti, — to je jedno, osobito poslie hrvatskoga katoličkoga sastanka. I tako su se našli složni proti ovoj stvari Srbi i čisti „starčevićanci", koji se drugačije živi ne mogu vidjeti.

Ja vam to kažem zato, da čujete i drugo zvono, pa da se znadete ravnati. Dobro je paziti, tko postavlja ljepak seljaku, tko mu daje novaca ili mu što čini bez novaca, — samo da ga priveže i okuje. Ali vam ujedno kažem i to, da je u „Hrvatskoj Domovini" pisao jedan od onih, koji se bore za seljačku banku, — ovako je pisao: Mi ne ćemo osnivati seljačkih novčanih zadruga samo za pojedine narodne zastupnike i njihove izbornike, da ih samo uzmognu lakše na uzdi držati kod izbora. — Ali ja svejedno mislim, da ne bi bilo nikakvo zlo, i da ne bi bilo ništa nepošteno, kad bi svaki zastupnik mogao svakomu svomu izborniku pomoći, da u nuždi dobije novaca, da si pomogne, pa da pošteno vrati. Ima zastupnika, koji su odvjetnici, pa za badava vode parnice i pravde za svoje izbornike. I njegovi mu ne kažu, da je to ovakav ili onakav ljepak, na koji se love izbornici. A to je mnogo više (jer je badava), nego kad bi tko svomu izborniku pomogao doći do novaca.

Ali što ćemo! Nije dosta, što su se proti seljačkoj banci digli židovi, nego eto još i „starčevićanci" sa Srbima! Težko ti je narodu, koji je u sebi nesložan, i koji ima u kući neprijatelja! Čitam u jednim novinama, da su se židovi već čak u Bosni uzkomešali, čim su čuli, da se samo misli na seljačku banku: boje se, da će se raztrgati njihove paukove mreže za seljačke mušice. Alaj će si veselo trti ruke, ako seljačka banka ostane samo na vrbi svirala!

Ali „starčevićanci" niesu uzalud proti seljačkoj banci, oni znadu nješto bolje. Čujte: Neki g. Zatuka piše u „Hrv. Pravu": neka bi vlada podizala kotarske udruge, koje bi bile u rukama oblasti. Pa si onda pomozi! — Seljačka banka morala bi pomagati seljaku u svim hrvatskim zemljama, — a ovaj gosp. hoće: da tu gospodare **vlade,** a tih vladâ imamo barem 4 do 5. Pa što se onda tužimo, da nam je domovina razciepana, kad najveći Hrvati, starčevićanci, — kad oni ne će jedne slobodne narodne banke, — nego hoće vladine kotarske udruge! — Bog nam se smilovao, nama i našoj — sliepoći i bedastoći! Amen.

Treba još spomenuti, da u „Hrv. Dom." piše o seljačkim udrugama g. Krepelka iz Končanice, — piše kao čovjek, koji pozna stvar, i kojemu je za narod. On je pripravan izraditi sve upute i dati ih onim ljudem, koji su izabrani, da se brinu se seljačku banku. Hvala mu!

I tako sad sudite sami, kako stoji

seljačka banka. Ali još ona ima jednoga protivnika. O tom drugi put.

Bojati se je i toga, da će proti seljačkoj banci biti malo ne sva gospoda po gradovima, a to zato, što su malo ne sva gospoda, koja što imadu, — sva su zapletena u poslove gulijaških štediona. I tako se lako razumije, što osim svih ovih neprijateljâ ima još i nevjernih Tomašâ, koji govore: „Ne će biti ništa!" A i ne će biti, dok se budemo uzdali u samu našu gospodu u Zagrebu. Tâ gospoda ništa pravo ne će, pa zato i ne mogu ništa. Narod sâm treba da se digne! — „A, što narod! Što će sirotinja dizati banke?" — Tako se rugaju. A ja velim: Hoće! Ne bojmo se! U štedionama ima svoga novca i poštena hrvatska sirotinja, — a sva je sirotinja za nas, za seljačku banku. U gulijaškim štedionama ima najmanje trećina sirotinjskih novaca, — pa ako se samo to izvadi i metne u seljačku banku, bit će dosta seljaku za početak. Rekoh: za početak. A kasnije? Kasnije ćemo dobiti novaca ondje, gdje su ih dobili i drugi narodi, koji još manje vriede od hrvatskoga. Ne bojmo se! Ako seljačke banke ne eć biti sutra, bit će prekosutra. Seljačka banka nije privezana ni za „slavosrbe", ni za „ježovite", ni za židove, — i ne smije, i ne će biti vezana! Ona će se roditi iz narodne nevolje i — pameti. Prvo je samo: Van sa sirotinjskim novcima! Van s njima z gulijaških pandža! Skupimo prie svega u svoje ruke svoju sirotinju! A onda ćemo vidjeti.

Medju hrvatskim radnicima počinje po malo svitati. Od njih su jedni „kozmopolite" (znate, oni!), a drugi su tobože „starčevićanci". Treći su njekako sami — za radnike. Baš je ovih dana jedan od ovih posljednjih (H. Sirovatka) napisao „bratsku rieč hrvatskom radničtvu". To je doista bratska rieč, koja baš bratski zove radnike u slogu, i dovikuje im: neka se ne dadu za nos voditi kojekakim „podojencima" bez Boga i domovine. Njeke su su stvari u ovoj knjižici — baš dobro razložene. Šteta sama, što je g. Sirovatka mislio, da mora pisati za same „podojence", koji ne misle hrvatski, nego švabski, pa je gdješto njegova rieč njekako uvijena i smotana, a dosta je riečî prekovano. Ali što ćemo, tako naša gospoda pišu! Ali radnik ne bi u tom smio ići za gospodom, nego bi morao više paziti na zdravu misao i na jasni govor narodni. — Mi ćemo se o našim radnicima još porazgovoriti.

Nadvojvodi Leopoldu Salvatoru, koji će za koji dan ostaviti Zagreb, — spremaju zagrebački gradjani veliku večernju slavu: bakljadu. Hrvati su i u najvećoj nevolji vjerni svomu kralju i čitavoj njegovoj familiji: oni gledaju u svoga kralja, kao u svetstvo. To je liepo i nije nikakvo zlo. Mnogi Madžari rade drugačije. Madžarski buntovnici bili su god. 1848. proglasili: da je habsburška današnja vladarska kuća — sbačena s „madžarskoga'î priestolja. Madžari i danas slave mnoge od onih buntovnika. Madžarske su novine pisale i za gospodina nadvojvodu, da je za Hrvate, i zamierale su mu. I čini se, da Madžarima nije po volji ova slava. Ni čisti „starčevićanci" ne će doći, pišu, k ovoj slavi nadvojvodinoj.

☛ **Čudno je, ali istinito,** da do danas mnogi predplatnici niesu „DOMU" poslali **ni filira.** Pa onda kaže g. Vitasek, da sam ja kriv, što mu računi niesu odmah plaćeni!

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu.

Drugo izdanje.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi u 2. i 4. petak svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" (bez priloga) **na godinu 3 (tri) Krune.** Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će DOM za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za 2 Krune 40 filira, dvadesetorica i više svaki za **2 (dvie) Krune.** S prilogom „DOMOVA KNJIŽNICA" stoji „DOM" 1 K. 20 fil više. — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine.

Broj 23. ‖ **U Zagrebu, u petak, 23. studenoga 1900.** ‖ **God. 1.**

Hoće li nam što pomoći naši zastupnici?

Dne 15. ovoga mjeseca opet se je sastao hrvatski zagrebački sabor. »Hoće li što biti? Hoće li zastupnici štogod dokončati? Hoće li jednom biti bolje?« — Tako se pitaju ljudi, a osobito oni, koji su za vrieme »izborâ« bili na »kvartiru«, ili im je kakvo drugo dobro učinjeno.

Ja vam na ova pitanja ne ću odmah ravno odgovoriti. Ja znam, da vas ima, koji ne znate, što je i čemu je sabor, i bi li moglo bez njega biti. Ja znam, da se mnogi od vas kaje i žali, što je svoj glas dao za »puzijonalca« (kako mi se tužio jedan seljak, a htio je reći: za opozicijonalca). Ja znam da je naš seljak u takvom mraku, u takvoj tmini, da je već sav u strahu, — jer čovjek i jest u strahu, kad je u mraku. Nije naš seljak zato toliko u mraku, što bi on bio glup i bedast. Nije to. Dosta je on pametan: on zna svoj posao, on zna promisliti i prosuditi, — ali on ne zna, što hoće od njega naša gospoda. Dodju, pa mu govore za »opoziciju«, za »koaliciju«, za njekakvu kraljevsku »deputaciju«. Čuje i vidi, da se gospoda svade i »špotaju«, a Bog zna, zašto? I u strahu se pita: »Bože moj! Zašto se svade, zašto se psuju? Kamo nas vode?« — I ne samo to: Već su i seljaci pristali jedni uz jednoga gospodina, drugi uz drugoga, — i već se oni svade i psuju — tobože radi politike.

Ovo ne bi smjelo dalje ovako ići. To se zna: Seljak ne može nikada znati i ne će nikada znati sve ono, što gospoda znaju i što snuju. Gospoda idu u školu, živu u gradu, — a seljak je čitav svoj život kod svoga posla. Kako bi on

mogao znati sve one mudrije, kao oni, koji nemaju drugoga posla nego mudrovati? — Ali, ako seljak ne može i ne će nikad znati sve ono, što gospoda znadu, on ipak mora jedan put znati dvoje, i to prvo: Kad ga gospoda zovu, da dade glas za ovo, ili za ono, seljak mora znati: što hoće od njega, i koje je bolje. Drugo: Seljak ne mora znati svih mudrija, ali mora biti toliko pametan, pa ne smije vjerovati nijednoj mudriji, koje ne razumije: ne smije se dati voditi za nos.

Ni ovo nije lako naučiti seljaka, — ali jedan put se mora početi. Budu li se naši seljaci dali sliepo za nos voditi, budu li se dalje tako sami med sobom svadili tobože »radi politike«, i to radi gospodske politike, koje seljaci ne razumiju, — onda je gotovo, da smo propali. Još je kako tako, dok je seljački narod složan. Ali kad njega spekulanti i mudrijaši razdvoje i raztepu, onda će raditi, što budu htjeli.

Zato tu nema druge pomoći, nego ono, što sam rekao: Seljak neka pazi, neka misli, neka uči, da bude bolje razumio. A što ne razumije, to neka pusti, neka nikomu sliepo ne vjeruje.

A sada da se porazgovorimo o toj stvari. Početak ćemo iz daleka, — ali ćemo već doći, kamo treba.

Ima narodâ i državâ na svietu, gdje nema nikakvoga »sabora«, gdje nema ni »madžaronâ«, ni »obzorašâ«, ni »starčevićanaca«, nikakve »stranke«. Tako vam je n. pr. u Turskoj, u Perziji, pače i u Crnoj Gori. Tu nema sabora ni zastupnikâ. Turski car ili sultan može odrediti, što hoće, može dati zakon, kakav hoće, i ne mora se nikoga i ništa bojati, — osim toga da bi ga mogli zadaviti. Jest, tako je. I to, ne će ga zadaviti narod. Jok! Narod ga ni ne vidi nikad, a kamo bi ga mogao zadaviti! Zadavit će ga tko od roda, ili će se složiti njegov rod s kojim službenikom na dvoru, — ako im sultan ne radi po volji. To je njegova »opozicija«, to su njegovi »puzijonalci«. Tako je i kitajski car imao svoje »puzijonalce« na dvoru: svoju mater i svoje službenike. Kad je stara vidjela, da sin pušta tudjince u zemlju, zatvorila je sina-cara, i sama je uzela uzde u šake. — A tako je svuda, gdje vladar (car) sâm vlada i sâm daje zakone. Tu narod nema rieči, tu narod ne vodi »politike«, tu nema n a r o d n e politike, tu je samo politika r o d b i n s k a i d v o r s k a: tu je onako, kako hoće carev rod i carev dvor. Vladar, koji ovako vlada ne pitajuć naroda, — takav se vladar zove samodržac ili »despot« ili »tiran«.

Ovakova »dvorska politika« — to je moguće samo ondje, gdje narod nije prosviećen, gdje narod ne vidi dalje od nosa. Zato, vidite, kod nas u Evropi nije nikad bilo pravoga despotstva. Znate, da su stari Grci i Rimljani bili njegda najglasovitiji i najmoćniji narodi, pa ni oni sami niesu u svojoj zemlji dobro ni zapamtili ovakve »despotske« vlade. I kod Grkâ i kod Rimljanâ vladala je skupština, a ne jedan čovjek i njegov rod, ili njegove ulizice. Prava domovina despotske i tiranske vlade — to vam je Azija: perzijski vladar ili »šah« — on može (ja mislim) i danas razporiti trbuh i svomu ministru, a kamo li ne bi smio i mogao kojemu siromaku! Isto može i turski car, a i kitajski. A i Perzija, i Kitaj, i Turska — to je u Aziji (samo se je sultan preselio u Evropu u Carigrad i ovdje dosta zemlje oteo). Azijati — to su ili despoti i tirani, — ili pak robovi, koji svaki čas, da tako kažem, čekaju, da im sultan, ili šah, ili »sin sunca« (tako se zove kitajski car) — da im razpori trbuh.

Ali pazite, možda ćete me u laži uhvatiti! Znate, da smo se razgovarali o rimskom c a r s t v u. Dakle su i Rimljani imali cara? — Jesu, jesu. I rimski carevi — to su bili najveći tirani i despoti. Oni su zapoviedali, da im se narod klanja, kao Bogu. I narod se je klanjao i gradio crkve caru za života, kako ih mi gradimo svetcima.

Ali kad je to bilo? To je bilo onda, kad su Rimljani obladali druge, tudje i neprosviećene narode. Kad se je to dogodilo, — onda se je mogao naći čovjek, koji je od ovih tudjih i neprosviećenih naroda skupio i sastavio vojsku. Ova je vojska služila za plaću, a nije pitala, komu služi i zašto služi. I ovakva tudja i plaćena vojska — ona je držala careve. Bez nje car bi bio ništa, ne bi ga ni bilo. — K tomu je došla druga plaćena vojska: gospoda, činovnici, koje je car plaćao narodnim novcem. Tu nije bilo sabora, tu nije bilo zastupnikâ, tu nije bilo »puzijonalaca«. Jedini »puzijonalac« — to je bio nož ili mač: mnogi su rimski carevi ubiti.

Znate, što je to bila seoba ili selitba narodâ. Znate, da su rimsko carstvo srušili i obladali Niemci i njihovi rodjaci. Znate, da smo i mi Hrvati došli u zemlju, koja je prije bila pod rimskom vladom. A sad znate i to: da su Niemci našli carsko-despotsku vladu, kad su se približili rimskomu carstvu. Ne zna se, da bi Niemci bili imali prije despotsku vladu: i kod njih je vladala skupština. I kod nas Hrvatâ nije

se nikad znalo za despotsku vladu: kod nas nije vladao jedan čovjek po svojoj volji, nego su vladale starješine, svaki svomu plemenu (zato su se i zvali p l e m i ć i). (Dalje zarobljeno 58 redaka.)

Što je „žitelj" naučio na „konferenciji"?

Prije, nego što vam kažem, što sam nakanio, treba da vam rečem dvoje.

Prvo je ovo: Vi znate, da se »DOM« ne mieša u našu »politiku«. Istina je, »DOM« govori i o politici, jer i za politiku treba seljaku nauka, a »DOM« je list hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk. Ali ako »DOM« piše koji put i o politici, »DOM« se ne mieša u to, kako se naša gospoda med sobom svade i pravdaju. Pa ako »DOM« spomene ime kojega zastupnika ili, vodje, to je samo iz nužde, da se stvar razumije. A drugačije su »DOMU« deveta briga sve naše gospodske svadje i psovke. »DOM« je seljački list, pa on gleda, koliko može, da seljaku dade nauka i upute, da mu otvori oči, neka vidi, što se oko njega dogadja i što s njim snuju. I samo zato napisao sam ovo, što će kašnje doći.

Drugo je ovo: Vi znate i to, da se »DOM« ne pača i ne mieša u crkvene stvari. Mole li se seljaci Bogu, idu li na izpovied, daju li svomu župniku, što ga ide, — o tom »DOM« ne piše. Tu su drugi ljudi, kojima je briga, da na to paze. Štogod župnici i biskupi odrede u svom crkvenom poslu, to ne spada, mislim ja, na nikoga drugoga, nego na one, koji su odredili, i komu su odredili. Oni su za to tu, oni su na to pozvani. Ali ako se u takove stvari pačaju i miešaju ljudi, koji niesu upravo tako pozvani za to, kao ni ja, pa ako ja mislim, da takvi ljudi seljačkomu narodu škode i u zlo ga vode, onda ja mislim, da i ja mogu i moram ovim i ovakvim ljudem reći, što ja mislim.

Sad, kad znate ovo dvoje, — sad ću vam kazati, što je hrvatski »žitelj« naučio na »konferenciji«.

Nedavno su njekakva gospoda imala u Zagrebu njekakav dogovor. Gospodski se to kaže, da su imali »konferenciju«. Kod toga dogovora bila su i dva seljaka, ili kako novine pišu, dva »žitelja«. (Sve drugo su bila »gospoda«, samo su seljaci — »žitelji«.) Tu se je govorilo svašta, pa je govorio i jedan od ovih seljakâ, jedan »žitelj«. Nemam pri ruci novinâ, u kojih je bilo natiskano, što je govorio taj »žitelj«, pa vam ne mogu to napisati baš od rieči do rieči. Ali to je svejedno, ovdje je glavno misao, glavno je, što je »žitelj« mislio, a nije glavno, koju je rieč rekao.

Dvie je misli rekao pred gospodom taj »žitelj«. Prva je misao ova: Vjera neka ne ide na ulicu, vjera neka ostane u crkvi. — Druga je misao ova: Hrvatom ne treba madžarskoga svetca sv. Stjepana. Zato je taj »žitelj« na dan toga sv. Stjepana čitav dan radio, i on više »ne pozna toga madžarskoga svetca«.

Što je to: Vjera neka ne ide na ulicu, neka ostane u crkvi? Kako je prostomu hrvatskomu »žitelju« došla u glavu ovakova misao?

Čujte: Znate, da je prije dva mjeseca bio u Zagrebu hrvatski katolički sastanak. Na taj sastanak došli su biskupi iz svih hrvatskih krajeva, zagrebci su na tisuće dolazili, da čuju, što se tu govori, a bilo je dosta naroda i izvan Zagreba. Spomenuo sam vam već, da su biskupi i drugi govornici na tom sastanku govorili o sreći hrvatskoga naroda i domovine. I sav taj sviet i narod na tom sastanku bio je veseo, kuražan, kao da je to kakova velika slava, kao da su tu veliki hrvatski svatovi (kako li bih rekao?), samo je bilo veselo i sve se je činilo, da svi misle: A, ipak nas ima, nas Hrvatâ, ipak još nješto možemo, ipak imamo gospode, koja su za narod, ipak se znamo složiti, — ipak će nješto biti.

Ali što se dogodilo? Već prije toga sastanka pisale su jedne i to baš samo jedne jedine hrvatske novine — proti tomu sastanku. Zašto su pisale proti? Zato, kažu, što to ne će biti katolički sastanak, nego će to biti »obzoraški« sastanak, to će biti opet jedan »slavosrbski« ljepak, da se narod uhvati i zasliepi. Ali poslie sastanka počele su tê novine pisati još i drugačije, i to od prilike ovako: Mi Hrvati ne ćemo, da nas vode biskupi. Svi su biskupi vladini ljudi. Mi Hrvati ne trebamo, da nam pomaže papa, on nam i onako ne može pomoći, on mora sa svakom vladom i sa svakim narodom u miru živjeti. Ima Hrvatâ, koji niesu katolici. Mi moramo i ove Hrvate za sebe predobiti, a ne ćemo ih predobiti, ako nas budu vodili katolički biskupi i papa. — Pisale su ove novine još i gore i više, ali dosta je i ovo. Samo još treba dodati ovo. Sve ovo, što su ove novine pisale, sve se je to govorilo i na onom dogovoru, gdje su bila i dva hrvatska seljaka. A čule su se na tom dogovoru

i ove rieči: Cieli taj hrvatski katolički sastanak nije bio ništa drugo, nego slavosrbska komedija.

Sve ove gospodske razgovore o biskupima, o papi i popovima, — sve su to slušali i hrvatski seoski žitelji. A čuli su i više toga, kad su tako dobro razumjeli, što kane ova gospoda, pa kad je jedan kazao: vjera neka ne ide na ulicu.

Ja znam, da vas mnogi ne razumiju, što je to mislio naš »žitelj«, — a ipak on nije sam po sebi Bog zna koliko pametniji od vas drugih seljakâ. (Dalje zarobljeno 26 redaka.)

Razumiete li sada, zašto je naš »žitelj« onako govorio o vjeri? Vidite li, da se je dobro naučio zadaću? Sad samo treba, da i druge »žitelje« u svom selu pouči: kako vjera spada samo u crkvu — i tako dalje.

Druga je stvar »madžarski« svetac Stjepan. Ovo o »madžarskom« svetcu naučio je našega »žitelja« jedan katolički pop, i to ovako:

Na katoličkom onom sastanku ustao je jedan hrvatski katolički pop i počeo govoriti ovako od prilike: U banskoj Hrvatskoj svetkuje se sv. Stjepan, koji je bio kralj ugarski, svetkuje se kao zapoviedani blagdan, kao veliki svetac, praznik. A svetkuje se tako zato, jer su toga svetca proglasili i postavili za patrona ili čuvara Ugarskoj. Ali ako je sv. Stjepan patron i čuvar Ugarskoj, nije u redu, nije pravo — kaže taj pop — da se i u Hrvatskoj svetkuje, jer Hrvatska nije u Ugarskoj, Hrvatska je sama svoja zemlja. Taj bi se svetac kao zapoviedani blagdan morao u Hrvatskoj ukinuti.

Ovako je govorio onaj pop, ovako je poslie i pisao mnogo o toj stvari, pa su ga na onom dogovoru strašno hvalili, a pohvalio ga je i jedan »žitelj« i odmah javio, da je on sa sv. Stjepanom već načinio račun: on ga ne pozna — toga madžarskoga svetca — on je na njegov dan liepo radio, kao da nije nikakav svetak.

Molim vas, hoćemo malo stati. (Dalje zarobljeno 75 redaka.)

Kako postaje „kapital"?

Nedavno sam čuo, ili čitao, da negdje u Africi ima ljudî, koji si za svaku noć prave i rede drugu postelju: Nakupi granja, šiblja, suhoga lišća, i na tom spava. A u jutro ide dalje, to ležište ostavi, — a na večer si pravi drugo.

Je li ovo istina, ili nije, to je sad svejedno. Ja sam vam ovo kazao samo zato, da vam pokažem čovjeka, koji nema kapitala, koji ga ne će nikad ni imati, jer ne zna, što je to kapital i što kapital vriedi. Ovaj čovjek nalovi, recimo, ribâ, ili nakopa korienja, ili česa drugoga, i nahrani se. A što mu ostane — ako mu ostane — to baci i ostavi. A kad je gladan opet ide u lov, opet kopa korienje. Ili, recimo, kad lovi ribe, treba kakovo drvo, koje ga na vodi drži, i drugo drvo, ili što drugo, čim ribu uhvati. Ali kad je s lovom gotov, on sve to ostavi, pa kad je gladan, opet traži drugo drvo.

To je, vidite, divljak. Taj živi od jutra do večera, a za dalje ga nije briga. I dok je čovjek takav, dotle je divljak, dotle on ne može napried.

A čovjek, koji ne će više biti divljak, taj radi posve drugačije. Taj nalovi ribâ, recimo, i nalovi baš toliko, koliko može pojesti. Ali, vidite, on ne će svega pojesti. On misli ovako: Ja ću i sutra biti gladan, a Bog zna, hoću li toliko naloviti, koliko mogu pojesti. Ostavit ću od ovoga malo za sutra, pa ako sutra nalovim manje, dodat ću ovo, pa će mi biti dosta. A ako nalovim više, onda još bolje: ostat će mi za preksutra ciela porcija.

Ovako rade ljudi. Ovako je nastalo sve, što ljudi imaju i čim se diče: Ovako su se napunili koši i hambari, štaglji i sjenici, ovako su nastala sela i gradovi sa svim dobrom i blagom, što je u njima. Ovako je nastalo ono, što se zove »kultura« i »civilizacija«. Ovako i samo ovako, odkidajuć sebi od usta, samo ovako može čovjek bez krivice i sile postati imućan, bogat i svoj, samo ovako u vječnoj brigi živi čovjek — bez brige. Ovako i samo ovako nastaje »kapital«, koji danas svietom vlada.

Jeste li razumieli?

A znate li, kako se ovo zove, kad čovjek otrgava i odkida od ustâ, pak čuva za sutra? Možda i znate. Ali i ja znam ovo: da ima hrvatskoga naroda, koji nema ni rieči za ovo, koji ne zna, kako se to zove: kad čovjek sebi odkida od ustâ i misli na sutrašnji dan, ili na drugu godinu. Gospoda naša kažu, da to čovjek štedi, da je to štednja.Ja ove rieči — moram priznati — ja je niesam čuo od hrvatskoga seljaka. Ja sam čuo, da ima ljudî, koji šparaju, Čuo sam i to, da se drugi momci rugaju kojemu mladiću, ako u soldačiji špara one krajcare, što na dan dobiva: kažu mu, da je »šparmajster«. A »šparati« — to je njemačka rieč. Jedino

se spominjem, da sam čuo, kako su njeke žene u mom selu znale hvaliti jednoga gazdu gospodara: da je čuvaran, da čuva.

Po tom bi rekao čovjek, da Hrvati ni ne znaju, što je to, o čem smo govorili, da Hrvati ne znaju »šparati«, šteditи, čuvati. — Ja to ne ću reći. Znadu to Hrvati, ali samo toliko, koliko je od starine ostalo, koliko im je u navadi ostalo. Meni se čini, da Hrvati tako »šparaju«, kao i miševi, koji nose u jamu kukuruz i drugo žito: meni se čini, da Hrvati ne misle, kao što ni miš ništa ne misli, nego zato nosi u jamu, jer mu je Bog tako dao. Tako je i današnjim Hrvatom ostala štednja od djedova, štede od navade.

A to nije dosta. Tko hoće pravo šteditи, taj mora misliti. A nije dosta ni misliti, nego moraš i brojiti i računati, i to dobro i pažljivo. A osobito se to mora danas, kad stotine i stotine vrebaju na seljački imetak, na seljačko dobro i novac. Pomislite samo: vinogradi ne rode a kolike su krčme i gostione! Koliki trgovci nude svakakvu robu! Koliko progutaju fiškali i notaruši! Koliki se plaćaju porezi, prirezi, nameti, potrošarine, takse i tako dalje bez kraja i konca! A znajte dobro: novčić koji jedan put izadje iz ruke seljaku, — taj će riedko kada ili nikada, nikad ne će doći opet u ruke našemu čovjeku: (Ovdje su zarobljena tri redka.)

Zato, ljudi božji, ako Boga znate, pogledajte oko sebe, promislite, gdje smo već i kamo ćemo doći, pa čuvajte svoju sirotinju! Čuvajmo i kupimo svoju sirotinju. Znajte, već je danas tako, da se ne možeš pomoći za krajcaru kod nijednoga svoga znanca, ni kod prijatelja, ni kod susjeda, (I ovdje su zarobljena tri redka.) Nitko nas više ništa nema. Znajte, da nam ne će pomoći nikakva banka na svietu, ako ne budemo čuvarni, ako ne budemo čuvali i kupili na hrpicu.

»Nemoj, čovječe, ako Boga znaš! Kako ćemo čuvati, kad nemamo dosta ni za potrošak? Imaj pamet!«

Imam ja već pamet, ne bojte se. Zato vam evo i govorim. Nije istina, da ne možete ništa pričuvati. I najveći siromah, čujete li: i najveći siromah može nješto pričuvati. Toliki su ljudi proračunali i opazili (a slobodno i vi sami promislite) ovo: Čovjek može deseti dio svoga potroška metnuti na stranu i pričuvati, — pak ne će ni osjetiti: živjet će bez toga desetoga diela, kao i s njim. Probajte sami po-

jesti 9 žganaca (pule ili palente), — bit ćete upravo tako siti, kao da ste ih pojeli 10.

»Vidiš, čovječe, da nemaš pameti, kad veliš, da bismo mi morali brojiti žgance, koliko ih pojedemo! A zašto vi gospoda, vrabac vas posudio, zašto vi ne brojite zalogajâ, nego to nam propisujete, koji svoje krvave žulje žderemo?«

Samo se, molim vas, nemojte srditi. Ja znam i sâm, da su gospoda vr . . i tri. Ali zato je svejedno ono istina, što smo rekli: sa 9 žlica čorbe bit ćeš upravo tako sit, kao i sa 10 njih. Istina je samo to, da se žlica čorbe ne može pričuvati za sutra. Ali ja tako ni ne mislim. Tu treba računati, pa sam zato rekao: da mora misliti i računati, tko hoće pravo šteditи. Ja sam vam kazao za danas samo jedan primjer a drugi put ćemo se već više o tom porazgovoriti.

Ima seljakâ koji živu oko gradova. Ovi seljaci mogu svašta u gradu prodati. Istina je, njima je potreban svaki novčić, što dobiju, — ali tu vriedi ono: sa 9 novčića pomoći će si baš tako, kao i sa 10. Sad bi trebalo onaj deseti novčić njekamo spraviti, njekamo sakriti, gdje ni bies ne bi mogao do njega, samo da se ne izmakne iz ruke. Svakako su ljudi smišljali, kako bi se to moglo, pa su se i domislili. Posljednji put spomenuo sam vam, da ima takovih udruga ili zadrugâ, u koje se nosi svaki tjedan po jedna kruna. Ja sam se na ove zadruge, sjećate se, strašno srdio. A zašto? Zato, jer one niesu za sve seljake, nego samo za one, koji mogu svaki dan, ili barem svaki tjedan doći do novaca. I koliko su ovakve zadruge na štetu i na nepriliku onomu seljaku, koji ne može svaki tjedan doći do novaca, — toliko su na korist onomu seljaku, koji na tjedan služi ili koji svaki tjedan može štogod prodati. Zato bi se ovakove zadruge ne samo mogle, nego bi se morale složiti blizu svakoga grada. Ove bi zadruge morale imati svoga čovjeka, koji bi išao od babe do babe, pa bi joj na pol za šalu, na pol za istinu baš oteo svaki deseti novčić, ako ga ne bi htjela sama dati. A gdjekoji put bi joj uzeo za njezinu korist i malo više, ako joj ne bi bilo baš nuždno.

Tako, vidite, ovo dvoje nam treba: Treba nam zadrugâ, koje bi seljaku davale kredit, i to jevtino, bez velikih kamata. Drugo, treba nam zadruga, u koje bi seljak nosio svoju sirotinju, što bi sebi od ustâ otrgavao. Ali i one prve zadruge primale bi, kad bi seljak što prodao, pa bi mu što preostalo, a i one druge davale bi manji kredit, kad bi komu

uztrebalo. Ove druge morale bi imati više novaca, pa bi mogle onim prvim pomagati. Jedne zadruge, i to one prve, morale bi se složiti dalje od gradova, a one druge u gradovima, ili blizu gradova. I tako bi narod jedan drugomu pomagao: svi seljaci hrvatski bili bi kao jedna družina, jer bi se i zadruge udružile i sporazumievale.

Ne znam, jeste li me razumjeli, ali za danas dosta. Moram vam još kazati ovo: Na onaj naš razgovor »Kad već ne curi, — neka barem kaplje« strašno su se razljutili oni ljudi, koji su u Zagrebu osnovali onakovu zadrugu. To su sve naši ljudi i prijatelji naroda, pa su mislili, da sam ja njih pokrivio: da su oni izmislili, kako se iz seljaka može izcijediti i zadnja kapljica. Ja i sad velim: na onaj se način to može. Ali hvala Bogu, što su kod one zadruge naši ljudi, pak oni toga ne će, kao što oni sami niesu one mudrije ni izmislili. Ali neka sutra dobiju onu zadrugu u ruke drugi ljudi, — vidjet ćemo, kako bi se radilo. Ništa zato, što se ta zadruga zove »katolička«: našlo bi se i kršćenih i katoličkih židova. To je jedno. A drugo: ovakove zadruge niesu za sve seljake, nego samo za one, kako smo rekli. A tko u ovakovu zadrugu vabi i mami sve seljake bez razlike, to je gulijaš, da mu pod suncem nema para.

U ovom broju zarobljeno je preko tri stranice. Da naši čitaoci ne dobiju gola i čista papira, evo im donosimo u ovom drugom izdanju jednu pjesmu: kako se je postolar (ili »šoštar«) pogodio s vragom. Mislio vrag, da će siromaha postolara odvući u svoj pakao. Ali dobar je Bog: pomoću Božjom ode vrag do vraga.

Ali čitajte sami: Evo:

Postolar i vrag.

Po narodnoj pripoviedci spjevao pok. August Šenoa.

Bio jedan postolar,
Pošten čovjek, al' već star:
Mnogo djece mnogo treba,
A u kući nema hljeba.
A djeca sve viču: kruha!
Odkud kruha? Nužda je gluha!
Šije starac ciele noći,
Šije starac, već mu ruke
Slabe htjele iznemoći,
Izuljene od zle muke.

Vikne: „Pomoz', ma i tko si,
Baš da vrag mi pomoć nosi!"
Tek što majstor rieči reče,
Iznenada kuc! na vrata:
Eto vraga! — „Dobar veče!
„Kakvo dobro od zanata?"
„Nije dobro", na to stari:
„Slab užitak, staro šilo,
„A u kući loše stvari.
„Bi l' pomoći, vraže, bilo?"

Vrag će na to: „Pomoć laka,
„Svega blaga preko mjere.
„Al to znaš, da ruka svaka
„Drugu ruku opet pere.
„Zato poslie sedam lieta
„Sa mnom ćeš put moga svieta.
Sila Boga lje ne moli.
Glad ne pita, tko ga hrani.
Majstor moj na sve privoli
I dušu si utamani.
Al' u kući biela kruha,
Žuta zlata, liepa ruha.

*

Sinak Božji zakasnio,
Mnogo puta još do neba.
Tu prenoćit putem treba,
Majstoru se navratio.
„De počinka, domaćino!"
Goso daje staro vino,
I pečenu jarebicu,
I mekanu posteljicu.
Bog osvanu prije zore,
Pa besjedi: „Oj majstore!
„Na svemu ti hvala moja,
„Pa mi reci do tri želje.
„Istina će bit rieč tvoja, —
„Bile male, ili velje!" —
„Hvala ti na tvojem daru!
„Pa kad hoćeš, da ti kažem,
„Ove želje, gospodaru,
„Pred mogućnost tvoju slažem:
„Na tronožku tko mi pane,
„Bez mene nek ne ustane;
„U prozor mi tko zaluče,
„Bez mene glave ne izvuče;
„Tko u vrtu kruške takne,
„Bez mene se ne odmakne."
A Bog reče: „Čudni ljudi!
„Al', što želiš, to ti budi".

*

Ide vrieme, dodje rok:
Eto vraga skok na skok,
Kuc! na vrata iznenada:
„Dobar večer, stari goso!
„Već je hora, pusti poso!
„Brže bolje! Hajdmo sada,
„Puna mjera sedam ljeta,
„Put mojega treba svieta!"
A majstoru na opako.
„Čekaj, dokle večeramo.
„Tko će gladan sad u pako?
„Na tronožku sjedni tamo!"
Na tronožku vraže sio, —
Kô prikovan da je cio.
„Gotovi smo, hajd idimo!"
Vrag da skoči, pa se trza,
Baca tamo, baca simo,
Biesno škripi, lud se vrza,
Ko tamjanom da ga kadiš,
Ili svetom vodom hladiš:
Psiče, puše, kune, psuje,
Grize, plače, jadikuje.
Al' badava! Kako sio,
Ko prikovan da je cio!
„Oj računi tebi pusti,
Sedam jošte dajem lieta
Tvojoj duši ovog svieta,
Al' me, goso, pusti, pusti!"
„Id', ludjače, do nedraga!"
Majstor reče, — vrag do vraga.

*

Ide vrieme, dodje rok,
Eto vraga, skok na skok!
Kuc! na prozor iznenada:
„Dobar večer, stari goso!
„Već je hora, pusti poso!
„Brže bolje, hajdmo sada!
„Puna mjera sedam lieta,
„Put mojega treba svieta.
A majstoru naopako!
„Čekaj, dokle večeramo;
„Tko će gladan sad u pako?
„Pod prozorom čekaj tamo!"
U prozor ti vraže luče, —
Svoje glave ne izvuče.
„Gotovi smo, hajd idimo!"
Vrag da skoči, pa se trza,
Baca tamo, baca simo,
Biesno škripi, lud se vrza,
Ko tamnjanom da ga kadiš,
Ili svetom vodom hladiš.
Psiče, puše, kune, psuje,
Grize, plače, jadikuje:
Al badava! — lud zaluče,
Svoje glave ne izvuče.
„Oj računi tebi pusti!
„Sedam jošte dajem lieta,
„Tvojoj duši ovog svieta,
„Al me, goso, pusti, pusti!"
„Id' ludjače do nedraga!

„Al kad dodješ, nebudali!
„Kraj je onda svakoj šali."
Majstor reče, vrag do vraga.

*

Ide vrieme, dodje rok,
Eto vraga, skok na skok!
Kuc! na vrata iznenada:
„Dobar večer, stari goso!
„Već je hora, pusti poso,
„Brže bolje, ajdmo sada!
„Puna mjera sedam lieta,
„Put mojega treba svieta."
Lija majstor stiska oči:
„U liep čas mi došo jesi!
„Gle tam krušku, deder skoči,
„Pa krušaka ded natresi;
„I kruške mi nosi simo,
„Da se putem osladimo."
Skoči vraže, ludo zviere;
Trese kruške do zla biesa,
Dokle do tri pune mjere
Krušaka se nenatresa.
Ludjak krušku uhvatio, —
Ko da si ga priliepio.
„Gotovi smo, hajd idimo!"
Vrag da skoči, pa se trza,
Trese tamo, trese simo.
Biesno škripi, lud se vrza,
Ko tamjanom da ga kadiš,
Ili svetom vodom hladiš.
Psiče, puše, kune, psuje,
Grize, plače, jadikuje:
Zalud! — krušku uhvatio, —
Ko da si ga priliepio.
„Oj računi tebi pusti!
„Sedam jošte dajem lieta
„Tvojoj duši ovog svieta,
„Al me, goso, pusti, pusti!"
„Ao, vraže, naopako!
„Ako sam se zapisao,
„Da ću s tobom poć u pako
„Nisam svoje kruške dao.
„Kraj je sada svakoj šali.
„Ja ti rekoh, ne budali!"
Skoči majstor, skoče momci,
Redomice vratolomci,
Povadiše to remenje,
Djavolčetu ledja glade.
Djavo kuka, djavo stenje,
I kroz suze i kroz jade
Djavo gosi to govori:
„Oj pustoga vam remena!
„Joj! nemojte! — ta to gori.
„Ni vrag nije od kamena!
„S toga za liek ledja mojih,
„A s žuljeva mojih hudi',
„Jošte dvaest lieta budi!"
„Kraj je sada svakoj šali;
„Ja ti rekoh: ne budali!
Pa sve više čeljad gibka
Zamahnula to remenje,
A sve više kao šibka
Vrag se trese, vraže stenje;
Pane remen, opet zviznu;
Vrag se vije, jecat briznu:
„Jao! jao! dosta! dosta!
„Nek ti duša bude prosta."
„Id' ludjače do nemila!"
Majstor reče, vrag do vraga;
Nikad njemu više traga.
Istina vam sve to bila:
Od majstora sam ja slušo,
Kad sam kod njeg vino kušo.

Zarobljeno.

Zarobljeno.

Sitnice.

„Reklama". Danas nema, kažu, bez „reklame" ništa, kao ni bez novaca. A što je to „reklama"? To ćete znati, kad vam kažem ovo: Nijedne se hrvatske knjige ne proda toliko, koliko koledara „Danice", što ga izdaje vriedno naše družtvo sv. Jeronima. „Danice" se prodaje posljednih godina do 50.000 (petdeset tisuća) komada! „To mora nositi silni dobitak tomu družtvu!" — misle knjižari. „Koledari se dobro i lako prodaju. Hajdemo i mi, da izdamo koledar!" I dadu složiti koledar, dodadu još kakovu sliku, dadu kakvomu gladnomu djaku koju forintu, da im još štogod načrčka, i koledar je gotov. Ali tko će ga kupovati? Sad treba „reklame", to jest: treba priljepiti po uglovih u gradu velike oglase: da je izašao takav i takav koledar: „Katolički koledar", „Marija-Bistrički koledar", i još kojekakvi. Ništa zato, što je knjižar židov: naći će se ljudî, koji će kupiti i židovski katolički koledar Treba to samo oglasiti u rodoljubnih novinah. „Pa zašto ne bismo oglasili, kad plati?" Još „rodoljubnije" novine — one će dodati, da je tê koledare izdala „z a s l u ž n a" knjižara tâ i tâ („zaslužna" zato, što hrani dva tri črčkara, koji pišu u „rodoljubne" novine). — Ali ni to nije dosta. Još je narod pametan, pa ne vjeruje. Što sad? Treba oglasiti: „Svaki kupac, koji kupi ovaj koledar, može dobiti b a d a v a liepu žepnu uru (sât). A ako hoće znati, kako može doći do ure, neka pogleda u taj koledar". — Nije biesa, svatko bi htio imati uru zabadava. Ali prije treba da pogleda taj koledar. „Hajde kupit ću koledar (za 20 novčića ne ću biti bogac!), — možda ću dobiti uru". — Eto, to vam je reklama. — A drugi jedan oglašuje ovo: Prodajem cipele (postole). Jedan dan u mjesecu „p r o d a j e m" dajem, ciele badava, i to ovako: Tko kod mene kupi cipele, dobit će za to potvrdu. Na koncu mjeseca oglasit ću: „Svi, koji su kod mene kupili cipele taj i taj dan, neka dodju s potvrdom (ceduljom), i svima ću povratiti novce, koji su taj i taj dan kod mene kupili". — A kakve još ima reklame, i to ne samo u trgovini, nego i u „rodoljubnoj" politici, to ću vam kazati drugi put. Razumije se, da su i tu prvi židovi.

Glasovi iz naroda.

Seljačka banka. „DOMOV" prijatelj Josip Tomac iz Virja pita: „Na kojem temelju se osniva ta seljačka banka? Možemo li i mi vanjski seljaci pristupiti kao članovi toj seljačkoj banki?"

Na ovo ću za sad odgovoriti u kratko ovako: Veleč. g. Iv. Barbić, koji je najviše pisao i hodao za ovu stvar, on misli ovako:

Po čitavoj hrvatskoj zemlji treba u svakoj župi osnovati seljačku novčanu zadrugu, i to takovu, u kojoj svi zadrugari jamče čitavim svojim imetkom jedan za sve, svi za jednoga. (To su tako zvane Rajfajzenove zadruge.) Onda treba da se ove zadruge sve u jedno udruže i stvore „Središnju seljačku banku" u Zagrebu. Dakle: sve hrvatske seljačke novčane zadruge bit će zadrugarice („dioničari") u „Središnjoj seljačkoj banci", a k njima mogu pristupiti i drugi, koji u tu banku dadu svoj novac. — Zadrugari mogu svoje prištednje davati svojoj zadrugi, ali ne moraju uplaćivati u nju na tjedan ili kako drugačije, nego samo jedan put uplate 20, 30 kruna, kako se već odredi. „Središnja seljačka banka" davat će zadrugam potrebni novac, a zadruge zadrugarima, i to za male kamate. — A tko će toj banci dati novaca? — Svi oni, koji ih imaju, a uloženi su im u gulijaškim štedionama. Tko ne da, taj nije naš. A poslie bi se banka pobrinula za novce drugdje, kako smo već o tom pisali. — Ovako misli g. Barbić, a ja se s njim u svem slažem.

Onaj g. Zatuka opet piše u „Hrv. Pravu" o toj stvari, piše i psuje, grdi mene i „slavosrbe". Pa dobro. Možda mi Hrvati i ne možemo ništa početi, a da se prije pošteno ne izgrdimo. Neka bi i to bilo, samo da se što počme. Grdeći i psujući taj g. kaže, da sam ja lagao, kad sam pisao, da taj g. hoće: „neka bi vlada podizala kotarske udruge, koji bi bile u rukama oblasti". On, veli, nije za kotarske udruge, nego za kotarske **zaklade.** I psujući i grdeći sad opet piše: „Zaklada je nješto **skroz naskroz zvaničnoga",** stoji „pod nadzorom vlasti", ali „morala bi se uprava (tih zaklada) predati u ruke naroda". Meni bi milije bilo, da je g. Z. ovo razumljivije kazao, da to i narod razumije. Ali kad nije, ja ću vam to malo razložiti, a ako dobro ne razložim, neka g. Z. popravi. — „Nješto skroz naskroz zvanično" to je isto, što i „službeno", što je posve („skroz naskroz") u rukama oblasti. Kako bi se mogla uprava takove službene zaklade predati u ruke narodu, to ja ne znam, to zna g. Z. A novce bi za tu kotarsku zakladu dala vlada, u nju bi se metnuli občinski i urbarijalni novci, — ako sam dobro zapamtio, što je g. Z. pisao. — A ja i opet kažem: Pomoći treba čitavomu narodu hrvatskomu, a čitav taj narod ima 4—5 vladâ. Hoće li g. Z. ili tko drugi tê vlade prisliti, da rade i da složno rade za narod? — Ja ga evo liepo pitam, — a on će mjesto odgovora psovati i mene i slavosrbe, s kojima ja, da uz put kažem, imam toliko posla, koliko i g. Z. — Piše

g. Z., da sam ja lagao. To je napisao u jadu i srditosti, a u toj srditosti napisao je i ovo: „Danas Vi, g. Radiću, apelirate na seljačtvo i kažete mu: „„Daj svaki tjedan jednu krunicu"" ... Čitaoci naši neka prosude, gdje sam ja i kad sam ja to kazao. Protivno sam pisao i još dodao (str. 346. u „DOMU"): „to sve ne govorim ja, nego oni drugi, koji" i t. d. I ovi drugi (oko kat. gosp. udruge), oni se ljute na me, što sam pisao proti krunici na tjedan, a g. Z. ovako! Tko laže? Hoće li na to odgovoriti g. Z.? — Još piše g. Z.: Nu čujte, što Vam ja velim: ... seljak je podpuno izmožden". — Dragi g. Z., to sam ja Vama prije rekao, dopustite. Čitajte onaj razgovor: „Kad već ne curi", i t. d.

Još piše g. Z.: „Istina, da smo mi starčevićanci proti „seljačkoj banki" i samo s toga, što ... ona ne bi ništa bolja bila od svake vladine udruge", jer bi u njoj gospodarili „slavosrbi". — Ne bi. U njoj bi gospodarili oni, koje bi izabrale seoske novčane zadruge skupa s onima, koji bi banku pomogli osnovati **novcem.** A oni slavosrbi, kojih se g. Z. boji, da bi gospodarili u toj banki (to je: Radić, Zagorac, Tuškan, Derenčin), — ovi nemaju novaca. Zato bi dobro bilo, da g. Z. ostane čvrsto na onom, što je psujući i grdeći sâm napisao, a to je ovo: „Naprotiv osvjedočujem Vas, da sam veoma zauzet za gospodarstvene udruge"... Kod toga neka ostane, a neka ne zove u pomoć kotarskih zaklada, koje su „skroz naskroz" „nješto zvaničnoga". Kod toga neka ostane i neka nagovori svoje prijatelje-novinare i političare: da svi složno dignemo glas: **Van s našim novcima iz gulijaških pandža! Skupimo prije svega svoju sirotinju!** — pa će Seljačka banka imati za početak **dosta.** — Hoćete li, g. Z.? Ako hoćete, opraštam Vam sve psovke i pogrde, kojih — vjerujte mi — niesam zaslužio.

Baš su dotiskana pravila i uputa, kako se osnivaju seljačke novčane zadruge. Tko to želi imati, neka piše „DOMU".

Što je nova doma i po svietu?

Malo nam je danas ostalo prostora za novosti, kad imamo dosta novih brigâ, pa neka za danas bude bez njih. A od nove godine više ćemo zadovoljavati i radoznalcima. Jedino ću vam danas već javiti, da se je 15. o. mj. zagrebački sabor opet sastao. Već je bilo i dosta buke, a što se dalje radi, sve ćemo to javiti.

Misle njeki, da je ono bila šala,

što je posljednji put bilo natiskano na ovome mjestu. A ja vam velim svima, koji nieste platili: Ljudi, bogme nije šala! Što mislite? Nemojte ništa misliti, nego brojite. Bez zamjere!

Tiskara **C. Albrechta (Jos. Wittasek)** u Zagrebu

Drugo izdanje.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi u 2. i 4. petak svakoga mjeseca.

DOM

Uredničtvo i uprava u Zagrebu Jurjevska ulica 28.

Vlastnik, izdavač i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" (bez priloga) **na godinu 3 (tri) Krune.** - Ako *desetorica* ili više zajedno šalju predplatu za „DOM", dobit će DOM za manju cienu, i to: desetorica i više svaki za **2 Krune 40 filira,** dvadesetorica i više svaki za **2 (dvie) Krune.** — S prilogom „DOMOVA KNJIŽNICA" stoji „DOM" 1 K. više. — Pojedinci se mogu predplatiti i na pol i na trećinu, a desetorica i više i na četvrt godine.

Broj 24. | **U Zagrebu, u petak, 14. prosinca 1900.** | **God. 1.**

Br. I.—1140

1900. **U ime Njegova Veličanstva kralja!** Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. državnog odvjetničtva, da tiskopis odtiskan u povremenom časopisu „Dom" od 23. studena 1900. br. 23. i to: I. Odlomak članka pod naslovom „Hoće li nam što pomoći naši zastupnici" i to od „Ali čujte, što se je dogodilo" do kraja članka. II. Odlomci članka pod naslovom „Što je „žitelj" naučio na „konferenciji?" i to: a) od „Ali je on bio u školi" do „za narod je izgubljen", b) od »Vi svi poznate jako dobro«, do kraja članka III. Odlomak članka pod naslovom „Kako postaje kapital"? i to a) od „Sve to ide" do „veća sirotinja", b) od „nego baš moraš" do „s torbom po svietu", tvori učinak zločinstva smetanja javnoga mira, označenoga a §. 65. kz. i prestupak §. 302. kz.

Stoga se izriče zabrana dalnjega razpačavanja rečenoga tiskopisa, zapljena se potvrdjuje, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa „Doma". Razlozi: Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti na mržnju i prezir proti načinu vladanja i upravi državnoj, te nuka na neprijateljstva proti različitim vjerozakonskim družbam i u obće stanovnike državne jedne proti drugim; što tvori učin zločinstva smetanja javnoga mira označena u §. 65. kz. i prestupak §. 302. kz. Osuda osniva se na §§. 6., 8. i 12. t. p. i §§. 32., 33. i 34. t. z. Kralj. sudbeni stol. U Zagrebu, dne 26. studena 1900. Rakodczay.

Hvala Bogu!

Kad pomislim, kako mi je bilo pri duši pred godinu dana, kad sam počeo pisati i izdavati ove razgovore za hrvatske seljake, — kad na to pomislim, ne mogu drugo kazati, nego: Hvala Bogu!

Vi znate, o čem smo se razgovarali, i što je »DOM« naučao, a znam i ja. Ali ja znam još ovo dvoje: Prvo: Nije sve dobro, što je »DOM« naučao. Ako i jest možda sve dobro mišljeno, nije možda dobro izrečeno! — Drugo: Baš ono, što je u »DOMU« najbolje, to ima najviše neprijateljâ i medju našom gospodom, a i medju samim narodom seljačkim. Pa ipak vidite: za godinu danâ »DOM« je našao toliko prijateljâ koliko ja niesam ni u snu mislio.

Tu čovjek mora reći: Hvala Bogu! Hvala Bogu, što i malo dobra stvar može u našem narodu naći toliko prijateljâ! A što bi bilo, da je »DOM« bio u svem takav, da bolji ne bi mogao biti? Što bi bilo, da su svi oni prijatelji dobroj stvari, koji su joj neprijatelji?

Sigurno bi bilo još mnogo bolje.

Zato se ja i nadam, da će biti bolje, jer vidim, da dobro nije umrlo ni medju našom gospodom, a još manje medju hrvatskim seljačkim narodom. Nije dobro umrlo, i ne će umrieti, jer je dobro vjekovito, i bez dobra ne bi sviet ni jedan časak mogao obstati. Sviet je stvoren za dobro, i nije istina ni danas da čovjek hoće samo zlo. Samo što dobra ima ovdje više, ondje manje. A ja i opet hvalim Bogu, što uza sve zlo, koje nas bije, i kojim se sami bijemo, — što uza sve to zlo u hrvatskom narodu ima još toliko dobra, što naš narod još toliko hoće dobro, da svatko može dobro raditi i od toga se nadati većemu dobru, — tako da nitko nema izgovora.

S ovom vjerom u dobro, koje je vjekovito i od svega na svietu najjače, — mi ćemo raditi i dalje puni nade i bez straha.

Dopalo ciganina carstvo pa prvoga objesio svoga ćaću!

Malo se uztrpite pa ćete već čuti, zašto sam ovako počeo. Najprije čujte pripoviest.

Bio kod mene nedavno prijatelj seljak. Razgovarali smo se o tom: kako će se po hrvatskoj zemlji složiti seoske novčane zadruge, koje će davati svojim zadrugarima seljacima novce za male kamate. — »A tko će« — pita me prijatelj — »tko će, kaže, biti gospodar u takovoj zadrugi?« — A ja sam odgovorio: »Prvi gospodar u takovoj zadrugi mogao bi biti župnik, a uz njega bi bili odabrani domaći ljudi, seljaci. A ako baš ne bi župnik mogao, ili ako ne bi htio, mogao bi i koji seljak biti prvi gospodar u toj zadrugi«.

A znate li, što mi je odgovorio moj prijatelj? Dok sam

ja još govorio, kimao je glavom, a kad sam ja dogotovio, onda je on počeo:

»Od toga ne će tako biti ništa, ako budu tu gospodarili seljaci«. — »Zašto?« pitam ja. — »Kazat ću ti. Ima kod nas u blizini štediona. Kako je kod nas sviet već previše zadužen i ljudi uzimaju novce na mjenicu, pak ih potroše na štogod, nije štediona htjela više davati novaca svakomu na ničij podpis, nego je odredila ovako: Postavila je u selu jednoga seljaka za svoga »povjerenika«, pa komu taj povjerenik napiše svjedočbu, da je dobar gospodar, tomu je štediona dala novaca. Pak čuj, što je i kako je bilo: Dodje seljak k tomu povjereniku-seljaku i pita i moli: bi li mogao dobiti novaca? A povjerenik mu odgovara: »Bi, ako bude dosta piti«. I hajd oni obadva u krčmu, pa pij — trbuh im mjera, sve na račun onih novaca, kojih još nema. Tako jednomu, drugomu, trećemu — do desetoga. A jedanajsti je povjereniku sa sinom spravio i pokupio sieno na livadi, dvanajsti mu je sa svojom družinom okopao kukuruz, trinajsti mu je siekao drva, četrnajsti . . . Što ću ti govoriti, — znaš i sam: obdjelali su ljudi »povjereniku« polje, radili mu, kao robovi, kao kmetovi, i još ga napajali do pijanstva. — I još ću ti nješto reći: Ako tu budu seljaci gospodarili, ovi bogatiji i zubatiji — tî će sebi i svojim dieliti novce, a siromah se ne će tu moći pomoći, da se raspne«.

Dok je još govorio moj prijatelj, meni se je sve u glavi vrtjelo. Za Boga miloga, što mi to kaže! A kad je svršio, onda malo da mu nisam rekao: »Ako je tako, onda idite — Bog budi s nami! k vragu! — Neka vam vrag pomogne, kad se sami tako medju sobom žderete i gulite«.

Ali mu niesam tako rekao, nego sam šutio: sve mi se još vrtjelo u glavi. Sjetio sam se, kako sam davno već čuo jednoga seljaka, kako je rekao: »Od onda je sviet pošao po vragu, od kad je car dopustio, da muž muža sudi!« Mislio je na mjestni sud, gdje može i seljak biti mjestni sudac, a seljaci su i prisežnici ili »prisjednici«. Ja sam već onda, kad sam ovo čuo, već sam onda mislio i smislio: zašto se seljak na seljaka ovako tuži. Ako hoćete, kazat ću i vama.

Njetko je njegda kazao — i to učeni čovjek — da je čovjek čovjeku vuk: čovjek bi čovjeka zadavio i pojeo, kao vuk! Ovako misle mnogi ljudi. Ima ljudi, koji i šire ovakvu nauku, i to samo zato, da bi i oni smjeli biti vuci, koji tako naučaju: da im se ne zamjeri. Već smo se razgovarali o tom,

kako njeki ljudi naučaju, da je čovjek živina, pa da mu nije zamjere, ako živi živinski, ako davi i ždere drugoga čovjeka, kao vuk. Ovakav je nauk kriv, što danas Englezi dave Bure u Africi, ovakav je nauk kriv, što i oko nas Hrvata obilaze ljudske živine, koje nas dave.

Ja ne znam, što vi mislite, je li čovjek čovjeku baš vuk. Ne znam, mislite li i vi, da čovjeku najviše godi, kad može drugoga čovjeka daviti, i da tako rečem, krv mu piti. Ali ako i vi tako mislite, ja vam kažem: krivo mislite. Istina je, čovjek može počiniti, pak i čini zlo drugomu čovjeku. Ali to čovjek ne čini sve iz zla srca, nego: čovjek čini najviše zla zato, što je njemu samomu zlo, čovjek najviše vraća zlo za zlo.

Ako ne vjerujete, posluhnite me malo. Vi znate, nema vjernije i poslušnije živine nego što je pas, pseto, vseto, cucak, kêr, ili kako hoćete. Ali pripnite, priveže vi psa na lanac ili sindžir (verige), — to vam više nije pas, to je ris, i strašniji od risa! Zlo mu je: privezali su ga, prikovali su ga, ne dadu mu, što bi htio. A on bi htio od plota do plota, od stupa do stupa, od grma do drva, i sve bi ponjušio i podišao, — kao pas. To mu je narav. A mjesto toga — na lancu! Pa kako se ne bi trgao, kako ne bi lajao i režao, kad su mu uzeli, što mu je Bog dao! Pa kako bi bio dobar i miran, kad mu je sav sviet neprijatelj! I zato, štogod čuje i vidi, na sve je biesan, na sve laje, reži, sve bi izgrizao i razderao. Ili vi možda mislite, da on zna, zašto su ga pripeli na lanac? Možda da on zato laje na tata, što zna, da je to tat? Ne zna on toga. Lajat će na najboljega vam prijatelja, kao i na najvećega lopova!

Bože oslobodi, da bi ja kazao: čovjek je, kao i pas. Ali čovjek u zlu, u robstvu i sužanjstvu, gdje ga sve tare i bije — to je kao pas na lancu. Pamtite to, i nemojte se čuditi, što se ljudi toliko med sobom kolju: što je svietu gore, što manje ima slobode, — to je čovjek čovjeku veća krvopija.

Ako ne vjerujete, prosudite još ovo: Kad su ljudi u veselju, kad se malo ponapiju i zaborave svoje zlo, — gledajte, kako se grle i ljube, kako mnogi plaču, kao djeca! Bože, dobar ti je čovjek, — daj mu samo malo dobra! Ne davi ga, ne gnjeti ga, daj mu da slobodno odahne, — i vidjet ćeš mu dobru dušu, božju dušu, sav će sviet ogrliti. A gnjeti ga, davi ga, stišći mu dušu, ne daj mu ništa po duši, — i zadavit

ćeš i zadušit ćeš u njem dušu, i čovjek će biti bez duše, i kao da i nije čovjek, nego vuk, ili ris, ili ona gadna zvier hijena.

Pa treba li još sad, da vam razlažem: gdje ljude dave i gnjetu, gdje im ne dadu odahnuti, gdje nema pravice, gdje sila gospodari, jednom riečju, gdje je sve u robstvu i sužanjstvu: može li tu biti sviet dobar, može li tu čovjek biti čovjek? Ne može. Taj će jedan drugoga klati. Pas na lancu — strašna je zvier.

A tko je odrasao u robstvu i pod silom, taj ne zna nego za silu i za robstvo. A dajte vi sad ovakvomu čovjeku njekakvu slobodu, ili njekakvu vlast u šake pa da vidite, što će biti! Bit će onako, kako i s onim ciganinom, kojega je, kažu, dopalo carstvo, pa prvoga odmah objesio svoga ćaću! Taj je ciganin cieli svoj viek gledao, da cigane vješaju, — pa tko će prvi na vješala, nego njegov ćaća! Neka se vidi, da i cigo zna staru pravicu za cigane, onakvu, kakvu je naučio.

A sad vi prosudite tu stvar, da »muž muža sudi«, to jest: da seljak seljaka sudi. Prosudite, zašto su onoga povjerenika-seljaka morali seljaci napajati i badavu mu raditi. A kad prosudite i promislite, vi ćete se uvjeriti, da čovjek čovjeku nije baš vuk, da seljak seljaku nije baš dušman i krvopija. Kod seljakâ ima zla, to je istina. Ali ako ga ima i više, nego kod gospode, — nije čudo, jer: »U dobru je lako dobar biti«, rekao je njetko, a to je istina, kako smo vidjeli. Zato neka budu najprije oni bolji, kojim je bolje, nego seljaku. Ali neka budu kakvi im drago oni, kojim je bolje, nego seljaku, seljak, koji ovo pročita, neka uviek misli na ciganina, kojega je dopalo carstvo, pa to neka turi pod nos svomu susjedu seljaku, ako bi i toga kad zapalo kakovo »carstvo« od gospode, ili od obćine, ili od sela: neka mu kaže, da za Boga ne vješa najprije svoga ćaće.

Osamnaest i pol milijuna kruna.

Hiljadu hiljada (1,000.000) — to je jedan milijun. Ja znam, da malo koji od vas ima posla s milijunima. Ali baš za ovih osamnaest i pol milijuna — za to se mora brinuti svaki od nas, jer u tim milijunima ima i naših novčića, jer ovi milijuni — to je proračun banske Hrvatske, za buduću godinu 1901.

Ja znam, da ima naših čitalaca, koji ne znaju, što je to proračun. Naši čitaoci po banskoj Hrvatskoj, po Dalmaciji i po Istri — ovi bi mogli znati što je to proračun, i to barem po tom, što bi morali znati za občinski proračun. Znate, da mnogi plaćate občinski namet, a tim nametom plaćate občinske svoje činovnike i učitelje, a namirujete i druge potrebe. Ali to je samo ondje, gdje imade občinâ, gdje imade »občinska samouprava«, t. j. gdje se občina sama upravlja i ravna. Tako je posvuda u našem narodu, samo toga nema još u Bosni i Hercegovini. Ali ni oni naši ljudi, koji imadu občinu i svoje občinske odbornike ili većnike, — ni oni se mnogo ne staraju za svoj občinski proračun, mnogi ne znaju, koliko njihova občina troši. A kad toga ne znaju i za to se ne staraju kako bi se starali za to, koliko troši ciela banska Hrvatska! Ipak ih možda ima njekoliko, koji se za to staraju, pak za ove i pišem ovo. A oni, koliko mogu, neka upute druge.

Kako smo rekli, proračun čitave banske Hrvatske, t. j. Hrvatske i Slavonije, iznaša za godinu 1.901.: osamnaest milijuna, šest stotina i šest tisuća, osam stotina i trideset i sedam kruna (18,606.837). Ali pazite dobro: Ovo niesu svi novci, što narod plaća. Narod plaća mnogo više, — ali ono drugo dolazi u drugi proračun. — Već smo spomenuli občinski proračun. U ovaj proračun idu novci od nameta i njeki drugi dohodci, — a u občinski proračun ne idu novci od poreza, ni od potrošarine i točarine, ni od biljegâ, ni od taksâ ni od duhana, ni od lutrije, ni od soli, ni od pošte, ni od državnih šuma. Ovi novci idu u zajedničku kasu, koju banska Hrvatska ima s Ugarskom. I ovi novci iz banske Hrvatske skupa s onim novcima iz Ugarske — to je zajednički državni proračun. U ovaj zajednički državni proračun plaća banska Hrvatska preko 46 milijuna krunâ. (Godine 1897. i 1898. platila je preko 47 milijuna, a godine 1899. preko 46 milijuna i 380 tisuća.) Sad onaj zajednički sabor u Pešti, u kojem ima 400 Madžara i 40 Hrvata, — taj sabor daje i povraća banskoj Hrvatskoj natrag od ovih novaca 44 od stotine, t. j. 44 filira od krune. Ono, što ostane u zajedničkoj kasi, — ono se troši na kralja i njegove službenike, na vojsku, na pošte i željeznice i još njeke stvari. A ovo, što zajednički onaj sabor daje natrag banskoj Hrvatskoj, — to je za domaće potrebe banske Hrvatske (i to za

sve domaće potrebe osim gradskih i občinskih), to je proračun za »nutarnju samoupravu« banske Hrvatske.

Sad pazite: Banska Hrvatska plaća u skupnu kasu porezâ i drugih daćâ po prilici 46 milijuna — bez občinskoga nameta, koji ostaje doma. Od ovih novaca dobije banska Hrvatska natrag blizu 17 milijuna, i to ona troši na svoj sabor u Zagrebu 155.440 kruna, na bana 71.600 K., na odjel za »unutarnje poslove« (t. j. na činovnike kod vlade u Zagrebu, na županijske i kotarske oblasti, na žandare, ceste, penzije itd.) blizu 9 i pol milijuna, ili točno: 9,489.056 K., na škole i crkve blizu 4 milijuna, ili točno: 3,944.741 K., na sudove i sudce blizu 5 milijuna, ili točno: 4,946.000 K.

Ako sad sbrojite sve novce, t. j.

za sabor	155.440
za bana	71.600
za unutarnje poslove	9,489.056
za sudove	3,944.741
za škole	4,946.000
dobit ćete	18,606.837

A rekli smo, da se banskoj Hrvatskoj daje iz skupne kase samo oko 17 milijuna, ili točno: 16,926.513. Od kuda će se uzeti 18 i pol milijuna, kad nam se povraća samo 17 milijuna? — Ovaj višak — to je samo naše: to je dohodak od starih naših zaklada ili fundacija što smo prištedili; to su prinosi, što ih daju gradovi za one škole koje uzdržava ciela zemlja. A ima tu nešto drugih dohodaka, na primjer ovakvih: vlada uzdržava na zemaljski trošak bolnicu za umobolnike i ludjake u Stenjevcu, ali se za njih i plaća, t. j. plaća za njih občina, ili rodjaci, dakle se u toj bolnici troši više, nego što se iz proračuna daje, jer se troši i ono, što plaćaju pojedinci i občine.

Rekli smo, da banska Hrvatska plaća bez nameta 46 milijuna poreza i daćâ. Ako uzmemo, da danas ima u banskoj Hrvatskoj 2 i pol milijuna duša (a toliko i ima), onda dolazi na svaku dušu blizu 18 kruna i pol, kad bi se porez plaćao na glave ili na duše. A sad dodajte k tomu namet, pa župne daće, pa onda globe. Dodajte k tomu putni trošak za komisije, kad se pravdate, pa trošak za odvjetnike (a na to vas nitko ne sili). Dodajte k tomu još sve, što morate kupiti: zrno soli, pa koju kosu, srp, motiku, plug. Trebat će vam i kola i hamovi. Ne zaboravite, da se morate obuti i

obući makar u što. Ako vam žene ne će presti ni tkati, trebat će kupiti i to. Ako su vam svinje pocrkale, morat ćete kupiti i koju žlicu masti. Ako vam vinograd ne rodi, trebat će kupiti barem za Božić koju kaplju vina ili rakije. Ako vas je tuča potukla, ili voda podavila, trebat će kupiti i dva-tri zrna kukuruze, ako to bude dosta. Ako hoćete, da vas voda i dalje ne davi, morat ćete platiti za regulacije i kanale. Onda, kad sve to proračunate, segnite u žep: koliko imate? Malo, ili ništa!

Nije čudo: Promislite, da na svaku dušu dolazi 18 i pol kruna samo porezâ i daća. Sad vi najprije promislite, koliko ima duša, koje ne privriede ni 18 filira, nego još potroše. To su vam djeca. Po tom lako možete proračunati, koliko više dolazi na pravu odraslu dušu, kad se djeca iz računa odbace. Onda promislite, koliko ima drugih, koji čitavu godinu ništa ne prirade, a potroše dva puta, tri puta, deset puta i sto puta više, nego mnogi i mnogi, koji se muči.

A kad sve to promislite, onda slobodno recite: Neka ide do biesa i »Dom«! Što nemam dosta plaćanja i bez njega! Pak da barem nije zarobljen svaki čas! Ne ću ga držati!

Ako se na to odlučite, javite mi za vremena, barem do Božića, da se i ja budem znao ravnati.

Križarske vojne.

Danas svi evropski vladari imadu svojih brodova i vojske svoje daleko tamo u Aziji. Što radi tamo ta vojska?

Poslana je tamo, da obrani naš sviet, da obrani kršćane i da se — osveti. Komu? Zašto? Čuli ste već, da su se Kitajci ili Kinezi podigli na tudjince u svojoj zemlji, pa da su poubijali na tisuće i svojih domaćih pokršćenika, i tudjih, evropskih kršćana. Ubili su i njemačkoga poslanika, čovjeka, koji je stalno živio kod kitajske vlade, da zna, što se tamo radi, i da bude na pomoć svojim tamo Niemcima. Kad se to kod nas dočulo, Niemci su kao pobiesnili. Odmah su odpravili preko mora u Kitaj dosta vojske, i sam je njihov kajzer (car) Vilim došao, da vojnicima dade nauka. Rekao im je da idu u boj za vjeru i za kulturu (prosvjetu). A ono najstrašnije, što im je rekao, to ste već čitali: Neka, kaže, nikoga ne miluju nikoga neka ne love živa, — sve neka strieljaju! Neka pamte — kaže — Kitajci i poslie tisuću godina, što je to Niemac, kao što Evropa pamti divlje Hune i vojvodu njihova — Atilu.

A nije samo Njemačka poslala svoje vojske na Kitaj. Učinile su tako i druge države, da obrane — govorilo se — da obrane kršćansku vjeru. »Eto nove križarske vojne!« — čuo se od nekuda glas.

Znam, da ne znate, zašto je bio glas, da je to nova križarska vojna, — kad vi ne znate za stare križarske vojne. A kad ne znate, čujte:

Križarske vojne ili križarski ratovi — to vam je bio jedan od najvećih i najčudnijih dogodjaja na svietu. To su vam bili ratovi medju kršćanima i muslimanima, t. j. Turcima i Arapima. Sedam je bilo tih križarskih vojna, a trajale su sve skupa dvie sta godina. A bilo je to prije 800 (osam stotina) godina, kad je počela prva križarska vojna.

Rekao sam, da je to bio jedan od najčudnijih dogodjajà — tê križarske vojne. Pa i jest tako. Narodi idu u rat obično zato da otmu tudju zemlju i da se u njoj nasele, ili da od tê zemlje budu imali kakvu korist. A »križari«, vidite, niesu zato išli u rat. Križari su išli zato u rat: da muslimanima ili muslomanima, Turcima i Arapima otmu »svetu zemlju«, t. j. onu zemlju, u kojoj se je rodio i po kojoj je hodio Isukrst. Nikomu nije bilo ni na kraj pameti, da se tamo stalno naseli, nitko se nije nadao kakvomu dobitku od tê siromašne zemlje. Glavno je bilo, da se »sveta zemlja« otme nevjernicima, pa da bi kršćani mogli bez pogibli dolaziti na sveta ona mjesta.

To je, vidite, jedna čudna stvar, takav »vjerski rat« ili »sveti« rat. Danas toga u našem svietu nema. Neka tko sto puta kaže, da evropska vojska brani u Kitaju vjeru, — to je laž. Danas je mnogo svieta, kojemu je malo za vjeru, a najmanje je možda za vjeru onim, koji su vojsku poslali na Kitajce.

Ali onda prije 800 godina, — onda su bili ljudi drugačiji. Ali onda je bilo i drugačije vrieme. Onda je vjera bila malne sve, vjera je bila prva. Vi znate, da i danas još seljaci mnogo više mare za vjeru, nego gospoda. Ali onda prije 800 godina, onda su i velikaši ili »vitezovi« — i oni su mnogo držali do vjere, još mnogo više, nego današnji naši seljaci. A to nije ni čudo. Prosim ja vas i molim liepo, pomislite samo: Danas i najzadnji seljak u najzadnjem kutu, znade i za željeznicu, i za brzojav (telegraf), i za novine, i za sabor

i izbore, i za sve po svietu, može se reći. Već mu je od toga puna glava, već mu je toga previše, malo čemu se čudi: sve je već vidio, sve već zna. Zato već i seljak malo razmišlja, jer nema kad. Još nije promislio jednu novost, već dolazi druga. Tu se čovjek i ne može zamisliti, — a tko hoće pravo vjerovati, tko tako vjeruje, da je za svoju vjeru spreman ići u boj, — taj mora više na svoju vjeru misliti, taj ne mari znati svašta i koješta. A onda prosudite još to: dodje čovjeku eksekucija (šekucija), pa mjenica (veksl), pa ovo pa ono! Tko bi tu tako mirno na vjeru mislio! Zato, vidite, danas bi i seljaci vrlo težko radi vjere išli u boj. To je davno prošlo. Tako je kod seljakâ. A kako je u gradu, to ne treba, da vam pripoviedam: tu su ljudi u takvom »poslu«, da se nemaju vremena ni prekrstiti (prekrižiti). Pa koji bi ih bies natjerao u boj za vjeru, na koju su gdjekoji možda već zaboravili!

Ali je još jedna čudna stvar. Promislite i ovo: Danas ljudi znadu za svaku goru, za svaku rieku čak usried Azije i Afrike. Ljudi su sve to iztražili i izmjerili, a kojekud i željeznice posagradili. Danas nije težko voditi vojsku makar čak u Aziju. A onda, prije 800 godina — onda su i najučeniji ljudi Bogu hvalili, ako su znali samo po prilici, gdje je koja zemlja, i kud se može u nju dobluditi. A gdje bi oni znali za gore, rieke i gradove! Onda još naši ljudi niesu znali ni za Ameriku: još je trebalo od onda čekati 400 godina, dok su našli Ameriku. Pa ipak su se odlučili ljudi iz Francezke i Njemačke, a i od nas, i išli su u boj daleko u nepoznati sviet, u Aziju, — jer u Aziji, tamo je tâ »sveta zemlja«, tamo je Betlehem i Jeruzalem. Pomislite vi: Skupilo se 300.000 ljudî, i idu, putuju po nepoznatoj u još nepoznatiju zemlju — sve bez željeznice! A kakve su onda bile ceste! Kolike su još bile po svietu šume i močvare! Koliko je bilo razbojnikâ! Gdje su onda bili veliki magazini puni svakakvoga živeža? A onda pomislite: Kako je bilo putovati po tudjoj zemlji medju tudjim narodom! Nije onda bilo ni »poslanikâ«, a nije bilo ni toliko takvih žandara i stražarâ, kako ih ima danas. Nije onda bilo ni pošte, a kamo li kakav brzojav. Što je to danas otići u tudju zemlju, pa bilo i preko mora, u Ameriku! Tu je pošta, tu je brzojav, — sve se može za kratko vrieme javiti. A pomislite, kako je to bilo onda: Ostavio muž ženu i djecu, sin majku — i nikad mu više traga ni glasa, doklegod se nije vratio, ili dok niesu došli

— ako su došli — oni, s kojima je otišao! Koliko su se ljudi užili straha za svoje mile i drage! Koliko je tu otišlo uzdahâ k nebu, koliko je suzâ palo na zemlju! Niesu bili u strahu za svoje mile samo oni, koji su doma ostali, nego i oni, koji su ostavili dom. Oni, koji su ostavili dom niesu znali, hoće li naći ciel i čitav svoj dvor a kamo li u njem ženu i djecu! Zašto? Ondašnji velikaši bili su pravi razbojnici: svaki je bio sebi i drugomu sudac. Otimale su se zemlje i gradovi koliko je tko mogao. Jedini je onda bio zakon: Tko jači, taj kvači. Zato — vidite još i danas — zato su gradovi bili sagradjeni na visokim stienama, kamo je samo orao mogao lako doći!

Što sad mislite, ne bi li bilo vriedno, da malo više saznademo: Tko je išao u taj križarski boj? Kud su i kako su išli? Kako su se tî ratovi svršili, i jesu li križari napokon oteli »svetu zemlju« nevjerniku?

Sve bi to bilo vriedno znati, ali bi još vriednije bilo znati to: Jesu li naši ljudi štogod nova vidjeli u dalekom tudjem svietu? Jesu li im se otvorile oči i je li od tolike muke bilo ipak kakve koristi? — Ali naš se je razgovor i bez toga protegnuo, pa zato za danas dosta.

Sitnice.

Najveća životinja na svietu. Možda znate, a možda i ne znate, koja je najveća životinja na svietu. To vam je **kit.** Živi u moru, posve je kao riba, — a nije riba. Nije riba, jer ima toplu krv, leže žive mlade (nosi preko 20 mjeseci), koji sisaju. — Pa kako je velika tâ živina? Bojim se i kazati, jer ne ćete vjerovati. Duga je do dvanaest (12) hvati ili do dvadeset i četiri (24) metra, široka je do 10 metara, a težka je do tri hiljade centi (1.500 metrocenti), ili drugim riečima: težka je tâ životinja kao tri stotine dobrih volova, svaki po deset centi! Jeste li čuli?

Pa gdje živi golema ta životinja? Živi u moru, i to u ledenome moru: uviek se drži leda i za ledom putuje. Zato joj i treba dobro pokrivalo. Ali je koža gola i dosta tanka, ali je zato pod njom salo do dva pedlja debelo! Trećinu težine od ciele životinje ima samo salo. Kako je ta životinja tusta i debela, mislio bi čovjek, da jede Bog zna što. A jede samo morske puževe i druge mekane i male životinje, pa po gdjekoju malu ribu, — a velikih ne može, jer joj je ždrielo (požirak) uzko, premda su usta 3 do 4 metra široka!

Na ove životinje idu u lov čitavi brodovi, na stotine brodova. Zato i ima sve manje velikih ovih životinja. Danas ih najviše love Englezi i Američani, ali sve to manje, jer je sve to manje tih kitova, a ne troši se toliko ni „riblja" mast

od njega (koju najviše piju samo sjeverni narodi). Od kita se još dobiva „riblja" kost, a to su ponajviše zubi, posebni njekakvi zubi, dugi preko pet metara!

Glasovi iz naroda.

Iz Daljoka u Ugarskoj piše 70-godišnji starac Marko Sedlar veliko pismo, puno svakakve tužbe i jada. „Pri tri godine — piše — umro nam je meštar (učitelj). Mislili smo uzet pravog Bunjevca ili Šokca, koji znadu naš materinski jezik, a oni uzeli tog pokojnog našeg učitelja prucektora za meštra: nit je pravi Madžar, niti Hrvat, nit je znô šokački ni „Faljen Isus" reć. To je naš sad učitelj! Nit je zno orguljat, kad nije ni učio nigdi, nit je zno stat u mise, kad treba, ni računat. Sad su ga malo naučili: jedan šokac Vinko Vlašić — to je njegov profesor! — A nama su se javili pravi Bunjevci i Šokci, koji su svoj izpit položili, a taj naš nije sav ekzamet položio. To je kriv naš škulski stol: g. župnik je prezeš (t. j. predsjednik), pa kako on, tako su morali i škulski poglavari, — a poglavare i zastupnike nije ni pitô. Došô je iz Pečuva ešpektor, pa je potvrdijo. Žô mi je naših lipih orgulja i lipih naših šokačkih pesama . . .

U škule mora učit madžarski kad vlada zapovida, — ali on ne zna dicama na materinski jezik iztolmačit. A kad dica izidu iz škule, madžarski zaboravili, a šokački nisu naučili. Gdi su bili? Nigdi! Šta su radili? Ništa! Pa ćemo za malo vrime naš materinski jezik izgubit: niti ćemo bit Madžari, ni Horvati, nego totovi: ne ćemo razumit jedan drugom.

Sad letos opet g. sudac po svoje volje metnio švabicu za babicu. Žene se tužu, da ne zna ništa o tom njevom poslu. — I opet potlje Lipnja dô nam pisara, notarušu pomoć — za 400 for., da ga općina plaća. — U našem selu samo tko se uvuče, taj dok ne umre, ne možem ga se ratosit, moramo ga patit, ma valja, ma ne valja — dok živi."

Dalje piše naš starac, da nije „učijo u škule, nego za marvom, još kad sam — kaže — bio u 15. godinu", pa da je star i slab. Zapamtio je, „da su stari ljudi govorili, da ne će biti robote i nemeša — i nestalo". Hoće li biti — pita starac — što sada govore: da će bit sloboda? . . .

Tužno je slušati ovakvo pitanje od starca . . . On sigurno ne će slobode dočekati . . . A hoćemo li mi mladi, — to stoji samo do nas. Zato na posao svaki na svome mjestu: Ne dajmo se!

Iz Virja (u hrvatskoj Podravini) piše prijatelj, koji se je i podpisao, ali želi, da se njegova rieč čuje bez njegova podpisa, jer „ne bih — kaže — rado, da prstom na me kažu". Hajde, čujte i njega, pa sudite. Moram samo to spomenuti, da je pismo pisano prije sv. Kate, pa je malo zakasnilo:

„Eto sv. Kata, pa koji smo mladi, da se ženimo, a koji smo stari — čislo na vrat, pa u zapećak! — Ali prije nego gajdaš napuhne gajde, poslušajte me malo. Možda ćete ipak reći: „Pravo ima!" — Naši ljudi rado se drže stare šege ili običaja: „Tak su naši stari delali, pak su svega dosta imali." Ali čekaj. Jučer je bilo liepo. a danas grmi. Našim je starim bilo lakše držati svatove po

više dana: bili su manji porezi; danas mjesto jednog notaruša sjedi njih pet, šest, do deset; vojska, topovi, puške — skoro uviek i uviek nove, prenapravljene — žandari, financi, činovnici — sve to košta novce. A onda nerodica osušila ti pivnice, a napunila lagve pljevom i sečkom! Danas ti moraš vino za svatove skupo platiti i drugoga dobra potrošiti: 3 do 4 akova vina, velika vreća bielog brašna, jedno ili dvoje svinja, jedna kompanija gusaka, purâ, pataka i kokošî, — to je sve prošlo u dva tri dana! To čovjeka onda srdi. Zato bih ti ja ovako svjetovao: Dogovori se sa svojim prijateljem: Ja ću ti dati jedan obrok i poslat ću ih k tebi, ti ćeš dati jedan obrok — pa Bog! Ako im se baš hoće skakati (ili da im ne budu djeca gluha, kako vele babe), — dovedi kakvo klepetalo, pa neka skaču makar do zore. A kad se čvrsto naspavaju — na posao! — Ovako su njekoji već počeli, pak su im susjedi malo prigovarali i zamierali, ali su i zamuknuli, — a on je ostao što je bio: vino je ostalo u podrumu, brašno u vrećama, perad na dvoru" . . .

Iz Martinske vesi (kraj Siska) piše prijatelj: „Kod nas u sisačkom kotaru od kada ja pamtim, dolazio je kotarski liečnik jedan dan u svakom tjednu (i to na isti dan u svakom tjednu) u občinski ured u Martinsku ves, i tu je pregledavao bolestnike, koji su dolazili. A koji su bili tako bolestni, da niesu mogli doći, išao je liečnik k njima.

Ali to je sad prestalo, već odavna ne dolazi liečnik u našu občinu. Ne znam, je li imao plaću od vlade, ili od občine, samo znam, da je to bilo vrlo koristno te da je to bila neizmjerna šteta, što je to ukinuto. Sad će mnoga i mnoga sirotinja leći u hladni grob, jer danas ima mnogo sirotinje, koja nema kruha, a kamo li bi smogla, da plati liečnika i kola za njega! A danas ima po selih i mnogo više bolesti, nego što je bilo prije 10 do 15 godina. Raditi se mora više, a ne rodi vino ni rakija, da se čovjek okriepi. Prije je narod imao jaču i topliju krv, a i odielo je bilo bolje: nosili su ljudi krznate prsluke i velike kožuhe. A danas seljak ne može smoći 10 for. za kožuh, nego jedva 2 for. za kakav kaputić. I tako se lako prehladi".

Ja se čudim našemu prijatelju (kojega dobro poznam), što on ne zna: je li onoga liečnika plaćala občina, ili je bio kotarski liečnik, kojega plaća kraljevina. Toliko bi se morao starati za občinske novce (jer su to i njegovi novci), da pogleda, kad je izložen občinski proračun. Ne znam, kako je s tim liečnikom, ali znam to, da ima občinskih liečnika, koji ne stanuju u občini, nego u obližnjem gradu jer u občini — kažu — ne mogu dobiti stana, pa onda samo na njeke dane dolaze u občinu. Ali tomu su i občinski odbornici krivi, a i občinari, jer se ništa ne staraju. A tko si ne će sam pomoći, tko će mu pomoći?

Iz mnogih mjesta nam se tuže predplatnici, da im „DOM" ne dolazi u redu. To ne bi smjelo biti. „DOM" pošteno plaća poštarinu, pa ima pravo tražiti od pošte, da ga u redu raznaša i uručuje. Ali su krivi i predplatnici, koji odmah i svaki put ne jave, kad im list ne dodje. Evo, ovaj 24. broj je bio zarobljen, danas je već srieda, kad ovo pišem, a predplatnici bi morali imati „DOM" već u prošlu nedjelju najkasnije, — pa su do danas samo četvorica upitala: Što je to, da nema „DOMA"? — Ako se

predplatnici tako malo staraju za „DOM", što ga koristi i izdavati?

Ovom zgodom opet moram upozoriti, da se za to ništa ne plaća, kad tko ne dobije kojega broja novinâ, pak piše i pita, što je to. Samo se list ne smije zatvoriti, a izvana treba napisati: Reklamacija.

Tko se ne podpiše na svom pismu, toga pisma ne ćemo nikad tiskati u „DOMU". Isto tako ne ćemo tiskati pisama od onih ljudi, koji niesu predplatnici „DOMA", jer bi se mogao tkogod podpisati i laž napisati.

Što je nova doma i po svietu?

Seljačka banka i seljačke novčane zadruge. Pred jedno deset dana bila je u Zagrebu skupština o toj stvari. Na toj skupštini bili su odbornici, koje je hrvatski katolički sastanak izabrao, da se staraju za to, a pozvao je taj odbor i druge prijatelje naroda, da i oni kažu svoje. Bilo je tu njekoliko narodnih zastupnikah, župnika, a i preuzvišeni g. nadbiskup zagrebački poslao je mjesto sebe zamjenika. Odbor je skupštini javio, da je „Prva hrvatska štediona odlučila: da će za prve novčane zadruge dati 100.000 (stotinu tisuća) kruna, i to onim zadrugam, koje ovaj odbor preporuči. Još se je govorilo o tom: treba li osnovati: „Seljačku banku", koja bi davala seljačkim novčanim zadrugama novce za jevtine kamate, — ili pak ne treba takove banke. Nitko nije baš proti takvoj banki (barem nitko nije tako govorio), ali ih je bilo, koji misle, da još nije sile za banku, ili da se još ne bi mogla osnovati takva banka, — jer za to treba mnogo novaca. Napokon se je većina složila u tom: Neka odbor osnuje njekoliko seljačkih novčanih zadruga kojim će se dati novaca od onih 100.000; a u isto vrieme neka odbor radi, da se što prije osnuje „Hrvatska poljodjelska banka".

Odbor će raditi i jedno i drugo, ali treba, da se i seljaci počnu micati. Neka pitaju svoje župnike, neka ne miruju. A ako koji župnik ne bi mogao, ili ne bi imao volje starati se za to, neka pišu „DOMU" za knjižicu, u kojoj su pravila i uputa. (Knjižica stoji 40 filira. Te novce neka predplatnici šalju s predplatom, a ne posebice.)

Pišu nam prijatelji, da njeki ljudi slažu i druge njekakve zadruge (više, ili manje gulijaške), pa su seljaci u smutnji. Zato neka paze. Ove zadruge, za koje „DOM" piše, zovu se Rajfajzenove zadruge. Osobito neka naši ljudi paze, ako im dodju ljudi, koji će ih zvati u takove zadruge, koje će dobivati novce iz Pešte. — A u „DOMU" ćemo sve to još razložiti, da nitko ne bude u sumnji.

A što se je o seljačkoj banci govorilo u zagrebačkom saboru, to čitajte malo dalje.

Iz hrvatskoga sabora u Zagrebu mogu vam javiti malo dobra. Najžalostnije je to, što oni, koji viču i pišu, da su najveći Hrvati i prijatelji naroda, — oni ruše i ono malo sloge, što je ima medju zastupnicima naroda. Vi znate, da narod želi slogu. Vi znate — koji znate — da su se po želji naroda složili u saboru „pravaši" i „obzoraši", i tako vam je nastala „koalicija", t. j. složna jedna stranka u saboru. Težko im se je bilo složiti, jer su se dugo i mrzko psovali i svadili, — ali su se složili na želju i na zapovied naroda, koji je toliko stradao za svoje zastupnike. Ali pod vodstvom njekadašnjega židova Franka (što je on bio židov, pa postao kršćanin, to ne mora biti grieh i zlo, ali je istina), — pod njegovim vodstvom stoje dva Starčevića i grde i psuju u samom saboru onu složnu stranku! Šteta i sramota, što su u tom poslu baš i dva Starčevića, osobito David, koji znade tako govoriti, kao da narodu iz duše vadi misli, kao nitko u saboru! Pa što ćemo! Je li zaslieplen, što li je — Bog zna!

Najveću smutnju pravi Frank u tom, što je i u saboru govorio za to: neka se ne osnivaju slobodne seljačke novčane zadruge, nego neka se osnivaju takove novčane zadruge, koje će biti pod pazkom središnje madžarske banke u Pešti. — Narod neka prosudi: Bi li bolje bilo, da se stvori hrvatska seljačka banka u Zagrebu, i to za sve hrvatske zemlje, — ili je bolje, da se pridružimo madžarskoj banci u Pešti, i to samo mi banski Hrvati, a istarski, dalmatinski, bosanski Hrvati, — oni neka traže pomoć, gdje znadu? Prosudite to, pa ćete znati, tko je i što je danas „starčevićanac"!

DOMOVIM čitaocima i prijateljima.

Srećno smo, hvala Bogu, svršili godinu. Ako ste se u ovoj godini uvjerili, da je „DOM" dobra stvar, ostanite mu vjerni i buduće godine. A ja ću se starati, da „DOM" bude i bolji. Kako je svaki početak težak, a bilo je i drugih neprilika, — hvala Bogu, da je „DOM" i ovakav bio, kakav je bio. A mnogi i mnogi kažu i pišu, da je bio dobar i izvrstan.

Još jedno vas molim: Tražite „DOMU" prijateljâ. Čitav hrvatski narod mora imati jedan svoj list iz Zagreba, iz središta našega. To je jedno. A drugo: Ne treba narodu svadje i novosti svakakvih, koliko nauka. A to je prva briga „DOMU". Treće: Težko ćemo izaći iz robstva i tmine, ako se svi ne primimo posla: svatko nas mora širiti svjetlo. Zato: Svaki „DOMOV" prijatelj neka nadje barem još jednoga prijatelja „DOMU". Neka nam do Božića svaki javi jednoga ili dva svoja znanca, kojim ćemo poslati 1. broj „DOMA" za g. 1.901. Samo ovako složnim radom možemo se nadati boljemu.

☛ Novi i stari predplatnici mogu dobiti čitav „DOM" od g. 1900., i to: uvezan za **3 K.**, a s tvrdim koricama za **3 K. 20 fil.**

Svim našim predplatnikom: Srećan Božić!

„DOM"

će i dalje izlaziti **dva puta na mjesec** (2. i 4. petka u mjesecu) a i ciena će mu biti ista, t. j. za pojedinca **3 Krune,** za desetoricu i više po **2 Krune 40 filira,** za dvadesetoricu i više **samo po 2 Krune,** ako svi zajedno šalju predplatu, i **ako se svi komadi na jednoga šalju.** Buduće godine imat će »DOM« **omot.**

„DOMOVA KNJIŽNICA".

Izdavanje ove knjižnice promienili smo ovako: Knjižicâ će biti na godinu najviše **pet,** ali kolikogod ih bude, sve zajedno moraju imati najmanje **320 strana** (t. j. 20 araka po 16 strana). „DOMOVOJ KNJIŽNICI" ciena je na godinu 1 Krun*u*. („DOM" se može dobivati i bez ove knjižnice.)

Od ove knjižnice izašao je već 1. svezak, i to: „Car Napoleon u Ruskoj". Ovoj knjižici je ciena za „DOMOVE" predplatnike 30 f i l i r a (ili 15 novč.). Za godinu 1.900. nije izašla više nijedna knjižica.

Medju drugim knjižicama izaći će 1.901. i „DOMOV" „Mali Sveznadar" (koji je imao izaći ove godine).

☞ Onim predplatnicima, koji su na račun „DOM. KNJIŽ." uplatili za g. 1.900. po 1 Krunu, ili koji su na taj račun za g. 1.901. uplatili 1 K. 20 filira, ili koji su za 1. svezak „DOM. KNJIŽ." uplatili 40 fil. (mjesto 30), — svim je ovim ova uplata (ili višak) uračunana na račun za g. 1.901.

☞ Dužnici! ☜

Nije liepo, ni u redu, da vas ima do 800 (osam stotina!), koji nieste poslali još ni pare! „DOM" se nikomu ne šalje, **tko ga nije naručio,** — pa zašto ste ga naručili, kad ne ćete platiti? Godinu dana čekanja — to je dosta. Pomislite i na to, što stoji robljačina: šest puta je „DOM" bio zarobljen! Koji niesu uplatili za 1. svez. „DOM. KNJIŽ.", neka ne zaborave tih 30 filira, kad budu slali predplatu za g. 1.901.

☞ Ovaj broj „DOMA" bio je zarobljen, pa je zato kašnje izašao.

Tiskara **C. Albrechta (J. Wittasek)** u Zagrebu.